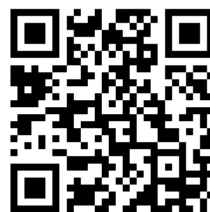
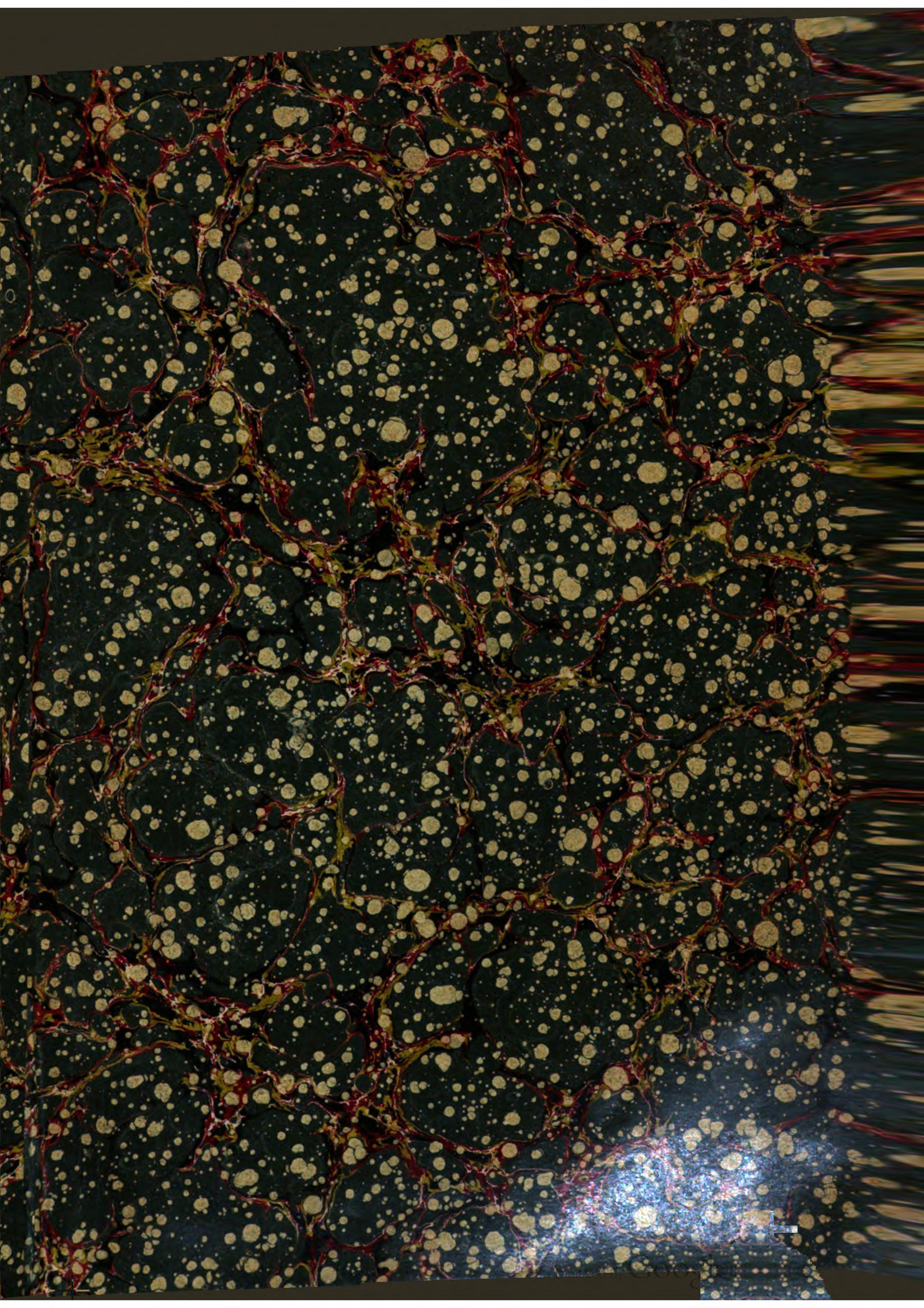

UPSALA UNIVERSITETS

ÅRSSKRIFT.

1887.

TEOLOGI.

OM

DEN KRISTLIGA FULLKOMLIGHETEN

AF

JOHAN ERIK BERGGREN.

UPSALA 1887.
AKADEMISKA BOKTRYCKERIET,
EDV. BERLING.

Om den kristliga fullkomligheten

af

J. E. Berggren.

»I skolen vara fullkomlige såsom eder himmelske Fader är fullkomlig». Det är med dessa ord Kristus ställer *fullkomlighetens* mål inför sina lärjungars ögon. Han bjuder dem att eftersträfva detta mål, emedan de såsom barn af den himmelske Fadren borde likna honom, den fullkomlige. Ehuru fullkomlighet sålunda är ett nytestamentligt begrepp och förekommer hos Kristus sjelf i det tal, der han framställer *grundvilkoren* för att kunna tillhöra hans rike, har den evangeliska kyrkan visat mycken benägenhet att intaga en afböjande ställning till det samma. Orsaken dertill hafva vi utan tvifvel att söka dels i den omständigheten att inom nämda kyrka mera vigt lägges vid det kristliga lifvets *uppkomst* i rättfärdiggörelsen och pånyttfödelsen än vid dess gradvis skeende *utveckling* i helgelse, dels i den att samma kyrka haft att bekämpa en obiblisk uppfattning af det nytestamentliga uttrycket fullkomlighet, dels slutligen deri att detta uttryck lätt kan missförstås och framkalla villfarelser. Men emedan frågan om möjligheten af en kristlig fullkomlighet sammanhänger med läran om *helgelsen*, kan hon i längden icke skjutas undan, utan tränger sig fram och kräfver sin lösning, hvarest helgelsen på ett kraftigare sätt betonas. Pietismens och metodismens historia bevisar detta. Man bör till följd deraf i den kristliga etiken icke *förbigå* denna i etiskt afseende vigtiga fråga, utan *klargöra* den samma, för att sålunda framställa saken i hennes fulla sanning.

Vid behandlingen af vårt ämne skola vi först vända oss till det nya testamentet för att undersöka hvad som der förstås med

fullkomlighet på det kristliga lifvets område. Men innan vi öfvergå till denna undersökning vilja vi hänvisa till några ställen i Septuaginta, hvilka tjena att belysa frågan om betydelsen af ordet τελειος i det nya testamentet.

I Septuaginta möter oss ordet τελειος första gången i 1 Mos. 6, 9, der det heter: *Νωε ἀνθρωπος δικαιος, τελειος ὢν ἐν τη γενεα αὐτου· τω θεω εὐηρεστησε Νωε.* Här har det hebreiska ordet תָּמִים blifvit återgifvet med τελειος. Genom bestämningarna δικαιος och τελειος vill författaren framhålla att den förut omnämda afbrutna förbindelsen med Gud i Noahs person blef återknuten; och det är i egenskap af δικαιος och τελειος som Noah är egnad att bilda ett *nytt* led i mensklighetens sedligt-religiösa utveckling. Den τελειοτης, som här tillägges Noah, hafva vi följaktligen att söka deri att han stod i lefvande gemenskap med Gud och höll sitt hjerta fritt från den syndighet och det förderf, som utmärkte hans samtid. I samma betydelse användes τελειος i 5 Mos. 18, 13: *τελειος ἐση ἐναντιον κυριου του θεου σου.* Herren förbjuder här hvar och en Israelit att göra sig skyldig till vissa hedniska synder, som för honom äro en styggelse, t. ex. att låta sin son eller sin dotter »gå genom elden», att befatta sig med trolldom, signeri, spådom, svartkonst m. m. I hvilken rådlöshet Israel än må komma, får det icke begagna sig af sådana medel, utan det skall hålla sig till Herren och *han* skall gifva detsamma den nödiga *insigten* och *hjelpen.* Till följd deraf skall det vara *τελειος ἐναντιον κυριου του θεου,* hvilket här tydligen är det samma som att det helt och hållet skall hängifva sig åt Herren och förlita sig på honom; i sin förbindelse med Herren [1]) får det icke vackla, utan förbindelsen skall vara fast, hängifvenheten och tilliten skall vara *hel* eller *fullkomlig.* På samma sätt användes τελειος äfven i 1 Kon. 11, 3 (4): *και ἐγενηθη ἐν καιρω γηρους Σαλωμων και οὐκ ἠν ἡ καρδια αὐτου τελεια μετα κυριου θεου αὐτου καθως ἡ καρδια Δαυιδ του πατρος αὐτου.* Att Salomos hjerta under hans ålderdom icke var τελεια μετα κυριου betyder här att det icke *helt* tillhörde Herren och att hans nit för Jehovahs dyrkan ej längre var sådant som förut och sådant som det varit hos hans fader. Riktigheten af denna uppfattning bestyrkes af den följande versen, der vi finna att Salomos utländska hustrur drogo hans hjerta till sina gudar. I

1) Jmfr den hebreiska texten!

motsats till hvad som sålunda var fallet med Salomo heter det i 1 Kon. 15, 14 om konung Asa att hans hjerta var *τελεια μετα κυριου πασας τας ἡμερας αὐτου.* Visserligen anmärkes det mot honom: *τα ὑψηλα οὐκ ἐξηρε,* och väl var det fallet att han icke kunde afhålla sitt folk från afgudadyrkan; men hans eget hjerta tillhörde dock Herren, så att han icke lemnade något utrymme deri åt sin samtids benägenhet för afguderi. Emedan hans *hjerta* i detta afseende säges vara fullkomligt, är han äfven *sjelf* fullkomlig, men också endast i detta afseende. Till dessa ställen vilja vi foga tvänne liknande, näml. 1 Kon. 8, 61: *και ἐστωσαν αἱ καρδιαι ἡμων τελειαι προς κυριον θεον ἡμων,* och 1 Krön. 28, 9: *και νυν, Σαλωμων υἱε, γνωθι τον θεον των πατερων σου και δουλευε αὐτω ἐν καρδια τελεια και ψυχη θελουση.* Om den fria, ur kärleken framgångna lydnaden mot Gud är det här fråga, och i denna lydnad består den *fullkomlighet,* hvarom det här talas. — För öfrigt förekommer *τελειος* i Septuaginta dels i betydelsen felfri, t. ex. *προβατον τελειον* (2 Mos. 12, 5), dels i betydelsen utlärd, om den som inom något område inhemtat den insigt och vunnit den färdighet, hvilken han der bör ega (1 Krön. 25, 8). — Vi finna sålunda att *τελειος* i Septuaginta användes såsom uttryck för en relativ fullkomlighet, bestående deri att en menniska med odeladt hjerta tillhör Herren, eller att hon i fråga om sin *grundbeskaffenhet* motsvarar hans vilja.

I nya testamentet användes *τελειος* tvänne gånger af Kristus sjelf, nämligen Matt. 5, 48; 19, 21, men för öfrigt förekommer det ingenstädes i evangelierna. Då Kristus på det förra stället säger till sina lärjungar: *ἐσεσθε οὐν ὑμεις τελειοι ὡς ὁ πατηρ ὑμων ὁ οὐρανιος τελειος ἐστι,* är det enligt hvad sammanhanget visar icke fråga om fullkomlighet i allmänhet, utan om den fullkomlighet, hvilken består i en kärlek, som liknar den himmelske Fadrens kärlek. Då Gud med sin kärlek omfattar *alla* menniskor, både onda och goda, så skola äfven Kristi lärjungar, för att blifva den himmelske Fadrens rätte söner, deri efterlikna honom. *Deras* kärlek bör vara *fullkomlig* likasom *hans* kärlek, urbilden för den menskliga, är det. Och ofullkomlig vore deras kärlek, om de gjorde inskränkningar och undantag i den samma, om de endast älskade dem, af hvilka de sjelfva omfattas med kärlek, ty på detta sätt förhålla sig ju redan publikanerna [1]). Men en högre sedlig stånd-

1) Matt. 5, 46. 47.

punkt än den, på hvilken dessa befinna sig, måste *Jesu* lärjungar intaga. *De* skola älska äfven sina fiender; *de* skola bedja äfven för sina förföljare. Visserligen kunna och böra de icke se bort från menniskornas olika moraliska ståndpunkt och värde; väl kunna de ej hafva samma glädje af den orättfärdige som af den rättfärdige eller gifva åt den förre samma plats i sitt hjerta som åt den senare eller stå i samma innerliga gemenskap med den ene som med den andre; men såsom *Kristi* lärjungar och efterföljare kunna de aldrig upphöra att vilja äfven sina ovänner och fiender väl och att befrämja deras *sannskyldiga* bästa så långt som deras öfriga pligter medgifva det; och der de ingenting annat kunna uträtta för sina fiender, der äro de dock alltid villiga att äfven mot dessa bevisa den kärlekens välgerning, hvilken består i bön till Gud för deras väl. I *detta* afseende skola de *vara* fullkomliga och äfven allt mer *blifva* det. Ty då den himmelske Fadrens kärlek är urbilden för deras kärlek till medmenniskorna, så är det klart, att ju rikare erfarenheter de få göra i fråga om arten af den kärlek, med hvilken de sjelfva omfattas från Guds sida, desto renare och djupare blir deras kärlek till medmenniskorna och desto mera vinnlägga de sig om att i gerning ådagalägga den samma. Och *utan* denna fullkomlighet skulle Kristi lärjungar icke kunna motsvara sin kallelse att vara *jordens salt* och *verldens ljus*.

I Kristi samtal med den yngling, hvilken framstälde frågan: »hvad godt skall jag göra, på det att jag må vinna evigt lif?» finna vi *τελειος* användt för andra gången i Mattei evangelium. På den sålunda framstälda frågan svarar Jesus: »hvarför spörjer du mig rörande det goda? *en* är den gode; men vill du ingå i lifvet så håll buden». Hvad Jesus med dessa ord vill säga är utan tvifvel detta: din fråga är öfverflödig; ty vill du göra det goda, då är du ju hänvisad till *hans* vilja, som är den ende gode, och vill du genom att göra det goda ingå i lifvet, så måste du ju hålla de bud, som äro uttryck för hans vilja. Och då Jesus hänvisar honom till kända bud i dekalogen samt till budet om kärleken till nästan (3 Mos. 19, 18), säger ynglingen: allt detta har jag hållit; hvari består den brist, som fortfarande fins hos mig? Derpå svarar Jesus: *εἰ θελεις τελειος εἱναι, ὑπαγε, πωλησον σου τα ὑπαρχοντα, και δος τοις πτωχοις και ἑξεις θησαυρον ἐν οὐρανω και δευρο, ἀκολουθει μοι.* Ändamålet med dessa ord kan icke vara något annat än att dels föra ynglingen till medvetande om att han hittills, oaktadt sitt bemödande

att hålla lagen, icke intagit den rätta ställningen till det jordiska goda, dels hänvisa honom till den pligt, hvilken han till följd af sin individuella belägenhet nu hade att uppfylla för att kunna »ingå i lifvet». Med samma menniskans innersta genomskådande blick, hvarom berättelsen i Joh. 4 bär vittne, upptäcker Jesus hvad som utgjorde ynglingens väsentliga brist. Han hade visserligen vinnlagt sig om att hålla lagens enskilda bud och han var icke medveten om någon yttre öfverträdelse af dem; men hvad lagens *grundfordran* innebär, derom hade han hittills icke kommit till den rätta insigten, och följaktligen hade han icke kunnat rätt *pröfva* sitt hjertas förhållande till denna fordran. Ty om detta hade egt rum skulle han icke hafva kunnat, såsom nu skedde, säga: *παντα ταυτα ἐφυλαξαμην*. Men om hans laguppfyllelse varit ofullkomlig just i *denna* punkt, så kan det i Jesu ord naturligtvis icke ligga ett medgifvande att han på grund af den samma redan *tillhör* Guds rike, i hvilket fall orden *εἰ θελεις τελειος εἶναι κτλ.* skulle innebära en hänvisning till något, som det icke var nödvändigt att göra för att kunna *ingå* i Guds rike, utan för att vinna *fullkomlighet* inom det samma. I orden: *πωλησον* -- *ἀκολουθει μοι* hafva vi sålunda att söka svaret på den spörjandes första fråga: *τι ἀγαθον ποιησω ἵνα ἔχω ζωην αἰωνιον;* ty med dessa ord hade han blifvit hänvisad till de bud, om hvilka Kristus sagt: *ἐν ταυταις ταις δυσιν ἐντολαις ὁλος ὁ νομος κρεμαται και οἱ προφηται* [1]) d. v. s. hvad som åt de öfriga buden och åt profetian, såsom förklarande och fullständigande lagen, gifver deras betydelse det är deras sammanhang med de åsyftade buden. Den spörjande mannen hade nu blifvit ställd inför det valet att antingen söka »en skatt i himlen» eller ock att fortfarande i sina *rikedomar* hafva sin skatt, något som den menniska, hvilken med allvar söker efter Guds rike, i det *jordiska* goda aldrig kan hafva. [1]) Och valde han det förra, så visade han dermed att hans hjerta icke längre var deladt mellan Gud och verlden, utan i den afgörande stunden var han mäktig att offra allt för Guds rike såsom det högsta, för hvilket allt bör offras, och just derför framstod han då i denna gerning såsom *τελειος*. Följaktligen har *τελειος* på detta ställe väsentligen samma betydelse som öfver allt i Septuaginta, der det är valdt för att uttrycka en menniskas rätta förhållande till Gud.

---

1) Matt. 22, 40. 2) Matt. 6, 19—21.

Såsom motsats till νηπιος användes τελειος i 1 Kor. 2, 6; 14, 20; Ef. 4, 13. 14; Hebr. 5, 14. Det först nämda stället lyder så: σοφιαν δε λαλουμεν ἐν τοις τελειοις. Aposteln har i de föregående verserna erinrat om sitt uppträdande i Korint och om det sätt, hvarpå han förkunnat evangelium derstädes: han begagnade sig icke af de oratoriska och filosofiska hjelpmedel, som stodo honom till buds; hans tal och hans predikan utmärkte sig icke genom öfvertalande *vishetsord*, utan för den bevisning, som Anden och dess gudomliga kraft åstadkommo. Och detta, på det att åhörarnes tro icke skulle hafva sin grund i menniskors vishet, utan i Guds kraft. Och dock uraktlåter icke aposteln och evangelii förkunnare i allmänhet att tala *vishet*, men detta sker, då de befinna sig ἐν τοις τελειοις. Der det är fråga om att bland menniskor, som icke känna Kristus, framkalla tro på honom, der predikar aposteln Kristus så som *korsfäst;* men på detta sätt predikad är han för den naturliga menniskan σκανδαλον eller μωρια. På vägen till honom står nämligen för *Juden* korset såsom ett hämmande hinder, och i den korsfäste ser *Greken* endast motsatsen till den vishet, hvilken han hade hoppats att finna i honom. Men för de *troende,* vare sig Judar eller Greker, är han dock Guds kraft och Guds vishet; i honom finnas alla vishetens och kunskapens dolda skatter [1]). Dessa skatter kan en kristen dock endast *småningom* tillegna sig; ty äfven den *kristliga* insigten har sina utvecklingsstadier. Till grund för dessa ligga olika grader af mottaglighet för evangelium, och till dessa måste evangelii förkunnare med själavårdande vishet taga hänsyn. Paulus skiljer i detta afseende mellan νηπιοι och τελειοι, och annorlunda har han derför predikat bland de förra än bland de senare; åt de förra har han gifvit γαλα, åt de senare βρωμα. Emedan Korintierna under apostelns besök hos dem på den tid, hvilken i 1 Kor. 3, 1 åsyftas, ännu befunno sig på det kristliga lifvets barndomsstadium, kunde han icke framställa för dem den kristliga *visheten,* ty för denna hafva endast οἱ τελειοι den rätta mottagligheten. Med de senare hafva vi följaktligen att förstå sådana kristna, hvilka i motsats till οἱ νηπιοι ἐν Χριστω [2]) hafva utvecklat sig till *män* i andligt afseende. På detta ställe är det visserligen närmast fråga om en utveckling i intellektuelt afseende, så att med τελειοι här närmast menas sådana kristna, hvilka äro

1) 1 Kor. 1, 23. 24; Kol. 2, 2. 2) 1 Kor. 3, 1.

ταις φρεσι τελειοι[1]), d. v. s. sådana, hvilka utvecklat sig till *fullkomlighet* eller *manlig mognad* i fråga om kristligt förstånd och följaktligen kunna på det andliga området bedöma tingen efter deras egentliga värde, kunna se hvad en religiös företeelse innebär och hvarthän den syftar[2]). Men då kristlig insigt och kristligt lif, der förhållandet är sådant det bör vara, stå i växelverkan till hvarandra, måste vi antaga att aposteln benämt dem, bland hvilka han talade *vishet*, τελειοι icke blott med afseende på deras intellektuella, utan äfven med afseende på deras sedliga utveckling till manlig mogenhet. Detta bekräftas ock af apostelns ord i 1 Kor. 3, 1: οὐκ ηδυνηθην λαλησαι ὑμιν ὡς πνευματικοις, ἀλλ' ὡς σαρκινοις, ὡς νηπιοις ἐν Χριστω, hvarest sammanställningen af σαρκινος och νηπιος låter oss sluta till att πνευματικος här användes i samma betydelse som τελειος. Men om οἱ πνευματικοι gäller att de dels äro skickliga att uppfatta och tillegna sig äfven evangelii djupaste sanningar, den kristliga *visheten*, för hvilken οἱ σαρκινοι ännu icke äro mogna, dels att de låta sig af anden *bestämmas* och alltså frambringa andens frukt[3]).

Samma skilnad, hvilken i det förra brefvet till församlingen i Korint göres mellan νηπιοι och τελειοι, nämligen att de förra endast äro mottagliga för γαλα, men de senare för βρωμα, återfinna vi äfven i Hebreerbrefvet. Författaren till detta bref säger sig hafva mycket att tala derom att Kristus, sedan han fullkomnats, vardt för alla dem, som lyda honom, en upphofsman till evig salighet, helsad af Gud som öfversteprest efter Melkisedeks ordning. Men hvad han derom har att tala är svårt att meddela på ett begripligt sätt, emedan hans läsare hafva blifvit slöa till sin uppfattningsförmåga. Ty ehuru de under den tid de varit kristna hade bort utveckla sig så mycket i kristlig insigt att de kunde vara lärare för andra, hade de nu tvärtom behof af att man återigen lärde dem de enklaste sanningarna rörande den gammaltestamentliga uppenbarelsens frälsningshistoriska betydelse, och det hade kommit derhän med dem att de hade behof af mjölk och icke kunde fördraga fast mat. Utsagan om att läsarnes närvarande tillstånd i intellektuelt afseende beredde författaren svårighet att på ett be-

1) 1 Kor. 14, 20.

2) Att Korintierna just i detta afseende visat sig såsom νηπιοι framhåller aposteln i 1 Kor. 14.

3) 1 Kor. 3, 1; 2, 14. 15; Rom. 7, 6; 8, 5; Gal. 5, 18. 22.

gripligt sätt utveckla ofvannämda ämne motiveras genom hänvisning till följande erfarenhet: *πας ὁ μετεχων γαλακτος ἀπειρος λογου δικαιοσυνης· νηπιος γαρ ἐστι· τελειων δε εστιν ἡ στερεα τροφη, των δια την ἑξιν τα αἰσθητηρια γεγυμνασμενα ἐχοντων προς διακρισιν καλου τε και κακου.* Enligt denna utsaga är en kristen *τελειος*, då han på grund af sin andliga utveckling eger den tillbörliga säkerheten att skilja mellan godt och ondt, gagneligt och skadligt. Men likasom konstnären icke blott genom sitt ögas och sitt öras naturliga organisation, utan genom en ständig *öfning* af dessa organ lättare och säkrare än någon annan upptäcker och förnimmer skönheten och harmonien, likasom äfven deras motsatser, så är det ock genom *öfning* som en kristen vinner denna säkerhet att skilja mellan det i kristligt afseende gagneliga och skadliga. Denna förmåga, denna i insigtens klarhet och omdömets sjelfständighet framträdande *mognad* eller *fullkomlighet* (*τελειοτης*), finner icke författaren till Hebreerbrefvet hos sina läsare, och till följd deraf framstå de för honom såsom *νηπιοι* och icke såsom *τελειοι* Men ser han deremot på den tid under hvilken de tillhört kristendomen, så kan han icke betrakta dem såsom *νηπιοι*. Derför vill han nu, då han skrifver till dem, icke behandla dem såsom *νηπιοι* genom att ånyo »lägga grund med sinnesändring från döda gerningar och med tro på Gud, med lära om dop och handpåläggning, om de dödas uppståndelse och evig dom»; utan han vill lemna åsido begynnelseläran om Kristus (*τον της ἀρχης του Χριστου λογον*) och fortskrida till fullkomligheten (*ἐπι την τελειοτητα*). Då nu *ἡ τελειοτης* här ställes såsom motsatsen till *ὁ της ἀρχης του Χριστου λογος*, hvilket tydligen motsvarar *γαλα* i kap. 5, 12, så måste *ἡ τελειοτης* här motsvara den *στερεα τροφη*, hvilken tillkommer sådana, som äro *τελειοι*. Men oriktigt skulle det dock vara att låta *ἡ τελειοτης* *endast* beteckna denna sak. Hvad aposteln hos sina läsare vill åstadkomma är *mogenhet* icke blott i *intellektuelt*, utan äfven i *sedligt* afseende, eller med andra ord: en *fast kristlig karakter*. *Detta* måste vara hans mening, då han skrifver: *ἐπι την τελειοτητα φερωμεθα*.

Enligt den vanliga uppfattningen af Ef. 4, 13. 14 anses orden: *εις ἀνδρα τελειον* vara en närmare bestämning till de föregående: *εἰς την ἑνοτητα της πιστεως και της ἐπιγνωσεως του υἱου του θεου.* Med *ἀνηρ τελειος* menas följaktligen den kristliga församlingen sjelf eller hela kristenheten i det tillstånd af fullkomlighet, då alla hennes

medlemmar kommit till enhet i tron på Guds Son och kunskapen om honom. Detta tillstånd af enhet i fråga om Guds Sons tro och kunskap betraktas nämligen såsom kristenhetens *mannaålder* i motsats till hennes barndomsålder eller det ofullkomliga tillstånd, under hvilket hon ännu icke uppnått denna enhet. Närmare kännetecknas det samma genom de följande orden: *εἰς μετρον ἡλικιας του πληρωματος του Χριστου,* hvilkas mening anses vara den att kristenheten med i fråga varande mannaålder kommer till det mått af ålder, hvilket gör henne skicklig att emottaga hela »Kristi fullhet», d. ä. fullheten af allt hvad Kristus har att åt menniskorna gifva. För att detta slutmål skall kunna vinnas måste de kristne upphöra att vara barn (*νηπιοι*), ty såsom sådana äro de utsatta för faran att drifvas af vågen och föras omkring af hvarje vind på lärans område genom menniskornas bedrägeri och den list som är verksam för villfarelsens ränksmideri. Men så länge det tillgår på detta sätt i kristenheten kan den ofvan nämda enheten naturligtvis icke komma till stånd. Derföre måste de kristne tvärtom under bekännande af den evangeliska sanningen *växa till i kärlek,* genom hvilken medlemmarna af Kristi församling sammanhållas. Och denna tillväxt skall vara en allsidig, och den skall ske *i förhållande till honom,* som är hufvudet, nämligen Kristus. Ty såsom hufvudet för den lekamen, hvars lemmar skola tillväxa är han bestämmande och normgifvande för hela utvecklingens förlopp [1]). — Mot ett sådant sätt att tolka vår text har HOFMANN många och delvis berättigade invändningar att göra. Dels betraktar han nämligen uttrycket *καταντᾳν εις ανδρα* såsom alltför oegentligt, dels anser han det vara omöjligt att finna ett logiskt sammanhang mellan v. 12—13 och 14—15. Dessa svårigheter skulle deremot vara undanröjda, om orden: *εἰς ἀνδρα τελειον* började en ny sats. I öfverensstämmelse med detta HOFMANNS förslag samt hans tolkning af verserna 14—15 kunna vi återgifva dessa verser på följande sätt: »till en mogen man, till ett mått af tillväxt, hvilket är Kristi fullhets [2]) — på det att vi icke längre må vara barn, som kastas hit och dit af vågen och drifvas omkring af hvarje lärans vind under det att menniskorna drifva sitt spel med illfundighet till ett planmässigt spridande af villfarelsen, utan tvärtom sådana, som tala sanning i kärlek — må

1) MEYERS kommentar; Efeserbr. p. 207 ff.
2) Med Kristi fullhet förstår HOFMANN på detta ställe *kyrkan*.

vi allsidigt växa i riktning mot honom, som är hufvudet, nämligen *Kristus*». — Att inlåta oss på frågan om, hvilken af dessa uppfattningar mest öfverensstämma med Pauli ord, ligger utom vår uppgift. Ty vare sig vi utgå från den ena eller den andra af dem blir resultatet detta, att enligt vårt skriftställe målet för hvarje enskild kristens utveckling är att blifva en *mogen man* (*τελειος ἀνηρ*). Ty så länge han ännu är *νηπιος* kan han lätt blifva en lekboll för villfarelsen. Men i stället för att stå under inflytande af villfarelsen och hennes list, genom hvilken hon slutligen kan göra honom till ett blindt verktyg åt sig, skall en kristen tjena *sanningen* och *kärleken*. Och för honom såsom verklig kristen är det en naturlig sak att han ständigt skall befinna sig i en utveckling, som är bestämd af Kristus, hvilken är hufvudet för den sannings- och kärleksorganism, hvilken han tillhör. Genom en sådan utveckling upphör han småningom att vara ett barn eller omyndig och vinner den sjelfständighet och fasthet, den kristliga karakter, som gör att han icke kan blifva ett byte för villfarelsen. Och då denna sjelfständighet och fasthet af honom vunnits, är han en i kristligt afseende *mogen man*, *τελειος ἀνηρ*. — De återstående nytestamentliga ställena, på hvilka *τελειος* förekommer såsom personlig bestämning äro: Fil. 3, 15; Kol. 1, 28; 4, 12; Jak. 1, 4; 3, 2. På dessa ställen användes *τελειος* icke i uttrycklig motsats till *νηπιος*, ej heller afser det mogenhet särskildt i intellektuelt afseende. Fil. 3, 15 skola vi taga i betraktande vid behandlingen af *τελειουν*.

I Kol. 1, 28 säger aposteln: »vi förkunna honom (Kristus, härlighetens hopp) i det att vi förmana hvar menniska och lära hvar menniska med all vishet, på det att vi må kunna framställa hvar menniska såsom fullkomlig i Kristus (*τελειον ἐν Χριστω*)». Af det sätt, på hvilket aposteln förkunnar Kristus, nämligen genom att *förmana* och *undervisa*, framgår att den *τελειοτης*, som med denna förkunnelse åsyftas, måste vara såväl af etisk som intellektuel natur; och med bestämningen *ἐν Χριστω* är uttryckt att hon är en *τελειοτης* på grund af förhållandet till Kristus. Men när skall detta apostelns framställande af hvar menniska såsom *τελειον ἐν Χριστω* ega rum? Denna fråga är ej utan vigt, emedan *τελειος* icke kommer att innebära alldeles samma sak, om man säger att detta framställande skall ske vid den yttersta domen[1]), eller om man tänker sig

1) Så enligt Meyers kommentar, 5:e uppl.

att det sker redan i tiden allt efter som hvarje menniska, hos hvilken aposteln vinner sitt syfte, framstår såsom τελειος. Att besvara frågan på det förra sättet anse vi ej vara nödvändigt, emedan ingenting i texten antyder att aposteln haft domen i tanken, då han skref: *ἱνα παραστησωμεν*. Och om vi då antaga att aposteln dervid tänkt på något, som inträder redan här i tiden[1]), så lemnar oss fortsättningen af brefvet full visshet om hvad han med uttrycket τελειος ἐν Χριστω förstått. — Aposteln låter sina läsare veta, att han utstår en häftig kamp för dem. Och hvad han kämpar för är att de måtte sammanslutas i kärlek och komma till den orubbliga visshet, som insigten i Guds hemlighet, nämligen Kristus, förlänar; ty han vill hafva den glädjen att se dem intaga en ordnad ställning och ådagalägga en orubblig tro, att se dem vandra i Herren, rotade i honom och uppbyggande och befästande sig i honom, på det att ingen må kunna förleda dem eller göra dem till sitt byte genom öfvertalande ord, en förment vishet, ett tomt och bedrägligt tal. Och i slutet af sitt bref omtalar han att Epafras alltid i sina böner kämpar för dem, att de måtte framstå såsom fullkomlige (τελειοι) och fullt visse i allt hvad Guds vilja fordrar. För faran att förlora sin andliga sjelfständighet och frihet voro Kolosserna utsatta[2]) vid den tid, då aposteln skref sitt bref till dem. Deraf förklaras den kamp, hvilken han sjelf och Epafras utkämpar för deras andliga väl. Men målet för denna kamp var att Kolosserna skulle framstå såsom τελειοι, och dermed kan då ingenting annat vara menadt än att de skulle utveckla sig till sjelfständighet och orubblig fasthet i fråga om kristlig *insigt* och kristligt *lif*. En sådan *mogenhet* eller *fullkomlighet* är *hvarje* kristens mål, de tidsförhållanden, i hvilka han befinner sig, må vara hurudana som helst. Och derför säger aposteln om sig sjelf och om de förkunnare af evangelium, hvilka han sammansluter med sig: »vi förkunna honom, i det att vi förmana hvar menniska och lära hvar menniska med all vishet, på det att vi må kunna framställa hvar menniska såsom fullkomlig i Kristus».

Ett af de vigtigaste etiska begreppen i nya testamentet är *tålamodet* (ὑπομονη), med hvilket en kristens innersta väsen träder i dagen. Hvilken betydelse aposteln Jakob tillägger det kristliga tå-

1) Så HOFMANN.
2) Kol. 2, 16—23.

lamodet finna vi deraf att han framställer det samma såsom en väg till fullkomligheten. Han säger nämligen: *ἡ ὑπομονη ἐργον τελειον ἐχετω, ἱνα ἠτε τελειοι και ὁλοκληροι, ἐν μηδενι λειπομενοι.* Aposteln uppmanar sina läsare att betrakta de mångahanda *πειρασμοι*, för hvilka de nu *äro* och framdeles *kunna* blifva utsatta, såsom anledning till idel glädje, emedan dessa såsom medel att pröfva deras tro åstadkomma hos dem *tålamod.* »Men tålamodet (: uthålligheten eller ståndaktigheten) må uppenbara sig i sin *fullkomlighet*». Och såsom *fullkomligt* visar sig tålamodet, då det på hvarje punkt i en kristens lif, der det tages i anspråk, *verkligen fyller sin uppgift.* Så t. ex. är detta fallet hos den, hvilken är utsatt för upprepade eller långvariga pröfningar, trångmål, förföljelser o. s. v., men som icke låter dem inverka hämmande på sitt troslif, utan dervid följer det föredöme, som är gifvet af Kristus sjelf[1]). Så måste tålamodet hos de kristne vara beskaffadt, på det att, såsom aposteln säger, de må vara »fullkomliga (*τελειοι*) och fulländade (*ὁλοκληροι*)». Hvad skilnaden mellan *τελειος* och *ὁλοκληρος* angår, så har man uttryckt saken så, att det förra betecknar det, som nått sin fulla utveckling, eller som nått sitt mål, och det senare det, som är fullständigt, afslutadt, så att ingen del deri fattas, eller som icke är behäftadt med något fel. Men då *τελειος* äfven kan beteckna detta senare, så kan man här icke göra någon egentlig skilnad mellan dessa uttryck, utan måste betrakta dem såsom synonyma. Hvad aposteln med *τελειοι και ὁλοκληροι* menar uttrycker han *negativt* genom orden: *ἐν μηδενι λειπομενοι*, hvilka man antingen kan återgifva med: utan att någon brist i något afseende vidlåder eder, eller ock: utan att i något afseende stanna efter (i utvecklingen). Men att närmare söka angifva, hvari den *τελειοτης* består, om hvilken aposteln här talar, är mycket vanskligt. Men till följd af den vigt han i allmänhet lägger på det *hela* i motsats till det som endast är ett styckeverk -- gerningen skall vara hel, tron vara hel, lagen fattas såsom ett helt o. s. v. — synes han med den samma förstå det att en kristen i alla sina förhållanden skall bevisa sig såsom en *hel* kristen: han får icke vara *διψυχος*, icke hafva ett orent samvete; hans gudstjenst skall vara ren och obefläckad; han skall vara en ordets görare och ej allenast hörare; han skall ej söka förena tron på Kristus i hans härlighet med partisk hänsyn till

1) 1 Petr. 2, 19—23.

menniskor; han skall hålla *hela* lagen, utan att fela i ett, ty dermed blefve han saker till allt. På detta sätt skall han visa sig såsom en *hel,* en *fullkomlig* kristen i hvarje sitt förhållande och under alla lefnadslägen. — Det andra stället hos Jakob, hvilket vi hafva att taga i betraktande, lyder på följande sätt: *εἰ τις ἐν λογῳ οὐ πταιει, οὑτος τελειος ἀνηρ, δυνατος χαλιναγωγησαι και ὁλον το σωμα.* Aposteln varnar i den föregående versen sina läsare för benägenheten att vilja uppträda såsom lärare. »Blifven icke, säger han, i stort antal lärare, mina bröder, vetande att vi skola få en svårare dom; ty i mycket fela vi allesamman». Med dessa ord erinrar han sina läsare derom att lärarens verksamhet är mycket ansvarsfull, och detta vill han att de skola behjerta, på det att icke allt för många bland dem måtte eftersträfva en lärares kall. Lärarens verksamhet består nämligen i talande; men att bruka sin tunga rätt det är en *svår* konst. »Der många ord äro, der är icke synden borta» säger den gammaltestamentliga visheten[1]), och i öfverensstämmelse dermed har aposteln gifvit sina läsare denna förmaning: »hvar och en menniska vare snar till att höra och sen till att tala»[2]). Ty till och med för sådant tal, i fråga om hvilket menniskorna i allmänhet tro sig vara minst ansvariga, nämligen det onyttiga, gagnlösa talet (*ῥημα ἀργον*), skola de aflägga räkenskap på domens dag[3]). Om sig och alla andra lärare har aposteln sagt: *μειζον κριμα ληψομεθα,* och grunden dertill angifver han med orden: *πολλα πταιομεν ἁπαντες.* Frågan huruvida subjektet till *ληψομεθα* och *πταιομεν* är det samma måste vi lemna oafgjord, ehuru det från formell synpunkt betraktadt är mera sannolikt att de båda verben ha samma subjekt. Antaga vi detta[4]), så vill aposteln säga: vi lärare fela i mångfaldigt afseende, och detta är icke underligt, ty vår verksamhet består i talande, och den som icke felar i sitt tal han är en fullkomlig man. I motsatt fall är tankegången denna: det gäller om oss alle samman, om alla menniskor utan undantag, att vi fela i mycket; men på det område, der vi lärare äro verksamma, är det dock *svårast* att bevara sig derifrån; ty om någon icke felar i sitt tal, är han en *fullkomlig* man. Och den som eger denna makt öfver sig sjelf att han aldrig »felar i sitt tal», han eger sjelfbeherskningens dygd äfven i alla andra afseenden, hvilket

1) Ordspr. 10, 19. 2) Jak. 1, 19. 3) Matt. 12, 36.
4) Så HOFMANN.

aposteln uttrycker dermed att han säger honom vara »mäktig att tygla äfven hela sin kropp». Härom säger någon: »detta är en etisk sanning, hvilken icke förlorar något i betydelse derigenom att beherskandet af tungan endast är den i en enskild riktning gående verkan af sjelfbeherskning i allmänhet; ty i det praktiska lifvet besannas det alltid att den, som är herre öfver sin tunga — detta nämligen för att vara en fullkomlig man enligt kristlig vishet, icke för att såsom fin verldsman, såsom slug diplomat bedåra menniskorna — genom denna tukt, i hvilken han håller sina ord, vinner den sedliga kraft, det lugn och den besinning, som är af nöden för att bringa äfven sitt handlande, ja, genom återverkan från det yttre på det inre, till och med sitt viljande och tänkande i den tillbörliga ordningen»[1]). Med *τελειος ἀνηρ* menas följaktligen på detta ställe en sådan, hvilken eger den makt öfver sig sjelf, att han icke låter sin tunga uttala något annat än det som i hvarje belägenhet anstår en kristen. Men med denna makt öfver sig sjelf eger han, enligt apostelns ord, tillika förmågan att »tygla äfven hela sin kropp», hvilket utan tvifvel innebär det samma som de paulinska orden: *παρισταναι τα μελη ὁπλα δικαιοσυνης τω θεω*[2]).

Vi vända oss nu till det vigtiga stället Fil. 3, 12—15, hvilket genom den motsats, hvari *τελειουσθαι* och *τελειος εἰναι* der förekomma, för den här behandlade frågan får sin egentliga betydelse.

Aposteln har i det föregående manat Filipperna att gifva akt på sådana, hvilka sätta sin förtröstan derpå att de äro omskurne och såsom *κακοι ἐργαται* vålla skada i Kristi församlingar. Alla de företräden, öfver hvilka desse berömde sig, eger äfven aposteln och i högre grad än de; och dessa företräden utgjorde en gång hans vinst. Men hvad som en gång var för honom en vinst, det betraktar han nu såsom en förlust för Kristi skull, ja, han betraktar *allt* som en förlust för det ojemförliga värdet af Kristi kunskap och betraktar det såsom afskräde, för att vinna Kristus och varda funnen i honom, såsom den der icke har sin egen rättfärdighet d. v. s. den som kommer af lag, utan rättfärdigheten genom tron på Kristus, för att sålunda känna honom, såväl kraften af hans uppståndelse som gemenskapen i hans lidanden, blifvande likagestaltad med honom i hans död, för att om möjligt hinna det mål, som be-

1) PALMER, Jahrbücher f. deutsche Theologie, 1865, p. 31.
2) Rom. 6, 13.

står i uppståndelsen från de döda. — Sedan aposteln på detta sätt angifvit sin närvarande lifsriktning och det evighetsmål, som står för hans ögon, fortsätter han sålunda: *οὐχ ὅτι ἤδη ἔλαβον η ηδη τετελειωμαι*. Denna utsaga har blifvit tolkad på mycket olika sätt till följd deraf att aposteln utelemnat objektet till *ἔλαβον*. Än har man nämligen tänkt sig såsom objekt till detta verb Kristus eller kunskapen om Kristus, än den sedliga fullkomligheten, än det eviga lifvet, *το βραβειον της ἀνω κλησεως*, eller: ett ideelt anteciperande af uppståndelsen, i den föreställningen att den redan vunna religiösa fulländningen medförde grundadt anspråk på del i uppståndelsen[1]); än har man sagt att hvad aposteln ännu icke erhållit (*ἔλαβον*) naturligtvis är det samma, som det han en gång skall erhålla, nämligen det som ligger vid målet för hans väg, hvilken leder in i det saliga, eviga lifvet[2]). Vi finna sålunda att man sökt detta objekt än i de föregående än i de efterföljande verserna. Men den enda hållbara uppfattningen af detta ställe anse vi vara den, att *ουκ ἔλαβον* afser något, som redan i det föregående är omtaladt; ty hur skulle väl aposteln med något hopp om att blifva rätt förstådd kunna utsäga detta om något, hvilket han först i den 14 versen omnämner? Och vidare anse vi att det, hvilket aposteln med orden, *οὐκ ἔλαβον* frånkänner sig, måste vara något, om hvilket man antingen till följd af missuppfattning eller ock afsigtlig misstydning af apostelns föregående framställning kunde i ena fallet *föreställa* sig och i det andra *föregifva*, att han velat säga: *ἤδη ἔλαβον*. Och hvad som i det föregående är af den beskaffenhet att det möjligen kunde missförstås och ännu lättare *misstydas*, det är begreppet *ἡ δια πιστεως δικαιοσυνη* samt de konseqvenser af den samma, hvilka aposteln angifver med orden: *του γνωναι αὐτον, και δυναμιν της ἀναστασεως αὐτου και κοινωνιαν των παθηματων αὐτου, συμμορφιζομενος τω θανατω αὐτου*. Aposteln kunde nämligen tänka sig att hvad han i det föregående, på grund af förhanden varande omständigheter, ansett vara nödvändigt att säga Filipperna, möjligen fattades eller framstäldes så som om det innebure att de nämda konseqvenserna i hela deras fullhet nu vore hans reala tillhörighet. Men att förebygga en sådan missuppfattning eller misstydning af hans ord är just ändamålet med utsagan: *οὐχ ὅτι ἤδη ἔλαβον ἢ ἤδη τετελειωμαι*. Hvad som ligger i *του γνωναι αὐτον — τω θανατω αὐτου* är af

1) Så Meyer-Franke. 2) Så Hofmann.

den beskaffenhet att en menniska endast steg för steg på den faktiska erfarenhetens väg kan tillegna sig det samma, och det innehåller en sådan oändlig rikedom att ingen under den jordiska utvecklingen kan fullständigt komma i besittning deraf. Med orden *οὐκ ἤδη ἔλαβον* måste aposteln sålunda mena att han icke redan tillegnat sig allt som innehålles i *του γνωναι αὐτον κτλ.* och med *οὐκ ἤδη τετελειωμαι* att han icke redan befinner sig *vid målet för sin utveckling;* ty det ena skulle i sjelfva verket innebära det andra. Jag har icke, säger aposteln, tillegnat mig det; tvärtom söker jag med ifver att göra det till min besittning på grund deraf att jag tagits i besittning af Kristus Jesus. Denna uppfattning anser aposteln vara så angeläget att inskärpa hos sina läsare att han ännu en gång uttalar samma tanke sålunda: »I bröder, jag hyser icke den åsigten om mig sjelf att jag redan tagit det i besittning; men, tillägger han, *ett* gäller om mig: förgätande det, som ligger *bakom* mig och sträckande mig efter det, som ligger *framför* mig, skyndar jag med ifver mot målet efter det segerpris, som följer med kallelsen ofvanifrån af Gud i Kristus Jesus». Med *τα ὀπισω* kan aposteln icke mena det, som var utmärkande för honom *innan* han beträdde den väg, på hvilken han nu och alltifrån sin omvändelse vandrar, ty enligt sammanhanget är *τα ὀπισω* något, på grund af hvilket aposteln möjligen kunde tänkas säga: *ἤδη τετελειωμαι.* Alltså, ehuru aposteln har bakom sig ett lif, som är rikt på segrar för Kristi sak, ett lif, under hvilket hans »inre menniska förnyats dag för dag»[1]), ser han icke pa hvad han nu *är,* utan på hvad han genom Guds nåd *kan* blifva; han låter icke det förra draga hans tankar till sig, så att han deraf på något sätt hämmas i sin vidare utveckling, nej, med ifver skyndar han framåt mot det mål, der segerpriset väntar honom. — Men att så tänka och att så förhålla sig *det tillkommer alla dem, som äro τελειοι,* enligt apostelns ord i den 14 versen: *ὁσοι οὐν τελειοι, τουτο φρονωμεν.* Med åberopande af detta ställe har man sagt att den kristliga fullkomligheten består just deri att man icke anser sig *vara* fullkomlig, utan deri att man *eftersträfvar* fullkomligheten. Det ligger visserligen sanning i detta, men det är likväl icke så aposteln här framställer saken, utan han vill att läsarne skola *ådagalägga* sin *τελειοτης* derigenom att de följa hans uppmaning: *τουτο φρονωμεν.* Och med denna *τελειοτης* förstår aposteln enligt de fleste exegeters åsigt en

1) Kor. 4, 16.

relativ fullkomlighet eller det kristliga lifvets *manliga mognad*. Mot denna åsigt synes ingenting af vigt kunna invändas. Vi fatta således ordet τελειος här i alldeles samma betydelse som på de paulinska ställen, hvilka vi förut tagit i betraktande. Det är i *denna* mening aposteln kan tillägga *sig* likasom äfven en del af sina *läsare* egenskapen att vara τελειος. Och denna egenskap ställer han här i motsats till den att vara τετελειωμενος, emedan den senare först inträder vid *slutmålet* för hans utveckling, der sålunda detta: διωκω εἰ καταλαβω, i hvilket han nu är inbegripen, icke vidare eger rum. — I betydelsen af att *fullkomna* någon eller att *föra* någon *till målet* förekommer τελειουν äfven på några andra ställen i nya testamentet, t. ex. Joh. 17, 23, der målet är de troendes sammanslutning till ett organiskt helt, hvilken åstadkommes derigenom att Fadren är i Sonen och Sonen i dem; vidare i Hebreerbrefvet, der målet dels är ett sådant menniskans förhållande till Gud, hvilket öfverensstämmer med hans förbundsvilja, dels medborgarskapet i det fulländade gudsriket; och slutligen i Johannes' första bref 4, 18, der det heter: ὁ φοβουμενος οὐ τετελειωται ἐν τῃ ἀγαπῃ. Hos den som fruktar fins icke ἡ τελεια ἀγαπη, det vill här säga den kärlek, som är förenad med känslan af ostörd gemenskap med Gud och hvars frukt derföre är παρρησια ἐν τῃ ἡμερα της κρισεως, och hvilken följaktligen är oförenlig med fruktan för domen. — Af mycket stor betydelse för läran om den kristliga fullkomligheten är detta bref af Johannes på grund af några andra ställen, i hvilka man trott sig finna stöd för den åsigten att pånyttfödelsen framkallar ett lif af *fullkomlig helighet*. Det vigtigaste af dessa ställen är kap. 3, 9: πας ὁ γεγεννημενος ἐκ του ϑεου ἁμαρτιαν οὐ ποιει, ὁτι σπερμα αὐτου ἐν αὐτω μενει· και οὐ δυναται ἁμαρτανειν ὁτι ἐκ του ϑεου γεγεννηται. Denna utsaga, hvilken ej allenast innehåller att hvar och en som är född af Gud icke gör synd, utan äfven att han icke *kan* synda, synes vara fullkomligt klar och icke lemna någon möjlighet för olika uppfattningar af den samma. Emellertid förhåller det sig så, att aposteln på andra ställen, t. ex. 1, 8—2, 2; 3, 19. 20; (5, 16) synes uttala den motsatta åsigten, nämligen att den pånyttfödde både *kan* synda och *verkligen* syndar. Och om vi icke kunna antaga att aposteln framstält tvänne hvarandra upphäfvande åsigter om den pånyttföddes lif, måste vi se till, hur de skenbart motsatta åsigterna skola kunna förenas med hvarandra. Vår uppgift blir följaktligen att undersöka hvad aposteln förstår med uttrycket γε-

γεννημενος ἐκ του θεου och med *ἁμαρτιαν ποιειν* eller *ἁμαρτανειν*. — Man har sagt att med *ὁ γεγεννημενος ἐκ του θεου* i 3, 9 menas den som är *fullkomligt* pånyttfödd. »Vi kunna alla komma derhän att vi icke synda. Men om vi ännu på mångfaldigt sätt öfverträda buden, så bevisar detta blott att vi ännu icke äro fullkomligt pånyttfödde. — Men det är vår uppgift att blifva pånyttfödde, redan från ungdomen och äfven ännu i ålderdomen. Och ju mer vi närma oss detta mål, desto mer skall vår själ bli ett tempel, i hvilket man endast tjenar Guds ära, desto mer skall hon, lik en magnetnål, beständigt vända sig till det enda nödvändiga, och, om hon någon gång bragts ur sin naturliga riktning, skall hon icke förr blifva stilla, än hon återigen visar mot sin pol»[1]. Men en sådan uppfattning af pånyttfödelsen står i strid med den analogi, som förefinnes mellan den naturliga födelsen och pånyttfödelsen och hvilken består deri, att likasom den förra är den kritiska akt, genom hvilken det i moderlifvet tillräckligt utvecklade barnet vinner en sjelfständig personlig tillvaro, så är äfven den senare den kritiska akt, genom hvilken en af Guds Ande verkad förberedande utveckling hos menniskan kommer till sin afslutning och dermed låter en ny personlighet inträda i tillvaron[2]. Och om man för att kunna förklara apostelns utsaga att den af Gud födde icke syndar och icke kan synda fattar födelsen af Gud såsom en genom hela menniskans lif gående och till fulländning syftande sedlig utveckling, så framkallar man dermed endast nya svårigheter. Ty i detta fall kan hvarken

---

1) C. A. Wolf, Ein exeg. u. prakt. Commentar zu den drei Briefen St. Johannis, p. 285 och 132.

2) Jmfr Beck, Christliche Ethik, I p. 251: »Es wird durch die Wiedergeburt nicht, wie man sich auszudrücken beliebt, bloss keimartig ein neues geistiges Leben gesetzt; nicht der blosse Keim zu einem neuen Menschen ist gelegt, wenn er ein aus Gott gezeugtes Kind Gottes heisst, ein *πνευματικος*, sondern *ein neuer Mensch, die neue Persönlichkeit selbst* wird ins Leben gesetzt, die aber als noch unentwickelt ausgebildet werden muss». Pag. 252: »Diese Entwicklung ist nun aber nicht mehr Wiedergeburt selbst — die zweite Verwirrung des Begriffs neben der, dass sie nur die Keimbildung eines neuen Menschen sei, sondern indem die Wiedergeburt der Lebensanfang eines wirklich neuen Personlebens ist, schliesst sich daran eine selbständige Entwicklung, namentlich die Hineinbildung des neuen Personlebens in das noch bestehende alte, die geistige Erneuerung, Ef. 4, 23 f. *ἀνανεουσθαι τῳ πνευματι* mit *ἐνδυσασθαι τον καινον ἀνθρωπον*, vgl Tit. 3, 5 anschliessend an *παλιγγενεσια* die fortlaufende *ἀνακαινωσις*».

aposteln sjelf, då han skrifver detta bref, ej heller hans läsare sägas vara födde af Gud, d. v. s. sådana, som icke synda och icke kunna synda. Men detta är likväl obestridligen apostelns mening. Han säger om dem som *äro barn* bland hans läsare att synderna förlåtits dem för Kristi namns skull; om dem som äro *fäder* att de lärt känna honom, som är af begynnelsen; om dem som äro *unge män* att de vunnit seger öfver den onde[1]); han säger att äfven de hafva »smörjelse af den Helige och veta allt»[2]); han benämner sig sjelf och dem *Guds barn*[3]); han skrifver: »vi veta att vi hafva gått öfver från döden till lifvet, emedan vi älska bröderna»[4]); och vidare: »I ären af Gud, I barn, och hafven öfvervunnit dem (de falska profeterna); ty den som är i eder är större än den som är i verlden. De äro af verlden, derför tala de det som är af verlden och verlden hör på dem. Vi äro af Gud; den som känner Gud han hör oss»[5]). Men enligt apostelns förklaring är hvar och en som tror att Jesus är Kristus, d. v. s. med sitt hjerta[6]) omfattar tron på Jesus Kristus, *född af Gud;* hvar och en som älskar, d. v. s. lefver ett lif i kärlek, *född af Gud*[7]); hvar och en som gör rättfärdigheten *född af Gud*[8]). Och allt som är *födt af Gud* det öfvervinner verlden[9]). Men då nu läsarne i sin tro på Kristus hafva det vapen, med hvilket segern öfver verlden är gifven[10]), och då denna seger innebär ett förverkligande af rättfärdigheten (*ποιειν την δικαιοσυνην*[11]), så följer deraf att aposteln betraktar dem såsom *γεγεννημενοι ἐκ του θεου* och om dem vill säga: *ἁμαρτιαν οὐ ποιουσι και οὐ δυνανται ἁμαρτανειν.* Men det är just med denna sats som den andra utsagan: »om vi säga att vi icke hafva synd, så bedraga vi oss sjelfva och sanningen är icke i oss» synes vara oförenlig. Man har visserligen sagt att det här endast är fråga om synder, som äro begångna *före* omvändelsen. »Den 10:e versen, har man sagt, bestämmer meningen med den 8:e. »Om vi säga att vi icke hafva synd» förklaras der med: »om vi säga att vi icke hafva syndat». Men ingen af dessa verser innehåller det påståendet att vi numera begå synd»[12]). Enligt denna uppfattning skulle aposteln sålunda här uttala sig mot en sådan åsigt om synden som den, hvilken sedermera framträder i pelagianismen; men att en sådan åsigt skulle hafva förekommit hos de kristne, till

1) 2, 12. 13. 2) 2, 20. 3) 3, 2. 4) 3, 14. 5) 4, 4—6. 6) Rom. 10, 10. 7) 4, 7. 8) 2, 29. 9) 5, 4. 10) 5, 4. 11) 2, 29; 3, 7. 10. 12) Så John Wesley.

hvilka aposteln här skrifver, hafva vi ingen anledning att antaga. Och att det här verkligen är fråga om synder i de *pånyttföddes* lif är i hvarje fall det sannolikaste. Men då det så förhåller sig, återstår det oss endast att i tolkningen af *ἁμαρτιαν ποιειν* och *ἁμαρτανειν* söka lösningen af den svårighet, om hvilken vi här talat. Och denna svårighet fins icke längre, om *ἁμαρτιαν ποιειν* och *ἁμαρτανειν* i 3, 6. 9; 5, 18 icke beteckna enskilda syndiga handlingar, utan en syndig lifsriktning, på samma sätt som i Johannes' evangelium 5, 14; 8, 34. Likasom aposteln med *ποιειν δικαιοσυνην* i 2, 29; 3, 7. 10 betecknar ett lif i rättfärdighet, så betecknar han ock med *ἁμαρτιαν ποιειν* och *ἁμαρτανειν* i 3, 9 ett lif i synd [1]). Alltså, den som är född af Gud har principielt brutit med synden och kan icke göra något *undantag* i fråga om *något slags synd*, hvilket han fortfarande skulle vilja utöfva; utan hvad som kännetecknar honom såsom född af Gud är att han väsentligen upptagit det goda i sin vilja och derför »vandrar i ljuset» [2]), »iakttager Herrens bud» [3]) och sålunda »gör rättfärdigheten» [4]). Men till följd deraf att sammanhanget mellan den gamla och den nya personligheten icke helt och hållet kan upphäfvas genom pånyttfödelsen och emedan den sedliga organism, hvilken de pånyttfödde tillhöra, icke är fri från synden, ingår äfven synd såsom ett, om ock allt mer och mer försvinnande, moment i deras lif. Och det är på grund af detta faktum som aposteln skrifver: »Om vi säga att vi icke hafva synd, så bedraga vi oss sjelfva och sanningen är icke i oss». — Alltså lemnar detta bref icke något stöd för den åsigten att syndfrihet eller fullkomlig helighet är det kännetecknande för den pånyttföddes lif. Men det bibehåller dock sin betydelse för läran om den kristliga fullkomligheten i det afseendet att det energiskt framhåller å ena sidan oförenligheten af att vara född af Gud och att synda, och å den andra förpligtelsen för den, som säger sig förblifva i Gud, att äfven sjelf så vandra som Kristus vandrade [5]), hvilket är den enda vägen till fullkomlighetens mål.

På några ställen i det nya testamentet användas bestämningarna: *ἁγιοι, ἡγιασμενοι, ἀμωμοι, ἀμεμπτοι, ἀνεγκλητοι* om de

1) BECK, Christliche Ethik, II, p. 6, anm.: Es ist bei dem Wiedergeborenen eine seiner innersten Natur wiederstrebende Unmöglichkeit, das göttliche Lebensgesetz zu ignoriren, von ihm mit Bewusstsein und Willen sich loszureissen und die Sünde zur Lebenspraxis zu machen. Jmfr III, p. 16.

2) 1, 7. 3) 2, 3; 3, 22. 24; 5, 2. 3. 4) 2, 29; 3, 7. 10. 5) 2, 6.

kristne. Med de två förstnämda orden betecknas derstädes de kristne i allmänhet; och de benämnas så, emedan de med tron på Kristus hafva upptagit i sig *kraften till helgelse*, hvarför de ock kallas ἁγιοι eller ἡγιασμενοι ἐν Χριστω. Men på grund deraf att jemte den »nya menniskan» äfven »den gamla» fins qvar i någon mån hos den helgade personligheten och till följd af den sedliga beskaffenheten hos det samfund, i hvilket en kristen befinner sig, antar dennes sedliga utveckling alltid karakteren af en kamp[1]) mot synden, och denna kan understundom vara af den allvarligaste beskaffenhet[2]) och kräfver derför att man är *öfvad, försedd med dugliga vapen* och *beständigt på sin vakt*[3]). Derför såg Paulus i den öfning och ansträngning, hvilken togs i anspråk hos dem, som för att vinna en förgänglig krans inläto sig i täfling på vädjebanan, en symbol af de kristnes ansträngning och kamp för att vinna en oförgänglig[4]). Endast på sådant sätt är det för de kristne möjligt att framstå såsom ἀμεμπτοι, ἀμωμοι, ἀνεγκλητοι. Och härmed betecknas antingen den sedliga renhet, som bör utmärka dem i motsats till den omgifvande verlden[5]), eller ock deras slutliga etiska bestämmelse[6]). I förra fallet är således ett *närmare* mål angifvet i det senare deremot sjelfva *slutmålet* för den sedliga utvecklingen.

Till sist vilja vi nu taga i betraktande ett nytestamentligt ställe, 2 Tim. 3, 16. 17, hvilket visar oss, hur den heliga skrift utbildar »gudsmenniskan» till en *fullkomlighet* eller *mogenhet*, som består deri att hon är ἀρτιος, προς παν ἐργον ἀγαθον ἐξηρτισμενος. Denna utbildning sker genom den gudingifna skriftens διδασκαλια, ἐλεγμος, ἐπανορθωσις och παιδεια ἡ ἐν δικαιοσυνῃ. Emedan den heliga skrift innehåller den eviga sanningen i fråga om menniskans religiösa och sedliga lif och emedan hon icke blott är bestämd för den enskilde utan äfven för menskligheten såsom ett helt, kan den enskilde utan den heliga skrifts undervisning hvarken rätt förstå sin egen bestämmelse och hur han skall uppnå den samma ej heller rätt förstå menskligheten mål eller känna de vägar, på hvilka Gud för den samma fram mot målet. Hon angifver den synpunkt, från hvilken både den enskildes utveckling och hela menskligheten skall betraktas. Genom hennes *undervisning* vinna vi den rätta *sjelfkännedomen*, ty hon icke blott säger oss hvad vi *böra* vara, utan till-

---

1) 1 Tim. 6, 12. 2) Hebr. 12, 4. 3) Ef. 6, 16. 17. 1 Tess. 5, 8; 1 Kor. 10, 12. 4) 1 Kor. 9, 24 f. 5) Fil. 2, 15. 6) 1 Kor. 1, 8; Ef. 1, 4.

lika hvad vi verkligen *äro*. Och då hon sålunda framdrager äfven våra hemligaste fel och brister, så sker detta för att utöfva en *tuktande* verksamhet på oss. Och i detta fall öfvar hon ingen falsk skonsamhet, utan framställer alltid synden sådan den är och ställer oss derjemte till *ansvar* för den samma. Men om vi icke undandraga oss denna bestraffning och tuktan, utan låta den samma gå oss till hjertat, så inträder en ny verksamhet af det gudomliga ordet, nämligen den *upprättande*, genom hvilken den fallne hjelpes att stå upp igen och den vilsekomne föres tillbaka från sina orätta vägar. Men för att säkert kunna vandra på rättfärdighetens väg fordras att menniskan ställer sig under inflytande af skriftens *i rättfärdighet uppfostrande verksamhet*, genom hvilken en allsidig etisk utveckling kommer till stånd. Och ändamålet med allt detta är att »gudsmenniskan», d. v. s. den menniska, hvilken genom sitt lif i Gud uppfyller sin bestämmelse såsom menniska, »skall blifva fullkomnad, till hvarje godt verk skickliggjord». I alla sina förhållanden *bevisar* sig en sådan menniska såsom en gudsmenniska, och inom det område, till hvilket hon af Gud är hänvisad, är hon icke allenast villig och angelägen, utan äfven *duglig* att i allt utföra Guds vilja.

Sedan vi nu tagit i betraktande det nya testamentets utsagor om den kristliga fullkomligheten, vända vi oss till det kristliga lifvets historia, för att der se, hur man under olika tider eller samtidigt inom olika kristna religionssamfund fattat denna fullkomlighet och på hvilka vägar man sökt uppnå den samma. Men det är endast hufvudåskådningarna hvilka vi härvid hafva för afsigt att taga i betraktande.

Då det sedliga idealet blifvit förverkligadt i Kristi person sker utvecklingen mot den kristliga fullkomlighetens mål genom att *efterfölja* Kristus. Utgångspunkten för denna utveckling bildar pånyttfödelsen, genom hvilken menniskan, i det att hon inträder i lifsgemenskap med Kristus, blir »en ny skapelse»[1]), en ny personlighet. Men att Kristi efterföljd innebär *sjelfförsakelse* och *verldsförsakelse* säger oss den heliga skrift på det bestämdaste[2]). De som vilja tillhöra Kristus måste »korsfästa sitt kött tillika med lustarna och begärelserna»[3]); de få icke »älska verlden eller de ting, som äro i verlden», utan skola hålla sig obefläckade af »köttets begärelse,

1) 2 Kor. 5, 17. 2) Matt. 16, 24 f.; 10, 37 f.; Luk. 9, 23; 14, 26.
3) Gal. 5, 24.

ögonens begärelse och lefvernets öfvermod» [1]. Om den saken kan det icke råda någon ovisshet. Men deremot kan det understundom vara mycket svårt att afgöra, hur långt en kristens försakelse bör gå i fråga om sådant, som icke i och för sig är synd, men som är af den beskaffenhet att det inför honom i förhållanden, hvilka lätt kunna blifva hämmande och skadliga för hans kristliga lif. Hvarje tid har sina mer eller mindre vigtiga spörsmål i detta afseende. Bland de många sådana, som de kristne under den äldsta tiden hade att lösa, var *det* spörsmålet icke minst vigtigt, hvilken ställning de borde intaga till de med besittning af egendom och med äktenskapet gifna förhållandena till verlden. I det gemensamma intresset för sträng afsöndring från verlden möttes tvänne riktningar, af hvilka den ena hade sitt ursprung i en för kristendomen främmande åskådning om sinnligheten såsom källan till det onda, den andra deremot i åstundan att ostörd af jordiska omsorger helt och hållet få lefva i Gud. I Jesu ord om hans efterföljd sågo dessutom åtskilliga kristne en uppfordran att afstå från all egendom och att försaka det äktenskapliga lifvets lycka. Kristus hade ju om sig sjelf sagt: »menniskosonen har ingen plats, der han kan nedluta sitt hufvud» [2] och man trodde sig deri finna ett uttryck för att äfven en Kristi efterföljare, åtminstone om han ville vara detta i fullkomlig mening, borde befinna sig i samma belägenhet. Ett stöd för denna mening fann man äfven i Matt. 19, 21. Hos de apostoliska fäderna förekomma utsagor om det sätt, hvarpå en kristen bör betrakta sin egendom, om de rike, om rikedomens faror m. m., hvilka än erinra om Matt. 19, 23, än om Apg. 4, 32—35, än om Luk. 16, 9, än om Jak. 1, 9; 5, 1—6. I *Διδαχη των δωδεκα ἀποστολων* och hos Barnabas finna vi den förmaningen till de kristne att i allt dela med sig åt sina bröder eller sin nästa och att icke anse hvad de ega såsom sin tillhörighet [3]. Men detta torde väl endast böra betraktas såsom en i expressiva uttryck gifven förmaning att gerna dela med sig och att efter förmåga söka utjemna den allt för stora skilnaden mellan rik och fattig. Och att starkt betona denna kristliga pligt var under kyrkans första tider så mycket mer af nöden som på hedendomens område, inom

1) 1 Joh. 2, 16 f. 2) Matt. 8, 20.

3) *Διδαχη*, 4, 8. *Barnabas*, 19, 8. Jfr 1 Clem. 2, 6; Justinus, M., Apol. II: »Vi som en gång älskade penningen mer än allt annat *dela* nu äfven det som vi ega med alla och gifva åt hvar och en behöfvande».

hvilket kristendomen redan då vunnit sina flesta bekännare, ingen menniskokärlek framkallat något verksamt försök att slå en brygga öfver det svalg, som skilde de rike och de fattige åt. I Hermas' skrift *Ποιμήν*, hvilken utöfvat ett stort inflytande på den kristna församlingens sedliga åskådning, är frågan om rikedomen och dess innehafvare ofta berörd. »Död och fångenskap, säger Hermas, ådraga sig i synnerhet de, som förvärfva sig denna verlden, och äro stolta öfver sin rikedom och icke eftersträfva det tillkommande goda [1]). Under bilden af hvita, men runda stenar, hvilka icke passa in i den tornbyggnad, som betecknar kyrkan, framställas sådana kristne, som väl hafva tron, men äfven denna verldens rikedom. Och likasom dessa stenar måste, för att kunna användas till byggnaden, afhuggas och sålunda »förlora något af sig sjelfva», så måste äfven de troendes rikedom, som förnöjer dem, kringskäras, om de skola blifva användbara i Guds tjenst. Sker icke detta, förneka de, då trångmål uppkommer, sin Herre för sin rikedom och sina affärers skull [2]). De som äro stolta öfver sin rikedom och ohjelpsamma mot de nödlidande »skola utestängas från tornet» [3]). Emedan de kristne bo i ett »främmande land», böra de ej förskaffa sig mer än hvad som är tillräckligt för deras utkomst; i stället för åkrar böra de köpa betungade själar och vårda sig om enkor och faderlösa, ty för den skull har Herren gifvit åt de rike deras rikedom att de skola bevisa honom dessa tjenster [4]). I den andra liknelsen framställes almen och vinträdet, hvars rankor stödjas af almen, såsom en symbol af det förhållande, som bör ega rum mellan den rike och den fattige. Almen är ett ofruktbart träd, men vinträdet deremot bär frukt. Utan stöd af almen är dock vinträdets frukt endast ringa och dålig. När vinträdet åter stödes af den samma, bär det frukt både för sig sjelf och för almen. Och på detta sätt »gifver almen mycken frukt, icke mindre än vinträdet, utan tvärtom mera». På samma sätt förhåller det sig nu med den rike och den fattige. Den förre har visserligen många egodelar, men är fattig i sitt förhållande till Gud, emedan han är upptagen af sin rikedom; hans tacksägelse och hans bön är trög och har ingen kraft att uppstiga till Herren. Men den fattige deremot är rik i fråga om bön och tacksägelse, och hans bön har en stor kraft hos Gud. Och den fattige, som understödes af den rike, tackar Gud för den, som

1) Vis. I, 8. 2) Vis. III, 6, 5. 6. Jmfr Sim. IX, 30.
3) Vis. III, 9, 6. 4) Sim. I, 6—9.

gifver åt honom. Och den rike vinnlägger sig om att än mer understödja den fattige, ty han vet att dennes bön är välbehaglig och rik inför Gud. Båda utföra alltså verket: den fattige är verksam genom bönen, på hvilken han är rik, och den rike ställer sin rikedom, som han fått af Herren, utan tvekan till den fattiges tjenst. Men att den rike så handlar är en stor och välbehaglig gerning inför Gud. Inför menniskor synes almen icke bära frukt och de veta icke att, om torka uppstår, almen har vatten och dermed närer vinträdet, hvilket till följd deraf gifver dubbel frukt, både för sig och för almen. På samma sätt förhåller det sig äfven med de fattige; ty genom sin bön till Herren för de rike föröka de dessas rikedom; och de rike åter, hvilka gifva åt de fattige hvad desse behöfva, uppfylla på detta sätt deras själar. »Följaktligen, heter det till sist, få båda del i den rättfärdiga gerningen. Den som gör detta han skall icke blifva öfvergifven af Gud utan skall blifva inskrifven i de lefvandes bok. Saliga äro de som hafva och som förstå att det är af Herren de få sin rikedom» [1]. — På ett med kristendomens anda väsentligen öfverensstämmande sätt behandlar Clemens Alexandrinus i den bekanta skriften: *Τις ὁ σωζομενος πλουσιος* frågan om de kristnes ställning till egendomen. Denna skrift innehåller hufvudsakligen en utläggning af Mark. 10, 17—31. Orden *ὁσα ἐχεις πωλησον* innebära enligt Clemens icke någon uppmaning att afstå från egendom och penningar, utan *τα δογματα περι χρηματων ἐξορισαι της ψυχης, την περι αὐτα πτοιαν και νοσον, τας μεριμνας, τας ἀκανθας του βιου, αἱ το σπερμα της ζωης συμπνιγουσιν.* Att vara fattig är ingen ting stort och att offra sin förmögenhet åt de fattige var ingen ting nytt; det hade många gjort redan före Kristi ankomst [2]. Nej, hvad Kristus ville med de anförda orden säga var *μειζον τι και θειοτερον και τελειοτερον, το την ψυχην αὐτην και την διαθεσιν γυμνωσαι των ἀπο των παθων και προρριζα τα ἀλλοτρια της γνωμης ἐκτεμειν και ἐκβαλειν. Τουτο γαρ ἰδιον του πιστου το μαθημα, ἀξιον δε του Σωτηρος το διδαγμα* [3]. Och för öfrigt skulle en bokstaflig uppfattning af dem stå i strid med andra, de tydligaste utsagor af Herren, t. ex. Luk. 16, 9; Matt. 25, 35. Egendom och penningar, som kunna tjena till våra medmenniskors bästa, böra vi alltså icke förkasta. Egendom är nämligen till för att egas och vara till hjelp och gagn: *κτηματα*

1) Jfr för öfrigt Mand. II, 4; Sim. V, 3, 7.
2) Kap. 11. 3) Kap. 12.

ἐστι κτητα ὀντα, και χρηματα χρησιμα ὀντα και εἰς χρησιν ἀνθρωπων παρεσκευασμενα ὑπο του θεου. Rikedomen bör betraktas såsom ett *ὀργανον*, men *προς χρησιν ἀγαθην τοις εἰδοσι το ὀργανον.* Och allt efter som den brukas väl eller illa är den en rättfärdighetens eller en orättfärdighetens tjenare. Ty det ligger i hans natur att vara tjenare och ej att vara herre. I och för sig är rikedomen hvarken något ondt eller något godt och bör derför icke förkastas [1]). Och om någon afstått från den materiella egendomen, men dock är rik på lustar, så gagnar honom den lekamliga fattigdomen till intet. Derför gäller det att afstå från *τα της ψυχης ἀρρωστηματα και τα παθη* [2]). Och den som betraktar rikedomen såsom en gåfva af Gud och vet att han eger den samma ej så mycket för sin egen skull som icke mer för sina bröders, han är en sådan, som af Herren prisas salig [3]). Men den, som har rikedomen i sitt hjerta, den som beständigt är betänkt på att föröka den samma, och är bunden i verldslighetens snara, han kan icke visa någon sorgfällig angelägenhet om himmelriket [4]). Då det heter att de rike svårligen skola ingå i Guds rike, så får detta icke fattas *σκαιως μηδε ἀγροικως μηδε σαρκικως.* Ty frälsningen är icke beroende af någonting yttre, vare sig detta är mycket eller litet, utan *ἐπι τη της ψυχης ἀρετη, πιστει και ἐλπιδι και ἀγαπη και φιλαδελφια και γνωσει και πρᾳοτητι και ἀτυφια και ἀληθεια, ὡν ἀθλον ἡ σωτηρια* [5]). Alltså behöfva de rika ej förkasta sin rikedom *ὡς της ζωης ἐπιβουλον και πολεμιον,* utan de skola lära sig att rätt bruka sin rikedom och vinna det eviga lifvet [6]).

En helt annan åsigt om en kristens ställning till rikedomen hyste den Antonius, hvars lif Athanasius skildrat. Samma evangeliska berättelse, ur hvars tolkning af Clemens vi anfört några tankar, föranledde Antonius att öfvergifva sin kallelse och afstå från all egendom, något som han äfven fordrade att hans lärjungar skulle göra. Och från denna tid börja kyrkans lärare allt bestämdare att framhålla det sedliga värdet af frivillig fattigdom och framställa densamma såsom vilkor för ett *fullkomligt* kristligt lif. Fulltonigt ljuder den frivilliga fattigdomens lof redan före utgången af det fjerde århundradet. De i anden fattige, hvilka Kristus prisar saliga, anser man nu vara de *frivilligt* fattige. Orsaken, hvarför de äldsta kristne stodo så mycket framför det fjerde århundradets

1) Kap. 14. 2) Kap. 15. 3) Kap. 16.
4) Kap. 17. 5) Kap. 18. 6) Kap. 27.

likgiltiga och slappa, såg man deri att de förra inläto sig nakna i kamp med fienden, i det att de afstodo från sin egendom; men de senare deremot uppträdde väl klädda, i det att de egde förmögenhet och intogo äreställen. Men dessa kläder äro i den andliga kampen till stort hinder. Den nakne kämpen strider bättre än den klädde; den som vill simma öfver en ström lägger af sina kläder; den resande vandrar lättare, då han lagt bort sin börda och sin rensel[1]). Liknelsen i Luk. 15, 28 f. låter Augustinus afse det kristliga lifvets fullkomlighet; vilkoret för att tornbyggnaden icke blott skall börjas, utan äfven kunna afslutas är att den byggande afstår från det jordiska goda, ty på detta sätt är han bättre i tillfälle att tjena Gud och kraftigare motstå djefvulen[2]). Det i Matt. 19, 29 uttalade löftet om hundrafaldig ersättning för hvad som öfvergifvits för Kristi skull säger Cassianus gå i fullbordan för klostrens innevånare redan här i lifvet. Makten af den åsigten att en *fullkomlig* efterföljd af Kristus kräfde uppoffringen af all egendom var så stor, att hon förmådde tusentals menniskor att fritt underkasta sig alla fattigdomens försakelser. Ett slags entusiasm för ett lif i frivillig fattigdom grep sinnena och framkallade ytterligheter och öfverdrifter, såsom det ofta plär ske der entusiasm är rådande, och på detta sätt skapades sådana *vrångbilder* af kristligt lif, på hvilka vi finna många exempel i Rufini arbete Vitæ Patrum.

Samtidigt med denna åsigt om de kristnes förhållande till egendomen utbildade sig äfven den att en *fullkomlig* kristen måste vara fri från de förhållanden till verlden, hvilka det äktenskapliga lifvet medför. Den förra åsigten ledde helt naturligt till den senare; ty att bilda familj utan att *hafva* något eller kunna *förvärfva* något, som man kallar sitt, är, om icke alltid en omöjlighet, så dock under alla omständigheter någon ting onaturligt. Men denna riktning, som yrkade på försakelse af det äktenskapliga lifvet, hade, äfven den, hufvudsakligen ett dubbelt ursprung. Antingen utgick hon från en för kristendomen mer eller mindre främmande åskådning eller ock från sådana ställen i det nya testamentet som Matt. 19, 12; Luk. 14, 20. 26; 1 Kor. 7, 1. 7. 26 f., m. fl. — Att man redan på den tid, från hvilken *Διδαχη των δωδεκα ἀποστολων* daterar sig, be-

1) Krysostomus, till Apg. 4, 34. Så äfven Hieronymus m. fl.

2) Jfr: »Charitatis venenum est spes adipiscendorum aut retinendorum temporalium; nutrimentum ejus est imminutio cupiditatis; perfectio, nulla cupiditas». Liber 83, qv. 36; 1.

traktade det frivilliga celibatet såsom vägen till kristlig fullkomlighet synes framgå af 6, 2 i nämda skrift. På detta ställe heter det: *εἰ μεν γαρ δυνασαι βαστασαι ὁλον τον ζυγον του κυριου, τελειος ἐσῃ*. Det är ytterst svårt att komma till någon klarhet i fråga om betydelsen af orden *ὁλον τον ζυγον*, men det synes icke vara osannolikt att dermed förstås ett försakande af det äktenskapliga lifvet[1]. Samma sak har man ansett vara betecknad med orden: *ποιων εἰς μυστηριον κοσμικον εκκλησιας* i kap. 11, 11, der det heter: *πας δε ὁ προφητης δεδοκιμασμενος αληθινος ποιων εἰς μυστηριον κοσμικον εκκλησιας, μη διδασκων δε ποιειν ὁσα αὐτος ποιει, οὐ κριθησεται ἐφ᾽ ὑμων· μετα θεου γαρ ἐχει την κρισιν*. Men om det äfven här vore fråga om frivilligt celibat, så framställdes detta tydligen såsom något, mot hvilket man kunde hafva sina betänkligheter, men öfver hvilket man dock ej borde döma, utan öfverlåta domen åt Gud. Men på detta sätt skulle hvad som här säges komma i strid med utsagan i kap. 6, 2. Sannolikare synes det vara att det här är fråga om absolut återhållsamhet *inom* äktenskapet. Vi anse nämligen att orden *μυστηριον κοσμικον ἐκκλησιας* böra återgifvas med: »kyrkans jordiska sinnebild» och att dermed qvinnan såsom äkta maka är betecknad[2]. Förutsatt att denna tolkning är riktig, bevisar sålunda detta ställe att om på den tid, hvarom här är fråga, absolut återhållsamhet inom äktenskapet stundom förekom, denna betraktades såsom betänklig. Sedermera såg man deremot i en sådan återhållsamhet en efterföljd af det föredöme, hvilket apostlarne ansågos hafva gifvit. Mot en viss benägenhet för en öfverdrifven uppskattning af det frivilliga celibatets sedliga värde riktar sig Ignatius i sitt bref till Polykarpus, i hvilket han skrifver: *ει τις δυναται ἐν ἁγνεια μενειν εἰς τιμην της σαρκος του κυριου ἐν ἀκαυχησια μενετω. ἐαν καυχησηται, ἀπωλετο· και ἐαν γνωσθῃ πλεον του ἐπισκοπου ἐφθαρται*[3]. Med uttrycket *ἡ σαρξ του κυριου* menas utan tvifvel kyrkan. Om celibatet är förenadt med ödmjukhet, tänkes det samma lända till kyrkans ära; men om den, som till kyrkans ära afstått från äktenskapligt lif, berömmer sig deraf och i detta afseende vill framstå såsom för mer än biskopen, då är det förbi med det sedliga värdet af hans kyskhet. Här förutsättes

1) Jfr Harnack, Die Lehre der zwölf Apostel, p. 19—21.

2) Jfr Ef. 5, 25; 2 Clem. 14: *το ἀρσεν ἐστιν ὁ Χριστος, το θηλυ ἡ ἐκκλησια*.

3) Ignatius, ad Pol. 5, 2.

tydligt att biskopen vanligen var gift. — Att ett slags skryt med celibatet stundom förekommit finna vi äfven hos Clemens Alexandrinus och Tertullianus. Den förre säger: »återhållsamheten är en själens dygd, som har sin grund icke i det yttre, utan i det inre· Dessa högmodiga säga att de efterlikna Herren, hvilken hvarken var gift ej heller egde något jordiskt; men den heliga skrift ropar till dem: Gud står emot de högfärdige, men de ödmjuke gifver han nåd» [1]). Och i samma anda yttrar sig Tertullianus: Et si a deo confertur continentiæ virtus, quid gloriaris, qvasi non acceperis [2]). — Hos Athenagoras läsa vi att bland de kristne på hans tid funnos många såväl män som qvinnor, hvilka såsom ogifta gingo sin ålderdom till mötes i det hoppet att sålunda kunna innerligare förenas med Gud [3]). Af Clemens Alexandrinus anbefalles såväl äktenskap som celibat; båda äro nämligen Gudi välbehagliga; den som valt det ena må alltså förblifva deri och icke betrakta det såsom någon ting ofullkomligare än det andra [4]). I denna punkt kan Kristus, såsom Guds Son, icke framställas såsom föredöme för oss. Hvad apostlarne åter beträffar, så voro de visserligen gifta, men lefde med sina hustrur såsom med systrar. Deremot anser Tertullianus att apostlarne ingalunda kunnat vara gifta, och han prisar den absoluta återhållsamheten inom och utom äktenskapet [5]). Ett af fromma makar fördt äktenskap anser Origenes visserligen såsom ett Gudi behagligt offer, men ett bättre offer är dock den beständiga kyskheten, den eviga jungfruligheten [6]). Under loppet af det fjerde århundradet blir prisandet af den fullkomliga kyskheten eller jungfruligheten allt uttrycksfullare och allmännare bland kyrkans lärare. Hon är »alla dygders fulländning»; [7]) de som för Guds rike försaka det äktenskapliga lifvet äro »Guds sanna och fullkomliga prester»; [8]) hvad som gjorde Johannes till den lärjunge, som Herren särskildt älskade, var hans *virginitet*. Den jungfrulige allena igenkände den jungfrulige och sade till Petrus: Herren är

---

1) Strom., III, 446.
2) De virg. vel. 13.
3) Πρεσ., 28.
4) Strom., III, 459 f.
5) Ad uxor.; De monogamia; De pudicitia; De exhort. cast.; De cultu fem.
6) Comment. in Ep. ad Rom., cap. 12, 1.
7) Lactantius, Instit. 6, 23.
8) Eusebius, Demonstr. evang. I, 8. 9.

det;[1]) genom virginiteten blifva menniskorna mer än genom någon annan dygd änglarna lika[2]).

Ur dessa tvänne riktningar, hvilka vi här hafva tecknat, framgick i det fjerde århundradet *munkväsendet*. Det *fria* asketiska lifvet antog på detta sätt en reglerad form. Till den frivilliga fattigdomens och det frivilliga celibatets dygd slöt sig nu en *tredje*, nämligen den fullkomliga lydnadens. Denna lydnad bestod deri att munken i all ting afstod från sin egen vilja och i stället följde sin förmans vilja såsom Guds. Redan för den yttre ordningens skull var lydnaden mot den ledande personligheten inom klostren naturligtvis nödvändig. Men dessutom betraktades lydnaden såsom ett uttryck af den fullkomliga sjelfförsakelse, åt hvilken hvarje munk hängifvit sig, och det ansågs såsom en af erfarenheten på mångfaldigt sätt bekräftad sanning att menniskan icke kan öfvervinna den köttsliga begärelsen, så framt hon icke förut lärt sig att genom lydnad i all ting döda sin egen vilja[3]). — Munkväsendets framgångsrika och snabba utveckling såg kyrkan med glädje och sökte på allt sätt befrämja den samma. Ty då munklifvet betraktades såsom det sanna förverkligandet af kristendomens ideala fordringar och derför omgafs med en helighetens glans, innebar det samma en kraftig botpredikan för den stora massan af kristna, hos hvilken det sedligt religiösa tillståndet var så mycket mindre idealiskt. Bland de män, som under detta århundrade kraftigt befordrade och förhärligade munkväsendet, kunna vi anföra sådana som Athanasius, Basilius, Gregorius af Nyssa, Gregorius af Nazians, Makarius, Evagrius, Nilus, Krysostomus. Enligt den sistnämde är munken den sanne konungen, hvilken såsom herre öfver sig sjelf är friare, tryggare, lyckligare, och genom de andliga välgerningar, hvilka han kan bevisa, äfven frikostigare än någon furste[4]). *Munkhelighet, det är numera liktydigt med den högre kristliga sedligheten* eller *den kristliga fullkomligheten.* Man skilde nämligen mellan en högre och en lägre sedlighet, och detta antagande af en dubbel sedlighet hvilade på uppställandet af en skilnad mellan *bud* och evangeliska *råd* i den heliga skrift. De förra voro förpligtande för alla och deras iakttagande nödvändigt för saligheten; de senare deremot kunde

1) Hieronymus, Contra Jovin. I Augustinus, In I. Reg. V, 15. Såsom παρθένος framställes Johannes framför allt i Acta Johannis.

2) Cyrillus af Jerus.; Basilius; Gregorius af Nyssa; Augustinus; Cassianus.

3) Cassianus, De instit. IV, 8.

4) De compar. regis et monachi.

man utan fara för sin salighet efter godtfinnande följa eller lemna utan afseende. I förra fallet gjorde man något, som gick *utöfver* lagens fordringar och hvarje sådan gerning innebar en sträfvan efter *fullkomlighet*. Evangeliska råd i fråga om frivillig fattigdom och beständig kyskhet ansåg man vara gifna i Matt. 19, 21 och 1 Kor. 7, 8 f. Och då munkväsendet hvilar på ett med *löfte* förbundet iakttagande af de »råd», som på dessa ställen lemnas, betraktade man munklifvet såsom det *rätta* uttrycket för den kristliga fullkomligheten. — För läran om bud och råd, en lägre och en högre sedlighet är det icke osannolikt att Hermas' skrift *Ποιμην*, hvilken under en viss tid stäldes i anseende vid sidan af de nytestamentliga skrifterna, bildat *utgångspunkten*[1]. *Tydligt* uttalar Origenes skilnaden mellan bud och råd med följande ord; »donec quis hoc facit tantum quod debet, id est ea quæ præcepta sunt, inutilis servus est (Luc. 17, 10). Si autem addas aliquid præceptis, tunc non jam inutilis servus eris, sed dicetur ad te: Euge, serve bone et fidelis (Matth. 25, 21). Quid autem sit, quod addatur præceptis et super debitum fiat, Paulus apostolus dicit: de virginibus autem præceptum domini non habeo, consilium autem do tamquam misericordiam consecutus a domino (1 Cor. 7, 25). Hoc opus super præceptum est»[2]. I den kristliga etiken inför Ambrosius denna åskådning då han i sitt berömda arbete: De officiis ministrorum upptar den af Cicero från den stoiska filosofien hemtade läran om officium perfectum och officium medium och tillämpar den samma på den utöfver lagen gående *fullkomligheten* och det endast *pligtenliga* handlandet. Under medeltiden utbildas vidare läran om buden och råden och man talar slutligen om *tolf* af Kristus gifna råd; de väsentliga voro dock fortfarande råden om frivillig fattigdom, beständig kyskhet och fullkomlig lydnad (præcipua et substantialia perfectionis consilia). Och i denna lära inträdde genom reformationen ingen förändring. Så t. ex. uttalar sig Tridentinum rörande det andra rådet på följande sätt: »Si quis dixerit, statum conjugalem anteponendum esse statui virginitatis vel cælibatus, et non esse melius ac beatius manere in virginitate aut cælibatu, quam

1) Se Sim. V, 3, 3: *ἐαν δε τι αγαθον ποιησης ἐκτος της ἐντολης του θεου, σεαυτω περιποιησῃ δοξαν περισσοτεραν και ἐσῃ ἐνδοξοτερος παρα τω θεω ἁ ἐμελλες εἰναι.* Jemte de katolske författarne anser flertalet af de nyaste protestantiske att vi på detta ställe hos Hermas hafva början till läran om en dubbel sedlighet.

2) In Ep. ad Rom. III (Opp. IV, 507, ed. de la Rue).

jungi matrimonio, anathema sit.[1]) Den katolska kyrkans lära om den kristliga fullkomligheten har förblifvit väsentligen den samma allt ifrån den äldsta tiden intill nu. Vi skulle sålunda här kunna öfvergå till de åskådningar, hvilka innebära en direkt eller indirekt opposition mot den katolska läran i denna punkt, men innan detta sker anse vi oss böra i korthet angifva hvilken uppfattning af vårt ämne medeltidens förnämste etiker, Thomas ab Aqvino, gjort gällande.

Perfectio vitæ christianæ, säger Thomas, attenditur secundum charitatem, quæ sub se comprehendit dilectionem dei et proximi. Men såväl om kärleken till Gud som om kärleken till nästan gäller att den här i lifvet är ofullkomlig. Ingen kan här i lifvet hafva en fullkomlig kärlek till Gud, »quia amoris ignis, qui hic ardere inchoat, cum ipsum quem amat viderit, in amore ipsius amplius igniscit». Hvad deremot kärleken till nästan beträffar, så kunna vi i detta lifvet icke actualiter, utan endast habitualiter älska *hvar och en* som är vår nästa. Dilectio autem habitualis imperfecta est. Men å andra sidan förhåller det sig så att den gudomliga lagen enligt Matt. 5, 48 *kräfver* fullkomlighet, och derför kan fullkomligheten icke vara en omöjlighet, ty det som är omöjligt kräfver icke lagen. Dessa tvänne motsatser löser Thomas i följande utsaga: »quanquam nullus in hac vita ad divinæ dilectionis absolutam perfectionem pervenire possit, potest tamen homo ad tantam charitatis perfectionem pervenire, ut omnia, quæ charitati sunt contraria, repudiet atque detestetur». — Derefter undersöker Thomas den frågan, huruvida fullkomligheten består i iakttagandet af buden eller i iakttagandet af råden. Ett råd finner Thomas vara uttaladt i Matt. 19, 21; »ergo perfectio attenditur secundum consilia et non secundum præcepta». Men för öfrigt äro *alla* förbundna att iakttaga buden, emedan detta är nödvändigt till saligheten. Om alltså den kristliga fullkomligheten bestode i iakttagandet af buden, så skulle deraf följa att fullkomligheten vore nödvändig för saligheten. »Quod patet esse falsum». Och vidare: den kristliga fullkomligheten består i kärleken: men kärlekens fullkomlighet synes icke kunna bestå i iakttagandet af buden, »quia perfectionem charitatis præcedit et augmentum et inchoatio ipsius. Non autem potest charitas inchoari ante observantiam præceptorum (Joh. 14)». — Men häremot talar dock hvad som säges i 5 Mos. 6; 3 Mos. 19 och Matt. 22,

1) S. 24, can. 10.

och på grund deraf synes fullkomligheten bestå i iakttagandet af buden. Det resultat, till hvilket Thomas i denna fråga kommer, uttrycker han på följande sätt: »charitatis perfectio principaliter et essentialiter consistit in præceptis, secundario autem et instrumentaliter in consiliis. Per se et essentialiter consistit perfectio christianæ vitæ in charitate: principaliter quidem secundum dilectionem dei; secundario autem secundum dilectionem proximi». — Ändamålet med råden angifver Thomas sålunda: »consilia ordinantur ad removendum impedimenta actus charitatis, quæ tamen charitati non contrariantur, sicut est matrimonium, occupatio negotiorum secularium et alia hujusmodi». Fasta, vakor, skriftens betraktelse, nakenhet och fattigdom utgöra icke fullkomligheten, »sed perfectionis instrumenta sunt, quia non in ipsis consistit disciplinæ illius finis, sed per illa pervenitur ad finem». I Kristi ord: »sälj det du har och gif åt de fattige» framställes likasom *vägen* till fullkomligheten; men i det som tilläggcs: »följ mig» framställes fullkomligheten sjelf. Alltså: consilia sunt quædam instrumenta perveniendi ad perfectionem». — På den frågan: befinner sig hvar och en, som är fullkomlig, äfven i fullkomlighetens stånd? svarar Thomas: det är ingen ting som hindrar att några kunna vara fullkomliga, hvilka icke tillhöra fullkomlighetens stånd, och att några, hvilka ingalunda äro fullkomliga, befinna sig i fullkomlighetens stånd. Men i fullkomlighetens stånd säges någon vara, icke på grund deraf att han verkligen har den fullkomliga kärleken, utan på grund deraf att han med en viss högtidlighet för alltid förpligtar sig till det, som tillhör fullkomligheten. Men det kan inträffa att några förbinda sig till något, som de icke hålla, och att några uppfylla det, hvartill de icke förbundit sig. Till fullkomlighetens stånd höra munkarne och prelaterna, men dermed utgifva de sig icke såsom fullkomliga, utan bekänna blott att de eftersträfva fullkomligheten. Till lögn och skrymteri gör sig följaktligen ingen skyldig, derför att han tillhör fullkomlighetens stånd, men ej *är* fullkomlig; men väl om han uraktlåter att *eftersträfva* fullkomligheten. — Då Thomas tar den frågan i betraktande, huruvida det stånd, i hvilket munkarne befinna sig, är fullkomligare än prelaternas, så finner han att det synes vara så. På de förra eger nämligen hvad som säges i Matt. 19, 29 sin tillämpning; men biskoparne deremot behöfva icke »öfvergifva allting», utan hafva rätt att ega enskild förmögenhet. Derför äro munkarne i ett fullkomligare stånd än biskoparne. Och vidare: då fullkom-

ligheten hufvudsakligare består i kärleken till Gud än i kärleken till nästan och munkarnes stånd omedelbart går ut på kärleken till Gud, men biskoparnes synes gå ut på kärleken till nästan, så synes det stånd munkarne tillhöra vara fullkomligare än biskoparnes. Och slutligen, då munkarnes stånd åsyftar det kontemplativa lifvet, hvilket är förmer än det aktiva, på hvilket biskoparnes stånd går ut, så synes munkarnes stånd vara fullkomligare än biskoparnes. För motsatsen talar dock en annan grund, som Thomas vet att anföra, nämligen: »nulli licet a majori statu ad minorem transire: hoc enim esset retro aspicere. Sed potest aliquis a statu religionis transire ad statum episcopalem». Och denna grund är för Thomas så afgörande, att han stannar vid denna mening: »potior et perfectior est status perfectionis in prælatis et episcopis quam in religiosis». Fullkomligheten består icke väsentligen i afståendet från egen förmögenhet, och derför är det ingen ting, som hindrar att fullkomlighetens stånd kan vara förenligt med besittning af egendom. Men deremot hör det omedelbart till fullkomligheten att man är beredd att, då omständigheterna sådant kräfva, lemna sin egendom från sig. Derför säger aposteln: jag kan både hafva öfverflöd och lida brist. I synnerhet gäller det om biskoparne att de till Guds ära och sin hjords frälsning böra förakta allt hvad de ega, då så kräfves, antingen genom att utdela det bland de behöfvande af sin hjord eller att med glädje taga sina egodelars sköfling. Men just det som biskoparne i kärlek till nästan göra härflyter från en öfverflödande kärlek till Gud. Derföre frågade Herren Petrus först, om han älskade honom, och sedan öfverlemnade han åt honom vården om sin hjord. Men det är bevis på en större kärlek att en menniska för en väns skull äfven tjenar en annan, än om hon vill tjena sin vän allena. — Slutligen uppställer Thomas den frågan, huruvida »presbyteri, curati et archidiaconi» hafva större fullkomlighet än munkarne, och han besvarar den frågan sålunda: quamquam religiosorum status, qui totam vitam suam deo consecraverunt, *secundum bonitatem* excellentior sit quam status presbyteri, curati ac archidiaconi, *secundum difficultatem tamen exercendi animarum curam* longe perfectior est status presbyteri, curati et archidiaconi [1]). — Vid den jemförelse Thomas anställer mellan status religiosorum och status episcoporum ser han sig tvingad att göra en anmärkningsvärd inskränkning dels i betydelsen af den jordiska

1) Summa totius theol., II, 2; quæstio 184, 2—8.

egendomens uppoffrande, dels i värdet af det kontemplativa lifvet, och hvad han till förmån för ett rätt användande af egendomen och till förmån för det »aktiva lifvet» [1]) har att yttra är icke mycket olikt ett angrepp mot munkväsendet. Naturligtvis är Thomas icke medveten om den motsägelse, i hvilken han här invecklar sig.

Vi hafva funnit att Thomas icke låter de gerningar, som bestå i iakttagandet af de evangeliska råden, utgöra väsentliga moment i den kristliga fullkomligheten, utan tillägger dem endast en preparatorisk betydelse, hänvisar dem till askesens område. Men den kristliga fullkomligheten består enligt Thomas väsentligen i kärleken och i ett iakttagande af de bud, som höra till kärleken. I fullkomlighetens stånd befinna sig *endast* munkarne och prelaterna; men detta hindrar icke att några kunna vara fullkomlige, hvilka *icke* tillhöra fullkomlighetens stånd. Den katolska kyrkan erkänner ock att det fins en fullkomlighet inom hvarje stånd; men denna fullkomlighet, hvilken består deri att man flitigt begagnar sig af *de allmänna medlen* till fullkomlighet, nämligen: bön, fasta och almosor, skiljes dock uttryckligt från den egentliga, som endast tillhör ordensståndet.

I en tid, som var bländad af den helighetens glans, med hvilken hon omgifvit munklifvet, uppträdde en man, som sjelf var munk, för att bekämpa den oevangeliska åsigten att munklifvet inneburе en högre grad af det kristliga lifvet. Hans namn var Jovinianus. — I det gamla och i det nya testamentet fins det enligt Jovinianus endast *en* motsats mellan menniskorna: antingen tillhöra de Guds folk eller ock äro de uteslutna från det samma; antingen äro de rättfärdige eller orättfärdige; antingen stå de på högra sidan eller på den venstra; antingen äro de goda träd, som bära goda frukter, eller ock onda träd, som bära onda frukter. Och det gifves inga grader af helighet hos de förre ej heller några grader af syndighet hos de senare.— Blott genom vattendopet blir man icke medlem af den sanna kyrkan, hvilken är en gemenskap

1) Jfr Quæstio 182: »Vita contemplativa ut tempore posterior ita dignitate pri or est et ex suo genere majoris meriti quam vita activa, licet interim accidere posset ut unus operando secundum activam vitam plus mereatur quam contemplationi vacando; et tametsi vita activa contemplativam ex una parte impediat (actionum externarum curam videlicet in animum hominis inducendo) eandem tamen ex alia parte (nimirum affectionum motus sedando atque compescendo) magnopere juvat.»

af helige, af älskade söner, som blifvit delaktige af gudomlig natur; nej, detta sker blott genom det inre andedopet, hvilket ingen hyckare kan mottaga, ty det mottages endast genom lefvande tro. Men de, som på grund af en hel och full tro (plena fide) i dopet blifvit pånyttfödde, kunna af satan icke bringas på fall (kunna icke frestas). Alla hvilka blifva frestade hafva endast blifvit döpta i vatten och ej i Anda. Den pånyttfödde får på en gång alla sina synder förlåtna och kan vara viss om samma salighet som de, hvilka från sin barndom fört ett fromt lif. Mellan de båda sönerna i Luk. 15 gjordes ingen skilnad, ingen skilnad mellan arbetarne i Matt. 20. Likasom Kristus enligt Joh. 6, 55 utan någon gradatskilnad är i oss, så äro äfven vi utan någon gradatskilnad i honom. Till alla kristna säger aposteln: veten I icke att eder kropp är ett tempel för den helige Ande. *Ett* tempel säger han, icke flera, för att visa att Gud bor på samma sätt hos alla. Mot det påståendet att det icke gifves några grader af helighet hos de kristne strider icke hvad som säges i Matt. 13, 23, ty orden: »hundrafaldt, sextiofaldt och tretiofaldt» höra blott till det målande i liknelsen, hvilket man äfven kan förstå deraf att Markus anför dessa ord i motsatt ordning. — Af dessa från skilda ställen sammanförda satser, hvilka vi här anfört, är det klart hvilken ställning Jovinianus intager till sin tids förhärligande af celibatet. Han bekämpar icke celibatet; men han ställer det icke heller högre än det äktenskapliga lifvet. Jungfrur, enkor och gifta, säger han, hvilka en gång blifvit tvagna i Kristus (in Christo lotæ) hafva, om ingen skilnad fins bland dem i fråga om öfriga dygder, *samma* förtjenst »Jag gör dig, säger han, ingen orätt, jungfru; du har valt att lefva ogift för den närvarande nödens skull (1 Kor. 7, 26); var blott icke högmodig, ty du är en lem af samma kyrka som de gifta». — Enligt Jovinianus måste den kristliga fullkomligheten naturligtvis finnas hos hvarje sann kristen, hos hvarje genom lefvande tro pånyttfödd. Och hvari den samma består skulle vi i öfverensstämmelse med hans åskådning kunna uttrycka sålunda: hon består deri att man genom en i goda verk sig bevisande tro *bevarar* den mottagna frälsande nåden. Jovinianus tänker sig att man gör denna invändning mot honom: om det icke gifves något framåtskridande, icke några större belöningar, hvarför anstränger sig då den rättfärdige under fredens dagar och under förföljelserna. Derpå lemnar han det svaret: han gör detta, icke för att dermed förtjena något mera, utan på det att han ej må förlora hvad han

har emottagit. Möjligheten af att den pånyttfödde verkligen skulle kunna falla ur nåden har väl Jovinianus dock ej tänkt sig. Om någon efter dopet syndar, tänker sig tydligen Jovinianus detta hafva sin förklaring deri att den i fråga varande vid dopet var en skrymtare. Han säger nämligen: »qui semel in Christo baptizatus est, cadere non potest. Quod etsi cecideritis, redintegrabit vos poenitentia, et qui in baptismate fuistis hypocritæ, eritis in poenitentia solidæ fidei. Neque turbamini, putantes inter justum et poenitentem aliquid interesse et humiliorem gradum dare quidem veniam, sed coronam non tollere. Una est enim retributio» [1]).

De reformatoriska sanningar Jovinianus talade till sin tid förklingade snart, icke blott derför att de voro blandade med falska meningar, utan hufvudsakligen derför att de hade *tidsriktningen* emot sig, och icke blott Hieronymus sjelf, utan äfven hans samtid, menade att Jovinianus af honom i allt blifvit vederlagd.

I munkväsendet har medeltidens *mystik* sin historiska utgångspunkt och hon förråder äfven vissa drag af slägtskap med det samma. Ett sådant framträder i hennes asketiska anda och i hennes benägenhet att öfverdrifva motsatsen mellan det jordiska och det himmelska. Det är till mystiken sådan hon framträder hos de förnämsta representanterna för den samma vi här taga hänsyn. Behofvet af en omedelbar erfarenhet af det gudomliga, af en omedelbar gemenskap med Gud har framkallat denna mystik. Hon kan ej finna sig i att kyrkans förmedling skall utgöra ett väsentligt moment i menniskans förhållande till Gud; hon åsyftar en af kyrkan oberoende utveckling af det andliga lifvet och samlar derför inom sin krets dels sådana, hvilkas religiösa behof kyrkan lemnat otillfredsstälda, dels sådana, som i kyrkans förmynderskap sågo ett hinder för det religiösa lifvets fria utveckling. Till följd deraf lemnar hon på vissa punkter utan afseende den af kyrkan dragna gränsen mellan prestens och lekmannens område; det högre vetandet om Gud betraktar hon icke såsom prestens tillhörighet allena, utan anser tvärtom att lekmannen understundom kan vara prestens andlige vägledare. Mystiken går vidare deras behof till mötes, hvilka icke åtnöja sig med ett skolastiskt vetande om Gud, utan längta efter en omedelbar *erfarenhet* af honom; ty hon vill heldre

1) HIERONYMUS, Adv. Jovin. libri duo. NEANDER, Denkwürdigkeiten, II, p. 308 f.

erfara än kunna *förklara* det gudomliga. Den skolastiska förståndsverksamheten är för henne otillräcklig då det gäller insigten om den högsta verkligheten, men i kontemplationen finner hon vägen till den samma. — Gemensamt för mystiken och munkväsendet är visserligen bemödandet att taga Kristi ord om hans efterföljd på allvar och att sålunda uppnå det fullkomlighetens mål, till hvilket Kristus hänvisar; men för mystiken är den kristliga fullkomligheten icke det samma som munkhelighet och äfven den väg, på hvilken hon söker fullkomligheten är en annan än den af kyrkan anvisade. Såsom betecknande för mystiken i fråga om hennes uppfattning af den kristliga fullkomligheten vilja vi meddela hufvudinnehållet af Eckharts traktat: »Schwester Katrei».

För att komma till den omedelbara föreningen med Gud kräfves först att man har kännedom om menniskans höga kallelse och att vi äro fjerran från vårt mål. Derefter skall man välja sig en erfaren andlig ledare och för honom bekänna sin synd. På beständig sjelfpröfning efter de sju hufvudsynderna, de tio buden, den helige Andes sju gåfvor, barmhertighetens gerningar och bemödandet att dervid framkalla en allvarlig ånger och att lefva sitt lif i öfverensstämmelse med buden, följer nu öfningen att alltid sysselsätta sig med Gud, frigöra sig från alla tankar på det skapade och att helt och hållet i kärlek hängifva sitt hjerta åt Gud. Vid tanken på Gud skola vi framför allt sysselsätta oss med den syndaförlåtande kärleken och Guds heliga allvar mot synden. På detta sätt uppkommer den djupare ångern och den tillitsfulla tron, hvilken i all ting visar sig såsom en orubblig förtröstan till Gud. Till förutsättning har hon erfarenheten af syndernas förlåtelse. — En tid bortåt har syster Katrei följt denna anvisning, men känner sig otillfredsställd, emedan hon ännu icke kommit till visshet om sin eviga salighet, d. v. s. hon hyser fruktan för att hon möjligen skall göra sig skyldig till synd och gå förlustig nåden. Hennes biktfader säger: »min dotter, du är viss om det eviga lifvet». Tviflande frågar hon nu: »Herre, har du visat mig till den närmaste vägen?» På den försäkran att Gud låter sig nöja, om menniskan gjort hvad hon förmår, svarar Katrei: »skulle jag hafva gjort hvad jag förmår!» Hon besluter nu att öfvergifva ära och gods, vänner och slägtingar och all yttre tröst som hon kunde hafva af det timliga. Biktfadern anser henne icke vara nog stark härtill och erinrar henne om hennes lydnadspligt mot honom. Men hon ångrar nu att hon

så länge följt menniskors råd och motstått den helige Andes. Ty hvad presterna tala hade hon hittills trott vara ett evangelium. Nu medgifver hennes biktfader att hennes afsigt motsvarar det fullkomliga lif, hvartill Herren rådde den rike ynglingen; men härtill fordras enligt hans mening en omedelbar ingifvelse genom Guds Ande samt ett särskildt bistånd. Katrei är viss om att bådadera kommit henne till del och hon går nu att utföra sin föresats. Hon vill nu lefva ett lif, som framgår ur en orubblig tro, hvilken offrar allt jordiskt godt, för att lefva af det som Gud genom sin skickelse gifver; ett lif, som koncentrerar sig med alla sinnen, så att ingen ting annat än Gud får inkomma i det inre; ett lif, som i kärlek till Gud tager allt deraf uppkommande lidande utan afseende på lön och utan att fråga: hvarför? och hvilket genom späkningar dödat allting som hör till naturlig kraft, så att om man ock gerna öfvade synd, man icke förmådde det. Efter någon tids förlopp återkommer Katrei, men är otillfredsställd med sig sjelf, ty hon finner att hon nu måste börja från början med alla dygder. Visserligen har hon öfvergifvit ära och gods, slägtingar och vänner, men — sig sjelf har hon ännu icke öfvergifvit. Men detta vill hon nu göra i det hon såsom en af Beghinerna utsätter sig för all den nöd, som vid denna tid genom den kyrkliga förföljelsen drabbade dem. Biktfadren, som äfven nu vill pröfva fastheten af hennes beslut, afråder henne och säger henne, hvartill hon har att inskränka sig, nämligen till: vatten, bröd och en kjortel. Hon måste grundligen dö bort från allt. »Så länge du vet, heter det, hvem din fader och din moder var i tiden, så vet, att du icke dött den rätta döden. Jag säger mer: så länge det gör något intryck på dig att man icke vill höra din bikt, ej heller vill gifva dig Guds lekamen, att ingen vill herbergera dig, att alla menniskor smäda dig, så länge du finner hos dig, att detta gör något intryck på dig, så vet, att du är främmande för den rätta döden». — Efter någon tid kommer syster Katrei tillbaka från främmande land. Under många lidanden har hon funnit en uppgång till Gud utan alla hinder. Hon bodde nu i himlen och kunde särskilja alla skapade ting. Detta kunde likväl ej tillfredsställa henne; ty hennes själ hade ännu ingen varaktig plats i evigheten. Nu kommer det sista profvet. På biktfadrens råd uppgifver hon nu äfven önskan derom och försätter sig i en fullkomlig undergifvenhet. Då drager henne Gud till sig med ett gudomligt ljus, så att hon tror sig vara ett med Gud.

»Glädjens med mig, jag är vorden Gud!» utropar hon. Himmel och jord bli henne för trånga. Och hvad hon nu har att meddela sin biktfader är så underbara och djupa tankar från den omedelbara åskådningen af gudomlig sanning, att biktfadren visserligen *läst* om sådant, men icke personligen haft någon erfarenhet deraf. Men ännu är hon icke viss om, huruvida hon ständigt skall komma att stå qvar i denna enhet med Gud. Då inträffade, under det att hon en gång befann sig i en vrå af kyrkan, att hon glömde allt det, som hade namn, och fördes så långt bort från sig sjelf och från alla skapade ting att man måste bära henne från kyrkan. I detta tillstånd förblef hon till tredje dagen. Då hon sedan uppvaknade och hennes biktfader frågade: »är du nu i besittning af allt hvad du vill?» svarade hon: »ja, jag har bestått profvet»[1]).

Menniskans behof af den gudomliga nåden för att kunna uppnå sitt mål framhåller Eckhart på det uttrycksfullaste. Lika så omöjligt som det är att en menniska kan döda sig sjelf och åter gifva sig lif, lika omöjligt, ja, ännu omöjligare är det för syndaren att af egen kraft omvända sig och komma till Gud. Med kraften af sin allmakt måste Gud draga honom till sig; ja, Gud behöfver mer kraft för att omvända syndaren än att skapa tusen himlar och jordklot, ty dem skapar han af egen kraft; men vill han omvända syndaren, måste detta ske med den senares hjelp. Och på vägen till fullkomlighet måste menniskan understödjas och ledas af den gudomliga nåden. Men allt efter som menniskan förhåller sig till nåden mottager hon deraf mer eller mindre. Ty Gud verkar icke lika i allas hjertan, utan i förhållande till den beredvillighet och mottaglighet han finner. Men, »om Gud finner dig beredd, måste han verka och utgjuta sig i dig, på samma sätt som, när luften är ren och klar, solen måste utgjuta sig och icke kan uraktlåta det». Och hvarje gudomlig gåfva stegrar mottagligheten för och begäret efter en ännu högre. — Enligt Eckhart kan menniskan efterfölja Kristus på *tvänne* vägar, nämligen: Kristi mandoms väg och Kristi gudoms väg. Den senare vägen är högre än den förra. Men för att komma till den högre måste man hafva vandrat den lägre; ifrån Kristi menskliga natur måste man fortskrida till hans gudom. Vid Kristi menskliga natur fästa sig sinnena, men med själen skola vi gå till hans gudom. Man skall följa den förra till dess att man fattat den senare. På ett *fullkomligt* sätt kan ingen menniska efterfölja Kristus;

---

1) WILHELM PREGER, Geschichte der deutschen Mystik im Mittelalter, I, p. 430 f.

men hvad som i detta fall är möjligt, det är att tåligt lida fattigdom, elände, förakt, olyckor och allt, som kan drabba en, och icke blott tåligt lida det, utan äfven villigt, och icke blott villigt, utan äfven begärligt, och icke allenast begärligt, utan äfven med glädje. Det blott yttre efterföljandet af Kristus är icke hufvudsaken. Kristus har fastat i fyratio dagar. Häri kan man på ett inre sätt efterlikna honom; och om någon i den punkt, som för honom är af nöden, öfvar sjelfförsakelse, så är det bättre än om han afhölle sig från all mat. »Ty för menniskan är det ofta mycket svårare att midt ibland en hop andra vara *ensam* än i öknen, och ofta är det svårare att afstå från en obetydlig sak än från en stor, att göra en ringa gerning än en, som man anser för mycket stor». — Med afseende på handlingar af asketisk natur anser Eckhart att de väl äro nödvändiga såsom medel; men då ändamålet med dem är vunnet, bör man afstå från dem, ty eljest kunna de bli ett hinder för den andliga utvecklingen. — Såsom den bästa och högsta dygd, genom hvilken menniskan kan komma i den innerligaste gemenskap med Gud angifver Eckhart: »lautere Abgeschiedenheit ledig aller Creaturen». »Vollkommene Abgeschiedenheit, säger han, hat kein Aufsehen noch eine Neigung unter oder über eine Creatur. Sie will weder unten noch oben sein, sie will weder dies noch das sein. Denn wer will dies oder das sein, der will etwas sein. Aber Abgeschiedenheit will nichts sein. — Gott der soll wirken und die Seele soll leiden. Sie soll bekennen mit (seinem) Bekenntnisse und soll minnen mit seiner Minne, und darum ist sie viel seliger mit dem Seinen denn mit dem Ihren, und also ist auch ihre Seligkeit mehr gelegen in seinem Wirken denn in dem Ihren»[1]. — »Die Seele soll so gar zu nichte werden an ihr selber, dass da nichts bleibe denn Gott, — und dass sie Gott überscheine als die Sonne den Mond. — Und so die Seele dazu kommt, so verliert sie ihren Namen und Gott ziehet sie in sich, dass sie an ihr selber zu nichte wird, als die Sonne das Morgenroth in sich ziehet dass es zu nichte wird. Und so die Abgeschiedenheit kommt auf das Höchste, so wird sie vom Erkennen kennelos und von Minne minnelos und von Lichte finster»[2]. — Men detta själens tillstånd af fullkomlig passivitet betraktar icke Eckhart såsom oförenligt med menniskans yttre verksamhet, utan han anser tvärtom att det utgör den nödvändiga förutsättningen för en yttre verksamhet af den rätta arten. Om

1) PREGER, a. a. I, p. 433 f. 2) I, 436.

de i Luk. 10, 38 f. nämda systrarna säger Eckhart att Marta intog en högre ställning än Maria. Ty den senare hade att vid Jesu fötter först lära sig hvad Marta redan utöfvade. De misstaga sig alltså, säger han, hvilka vilja komma ifrån gerningarna. Sedan lärjungarne hade mottagit den helige Ande började de först att vara verksamma i dygd; sedan Kristus uppfarit till himmelen och sändt den helige Ande, började Maria, som förut suttit såsom lärjunge vid Jesu fötter, att tjena, for öfver hafvet, predikade och lärde, och vardt en lärjungarnes tjenarinna. — Vi skulle derför kunna säga att menniskans fullkomlighet enligt Eckhart består deri att hon *på den i det föregående angifna vägen* kommit derhän att hon tänker, älskar och verkar med Gud.

Med den uppfattning, hvilken *reformationen* gör gällande i fråga om den jordiska kallelsen, är en etisk grundsats uttalad, hvilken kan sägas beteckna en hel omhvälfning af den dittills herskande sedliga åskådningen[1]). Till följd af den katolska kyrkans lära om »de evangeliska råden» hvilade enligt det allmänna föreställningssättet en skugga af verldslighet och ohelighet öfver lifvet inom den jordiska kallelsens område, då deremot lifvet efter »de evangeliska råden» betraktades såsom ett *heligt* och *fullkomligt*[2]). Mot denna

1) Jmfr C. E. LUTHARDT, Die Ethik Luthers, III, 5, och Melanchthons Arbeiten im Gebiete der Moral, sid. 31 f.

2) Det åskådningssätt, hvilket LUTHER i detta fall hade att bekämpa, tecknar han i en predikan öfver Gal. 3, 23—29 sålunda: »Sie (der Papst, Bischofe und Doctores in den hohen Schulen) haben zwo Rede in die Welt bracht, und so tief in allen Herzen getrieben, dass nicht müglich ist gewesen, dass der christliche Glaube bleiben sollte. Eine ist die, dass der geistliche Stand sei ein Stand der Vollkommenheit; damit haben sie eine solche Sonderung zwischen sich und dem gemeinen Christenmann macht, dass sie fast allein für Christen geachtet sind, die andern als die untüchtigen, verworfen Aschenbrödel gehalten. Damit haben sie jedermann Maul und Nasen aufgesperret, jedermann ist zugelaufen und hat wollen vollkommen sein, und den gemeinen Stand verachtet, als das Nichtige, bis dass sie dahin kommen sind, dass sie meinen, es müge niemand fromm noch selig werden, er sei denn geistlich. — Also gehet das blinde, tolle Volk dahin, saget immer von Vollkommenheit, und weiss nicht ein Tütel, was fromm sein, schweig denn Vollkommenheit heisse: meinen, es gehe mit Werken und Ständen zu. — Die ander Rede ist die, dass sie das Evangelium in zwei Theil getheilt haben, in *Consilia et Præcepta*, Gebot und Räthe. Christus hat im ganzen Evangelio nur Einen Rath gegeben, nämlich die Keuschheit, die man auch im Laienstand halten mag, wer die Gnade hat. Aber

åskådning uppstälde reformationen den grundsatsen att allt, som står i öfverensstämmelse med vår kallelse, äfven öfverensstämmer med Guds vilja, och att hvad som står i strid med vår kallelse, icke kan vara med Guds vilja öfverensstämmande. Ett heligt lif består alltså deri att man med det rätta sinnet uppfyller sin kallelses pligter, och äfven den ringaste gerning, som på detta sätt utföres, är bättre än alla munkars helighet och stränga lif[1]). Derför tillhör arbetaren lika väl som munken fullkomlighetens stånd, ty hvar och en bör inom sin kallelse eftersträfva den kristliga fullkomligheten[2]). Härmed har reformationen gifvit ett uttryck åt den sanningen att intet område, der en menniska har en lifsuppgift att fylla, skall betraktas såsom otillgängligt för kristlig sedlighet, ty inom hvart och ett sådant kan och bör denna förverkligas. Vi finna sålunda att enligt våra reformatorers åsigt den kristliga fullkomligheten måste förverkligas *inom den jordiska kallelsens område.* Vi vilja nu se till, hur de närmare bestämt den sammas begrepp.

I Confessio Aug., art. XVI, 4, säges den kristliga fullkomligheten bestå i sann gudsfruktan och sann tro. Och på samma sätt bestämmes hon äfven i Apologia Conf., art. XVI, 61: »der Glaub und rechte Gottesfurcht im Herzen ist die Vollkommenheit». I Conf. Aug., art. XXVII, 49 angifvas momenten i den samma på följande sätt: »perfectio christiana est serio timere Deum, et rursus concipere magnam fidem et confidere propter Christum quod ha-

sie haben zwölf Räthe drinnen gemacht, und gehen mit dem Evangelio umb' wie sie wollen. Damit haben sie nun die Welt aber getheilet und gesondert, ihr Leben in die Räthe, der Laien in die Gebot gesetzt: geben für, ihr Leben sei höher, denn die Gebot Gottes. Darüber ist des gemeinen Christen Leben und der Glaube worden wie ein faul saur Bier, da hat jedermann die Augen aufgethan, die Gebot verachtet, und nach den Räthen gelaufen. — Und wenn sie fast gelaufen sind, haben sie zuletzt Menschengesetz in Kleidern, Speisen, Singen, Lesen, Platten etc. funden, und ist darüber Gottes Gebot dem Glauben nachgefahren, beide vertilget und vergessen, dass nu hinfurt vollkommen sein und in den Räthen leben heisst ein schwarz, weiss, grau oder bunte Kappen anlegen, in der Kirchen plärren, Platten scheeren, nicht Eier, nicht Fleisch, nicht Butter essen, und dennoch das Beste essen und trinken, faule gute Tage haben. — Siehe, das wollt Satan haben durch diese zween Sprüche. Der erste vertilget den Glauben und das ganz Neu Testament mit Christo; der ander jagt hinnach die Gebot und das ganz Alte Testament mit Mose.

1) LUTHER, Catechismus Major, I, 145.

2) Apol. Conf., art. XXVII, 37.

beamus Deum placatum, petere a Deo et certo exspectare auxilium in omnibus rebus gerendis juxta vocationem; interim foris diligenter facere bona opera et servire vocationi. In his rebus est vera perfectio et verus cultus Dei». I Apol. Conf., art. XXVII, 49. 50 heter det: »darinne stehet eins jeden Christen Vollkommenheit dass er Christo folge, ein jeder nach seinem Beruf». Ita perfectio nobis est obedire unumquemque vera fide suæ vocationi». — I de nu anförda utsagorna säges alltså den kristliga fullkomligheten först och främst bestå i det rätta hjerteförhållandet till Gud (»in motibus cordis[1]) och vidare i uppfyllandet af kallelsens pligter. Men då detta naturligtvis är någon ting, som måste utmärka *hvarje* sann kristen, så synes häraf följa att enligt de anförda ställena i Confessio Augustana och Apologien den kristliga fullkomligheten tillägges hvarje sann kristen såsom sådan. Det är likväl icke nödvändigt att så fatta saken. Ty på den frågan, huruvida fullkomligheten betecknar något visst utvecklingsstadium i det kristliga lifvet eller om hon bör tilläggas hvarje sann kristen utan afseende på om han är *νηπιος* eller *τελειος ἐν Χριστῳ*, hade reformatorerna ingen anledning att i bekännelseskrifterna inlåta sig och derför ha de icke berört denna sida af saken. Men deremot framställa de den kristliga fullkomligheten uttryckligen på det sättet, att hon tänkes bestå i en alltjämt fortgående *tillväxt* i tro, i gudsfruktan, i kärlek till nästan, i nit att uppfylla kallelsens pligter. Så t. ex. heter det i Apol. Conf., art. XXVII, 27: »so ist die rechte evangelische, christliche Vollkommenheit, dass wir täglich im Glauben, in Gottesfurcht, in treulichem Fleiss des Berufs und Amts, das uns befohlen, zunehmen, wie auch Paulus die Vollkommenheit beschreibt 2. Kor. 3, 18»; och i samma skrift, art. XXVII, 37: »so sollen sie nach der Vollkommenheit, so lang dies Leben währet, streben und allzeit zunehmen in Gottesfurcht, im Glauben, in Liebe gegen dem Nähesten und dergleichen geistlichen Gaben».

I motsats till den katolska kyrkans lära göra våra reformatorer gällande att fullkomligheten bör eftersträfvas af *hvarje* kristen, han må tillhöra hvilket stånd som helst; och vidare att hon *icke* består deri att man afhåller sig från det borgerliga lifvets angelägenheter, icke i fattigdom, icke i celibat, icke i klosterlif, utan, med afseende på menniskans förhållande till Gud, i en sann gudsfruktan och tro och, med afseende på hennes förhållande till verlden, i uppfyllandet

1) Apol. Conf., art. XVI, 61.

af kallelsens pligter. Och förutsättningen för den kristliga fullkomligheten är försoning, rättfärdiggörelse och pånyttfödelse. Den fullkomlige måste kunna säga: habeo propter Christum Deum placatum, och först sedan en menniska kommit i detta förhållande till Gud samt blifvit rättfärdiggjord och pånyttfödd, uppkommer hos henne den gudsfruktan, den förtröstansfulla bön till Gud under alla lifvets förhållanden och den kärlek till nästan, i hvilken fullkomligheten säges bestå. Vi finna detta af Apol. Conf., art. III, 4, der det heter: postquam fide justificati et renati sumus, incipimus Deum timere, diligere, petere et exspectare ab eo auxilium, gratias agere et prædicare, et obedire ei in afflictionibus. Incipimus et diligere proximos, quia corda habent spirituales et sanctos motus»[1]. — Såsom ett moment i den kristliga fullkomligheten angifver bekännelseskriften äfven detta: diligenter facere bona opera et servire vocationi. Om beskaffenheten af dessa bona opera säger oss Apol. Conf., art. III, 172: hæc opera etsi adhuc a perfectione legis procul absint, tamen placent propter fidem, qua justi reputamur, quia credimus nos propter Christum habere placatum Deum. Alltså består den kristliga fullkomligheten icke i ett fullkomligt uppfyllande af lagen eller i syndfrihet.

I likhet med Luther och Melanchthon framhåller CALVIN på det bestämdaste den jordiska kallelsens sedliga betydelse: inom hennes gränser har en kristen att lösa sin sedliga uppgift, och *inom hennes gränser skall derför äfven den kristliga fullkomligheten förverkligas.* Vid alla våra handlingar skola vi hafva för ögonen vår kallelse, detta är Guds vilja. Till följd af menniskans oro och obeständighet samt hennes benägenhet att samtidigt förehafva mångahanda och olikartade saker har Gud hänvisat henne till en bestämd post, ett visst verksamhetsområde och dermed sammanhängande pligter. Calvin uttalar derför den satsen att »vocationem Domini esse in omni re bene agendi principium ac fundamentum, ad quam qui se non referet, nunquam rectam in officiis viam tenebit». Och vidare säger han: tum optime composita erit tua vita, quum ad hunc scopum dirigetur; quia nec quisquam propria temeritate impulsus, plus tentabit quam ferat sua vocatio, quia sciet fas non esse transilire suas metas. Och för den, som håller sig inom kallelsens gränser, är det under hans bekymmer och mödor en stor tröst att veta att han här står under Guds ledning; och villigt upp-

1) Jmfr Apol. Conf., art. III, 228.

fyller han sina pligter och bär sina bördor, då han vet att det är Gud som lägger dem på honom. Och till sist yttrar Calvin i öfverensstämmelse med Luther: hinc et eximia consolatio nascetur, quod nullum erit tam sordidum ac vile opus (in quo modo tuæ vocationi pareas) quod non coram Deo resplendeat et pretiosissimum habeatur [1]).

Det mål, mot hvilket alla fromma böra fortskrida, är, säger Calvin, att en gång framstå inför Gud såsom rena och ostraffliga. Men detta mål kan ingen här i tiden uppnå, ty först då skola vi hinna fram till det samma, ubi hac peccati carne exuti, Domino ad plenum adhærebimus [2]). Att i denna mening tala om en kristlig fullkomlighet, som skulle kunna vinnas redan här i lifvet, är sålunda för Calvin en orimlighet. Såsom en fullkomlig norm för den kristliga sedligheten betraktar Calvin dekalogen. Alltså måste den kristliga fullkomligheten för honom bestå i ett fullständigt uppfyllande af de tio buden. Men då han sammanfattar dessa i kärleken till Gud och nästan, så skulle hon följaktligen bestå i den fullkomliga kärleken. Men att Calvin icke antar möjligheten af en sådan fullkomlighet i detta lifvet finna vi af följande utsagor: si ab ultima memoria repetamus, neminem sanctorum extitisse dico, qui corpore mortis circumdatus, eum dilectionis scopum pertigerit, ut ex toto corde, ex tota mente, ex tota anima, ex tota potentia Deum amaret; neminem rursum qui non concupiscentia laborarit. — Dico item, neminem post hac futurum, qui ad veræ perfectionis metam perventurus sit, nisi corporis mole solutus. In hanc rem suppetunt aperta Scripturæ testimonia. — Validissima etiam ratione id contendit Augustinus, nunquam in hac carne reddere nos quem debemus legitimum Deo amorem. Amor, inquit, notitiam ita sequitur, ut Deum amare nemo perfecte possit qui non cognitam prius ad plenum habuerit ejus bonitatem. Nos dum in mundo peregrinamur, cernimus per speculum et in ænigmate; sequitur ergo imperfectum esse nostrum amorem [3]). Denna åsigt gör Calvin gällande å ena sidan mot *libertinerna* och å den andra mot *katolikerna*. De förra lärde nämligen att en kristen, ledd och bestämd af den helige Ande, redan här i lifvet kan uppnå en verklig fullkomlighet [4]). Men i denna åsigt ser Calvin endast ett uttryck af gudlöst högmod och ett vittnesbörd om att en »diabolicus furor» bemäktigat sig dem, hvilka så lärde. Hvad katolikernas åsigt deremot beträffar säger

1) Institutio, III, 10. 6. 2) Inst. III, 17, 15.
3) Inst., II, 7, 5. 4) P. Lobstein, Die Ethik Calvins, p. 136.

han: ipsi plus satis se accusant; aperte enim docent se plus oneris suscipere quam suis Christus imposuerit: quoniam scilicet Evangelica consilia de diligendis inimicis, de non appetenda vindicta, de non jurando etc. se servaturos promittant, quibus non sunt communiter adstricti Christiani. Nulli umquam veterum hoc venit in mentem; omnes una voce clamant, nullam penitus voculam a Christo emissam, cui non sit necessario abtemperandum. — Huic fundamento quidquid superstruitur non nisi abominabile esse potest [1]).

Men ehuru Calvin med den kristliga fullkomligheten i allmänhet förstår det mål, hvilket de kristne under hela sitt jordiska lif hafva att eftersträfva och först i det tillkommande skola vinna, så säger han sig likväl icke vilja envist tvista med den, som tillägger de helige egenskapen fullkomlighet, om han blott bestämmer fullkomligheten med Augustini ord: »perfectam sanctorum virtutem quum nominamus, ad ipsam perfectionem pertinet etiam imperfectionis tum in veritate tum in humilitate cognitio» [2]). Sjelf använder Calvin någon gång uttrycket fullkomlighet i betydelsen af ett sant kristligt lif. Så t. ex. säger han på ett ställe: »nostre perfection où est-elle? C'est que nous craignions Dieu, que nous ayons nostre foy du tout appuyée sur luy, que nous l'invoquions d'un zèle ardent, que nous luy rendions action de graces des biens qu'il nous fait, que nous soyons patients en nos adversitez. Voilà où gist nostre perfection [3]). Vi finna att de här angifna momenten i den kristliga fullkomligheten i det närmaste motsvara dem, som angifvas i Conf. Aug., art. XXVII, 49. Att uppfyllandet af kallelsens pligter äfven enligt Calvin utgör ett moment i fullkomligheten hafva vi förut sett. Och förutsättningen för den samma är *det nya lifvet*, hvars objektiva grundval är utkorelsen och hvars subjektiva princip är tron.

»I den andliga likasom i den fysiska verlden gifves det en årstidernas lag, efter hvilken, när tiden är kommen, utan synbart sammanhang beslägtade produkter i de mest olika trakter framträda i ljuset. Likasom vid slutet af det 15:de århundradet en kyrkligt doktrinel reformatorisk rörelse delvis utan synbart sammanhang gick fram genom en stor del af Europa, så ock vid slutet af det 17:de en mystisk-spirituel. På samma tid, på hvilken *mysticismens*

1) Inst. IV, 13, 12. 2) Inst. III, 17, 15.
3) Serm. 49 sur l'harm. évang. (enl. Lobstein).

och *pietismens* rörelser framträda i Tyskland, uppstår *qväkerismen* i England, *jansenismen* och *mysticismen* i Frankrike, *qvietismen* i Italien och Spanien». Göra vi oss reda för dessa riktningars uppfattning af den kristliga fullkomligheten, så finna vi att qväkarne fatta denna fullkomlighet såsom en möjlighet att icke synda [1]), att mysticismen, med hvilken jansenismen har en viss slägtskap, utgör förutsättningen för *qvietismen*, hvilken fått hela sin betydelse genom den lära han utvecklar om den kristliga fullkomligheten, och att pietismen renast återgifver den nytestamentliga läran i detta afseende.

Såsom upphofsman till qvietismen betraktas MIKAEL MOLINOS till följd af sitt arbete: *Guida spirituale*. De qvietistiska grundsatserna voro visserligen redan af flera skriftställare före honom uttalade, men Molinos har i *Guida spirituale* gifvit ett sådant uttryck åt dem att hans skrift helsades med glädje af tusentals om en inre fromhet nitälskande menniskor, hvarigenom dessa grundsatser fingo en mycket stor utbredning. Tankegången i Guida spirituale är hufvudsakligen följande:

Det gifves tvänne vägar för det religiösa lifvet: meditationens och kontemplationens, och i öfverensstämmelse dermed gifves det två slags andligt lif: ett yttre och ett inre. De som gå på den förra vägen söka att lära känna Gud utom sig och genom yttre botöfningar nalkas Gud. De söka Guds närvaro i idéer och i allehanda bildliga föreställningar af fantasien och mena att de blott kunna glädja sig öfver Guds närvaro, om de hafva en förnimbar känsla af den samma. Denna väg är väl god för begynnare, men leder icke till fullkomlighet, leder icke dertill att man eger Gud. — De åter, som vandra kontemplationens väg, hvilken leder till fullkomlighet och till verklig förening med Gud, hafva med resignerande hängifvenhet åt Gud dragit sig tillbaka i sitt inre, hvarest de i den fullkomligaste sjelfutblottning genom den rena, från alla

1) »In quibus sancta hæc et immaculata genitura plene producta est, corpus peccati et mortis crucifigitur et amoritur, cordaque eorum veritati subjecta evadunt et unita: ita ut nullis diaboli suggestionibus et tentationibus pareant et liberentur ab actuali peccato et legem Dei transgrediendo, eoque respectu perfecti sunt: ista tamen perfectio semper incrementum admittit, remanetque semper, aliqua ex parte, possibilitas peccandi, ubi animus non diligentissime et vigilantissime ad Deum attendit». GUERICKE, Allgemeine christliche Symbolik. § 48, 2.

bildliga föreställningar frigjorda tron lefva fulla af inre frid och i djup hvila i Guds närvaro. Dessa genom inre mortifikation renade själar hafva, emedan de fullkomligt öfvervunnit sig sjelfva, kommit till den sanna inre friheten, i hvilken de äro herrar öfver sig sjelfva. Emedan de inträdt i fullkomlighetens stånd ha de äfven vunnit en fullkomlig kunskap om Kristi gudom och menskliget. Från allt slags verldskärlek äro de fria. — På den förra vägen vill menniskan genom begrundande finna Gud utanför sig, hvilket är dårskap. Men menniskans fullkomlighet måste framför allt komma till stånd genom viljans yttringar. Ty heligheten består icke deri, att man gör sig skolmässiga begrepp om Guds egenskaper, utan deri att man älskar Gud och försakar sig sjelf. — Det studium, hvilket icke har Guds ära till sitt enda syfte, är den kortaste vägen till helvetet på grund af den fåfänglighet, som besjälar detta studium. — Predikningar af lärde män, hvilka icke hafva den helige Ande, äro endast menniskoord, äro endast falskt guld. Sådana predikanter äro de kristnes förderfvare, emedan de nära dem med fåfänglighet, och både de förra och de senare förbli fjerran från Gud. — Att Gud låter en själ lyfta sig från meditationen till kontemplationen och den inre hvilan kan man finna af bestämda kännetecken. Det första är att själen icke vidare eller åtminstone ej utan stor möda kan anställa betraktelser, ty meditationen vill söka Gud, men har hon funnit Gud, tänker hon icke vidare på att begripa honom. Det andra kännetecknet är att själen uppsöker ensamheten och undviker samtal. Det tredje är att själen ledsnar på läsningen af andliga böcker; det fjerde att hon har den fasta föresatsen att hålla ut i bönen; det femte att hon känner djup blygsel öfver sig sjelf, afsky för synden och allvarlig fruktan för Gud. — Det gifves fyra medel, som föra till fullkomligheten och den inre friden: bönen, lydnaden, flitig kommunion och den inre mortifikationen. Den sanna bönen har den inre mystiska tystnaden och den inre koncentreringen till sin förutsättning. Det gifves tre slag af tystnad: i fråga om orden, begäret och tänkandet. Genom att ingen ting tala, ingen ting begära, ingen ting tänka kommer man till *den fullkomliga mystiska tystnaden,* i hvilken Gud talar till själen och meddelar sig åt henne. — Den inre koncentreringen är tron och tystnaden i Guds närvaro. Här måste menniskan fullkomligt öfverlemna sig åt Gud, helt och hållet tillsluta sina sinnen, på det att Gud fullkomligt må vara hennes herre. Hennes tro måste vara ren och allmän, utan

bilder, utan diskursivt tänkande, utan reflexion, utan särskiljande af det enskilda. Genom en akt af denna tro har själen att lyfta sig till Guds närvaro och hela dagen, hela året, hela lifvet igenom att fortsätta denna *ena* akt af kontemplation. Men i mångfalden af trosakter och förnimbara känslor behöfver själen ej ingå, emedan hon då skulle förlora trons renhet och enkelhet. — Upphör menniskan att bedja, så har hon blott att sörja för att själen icke kommer ur sin riktning till Gud, utan förblir i densamma äfven under lifvets sysselsättningar och uppfyllandet af kallelsens mångfaldiga angelägenheter och med fullkomlig resignation förblir Guds vilja lydig. Hon behöfver då icke upprepa sin trosakt; hon förblir då under alla förhållanden i Guds närvaro och i bönen. — Den andra förutsättningen för själens utveckling till fulländning i Gud är *lydnaden* för en upplyst själasörjares kyrkliga auktoritet. Ty endast få är det gifvet att blifva ledde omedelbart af Gud. Af naturen är menniskan helt och hållet beherskad af sjelfviskhet och sjelfförblindelse, derför måste hon vid sträfvandet efter fullkomlighet af grundsats hysa misstro till sitt eget omdöme: hon måste med obetingad lydnad låta leda sig af sin själasörjare. — Ett verksamt medel för uppnåendet af fullkomlighet är vidare ett *flitigt*, om möjligt *dagligt bruk af Herrens nattvard.* Många afhålla sig från nattvarden, emedan de icke anse sig vara värdige, men om menniskan blott har den allvarliga viljan att vara Gud lydig, så kan hon med full tillförsigt komma till Guds bord, äfven om hon alldeles icke finner någon förnimbar kärlek till Gud hos sig. — För nattvardens åtnjutande bereda sig de som vandra på den inre vägen genom beslutet om en ännu större sjelfförintelse och ännu större flit i helgelse, utan att behöfva någon särskild förberedande handling. Det fjerde medlet själen behöfver för att uppnå fullkomligheten är *mortifikationen;* derför kan själen icke förr komma till sitt mål än hon med fullkomlig resignation har beslutit att alldeles uteslutande lefva med Gud, så att hon på samma sätt tar benådning och fördömelse, ljus och mörker. Själen måste derför dö bort i sig sjelf för att kunna lefva i Gud; och ju mer det förra sker, desto bättre skall hon lära känna Gud. Men om själen icke öfvar sig i beständig sjelfförnekelse och inre mortificering, skall hon aldrig lära känna Gud i sitt inre, utan bli underkastad verldens tillfälligheter. Härvid måste själen genomgå två slag af det andliga matyrskapet, genom hvilka Gud renar henne, för att förena henne med sig, näm-

ligen den inre bedröfvelsens, anfäktelsens, nödens och qvalets bittra vatten och å andra sidan elden af brinnande, otålig och försmäktande kärlek. Än känner sig själen i denna kärlekens eld fjerran från Gud och klagar öfver hans frånvaro, än är för henne under känslan af hans närvaro tanken på hennes orenhet ett förtärande qval, och detta på det att hon må renas. — Härmed har nu själen redan inkommit på kontemplationens stadium och sålunda nått den egentliga vägen till fullkomlighet. Kontemplationen är närmast en *förvärfvad aktiv* kontemplation, i hvilken ännu en medverkan af den menskliga viljan med Guds Ande eger rum; men hon kan vidare utveckla sig till en ingjuten *passiv* kontemplation. Då själen nämligen vant sig vid den inre koncentreringen och den förvärfvade kontemplationen, då hon är mortificerad och söker att helt och hållet dö bort från sina begär, sina synder, plägar Gud, utan att hon märker det, låta henne komma till en fullkomlig hvila och i hennes djupaste inre uppfylla henne med lust och lif. Då låter den gudomlige brudgummen en öfvermåttan ljuf och lugn sömn komma öfver henne, och i detta passiva tillstånd kommer själen, utan att det vållar henne någon ansträngning, till en fullkomlig förening med det högsta goda, genom hvilket hon blir så salig, renad och upplyst, att Guds vilja nu för henne är allt i allt, att hon ingen ting fruktar, ingen ting hoppas och det är för henne fullkomligt likgiltigt om efter Guds rådslut himlen eller helvetet väntar henne. — Då Kristus allena är vägen, sanningen och lifvet, kan ingen själ komma till förening med Gud, utan att förut vara tvagen i Kristi blod och i besittning af hans lidandes skatter. Och häraf följer att aldrig, icke ens på kontemplationens höjd, minnet af Kristi lidande i själen helt och hållet får utplånas. Men ingalunda följer häraf att den kontemplerande själen, som ej vidare är van vid diskursivt tänkande måste meditera öfver Kristi lidande. Har den kontemplerande själen förut egnat sig åt meditation öfver Kristi menskliget och lidande, så har hon tanken på det samma äfven under kontemplationen i sitt minne och i form af en enkel tro utöfvar den samma sin verkan hos henne, utan att hon behöfver framkalla för sig Kristi lidande i dess enskildheter. — Själens fulländning är visserligen uteslutande Guds verk; men den samma inträder dock blott om hos menniskan dessa förutsättningar äro för handen, utan hvilka Gud icke för någon själ till den högsta utvecklingsgraden. — De vanliga yttre medlen och andaktsöfningarna äro

visserligen gagneliga för begynnare, för att vänja dem vid sjelfbeherskning, men på kontemplationens stadium äro de snarare skadliga än gagneliga, emedan de störa själens hvila och gifva näring åt själens sjelfbehag. — Att själen flyr verlden, afstår från sina egna önskningar och kärleken till det skapade är visserligen af nöden, men det är icke nog. Själen måste frigöra sig från hvarje önskan och hvarje tanke, från sjelfva viljandet och önskandet, på det att Gud må finna dörren till henne öppnad. Menniskan måste göra sitt hjerta till ett hvitt papper, på hvilket Guds vilja skrifver hvad helst hon behagar. Ty sitt mål, försjunkandet i Gud, den fullkomliga föreningen med honom, uppnår själen blott derigenom att hon förintar sig sjelf. — Sjelfförintelsen består *dels* deri att vi förakta oss sjelfva och allt i verlden och på detta sätt komma derhän att vi utblotta oss sjelfva och frigöra oss från allt skapadt, *dels* består hon i vördnad för Gud, hvilken kommer oss att älska honom och att hängifva oss åt honom utan all hänsyn till eget intresse. Af dessa tvänne förhållanden framgår själens fullkomliga likformighet med den gudomliga viljan och denna likformighet för själen till ett förintande af henne sjelf och till hennes ombildande i Gud, — utan ekstas eller dylikt, som ofta är förbundet med villfarelse. — En själ, som är angelägen om sin tillväxt måste fortskrida från den ständiga insigten om sin ringhet till öfning i den förintelse, som består i leda vid lof och ära. Om själen rätt känner, hur ringa och föraktlig hon är, synes det henne vara alldeles omöjligt att hon skulle prisas såsom dygdig. — Förintelsen måste sträcka sig till hela själens väsen, så att hon dör bort från sitt viljande och önskande, sitt traktande och bemödande, sitt förnimmande och begripande, och följaktligen vill så, som ville hon icke, förstår så, som om hon icke förstode, tänker så, som tänkte hon icke, så att hon icke vill någon ting, ej ens förintelsen, utan är helt och hållet likgiltig för förakt såväl som för äran, för välgerningar lika väl som för tuktan. En sådan själ är ett käril, i hvilket Gud, och Gud allena, lefver; en sådan själ är förgudligad. Men själens förintelse måste gå vidare. Äfven hennes dygder, äfven de ingjutna nådegåfvorna och åstundan efter ett än rikare mått af dem är för själen ett hinder för hennes fulländning. Hon måste äfven fullkomligt afstå från sina dygder såsom hennes egna, i hvilkas egande hon finner behag, för att låta dem framstå blott såsom verkningar af Gud, och äfven hennes åstundan efter nådegåfvorna måste

renas från all sjelfviskhet. — Har själen kommit till detta mål, då är hennes lif ren kärlek, ty då lefver endast Gud i henne. — De medel, af hvilka Gud betjenar sig, för att föra själen till fullkomlighet, äro dels andlig *torka*, genom hvilken han undanrödjer allt själens aktgifvande på hennes eget förehafvande, genom hvilket Guds verksamhet hindras, dels *mörkret*, genom hvilket Gud renar själen från sinnlig känslighet, som leder bort från den andliga vägen. Ofta får menniskan sålunda erfara en andlig torrhet, mörker och öfvergifvenhet under de häftigaste frestelser af fienden. Till sist blir hon full af otålighet och vrede, uttalar äfven hädelser mot Gud och ser sig prisgifven åt allehanda lustar; hon anser sig såsom den mest förkastade, till helvetets qval dömda varelse. Men allt detta åstadkommer Gud hos henne blott till hennes förnyande. Ty i verkligheten är hon icke så beskaffad som det synes henne. I denna smärtfulla öfvergifvenhet har Gud låtit henne komma för att blotta henne på henne sjelf, på det att hon helt och hållet må hängifva sig åt honom. Af medlidande med vårt elände tillåter Gud att vi frestas af tvifvel, yppighet, vrede o. s. v., på det att vi må känna vårt elände och få ett ödmjukt hjerta. Och då Gud hemsöker just sina utkorade med särskilda pröfningar, för att rena dem, så kan det sägas att den största anfäktelse består i att ingen anfäktelse hafva. — Det säkraste medlet mot alla frestelser är att förakta dem, att förhålla sig så, som om man alldeles icke såge dem. Ty ingen ting är mer förödmjukande för djefvulens fåfänga än att han måste se, hur litet man bekymrar sig om det han föregycklar oss. — Deras tro, som vandra den inre vägen, skiljer sig mycket från deras, hvilka sysselsätta sig med meditationen, ty den förra är en lefvande, allmän tro, som ej vet af någon åtskilnad, och derför är hon mera kraftig, verksam och upplyst. Visserligen kan man ej neka att Gud äfven genom meditationen gifver själen något ljus; men jemfördt med det ljus, hvilket Gud ingjuter i en andäktig själ genom den enkla, allmänna tron, är det dock så obetydligt som tre droppar vatten jemförda med oceanen. Orsaken härtill är den, att Gud under själens meditation endast meddelar henne två eller tre sanningar. Deremot befinner sig själen under kontemplationen i Guds vishets vida och fulla haf. — Likaledes är äfven dygdeöfningen en helt annan hos dem, som gå den inre vägen än hos dem, som gå den yttre. De senare söka att i en sammanhängande rad af enskilda handlingar utöfva den ena dygden efter den

andra, att utrota sina laster och sin kärlek till det skapade, utan att dermed någonsin komma till målet; de senare deremot, hos hvilka Herren fritt verkar, komma till en inre fasthet i dygden, så att de, frigjorde från alla sjelfviskhetens band, göra det goda i alla förhållanden och i full frihet och helt och hållet af sig sjelfva, utan att dervid någonsin tänka på den nåd Gud gifvit dem [1]).

Den utbredning, hvilken de qvietistiska åsigterna genom Molinos' skrift fingo, framför allt i Italien, var utomordentlig. Men så snart jesuiterna vunno kännedom om detta förhållande, uppbjödo de alla sina krafter för att motverka den qvietistiska riktningen. De hyste nämligen den farhågan att de praktiska konseqvenserna af Molinos' lära skulle blifva likgiltighet eller rent af förakt för de yttre andaktsöfningarna och försumlighet eller likgiltighet i fråga om bikten. Men i detta fall var det en afgjord sak att jesuiternas inflytande skulle blifva försvagadt. Genom deras energiska åtgärder bragtes nu saken derhän att Molinos 1685 insattes i fängelse och att den mot honom vänligt sinnade påfven två år derefter fördömde 68 satser, hvilka inqvisitionen tillskref Molinos och hvilka betraktades såsom kätterska, hädiska och för all kristlig tukt förderfliga. Molinos, som återtog de fördömda satserna, af hvilka de flesta alldeles icke förekomma i Guida spirituale, slutade i fängelset sina dagar 1697.

Samtidigt med denna qvietismens seger och nederlag i Italien ådrog sig den samma en mycket stor uppmärksamhet i Frankrike, i synnerhet genom de talrika skrifter [2]) af Fru Guyon, i hvilka denna författarinna uttalar ett af brinnande kärlek till Gud uppfyldt hjertas tankar och erfarenheter om hvad kristlig fullkomlighet innebär. Men äfven i Frankrike fick qvietismen ett liknande öde som i Italien. Sjelf blef Fru Guyon föremål för nedriga intriger och en upprörande behandling, och hennes skrifter blefvo vid flera tillfällen fördömda. Men å andra sidan framkallades härigenom det berömda försvar för qvietismen, hvilket 1697 offentliggjordes under

---

1) Heinrich Heppe, Geschichte der qvietistischen Mystik in der katholischen Kirche, pag. 114 f.

2) Moyen court et très facile de faire oraison, que tous peuvent pratiquer très aisément et arriver par là dans peu de tems à une haute perfection; Le cantique des cantiques de Salomon interprété selon le sens mystique et la vraie représentation des états intérieurs; Les torrens spirituels m. fl.

titeln: *Explication des maximes des Saints sur la vie intérieure.* Den uppgift Fénelon ställer för sig i denna skrift angifver han med följande ord: »je me propose dans cet ouvrage d'expliquer les experiences et les expressions des Saints, pour empêcher qu'ils ne soient exposéz à la dérision des impies. En même tems je veux éclaircir aux Mystiques le veritable sens de ces saints Auteurs, afin qu'ils connoissent la juste valeur de leurs expressions». Och då han talar om heliga författare menar han dermed »sådana, som blifvit kanoniserade eller sådana, hvilkas minne är hedradt inom hela kyrkan och hvilkas skrifter högtidligt blifvit gillade efter många motsägelser». Det är den nyare mystikens åskådning, renad från de tvetydiga, öfverdrifna och falska elementen i den samma, Fénélon här vill framställa.

Fénelon börjar sin skrift med att känneteckna de olika arterna af kärlek till Gud. Dessa äro: l'amour purement servile; l'amour de pure concupiscence; l'amour d'esperance, l'amour de charité mélangée och: le pur amour ou la parfaite charité. Det är det sistnämda slaget af kärlek, som utgör ämnet för framställningen i denna Fénelons skrift. — Då man älskar Gud med den rena eller den fullkomliga kärleken, älskar man honom äfven under det att han straffar, och detta på ett sådant sätt, att man icke skulle älska honom mera äfven om han uppfylde själen med tröst. Hvarken fruktan för straff ej heller åstundan efter belöningar är förenad med denna kärlek. Man älskar Gud icke vidare hvarken för förtjenstens skull ej heller för fullkomlighetens, ej heller för den sällhet, som ligger i kärleken till honom. Man skulle älska honom lika mycket äfven om han, för att antaga det omöjliga, icke visste att man älskar honom, eller om han för evigt ville göra dem olyckliga, hvilka hade älskat honom. Man älskar honom icke desto mindre såsom deras högsta och osvikliga salighet, hvilka äro honom trogne; man älskar honom såsom vårt personliga goda, såsom vår utlofvade belöning, såsom vårt allt. Men det är icke för denna sällhets, denna belönings skull man älskar honom [1]). Mot de utvecklingsstadier, hvilka själen enligt mystiken har att genomgå, nämligen: *reningens, upplysningens* och *kontemplationens* eller *föreningens,* svarar enligt Fénelon tre olika slag af kärlek till Gud. Mot reningen svarar den med fruktan blandade kärleken, då man bekämpar lasterna, drifven af en kärlek, med hvilken fruktan för

1) Pag. 7 f. (Vi citera här den i Amsterdam 1698 utgifna editionen).

de eviga straffen är förbunden; mot upplysningen svarar den med längtan efter den himmelska saligheten blandade kärleken; mot kontemplationen eller föreningen svarar den rena kärleken. I detta tillstånd upphör aldrig hvarken den barnsliga fruktan ej heller Guds barns hopp, men väl upphör hvarje egennyttig bevekelsegrund af fruktan och hopp. Fruktan fullkomnas i det att hon renas; hon blir »une délicatesse de l'amour et une révérence filiale qui est paisible». På samma sätt fullkomnas hoppet genom kärlekens renhet; det blir då en verklig åstundan, ett uppriktigt afvaktande af löftenas fullbordan i oss och för oss, enligt Guds välbehag, men blott för hans välbehags skull och utan att vårt eget intresse inblandar sig deri. Den som älskar med en ren kärlek åstundar saligheten blott derföre att hon vet att Gud vill henne, och att han vill att hvar och en af oss må vilja henne till hans ära. Och om, för att antaga det omöjliga, Gud ville tillintetgöra de rättfärdigas själar vid den lekamliga döden, eller beröfva dem anblicken af sig, eller för evigt qvarhålla dem i detta lifvets frestelser och nöd, eller låta dem fjerran från honom i all evighet utstå alla helvetets qval, så skulle de själar, som kommit till den rena kärlekens stadium ändå hvarken älska eller tjena honom med mindre trohet. Visserligen kan Gud icke annat än vara den trogna själens salighet; men hon kan älska honom så oegennyttigt, att den kärlek hon har till honom utan att tänka på sig sjelf ingalunda stegras deraf att hon betraktar Gud såsom saliggörare, så att hon skulle älska honom lika mycket, äfven om han aldrig skulle vara hennes salighet[1]. — Ehuru den intresserade kärleken är mindre fullkomlig än den ointresserade har han icke desto mindre under alla tidehvarf skapat helige, och det större antalet af de heliga själarna framkomma aldrig i detta lifvet till den fullkomligt oegennyttiga kärleken[2]. — Det gifves tvänne olika tillstånd hos de rättfärdiga själarna. Det ena är den heliga *resignationens*. Den resignerade själen har ännu ett eget intresse, egna önskningar, men underordnar dem under Guds vilja, hvilken hon ställer högre än sin vilja. Det andra tillståndet är den heliga *likgiltighetens*. I detta tillstånd har icke själen vidare några öfverlagda önskningar i eget intresse. Hon vill ingen ting annat än hvad Gud kommer henne att vilja. Visserligen älskar hon åtskilligt utom Gud; men det är Gud hon älskar i allt det, som han låter henne älska. Denna likgiltighet är en

1) Pag. 16—19. 2) Pag. 22; jfr 108.

positiv vilja, som kommer oss att vilja allt hvad Gud vill. I detta tillstånd vill man ingen ting för sin egen skull, men man vill allt för Guds skull; man vill icke saligheten såsom egen salighet, såsom belöning för våra förtjenster, såsom det högsta af alla våra intressen, utan såsom Guds ära och goda behag, såsom något, som han vill och som han vill att vi skola vilja för hans skull[1]). Den heliga likgiltigheten är den reella principen till alla oegennyttiga önskningar, som den heliga skrift bjuder oss att hafva och till alla dem, som nåden ingifver oss[2]). — Genom en rad af de största pröfningar, hvilka Gud pålägger själen och hvilka icke få förblandas med vanliga frestelser, föres själen till den punkt, der hon frambär det absoluta offret af sin egen salighet. Själen tycker sig vara höljd af syndens spetälska, och hon ser Guds vrede såsom hafvets vågor vara utgjuten öfver sitt hufvud. I detta tillstånd dör själen med Kristus på korset i det att hon utropar: »min Gud, min Gud, hvarför har du öfvergifvit mig?» Under detta ofrivilliga intryck af förtviflan frambär själen det absoluta offret af sitt eget intresse för evigheten, emedan i det mörker, i hvilket hon befinner sig, det omöjliga (att Gud för evigt skulle förkasta henne) framställer sig för henne såsom full verklighet. Långt ifrån att hata Gud, älskar nu själen Gud renare än någonsin[3]). — Man måste skilja mellan *meditation* och *kontemplation*. Den förra består i diskursiva och reflekterade akter, hvilka det är lätt att skilja från hvarandra, och är på sin plats hos den intresserade kärleken. Kontemplationen åter består i så enkla, direkta, likformiga akter, att själen icke kan skilja dem från hvarandra. Hon eger rum hos den rena kärleken. Ehuru meditationen är mindre fullkomlig än den rena kontemplationen, är hon dock en Gudi välbehaglig öfning, som för flertalet af fromma själar är nödvändig[4]). — Den *passiva* kontemplationen utgör en sammanfattning af tros- och kärleksakter, hvilka äro så enkla, direkta, lugna, likformiga att de endast synas utgöra *en* akt, ja, att de icke synas utgöra någon akt, utan endast den rena föreningens hvila. Deraf kommer att man har kallat denna kontemplation *tystnadens* eller *hvilans* bön och att man kallat denna kontemplation den *passiva*. Blott den passiva är den rena kontemplationen. Den aktiva är ännu blandad med diskursiva akter. Ju mera passiv själen är i förhållande till Gud, desto mer verksam är hon i fråga om det, som hon bör göra, dock utan någon oro. Ju mer hon mottagit

1) Pag. 33 f. 2) Pag. 39. 3) Pag. 57 f. 4) Pag. 105—108.

af Gud, desto mer bör hon återgifva åt honom hvad hon mottagit. »C'est ce flux et reflux qui fait tout l'ordre de la grace et toute la fidelité de la creature» [1]. *Den andliga döden*, om hvilken mystikerna tala, är endast den fullkomliga reningen eller den oegennyttiga kärleken, så att någon oro eller ifver, som kommer från ett egennyttigt motiv, icke försvagar nådens verksamhet, utan nåden får handla helt och hållet fritt [2]. — *Förvandlingen* är det mest passiva tillståndet. I detta tillstånd kan själen ingen ting annat än älska. Kärleken är hennes lif, hennes väsen, ty han är den enda principen till alla hennes affektioner. Den förvandlade själen är omedelbart med Gud förenad på ett trefaldigt sätt, nämligen så, att hon 1) älskar Gud för hans egen skull utan förmedling af något intresseradt motiv; 2) betraktar honom utan någon bild eller diskursiv verksamhet; 3) uppfyller hans bud och hans råd, »sans un certain arrangement de formules pour s'en rendre un temoignage interessé» [3]. — I detta tillstånd befinner sig själen i en fullkomlig renhet, d. v. s. utan någon syndens smuts (med undantag af de dagliga synderna, hvilka kärlekens utöfning genast kan utplåna) och följaktligen kan hon, utan att genomgå skärselden, inträda i himlen; ty begärelsen, som alltid förblir qvar i detta lifvet, är icke oförenlig med denna fullkomlighet, emedan hon icke är synd eller något, som befläckar själen [4]. — Den förvandlade själen är den andliga menniska, om hvilken Paulus i 1 Kor. 2, 15 talar. Ofta kommer hon till en upplysning, hvaraf de lärde icke äro i besittning. Men icke desto mindre bör hon underordna sig icke blott under alla kyrkans beslut, utan äfven under själasörjarnes ledning [5]. I all ting bör hon blindt lyda sina andliga förmän [6].

Af de tankar vi här anfört ur Fénelons skrift framgår att Fénelon i den ointresserade kärleken ser den kristliga fullkomlighetens väsen. Med denna kärlek upphör hvarken fruktan eller hoppet, men båda renas genom den samma. Den ointresserade kärleken ställer Fénelon i sammanhang med det verksamma lifvet och betraktar honom såsom principen till *alla dygder*. I detta afseende kan hans uppfattning af den kristliga fullkomligheten följaktligen icke betraktas såsom qvietistisk. Vi återkomma till denna sak på en annan punkt af vår framställning.

---

1) Pag. 130—132. 2) Pag. 147. 3) Pag. 162 f.
4) Pag. 164 f. 5) Pag. 167. 6) Pag. 165.

Vi vända oss nu slutligen till *metodismen* för att framställa den sammas lära om den kristliga fullkomligheten, hvilken lära detta religionssamfund tillägger en så stor betydelse, att en författare betecknat henne såsom den metodistiska teologiens kärna och stjerna. På ett utförligt och klart sätt har redan metodismens stiftare sjelf framstält denna lära dels i sina predikningar, dels och framför allt i sin skrift om den kristliga fullkomligheten. Författaren vill i den senare lemna en enkel berättelse om, hur han småningom under loppet af många år föranleddes att antaga läran om den kristliga fullkomligheten. Detta anser han sig vara skyldig dem, som vilja lära känna evangelii hela sanning. Hufvudtankarna i denna skrift, hvars åskådning å ena sidan framkallat det kraftigaste motstånd mot metodismen, men å den andra förvärfvat åt den samma hans ädlaste och betydelsefullaste bekännare, vilja vi här framställa. Och då det är af intresse att se, hur Wesley steg för steg fördes fram till denna lära, vilja vi äfven antyda gången af hans utveckling i detta afseende.

På grund af läsningen af biskop Taylors »Regler och öfningar i fråga om ett heligt lif och en helig död» beslöt Wesley att helga åt Gud hela sitt lif, alla sina tankar, ord och handlingar. Han fann nämligen att det icke gifves någon medelväg, att man antingen måste bringa såsom offer åt Gud hvarje del af sitt lif eller ock lefva sig sjelf, hvilket är det samma som att tjena djefvulen. Under läsningen af Kempis' »Kristi efterföljd» framträdde för honom *hjertats* religion i ett klarare ljus än någonsin förut. Genom Law's skrifter: »Kristlig fullkomlighet» och »Allvarligt maningsrop» öfvertygades han om omöjligheten att vara en half kristen och han beslöt att helt och hållet helga sig åt Gud. År 1729 började han studera bibeln såsom den enda vägledaren i sanningen och såsom det enda mönstret för en ren religion, och han fann då nödvändigheten af att i alla stycken vara så till sinnes som Kristus var, att vandra i verlden så som han vandrade. År 1733 höll han inför universitetet i Oxford en predikan om hjertats omskärelse. Att låta alla tankar, ord och gerningar lända till Guds ära; att låta själen vara så uppfyld af en fullkomlig kärlek till honom, att man ingen ting älskar utan att det sker för hans skull; att vid alla handlingar hafva en ren afsigt i hjertat och taga hänsyn till Guds ära, det var hvad Wesley då benämde fullkomlighet. — År 1738 kom Wesley i förbindelse med Arvid Gradin i Tyskland, och af denne

erhöll han sedan följande svar på frågan om hvad trons visshet innebär: »requies in sanguine Christi; firma fiducia in Deum et pesuasio de gratia divina; tranquillitas mentis summa, atque serenitas et pax; cum absentia omnis desiderii carnalis et cessatione peccatorum etiam internorum». — Mot slutet af 1739 utgaf Wesley sin första traktat om den kristliga fullkomligheten under titeln: »En metodists karakter». Han framställer här en ideal bild af en kristen; och på denna bild pekar han och säger: sådan är en metodist. — Ungefär ett år senare hade Wesley ett samtal med biskop Gibson. Denne frågade honom hvad han förstod med kristlig fullkomlighet och då Wesley besvarat frågan, yttrade biskopen: »om det är detta Ni förstår dermed, så gör det bekant för hela verlden. Om någon kan vederlägga det, så må han göra det».

Han skref nu och utgaf en predikan om den kristliga fullkomligheten. Deri sökte han visa 1) i hvilken mening de kristne *icke* äro fullkomlige, 2) i hvilken mening de *äro* det. De äro icke fullkomlige i *kunskap*, ty de äro ej frie från okunnighet eller från villfarelse; från otaliga brister i ord och gerning äro de icke frie; och någon absolut fullkomlighet gifves det icke på jorden d. v. s. ingen fullkomlighet, som ej medgifver en beständig tillväxt. — Här är icke fråga om *barn* i Kristus, utan om de *mognade* kristne. Men till och med barn i Kristus äro såvida fullkomlige att de ej begå någon synd. Detta förklarar Johannes uttryckligt, och det kan ej med exempel ur det gamla testamentet vederläggas. Ty om ock de heligaste bland de gamle judarne begingo synd, så kunna vi deraf icke draga den slutsatsen att *alle kristne* begå synd och att de *måste* begå synd så länge de lefva. — Men Salomo säger ju: »ingen menniska fins, som icke syndar». Ja, *så var* det utan tvifvel på *Salomos* tid och från hans tid till Kristus. Men sedan dess kunna vi med Johannes säga: »den som är född af Gud, syndar icke». — Men sjelfva apostlarne syndade ju; — Petrus genom förställning; Paulus genom häftig tvist med Barnabas? Förutsatt att så skedde, skulle vi väl deraf kunna sluta till att alle kristne i alla tider måste begå synd så länge de lefva? Gud bevare oss från en sådan slutsats. Men säger icke Jakob: »i många stycken fela vi alle». Sannt; men hvilka äro de, om hvilka det här är fråga? Endast dessa många mästare och lärare, som Gud icke sändt; icke aposteln sjelf, ej heller någon sann kristen. Att aposteln i ordet *vi* här icke inneslutit sig sjelf ej heller någon sann

kristen kunna vi se 1) af versen 9: »med henne välsigna vi Herren och Fadren, och med henne förbanna vi menniskorna, som äro skapade till Guds afbild», och det senare kan säkert icke vara sagdt om apostlarne eller om de troende; 2) af de föregående orden: »blifve icke, mine bröder, många af eder lärare, vetande att vi skola få strängare dom; ty i många stycken fela vi alla». Hvilka vi? ej apostlarne, ej heller de sant troende, utan de, som skola få strängare dom för deras många fels skull; 3) visar versen sjelf att ordet *vi* icke kan omfatta alla kristne, ty omedelbart derefter omnämnes en man, som icke felar i ord och derför måste skiljas från de förut nämda *vi* och hvilken derför benämnes för en *fullkommen* man. — Men Johannes säger: »om vi säga, att vi icke hafva synd, så bedraga vi oss sjelfva» och: »om vi säga att vi icke hafva syndat, så göra vi honom till lögnare och hans ord är icke i oss». Härpå svaras: den 10:de versen bestämmer meningen i den 8:de; »om vi säga att vi icke hafva synd» detta är alltså det samma som »om vi säga att vi icke hafva syndat». I ingen af dessa verser säges alltså att vi *nu* synda. Och vidare förklarar den 9:de versen såväl den 8:de som den 10:de: »om vi bekänna våra synder, så är han trofast och rättfärdig, så att han förlåter oss synderna och renar oss från all orättfärdighet»; d. ä. jag har förut sagt att Kristi blod renar oss från all synd; och ingen kan säga: jag har ingen synd, från hvilken jag behöfver renas, ty om vi säga att vi icke hafva någon synd eller att vi icke hafva syndat, då bedraga vi oss sjelfve och göra Gud till en lögnare; men om vi bekänna våra synder, så är han trofast och rättfärdig, så att han icke blott förlåter oss våra synder, utan äfven renar oss från all orättfärdighet, så att vi »gå och icke synda härefter». Alltså säga vi i öfverensstämmelse med Johannes' lära och hela nya testamentets innehåll: en kristen är såvida fullkomlig att han icke begår någon synd. — *Detta är en härlig företrädesrätt, som hvarje kristen har, äfven den, som endast är ett barn i Kristus.* Men blott om dem som äro män kan det sägas, att de i den meningen äro fullkomlige, att de äro frie från onda tankar och onda böjelser. Först och främst från onda eller syndiga tankar; ty från hjertat utgå onda tankar (Matt. 15, 19); men om hjertat icke mer är ondt, så utgå icke heller derifrån några onda tankar. Och likasom de äro frie från onda tankar, så äro de äfven frie från onda böjelser. De kunna säga med Paulus: »jag är korsfäst med Kristus; så lefver nu icke jag, utan Kristus

lefver i mig» — ord, hvilka uppenbarligen beskrifva en befrielse från inre såväl som från yttre synder. Detta är först uttryckt negativt: »jag lefver icke», min onda natur, syndens kropp är förstörd; och sedan positivt: »Kristus lefver i mig» och derför allt som är heligt, rättfärdigt och godt. Och i sjelfva verket äro båda sidorna af saken oskiljaktigt förenade; ty hvilken gemenskap har ljuset med mörkret eller Kristus med Belial? — Den, som lefver i sådana kristne, har »renat deras hjertan genom tron», ty hvar och en som har Kristus, härlighetens hopp, i sig, »renar sig sjelf såsom han är ren». Han är renad från stolthet, ty Kristus var af hjertat ödmjuk; han är fri från egensinnighet och egenvilja, ty Kristus åstundade endast att göra sin Faders vilja; han är äfven renad från vrede, i ordets vanliga mening, ty Kristus var saktmodig och mild. Jag säger: *i ordets vanliga mening*, ty han vredgas på synden, under det att han beklagar syndaren. Han har misshag till hvarje förolämpning mot Gud, men endast ömt medlidande med den förolämpande. — Invänder man att denna befrielse från synden icke inträder före döden, och alltså icke är för handen i denna verlden, så svaras med Johannes' ord: »deruti är kärleken fullkomnad hos oss, att vi hafva frimodighet på domens dag, ty såsom han är, så äro ock vi i denna verlden» (1 Joh. 4, 17). Dermed öfverensstämmer äfven hvad han säger i det första kapitlet: »Gud är ett ljus och intet mörker är i honom. Om vi säga att vi hafva gemenskap med honom, och vandra i mörkret, så ljuga vi och göra icke sanningen. Men om vi vandra i ljuset, såsom han är i ljuset, så hafva vi gemenskap inbördes, och Jesu Kristi, hans Sons blod, renar oss från all synd». Och här är det tydligt att aposteln talar om en befrielse i *denna verlden* och ej i dödsstunden eller på domens dag. Och likaledes är det klart att om någon synd blir qvar, så äro vi icke renade från alla synder; om någon orättfärdighet är qvar i själen, så är denna icke renad från *all* orättfärdighet. Man kan icke invända att detta afser rättfärdiggörelsen eller rening från syndens skuld, ty det vore att sammanblanda det som aposteln uttryckligen åtskiljer, då han säger att Han först förlåter oss våra synder och derefter renar oss från all orättfärdighet. Vidare skulle detta vara att på det eftertryckligaste sätt lära rättfärdiggörelse genom gerningar, så att all inre likasom all yttre helgelse nödvändigtvis måste *föregå* rättfärdiggörelsen. Ty om den rening, om hvilken det här talas, icke vore någon annan än från syndens skuld,

då blifva vi renade från skulden blott under den förutsättningen att vi vandra i ljuset, såsom han är i ljuset. Det står alltså fast att sanne kristne i denna verlden frälsas från all synd, från all orättfärdighet, så att de i den meningen äro fullkomlige, att de icke blott icke begå någon synd, utan äfven äro befriade från onda tankar och böjelser.

I företalet till det andra bandet af sina hymner lemnar Wesley, af farhåga att hans lära kunde missförstås och oriktigt framställas, en närmare förklaring af den samma, ur hvilken här må anföras följande: Jag säger icke att hvar och en, som ej är i samma grad förnyad i kärlek, ännu är ett djefvulens barn; tvärtom, hvar och en, som har en fast förtröstan till Gud, att genom Kristi förtjenst hans synder äro förlåtna, är ett Guds barn och, om han förblir i honom, en arfvinge till alla löften. Äfven behöfver han icke bortkasta sin förtröstan eller förneka den tro han har, emedan den samma ännu är svag, eller emedan han pröfvas i elden, så att själen är bedröfvad under de många anfäktelserna. Äfven böra vi icke påstå, såsom några hafva gjort, att hela återlösningen kommer till stånd på en gång. Visserligen eger ett plötsligt, ögonblickligt, såväl som ett gradvis skeende Guds verk rum i hans barn, och vi veta väl att det icke saknas en skara af vittnen, hvilka i ett ögonblick hafva erfarit antingen en tydlig känsla af sina synders förlåtelse eller undfått den helige Andes förblifvande vittnesbörd om deras hjertans rening. Men vi känna icke något enda fall på något enda ställe att någon i ett och samma ögonblick har erhållit vittnesbördet om syndernas förlåtelse och om ett rent hjerta. — Det allmänna sätt hvarpå Gud utför sitt verk är detta: De hvilka berömma sig sjelfve att de äro rike och fromme och mätte och ingen ting behöfva, blifva genom Guds Ande, som beledsagar ordet, öfvertygade om att de äro arme och nakne. Allt hvad de hafva gjort återkallas i deras minne och ställes för deras ögon, så att de se Guds vrede sväfva öfver deras hufvud och känna att de hafva förtjenat helvetets fördömelse. I sin ångest ropa de till Herren, och han visar dem att han har borttagit deras synder och låtit sitt rike, rättfärdighet, frid och fröjd i den helige Ande inkomma i deras hjertan. Suckan och smärtor fly bort och synden har icke mer någon makt öfver dem. Då de veta att de äro rättfärdiggjorde af fri nåd genom tron på hans blod, hafva de frid med Gud genom vår Herre Jesus Kristus och fröjda sig öfver hoppet om

Guds härlighet och »Guds kärlek är utgjuten i deras hjertan». — I denna frid förblifva de dagar eller veckor eller månader, och vanligen äro de af den meningen, att de icke skola hafva någon kamp mer, till dess att någon af deras gamle fiender — deras skötesynder, eller de synder, i hvilka de lättast falla, vrede eller begär, åter anfalla och hårdt ansätta dem, för att bringa dem på fall. Då uppstiger fruktan att de icke skola bestå till änden och ofta frukta de att Gud har förgätit dem eller att de hafva bedragit sig, då de trodde att deras synder voro dem förlåtna. Under dessa moln, i synnerhet då de inlåta sig på att tvista med djefvulen, vandra de bedröfvade. Men det dröjer sällan länge innan Herren kommer dem till hjelp i det att han sänder dem den helige Ande för att trösta dem genom ett beständigt vittnesbörd om deras barnaskap, och då äro de verkligt ödmjuke, saktmodige och lärgirige likasom ett litet barn. Nu lära de först känna sitt hjertas grund hvilken Gud förut icke ville upptäcka för dem, emedan de icke hade kunnat bära det. Men nu se de allt det afskyvärda, som varit förborgadt deri, stolthetens, egenviljans och helvetets djup; dock hafva de det vittnesbördet i sig: »du är en Guds arfvinge, en Jesu Kristi medarfvinge», midt under hettan af den frestelse, för hvilken de blifvit utsatte; och derigenom tilltager beständigt såväl den starka känsla, som de hafva af sin oförmåga att hjelpa sig sjelfve, som äfven af den outsägliga hunger efter en fullkomlig förnyelse till hans bild i rättfärdighet och sann helgelse. Ty Gud känner deras åstundan, som frukta honom, och gifver dem ett enfaldigt öga och ett rent hjerta; han påtrycker dem sin egen bild och sin öfverskrift; han nyskapar dem i Kristus Jesus; han kommer till dem med sin Son och den helige Ande och bor i deras själar, i det att han bringar dem i »den ro som är för handen för Guds folk».

År 1742 utgaf Wesley en ny samling sånger, till hvilka han fogade ungefär följande företal:

Måhända att den allmänna fördomen mot kristlig fullkomlighet hufvudsakligast har sin grund i en missuppfattning af den sammas natur. Vi medgifva gerna att det icke gifves någon fullkomlighet i detta lifvet, hvilken fritager oss från att göra det goda och att bruka alla Guds nådemedel, eller befriar oss från okunnighet, villfarelse, frestelse och tusen ofullkomligheter, hvilka nödvändigt äro förbundna med kött och blod. Det gifves ingen fullkomlighet i

detta lifvet, hvilken fritager oss från att besöka gudstjensten och att uppfylla pligterna mot våra medmenniskor. Vi tro att icke blott barnen i Kristus, hvilka nyss hafva funnit förlossning genom hans blod, utan äfven de, som växt upp till fullkomlige män, äro förbundna att så ofta de hafva tillfälle, »äta bröd och dricka vin till hans åminnelse» och »att forska i skriften», att »hålla sin kropp i tygel» genom fasta och måttlighet, och om allt utgjuta sin själ i bönen såväl enskildt som i församlingen. — Vi tro vidare att det icke gifves någon sådan fullkomlighet i detta lifvet, hvilken innebure en fullkomlig befrielse från okunnighet och villfarelse i ting, som icke äro nödvändiga för saligheten, eller från de mångfaldiga frestelserna eller från oräkneliga svagheter, med hvilka vår förgängliga kropp nedtrycker själen. Vi kunna icke finna någon grund i den heliga skrift för det antagandet att någon innevånare i en jordisk hydda helt och hållet skulle vara fri från kroppsliga ofullkomligheter eller från okunnighet i många ting eller att han skulle kunna inbilla sig ej kunna råka i villfarelse eller falla i hvarjehanda frestelser. Men såsom *fullkomlig* betrakta vi den, som är så till sinnes som äfven Jesus Kristus var, och hvilken »så vandrar som äfven han vandrade»; den, som har »rena händer och ett rent hjerta» eller som är renad från all köttets och andens orättfärdighet; den, hos hvilken ingen förargelse är och hvilken derföre icke begår någon synd. Och närmare uttryckt: vi förstå med »en fullkommen man» en sådan, hos hvilken Gud uppfylt sitt ord: från all eder orenhet och från alla edra afgudar vill jag rena eder. Jag vill göra eder lös från all eder orenhet (Hez. 36, 25. 29). Vi förstå dermed en, hvilken Gud helgat till kropp, själ och ande; hvilken vandrar i ljuset såsom han är i ljuset; i hvilken alldeles icke något mörker mera är, ty Jesu Kristi, hans Sons blod, har renat honom från alla synder. En sådan kan nu betyga för hvar och en: jag är korsfäst med Kristus; jag lefver, dock icke nu jag, utan Kristus lefver i mig. Då Gud, som kallat honom, är helig, så är äfven han helig i tankar, begär, ord och gerningar. Han älskar Herren sin Gud af hela sitt hjerta och tjenar honom med alla sina krafter; han älskar sin nästa såsom sig sjelf, ja, såsom Kristus har älskat oss, särskildt dem, hvilka begabba och förfölja honom, emedan de hvarken känna Sonen ej heller Fadren. Hans själ är full af kärlek, uppfyld med hjertlig barmhertighet, godhet, saktmod, mildhet, långmodighet. Derför visar sig i hans lif trons verk, hoppets tålamod och kärlekens arbete.

Och allt hvad han gör i ord eller gerning, det gör han allt i Herren Jesu namn, kärlek och kraft. Med ett ord, han gör Guds vilja på jorden så som den sker i himlen. — Detta är att vara fullkomlig, att vara alltigenom helgad, att hafva ett hjerta, som så brinner af kärlek till Gud, att vi beständigt frambära hvarje tanke, ord och gerning såsom ett andligt offer, hvilket är Gudi välbehagligt genom Kristus; att i hvarje vårt hjertas tanke, i hvarje verk af våra händer, i hvarje ord från vår mun uttala hans lof, hvilken har kallat oss från mörkret till sitt underbara ljus.

Den 25 juni 1744 började en konferens, i hvilken 6 prester ur statskyrkan samt de metodistiska predikanterna deltogo. Följande dag utgjorde läran om helgelsen eller fullkomligheten föremål för öfverläggningen. Frågan: hvad är att helgas? besvarades så: att förnyas efter Guds bild i rättfärdighet och sann helighet och att vara en fullkomlig kristen, dermed förstod man att älska Gud af hela sitt hjerta, af all sin själ och af all sin kraft (5 M. 6, 5). Detta innebär att all inre synd är borttagen.

I augusti följande år hölls den 2:a konferensen. På den frågan: när börjar den inre helgelsen? svarade man: i det ögonblick då menniskan blir rättfärdiggjord. Men dock förblir synd i henne, fröet till all synd, till dess att hon blir alltigenom helgad. Från den tiden dör den troende småningom från synden och växer i nåden. — Man medgaf visserligen att flertalet af troende, om hvilka man haft kännedom, endast straxt före deras död blifvit helgade och att få af dem, till hvilka Paulus skref sina bref, då voro det, samt slutligen att han sjelf ej var det, då han skref sina tidigare bref; men allt detta bevisar dock ej omöjligheten för oss att vara det. På en 3:e konferens 1746 pröfvade man närmare de två föregående konferensernas förhandlingar om dessa frågor, men man fann ingen förändring af det resultat, till hvilket man då kommit, vara af nöden. En fjerde konferens egde rum 1747. De, som vid den samma hade en afvikande mening rörande fullkomlig helgelse, gjorde följande medgifvanden: 1) att hvarje menniska måste fullkomligt helgas i dödsstunden; 2) att en troende ända till denna stund alltmer tillväxer i nåden och närmar sig fullkomligheten; 3) att vi beständigt böra sträfva derefter och uppmana andra dertill. Åt dessa gjordes från den motsatta sidan följande medgifvanden: 1) att större delen af de troende man känt ej förr än kort före döden

varit alltigenom helgade och fullkomliga i kärleken; 2) att uttrycket *helgad* af Paulus beständigt användes om alla rättfärdiggjorde och sannt troende; 3) att han med detta uttryck blott sällan, om ens någonsin, förstår frälsning från alla synder; 4) att det följaktligen icke är riktigt att utan tillägget *fullkomligt* eller dylikt bruka detta ord i sådan betydelse; 5) att de helige författarne blott sällan tala till eller om fullkomligt helgade; 6) att man följaktligen nästan alltid borde tala om rättfärdiggörelsens tillstånd; men mera sällan och då i tydliga ordalag om den fullkomliga helgelsen. Den punkt, i hvilken man alltså icke var ense, var den frågan, huruvida man borde hoppas att redan före döden blifva frälst från alla synder. — Såsom tydliga stöd för ett sådant hopp anfördes Ps. 130, 8; Hez. 36, 25. 29; 2 Kor. 7, 1; 5 M. 30, 6; 1 Joh. 3, 8; Ef. 5, 25—27; Rom. 8, 3. 4. Vidare anfördes följande *böner:* 1) fräls oss från ondo; 2) Joh. 17, 20—23; 3) Ef. 3, 14—19; 1 Tess. 5, 23; och slutligen följande bud: Matt. 5, 48; 5 M. 6, 5.

Men det återstod nu att visa att denna frälsning från alla synder kunde ske före dödsstunden. Man ansåg att detta följde dels ur budets natur, ty budet är icke gifvet för de *döde* utan för de *lefvande;* dels ur åtskilliga ställen i den h. skrift: 1) Tit. 2, 11 - 14; 2) Luk. 1, 69—75. Och såsom exempel på personer, hvilka hunnit en sådan fullkomlighet anföras Johannes och de, om hvilka han säger: såsom han är, så äro äfven vi i denna verlden (1 Joh. 4, 17). — Närmare bestämmer Wesley 1752 fullkomlighetsläran på följande sätt: 1) att kristlig fullkomlighet består i sådan kärlek till Gud och nästan, hvilken i sig innesluter befrielse från alla synder; 2) att denna blott kan vinnas genom tron; 3) att hon gifves plötsligt i ett ögonblick; 4) att vi böra vänta den samma hvarje ögonblick.

År 1759 utgaf Wesley, sedan denna lära på en konferens samma år blifvit återigen pröfvad, »Tankar om den kristliga fullkomligheten». — Han sammanfattar här sin åsigt på följande sätt: 1) ej blott synd i egentlig mening d. v. s. *en frivillig, afsigtlig öfverträdelse af en bekant lag,* utan äfven oafsigtlig öfverträdelse af en gudomlig lag, medvetet eller omedvetet, har försoningsblodet af nöden; 2) jag tror att det icke gifves någon sådan fullkomlighet i detta lifvet, hvilken utesluter dessa oafsigtliga öfverträdelser, hvilka jag anser såsom naturliga följder af den okunnighet och möjlighet att falla, hvilken är oskiljaktig från vår dödlighet; 3) derför är *synd-*

fri fullkomlighet ett uttryck, som jag aldrig brukar; 4) jag tror att äfven en menniska, som är full af kärlek till Gud, är utsatt för dessa oafsigtliga öfverträdelser; 5) sådana öfverträdelser må man kalla synder, om man så vill; jag gör det på ofvan anförda grunder dock icke.

År 1764 sammanfattade WESLEY sin uppfattning af denna sak i följande satser: 1) det gifves en fullkomlighet, ty hon omnämnes ofta i den heliga skrift; 2) hon inträder ej så tidigt som rättfärdigörelsen, ty rättfärdiggjorda personer måste fortgå till fullkomligheten (Hebr. 6, 1); 3) hon uppkommer icke först i dödsstunden, ty Paulus talar om lefvande menniskor, hvilka voro fullkomliga (Fil. 3, 15); 4) hon är icke absolut, ty absolut fullkomlighet har ingen menniska eller ängel, utan endast Gud; 5) hon gör ej menniskan ofelbar, ty ingen är ofelbar så länge själen ännu bor i kroppen; 6) är hon syndfri? Det är icke mödan värdt att tvista om ett uttryck. Hon innebär frälsning från synd. 7) Fullkomlig kärlek är hennes egentliga väsen; hennes oskiljaktiga frukter äro: att alltid vara glad; att bedja utan återvändo; att i all ting vara tacksam (1 Tess. 5, 16); 8) hon utesluter icke tillväxt. 'Den som är fullkomlig i kärleken, kan ännu mycket fortare tillväxa i nåden än han förut gjorde. 9) Hon kan åter förloras; derpå ha vi talrika exempel; 10) alltid föregås hon af ett småningom skeende verk och efterföljes äfven af ett sådant; 11) men är hon i och för sig ett ögonblickligt verk eller icke? Ingen kan förneka att en plötslig förändring hos troende egt rum. Sedan det skett fröjda de sig öfver den fullkomliga kärleken. »Men hos några, kan man invända, har denna förändring icke varit plötslig». De hafva då icke märkt tidpunkten, på hvilken hon inträdde. Det är ofta svårt att märka det ögonblick, då någon dör; dock är det ett ögonblick, då lifvet upphör. På samma sätt när synden upphör måste det gifvas ett sista ögonblick för hennes tillvaro, och ett första för vår befrielse från henne.

Den som kommit till en fullkomlig kärlek känner en oemotståndlig åstundan att förkunna Guds häri uppenbarade kärlek och godhet; men han måste undvika allt sken af prål och endast med den djupaste ödmjukhet och vördnad tala om Guds verk och gifva honom äran. Visserligen skulle en sådan menniska genom sin tystnad undgå mycket kors, som måste bli följden deraf att hon förkunnar, hvad Gud verkat i hennes själ; men hon kan icke med

godt samvete tiga. Menniskorna upptända ej ett ljus och ställa det under en skäppa; mycket mindre Gud; han uppreser icke ett sådant minnesmärke af sin makt och kärlek för att dölja det för menniskorna; snarare skall det tjena till en allmän välsignelse för dem, som hafva ett enfaldigt hjerta. Han åsyftar icke dermed blott den enskilda personens lycksalighet, utan vill äfven uppmuntra andra att söka samma välsignelse; han vill att många skola se det, fröjda sig deröfver och sätta sin förtröstan till Herren. Och ingenting är mera egnadt att hos dem, som äro rättfärdiggjorde, stegra åstundan efter en högre nåd än umgänget med sådana, om hvilka de tro att hos dem ett högre nådeverk kommit till stånd. Det ökar deras hunger och törst derefter; men denna vinst skulle helt och hållet gå förlorad, om *den* iakttoge tystnad, hvilken vunnit en fullständig frälsning.

Men kunna vi då verkligen med visshet veta att någon vunnit denna fullkomlighet? Utan en underbar andepröfningens gåfva kunna vi ej med visshet veta det; men det samma gäller äfven, huruvida någon är rättfärdiggjord eller ej. Följande omständigheter torde dock innebära tillräckligt säkra bevis för sanningen af någons sjelfvittnesbörd i denna fråga: 1) om vi hafva ett tydligt bevis på hans exemplariska vandel redan under någon tid före den i fråga varande förändringen. Detta lemnar oss nämligen ett skäl för den tron att han hvarken skall uttala mer eller mindre än han känner, och icke ljuga inför Gud; 2) om han lemnar en bestämd och nykter berättelse rörande tiden och sättet för sin förändring; och 3) om han i alla sina derpå följande ord och handlingar bevisar sig såsom helig och ostrafflig. Häri hafva vi alltså tillräckliga grunder att tro att denna person icke ljuger, då han inför Gud betygar: »jag känner ingen synd, utan idel kärlek; jag beder, gläder mig och tackar Gud utan återvändo; och jag har ett lika så tydligt inre vittnesbörd om att jag är fullkomligt förnyad som att jag är rättfärdiggjord«. Och om vi icke ha någon ting att invända mot detta vittnesbörd, så böra vi rimligtvis tro det. — Genom ovanliga yttre gerningar behöfver en fullkomlig kristen icke utmärka sig framför andra troende; hvarken talar han så många ord ej heller gör han så många gerningar. Vår Herre talade hvarken så många ord ej heller gjorde han så många och stora gerningar som några af hans apostlar (Joh. 14, 12). Men detta är icke något bevis på att han ej har mera nåd, och derefter mäter Gud de yttre

gerningarna. Herren säger ju: »denna fattiga qvinna har inlagt mer än alla de andra». Man må derför upphöra att »döma efter utseendet», och lära sig att »döma en rätt dom».

Vi hafva härmed framstält hufvudåskådningarna om den kristliga fullkomligheten, och vi hafva funnit dessa hos *den katolska kyrkan*, hos *den tyska mystiken*, *reformationen*, *den qvietistiska mystiken* och *metodismen*.

Enligt dessa åskådningar gifves det en kristlig fullkomlighet, hvilken det är möjligt att uppnå redan här i lifvet. Häri öfverensstämma de alla med det nya testamentets lära. Men enligt den senare är det tillika hvarje kristens pligt att eftersträfva denna fullkomlighet. I detta afseende lär den katolska kyrkan deremot, att det gifves en *lägre* och en *högre* kristlig fullkomlighet; att den senare vinnes genom iakttagandet af »de evangeliska råden»,[1]) och att det följaktligen icke är någon *pligt* att söka uppnå den samma. Men denna kyrkas lära om »de evangeliska råden» måste vi betrakta såsom någon ting för kristendomens väsen främmande. Hon hvilar nämligen på en oriktig begränsning af den kristliga sedelagens innehåll, i det att möjligheten af sedliga handlingar antages, hvilka gå utöfver hvad lagen fordrar. Men då lagen fordrar att vi skola älska Gud af hela vårt hjerta[2]), så är det antagandet en orimlighet att vi skulle kunna i något afseende gå utöfver denna fordran. Och om det är mera öfverensstämmande med Guds vilja att någon *följer* de evangeliska råden än att han *uraktlåter* detta, så måste det vara hans *pligt* att följa dem. Låtom oss t. ex. taga i betraktande »det evangeliska rådet» i fråga om frivillig fattigdom. Den katolska kyrkan anser att ett sådant är uttaladt i Matt. 19, 21. Men att Kristi ord på detta ställe icke böra fattas såsom ett råd i katolsk mening bevisar den tolkning deraf, hvilken i det föregående blifvit framstäld[3]). Då Kristus här säger: »om du vill vara fullkomlig», så är dermed naturligtvis icke sagdt, att den, om hvilken det här är fråga, lika väl kunde motsvara sin sedliga bestämmelse, äfven om han *icke* ville blifva fullkomlig och följaktligen *icke* sålde det han hade och följde Kristus. På samma sätt heter det ock: »om någon vill efterfölja mig, han förneke sig sjelf»;[4]) och dermed är endast uttryckt att efterföljden af Kristus måste hvila

1) Se pag. 30 f. 2) Matt. 22, 37.
3) Pag. 5 f. 4) Matt. 16, 24; Luk. 9, 23.

på kärlekens fria förhållande till honom. Att hvarje sann kristen måste intaga den ställning till det jordiska att han, då omständigheterna kräfva det, utan tvekan offrar det samma för Kristi skull, det är obestridligt. Sant är det ock att ett sådant offer understundom kan leda till en innerligare gemenskap med Gud eller vara uttrycket för en fastare tro och en djupare kärlek än den, som finnes hos de kristne i allmänhet. Men att ett lif i frivillig fattigdom under alla omständigheter skulle vara vilkoret för en högre fullkomlighet, hvilken icke kan vinnas af den, som i kristlig anda brukar sin egendom, det är en mot nya testamentets lära stridande åsigt. Såsom bevis för detta påstående vilja vi endast anföra Matt. 25, 35; 1 Kor. 7, 31; 2 Kor. 12, 14; 1 Tim. 6, 17—19. Af det sist anförda stället framgår tydligt att aposteln icke betraktar rikedomen såsom ett *hinder*, utan tvärtom såsom ett *medel* för det sedliga lifvets utveckling[1]. — Den grundsats vi här uttalat med afseende på det första »evangeliska rådet», gäller äfven i fråga om det andra. Den katolska kyrkan säger: »si quis dixerit, statum conjugalem anteponendum esse statui virginitatis vel cælibatus, et non esse melius ac beatius manere in virginitate aut cælibatu, quam jungi matrimonio, anathema sit»[2]. Såsom bibliska stöd för denna lära anföras Matt. 19, 10 f.; 1 Kor. 7, 25. 38. Att Kristi ord i Matt. 19, 12: *εἰσιν εὐνουχοι, οἱτινες εὐνουχισαν ἑαυτους δια την βασιλειαν των οὐρανων* måste fattas i bildlig bemärkelse, derom kan det icke råda något tvifvel. Men om vi sålunda fatta dem i etisk mening, så måste här vara sagdt att det gifves vissa menniskor, hvilka hafva valt och äro kallade till en sådan verksamhet för Guds rike, hvilken icke tillåter dem att uppfylla det äktenskapliga lifvets mångfaldiga pligter, och att de derför måste afhålla sig från äktenskap. Men till dem, hvilka Kristi ord på detta ställe åsyfta, kunna vi äfven räkna sådana, hos hvilka kärleken till det himmelska under särskilda omständigheter så utvecklat sig, att den naturliga böjelsen för det äktenskapliga lifvet derigenom blifvit undanträngd eller helt och hållet öfvervunnen. Men dermed intaga hvarken de ena eller de andra någon högre sedlig ståndpunkt än den, som kan uppnås äfven af sådana kristne, hvilka uppfylla den åt menniskan gifna bestämmelsen att ingå äktenskaplig förbindelse, då *de inre och yttre förutsättningarna derför medgifva det.* Att i det senare fallet un-

1) Jfr pag. 25 f. 2) Se pag. 31 f.

dandraga sig uppfyllandet af denna bestämmelse måste betraktas såsom syndigt godtycke, syndig sjelfrådighet. Men då det äktenskapliga lifvet icke är menniskans *högsta* sedliga uppgift, kunna sådana omständigheter inträda, att det är hennes pligt att ålägga sig försakelsen deraf. Att komma till visshet om, hur man i detta fall bör handla kan dock under mera ovanliga och för den äktenskapliga sammanlefnaden ogynnsamma förhållanden vara synnerligen svårt. Under sådana förhållanden gäller hvad Paulus säger i 1 Kor. 7, 26. 38. — Det tredje af den katolska kyrkan angifna medlet för vinnandet af den högre fullkomligheten är den fullkomliga lydnaden. Denna består deri, att man icke allenast i det, som är befaldt, utan äfven i allt sådant, som eljest är öfverlåtet åt den menskliga friheten, afstår från sin egen vilja, för att desto säkrare under en andlig förman såsom Guds ställföreträdare kunna göra Guds vilja. Men att på *detta* sätt afstå från sin egen vilja, för att i stället följa en annan menniskas, det är hvarken uttrycket för eller vägen till kristlig fullkomlighet; det är tvärtom en kristlig personlighet ovärdigt; det är att, i strid mot apostelns förmaning,[1]) göra sig till en menniskas träl. Icke derigenom att man offrar sin vilja åt en menniska, utan derigenom att man får en allt klarare insigt om, hvad som är *Guds* vilja, samt allt mer och mer upptager den samma i sig, kommer man till den andliga frihet och sjelfständighet, som utmärker dem, hvilka äro fullkomlige eller män i Kristus. Såsom ett hinder för utvecklingen till denna sjelfständighet måste vi deremot betrakta ett sådant experimenterande med lydnadsprof, hvarpå klosterlifvets historia lemnar oss så många exempel.

I öfverensstämmelse med det nya testamentet göra vi alltså gällande att *hvarje* kristen kan och bör uppnå den kristliga fullkomligheten. Och då det endast kan höra till undantagsfallen att en kristen »för himmelrikets skull» bör offra sin egendom och uraktlåta att uppfylla sin bestämmelse för det äktenskapliga lifvet, så är det oriktigt att hänvisa till frivillig fattigdom och frivilligt celibat såsom vare sig den *nödvändiga* eller den *tryggaste* vägen i allmänhet till den kristliga fullkomligheten.

Af den exegetiska framställning, som i det föregående blifvit lemnad finna vi att *fullkomlighet (τελειοτης)* i nya testamentet oftast betecknar *ett visst utvecklingsstadium* af det kristliga lifvet och

1) 1 Kor. 7, 23.

icke det högsta, hvartill en menniska i fråga om sedligt-religiös utveckling kan komma här i lifvet. Med fullkomlighet förstår *mystiken* deremot det senare. Genom *egenviljan* har menniskan söndrat sig från Gud; genom egenviljans *fullkomliga* upphäfvande inträder hon åter i det rätta förhållandet till honom. Så länge menniskan ännu har något, hvilket hon tager i anspråk såsom sitt, så länge hon har någon egen vilja, någon egen önskan, är hon icke fullkomlig. Hon måste derför blifva »kärlekslös, vishetslös, viljelös, begärlös, kunskapslös och mera sådant»[1]. Och dermed förstås att menniskan »alldeles ingen ting antar, vet, vill, älskar och begär än det, som Gud sjelf i henne vill, älskar och begär». Menniskan sjelf skall vara »alldeles utan vilja», så att »den eviga viljan ensam vill, gör och låter»[2]. Men hos en sådan menniska är kärleken »ren, klar och oförfalskad». Man må göra med en sådan menniska hvad man vill, ljuft eller ledt, ja, om man dödade henne hundra gånger och hon lika ofta blefve åter lefvande, skulle hon likväl älska den, som misshandlat och dödat henne, unna och önska honom väl och äfven göra honom det, blott han ville mottaga det[3]. Men högre än till detta stadium kan menniskan i sjelfva verket icke komma här i lifvet.

På samma sätt fattar qvietismen fullkomligheten såsom det religiösa lifvets *högsta utvecklingsstadium*. Också är det icke någon väsentlig skilnad mellan mystiken och qvietismen; den senare utgör endast en konseqvent utveckling af den förra. Föreställningen om den *mystiska tystnaden* och om *den oegennyttiga kärleken* finna vi äfven hos medeltidens mystik. Men mellan den af Eckhart representerade mystiken och qvietismen förefinnes den bestämda skilnaden att den förra, såsom vi i det föregående sett, ställer det aktiva lifvet högre än det kontemplativa. Men det är icke blott för qvietismen, utan äfven för mystiken i allmänhet utmärkande att göra kontemplationen till hufvudsak och i sjelfva verket till allt. »En timmes kontemplation är mera värd än alla de goda gerningar, som hela den heliga kristenheten utför på tusen»; detta upprepa, säger Martensen, alla mystiker efter Dionysius Areopogita[4].

Vid framställningen af det kristliga lifvets utveckling till fullkomlighet betonar mystiken och qvietismen kraftigare än någon annan riktning nödvändigheten af *sjelfförsakelse* och en

1) Ein deutsch Theologie, kap. 5. 2) Kap. 25.
3) Kap. 31. 4) MARTENSEN, Mester Eckhart, pag. 47.

obetingad hängifvenhet åt Gud i ren kärlek. Kristus i hans förnedring, i hans obetingade undergifvenhet under Guds vilja, framställes härvid af mystiken såsom vår förebild. Med bemödandet att rätt grundligt genomföra efterföljden af Kristus, och detta äfven på sådana områden, inom hvilka hon blir onaturlig, sammanhänger mystikerns benägenhet att *söka* lidandet och allehanda försakelser. Och i fråga om uppfattningen af lidandets nödvändighet för själens rening öfverensstämmer qvietismen med mystiken. Visserligen kan lidandet vara af mycket stor betydelse för utvecklingen af den inre menniskan, men att derför längta efter och söka det samma, att betrakta såsom »det största lidande att icke hafva något lidande», det vittnar icke om en sund kristendom.

Taga vi i betraktande den af mystiken och qvietismen anvisade vägen till fullkomlighet, så finna vi en anmärkningsvärd skilnad mellan denna och den väg, till hvilken den heliga skrift i detta afseende hänvisar. Visserligen omnämnes af den qvietistiska mystiken *bönen;* men med den rätta bönen förstår hon en sådan, i hvilken man icke har några bestämda önskningar, i hvilken man ingen ting vill, vare sig med afseende på det jordiska eller det himmelska. Men annorlunda är den bön beskaffad, om hvilken det nya testamentet talar. Att för Gud frambära de önskningar, som uppfylla vårt hjerta, betraktas icke af Kristus såsom en lägre form af bön. Visserligen talas i nya testamentet äfven om en *beständig* bön, hvilket naturligtvis icke betyder att vi alltid skola frambära till Gud tankar och önskningar. Men dermed är icke en *högre* art af bön betecknad, utan endast det att vårt hjerta skall stå i ett sådant förhållande till Gud, att den egentliga bönen när som helst kan uppstiga derur. Såsom en motsvarighet till *oratio mentalis* kan i det af skriften normerade religiösa lifvet icke uppvisas någon ting annat än den stämning, i hvilken själen befinner sig under de heliga stunder, då hon söker hvila i Gud, och då hon så frigjort sig från allt yttre, att det är som om endast Gud och hon funnes till. — Då qvietismen betraktar den *mystiska tystnaden* såsom ett väsentligt moment i det religiösa lifvet anse vi detta vara oförenligt med skriftens uppmaning till nykterhet och vakande. Nykterheten består i det klara medvetandet med och makten öfver sig sjelf. Uppmaningen att vara nykter är alltså en uppmaning att afhålla sig från allt, som verkar störande på anden i detta afseende. Nykterheten utgör derför förutsättningen för den kristliga *vaksam-*

heten, hvilken består i den nyktre andens ständiga uppmärksamhet på sig sjelf i alla hans yttringar. Den kristliga vaksamheten innebär dels att man noggrannt gifver akt på alla inifrån och utifrån kommande frestelser till synd, dels att man äfven riktar uppmärksamheten på allt, hvarigenom det goda kan befrämjas. Men med vaksamheten sammanhänger *sjelfbetraktelsen* och *sjelfpröfningen*. Den förra och de senare förutsätta ömsesidigt hvarandra. Men det är icke blott under det att en kristen befinner sig i det yttre lifvets förhållanden han bör vara nykter och vakande, utan han skall vara detta äfven under bönens stunder[1]. — Vi hafva i det föregående sett, af hvilken betydelse den heliga skrift är för en »gudsmenniskas» utveckling till fullkomlighet[2]. De, som vilja vara Jesu lärjungar måste förblifva i hans ord; i hans ord finna de sanningen och sanningen gör dem fria[3]; förblifvandet deri är vilkoret för att kunna förblifva i Sonen och Fadren[4]; det är den andliga mjölk, genom hvilken den pånyttfödde tillväxer till frälsning[5]; det utgör en del af den vapenrustning, i hvilken en kristen måste vara klädd[6]. Och med betraktelsen af ordet står lifvet i bönen i nära förbindelse. Genom den förra blir bönen af den rätta arten. Det gudomliga ordet är gifvet till det andliga lifvets näring och genom det samma skola våra önskningar renas för att sedan i bönen kunna frambäras inför Gud. Men en sådan betydelse har ej den heliga skrift för mystikern. Han växer nämligen småningom ifrån den samma; då han uppnått kontemplationens stadium, har hon icke längre någon egentlig betydelse för hans inre lif; den genom en fullkomlig förening med det högsta goda vunna upplysningen gör för honom den i ordet gifna uppenbarelsen öfverflödig.

Föreställningen om en så oegennyttig kärlek till Gud, att den själ, som hyser den samma, med fullkomlig undergifvenhet tager såväl fördömelse som salighet, finna vi redan hos en och annan af medeltidens mystiker. Hos den qvietistiska mystiken har denna föreställning fått en mera väsentlig betydelse och en lära om den oegennyttiga kärleken såsom den högsta graden af fullkomlighet har inom denna riktning sålunda uppstått. Då man älskar Gud med den rena kärleken, säger Fénelon, skulle man älska honom lika mycket äfven om han icke visste att man älskar honom; och om Gud ville låta de rättfärdiges själar i all evighet utstå alla

1) Luk. 21, 36; Ef. 6, 18. 2) Pag. 21 f. 3) Joh. 8, 31. 32.
4) 1 Joh. 2, 24. 5) 1 Petr. 2, 2. 6) Ef. 6, 17.

helvetets qval, skulle de själar, som kommit till den rena kärlekens stadium, ända hvarken älska eller tjena honom med mindre trohet; den trogna själen kan älska Gud med en sådan oegennytta, att den kärlek hon har till honom ingalunda stegras deraf, att hon ser i Gud sin saliggörare. I motsats till andra, hvilka talat om denna kärlek och som ansett att fruktan och hopp voro oförenliga med den samma, gör Fénelon gällande att äfven den rena kärleken är förenad med bådadera. Men låtom oss antaga att en själ visste sig vara dömd till eviga qval; hvad skulle hon då egentligen kunna hoppas och hvad skulle hon hafva att frukta? Det med den rena kärleken förenliga hoppet är, säger Fénelon, ett uppriktigt afvaktande af löftenas fullbordan i oss och för oss, för Guds välbehags skull och utan att vårt eget intresse blandar sig deri. Men vet själen att hon är evigt förtappad, så kan hon tydligen icke vidare hysa något hopp om att löftena skola gå i fullbordan. I samma belägenhet kan hon icke heller hafva någon ting att frukta, ty något vidare ondt än det qval, i hvilket hon befinner sig, har hon icke att befara. Men med fruktan förstår Fénelon här »une délicatesse de l'amour et une révérence filiale qui est paisible». Följaktligen använder han här ordet fruktan i en annan mening än den vanliga. Då Fénelon säger att en själ, som har den rena kärleken, skulle älska Gud lika mycket äfven om han dömde henne till eviga qval, så är detta lika orimligt som om någon sade: jag skulle älska sanningen lika mycket, äfven om hon bragte mig i all den disharmoni och sjelfmotsägelse som lögnen. Men i sådant fall vore sanningen icke längre sanning och då funnes icke vidare någon grund att älska henne. Och vidare: om vi framställa den frågan: hvad är det då hos Gud, som framkallat en sann kärlek till honom hos en menniska, så vore det orimligt att besvara den frågan så: det är icke Gud såsom skapare och saliggörare, icke Gud i den kärlek han bevisar mot menniskorna, utan det är Gud i och för sig bortsedt från hans förhållande till verlden. Ett svar på denna fråga har den heliga skrift lemnat och det lyder så: »låtom oss älska (Gud), ty han har först älskat oss» [1]. En kärlek, som är oegennyttig i qvietistisk mening, är sålunda för skriften främmande, och fasthålla vi kärlekens natur kunna vi icke antaga möjligheten af en så beskaffad kärlek till Gud, att den menniska, som hyser den samma, älskar Gud utan att hafva någon tanke på att vara salig i

1) 1 Joh. 4, 19.

sin kärlek. Men ren och oegennyttig skall menniskans kärlek till Gud vara i den meningen, att han utgör hennes hjertas tacksamma hängifvenhet åt Gud såsom svar på den faderskärlek han bevisar emot henne. Med denna kärlek vill hon alltså icke beveka Gud att bevisa henne välgerningar, ty då vore hennes kärlek icke ren och oegennyttig. Hvad Gud gifver henne mottager hon med tacksamhet; hvad han icke vill gifva det försakar hon i undergifvenhet; men hvad hon *icke* kan försaka, det är kärleksgemenskapen med Gud, ty den utgör hennes högsta och eviga bestämmelse.

Enligt Wesley är en kristen såvida fullkomlig, att han icke begår någon synd. Detta är, säger Wesley, en härlig företrädesrätt, som hvarje kristen har, äfven om han endast är ett barn i Kristus. Men blott om dem, som äro män, kan det sägas att de i den meningen äro fullkomlige, att de äro frie från onda tankar och onda böjelser. Den fullkomlige älskar Gud af hela sitt hjerta och tjenar honom med alla sina krafter; han älskar sin nästa såsom Kristus älskat oss; han är alltid glad; beder utan återvändo och är i all ting tacksam. Detta tillstånd hos en kristen inträder efter rättfärdiggörelsen; det kan inträda i ett ögonblick, och den rättfärdiggjorde bör hvarje stund afbida det samma. — Vi hafva i det föregående sett, på hvilka grunder Wesley stöder sin åsigt, att den fullkomlige är fri från onda tankar och onda böjelser. Dessa grunder äro för honom så orubbliga, att han sagt att man måste förvränga hans lära innan man kan bekämpa henne. Gammaltestamentliga utsagor, hvilka tala emot den samma, tillägger han ingen betydelse. Åberopar man från nya testamentet Jak. 3, 2 och 1 Joh. 1, 8. 10, anser han att dessa ställen icke innehålla något, som strider emot hans åsigt. — Såsom exempel på kristne, hvilka varit fullkomlige eller alltigenom helgade anföras aposteln Johannes och de, om hvilka han skrifver: »såsom han är, så äro äfven vi i denna verlden» (1 Joh. 4, 17). Men att Johannes såväl om sig sjelf som om dem, till hvilka han skrifver dessa ord, betygar *motsatsen* hafva vi i det föregående uppvisat [1]). Man behöfver icke förvränga Wesleys lära i den punkt, hvarom här är fråga, för att kunna bekämpa och vederlägga den samma, utan dertill fordras att man gör gällande en mera biblisk uppfattning af synden än den vi finna hos honom.

1) Pag. 19 f.

Vi hafva i det föregående sett att Melanchthon vid bestämmandet af begreppet kristlig fullkomlighet uttrycker sig så, som om den samma tillhörde hvarje sann kristen. Och då Luther t. ex. säger: »Vollkommen sein heisst Gott fürchten und lieben und dem Nächsten alles Gute thun»[1]), så är det klart att detta måste gälla om hvarje sann kristen. Dock saknas icke å andra sidan ställen, af hvilka det framgår att han med fullkomlighet förstår en högre grad af kristlig dygd. Så t. ex. säger han i De votis monasticis: »perfectionis status est, animosa fide contemptorem esse mortis, vitæ, gloriæ et totius mundi et fervente caritate omnium servum». Och att låta ordet fullkomlighet beteckna ett mål, som icke hvar ock en sann kristen, utan endast de mognade uppnått, anse vi vara af en mycket stor praktisk betydelse. Fullkomligheten står då såsom ett mål, hvilket icke hvar och en verklig kristen redan uppnått, men som å andra sidan icke är så aflägset i fjerran, att den, som ser hän emot det samma, antingen uppgifver hoppet om att någonsin kunna uppnå det eller förlorar intresset af att göra några större ansträngningar för att hinna dit. Det är i denna mening ordet fullkomlighet förekommer på de flesta ställen i det nya testamentet.

I Pauli första bref till församlingen i Korint och i Hebreerbrefvet framhålles såsom en *brist* hos de kristne, till hvilka dessa bref äro stälda, att de fortfarande äro »barn» och icke hafva utvecklat sig till »män». Följden af detta deras stillastående är att deras apostoliske lärare icke kan vara dem till den välsignelse som eljest hade varit fallet. Nödvändigheten af det kristliga lifvets utveckling framhålles ofta i de apostoliska brefven. Det kristliga lifvet får icke vara någon ting stillastående. Det är en betänklig sak, då någon nöjer sig med att vara ett »barn» och icke vinnlägger sig om att blifva en »man». Man är då lätt utsatt för den faran att sluta med en kristendom, som blott består i ord och vana. Men man kan äfven förbise utvecklingens nödvändighet på det sättet, att man *tror* sig på en gång hafva blifvit en *hel* kristen, en man i Kristus. Det kan stundom äfven inträffa, att en menniska vid betraktandet af den stora nåd, som i omvändelsen kommit henne till del, stannar vid »det, som ligger *bakom*» henne och försummar att »sträcka sig efter det, som ligger *framför*» henne. Derför uppmana apostlarne så ofta de kristne att *tillväxa*. Men i hvilket afseende skall denna tillväxt ega rum? Vi besvara denna fråga så: de skola tillväxa i *kristlig kunskap och kärlek*. Såväl Kristus sjelf som hans

1) Hauspostille, Matt. 22, 34 f.

apostlar tillägga kunskapen en stor betydelse för det sedligt-religiösa lifvets utveckling. Kristus säger: »Den, som såddes i den goda jorden, det är den, som *hör ordet och förstår det*, och hvilken nu bär frukt»[1]); och: »detta är det eviga lifvet att de känna dig, den ende sanne Guden, och den du har sändt, Jesus Kristus»[2]). Derför skola de kristne *växa till* i kunskap; de skola vara *män* till förståndet och sanningens Ande skall vara deras vägledare, så att de föras in i hela sanningen[3]). Men kristlig kunskap och kristligt lif stå, såsom vi förut framhållit, i växelverkan till hvarandra. Den rätta utvecklingen består derför i en tillväxt i kunskap och kärlek på samma gång. Det *högsta* föremålet för den kristliga kärleken är Gud. Gud är det *högsta,* men icke det *enda* föremålet för vår kärlek. Påstode man att kärleken till Gud icke kunde stå till samman med kärlek till något annat, så bevisade detta att man missuppfattade Guds ställning till verlden. Den af Gud skapade verlden måste såsom sådan vara föremål för vår kärlek; och emedan vi böra älska hvad Gud älskar, ingår i kärleken till Gud äfven kärleken till verlden. Men för såvidt som verlden intagit en falsk ställning till Gud, kräfver vår kärlek till honom att vi äfven *försaka* verlden. Den rätta kärleken till Gud medför sålunda på samma gång en rätt *kärlek* till verlden och en rätt *försakelse* af verlden. — Men denna kärlek till Gud skola vi ådagalägga genom ett troget uppfyllande af vår kallelses pligter. Och den, hvilken inom sin kallelses område bevisar sig såsom en »gudsmenniska, hvilken är skickliggjord till hvarje godt verk», är, enligt apostelns utsaga i 2 Tim. 3, 17, *fullkomlig.* Fullkomligheten består alltså deri, att en menniska intager den rätta ställningen till Gud, och dermed äfven till verlden, samt eger duglighet att inom sitt område förverkliga Guds vilja. — Men det uttryck för *fullkomlig,* hvilket aposteln i 2 Tim. 3, 17 använder, är icke det vanliga, nämligen *τελειος*, utan *ἀρτιος*. Vända vi oss då till de ställen, på hvilka *τελειος* förekommer, så finna vi att den fullkomlighet, hvilken ställes såsom mål för dem, som ännu äro »barn», består i en sådan mogenhet i intellektuelt och etiskt afseende, hvilken tillkommer mannen i motsats till ynglingen eller barnet. Taga vi nu hänsyn äfven till dessa ställen, så kunna vi säga att kristlig fullkomlighet är *den egenskapen hos en menniska, att hon är en kristlig karakter och såsom sådan uppfyller sin kallelses pligter.*

1) Matt. 13, 23. 2) Joh. 17, 3. 3) Joh. 16, 13.

UPSALA UNIVERSITETS

ÅRSSKRIFT.

1887.

FILOSOFI, SPRÅKVETENSKAP
OCH
HISTORISKA VETENSKAPER.

ÄLDRE VESTMANNALAGENS LJUDLÄRA.

AF

ERIK BRATE.

UPSALA 1887
AKADEMISKA BOKTRYCKERIET
EDV. BERLING.

Förkortningar.

Använda källor:

Ant. tidskr. f. Sverige = Antiqvarisk tidskrift för Sverige.

Arkiv = Arkiv för nordisk Filologi B. I—III. Christiania 1883—86.

Beitr. = Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur, herausgegeben von H. Paul und W. Braune.

BEZZENBERGERS *Beitr.* = Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen, herausgegeben von A. Bezzenberger.

KOCK, *Sv. Akc.* = Språkhistoriska undersökningar om svensk akcent I, II. Lund 1878—85.

KOCK, *Stud. öfver fsv. ljudlära* = Studier öfver fornsvensk ljudlära I, II. Lund 1882—86.

Månadsbladet = Kongl. Vitterhets-, Historie- och Antiqvitets Akademiens Månadsblad.

RYDQV. = RYDQVIST, Svenska språkets lagar I—VI.

Svenska Landsmålen = Nyare bidrag till kännedomen om de svenska landsmålen och svenskt folklif. Tidskrift utgifven på uppdrag af landsmålsföreningarne i Uppsala, Helsingfors och Lund.

SCHLYTER, *Gloss.* = Ordbok till samlingen af Sveriges gamla lagar. Lund 1877.

Tidskr. f. Fil. N. R. = Nordisk Tidskrift for Filologi Ny Række.

Guta L. Gotlandslagen.

ME.L.L. Magnus Erikssons landslag.

M.E.St.L. Magnus Erikssons stadslag.

Smål.L. Smålandslagen.

Söderm.L. Södermannalagen.

Upl.L. Uplandslagen.

VGL. Vestgötalagen (I—IV).

VmL. I. Äldre Vestmannalagen.

VmL. II. Yngre Vestmannalagen.

Balkarne i VmL. I. äro betecknade med samma förkortningar som hos SCHLYTER, altså:

KrB. *Kristnu balker.*
Eþs. *Kununga ezöre.*
MB. *Manhælghis balkir.*
BB. *Bygninga balkir.*
GB. *Gipninga balkir.*
þj. *Wm þiufnadh.*
þgB. *þingh balkir.*

Öfriga förkortningar.

A. ackusativus.
adj. adjektiv.
adv. adverb.
D. dativus.
da. danska.
dift. diftong.
e. engelska.
f. femininum.
fd. forndanska.
fe. fornengelska.
fg. forngutniska.
fht. fornhögtyska.
fi. fornindiska, sanskrit.
fno. fornnorska.
fs. fornsaxiska.
fsv. fornsvenska.
g. got, gotiska.
gg gång, gånger.
hss. handskrift.
ie. indoeuropeisk.
imp. imperativ.
ind. indikativ.
indef. indefinit.
inf. infinitiv.
isl. isländska.
jfr jämför.
k., konj. konjunktiv.
komp. komparativ.
konj. konjunktion.
l., lat. latin.
m. maskulinum.
ms. manuskript.
N. nominativus.
n. neutrum.
no. norska.
nd., nda. nydanska.
nsv. nysvenska.
pass. passivum.
pl. pluralis.
p. p. passift particip.
P. pr. participium presens.
Pr., pr. presens.
pron. pronomen.
Pt., pt. preteritum.
sg. singularis.
smsg. sammansättning.
ss. såsom.
sv. svag.
sv. svenska.
t. tyska.
urg., urgerm. urgermansk.
urn., urnord. urnordisk.

Innehåll.

Afdelningen I.

1) Talen inom [ ] angifva sida.

Afdelningen II.

Tryckfel.

Sid.	2	r. 10	uppifrån:	*tidskr.*	för	*tidskr.*
„	7	r. 11	nedifrån:	kan dock	„	kan man dock.
„	10	r. 16	uppifrån:	propositionens	„	prepositionens.
„	„	r. 23, 24	„	Förklarin-gen	„	Förklaring-en.
„	35	r. 1	„	8)	„	9).
„	„	r. 10	„	synas	„	synes.
„	55	r. 18	„	tyda	„	tyder.
„	56	r. 25	„	fogadt	„	fogade.
„	64	r. 13	„	4)	„	b).
„	68	r. 3	„	III	„	IV.
„	71	r. 13	„	IV	„	V.

Äldre Vestmannalagens ljudlära.

Af

Erik Brate.

Afdelningen I.

Språkljudens qvalitet och etymologiska förhållanden.

Kap. I.

Vokalerna i stafvelser med exspiratorisk hufvudaccent.

§ 1. Bokstafven *a* betecknar, etymologiskt sedt, följande ljud.

a) *a* motsvarar urn. *a* t. ex. *las* KrB 3, 2; *watn* KrB 6, 1.

b) *a* motsvarar urn. *ā* t. ex. *drap* Eþs 4; *mal* BB 13.

c) *a* motsvarar *ǣ̆* i-omljud af *ă* i följande fall.

1) Formerna af pron. indef. *hwar*, 44 gg, isl. *hverr*, fno. *hvarr*, se Noreen, *Altisl.gram.* §§ 395, 391, 3. Saknaden af omljud i VmL I beror på att de omljudda formerna blifvit förträngda genom utjämning. Ljudlagsenligt skulle en vexling af former med och utan i-omljud finnas i flexionen, på grund af lagarne för bortfall af *j*, se Noreen *Altisl.gram.* § 218.

2) *klukku klappir* KrB 5, 6 kunde, jämfördt med det eljes vanliga fsv. *klæpper* (se Rydqv. VI, Schlyters *Gloss.*), tyda på vexling mellan omljudd och oomljudd vokal. Beslägtade ord synas emellertid visa i annan riktning. Isl. *kleppr* 'a plummet, lump' har ungefär samma betydelse som sv. *klimp*, hvarmed det bör sammanställas, se Noreen *Altisl.gramm.* § 197, 1, a, § 77, 3. Att sv. *kläpp* är samma ord, som isl. *kleppr*, antyder *klocko klämp* i några nyare hss. af UplL., se *Gloss.* s. 347 och verbet *klæmpta*, p. p. *klæpt* Rydqv. VI, s. 239, hvilka i afseende på rotstafvelsens ljudför-

hållanden utgöra kompromissformer mellan den af isl. *kleppr* och den af sv. *klimp* representerade ljudutvecklingen. På grund häraf synes man riktigast böra förklara detta blott en gång förekommande *klappir* som skriffel för *klæppir*.

3) D. sg. *wagh* þj 2 jämte *wægh* BB46 'vägg'. Då denna skrifning är så isolerad, måste man antaga den vara felskrifning. Dock förekommer det mig möjligt, att den strängt ljudlagsenliga motsvarigheten till den i smsg. förekommande got. N.sg. *waddjus* just vore **vaggr*. De frågor om bortfallet af *u*, hvaraf denna möjlighet beror har jag behandlat i afhandlingen *Runverser* i *Ant. tidskr. f. Sverige* B. IX vid tolkningen af Rökstenen, Ingelstadsberget och Gurstenstenen.

4) *waþa kastit* BB6. Af detta ord förekomma för öfrigt i VmLI i-omljudda former A.sg. *wæþ* þj 7, þgB 3, 2, D. pl. *wæþium* BB14, G. pl. i smsg. *wæþia fasta* BB14. G. pl. *waþa* visar, att den oomljudda formen antagit a-stams böjning. Min mening om samhörigheten mellan den oomljudda och den omljudda formen har jag uttalat i BEZZENBERGERS *Beitr.* XI s. 193 f.

5) G.sg. *lars* BB 48, 2, isl. *lǽr*; adj. N.sg.m. *bar* 6 gg, isl. *berr*; N. A. pl. f. *twa*, 6 gg, isl. *tvǽr*; N. pl. f. af dem. pron. *þa* 7 gg, isl. *þǽr*. NOREEN har *Beitr.* VII, 434 f. och *Svenska Landsmålen* I 696 uppvisat r-omljudet äfven i östnordiska språk. Att denna ljudlag tillhört alla dialekter af de östnordiska språken, är dock därmed icke uppvisadt. I VmLI synes intet fall af r-omljud förekomma.

d) *a* motsvarar urnord. *e* i följande fall.

1) I ställningen mellan *v* och urgermanskt *r* uti följande exempel:

Verbet *warþa* och dess böjningsformer 67 gg, g. *wairþan*; Pr. ind. 3 sg. *awarkar* BB 22, jfr fht. *wërc;* adj. A. sg. n. *þwart* þgB 10, jfr fht. *dwërah*, fe. *þweorh*, g. *þwairhs;* N. sg. n. *wart* þj 12, jfr fht. *wërd*, g. *wairþs;* N. sg. m. *quar* BB 19, 3 jämte *quær* þg B 9, A. sg. n. *quart* KrB 6, 1 jämte *quært* BB 36 (2gg) jfr g. *kwairrus*; adv. *niþan warþa*, *owan warþa* Kr B 3; *norþan wart* (2 gg) *synnanwart*, *synnan wart*, *östan wart* (2 gg); *wæstæn wart* (2 gg) alla BB 19, 1, jfr got. *andwairþs*, isl. *ǫndverðr*.

I samma ställning mellan *v* och urg. *r* finnes emellertid äfven *æ*. Utom biformerna *quær quært* förekomma *quærn* och dess böjningsformer 3 gg, jfr g. *kwairnus*, ordet *swærd* (2 gg), jfr fht. *swërt;* A. sg. *wærkir* och dess böjningsformer 4 gg, jfr fht. *wërk*; *forlækis wærk*

MB 7; ordet *handwærk* 2 gg; A. sg. *wærd* med böjning 7 gg; komp. *wærri* med böjning 2 gg, jfr g. *wairsiza*, fht. *wirsiro*[1]); adv. komp. *wær* BB 50. Jfr exemplen i VGL hos K. H. KARLSSON, *Arkiv* I, 386 och i Guta L. hos SÖDERBERG, *Forng. ljudlära* s. 6 och not 4, hvilka urkunder likaledes uppvisa vexling mellan *æ* och *a*.

Befintligheten af *a* för väntadt *æ* uti hithörande ord har af flera forskare förklarats bero på att *ë* ljudlagsenligt utvecklat sig till *a* i detta fall. LEFFLER, *Tidskr. f. Fil.* N. R. II ss. 7, 163 trodde öfvergången bero af det följande *r*, SIEVERS, *Beitr.* VI, 571 förmodade, att *v* medverkade dertill och NOREEN, *Om behandlingen af lång vokal i förbindelse med följande lång konsonant i de östnordiska språken* s. 8 not. band öfvergången vid denna ställning.

Då nu inom samma urkund *æ* förekommer jämte *a* i den ställning, der *a* skulle vara ljudlagsenligt, bringas man till de båda alternativen att söka en förklaring för dessa skrifningar med *æ* eller att förkasta den förmenta ljudlagen. Försatte man den förmenta ljudlagen till urnord. tid skulle väl *æ* i de flästa af de ord, som bilda undantag, kunna förklaras såsom i-omljud, men denna möjlighet synes vara utesluten för *swærd* och är äfven högst osannolik för *wærk*, om ock dess A. sg. n. *wærkir* MB 4, 2 tyder på böjning som *os-*, *es*-stamm. Med någon tvekan väljer jag derför utvägen att förklara antagandet af en ljudlagsenlig utveckling af *a* till *æ* mellan *v* och *r* i förevarande fall vara förhastadt och återför då vexlingen af *a* och *æ* i dessa ord på urgammalt afljud. Jfr isl. *karl* t. *kerl*, isl. *bǫlkr* : *bjalki* NOREEN, *Altisl. Gram.* § 167, 2.

2) *a* motsvarar vidare ursprungligt *e* i inf. *wara* 29 gg., jämte hvilken *wæra* förekommer 2 gg. jfr got. *wisan*. Då *r* i detta ord är af helt annan upprinnelse och ursprungligen och länge ägde helt annat ljudvärde än *r* i de förra orden, var man oberättigad att förklara dess *a* så som de förras. Äfven i detta ord vill jag antaga, att *æ* och *a* stå i afljudsförhållande till hvarandra. Afljudsvexlingen är måhända af samma art, som jag uti *Månadsbladet* 169—174, *Runologiska spörsmål* s. 45 f. sökt uppvisa uti presens af detta verb, då således *wæra*, isl. *vesa* innehölle ie. rotstadiet **ves*, *wara* däremot ie. rot-

1) BEZZENBERGER, *Untersuchungen über die gotischen adverbien und partikeln*, Halle 1873 förklarar denna komp. som ursprl. positiv och till honom ansluter sig LEFFLER, *Tidskr. f. Fil.* N. R. II, 13 f. Denna förklaring är utan inflytande på här förevarande fråga.

stadiet **vəs*. Med detta rotstadium blefve inf. *wara* till sin bildning alldeles likstäld med de bekanta verben isl. *lúka*, *lúta* etc. efter andra afljudsklassen.

e) Skriffel af *a* för *æ* synes otvifvelaktigt i N. pl. *byrdaman* BB 5, 1 och i det isolerade Pr. K. 3 sg. *wari* BB 4 af *wæria* gentemot 41 gg. *wæri*.

f) *a* vexlar med *æ*.

1) *þaghar* BB 39, 1; 40, 2, *þæghar* Eþs 6, 2, isl. *þegar*. Orsaken till denna vexling är mig obekant.

2) A. sg. *tæ* BB 19, 5; 24; pl. BB 19, 1, jämte *ta* MB 4, 1; BB 20, 1; 24. Ordet finnes som senare smsgsled i da. *Fortov* n. 'trottoir' och *Spiltov*, sv. *spilta* och brukas i sv. dial. mest i bet. »fägata». Ordets vexling af *a* och *æ* synes kunna förklaras genom följande etymologi. Ordets användning ger vid handen, att det är markens egenskap att vara tilltrampad, fast, som därigenom betecknas. Det synes mig derför möjligt att fatta detsamma som substantiveradt neutrum af den adjektiva u-stammen fe. *tôh*, fht. *zâhi*, e. *tough*, t. *zäh*, urg. **tāhuz*. Då adj. u-stammar blott i N. sg. hafva u-stamsböjning, i öfriga former öfvergått till ja-stamsböjning, borde detta neutr. vid i-omljudstiden ljudlagsenligt heta i N. sg. **tā(h)u*, i N. pl. **tǣ(h)ju-*. Dessa båda former af adjektivflexionen kan man antaga hafva fortlefvat oförändrade efter substantiveringen och adjektivets utdöende, då de ägde hvar för sig analogier inom substantivens böjning. Efter bortfallet af *-u* gaf den förra formen *tā*, den senare *tǣ*. AHLQVIST, *De vestfinska språkens kulturord*, s. 106 anför ett finskt *tanhut*, *tanhua*, est. *tanuv*, *tanav*, weps. *tannas*, gen. *tanhan* med betydelsen «inhägnad för boskapen, fäskjul och äfven fätåg mellan tvänne gärden», men härleder det oriktigt från isl. *tún*. De angifna betydelserna äro just de som tillkomma sv. *tä*, hvars biform **tå* ingår i det af AHLQVIST använda, för svenska riksspråket okända *fätåg*. Då äfven formen stämmer så nära med den af mig för fsv. *tā*, *tǣ* ansatta grundformen, tviflar jag icke på att finska *tanhut*, *tanhua* är ett lån af fsv. *tā*, *tǣ* i ålderdomlig ljudform.

§ 2. Bokstafven *e* motsvarar följande ljud. Jfr om *e* i VmLI KOCK, *Stud. öfver fsv. ljudlära* II, 534 f.

a) *e* motsvarar diftongen *æi* på grund af den allmänna fsv. monoftongeringen, t. ex. *ben* MB 13, isl. *bein*; *dela* MB 16, isl. *deila*.

b) *e* motsvarar äldre *é*.

1) i ställningen framför vokal: P. pr. *leandi* BB 34; G. sg. *fearsins* þgB 13; Pr. k *see*, þgB 11; 16 och Pr. ind. *seer* MB 23 förutsätta inf. **sea*.

2) i lånordet *breff* KrB 15; GB 17, jfr fht. *brief* af vulgärlat. *brēve* och nsv. *bref* med slutet *e*. Hit hör förmodligen också *prestir*, jfr fht. *priestar*, fs. *prēstar*, fe. *preost*, som i sin böjning 11 gg uppvisar vokalisationen *e* mot 20 gg vokalisationen *æ* : *præstir*. Detta *æ* torde kunna uppfattas som förkortning framför konsonanthopningen i N. G. sg. af det äldre *ē*.

Dessa lånord synas gifva vid handen, att den fsv. öfvergången af *ē* till *ǣ* i sluten stafvelse, jfr isl. pt. *rēð* fsv. *ræþ*, ägt rum, innan dessa lånord upptogos, alltså före kristendomens införande, hvilket antagande, så vidt jag vet, icke innehåller någon betänklighet.

Huruvida *e* uti G. pl. b. f. *herranna* Eþs 1, skall uppfattas som felskrifning eller om det skall anses hafva behållit det *e*-ljud, som mht. *hērre, herre* innehåller, är ovisst, då citatet är blott ett och G. sg. *hærra* förekommer KrB 1.

c) *e* motsvarar äldre *æ*, i-omljud af af *a* uti: *belgmorð* KrB 12, jfr fht. *balg*, g. *balgs*, fe. *belg*, *bylg*, e. *belly* »buk, lif».; D. pl. *gerningum* Eþs 4; A. pl. *gerninga* Eþs 5, 1, eljest med *æ*, *iæ* i första stafvelsen, 7 gg. D. sg. *festu*, þgB 15. N. sg. *giestir* 1 gg; ordet har eljes *iæ* 2 gg. NA. pl. *men*, i det enkla ordet 23 gg, i smsg. 37 gg, hvaremot *mæn* förekommer som enkelt ord 7 gg, i smsg. 8 gg. Konj. *ella* 'eller' och dess biformer skrifvas 211 gg med *e* mot 21 gg med *æ*. Huru än dessa ords öfriga formegendomligheter må uppfattas, så mycket torde dock stå fast att de innehålla omljuds-*æ*, jfr Rydqv. V, 129 f.

Af dessa skrifningar med *e* för *æ* torde väl de isolerade *belgmord*, *festu* bero på en tillfällig misskrifning. Det samma gäller kanske om *e* uti *giærning*, *giæster*, ehuru för dessa skulle kunna antagas, att det föregående *g*- så mycket närmat det etymologiska *æ*, i-omljud af *a*, till *e*, att skrifvaren förleddes att stundom återgifva det med e-typ. Jfr nedan *gewa*, § 2 d. Uti pl. *men* måste däremot *e* förklaras föreställa ett uttal skildt från *æ*. Detta antagande fordrar dess talrika förekomst och öfverensstämmelsen i denna punkt med bruket uti de af Sievers utgifna »*Tübinger Bruchstücke der älteren Frostuthingslög*», Tübingen 1886, se s. 8 i denna skrift. I not. samma s. 8 anföres samma bruk ur andra fno. hskr. Denna

ändring af uttalet från *æ* till *e* synes icke kunna tillskrifvas ställningen framför *nn;* ändringen borde då hafva inträdt äfven i t. ex. **brænna, *kænna, *pænningir* m. fl. Säkerligen beror densamma på ordets ytterst vanliga förekomst som svagt betonadt, dels som senare led af talrika smsg., men i synnerhet i dess pronominella användning, hvilken ej likt *man* i nsv. var inskränkt till N. sg., utan ägde fullständig böjning.

Den syntaktiska obetontheten har äfven uti *ella, ellar* alstrat *e* för *æ*, hvilket ock antages af Kock p. a. st. s. 535.

d) *e* motsvarar urnord. *e* uti: Inf. *gewa* KrB 3, 2, jfr Pr. ind. sg. *giæfwir* GB 6; *giæfs* BB 5, 1; Pr. k. *gæwi* 12 gg; eljest *i*-vokal i presensstammens rotstafvelse. Pr. ind. sg. *ber* 2 gg; eljest har presenstammen af detta verb *æ* i rotstafvelsen 12 gg. Prep. *meþ* 127 gg jämte *mæþ* 4 gg, som adv. *meþ* 11 gg, *mæþ* 1 gg, jfr nsv. *med* med e-ljud. Räkneordet *sex* 23 gg i senare och större delen af hskr., jämte *sæx* 9 gg i början af hskr.; Adv. *wel* KrB 11, BB 40, 4; Prep. *mellum* 6 gg, *mellan* 1 gg, hvilka ord därjämte hafva *æ* i rotstafvelsen 6 gg, och *i* 8 gg, jfr nsv. *mellan* med e-ljud. N. sg. *herberghi* BB 45, 5 jämte A. sg. *hærbærghi* KrB 2; A. sg. *ko a reek* BB 1, jfr *aræk* BB 39, 5 (2 gg) och § 33, c, 6. D. pl. *sporgeldum* MB 3, 1 eljest *giæld*.

Kock förmodar p. a. st., att dessa skrifningar tyda på en *tendens* hos skrifvaren att använda *æ* och *e* efter samma norm som skrifvaren af Tübingerfragmenten af äldre Frostuthings-Lagen, se Sievers afhandling s. 8 och att alltså »i fsv. liksom i fno. motsvarigheten till germaniskt *e* hade ett mera *e*-liknande ljud (i *bera* »bära», *wel* »väl» etc.), än fallet var med *i*-omljudet af *ă* (i *fælla, væxa* etc.), något som redan a priori är mycket sannolikt. När VML. I blott delvis genomfört bruket af *æ* och *e* såsom tecken för olika ljud, så är detta naturligtvis att förklara däraf, att afskrifvaren delvis, men också endast delvis, följt sitt original. Om detta t. ex. hade fullt genomfört det nämnda bruket af *æ* och *e* men ljuden sammanfallit i afskrifvarens språk, så är det lätt begripligt, att han brukade *e* endast såsom tecken för gammalt *e*-ljud, men att han vid sidan däraf för samma ändamål dessutom användt tecknet *æ*».

För min del kan jag ej tro på ens en tendens af den art, som Kock antager. Antagandet af denna grund till skilnaden mellan *æ* och *e* i dessa ord är obehöfligt, om denna skilnad kan återföras på andra regler för handskriftens beteckning. Kock har själf p. a. st.

s. 535 antagit, att vissa *e* i VmL. I för *æ* berodde på att de ifrågavarande orden genom syntaktisk obetonthet erhållit ett mera e-liknande ljud och torde från sin ståndpunkt ej hafva något emot att, som ofvan skett, tillämpa samma förklaring på pl. *men* för *mæn*, hvilket tillskott af fall, i hvilka den antagna ljudutvecklingen uppenbarar sig, gör dess tillvaro än säkrare. Under denna ljudutveckling torde ock flertalet af de ifrågavarande skrifningarna med *e* för *æ* kunna föras. Att prep. *meþ* hör dit, tyckes vara uppenbart. Äfven *mellum*, *mellan* är utan hufvudton, äfven i ställningen efter sitt subst. För detta ord får kanske äfven uppmärksammas att 5 af de 7 gg, då det skrifves med *e*, står det i förbindelsen *þera mellum* och att *e* uti *þera* möjligen har kunnat assimilerande inverka. Adv. *wel* är på det ena stället, där det förekommer, KrB 11, syntaktiskt obetonadt, på det andra BB 40, 4 däremot betonadt. Att den obetonade ljudformen i detta ord öfverförts på den betonade ställningen, torde icke vara något vågadt antagande. Dock må äfven den möjligheten hållas öppen, att *wel* innehåller en sammandragen dift. *æi* i öfverensstämmelse med g. *waila*, jfr Lidén, *Arkiv*, III, 243. Räkneordet *sex* förekommer oftast i förbindelse med ett måttsord *markir, öre.* I ställningen framför dylika ord bruka icke räkneorden vara obetonade i nsv. Under förutsättningen att förhållandet varit ett annat i den här behandlade urkundens språk, kan formen förklaras; eljes måste den lemnas oförklarad. Jfr § 36 c. Pr. *ber* förekommer på det första stället KrB 13, 1 i en förbindelse *ber fram*, där det än i dag är obetonadt; på det senare stället GB 11, 3 i en förbindelse *ber til*, där det visserligen nu är betonadt. Skrifningarna *hærberghi*, *sporgeldum* kunna möjligen återföras på samma ljudutveckling eller vara felskrifning. I det senare kan dock äfven tänka på en inverkan af det före *e* stående *g*, jfr äfven **gerning*, *giestir*, hvilken äfven skulle föreligga i det isolerade *gewa*, om detta ej är felskrifning. Dettas beviskraft i ena eller andra riktningen förminskas dessutom därigenom att det befinner sig i allra första början af hskr., där skrifvaren kan antagas ännu icke hafva stadgat sitt skrifsätt; om *a reek* se § 33, c, 6.

På grund af det anförda får jag därför i motsats till Kock förklara mig hylla den uppfattningen, att VmL I icke visar något spår af den tids språk, i hvilken öfvergången af det urnord. *e* till *æ* ännu icke hade inträdt; de fall som synas tyda på motsatsen,

äro att förklara genom den för det samtida språket gällande lagen, att urnord. *e* kvarstår i obetonade ord, och möjligen också efter *g*.

e) Oklara fall.

1) G. sg. *hennar, henna* 9 gg, med *æ* 2 gg; D. sg. *henni* 1 gg, med *æ* 6 gg. Huruvida uti dessa former rotvokalen är ett i-omljud af *a* eller af annan upprinnelse, därom har jag ingen mening, jfr SCHAGERSTRÖM, *Arkiv* III, 132 f. Vexlingen af *æ* och *e* torde sammanhänga med ordets användning som obetonadt och den olika fördelningen af *æ* och *e* på Gen. och Dat. vara en tillfällighet.

2) Dem. pron. N. sg. *þen* 6 gg, jämte *þæn* 53 gg, *þan* 18 gg och *þeer* 1 gg, A. sg. m. *þen* 2 gg jämte *þæn* 17 gg och *þan* 7 gg, A. sg. n. *þet* 1 gg jämte *þæt* 87 gg och N. sg. n. *þæt* 118 gg, N. sg. n., *þat* 1 gg. G. sg. n. *þes* BB 44(?). KOCK antager ännu p. a. st. formerna med *æ*, *e* utgöra en försvagning genom accentlöshet i förh. till *a*-vokalisationen i motsvarande former, som i isl. är förherskande. Om riktigheten af detta antagande känner jag mig icke öfvertygad. Samma ljudutveckling borde ock i vidsträckt mån hafva drabbat andra ord, som ofta voro syntaktiskt obetonade t. ex. pron. *jag*, hvilket ju tvärt emot plägar anses hafva obetontheten att tacka för att dess *a* icke blifvit *æ* genom den allmänna fsv. öfvergången af *ia* till *iæ*, pron. *han*, prep. *at*, *af*, konjunktionen och infinitivmärket *at*. Vidare är detta antagande för dem. pron. alldeles onödigt, då dess *æ* kan återföras på den afljudsvokal, som ty. *der* uppvisar i sin böjning. Med denna uppfattning vill jag förklara formerna med *æ* och *a* som afljudsformer; formerna med *e* däremot som utgörande en af ordets användning som obetonadt föranledd utveckling af formerna med *æ*.

3) Dem. pron. formen *þe* förekommer i VmL I som *α*) A. sg. f. 3 gg jämte *þa* 2 gg, *β*) som G. sg. f. 1 gg *γ*) som N. pl. m. 44 gg, jämte *þeer* 21 gg och *þer* 8 gg, *δ*) som N. pl. f. 1 gg jämte *þu* 7 gg(?) *ε*) som N. pl. n. 5 gg jämte *þön* 15 gg *η*) som A. pl. m. 1 gg jämte *þem* 3 gg och *þöm* 3 gg, *ϑ*) som A. pl. f. 1 gg jämte *þöm* 2 gg. Af dessa former äro N. pl. m. *þe*, *þeer*, *þer* den ljudlagsenliga motsvarigheten till isl. *þeir*. I de öfriga kasus är formen *þe* utan motsvarighet i isl. böjningen, och i GotlL förekommer det heller icke. Vi kunna således intet afgöra om dess äldre ljudform. Till sin användning i dessa kasus är *þe* som citaten visa attributift, blott 1 gg þgB 16 i N. pl. n. självständigt. Om den etymologiska ställningen af detta *þe* vågar jag ingen förmodan.

4) Adv. *þer* 1 gg »där» MB 22 i förbindelsen *þer til*, »därtill», i hvilken »där» ännu är obetonadt, och 1 gg BB 45, 1 som relativpartikel, där till ock med skrifvaren rättat *e* från *æ*, som han först skrifvit. Måhända kan uttalet *þer* på detta ställe sättas i förbindelse med det föregående *þe* och *men* : *þæt ær wm þe men, þer hawa witni til* etc. Lokaladv. *þær* förekommer skrifvet med *æ* ungefär 86 gg, relativpartikeln ungefär 20 gg.

5) Konjunktionen *æn* 'men' uppträder BB 21, 1 skrifven med *æ*, þgB 14 med *e*; konj. »än» skrifves 36 gg *æn*, 3 gg *en*, 2 gg *een*; konj. »om» skrifves *æn* 29 gg, *en* 1 gg, *een* 1 gg; adv. *æn* uteslutande med *æ* 9 gg. Äfven i dessa ord torde *e* böra tillskrifvas den obetonade ställningen, såsom KOCK gör på anf. ställe. Därför talar ock, att det ständigt betonade adv. *æn* 'vidare, ännu' uteslutande har *æ*.

6) A. pl. *ekorna*, BB 44, isl. *ikorni*, fsv. *ikurni*, *ekorni*. Angående förhållandet mellan *i*- och *e*- i detta ord torde väl den uppfattningen vara den allmänna, som framställes t. ex. af KOCK, *Sv Akc.* II, 343, att *e*- utgör en försvagning af *ī*-, uppkommen, då ordet uttalas med hufvudaccent på andra stafvelsen, hvilket accentläge just denna utveckling skall bevisa. Jag vill ej bestrida möjligheten af en dylik ljudutveckling för språket i VmL I, men känner mig icke öfvertygad om dess tillämplighet på detta fall. Formen **ekorni* stämmer för väl med vokalisationen i fht. *eihhorn*, holl. *eekhoren*, fe. *âc-wern*, att det icke skulle vara metodiskt riktigare att återföra det på denna i de germ. språken vidt spridda ljudform, vare sig denna ursprungligen tillhört ordet eller uppstått genom en folketymologisk omtydning efter ordet »ek». Båda vokalisationerna kunna mycket väl utgöra olika afljudsformer af samma ord, jfr isl. *bitr* i förhållande till g. *baitrs*.

7) *gen* 'emot' 6 gg, jämte *geen* 4 gg, smsg. *genlötum* MB 20, och adv. *gensta* BB 37, jfr adv. *ginstan* Eþs 4, 1 och nsv. adj. *gen*, adv. *gent*.

Att *e* uti dessa ord var långt, framgår dels af nsv. uttalet, dels af skrifningen *ee* här och i SmålL., se KOCK, *Stud. öfver fsv. ljudlära*, II, s. 394 f. I detta arbete s. 406 framställer KOCK den förklaringen, att vokallängden uppstått genom ersättningsförlängning vid förlusten af *g* (isl. *gegn*) och denna uppfattning torde väl vara den allmänna. Denna utveckling af fsv. *ghn* är emellertid skäligen enstående, enär *ghn* i fsv. förblifver eller utvecklats till *ngn* som i

nsv., se RYDQV. IV, 334. Därför måste en särskild förutsättning antagas för denna afvikande behandling af *ghn* och denna kan ej vara annan än ställningen i obetonad stafvelse. Att *ghn* i obetonad stafvelse förlorade *gh* med förlängningen af föregående vokal, harmonierar med ljudutvecklingen uti isl. smsg. på *-úð* af *-*hugð* t. ex. *munúð*, *illúð*, se NOREEN, *Altisl. gram.* § 216 och KOCKS antagande, att *geen* är identiskt med isl. *gegn*, torde sålunda vara riktigt, jfr sv. *ogēn*, isl. *ógegn* 'unreasonable, self-willed'. Det långa *ē*, som äfven förutsättes af fg. *gin*, *gingerþ*, *gin mela*, måste då antagas uti prep. *geen* hafva hindrats från att öfvergå till *æ* och denna ljudform har sedan öfverförts på smsg. t. e. *genlötum* MB 20, nsv. *genväg*. Såsom förkortning af detta *ē* torde *i* uti adv. *ginstan* Eþs 14, och nsv. (dial.) *ginväg* möjligen böra förklaras jfr § 39, a, 1, § 3, f, 3. Nsv. adv. *igen*, uttaladt *ijänn*, tyckes i afseende på vokalisationen visa den ljudlagsenliga motsvarigheten till isl. *í gegn*, men dess konsonantism måste anses påverkad af propositionens, ty isl. *gegn* borde motsvaras af nsv. **gägn*, uttalat **jängn*, såsom isl. *regn*, *agn* motsvaras af nsv. *regn*, *agn*. Af samma orsak utgör icke nsv. adj. *gen*, uttaladt *jēn*, den regelmässiga utvecklingen af isl. *gegn* adj. 'gane, short, ready', utan måste anses hafva erhållit sin ljudform från de smsg., i hvilka det ingick som obetonad sammansättningsled.

8) Pr. k. 3 sg. *see* 2 gg, *se* 4 gg, 3 pl. *seen* 1 gg, *se* 1 gg. Förklaringen af *ē* i detta ord erbjuder stora svårigheter. Att motsvarigheten till got. 2, 3 sg. *sijais*, *sijai*, fornlat. *siēs*, *siēt* nordiskt gåfve **sier*, **sie*, att denna form funnits och ombildat Pr. ind. *ær* till det äfven i VmL. I förekommande *iær*, har jag antagit i *Runologiska spörsmål* s. 45 f. Vid denna förklaring tycker jag mig fortfarande böra fasthålla. Därsammastädes har jag förkastat det vanliga antagandet, att isl. *sér* vore utveckladt af en till l. *sīs*, fht. *sīs* svarande form genom en öfvergång af *ī* till *é* framför det af urgerm. *z* uppkomna *r*, hållande denna öfvergång för otillräckligt styrkt i de nordiska språken. Bestode denna öfvergång, skulle den samma i så måtto bidraga till förklaring af de föreliggande formerna, att man finge antaga, att den kortare formen af 2 sg. **s-ī-R* utvecklade sig till **séR*, att denna forms *é* infördes i hela Pr. k., att de enstafviga formernas *é* antingen genom inverkan från de tvåstafviga, där *é* stod antevokaliskt eller genom ordets syntaktiska obetonthet hindrades att utveckla sig till *æ*. Således skulle i alla fall antagandet af en äfventyrlig analogibildning erfordras för formens för-

klaring och det vore egendomligt, att inga rester af ī-vokalisationen räddat sig i någon af de nordiska dial. LEFFLER, *Om Rökstenen* s. 30 i *Ant. Tidskr. f. Sverige* VI anför dock *sī* VGL III, hvilket synes mig böra förklaras som en motsvarighet till t. *sei*, fht. *sī*, l. *sit*.

Det synes mig därför möjligt, att got. *sijais*, *sijai*, fornlat. *siēs*, *siēt* rentaf ljudlagsenligt motsvaras i nordiska språk af *seer*, *see* efter den lag att *ĭ* öfvergår till *e* framför annan vokal än *i*. Till sitt väsen vore denna ljudlag således ett gutturalomljud. Denna lag styrkes efter min mening af ljudförhållandena i räkneordet '3' i VmL I. Af detta ord förekommer N. pl. m. *þrir* BB 31, *þre* þgB 14 (hvilken form är tvifvelaktig, se SCHLYTER p. a. st.) N. pl. f. *þrea* 22 gg, *þrear* 2 gg, *þre* 4 gg, A. pl. f. *þrea* 87 gg, *þrear* 2 gg, *þre* 2 gg, *þria* KrB 4, 2 (2 gg); A. pl. m. *þrea* 14 gg N. A. pl. n. *þry* 5 gg; D. pl. *þrim* 54 gg; G. pl. *þriggia* 16 gg, *þrigia* 2 gg. I detta ord uppträder alltså *e* företrädesvis i de former, där det icke kunnat uppkomma genom den af mig p. a. st. förkastade öfvergången *i* till *e* framför af urgerm. *z* uppkommet *r*, hvaremot *i* är bibehållet i N. pl. *þrir*, jfr isl. *þrír*. Att förklara *e* genom inverkan från *twēr*, har det emot sig, att *e* uti räkneordet »3» har så stor utbredning; i räkneordet »2» självt däremot knappast öfverskridit sina naturliga gränser. Antagligare vore då den analogibildning, som doc. NOREEN föreslagit på sina föreläsningar, att *e* utgått från A. pl. m., där det uppkommit i en bildning, urgerm. **þrinz*, motsvarande g. *þrins*, som utvecklat sig till **þrē* genom en öfvergång af *i* till *e* vid nasalens bortfall, i öfverensstämmelse med de af NOREEN, *Altisl. Gram.* § 77, 3 och anm. 4 anförda fallen. Men det synes mig högst osannolikt, att urgerm. **þrinz* skulle taga denna utveckling. Då got. A. pl. m. *þans* uppträder som isl. *þá*, synes detta förutsätta, att utljudande *-nz* urnord. behandlats på samma sätt som utljudande *-n*. Got. *þrins* skulle alltså motsvaras af urnord. **þrinz*, **þrin*. Men detta **þrin* synes med bortfallet af *-n* böra gifva **þrī*, såsom *in* blir *í*, pref. *sin-* blir *sí-*, se NOREEN, *Altisl. Gram.* § 144, 2. Det synes mig sålunda, som om det icke vore möjligt att härleda *e* uti räkneordet »3» från A. pl. m. af bildningen **þrinz*. Då återstår blott att söka uppkomsten af *e* i de former, där det förekommer och jag antar således, att *e* uppstått i A. pl. m. och N. A. pl. f. De nordiska språkens former i dessa kasus måste, jämförda med de uti got. A. pl. *þrins* och de klassiska språkens *τρεῖς*, *trēs* föreliggande bildningarna, anses som nybildningar

efter adjektivens böjning genom ändelsers fogande till vokalen i N. pl. m. **þrīz* och torde därför kunna ansättas som urgerm. **þrī-anz*, **þrīōz* jfr got. A. pl. *blindans, blindōs*.

Det genom denna ljudlag uppkomna *e* höll sig efter den ofvan, § 2, b, behandlade lagen före vokal, men öfvergick i fsv. till *æ*, om det genom analogibildning fördes utom sitt egentliga område, hvarigenom det *æ*, som äfven förekommer i ordet 'tre' se SCHLYTER, *Gloss.* 756, kan vinna förklaring.

Den antagna ljudlagen synes mig bekräftas af fsv. *freadagher*, *fredagher* fg. *fria dagher* RYDQV. VI, 133, isl. *frjádagr* fht. *frîadag*, *frîtach* jämte *frîjetag*, se SCHADE, *Altdeutsches Wörterbuch* och af fsv. *husprea*, *hosprea*. Dessa höra till fht. *frîia*, isl. *Frigg* och fs. *frî* n., fe. *freo* f. »Weib von edler Abstammung»; Fsv. *husprea* är således ett annat ord än isl. *húsfrøyja*, fg. *husfroyia*, men med beslägtad betydelse. Om förhållandet mellan formerna med och utan inskott af *gg*, NOREEN, *Altisl. gram.* § 225, har jag yttrat mig i noten. Det otvifvelaktiga, att fht. *frîatag* hör till gudinnenamnet *Frigg* och dock uppträder som fsv. *freadagher*, isl. *frjádagr*[1]), synes mig berättiga att antaga likartad utveckling i det äfvenledes med *Frigg* samhöriga *husprea*[2]). För *laangafriiadagh* Vadst. Kl. R. RYDQV. V, 70 torde tysk inflytelse kunna antagas.

---

1) Uti isl. *frjádagr* möter den svårigheten, att om *frjá-* är en gammal gen. sg. **friōz*, det af *z* uppkomna *R* måste antagas hafva försvunnit. Docenten NOREEN har föreslagit mig att lösa denna svårighet på följande tilltalande sätt. Utljudet *-z*, *-R* i genitiven **friōz* assimilerades med *ð-*, *d-* i uddljudet af den följande sammansättningsleden, se NOREEN, *Altisl. gram.* § 197, 2. Det därigenom uppkomna **friaddag-* blef **friadag-* genom inverkan af det enkla ordet 'dag'.

2) Efter nedskrifvandet af ofvanstående finner jag, att FLODSTRÖM, *Tidskr. f. Fil.* N. R. IV, 64 varit inne på en liknande tankegång: »Fnorsk-isl. behandlar äfven ord med urspr. *-ija* på samma sätt, t. ex *þrjár*, *fjá*, *frjá* (got. **þrijôs*, *fijan*, *frijôn*)· Man skulle visserligen kunna tänka sig dessa uppkomna af **þriaR* o. s. v., men flere omständigheter tala för att de genomgått ett mellanstadium med *ēa*. Vi hafva nämligen kvar detta *ē* i *sé* (got. *sijai*). För mellanstadiet *ēa* tala slutligen de fsv. formerna *þrea* och *þrear*, samt *freadaghær*, isl. *frjádagr*, sannolikt af fnord. **frēaR*, äldre **frijōR*» och i noten 1 »Detta **frijōR* är utan tvifvel en genitiv af gudinnan Friggs namn. *Frjá-*, *frea-* har sammandragits af **frijōR*, såsom *þrjár*, *þrear* af **þrijōR*, under det att i det självständiga ordet *gg* inskjutits framför *j*, så att gen. *Friggjar* uppstått ur **frijōR* såsom *þriggia* af **þrijāÞ*. Denna, på skilda vägar vunna, för FLODSTRÖM och mig gemensamma uppfattning håller jag för ett tecken till att mitt förklaringsförsök är på rätt spår. I afseende på förutsättnin-

Under denna ljudlag synes mig vidare utvecklingen i sådana fall böra föras, där intervokaliskt *h* bortfallit efter *i*. För dessa

---

garna för ljudlagen anser jag däremot, att FLODSTRÖM tager fel uti att tro öfvergången hafva inträdt i förbindelsen *-ija-*. Blott uti hiatus mellan *ĭ* och annan vokal anser jag, att ljudlagen kunnat inträda. Uti got. *sijais* är *j* uppenbarligen sekundärt, såsom fornlat. *siēs* visar. Uti got. *þrijōs* tror jag, att *j* är lika sekundärt och got. G. pl. *þrijē* och isl. *þriggja* motsvara uppenbarligen icke hvarandra. Att, som FLODSTRÖM håller för möjligt »*Frjá, frēa-* har sammandragits af *frijōR* såsom *þrjár*, *þrear* af **þrijōR*, under det att i det självständiga ordet *gg* inskjutits framför *j*, så att gen. *Friggjar* uppstått ur **frijōR* såsom *þriggia* af **þrijā*», är tydligen omöjligt, såvida därmed menas, att samma ljudförbindelse under för öfrigt lika förhållanden utvecklat sig olika i smsg. och i det enkla ordet. I fall som dessa bjuder en sund metod att antaga *Frea-* representera ordets ljudlagsenliga G. sg., men anse, att däremot *Friggjar* är en ursprunglighet, en analogibildning efter former med ljudlagsenligt *gg*. Detta förutsätter emellertid, att i sjelfva ordets böjning en vexling förefunnits mellan former utan och med »skärpning» och att skärpningen saknats i grundformen till G. sg. *Frea*. Denna har jag emellertid antagit vara **friōR* och det åligger mig således att rättfärdiga denna ljudform för de fall, som sakna skärpning. Denna ljudform följer af den åsigt om den så mycket omskrifna »skärpningens» natur, hvartill jag kommit. Det synes mig nämligen icke förefinnas något hinder att återföra inträdet och uteblifvandet af »skärpning» på samma vexling mellan konsonantiskt och sonantiskt *i* uti afledningen, som SIEVERS, *Beitr.* V, 129 uppvisat gälla för alla ie. språk. Att lagen för denna vexling icke ensamt är den af SIEVERS angifna, torde framgå af de omständigheter, som jag anfört BEZZENBERGERS *Beitr.* XI, 194 f. På hvilka förutsättningar vexlingen mellan konsonantiskt och vokaliskt *i* uti afledningen berodde utöfver ställningen efter kort och lång rotstafvelse, har jag där icke kunnat se. Dessa förutsättningar synas vara funna af FICK, BEZZENBERGERS *Beitr.* IX, 317 f., som söker uppvisa att ie. *j* i grekiskan bortfaller mellan vokaler, när den gamla accenten gick förut, men blir till *ι*, när den gamla accenten följde efteråt. Denna grund för vexlingen har BECHTEL, *Nachrichten von der Königl. Gesellschaft der Wissenschaften an der Georg-August-Universität zu Göttingen* 1885, nr 6 sökt göra gällande för skärpningen på så sätt, att denna skall inträda, då den ie. accenten följer omedelbart efter, men uteblifva, då den gamla accenten går omedelbart förut. Med det gamla accentläget vill jag icke ställa skärpningens inträde och uteblifvande i omedelbart sammanhang, men väl med vexlingen af konsonantiskt och sonantiskt *i* uti afledningen; blott i den mån, som denna vexling kan uppvisas bero af accenten, kan skärpningen sägas bero af accenten. I motsats till BECHTEL antager jag, att skärpningen utvecklats ur konsonantiskt *i*; formerna med vokaliskt *i* förblefvo däremot utan skärpning. P. a. st. i BEZZENBERGERS *Beitr.* XI har jag uppvisat, att vexling mellan konsonantiskt och sonantiskt *i* kunde förekomma inom samma ord, och möjligheten af dubbelheten *Frigg* i G. sg. *Frea-* är därmed gifven. Denna dubbelhet tänker jag mig sålunda: N. sg. **frijō*, gaf *Frigg;* G. sg. **frĭ-ĭ-ōz* däremot **friōz*,

fall gäller nu den ljudlag, att *i* genom inverkan af *h* öfvergår till *e*, se NOREEN, *Altisl. Gram.* § 77. Att *h* verkar öfvergång af *i*

---

hvars utveckling hemföll under den af mig uppstälda lagen. Står annan vokal än *i̯* framför *i̯*, »skärpning efter diftong», är förhållandet detsamma. Got. *waddjus* är urgerm. **wai̯uz*, **wai̯i̯uz*. Om därjämte ett **wa-i-uz* förekomme, skulle detta nog särspråkligt öfvergå till **wai̯uz*. Måhända kunna exempel med denna art af vexling uppvisas. För att mitt förknippande af skärpningen med vexlingen af *i̯* och *i* uti afledningen är riktigt, talar den omständigheten att skärpning uteblifver efter lång rotstafvelse. Efter lång rotstafvelse förekommer ju äfven så öfvervägande vokaliskt *i* uti afledningen, att man ända hittills förnekat, att *i̯* kunde förekomma efter lång rotstafvelse eller *i* efter kort; detta åtminstone som regel; att man i praktiken då och då satt ljudlagen ur tjenstgöring, därför har jag p. a. st. anfört flera exempel. Reglerna för »skärpningen» af *w* formuleras på motsvarande sätt. Denna fråga om »skärpningen» har jag samtidigt härmed behandlat i en af uppsatserna *Schwedische Wortforschung* i BEZZENBERGERS *Beitr.*

FLODSTRÖM uppvisar p. a. st., hurusom isl *é* i allmänhet motsvaras af *æ* i fsv., men antevokaliskt uppträder som *e* t. ex. fsv. *sea*, *tea*, isl. *sjá*, *tjá*. Det enklaste synes nu det antagandet vara, att fsv. *sea*, *tea* visa det förstadium, hvarifrån isl. *sjá*, *tjá* utgått och att i fsv. ett isl. *é* väl i allmänhet blir *æ*, men bibehålles i antevokalisk ställning, men så skall det enligt FLODSTRÖM icke vara. Af ord med *ea* uppvisar han former med inskott af *i* mellan *e* och *a* t. ex. *seia* ÖGL, *sæyia* StadsL, *leyande* MELL, *fæiær* VGL. Dessa skola icke förklaras som yngre utvecklingar af formerna med *ea*, emedan man därmed »bortkastar den enda hittills gifna möjlighet att förklara, hvarför fnord. *ē* framför vokal ej utvecklats till *æ* på samma sätt som annars». FLODSTRÖM antager därför att mellan fnord. *ē* och ett följande *a*, *u*, *o*, *(e, i?)* ett *j* inskjutits. »Ur fnord. **sēa* har sålunda blifvit fsv.-fd. *sǣja* och det fnord. *ē* har således blifvit *ǣ* här, såom i andra ställningar. Ur *sǣja*, vanligen skrifvet *seia*, har sedan — möjligen genom några mellanstadier, hvilka det fsv. skriftsystemets bristfällighet icke tillåter oss att genomskåda — blifvit *sea*, liksom ur *lǣja* (isl. *hlæja*) blifvit *lea*, ur *blǣja* (isl. *blæja*) *blea*, ur *klǣja* (*kleyar* Gamla Ordspr. 625, isl. *klæja*, som oftast böjes starkt, men äfven har impf. *klæjaða*) först **klea*, sedan *klia*, med den ofvan omtalta öfvergången af *e* till *i*». I noten framställas åtskilliga förslag att bestämma den antagna öfvergångens mellanstadier. FLODSTRÖMS antagande har först det felet att taga en omväg i stället för raka vägen. Hvarför skall fsv. *sea* uppstå af *sæia*, då detta icke är den enda möjligheten för dess förklaring, utan det, att *ē* bevarats i denna väl afgränsade ställning, är en vida enklare förkaring? Hvarför skola icke *sæia*, *læjandi* etc. hafva uppkommit ur *sea*, *lea*, då FLODSTRÖM själf och efter andra anför så goda analogier för ett dylikt inskott och hvarför går det icke för sig att antaga detta inskott hafva skett i historisk tid lika väl som i den förutsatta för isl. *sjá* och fsv. *sea* gemensamma sammordiska formen **sēa?* Det blir sedan en särskild omsorg att utröna, när detta inskott uppträder och huru det i nsv. oftast försvunnit och detta försvinnande

till *e*, är otvifvelaktigt, men denna öfvergång synes inskränkt till de fall, då *h* bortföll i sluten stafvelse, i hvilken ställning det qvarstod mycket längre än intervokaliskt *h* se BRATE, *Beitr*. X, 75, 80. Om den analoga skiljaktiga utvecklingen af *h* före och efter stafvelsens sonant i tyskan se PAUL, *Beitr*. VII, 558 och jfr härmed BRATE, *Runologiska spörsmål* s. 4. Efter de på de anförda ställena lemnade utredningarne om en redan tidig skiljaktighet i ljud mellan *h* i den ena ställningen och i den andra är det icke öfverraskande, att en ljudöfvergång verkad af *h* i den ena ställningen uteblifver i den andra. Det vore snarare öfverraskande att finna öfvergången *i* till *e* verkad af *h* uttaladt som spiritus asper. Denna antagna allmänna öfvergång af *i* till *e* framför *h* har dock några undantag, som näppeligen kunna förklaras med ljudlagens nuvarande formulering. Mot isl. *þél*, f. 'a file', fht. *fîhala* svarar nsv. *fil*. Detta sv. *fil* kan dock förklaras som tyskt lånord, hvilket däremot icke är möjligt med det mot isl. *þél* n. 'fresh-curded milk' svarande nsv. *fil-* i *fil-mjölk*, *fil-bunke*, hvars etymologi dock är mig okänd. Af den fsv. motsvarigheten till isl. *vé* n. 'a temple', grundform

---

synes utan svårighet kunna tillskrifvas analogisk inverkan. Huru däremot FLODSTRÖM skall kunna förklara förekomsten af *sæia* jämte *sea*, förstår jag icke. I några fall, där analogisk inverkan ej kunnat ega rum, är ju inskottet i behåll i nsv.: *lejon*, *ijäl*, *i jåns*. Och ordet *lejon* visar att nsv. *klia* icke kan förklaras ur *kleia*, hvarpå man kunde tänka. I påståendet att dess *i* förklaras som *i* uti *fiandi*, torde däremot FLODSTRÖM hafva träffat det rätta. Den grammatiska vexlingen isl. *kló*, *klógum*, *kleginn* är af sekundär upprinnelse, se NOREEN, *Altisl. gram*. § 262, 4. Ordets rätta inf, som *j*- presens vore helt visst **klauja*, **kløyja*, såsom *døyja*, *gøyja*, jfr t. *Klau*, sv. *klo*. Denna ljudform synes föreligga i da. *klø*. Men såsom till isl. *taka* svarar got. *tēkan*, vore ock till isl. **klauja* ett urgerm. **klēwjan* tänkbart, hvilket torde föreligga i fht. *klâwen* 'prurire'. Men såsom jämte fht. *grâo* finnes fe. *grǣg*, borde ock af **klêwjan* blifva urg. **klêjan*, hvilket vore fht. **klâjan*, **klâan*. Men såsom fht *tâ(i)an*, *wâ(i)en* motsvaras af fsv. *dia*, *wia*, så borde ock fht. **klâ(i)an* motsvaras af fsv. *klia*. En liknande förklaring är den riktiga för *fiende*. För denna framställning får jag erkänna min förbindelse till doc. NOREENS föreläsningar och vill icke ytterligare anticipera hans eget offentliggörande af desamma. Ordet *lie* erbjuder svårigheter, men har heller icke något inflytande på de af mig behandlade fallen. Af BUGGE, *Kz*. XX, 10 är det sammanställdt med fi. *lava* 'das Schneiden, der Abschnitt', det vore alltså en stam **levan*-; med suffixstadiet *-in* som i got. *hanins*, *hanin* skulle **levin* blifva *livin*. Om tecken på tillvaron af denna suffixform äfven i de nordiska språken se NOREEN, *Svenska Landsmålen* I, 696. Förlusten af *w* är i *lé* lika svår att förklara som i isl. *ái*, *pái*, se NOREEN, *Altisl. gram*. § 223, anm. 1.

**wīha*, anföres hos RYDQV. II, 280 formen *vi* i ortsnamn dels enkelt dels som senare led i en smsg. LEFFLER, *Om Rökstenen* s. 25 f. i *Ant. tidskr. f. Sverige* VI har uppvisat former med *æ* af samma ord, hvilka svara mot isl. *vé*, och antager, att *i* uti de af RYDQVIST anförda formerna är en yngre utveckling af det *ē*, som isl. visar, utan att dock angifva, när isl. *é* motsvaras i fsv. af *æ* och när af *i*. Detta fsv. *vi*, hvars vokal icke är förklarad, synes mig göra det otvifvelaktigt, att *i* under några förutsättningar icke blef *e* framför *h* och att således den hittills gällande formuleringen af denna ljudlag är oriktig. Vexlingen fsv. *vī* : isl. *vé* synes mig kunna förklaras som en vexling mellan sg. och pl., hvilken förklaring hvilar på ett nytt antagande, att *h* visserligen bortfallit tidigt med ersättningsförlängning af föregående vokal, men att den här behandlade öfvergången *i* till *e* först inträdt efter bortfallet af stamutljudet *-a*. Sg. **wīa* gåfve då **vi*, pl. *wīu* däremot **vēu*, yngre **vē*, isl. *vé*. Om isl. *þél* och nsv. *fil-* i *filmjölk* höra hit, kan deras vexling förklaras under antagande af sådan suffixvexling under böjningen, som af mig är behandlad i BEZZENBERGERS *Beitr.* XI, s. 183 f., urn. **fīhila* gåfve *fil*, urn. **þīhlo-* isl. *þél*[1]). Och det genom den uppställda ljudlagen uppkomna *ē* af någon orsak kommer i annan ställning än den antevokaliska, utvecklas *ē* till *æ* på vanligt sätt. Sålunda är **wæ-* i de af LEFFLER, *Om Rökstenen* s. 26 anförda namnen *Wægierth*, *Væmunder* etc. att anse som analogibildningar för **vi-*. Namn med *vi-* som första led äro anförda af M. LUNDGREN, *Spår af hedn. tro och kult* etc. s. 55. Från fall sådana som isl. *níu*, *tíu*, *sía Svíar* har jag bortsett i min framställning, då deras ljudförhållanden erbjuda alldeles egendomliga svårigheter.

Efter uppställandet af denna ljudlag synes ock fsv. *siæ* SdmL., nsv. *si* jämte *se* kunna förklaras som analogibildning ur Pr. ind. sg., där 2 sg. **sihiR*, gifver *sī(h)iR*, **sīR*. Isl. 2, 3 sg. *sér* utgår däremot från urnord. **sehiR*, med samma analogiska införande af e-vokalisation som i isl. 2 sg. *drepr* af *drepa* för **dripr* se LEFFLER, *Tidskr. f. Fil.* N. R. II, s. 11.

1) Doc. NOREEN föreslår mig att under förutsättning, att det ofvanstående är riktigt, på liknande sätt lösa den hittills olösta svårigheten i vokalvexlingen mellan sv. *il* och isl. *él* n. 'a snow-shower', hvars sammanhang med sv. *jul*, got. *jiuleis* 'januari', fe. *geol*, *geohhol* 'jul' KLUGE, *Englische Studien* IX, 311 f. har funnit. Sv. *il* utginge då från stamformen **jīhil-*, *(j)i(h)il-* *īl-*, isl. *él* från stamformen **jihl-*, **ihl-*, **ehl-*, *ēl-*. Jag upptager med tacksamhet detta förslag som ett kraftigt bevis för riktigheten af min mening.

§ 3. Bokstafven *i* äger följande etymologiska motsvarigheter:

a) *i* motsvarar urnord. *i* t. ex. *skipta* KrB 3, *þriþia* KrB 3.

Anm. Särskildt är här att märka Pr. ind. 3 sg. *bristir* KrB 5, 6 (3 gg), hvars *i* måste förklaras som öfverfördt från 2 och 3 sg. Pr. ind., där det i urgerm. tid ljudlagsenligt utvecklade sig ur *e*, såsom LEFFLER uppvisat i sin afh. *Bidrag till läran om i-omljudet* i *Tidskr. f. Fil.* N. R. II, s. 1 f. Denna förklaring synes ock nödvändig för förklaring af *i* uti fsv. *brigþa* (RYDQV. I, 211), *nima* (RYDQV. I, 153) möjligen ock för *slippa*, *spritta* och jag finner det då icke betänkligt att tillämpa densamma äfven på *giwa*, *gita* jfr nedan d, 2.

b) *i* motsvarar urnord. ī t. ex. *wighia* KrB 4, *gripa* KrB 5, 4.

c) *i* betecknar konsonantiskt *i*.

1) I dift. *iu*, *io*, *ia*. t. ex. *sivkir* KrB 4, 1, *fiora* KrB 3, 4, *iarn* þgB 6.

2) I brytningsdiftongerna *ia*, *iæ*, *io*, *iu* t. ex. *sialwir* KrB 4, 1; *spiæl* BB 39; *iord* KrB 10, *tiughir* KrB 3.

3) Utveckladt mellan *g*, *k*(*sk*) och följande *æ*: Härpå finnas följande säkra exempel:

α) mellan *g* och *æ*: *giærþi* med smsg. 3 gg; G. sg. *giængis* MB 26, 1; *giæstir* MB 4, 1; 4, 2, *giestir* MB 4; *giærð* Eþs 2, 5 (2 gg), *wtgiærþir* þgB 7, 2; *giærdning* BB 39, 6; *giærning* þgB 5, 1; Eþs 3, *giærningina* Eþs 1; MB 22; *giærninga men* KrB 3, 4; (men *gærningin* Eþs 7; *gærningina* Eþs 1, *gerninga* Eþs 5, 1) *arf giæng* GB 3, 1; *giærsalu* BB 5, 1, jfr *gærsalo* VmL II, JB 4; Pr. ind. 3 sg. *giærþir* BB 10; 10, 1[1]); Pr. k. 3 sg. *giærþi* (4 gg).

Stundom är det omöjligt att afgöra, huruvida brytning *iæ* föreligger eller ett *i* utveckladt efter *g* framför den obrutna vokalen: t. ex. ordet *giæld* 8 gg, i smsg. 6 gg jämte *sporgeldum* MB 3, 1; *morghungiæf* GB 6; *giæl maþir* GB 10; verbet *giælda* 23 gg; Pr. ind. 3 sg. *giæfwir* GB 6; pass. *giæfs* GB 1.

Inf. *giöra* þgB 7, Pr. ind. *giör*, *giöR* þgB 72, *giörs* MB 14, pl. *giöras* þgB 14 torde vara kompromissformer mellan formerna med brytning *io* 49 gg och med v-omljud Pr. k. *göri* BB 45, 1; *görin* þgB 8.

β) mellan *k* och *æ*: *þing kiænun* þgB 13; Pr. k. 3 sg. *kiæri* þgB 4, ordet skrifves med *æ* 11 gg. P. p. N. sg. n. *skiæpt* þj 12; Pt. ind. 3 sg. *skiærpti* BB 1 (3 gg).

Stundom är det osäkert, om utveckling af *i* framför obruten vokal eller brytningen *iæ* föreligger: t. ex. A. sg. *kiær* MB 3, 2; ordet *skiæl* 10 gg; *skiællia men* GB 5; *skiælikum* MB 20, 1; *skiælika* þj 13; *skiæra* þgB 1, 1 jämte Pr. ind. 3 sg. *skær* 3 gg.

---

1) Felskrifvet *giærþis* BB 10, 1.

4) I ordet *ia* Eþs 6, 3, som allmänt antages innehålla ursprungligt *j*, ehuru detta plägar bortfalla i nordiskt uddljud. Ett försök till förklaring af denna besynnerlighet är gjordt af LIDÉN, *Arkiv* III, 235 f.

5) Ordet *æi* och *næi* innehålla äfven konsonantiskt *i* och det riktiga om dettas uppkomst torde väl vara framställdt af LEFFLER, *Tidskr. f. Filologi* N. R. V, s. 79, enligt hvilken *i* uti *æi* är en utvecklingsform af *gh* i det väntade *ē-ghi*, *ē-gh*, jfr isl. *eigi*, och *næi* en analogibildning efter *æi*. Jfr LIND, *Rim och verslemningar* s. 37 not och KOCK, *Stud. öfver fsv. ljudlära* II, 452.

d) *i* motsvarar ett *i* uppkommet af äldre *æ*.

1) Genom inverkan af följande guttural + *i*, *j*. Exempel på denna ljudöfvergång uppvisa verbet »tiga», af hvilket blott Pr. ind. 3 sg. **þighir*, misskrifvet *sighir* förekommer MB 20 1, verbet »säga» inf. *sæghia* KrB 6; *sæghiæ* Eþs 6, 3; *sighia* þgB 13; inf. pass. *sægghias* BB 18; Pr. ind. 3 gg; *sæghir* 16 gg, *sighir* 23 gg; 3 pl. *sæghia* 4 gg, *sighia* KrB 6, 1; Pr. k. 3 sg. *sæghi* 3 gg, *sighi* 3 gg; G. pl. **tiggia* i *hwartiggia* BB 43; *annat tiggia* 4 gg; *annatiggia* 2 gg, *annattiggia* þgB 9, *annatthiggia* MB 20, 1; *annathigia* Eþs 3. Denna ljudöfvergång är uppvisad af LEFFLER, *Tidskr. f. Fil.* N. R. II, 290 f., hvilken för verbet »säga» antager utvecklingen **saghja* > *sæghja* > *seghja* > *sighja*. Jfr ock BUGGE, *Tidskr. f. Fil.* N. R. III, 273. Om förklaringen af de fall, som undandraga sig regeln, yttrar sig icke LEFFLER. Undantagen synas böra fattas som analogibildningar från former, som icke hade *i*, *j* efter gutturalen. För verbet »säga» innebär detta, att dess Pr. ind. *sæghir* måste fattas som en motsvarighet till den isl. enstafviga, gamla och sällsynta presensformen *seg*, *segr*, jfr fg. *segr* GotL 19: 21; 25, 3; (*segir* GotL. 37). Denna presensform är jämte imp. 2 sg. den enda form i detta verbs presensstam, där icke *gh* står framför *i*. Vidare synes däraf följa, att denna öfvergång af *æ* till *i* försiggått före utvecklingen af svarabhaktivokal i presens **sæghr*. Denna uppfattning stödes däraf, att verbet »tiga», i hvars presensstam *gh* öfveralt stod framför *i*, också blott uppvisar formen *þighia* i fsv., ej någon biform **þæghia*. — G. pl. *twæggia* 5 gg, *twægia* þgB 13 måste förklaras utgöra ett närmande i ljud till räkneordets former med *ē*, hvaremot den ljudlagsenliga utvecklingen förblir ostörd i det från räkneordet lösryckta *annat tiggia*. Fsv. *wæggi* RYDQV. II 203 utgår från de former af den i isl. *veggr* representerade ursprungligare böjnin-

gen, där icke *gg* stod framför *j;* utvecklingen af *æ* till *i* måste således hafva skett, innan detta ord antog svag böjning.

2) Genom inverkan af en föregående palatal kons. *g, k.* Denna öfvergång antages af LEFFLER, *Tidskr. f. Fil.* N. R. II, 291. En dylik öfvergång antages ock af KOCK, *Stud. öfver fsv. ljudlära* s. 553 som förklaring för *i* uti det normala fsv. *giva, gita,* på samma gång som KOCK förklarar det detta verb på urgerm. ståndpunkt tillkommande *e* vara bevaradt i isl. *gefa* och »dialektiskt i fsv. *geva*». KOCK afböjer såsom icke tilltalande den förklaring, som eljest ligger nära att tänka på, nämligen inverkan från de på urgerm. ståndpunkt i-omljudda formerna i 2 och 3 sg. Pr. ind., liksom omljudet öfverförts från dessa former till *læta, græva* etc. VmL. I har af *gita* blott former med *i:* Pr. ind. 3 sg. *gitir* 14 gg, *gitær* Þj 1, 3; 3 pl. *gita* 2 gg. *giwa* uppvisar däremot i presensstammen 37 gg *i,* 1 gg *e,* 2 gg *æ,* 2 gg *iæ,* hvilket sannolikt är etymologiskt likställdt med *æ,* jfr c, 3, och ej är brytning. Här förekomma altså *i* och *æ* i samma dial. och jag ser icke, huru man med KOCKS uppfattning skall förklara dem i förhållande till hvarandra. Jag antager altså för dessa ord den af KOCK förkastade förklaringen vara den riktiga och finner intet betänkligt vid den samma, då den i alla händelser måste tillgripas för andra verb, se ofvan a, anm. och i de af KOCK förklarade *læta, græwa* etc. har en god parallel.

e) *i* betecknar ett *i* uppkommet af äldre *y.* Jfr om denna ljudöfvergång NOREEN, *Arkiv* I, 168, LEFFLER, *Tidskr. f. Fil.* N. R. II, 294 not. VmL. I uppvisar följande exempel på denna ljudöfvergång: *lict* 1 gg jämte *lyct* 2 gg; prep. *firi* 41 gg jämte *fyri* 1 gg och *fori* 22 gg; som adv. *firi* 30 gg, *fyri* 2 gg, *fori* 6 gg; *iuir* 1 gg, med *y* 14 gg; som adv. *iwi* 1 gg.

Skulle man från exemplen i VmL I sluta något rörande förutsättningarne för denna ljudöfvergång, skulle denna slutsats bestå i att inskränka densamma till betonad stafvelse. Det torde nämligen kanske icke vara utan betydelse, att *iuir* brukas som adv. och den enda gång det förekommer som prep. BB 6, har tonvigt såsom uttryckande en motsats till det föregående. I obetonad ställning kunde däremot dess labial lättare bevara det äldre *y,* hvarigenom de många undantagen föranledas. Bättre skulle då *firi* foga sig efter regeln, ehuru man äfven där skulle vara frestad att tillskrifva den föregående labialen qvarståendet af *y.* Dock synes man äfven kunna ifrågasätta att delvis uppfatta *firi* som en afljudsform till *fyri,* jfr

περί, g. *fair-* : *faur-* som obetonade prefix och afljudet mellan g. *þairh* och t. *durch*.

f) Oklara fall.

1) *þings giældum* MB 1, 8 och i VmL II »non est derivanda a *þing*, ut, eam male explicantes, crediderunt..., sed a *þiægn* v. *þægn*, liber homo, ut adeo verti posset : mulcta (ordinaria) ob cædem liberi hominis», SCHLYTER, *Gloss. till VmL.*, jfr isl. *þegn-gildi* »the weregild for a þegn». De fsv. orden och isl. *þegn* liksom fht. *dëgan*, fe. *þegen* innehålla alla *e*; för att detta skall kunna uppträda som *i*, synes antagande af en urgerm. stamform **þëg-in-* nödigt, som i böjningen vexlat med **þeg-n*, jfr NOREEN, *Gram.* §§ 270, 2; 167, 3, b, och BRATE, *Bezzenbergers Beitr.* X, s. 183 f.

2) Adv. *ginstan* Eþs 4, 1 har redan ofvan § 2 e, 7, s. 10 förklarats innehålla ett *i*, som vore uppkommet genom förkortning af *ē*.

3) Prep. *ginum* BB 22, 1 (2 gg); 40, 4; 42 (2 gg) är däremot svår att förklara. KOCK, *Stud. öfver fsv. ljudl.* I, 204 antager, att *i* uti *ginum* är kort och förklarar detta i anf. arbete II, s. 406 därmed, att ordet oftast förekom oaccentueradt. Om qvantiteten af *i* gifver skriften ingenting vid handen; dess qvalitet synes mig kunna uppstått på följande sätt. Uti isl. motsvaras *ginum* af *gegnum*, är altså D. pl. af samma subst., hvaraf *gegn*, sv. *gēn* se § 2, e, 7 är A. sg. Men likt isl. *megin*, *regin* torde äfven en form **gæghin* en gång hafva funnits. Denna form skulle i fsv. blifva **gighin* efter mom. d) af denna §, och denna form antager jag verkligen hafva funnits och utgöra källan för *i* uti *ginum*. Om i D. pl. **gighnum* brukad tonlös som prep. *gh* bortföll med ersättningsförlängning som i *geen* se § 2, e, 7, skulle detta gifva **gīnum*. Att detta *ī* kunnat förkortas i *gīnum* i VmL I synes med hänsyn till *geen* icke sannolikt; huruvida förkortning kunnat inträda i de urkunders språk, där KOCK antar *ginum* med kort *i*, kan jag naturligtvis icke afgöra.

4) *i* har uppstått af *e* i lånordet *pilagrims færd* þgB 13 jfr fht. *piligrīm*, mlat. *peregrīnus*, se KLUGE, *Etym. Wb.* Pilger., men denna öfvergång tillhör icke den nordiska grammatiken.

§ 4. Bokstafven *o* i VmL I äger följande etymologiska motsvarigheter:

a) *o* motsvarar urnord. *o* t. ex. *horn* KrB 6, *morð* MB 3, 2.

Detta *o* vexlar ofta i samma ord med *u* eller motsvarar isl. *u*, se NOREEN, *Altisl. gram.* §§ 55, 172.

1) Följande ord uppvisa vexling mellan *u*, *o*: ordet *kluckare* 12 gg, med *o* 2 gg; ordet *klucka* 13 gg, *klocku* KrB 5, *klukku klappir* KrB 5, 6; N. sg. *folk* KrB 5, 4; BB 45, 4; *fulk* BB 49, 1; A. sg. *orf* GB 11 (8 gg); 11, 1 (14 gg); *urf* KrB 6, 1; ordet *sun* 19 gg, G. sg. *sons* KrB 6, 1 jämte *suns* Eþs 6, 1 och smsg. *suna barn* GB 11 (2 gg); ordet *guzziuia* 7 gg, *gozziuia* KrB 6, 1[1]); ordet *kuna* 34 gg, *kona* KrB 3, 5; *ærfda kona* GB 11; N. sg. *stowa* BB 45, 5, A. sg. *stuwu* KrB 2, D. sg. *ölstuw* KrB 9, 5; *orþiuua* BB

1) Anknytande till den af BUGGE *Svenska Landsmålen* IV, 232 gjorda härledningen af *gubbe*, *gumma* från *guð-faðir*, *-móðir*, finner jag sannolikt, att sv. *gosse* bör fattas såsom uppkommet af *goð-son*. Detta torde närmast hafva blifvit **gossa(n)* såsom *Hā-kon* blir *Håkan*, isl. *forstofa* sv. *farstu*, hvarefter nom. sg. *gosse* uppstod genom analogibildning till denna förmenta oblika kasus af ett svagt mask. I motsats till NOREEN, *Svenska Landsmålen* I, 735, som förklarar utvecklingen *o* till *a* bero på den musikaliska accenten, och till KOCK, *Svensk Akcent* II, 412 f., som, bekämpande NOREENS mening, förklarar hithörande fall som analogibildningar, anser jag, att utvecklingen *o* till *a* inträder på grund af en minskad exspirationsstyrka hos den stafvels, i hvilken öfvergången äger rum. Denna förklaring vill jag dock med bestämdhet göra gällande blott för *Håkan* och *farstu*, af de fall som NOREEN och KOCK anfört; för de öfriga fallen kan jag medge möjligheten af de förklaringar. som KOCK framställer. Att *Håkan* skulle hafva uppstått genom påverkan af *Göran*, *Johan*. kan jag ej finna sannolikt och för *farstu* lemnar KOCK ingen förklaring, så vidt jag kan se. Samma utveckling föreligger i sv. *anka* af **and-kona*› *fränka*, isl. *frǽnd-kona* (contr. *frænka*). Dessa ord äro nyskapelser utgångna från den som best. form fattade ljudlagsenliga utvecklingen **and-kan(a)*, **frænd-kan(a)*, hvars ändelse *-a* först fallit offer för denna uppfattning. På samma sätt synes mig sv. *flicka* säkert böra tolkas som en motsvarighet till ett isl. *fljóð-kona*. Detta vore fsv. **flyþ-kona* och gåfve **flykka*. Huru **flykka* blifvit *flicka* är mig dock ej rätt klart. Jag har tänkt mig *flicka* som en nybildning till **flykko* i oblik kasus efter mönster sådana som nom. sg. *bikkia*, oblik kasus *bykkio*, *bykkiuhvælper* VGL. Då öfvergången *o* till *a* utgör en förslappning i läppartikulationen, stämmer dess natur till den antagna förutsättningen för densamma. Då utvecklingen dels äger rum i en första sammansättningsled dels i senare smsgsleder, synes densamma förutsätta betoningarna: **for-stófa*, *Há-kon*, *frǽnd-kona*, med »enstafvighetsaccentuering», se KOCK, *Svensk Akc.* II, 11 f., 75 f., 90 f. Efter denna begränsning af fallen med öfvergången *o* till *a* till sammansättningsleder med svag exspiratorisk accent torde dess egenskap af ljudlag ej böra betviflas. Vokalmotsatsen i sv. *dotter* och da. *Datter* förklaras kanske så, att det senare uppstått vid ordets bruk som svagt betonadt varo sig som enkelt eller som led i smsg. Hit hör äfvenledes försvagningen af *-mundr* i namn till *-mand*, se O. NIELSEN, *Olddanske Personnavne*, s. VI. På tal om fsv. *bikkia* torde det förtjäna påpekas att rspr. äger detta ord i smsg. *argbigga*, hvars ljudform synes förutsätta en

30; *oppin* KrB 5, 4, *uppinbarlika* BB 30; Pt. ind, 3 pl. *holpu* BB 45, 1; P. p. A. sg. n. *hulpit* GB 16, 1; Inf. *coma* 4 gg; Pr. ind. 3 sg. *combir* 45 gg, *kombir* 5 gg; 3 pl. *coma* 3 gg, *koma* 3 gg, *cuma* KrB 7, *kuma* 3 gg; Pr. k. 3 sg. *comi* 2 gg, *kumi* Eþs 5; Pt. ind. 3 sg *com* 2 gg, *kom* GB 11, 1 (2 gg); P. p. N. sg. m. *cumin* BB 7, 1; *kumin* þj 1, 2, n. *komit* 2 gg, *kumit* þgB 5, 6; N. pl. m. *comni* þgB 1; n. *comin* GB 11, 5, *kumin* þj 9. Uti adv. *burt* 4 gg, *burtu* 2 gg, *bort* 2 gg; *borth* BB 51, 2; *bortu* KrB 13, 1, plägar *o*, *u* anses som monoftongering af *au* uti isl. *braut* f. 'väg'.

2) Ord med fsv. *o*: D. sg. *torghi* BB 35, 3; *almænnings torghi* MB 12; A. sg. *bolstir* GB 2; *borð* KrB 8; *bord* ib. (2 gg); *bana orð* MB 6; *ezord, edzord* þgB 13; i *wizord* 41 gg; *wærnær iorð* MB 20, 2; *sporgeldum* MB 3, 1; *morð* 2 gg, i smsg. 3 gg; *horn* KrB 6; 11; *hors* BB 38, 1; 31, 1; ordet *korn* 6 gg; ordet **ord* 3 gg; *owanfal* MB 26; prep. *owan* Eþs 6; *tomtamal* BB 1; *for* BB 22, 2; *mosa* MB 3, 2; *skola* BB 35, 1; ordet *acoma* 14 gg; *þomal fingir* MB 17; *fornt* MB 26; ordet *moghande* 2 gg; *vbornan* MB 7; *vbornum* MB 17; subst. *borghan* BB 18; Pr. ind. 3 sg. *borghar* BB 18 (3 gg); Pt. ind. 3 sg. *borghaþi* BB 18 (2 gg); Pr. ind. 3 sg. *þrof* BB 40, 4 (= *þorf*).

3) Ord med fsv. *u*: D. sg. *flukki* þj 16, 4, isl. *flokkr*; D. sg. *kulli* GB 11, 1; ordet *kunungir* i talrika citat; A. sg. *stuk* KrB 1; MB 26, 1; G. sg. *stuks* Eþs 5; D. sg. *sængæ stuk* KrB 9, 4; *sumar tenungh* þj 1, 2; *truldom* KrB 11 (2 gg); *arwa skut* MB 19; *siæf-skut* BB 44, 1; A. sg. *brut* BB 1; D. pl. *brutum* þj 9; A. pl. *ezöris brut* Eþs 6, 3; MB 3; 3, 1; *buð* KrB 4 (3 gg); 4, 1; 5, 6; *buþ* KrB 5, 2; *forbuþ* KrB 15; D. sg. *forbuþi* KrB 15; *brudgumi* GB 2; *grinda stulpa* Eþs 2, 2; *ruþu* BB 10, 1; *brandstuþa* BB 45, 5; P. p. *buþit* KrB 13, 2; *buþith* GB 15; *vbuðnæ* þgB 11; *laghbuþit* BB 1; *bruggit* GB 2; *brutin* Eþs 4, 1; *nybrutin* BB 39, 1; *brutit* 5 gg; *burghit* 2 gg, *guldit* BB 22, 2; *stulit* 6 gg, *firi stulit* þj 9; *skuþa* Eþs 6, 3; *skuþat* Eþs 3; D. pl. *dulum* þgB 14; N. sg. *dulgha drap* MB 5; *fulz* þgB 9; *giældruff* BB 33; *cöp ruff* B 33; *leghu ruff* BB 51; *leef sufl* KrB 3, 6; *luf* BB 27; 43; *lufwitna* BB 43; *oluuis* BB 23; 27, *oluwis* BB 43, 1; Pt. ind. 3 pl. *drucku* GB 6; *lut fal* 3 gg;

---

intressant utveckling. Fsv. *bikkia* borde ljudlagsenligt gifva **bittja*. Af någon anledning, sannolikt på grund af den ringa graden af accent i den senare leden af juxtapositionen, se Kock, *Svensk Akcent*, II, 124, har **bittja* fått motsvarande klingande affrikata **biddja*, som slutligen på analogisk väg utbyttes mot *gg*.

D. pl. *durum* þgB 13; *sanghus durum* KrB 7; *hwlsaar* MB 11; *guð* KrB 1; *guzlikama* KrB 3, 4; *hughir* GB 1; ordet *luttir* 38 gg.

Vexlingen *u*:*o* beror på regeln om det urgerm. a-omljudet och därefter inträdda utjämningar, se NOREEN, *Altisl. gram.* § 172. Någon regel för vexlingen utöfver denna gifva de anförda exemplen ej med bestämdhet vid handen. Möjligen tyda de dock på tillvaron af den för nsv. gällande regeln, att *o* står uteslutande framför *rd*, *rn* t. ex. *ord*, *bord*, *hòrn*, *korn*. Huruvida äfven den nsv. förvandlingen af *u* till *o* framför *rd* uti *sporde*, *smorde* förefunnits, visa ej exemplen.

b) *o* motsvarar urnord. ō t. ex. *moþir* KrB 1, *sokn* BB 38.

c) *o* motsvarar isl. ǫ, u-omljud af *a*. Detta omljud synes föreligga i verbet »hugga» **hogga* , isl. *hǫggva*, subst. *hog* Eþs 7 och *afhog* MB 17; samt i pron. *nokor* 18 gg, isl. *nǫkkvarr*, *nǫkkorr*.

Af verbet »hugga» förekommer P. p. *huggin* þgB 5, 1 jämte *hoggin* MB 8; 12 och jämte Pr. ind. 3 sg. *hoggir* 12 gg, *höggir* BB 44, samt 3 pl. *hogga* BB 26, 2. Om detta *höggir* icke är felskrifning, torde det vara ett Pr. ind. sg. med i-omljud som isl. *høggr*, såsom äfven KOCK, *Stud. öfver fsv. ljudlära* II, s. 479 förklarar detsamma. Vid diskussionen om denna motsvarighet till isl. ǫ får ytterligare ordet »hufvud» tagas i skärskådande, jfr KOCK, p. a. st. s. 478. Detta ord visar i VmL I dels *o* 5 gg, dels *u* 2 gg i första stafvelsen och därjämte 1 gg D. *höfþi* MB 13, och dess former synes KOCK p. a. st. s. 478 f. rätt hafva förklarat. I sin anförda skrift s. 469 f. har KOCK företagit en utredning af lagarne för utvecklingen af ǫ i svenskan och danskan och formulerar reglerna för dess behandling på följande sätt: ǫ 1) öfvergår till ö (ø)[1]) a) fram-

1) Om fsv. *morþ*, *marþ* 'skog' yttrar KOCK p. a. st., att dess genus är icke säkert; kanske är det ej fem. utan mask; att vexlingen *morþ*- *marþ* synes angifva, att o-ljudet i *morþ* är ett omljudt *a*; att *o* för *ö* framför *r* i så fall kan uppfattas antingen som en dialektegenhet eller som beroende på att utvecklingen af ǫ till *ö* framför *r* uteblef i stafvelser utan fortis, i hvilken ställning detta ofta kom, enär det vanligast förekom som mindre betonad led i en smsg. Om en af dessa frågor, den om genus, kan min dialekt, Norberg i Vestmanland, lemna den upplysningen, att det är fem. Jag har hört ordet af en man öfver medelåldern, och han anförde det som ett kuriöst uttryckssätt, som han hört en gammal man för många år sedan begagna: *ē stōr grǣnmōr* (med slutet *o* som i *bo*) 'en stor granskog'. Det slutna *o*-ljudet är detsamma, som motsvarar fsv. *o* framför *rd* i *ol* 'ord' *jol* 'jord' etc. Huruvida uti dialekten äfven förbindelsen *ǫrþ* i obetonad stafvelse skulle utveckla sig på samma sätt, kan ej afgöras af brist på exempel. Att ǫ i betonad stafvelse utvecklas som i rspr., visar *ørn* 'örn'. Sannolikast synes dock vara, att fsv. *morþ* är en afljudsform till *marþ*.

för *r* b) framför kort *l*-ljud, när detta står i slutljud eller före vokal; 2) öfvergår till *u* framför *gg;* 3) kvarstår för öfrigt såsom *o*. VmL. I *hog*, *hogga* framhåller Kock s. 520 såsom en egenhet för den forna dialekten och påpekar öfverensstämmelsen med dalmålets *ågga* »hugga». P. p. *huggin* visar emellertid, att *o*, *u* framför *gg* funnits jämsides i denna lags dialekt, att altså icke *o* är en densamma kännetecknande spontan utveckling af *ǫ* framför *gg*, och däraf torde man, åtminstone för denna dialekt, få sluta att grunden till fördelningen af *o*, *u* framför *gg* är när- och frånvaron af några ljudliga betingelser inom dialekten. Tilläte det obetydliga materialet någon slutsats, skulle man på grund däraf kunna antaga, att *o* framför gutturaler stode qvar, dels då dessa stode i utljud, dels då följande stafvelse innehölle *a*, *o* eller utgjordes af själfljudande konsonant, däremot blefve *u*, då följande stafvelse innehölle annan vokal än *a*, *o*. Regeln blefve i så fall delvis likartad med den för fördelningen af *o*, *u* genom inverkan af det urgerm. *a*-omljudet, se Noreen, *Altisl. gram.* § 55 och jfr Leffler, *Tidskr. f. Fil.* N. R. II, s. 277 f. P. ind. 3 sg. *hoggir* vore då att betrakta som analogibildning. Ägde denna fördelningsgrund giltighet, kunde åter fsv. inf. *hugga* förklaras genom inverkan från Pr. ind.

d) *o* i lånord.

1) Subst. *offir* KrB 3, 4; 14; Pr. k. 3 sg. *offre* KrB 3, 4; subst. *fontir* (2 gg) KrB 5, 4; *stol* KrB 4, 1 (l. *stōla*, men före upptagandet i fsv. torde förlängning af *ŏ* hafva egt rum) äro erkända lånord. Ljudformen vittnar ock delvis därom, i det *offir* med sitt *ff*, *fontir* med *o* framför nasal och konsonant (Noreen, *Gram.* § 55) hänvisar på ett främmande ljudsystem. D. pl. *klostrum* GB 16 har kanske långt *ō*, jfr t. *Kloster*.

2) Vid första påseende kan N. sg. *homblagarþir* (2 gg), A. sg. *homblagarð* BB 24, hvartill D. sg. *humblagarð*, KrB 3, 3, synas dela samma afvikelse från det nordiska ljudsystemet som *fontir*, och därigenom antyda sin främmande börd. Detta är dock blott skenbart. Ehuru i fsv. blott svagt med synkoperad suffixform, *humbli*, torde detta *o* i VmL. I hänföra sig till den längre suffixform med *a* som finnes i isl. *humall*. Sammanhanget med l. *humulus* är otvifvelaktigt, ehuru naturen af detta sammanhang kan vara omtvistad.

e) Oklara fall.

1) *holdi* MB 22, uppfattas af Schlyter som Pr. k. 3 sg. af *halda* och tolkas med »underhålla» och det synes icke annorlunda

kunna uppfattas. Denna skrifning är emellertid alldeles isolerad, och kan därför ej tillmätas någon betydelse som vittnesbörd för åldern af *å* i sv. ***hålla,*** utan måste betraktas som felskrifning. Den här berörda ljudutvecklingen har senast diskuterats af Kock, *Stud. öfver fsv. ljudlära* s. 393 f.

2) vexlingen mellan *o-* och *w-* som nekande prefix:

α) Pref. *o-* : *owilia* BB 29; ordet *owrmaghi* 9 gg; N. sg. n. *ogilt* BB 41; D. sg. m. *ogildum* þj 3; A. pl. f. *ogildar* BB 38; N. pl. m. *osatir* Eþs 2, 5; 7, 1; MB 18; D. sg. n. *osöctu* BB 39; *oþrængdo* þj 14; N. A. sg. n. *owict* KrB 4, 2; 6, 2; *owicth* KrB 4, 2; *owickt* KrB 5, 2; *oskiptum* BB 43; *oluuis* BB 23; 27.

β) Prep. *w-*, *v-* : *wböti* MB 26; ordet *wbyrþaman* 3 gg; A. sg. m. *vbornan* MB 7; D. pl. *vbornum* MB 17; N. sg. m. *wbyrghir* GB 16, 1; *vfödir* MB 3, 6 (2 gg); GB 2; A. sg. f. *vföda* MB 7; GB 2; *vgildir* KrB 5, 6 (2 gg); Eþs 2, 2 (2 gg); *wgildir* KrB 5, 6; 9, 4; Eþs 3, 1; BB 44, 1; 44, 2; 47 (2 gg); 49, 1; N. sg. n. *vgilt* BB 17; þgB 5, 1; *wgilt* BB 39, 4; N. sg. m. *vgiptir* MB 7; N. sg. n. *v cristit* KrB 4; N. pl. m. *vskyldir* BB 12; A. sg. n. *wtampt* BB 31, 1; P. p. N. sg. n. *vnöt* BB 13.

Dessa exempel synas visa, att den regel, som funnits för vexlingen af *o-* och *w-*, *v-* som nekande prefix, i VmL I är fullkomligt utplånad.

f) Felskrifning *o* för *ö* utgör helt visst *kops* BB 35, 3; *moþærni* GB 14.

g) *o* vexlar med *u* i N. sg. f. *hon* 13 gg, *hun* 3 gg. Till *hon* hör A. sg. f. *hona* 2 gg jämte *hana* 2 gg. Orsaken till vexlingen är dunkel.

h) *o* vexlar med *ö* i *þoat* MB 21; *æn þo at* þj 12; MB 23; þgB 1 och *þö at* BB 45, 4; *æn þö at* Eþs 2, 4; *þö* þj 20; *þöghin* GB 8. Denna dubbelhet har Leffler, *Tidskr. f. Fil.* N. R. V, 78 och *Arkiv* I, 269 återfört på en dubbelhet urnord. **þauh* : **þau*. Jfr härom vidare Brate, *Beitr.* X, 61, Ten Brink, *Chaucers Sprache und Verskunst* § 46.

Bokstafven *u* som vokaltecken afhandlas § 29, a.

§ 5. Bokstafven *y* i VmL. I äger följande etymologiska motsvarigheter:

a) *y* motsvarar fsv. *y*, i-omljud af *u* t. ex. *byrð* KrB 9, 2; *hylia* MB 27.

b) *y* motsvarar fsv. *ȳ*, i-omljud af *ū*, *iū* t. ex. *ryma* Eþs 8 etc., *lysa* MB 20 etc.

Anm. Inf. *byþas* MB 22 har *y* antingen genom analogibildning efter Pr. ind. sg med omljud, eller genom inflytande från de verb, som enligt mom. e) hafva *y* för *iu*. Uti Pr. ind. 3 sg. *skytir* Eþs 2, 6 kan *y* vara i-omljud, men kan ock bero på inflytelse från de verb, som hafva *y* enligt mom. e).

c) *y* motsvarar fsv. *y*, u-omljud af *i* uti adj. n. *mykit* 8 gg; ordet *systir* 7 gg, i smsg. 3 gg.

d) *y* är uppkommet af äldre *ø̄* genom palatal omljud uti inf. *rycta* MB 26.

Denna ljudutveckling är uppvisad af NOREEN i inledn. till *Columbi ordeskötsel* s. XVIII och vidare styrkt af TAMM, *Arkiv* II, 543 och NOREEN, *Arkiv* III, 40 not 1. BUGGE, *Arkiv* II, 350 f. har äfven ur isl. uppvisat exempel på densamma och förmodar med TAMM, att *ȳ* för *ø̄* inträdde framför *gi*, *ki*, men icke framför *g*, *k*, efter hvilka annan konsonant följde. Huruvida ock denna ljudutveckling i fno-isl. inträdt framför *gja*, *gju*, *kja*, *kju*, anser BUGGE mera tvifvelaktigt, men håller det icke för osannolikt. Enligt denna förklaring skulle subst. *ryct* icke vara ljudlagsenligt, utan hafva erhållit sitt *y* från verbet *rø̄kja*, som genom ifrågavarande ljudöfvergång skulle erhålla temat Inf. **rȳkia*(?) Pr. **rȳkir* Pt. **rø̄kti* P. p. **rø̄kter*.

Mycket är emellertid ännu dunkelt i afseende på betingelserna för denna ljudöfvergång. Måhända måste den inskränkas, såsom BUGGE föreslår, till ställningen framför *gi*, *ki*, men uteslutas från ställningen framför *gja*, *kja*. Huru kan man eljes förklara, att VmL. I, oaktadt *rycta*, har *sökia*, hvars troligen vid denna tid först framträdande Pt. **sökti* och P. p. **sökter* för äldre *sotti*, *sotter* ej gerna kunna antagas hafva hindrat *sökia* att blifva **sykia*. Huruvida åter *gju*, *kju* äro likstälda med *gja*, *kja*, synes osäkert. Vore de icke det, skulle vexlingen **skökia* : **skykiu* inom samma dialekt möjliggöras. Men andra af de utaf NOREEN framdragna exemplen erbjuda ytterligare svårigheter nämligen *dögher* : *dygher*, *döghn* : *dyghn*, *ökn* : *ykn*, i hvilka icke *y* kan hafva inkommit genom inverkan från andra ord, då inga sådana finnas, från hvilka denna inverkan kunde hafva utgått, hvarför *y* måste hafva uppkommit inom ordet självt. Detta gäller ock om dubbelheten *öx* : *yx* med kort *ö*. Det är kanske för djärft, att återföra äfven dessa ord på regeln om att *ø̄* blir *y* blott framför *gi*, *ki* genom antagandet, att dessa en gång haft fullare suffixformer *-ir*, *-in* och att öfvergången *ø̄* till *y* inträdt, medan dessa ännu funnos i behåll. För *øx* är den fordrade längre formen redan antagen af NOREEN, *Arkiv* III, 13 f. Den af NOREEN antagna N. sg. **økvir*,

**økvis* behöfver här blott antagas hafva ombildats till **økir*, **økis* genom inflytande från oblika kasus. N. sg. **dø'gir *dø'gin* vore ej underligare neutra än *óðal*, *megin*, *regin*, och *dø'gr*, *döghn* förhölle sig till dessa som *magn*, *ragn* till *megin*, *regin*, se NOREEN, *Altisl. gram.* § 273. Dessa former med fullare suffix **økir*, **økis*, **dø'gin*, **dø'gir* skulle efter BUGGES regel gifva **ykiR*, **ykis*, **dȳgin*, **dȳgir*, hvilkas vokalisation sedan vore införd äfven i de synkoperade formerna. Är denna förklaring af *øx* : *yx* riktig, skulle ljudlagen hafva inträdt under loppet af 900-talet i tiden efter *v*-omljudet, och sättes den så tidigt, torde de antagna osynkoperade biformerna ej vara betänkliga. I så fall torde man ock böra söka orsaken till vexlingen *rǿkt* : *rykt*, *tǿkt* : *tykt* inom paradigmat självt uti vexlingen mellan stamformerna **rǿkið*, **tǿkið*, som gifva **rȳkið*, **tȳkið* och **rǿkþ* : **tǿkþ*, i hvilka *ǿ* qvarstår. En likartad vexling af stamformer på grund af synkopelagarne inom ords böjning är förut antagen af NOREEN, *Columbi ordeskötsel* inledn. s. XVII, BUGGE, *Arkiv* II, 213, 240, TAMM, *Arkiv* II, 342. Om betoningens förhållande till vokalbortfallet jfr PAUL, *Beitr.* VI, 135 f. Därmed är icke tillvaron af analogibildning vid denna företeelse i ena eller andra riktningen förnekad; så torde fsv. *höghinde*, *höghiandi* RYDQV. III i förh. till sv. *hyende* visa, att åtminstone *höghindi* till sitt *ö* för *y* beror på inverkan af adj. *höger* eller från biformen. Huru *ökn* : *ykn*, *ögla* : *ygla* äro att fatta, vet jag ej. Skulle de innehålla dift. *öy* och skulle denna under samma förutsättningar som *ö* blifva till *ȳ*? Jag har här blott behandlat de af NOREEN anförda fallen, där *gi*, *ki* följer efter *ö*. Dessa tillhöra svenska riksspråket. Utvecklingen i de af honom anförda fsv. *kyt* : *köt*, *ogyr* : *ogör*, *gyri* : *göri* behöfver ej hafva något sammanhang med utvecklingen i dessa och tillhör heller icke svenska riksspråket.

e) *y* står för *iu* efter *r* och efter *l* föregånget af labial eller guttural, såsom KOCK, *Svenska Landsmålen* II, 12, s. 1 f. uppvisat. Hithörande fall i VmL. I äro, räkneordet N. A. pl. n. *þry* 5 gg, presensstammen af verbet *bryta* 10 gg, **frysa*, **ryka*, hvaraf Pr. ind. 3 sg. *fryss* BB 22, 1; inf. *ryua* BB 15; P. pr. D. sg. *rykandi* MB 20. Därjämte finnes D. sg. n. *rywkande* BB 45, 2, förmodligen analogibildning efter verb med bibehållet *iu*, jfr dock § 8, c, 3.

f) *y* brukas för *i* 1) omedelbart jämte *u*, en gång äfven jämte *o*, mest som kons., stundom äfven som vokal:

α) *y* som kons.: *tyughu* 6 gg; Pr. ind. 3 sg. *byuþir* 4 gg, Inf. *skyuta* MB 26, 3; Pr. ind. *skyutir* 3 gg; Inf. *lyusa* KrB 15; Pr.

ind. 3 pl. *sywnka* GB 14; Räkneordet A. pl. m. *fyura* BB 45, 5; Subst. *dyur* MB 26, 3; *spyut* BB 44, 1; *skyut* och dess böjning 10 gg.

β) *y* för vokaliskt *i*: *nyu* KrB 3, 1; *nyw* KrB 5, 3; *tyw* KrB 8; *tyundi* KrB 3; *boyn* KrB 1. 2) *ylians mæssu* BB 8, 1.

I alla de ord af dessa, som förekomma mera än en gång, finnes, dock jämte *y* äfven *i*. Kock, *Stud. öfver fsv. ljudlära* II, 448 f. har i andra fsv. skrifter påvisat en liknande användning af *y*-typen och förklarat densamma som uttryck för en labialisering verkad af den följande labiala vokalen.

g) Oklara fall.

1) D. sg. n. *þy* af dem. pron., 24 gg. Om förklaringen af denna form har jag ingen mening.

2) I *syþir* BB 19, 2; *synnanwart* BB 19, 1; *synnan wart* BB 19, 1 synes omljudet *y* härleda sig från komparativbildningen *syþri*, Rydqv. II, 446.

3) *kyndil mæsso dagh* KrB 3, 6 synes vara en nordisk omtydning af det fe. *candelmesse*, se Rydqv. IV, 91.

4) *y* uti A. sg. *synnodagh* KrB 5, 6; 15; BB 42; A. pl. *synnodagha* KrB 7; 15; G. sg. *synnudags hælg* KrB 13 kan jag icke förklara.

5) *y* uti N. sg. *bryllöp* GB 2; A. sg. *brydlöp* GB 6, jfr *brud*, *brudfærd* GB 2, synes vara det regelmässiga i-omljudet i smsg., som urnord. skulle heta **brūði-hlaupa*, eftersom ordet »brud» är i-stam. Genom utjämning från former, som icke skulle erhålla omljud, äga däremot *brud*, *brudfærd* GB 2 den oomljudda vokalen, se Noreen, *Altisl. gram.* § 306.

§ 6. Bokstafven *æ* i VmL. I äger följande etymologiska motsvarigheter:

a) *æ* motsvarar fsv. *æ*, i-omljud af *a*, t. ex. *wælia* KrB 1; *wæria* KrB 9, 1 etc.

b) *æ* motsvarar fsv. *ǣ*, i-omljud af *ā*: *sæð* KrB 3, 2, *kæra* BB 19, 1; þj 15; 16.

c) *æ* motsvarar urnord. *ë*: t. ex. *dræpa* KrB 9, 4; BB 39; *mæþul garð* BB 40, 1; *aræk* BB 39, 5 (2 gg); *mæt* þgB 5, 6; *wæghir* BB 21. Jfr ofvan § 2, d.

d) *æ* motsvarar äldre *ē* i alla ställningar utom framför vokal, se ofvan § 2, b. t. ex. adj. *rættir* BB 30; þgB 11; verb *ræta* MB 26, 1; þgB 9; Pt. *læt* GB 11, 3; *ræþ* BB 1 (3 gg); Subst. *træ* MB 26, 2 etc.; *fæ* MB 23 etc.; ordet *lærift* 4 gg.

e) *æ* i lånord: *ærtir* þj 2, 2; D. pl. *ærtum* KrB 3, 3, jfr KLUGE, *Etym. Wb. d. deutschen Sprache* Erbse; ordet **pænningir* 23 gg, i smsg. 3 gg jfr KLUGE, *Etym. Wb.* Pfennig; ordet *lænsmaþir* 19 gg; ordet *præstir* se ofvan § 2, b, 2; G. sg. *hærra* KrB 1; G. pl. *herranna* Eþs 1 jfr RYDQV. II, 234 och ofvan § 2, b, 2; A. sg. *hærbærghi* KrB 2 jfr KLUGE, *Etym. Wb.* Herberge och BRATE, *Beitr.* X, 45, samt ofvan § 2, b, 2; **mæssa* i flera smsg. t. ex. *kirkiumæsso dagh* KrB 3, 6.

f) *æ* motsvarar äldre dift. *ai*.

1) Genom sammandragning af dift. framför konsonantgrupp se NOREEN, *Altisl. gram.* § 111, *Arkiv* I, 170, not 1. I pron. *ængin* uteslutande *æ* 50 gg. Former af adj. **hēlagher* uppvisa i VmL. I blott *æ*, 7 gg. Subst. N. pl. *alguzhælgun* KrB 1; G. pl. *hælguna mæssu dagh* KrB 3, 6. För ordets förklaring se SCHAGERSTRÖM, *Om svenska bär- och fruktnamn på -on* s. 6; Sup. N. sg. f. *mæsta* KrB 5, 6; G. sg. f. *mæstu* KrB 8; Subst. N. sg. *fræst mark* BB 33, 1; D. pl. *hællum* KrB 6; A. pl. *ægnnir* BB 14 jämte D. pl. *eghnum* BB 6; 12; G. sg. *læznar*, *læzna* þj 13 jfr *leznar* BB 35; P. p. A. sg. n. *afræth* þgB 1, 1; Pt. ind. 3 sg. **bæti* BB 46, 2[1]); adv. *sænnæ* BB 5, 1.

2) I subst. »äga» cas.obl. *æghu* 6 gg jämte *eghu* 5 gg; verbet »äga» Pr. ind. 3 pl. *æghu* GB 11, jämte *aghu* 11 gg, *agha* 3 gg, *a* 2 gg; 3 sg. *æghir* BB 29; jämte *aghir* BB 19, 4, *a* 27 gg, *aa* 9 gg; uti former af P. pr. *æghandi* 4 gg, i smsg. 45 gg. I subst. »äga» skulle *æ* uppkomma genom sammandragning af diftongen *æi* framför konsonanthopningen i G. pl. **eigna*, jfr *ægnnir* i föreg. mom. Sannolikt torde dock upphofvet till *æ* vara att söka i verbet, hvarifrån det öfverförts till subst. Men i verbet kan jag ej annorlunda förklara *æ* än genom antagandet, att *a* från Pr. ind. sg., där det

---

1) Texten har *hæti*, hvartill SCHLYTER anmärker: »*beti* sine dubio legendum est cfr. (VmL.) II. Manh. B. 1: 2D. Betydelsen af *beta* och det anförda stället ur VmL. II berättiga till denna rättelse. Ännu antagligare blir rättelsen i den af mig föreslagna modifikationen **bæti* för **beti*, hvarigenom våldet på texten blir det minsta möjliga Formen **bæti* är hvad man väntar enligt P. p. A. sg. n. *afræth*, men synes därjämte visa, att monoftongeringen af *æi* till *æ* framför konsonantgrupp icke varit förbunden med ljudets förkortning, utan att denna varit en särskild process i de fall, då dift. *æi* framför konsonantgrupp motsvaras af *ǣ*. Utvecklingen af **bæti* måste nämligen hafva varit: **bæitti* > **bǣtti* > **bæti* se § 36, c.

uppstått genom monoftongering, se NOREEN, *Altisl. gram.* § 88, 1, utbredt sig öfver hela presensstammen redan före *i*-omljudstiden, att detta *ā* uti Pr. k. öfvergått till *ǣ* genom i-omljud, jfr got. Pr. k. 3 sg. *aigi,* 2 pl. *aigeiþ,* 3 pl. *aigeina,* hvilket *æ* sedermera öfverförts till former, där det icke var ljudlagsenligt berättigadt. Denna förklaring synes mig sannolik, ehuru det måste sägas vara en egendomlig analogibildningens nyck, att uteslutande *æ* finnes i P. pr., där det icke är berättigadt, men däremot alldeles saknas i Pr. k. 3 sg. *aghi* 10 gg, *aghe* Eþs 2, 4; 3 pl. *aghin* 2 gg, där det just skulle hafva uppstått.

g) *æ* i oklara fall.

1) Uti inf. *græwa* 3 gg, Pr. k. 3 sg. *græwi* BB 42; 3 pl. *græwin* BB 42; inf. *læta* KrB 4, 2 jämte *lata* 4 gg; Pr. k. 3 sg. *læta* þgB 3, 2; *læti* 3 gg har *æ* af KOCK, *Stud. öfver fsv. ljudlära* I, 120 not förklarats som utgånget från ett Pr. ind. sg. med omljud. För *wæxa,* hvaraf i VmL. I P. p. N. sg. f. *wæxin* MB 11, antar dock KOCK, i likhet med NOREEN, *Svenska Landsmålen* I, 693, att *æ* äger sin förutsättning i en till got. *wahsjan* svarande bildning.

2) Förstafvelserna *twæ- þræ-* i ordet *twæböte* 3 gg; ordet *twæskipte* 2 gg; *twæ tala* þgB 9; ordet *þræmænningir* 3 gg; ordet *þrætolftir* 10 gg; A. sg. *þræskipti* 85 gg; verbet **þræskiptas* 4 gg, skilja sig i vokalisation från de isl. förstafvelserna *tví-*, *þrí-*. Doc. NOREEN har på offentliga föreläsningar efter min mening riktigt återfört denna dubbelhet på den i fi. *dvika* föreliggande ljudformen, ie. **dviq-*. Med hufvudton borde ie. **dviq-* gifva germ. **twih-*, nord. **twē(h)-*, fsv. *twæ-*, utan hufvudton, vid betoning af den senare ledn. i smsg., gåfve ie. **dviq,* germ. **twihw-*, **twigw-*, **twiw-*, isl. *tví-* se NOREEN, *Altisl. gram.* § 178, 1, § 223.

3) *frælsman* KrB 4, 1. Isl. *frjáls* 'free' är uppkommet ur den smsg., som finnes i got. *frei-hals* m. 'freier Mann, Freiheit'. Fsv. *fræls* 'fri' antar FLODSTRÖM, *Tidskr. f. Fil.* N. R. IV, 65, not 2 vara »uppkommet omedelbart af **friāls,* likasom bryta af *briūta*» (de öfriga därjämte anförda exemplen på samnordisk omflyttning af tonvigten, isl. *járn, várr* måste erhålla en specialförklaring af sin oregelbundna intervokaliska konsonantförlust). Det torde vara omöjligt att vare sig vederlägga eller godkänna denna förklaring, då *fræls* torde vara det enda ord, som kan uppvisa denna ljudöfvergång. Den obestyrkta förutsättningen göres dock vid detta antagande, att **frī-hals* betonat senare sammansättningsleden med hufvud-

accent. I fall det skulle visa sig, att första sammansättningsleden haft hufvudaccenten, synes *fræls* kunna förklaras från de ställningar, då *a* uti **frī-hals* som obetonadt synkoperades t. ex. smsg. **frí-hals-màn*, N. pl. **frí-hals-èr* o. s. v. Efter den § 2, e, 8 antagna ljudlagen skulle **frī-(h)als* utvecklas till **frēals-*, efter synkopen **frēls-*, som i fsv. skulle gifva *fræls*. Denna utvecklingsgång torde ock befinnas antaglig af den, som, icke öfvertygad af min framställning p. a. st., vill fasthålla vid att *ī* öfvergår till *ē* äfven framför intervokaliskt *h*. På deras ståndpunkt måste det uddljudande *h-* i senare sammansättningsleden antagas hafva förvandlat den första sammansättningsledens *ī* till *ē*.

4) Till förklaring af *æ* i *snæru* BB 44, 2 isl. *snara* synes afljud eller inflytande från verbet *snæria* nödvändigt böra antagas. Man kunde tänka på en annan förklaring. Då efter *r* i *snara* ett *h* bortfallit, jfr fht. verbet *snërhan* 'binden, knüpfen. schlingen', skulle man kunna förmoda, att fsv. *snæra* vore en utbildning med *j*-afledning i förhållande till isl. *snara*, som är *ōn-*, *ūn*-stam, alltså en stam **snarhiōn-*. Men att en sådan stam skulle utveckla sig till **snæria*, visar isl. *selja* f. 'salix capræa', jfr fht. *salaha*, fe. *sealh*, e. *sallow* KLUGE, *Etym. Wb.* Salweide.

5) Uti N. pl. m. *dænskir* MB 4, 2 måste *æ* tillskrifvas inflytelse dels från det omedelbart föregående *ænskir*, hvarmed det rimmar, dels från en i språket förekommande N. pl. *Dæni* RYDQV. II, 267.

6) Om *æ* uti *særlæstum* þgB 15; *mælsæghande* MB 17; N. sg. *þræng* BB 41, jfr D. pl. *þrangum* Eþs 2, 3, *þrangun* KrB 4 må jämföras, hvad K. H. KARLSSON, *Arkiv* I, 385 f. yttrat om liknande företeelser i VGL. I—IV. Uti *sælu man* BB 1 jämte *salu-* 3 gg torde *æ* bero på inverkan från verbet *sælia*.

7) Ursprunget till *æ* uti *bæni* MB 3, 1, *bælskin* þgB 7, 2 kan jag icke angifva på grund deraf att dessa ords betydelse och etymologi är okänd[1]).

---

1) Af *bælskin* torde dock följande tydning förtjäna att tagas i öfvervägande. Citatstället þgB 7, 2 handlar om den påföljd, som träffar enhvar, som ej 'gör konungs utgärder', och lyder: *Hwar æi giör wighra manna skin . mæþan laghþingin æru . i . sama priþiunge . giui wt skinnit oc a þrea öra . firi leþungx skin böti firi þrea markir . firi bælskin þrea markir . æi oc þy mera at fleri standin attir meþ sama manni.* Af detta ställe framgår, att *bælskin* är en skattetitel, sidoordnad med *wighra manna skin* och *leþungx skin* och därför rimligtvis liksom dessa uppkallad efter den prestation in natura, af hvilken skattens erläggande ursprungligen utgör en aflösning. Enligt GEIJER, *Svenska folkets hi-*

8) Om förklaringen af *twænni, þrænni* KrB 8 har jag yttrat mig *Beitr.* X, 79. Utom den där angifna synpunkten för förkla-

---

storia s. 232 i *Samlade skrifter* V hade de »första skatterna i Sverige, i början frivilliga gåfvor, sin grund i folkets sed att årligen följa konungen på *krigståg* (ledung) och att förpläga honom och hans hof, då han for omkring landet på *ting* och *gästning*. Småningom utgingo de dertill erforderliga årliga sammanskott, äfven om konungen satt hemma och blefvo beständiga utskylder. Deraf namnen *ledungslama* och *tingslama* på sådana skatter, om *förfall* hindrade den krigiska eller ock den fredliga sammankomsten». Uti *wighra manna skin* och *leþungx skin* synas olika sidor af ledungslaman, aflösningen af den personliga krigstjänsten och provianteringen af härskeppen, vara uttryckta, enligt hvad prof. HAMMARSTRAND godhetsfullt påpekat för mig. Det ligger då nära till hands att antaga *bælskin* vara ett annat namn för *þingslami*. Om ett sådant namn språkligt kunde rättfärdigas, ägde den sålunda vunna tolkningen företräde framför hittils framstälda tydningsförsök, emedan den utginge från ordets sannolika betydelse i det sammanhang, hvari det förekommer, och därefter uppvisar möjligheten af dess faktiska ljudform. Föregående tolkningar hafva däremot utgått från dess ljudform och från denna sökt sluta till ordets betydelse i dess sammanhang. Äldre tolkningar finnas hos SCHLYTER, *Gloss.* 794. Till dessa har kommit en ny genom hänvisningen till *belz* 'pels' hos RYDQV. VI, 65.

Om *bælskin* betyder tingslama, förutsätter det ett utdödt ord **bæl* med hufvudsakligen samma betydelse som *þing*. Antagandet af ett dylikt utdödt ord är i och för sig ej otillåtligt. Ordskatten i VmL. I visar sig äfven i andra afseenden säregen, så t. ex. förekomma *hömta man* 'giftoman' och *lut fal* 'urfjäll' blott i denna urkund. För antagandet af ett **bæl* i betydelsen 'ting', 'dom' lemnar t. *Weichbild* ett förträffligt stöd. I sin *Etym. Wb. d. deutschen Sprache* s. 366 säger KLUGE följande om detta ord: »*Weichbild* N. aus mhd. *wîchbilde* N. 'Stadtgebiet, Gerichtsbarkeit über Stadt und Stadtgebiet'. Der Ursprung der erst im 13 Jahrhundert auftretenden Zusammensetzung ist bestritten. Die Annahme, sie bedeute eigtl. 'Heiligenbild' (vgl. *weihen* wegen mhd. *wîh* 'heilig') ermöglicht keine strenge Vermittelung mit der wirklichen Bedeutung. Ebensowenig ist die Erklärung als eigtl. 'Ortsbild' befriedigend, obwohl jedenfalls das mhd. *wîch-* von mhd. *wîchgrâve* 'Stadtrichter' und *wîchvride* 'Stadtfriede' darin steckt; vgl. asächs. *wîc* 'Flecken, Ort', ndl. *wijk* 'Stadtviertel', ahd. *wîh(hh)* 'Flecken, Stadt'. Die Bedeutung des zweiten Teiles der Zusammansetzung lässt sich nicht aus nhd. *Bild* (mhd. *bilede*) begreifen. Es bestand neben ahd. mhd. *bil-lîch* 'passend, recht' ein ahd. **bilida*' Recht', Gerichtsbarkeit', welches nur in mhd. *unbilde* (s. *Unbill*) vorliegt; also mhd. *wîchbilde* zunächst 'Stadtgerichtbarkeit', erst dann 'Stadgebiet' (vgl. *Sprengel*)». Denna tilltalande härledning af *Weichbild*, synes mig göra tillvaron af en stam **bil-* med betydelse af 'rättsskipning' säker och sålunda rättfärdiga antagandet af ett ord **bæl* liktydigt med *þing*. KLUGE, *Germ. Konjugation* ss. 21, 42 har identiferat lat. *tempus* och got. *þeihs* n. 'zeit, gelegenheit'. BURG, *Die älteren nord runeninschriften*

ringen är dock den möjligheten att taga i öfvervägande, att *æ* kan bero på att vokalisationen *æi* i *tveir*, *ē* i *þrēa* o. s. v. kan hafva

s. 48, not 1 har påpekat, att *þing* formelt kan uppfattas som stående i grammatisk vexling med got. *þeihs*; 'ting' vore altså egentligen 'bestämd tidpunkt', jfr stadgandet: *þingariþi skulu þrea wara oc . i . rætum oc gamblum þings staþum . oc rætum þings daghum* i VmL. I, þgB 1. Den därmed antagna betydelseutvecklingen stämmer fullkomligt med den, som föreligger i *riksdag*, t. *Reichstag*, mht. *tac* 'tag, tageszeit, zeit überh.; tag auf den eine rechtliche verhandlung anberaumt ist u. die verhandlung selbst, gerichtstag, gericht' och *tagen* 'gericht halten, vermitteln, unterhandeln, verhandeln' (Lexer). I betraktande af denna betydelseutveckling från 'tid' till 'rättskipning(s-tid)' synes man kunna återfinna det förutsatta ordet **bæl* i isl. *bil* n., som ännu har den temporala betydelsen 'uafbrudt Tidsrum; Tid, Tidspunkt' (Fritzner). En vexling af *e* och *i* uti samma ord, hvarpå den nordiska grammatiken uppvisar flera exempel, kan uppstå antingen därigenom att ursprungligt *e* öfvergår till *i* genom inverkan af *i*, *j* i följande stafvelse eller därigenom att ursprungligt *i* öfvergår till *e* genom det urgerm. a-omljudet, se Noreen, *Altisl. gram.* § 56, § 57, 1, § 173. Hvilkendera orsaken verkat vexlingen mellan isl. *bil* och det förutsatta **bæl*, kan icke afgöras utan ytterligare uppvisande af ordets slägtskapsförhållanden och det är ock för närvarande fråga likgiltigt.

Undersökningen synes härmed hafva gjort sannolikt, att det ord, som föreligger i isl. *bil* 'uafbrudt Tidsrum; Tid, Tidspunkt' hade en biform **bæl* och en härledd betydelse 'rättskipningstid'. Detta resultat synes mig ytterligare befästas därigenom, att det i ljudform närstående fsv. fd. *biltugher* 'biltog, fridlös inom riket, till dess förlikning skett med målsegaren' från betydelsens synpunkt otvunget ansluter sig den anförda ordgruppen. Den egentliga betydelsen vore ungefärligen 'den, öfver hvilken dom blifvit afkunnad'. Att denna egentliga betydelse i sak sammanföll med betydelsen 'fredlös', hänvisar på tider för ordets uppkomst, då all dom lydde på fredlöshet; den brottslige ställdes genom tingets dom utanför den skyddande samhällsordning, som han själf ej velat erkänna, se H. Hjärne, *Om den fornsvenska nämnden enligt Götalagarne* s. 4 f. Prof. S. F. Hammarstrand har godhetsfullt gjort mig uppmärksam på det got. *ga-wargjan* 'döma', som synnerligen kraftigt intygar denna domens ursprungliga karakter, jfr fe. *wearh* 'expulsus, exlex, exsul'.

Från betydelsens synpunkt förekommer mig sammanställningen af *biltugher* med det uppvisade **bæl*, isl. *bil* synnerligen tilltalande; den formella förklaringen af fsv. *biltugher* är däremot förbunden med betydliga svårigheter. Om sammanställningen vore riktig, borde *biltugher* förhålla sig till det af Kluge uppvisade fht. **bilida* i t. *Weichbild*, och *Unbill* som fsv. *skyldugher* till det abstrakta subst. fsv. *skyld*, *skuld*. Då fht. **bilida* vore ett urnord. **biliþō*, vore den urnord. formen af fsv. *biltugher* sålunda **biliþugaR*. Härledningens möjlighet beror helt och hållet af möjligheten att uppvisa, det urnord. *þ* i denna ställning skulle motsvaras af *t* på det fsv. språkstadiet. Denna utveckling vore alldeles stick i stäf mot alla hittills framstälda åsigter om utvecklingen af urnord. *þ*. I de älsta isl. handskr. motsvaras urnord. *þ* inter-

öfverförts till distributiverna och förvandlats till *æ*. Jfr hvad ofvan är yttradt om G. pl. *twæggia* § 3, d, 1 och därtill § 6 f, 1.

---

vokaliskt af den klingande spiranten *ð* och enligt WIMMER hos BURG, *Die älteren nordischen runeninschriften* s. 156 skall denna utveckling redan förutsättas af ristningarna på de urnordiska Reidstad- och Strand-stenarne. Att dessa inskrifter icke kunna bevisa denna öfvergång, har BURG ss. 114, 119 påpekat, men tillräckligt många andra företeelser synas vederlägga den af mig uppkastade möjligheten till utveckling och likväl synes mig äfven åtskilligt tala för densamma. Härledningen af fsv. *biltugher* från urnord. **biliþugaR* innebär, att *þ* qvarstått som klanglös spirant öfver synkopetiden och att *þ*, då det genom synkope af mellanvokalen sammanstötte med *l*, utvecklade sig till *t*. Denna utveckling af *þ* till *t* efter *l* synes mig sannolik på grund af den utveckling af *þ* till *t* efter *n*, som isl. *Angantýr* jämfördt med fe. *Ongenþeow* uppvisar.

I detta ord assimileras således icke genom synkope sammankommet *nþ* till *nn*, såsom det ursprungligen tillhopastående *nþ*. Förbindelserna *lþ*, *nþ* slutade på ett klanglöst ljud vid tiden för synkope af mellanvokalen *i*. Detta framgår af att t. ex. verbet *villa* af **vilþia* heter i pt. *vilta* < **vilþiða*, icke **villda*, se NOREEN, *Altisl. gram.* § 182, 2, b, *β*. Att detta klanglösa ljud var *þ*, framgår af att genom synkope uppkommen förbindelse *nþr* blir till *ðr*, NOREEN, *Altisl. gram.* § 220, 2, t. ex. **munþaR* blir isl. *muðr*. Då i dessa fall *þ* står mellan två klingande ljud och likväl bibehållit sitt klanglösa uttal, synes det icke osannolikt, att *þ* äfven intervokaliskt förblifvit klanglös interdental spirant, åtminstone vid tiden för den vida tidigare synkopen af *i* efter kort rotstafvelse, hvilken skulle föreligga i *biltugher*. Huru tidig denna synkope är, veta vi icke. Detta antagande torde äfven kunna hemta något stöd däraf, att skilnaden mellan de labiala klanglösa och klingande spiranterna är bevarad ännu på Rök-stenen och Kärnbo-stenen, se BUGGE, *Rökstenen* s. 114. Att däremot intervokaliskt *þ* vid tiden för synkope af *u* blifvit *ð*, visar isl. *ho̜lðr* af **hal-uþ*, isl. *o̜lðr* af **aluþ-*, se KLUGE, *Nominale Stammbildungslehre* § 29, § 96. HOFFORY, *Arkiv* II, s. 30 har anfört fall, som synas visa, att intervokaliskt *þ* öfvergått till *ð* redan före synkopen af *i*, ehuru han själf nöjer sig med att fastställa uttalet af urnord. *þ* som *ð* för de älsta handskrifternas tid. Emellertid är det icke alldeles säkert, att dessa fall representera den ljudlagsenliga utvecklingen. Om *þ* vore klanglös spirant, skulle adj. *hróðigr* (got. *hrōþeigs*) heta i A. sg. m. **hroþkan*, ej *hróðgan* och verbet *døyða* (got. *dauþjan*) i pt. **døytta*, ej *døydda*. Detta är förvisso rätt, men äfvenledes mycket sannolikt, att **hrōþigR*, som på de älsta handskrifternas tid blifvit *hróðigr*, då äfven ombildat en möjligtvis tidigare befintlig A. sg. m. **hrōþkan* till *hróðgan*, såsom *auðigr* har A. sg. m. *auðgan* och att sammaledes *døyða* utbytt ett pt. **døytta* mot *døydda* efter analogien af *breiða* pt. *breidda* o. s. v. Mot *Halldorr*, *Steindorr* af *Hall-þórr*, *Stein-þórr*, som visa utvecklingen af *þ* till *ð*, *d*, strider vittnesbördet af fe. *Ongen-þeow*, isl. *Angantýr* och detta senare kan med bättre rätt antagas representera den ljudlagsenliga utvecklingen, emedan dess simplex urnord. **þewaR* kanske redan vid synkopetiden var så godt som utdödt och dess ljudform altså ej kunde inverka, medan däremot öfvergången till vikingatiden är just den tid, då smsg. med *þórr* komma i svang. I dessa

8) *þrættan* KrB 5, 6 (2 gg) äfven uti isl. *þrettán; þrætighi* KrB 8. NOREEN, *Altisl. gram.* § 201, 1 förklarar *tt* som förlängning efter lång vokal, jfr *þrír* '3' och säger § 140, anm., att ordets *e* synes återgå på *i*, utan att dock kunna förklara detsamma. Uti *þrætighi*, som torde vara ursprunglig A. pl., antager jag, att *æ* uppkommit ur det *ē*, som A. pl. m. *þrēa* visar, genom den fsv. öfvergången *ē* till *æ*, se mom. d. ofvan. Uti *þrættan* torde *æ* ock vara uppkommet af *ē*, som NOREEN antager. Om detta *ē* ock har samma källa, som antagits för *æ* uti *þrætighi*, är däremot osäkert, liksom NOREENS förklaring af *tt* synas osäker, då det förekommer mig ovisst, huruvida den p. a. st. afhandlade förlängningen öfverhufvud träffar intervokalisk konsonant[1]). G. D. sg. *grár(r)ar, grár(r)e,* komp. *smǽr(r)e* synas kunna fattas som analogibildningar efter N. sg. m. *grárr, smárr* eller efter G. sg. f. *stórrar*, komp. *stǿrri* och synas till och med kunna hafva framkallats af typen G. sg. *lágrar*, komp. *lǽgri* genom den reflexionen, att i r-kasus och komp. konsonant + *r* borde förekomma. Huru *þrettán* uppkommit, kan jag icke angifva; äfven fe. har *ðrit-*, *ðreat-tene* SIEVERS, *Ags. gram.* 152.

ord tillhör alltså uppkomsten af *ð*, *d* ett senare språkstadium. Ej heller synas fem. på *-iþa*, som genomgående visa *d* efter *l*, *n*, göra antagandet, att intervokaliskt *þ* öfvergått till *ð* vid synkopetiden nödvändigt. Isl. *heild: girnd* hette urnord. **hailiþō*, **girniþō*. Vid synkopen af *i* synes utvecklingen af dessa ord böra hafva varit N. sg. **hailiþu*, **girniþu*, men G. sg. **hailþaR*, **girnþaR* jfr PAUL, *Beitr.* VI, 135 f. och 171. I de kasus, som synkoperade *i*, skulle visserligen *lþ* blifva *lt*, men det är gifvet, att *lt* skulle utträngas af *þ*, *ð*, då detta fans dels i böjningen af samma ord och i de talrika bildningar på *iþa*, som visade den vanliga utvecklingen af *þ*. Det synes mig sålunda, som om intet egentligt hinder stode i vägen för det antagandet, att intervokaliskt *þ* förblifver klanglös spirant åtminstone öfver tiden för synkope af *i* efter kort rotstafvelse, att genom denna synkope uppkommen förbindelse *lþ* utvecklar sig till *lt* i nordiska språk, och att genom synkope uppkommet *nþ* undergår motsvarande utveckling till *nt*. Att genom synkope uppkommet *lþ*, *nþ* utvecklar sig till *lt*, *nt*, utgör en fullkomlig motsvarighet till den erkända utvecklingen af förbindelserna *lð*, *nð* till *ld*, *nd*, se NOREEN, *Altisl. gram.* § 182, 2, a. Åtskilliga af de ofvan antagna analogibildningarne, genom hvilka den af mig antagna ljudlagen undanskymmes, vore kanske ännu antagligare, om man antoge, att liksom *lð*, *nð* i vissa fall till och med länge öfverlefde synkopen, också *lþ*, *nþ* ej omedelbart vid synkopen öfverginge till *lt*, *nt*. På hvilken skiljaktighet i uttalet den olika utvecklingen af ursprungligt *lþ*, *nþ* och det genom synkope uppkomna beror, kan jag icke angifva. Det gjorda antagandet synes mig kraftigt stödjas af den goda etymologi af fsv. *biltugher*, som därigenom vinnes.

1) Not vid korrekturet. Jfr SWEET, *An icelandic Primer* s. 7: »Inflectional *t* is generally doubled after a long accented vowel».

§ 7. Bokstafven *ö* i VmL. I äger följande etymologiska motsvarigheter:

a) *ö* motsvarar *ø̄*, i-omljud af *ō* t. ex. subst. *bön* KrB 1, etc. 3 gg, verbet *böta* KrB 11 etc.

Anm. Om *ö* såsom möjligen representerande *ø*, i-omljud af *o*, se nedan mom. f.

b) *ö* motsvarar *ǫ*, u-omljud af *a*, jfr ofvan § 4, c, s. 23 i följande fall: A. sg. *pænings öll* Eþs 4, 1; D. pl. *öldum* MB 18; D. sg. *ölstuw* KrB 9, 5.

c) *ö* motsvarar fsv. *ø*, v-omljud af *æ* : *höggir* § 4 c; Pr. k. 3 sg. *göri*, *görin* af *giora*. Genom kontamination mellan de v-omljudda presensformerna och formerna med *io* har Pr. ind. 3 sg. *giör*, *giöR* 2 gg uppkommit; *kötmatd* KrB 13, 1[1]).

d) *ö* motsvarar fsv. monoftongeringen af dift. *au* : t. ex. *söþir* BB 49; 50; A. sg. *löghardagh* KrB 13; A. sg. *rök* KrB 3, isl. *hraukr* m.; N. sg. *bryllöp* GB 2; A. sg. *brydlöp* GB 6.

e) *ö* motsvarar den fsv. monoftongeringen af dift. *øy*. t. ex. *döpa* KrB 4; 6, 1; *fara nöti* MB 6.

f) *ö* motsvarar *y̆* i följande fall. Konj. *för æn* 3 gg, *för en* KrB 13, 1, *för een* KrB 4, 2; superl. N. sg. m. *förste*; A. sg. n. *första* MB 20, jämte *fyrsta* 13 gg, Adv. *först* KrB 4; *för* 'förut' KrB 8, jämte *fyr* 34 gg, *förra* BB 5, 1; 19, 6, jämte *fyrra* 35 gg, D. sg. *lynnar börði* MB 26, 1, jämte *byrþi* þj 2, 2; B; *börþær mæn* BB 14 hvarjämte denna smsg. med *y* 6 gg, det enkla ordet *byrd* 9 gg; A. pl. *nökkla* KrB 5; N. sg. *hemfölghie* GB 5; adj. N. sg. m. *öppin* KrB 5, 4; Pr. k. *fölli* BB 47; inf. *förma*, Pt. *förmde* KrB 13, 1.

Vid första påseende skulle man väl vara frestad att uppfatta *ö* i dessa ord som det *ö*, hvilket i nsv. i så vidsträckt mån finnes som motsvarighet till fsv. *y̆*, och måste anses som därur utveckladt.

---

1) Förhållandet mellan isl. *kjot*, *kjǫt* och fsv. *köt*, samt det likartade mellan isl. *smjǫr* och *smør*, fsv. *smör* har förklarats af Noreen, *Arkiv* I, 167 genom antagande af att orden böjdes som neutrala *u*-stammar. Dock månne icke äfven i va-stamsböjningen samma dubbelhet skulle uppstå? N. sg. **ketva*, **smerva* gifver *kjot*, *smjor*, jfr hurusom i fsv. **singva*, **sinkva* gifva *siunga*, *siunka*, icke **sianga*, **sianka*. Månne icke således afledningens konsonantiska *u* haft samma betydelse för brytningen, som en dunkel vokal i följande stafvelse, se Noreen, *Altisl. gram.* § 85. Genom detta antagande synes det formelt dunkla isl. *jór* 'häst' kunna förklaras ur grundformen **ehwaR* genom utvecklingen: **ehwaR*, **johwaR*, **joh(w)R* > **jōR*.

Jag tror emellertid, att en sådan uppfattning vore förhastad. Exemplen äro mycket för få, att kunna antagas representera en så omfattande ljudutveckling, såvida någon annan möjlighet till förklaring finnes och i ett af dem, *fölli*, finnes *ö* för *y* i en ställning, där nsv. alltid äger *y*, se Lyttkens och Wulff, *Svenska språkets ljudlära och beteckningslära* s. 68, § 171, s. 70, § 179. Om *ö* i dessa ord icke hör under öfvergången *y̆* till *ö*, anser jag, att det bör förklaras som i-omljud af *o*. Denna förklaringsprincip synas språkforskarne hittils hafva så godt som förbisett, fångna i den fördomen efter Wimmers framställning i *Småbidrag til nordisk sproghistorie* s. 180 i *Det philologisk-historiske Samfunds mindeskrift* Kbh. 1879, som Noreen, *Altisl. gram.* § 61, anm. 3 uttrycker med: »Weil (nach § 55) urgerm. *o* nie in solchen stellungen vorkam, dass ein *i*, *j* folgte, könnte es natürlich lautgesetzlich keinem i-umlaut unterliegen» och denna fördom har varit så stark, att man hållit till godo med den af Wimmer p. a. st. framstälda förklaringen, som slutet af samma anmärkning innehåller: »In *ønir* u. dergl. ist *ø* eine analogiebildung nach dem *o* im sg. *sonr* in anschluss an das verhältniss von *ó* : *ǿ*». För att på det anförda exemplet åskådliggöra min afvikande uppfattning, huru mycket enklare är det icke att säga: Eftersom uppkomsten af den af det urg. *a*-omljudet framkallade vexlingen *o* : *u*, till tiden ligger så mycket före i-omljudet, kunde det inträffa, att *o* genom analogibildning kom att inträda i ställningen framför *i*, *j* och sålunda underkastas i-omljud till *ø*. Redan Guldhornets **holtingaR** visar ju, att *o* förefinnes i denna ställning och likartad är den analogibildning, som förutsättes af **erilaR** på Lindholm-ormen och Kragehul-spjutet, se Burg, *Die älteren nord. Runeninschriften* s. 38. Härmed hoppas jag hafva visat giltigheten af förklaringsgrunden; huruvida den kan användas på de föreliggande fallen, beror på storleken af de svårigheter, hvarmed denna användning är förknippad.

Lättast synes mig denna förklaringsgrund kunna erkännas i *för*, *för æn*, *först*, *förra*. Då prep. 'för' i VmL. I har formerna *fori*, *fyri*, *firi* synes det föga vågadt antaga, att den ljudform, som finnes i *fori*, har kunnat vinna inträde i dessa närbeslägtade ord. Att fatta *öppin* på antydda sätt torde vara lika tilltalande och vexlingen med *oppin*, och n. *ypith* synes starkt tala därför.

byrd i *börþær mæn* har som i-stam bif. isl. *burðr*; stammen **borð-* väntar man sig i G. sg. och G. pl., hvarifrån den kunde hafva utbredt sig vidare.

Pr. k. *fölli* anser jag hafva fått det *o*, som omljudats, genom inflytande från den biform *foller* till *fulder*, som RYDQV. VI citerar från UplL., VestmL. II och som förefinnes i t. *voll*. Jfr Pr. k. *fulli* 4 gg, som visar motsvarande inverkan från *fuldir*.

Subst. *hemfölghie* har i vokalisation rättat sig efter verbet »följa», hvaraf RYDQV. III anför inf. *fölghia* och RYDQV. II 367 imp. *fölgh* Bonaventura. Dessa stå i samklang med det RYDQV. II, 337 anförda Pt. pl. *folgþo* Cod. Bur. Jfr därmed t. *folgen*, fht. *folgên*, fe. *folgian* och förhållandet mellan fsv. *sæghia* och den af Rökstenens **sakum** förutsätta inf. **saga*, se BUGGE, *Tolkning af Runeindskriften på Rökstenen* s. 15 f. Genom sammanställningen af nu anförda förhållanden torde det ej befinnas osannolikt, att en fsv. inf. *fölghia* på landskapslagarnes tid kunnat finnas, hvars *ö* uppkommit genom *i*-omljud af *o*. VmL. I uppvisar likväl i 10 citat blott *y* i verbet »följa».

Att i ordet »nyckel» genom analogibildning finna *o* med möjlighet till i-omljud framför afledningens *-il-*, är icke öfverraskande, om ordet haft en sådan böjning med redan urgermansk vexling af *-il-* : *-l-* i afledningen, som uppvisats af BURG på nyss anf. ställe och af mig i BEZZENBERGERS *Beitr.* XI, 183 f. I vissa af formerna med den kortare suffixformen skall *o* ljudlagsenligt uppstå genom a-omljud och kunde därifrån förallmänligas öfver formerna med det längre suffixet.

Etymon af *förma* är okänd och vi kunna således intet säga om de inflytelser, som kunnat verka dess från andra urkunders *fyrma* skilda ljudform, jfr antagandet af sv. mask *förmi* RYDQV. VI, 150.

Vokalen *ö* i *lynnar börði* erkänner jag mig däremot icke kunna förklara, såvida det icke får antagas, att detta ord, isl. *byrðr*, är identiskt med fsv. *byrþ*, isl. *burðr* och således *i*-stam : ie. **bhr̥-ti-*, ej **bhr̥-tiā-*. I detta fall är den för *börþær mæn* gifna förklaringen tillämplig äfven för detta ord. Got. *baurþei*, fht. *burdî* äro afvikande bildningar. Jfr RYDQV. VI, 62.

På grund af att fullt nöjaktig förklaring fattas mig för de två sist anförda orden, vill jag ej bestämdt förneka, att *ö* i VmL. I kan vara uppkommet af *y̆*, men håller det för mycket osannolikt och anser mina förklaringar af *ö* i de öfriga orden för tillfredsställande.

g) Oklara fall.

1) Uti G. pl. *böta* þgB 5, 6; *fæ böta* þgB 14 måste *ö* antagas vara infördt från N. A. pl. *bötir*. Uti A. pl. *döma* GB 16, 1; G. sg.

dömarins þgB 5 är en analogisk inverkan från verbet *döma* tänkbar, men skriffel af *ö* för det eljes vanliga *o* sannolikare. Som skriffel torde väl ock *öskyldum* GB 16, 1; *öföris* BB 47 samt *örkar* BB 43 böra fattas, det första föranledt af det näst förut stående *döma,* det andra af andra stafvelsens *ö* och det tredje af ett omedelbart förut stående *saclös.* Skriffel synes ock *öftærin* GB 7 vara.

2) Upprinnelsen af *ö* i *trö* KrB 5, 1; *örthug* KrB 3, 4; þj 17, 1 (2 gg) är dunkel på grund af ordens etymologiska oklarhet.

§ 8. Diftonger med *i* som medljud.

a) Dift. *ia. iæ.* Denna diftong, oftast uppkommen genom brytningen, har i allmänhet antagit gestalten *iæ* genom framåtverkande i-omljud, och blott i nedan anförda fall bevarats som *ia.* Som dess bevarande delvis synes bero på satsfonetik, skall jag för hvarje citatställe anföra den närmaste kontexten. Fallen äro följande: *fori iamlanga offir* KrB 3, 4; *naat oc iamlange* KrB 15 (2 gg); MB 5 (2 gg); MB 11; *naat oc iamlanga* KrB 15 (2 gg); MB 5 (2 gg); *nat oc iamlanga* GB 17; *firi iamlanga þing* þgB 12; blott 1 gg *naat oc iæmlanga* BB 15; *firi bondans sial* KrB 5, 3; *sialwir han þriþi* KrB 4, 1; 14; *a sialf sins tæktir* BB 19, 3; *oc hawi sialwir* BB 36; *till witna sialf hun þriþi* KrB 12; *fari sialwir* GB 16, 1; *höfþi sialwir een swa windir* MB 10; dock *sæmbir sialwm wm* BB 19, 1 (jfr *nöti siælwir ærwoþi* BB 24, *föri oc siælwir af siit* ib., *leti siælwir . æpti wærþi sinu* BB 30; 35, 3; *böti siælwir* BB 35, 1; *böti hirþingi siælwir* B 39, 5; *swari siælwir wærkum sinum* GB 3, 2; *see siælwir till lagha sinna* þgB 11; N. pl. *þe hawin siælwir sæt* MB 11; dock äfven *wari siælwir taks man* BB 35, 2; *wari siælwir malsæghandi* þgB 11). MB 16 synes särskildt upplysande genom de tre citaten: *för æn siæluasæt ær gior*; *standir æki siælwasæt,* men *standi sialuasæt.* Vidare *i iampnaþa hændir* GB 12; *þa ma han i iarn och hæptu sætiæ* þgB 6. Afvikande däremot *þær till iamt ær* BB 11.

Af dessa exempel torde framgå, att *ia* uti VmL. I qvarstår genom inverkan af ett närstående *a,* men öfvergår i andra fall till *iæ.* Står detta *a* i betonad stafvelse, kan det utöfva verkan, äfven skildt från *ia* genom en stafvelse; befinner det sig däremot i obetonad stafvelse, kan det blott utöfva inverkan på närmaste stafvelse. Att någon gång såväl *ia* som *iæ* öfverskrider sin gräns, är icke förvånande.

Att diftongen *ia* vanligen står qvar i pron. *iac* 6 gg, *iak* 9 gg, *iæk* KrB 12, torde däremot bero på att ordet oftast användes obetonadt i satsen, ty i obetonad ställning inträdde icke det progressiva i-omljudet *ia* till *iæ*, såsom bibehållandet af *ia* uti ändelser visar t. ex. inf. *hylia*, *kræwia*, *wæria*, se NOREEN, *Arkiv* I, 176, not 3. På motsvarande sätt förklaras väl äfven det danska *jeg* bäst; det har deltagit i den allmänna försvagning till *e*, som träffar detta språks obetonade vokaler. Möjligt är det naturligtvis ock, att det framgått ur en det fsv. *iæk* motsvarande form med progressivt i-omljud.

b) Dift. *io*, *iö*.

1) Brytningsdiftongen, som svarar mot isl. *jo*, *jǫ*, är *io* t. ex. *iord* KrB 10 etc., verbet *iorþa* KrB 4, 2 etc., Pt. ind. pl. *hioldu* KrB 9, 2, se NOREEN, *Arkiv* I, 173; *giolsæmi* MB 10 (jfr *gilia* GB 7 och *giæl maþir* GB 10) *hiord* BB 39, 5; adj. N. pl. *lösgiorþir* þj 7. Som brytningsdift. måste ock *io* uti *giora* uppfattas.

2) Uti N. sg. n. *iom dyrt* MB 17 står *io* för väntadt *ia*. KOCK, *Svensk Akcent* II, 338 antager, att detta tyder på att hufvudtonen hvilat på *dyrt*, hvarigenom en öfvergång af *iam-* till *iom-* i den obetonade första leden af sammansättningen inträdde. KOCK andrager för bestyrkande af den antagna betoningen accentueringen *jämfórelse*, *jämfórlig* hos WESTE, *Parallèle des langues françoise et suédoise*. Då jag ej ser någon annan möjlighet att förklara *iom-*, torde KOCK hafva rätt. KOCK förklarar äfven *suman* BB 34, 1 (2 gg); 39, 5; GB 11, 5 (2 gg); þj 8; 9; þgB 1, 1 och *soman* VmL. II på samma sätt; *saman*, som förekommer i VmL. I 16 gg, skall hafva blifvit *soman*, *suman*, då det stod obetonadt dels i vissa förbindelser i satssammanhanget dels som obetonad led af en smsg. Skola emellertid *suman* i VmL. I och samma lags *iom* båda utvecklat sig ur a-vokalisation af samma orsak, inser man icke grunden till deras faktiska olikhet i vokalqvalitet. Därtill kommer att citatställena för *suman* just ej gifva någon lägre grad af betoning vid handen. Anser jag mig sålunda böra godkänna KOCKS förklaring af *iom-* i VmL. I, måste jag däremot i afseende på *suman* och *sum* afgjordt ansluta mig till doc. NOREEN, som på sina föreläsningar tolkat dem som afljudsformer till *saman* och isl. *sem*, innehållande ett ie. afljudsstadium **səm-*, som gifver germ. **sum*, såsom ie. **gvəm* förefinnes i verbet *kuma*, *koma*.

3) Utom brytningen förekommer *io* blott i följande fall: ordet *hion* 9 gg; A. pl. m. *fiora* KrB 3, 4, f. *fiorar* KrB 3, 5; *fiora* KrB

5, 3; þgB 5; D. pl. *fiorum* GB 11, 1 till N. pl. f. *fyra* BB 19, 1; A. sg. *sio* BB 43, 1; i ordet *fiorþungir* 9 gg.

4) Dift. *iö* förekommer blott 1 gg i adj. N. sg. f. *giör* MB 16, hvilket adj. eljest i 18 citat har *io*, 5 gg i presensstammens af »göra», hvilket verb med undantag af två citat med *ö* i Pr. k. för öfrigt i talrika citat har *io*. Formerna med *iö* antar jag skola tolkas som en öfverföring af *i* från *io* till formerna med *ö*, där *ö* är v-omljud af *æ*; jfr ofvan § 7, c.

c) Dift. *iu*, *iv*, *iw* förekommer:

1) Motsvarande isl. dift. *jó*, *jú* t. ex. *liius* KrB 3, 5; *sivþir* þgB 5, 5; *sivkir* KrB 4, 1; *hiwl* þj 17, 1; *siwkir* þgB 13.

Anm. På det äfven förekommande *yu* äro citaten anförda § 5, f.

2) Som brytningsdiftong: *tiughu* 2 gg jämte *tyughu* 6 gg af »20» och subst. *tiughir* KrB 3; N. A. pl. n. *fiughur* GB 11, 1 *fiuwr* KrB 3, 2 af »4».

Man synes icke kunna tvifla på att detta *iu* för det eljes vanliga *io* bör sättas i förbindelse med att dessa ord ha *-u* i ändelsen, men hvarför har icke också Pt. *hioldu* KrB 9, 2 *iu?* Månne, emedan 2 konsonanter skilja *io* från *u?*

3) För väntadt *y* uppträder *iw* uti Pr. ind. 3 sg. *spiwrs* þgB 8. Detta *iw* synes icke kunna tolkas annorlunda än som en digrafisk beteckning för *y*, enär jag icke i denna form kan rättfärdiga en dift. *iw* af något slag. Med detta skulle *yw* i P. pr. *rywkandi* kunna sammanställas, men är sannolikt att fatta som återgifvande ett verkligt uttal, se § 5 e, s. 27.

4) D. sg. *scoghaskiuli* Eþs 9 visar *iu* för *y* i jämförelse med D. sg. *husa skyli*, *garþaskyli*, *grindaskyle* ib. De båda vokalisationerna tillhöra olika bildningar isl. *skjól* och *skȳli* n. 'a shelter'.

Kap. II.

Vokalerna i stafvelser utan exspiratorisk hufvudaccent.

§ 9. De normala vokalerna i obetonade stafvelser äro i VmL I *a*, *i*, *u*. Undantagsvis förekommer *æ* för *a*, *e* för *i*, *o* för *u*. Högst sällan står *æ* för *i*, eller *e* för *a*. Bokstafven *y* förekommer blott en gång för *i* : A. pl. *luty* KrB 3 jämte *luti* Eþs 6, 1 och en gång för *u* : D. sg. n. *saclösy* BB 10 jämte *saklösu* BB 43.

§ 10. Bokstafven *a* brukas stundom mot förväntan.

a) *a* står för väntadt *i* uti *frænzsama spiæl* KrB 9, 6 jämte *frænzæmispiæl, frænzæmis spiæl* ib. Detta synes ej kunna bero på annat än felskrifning.

b) *a* står för *u:*

1) I *fara nöti* MB 6 jämte *farunöti* Þj 16, 4, isl. *förunøyti*. Andra likartade bildningar i VmL. I hafva *u* t. ex. *forgangu man* ÞgB 5, *köpuman* BB 1 (2 gg). Jfr RYDQV. IV, 21.

2) I Pr. ind. 3 pl. *æra* EÞs 1, *agha* EÞs 2, 3; MB 4, 1; 21 beror *-a* på anslutning till den vanliga flexionen af presens.

§ 11. Bokstafven *æ* i obetonad stafvelse.

a) *æ* för *a*.

Tvänne olika grunder, vokalharmoni, afhängighet af föreg. stafvelses qvalitet och vokalbalans, beroende af qvantiteten hos den föregående delen af ordet, har KOCK i sina *Studier öfver fornsvensk ljudlära* uppvisat vara gällande för vexlingen af de obetonade vokalerna *a* : *æ*, *i* : *e*, *u* : *o* i olika fsv. urkunder. Då i VmL. I andra vokaler i obetonade stafvelser än de regelbundna *a*, *i*, *u* anträffas, kunna afvikelserna från dessa normalvokaler blott tolkas som en tendens i ena eller andra riktningen. Denna tendens bör väl till sitt väsen tolkas så, att den ljudförändring af ändelsevokalerna, som af ena eller andra orsaken var bragt å bane, ännu var så obetydlig, att det akustiska intrycket däraf blott understundom förledde skrifvaren att anbringa ett *æ* för *a*, ett *e* för *i*, ett *o* för *u*. Men däraf följer ock, att det är förekomstsättet af dessa afvikande skrifningar, som beviskraft bör tillmätas, då man vill utröna vilkoren för förändringen, ljudlagen eller ljudlagarne. Deras större eller mindre antal, i förhållande till de regelbundna *a*, *i*, *u* utgör däremot måttet på storleken af den ljudförändring, hvars riktning de som qvalitetstecken angifva.

Hvad *æ* för *a* i obetonade stafvelser angår, synes detsamma i VmL. I till en del bero på vokalharmoni, om ock öfvervägande på vokalbalans. Vokalharmonien är uppenbar i *mæþæn* ÞgB 2 och sannolikt åtminstone medverkande i de många ord med *æ* i föregående stafvelsen, som utbytt *a* mot *æ* i en följande obetonad.

1) Efter *æ* i föregående stafvelse: *sæghiæ* EÞs 6, 3; *sætiæ* BB 16; Þj 13; *sætiæs* BB 35; GB 12; *læggiæ* BB 15; *wæriæ* BB 40; ÞgB 14; *swæriæ* ÞgB 15; 15, 1; *næmpdær* ÞgB 15; *næmpdæ men* KrB 1; *ællæ* KrB 3, 1; *ællær* KrB 3, 5, *hæfdær* KrB 9 (2 gg);

sængæ stuk KrB 9, 4 *wærnær iorð* MB 20, 2; *sænnæ* BB 5, 1; *wæstæn wart* BB 19, 1 (2 gg); *mærdræ* BB 26; *hæghnæ skoghum* BB 44, 1; *ættæbot* GB 3, 2; *næmpnæ* þgB 3, 1; *fællæ* þgB 3, 2 (2 gg); *giældæ* þj 15; och i penultima *wærkiænde* MB 11; *wækiændi* MB 23; *malsæghændi* BB 22; *owæpiæþu* þj 7.

Det är tydligt, att dessa fall ock skulle kunna sägas hafva *æ* på grund af vokalbalans; men det är deras stora antal i förhållande till *æ* efter rotstafvelser med andra vokaler, som gör, att man måste tillskrifva qvaliteten hos rotstafvelsens *æ* någon betydelse för inträdet af *æ* i ändelsen. Antingen var verkligen det obetonade *æ*-ljudet hos dessa mera utprägladt än eljes, eller hade skrifvaren på grund af den föregående rotstafvelsens *æ* lättare att uppfatta detsamma.

På *æ* i obetonad stafvelse efter öfriga vokaler finnas följande exempel:

2) Efter *a* i föregående stafvelse: *wartæ* KrB 5; *sarghæ* Eþs 2; *fallæ* Eþs 2, 2; *allæ* Eþs 6, 1; *mangæ* þgB 14; *andræ* þgB 5, 4; *bud kaflæ* þgB 1, 1; *sumar natæ* BB 44; *kluckaræ* KrB 5, 6.

3) Efter *e* i föregående stafvelse: *ellæ* Eþs 6, 1; *meræ* BB 23; *flenæ* BB 38.

4) Efter *i*: *sinæ* GB 2; KrB 1; *wigslæ* KrB 1; *wikslæ fæ* KrB 8 (2 gg); *fitiæ* KrB 3, 3; *scriptælös* KrB 4; *bindæ* KrB 7; *wisæ* GB 15; *millæn* þgB 17, 2; *pænningæ* BB 45, 5; *lysningæ witnæ* MB 20.

5) Efter *o*: *kostæ* þj 16, 1; *soknæ* þgB 3, 2.

6) Efter *u*: *kunnæstir* GB 11, 1; *þiufwær* þgB 1, 1; *vbuðnæ* þgB 11.

7) Efter *y*: *bygdæ* GB 13; *skyldæstir* GB 16, 1 (2 gg).

8) Efter *ö*: *föræ* KrB 6, 1; *öræ* KrB 8 (2 gg); *öftærin* GB 7; *sökiændi* þgB 1; *börþær mæn* BB 14.

Anm. För *fæþærni*, *möþærni* har Kock, *Stud. öfver fsv. ljudl.* II, 308 uppvisat, att deras *æ* i andra stafvelsen måste vara *i*-omljud af *a* och för att förklara inträdet af detta antagit, att dessa ord hade en stark biaccent på andra stafvelsen. Ordens skrifning med *æ* i andra stafvelsen, blott 1 gg *fæþerni*, i VestmL. I bekräftar i allo Kocks framställning, enär där svarabhaktivokalen högst undantagsvis får annat tecken än *i*.

b) *æ* för *i*, *e* visar A. sg. *sinnæ* GB 15.

§ 12. Bokstafven *e* i obetonad stafvelse.

a) *e* för *i*.

Äfven denna afvikelse från normalbeteckningen synes i det hela bero på vokalbalans, men påkalla antagandet af vokalharmoni,

i den mening som ofvan antagits för förklaringen af *æ* efter *æ* i föregående stafvelse. Efter *e* i föregående stafvelse synes nämligen *e* oftare inträda för *i* än eljest. Äfven *æ* i föregående stafvelse synes gynna inträdet af *e* för *i*.

De fall, då *e* skrifves för *i* uti icke hufvudtonig stafvelse, äro följande:

1) Efter *e* i föregående stafvelse: *epe* 15 gg; *flere* 11 gg; *mere* 5 gg; *enne* KrB 9, 1; *þere* KrB 5, 6; þgB 3, 2; *henne* GB 12.

2) Efter *æ*: D. sg. *hæste* BB 38, 2; *wapa giælde* MB 21; N. A. D. sg. n. *till mæle* þgB 13; *fæþærne* GB 11, 1 (2 gg), *möþærne* GB 11, 1 (2 gg); D. sg. f. *hænde* Eþs 7, 1; *wærkiænde* MB 11; A. sg. f. *bætre* GB 4; N. sg. m. *fæmte* GB 2; *sætte* GB 2; D. sg. *hænne* KrB 5, 6; GB 2; *þæsse* KrB 4, 2; Pr. k. 3 sg. *giælde* (8 gg), *hæmpte* BB 2, 1; *hæte* KrB 12; *kære* BB 42; *læse* MB 4, 2; *næmpne* MB 20; *stænke* KrB 6, 1; *lærez* KrB 5, 3; Prep. *æpte* GB 3, 1; adv. *længe* BB 4; *fiærre* BB 19, 3.

3) Efter *a*: D. sg. m. *kirkiu garþe* Eþs 7; *manne* (i smsg. 3 gg); D. sg. n. *barnne* GB 10; *lane* BB 34; *lasse* BB 23; *raþe* GB 1; *rane* þj 16, 4; *sare* MB 20; N. sg. sv. m. *gangare* BB 38; *iamlange* MB 11; *kluckare* (8 gg); *klockare* KrB 5, 4; *klockarenum* (2 gg) *stallare* (3 gg); *stekare* (3 gg); *malsæghande* (31 gg, 1 gg felskrifvet); *wæghfarande* þj 14; *rinnande* MB 20; *gangande* MB 26, 2; *æghande* (2 gg); N. pl. m. *alle* (5 gg); N. sg. m. sv. form. *sjgnaþe* KrB 1; Sup. N. pl. m. *skyldaste* KrB 9, 2; Pr. k. 3 sg. *stande* (4 gg); *fae* BB 19, 3, *gange* KrB 9, 6; *raþe* (8 gg); *aghe* Eþs 2, 4; 3 pl. *stande* KrB 9, 1; *falle* BB 31; Pt. *salde* BB 1; P. p. N. sg. f. *fallen* KrB 11; N. pl. m. *gangne* þgB 12; *baþe* (6 gg); *hwarte* BB 8, 1; P. pr. N. sg. m. *iordæghande* Eþs 2, 4; *wiliande* MB 6; D. sg. m. *moghande* BB 39, 5.

4) Efter *i*: neutra *sinne* GB 15, *twæskipte* MB 20, 1; *swearike* Eþs 1; *witne* (2 gg); D. sg. b. f. *iorþine* GB 15; *skötrane* (4 gg); N. sg. sv. m. *ærwinge* MB 8; komp. *minne* BB 39, 6; D. sg. f. *sinne* KrB 9, 5; Pr. k. 3 sg. *gilde* þj 16, 4; 3 pl. *binde* GB 1; Pt. ind. 3 sg. *ringde* KrB 5, 6; 1 sg. *wilde* BB 39, 2. Obs. med kort rotstafvelse: Pr. ind. 3 sg. *liwer* GB 11, 1.

5) Efter *o*: D. sg. m. *biscope* KrB 15, *scoghe* BB 43, *bloþe* MB 20 (2 gg); A. sg. f. b. f. *botena* þgB 5, 1; N. sg. *bonde* (10 gg); *bonden* (2 gg); Pr. k. 3 sg. *offre* KrB 3, 4; *boe* BB 40, 4; P. p. N. sg. n. *boeth* MB 24.

6) Efter *u:* D. sg. m. *kununge* þgB 11; *kunungenum* þgB 11; *friþiung* þgB 7, 2; N. pl. m. *biltughe* Eþs 2; N. sg. m. *siwnde* GB 2; Pr. konj. 3 sg. *biwþe* GB 16, 1; Prep. *wnde* KrB 5, 6; Adv. *uppe* MB 4, 1.

7) Efter *y:* D. sg. n. *grindaskyle* Eþs 9; Pr. k. 3 sg. *hyse* BB 51, 1.

8) Efter *ö:* A. sg. *öre* (5 gg); N. A. D. sg. *ezöre* (4 gg), *edzöre* Eþs 4; *en böte* Eþs 9; *twæböte* (2 gg); adj. N. sg. m. sv. form *döþe* (2 gg), *förste* GB 2; Pr. k. 3 sg. *böte* (6 gg), *före* KrB 4, 2; Pt. ind. 1 sg. *födde* KrB 12; 3 sg. *förþe* KrB 6, 2; *förmde* KrB 13, 1.

b) *e*, där etymologien låter vänta *a*, förekommer i ett par fall:

1) *hemfölghie* GB 5 står för eljes i fsv. förekommande *hemfylghia* f., isl. *heimanfylgja*. Jfr hurusom stundom efter *gi* skrifves *e* för *æ*, se § 2, c; till *æ*, uppkommet af *a*, torde väl det här föreliggande *e* närmast referera sig.

2) Till inf. *klanda* BB 12 förekommer Pr. ind. akt. sg. *klanda* BB 30; pass. *klandas* BB 35, 2; men därjämte *klandes* BB 8; 35; 35, 1; þj 13. Denna vokalisation förekommer för ofta för att vara felskrifning och synes därför böra uppfattas som återgifvande ett uttal skildt från *klandas*, **klandæs*. Uti formen *klandes* torde således *e* stå för *i;* man kunde därjämte vänta ett **klandis*. Ett sådant presens skulle tillhöra den fjärde svaga konjugationen och mellan den första och fjärde svaga' konjugationen finnas i själfva verket ej få öfvergångsformer, isynnerhet i vestgerm. språk, se Braune, *Althochdeutsche grammatik* § 369, anm. 1, Sievers *Ags. gram.* § 416, anm. 6, 7.

§ 13. Bokstafven *o* för *u* uti obetonad stafvelse.

1) Efter *a* i föregående stafvelse: Oblika kasus af sv. f. *capolösir* þj 7; *fastomat* KrB 13, 1; Pt. ind. 3 pl. *waro* MB 5, 1, *atto* þgB 5, 1; G. sg. f. af adj. sv. form *sancto* KrB 1.

2) Efter *e:* Oblika kasus af sv. f. : *leghodrængir* KrB 3, 4; A. pl. *ekorna* BB 14.

3) Efter *i:* Oblika kasus af sv. f. : *kirkio* KrB 1; *piænisto lös* þj 15; *mario* KrB 1.

4) Efter *o:* Oblika kasus af sv. fem. *a como* Eþs 7, 1; *acomo* MB 20; *kroklokarl* MB 3, 5; Pron. N. sg. m. *nokor* BB 19, 2; 38, 2; 43; GB 4 och i sammanställningen *annar nokor* KrB 5, 6; N. sg. n. *nokot* BB 35, 2; 36; þj 11; 13; A. sg. n. þgB 8; *annat nokot* þj 15; A. sg. m. *nokon* þgB 5, 1; D. sg. m. *nokorum* Eþs 2; þgB 5, n. *nokoru* KrB 10; N. pl. n. *nokor* KrB 7; A. pl. m. *nokora* þj 6 (afvikande blott N. sg. m. *nokur* MB 6).

5) Efter *y:* A. sg. *synnodagh* KrB 5, 6; 15; BB 42; A. pl. *synnodagha* KrB 7; 15.

6) Efter *æ:* Oblika kasus af sv. f. : *hæpto* þgB 5, 1; *ænkio* GB 8; *kyndilsmæsso dagh* KrB 6, *mikialsmæsso* KrB 3, 1; *stæmpnodaghir* BB 51, 2; *stæmpnodaghi* BB 14; *stæmpnodaghar* GB 12; D. sg. n. *ængo* KrB 5, 3; *oprængdo* þj 14; *intækior* BB 39, 2.

7) Efter *ö:* Oblika kasus af sv. f. *blöio* GB 2; *föþo* KrB 5; *wangömo* BB 45, 1; adj. D. sg. n. *swaralöso* þgB 2; G. sg. f. sv. form *sancto* KrB 1.

I öfverensstämmelse med den vokalharmoniska inflytelsen vid öfvergången *a* till *æ*, *i* till *e*, skulle man ock här vänta att företrädesvis finna *o*, då föregående stafvelse innehölle *o*. En dylik vokalharmonisk inflytelse torde det vara som gör, att pron. »någon» oaktadt sina många citat har *o*, blott en gång *u*, i andra stafvelsen. De öfriga exemplen på *o* för *u*, som alla äga lång rotstafvelse, hänvisa på vokalbalansen som sitt ursprung. Då så många *e* för *i* förekomma efter *i* uti föregående rotstafvelse, se § 12, a, 4, är det väl intet vittnesbörd om en vokalharmonisk tendens, att intet exempel på *o* för *u* finnes efter *u* i föregående stafvelse.

Anm. *u* står för *a* i *husuby manz* þj 15 jämte former med *a* MB 23; þgB 1, 1; 5; 13. Jfr Rydqv. IV, 21.

§ 14. Svarabhakti.

a) Den hjälpvokal, som utvecklat sig mellan själfljudande *r* och föregående konsonant skrifves i VmL. I nästan genomgående *i* t. ex. *sivkir* KrB 4, isl. *sjúkr; hæstir* BB 35, 1 etc., isl. *hestr; bolstir* GB 2, isl. *bólstr* m. Oxf. Fritzner[1]).

Anm. Hjälpvokal visar sig mellan sonantiskt *n* och föregående konsonant i A. sg. *wapin* Eþs 2, 5; däremot N. sg. *wapn* þj 12, D. sg. *morð wapn* MB 19, *watn* BB 1 etc.; *fiski watn* BB 43, 1. Exemplet är för enstaka att af detsamma draga några slutsatser.

b) Understundom tecknas hjälpvokalen *e* eller *æ*.

1) *e:* Pr. ind. 3 sg. *aker* BB 40, 3; þj 16, 1; *dragher* KrB 6; N. sg. m. *sliker* BB 19 (3 gg); *fatöker* þgB 17, 4; *riker* þgB 17, 4; A. sg. *aker* BB 40, 4; N. pl. *ganganz föter* BB 35, 2.

2) *æ:* Pr. ind. 3 sg. *gitær* þj 1, 3; N. sg. m. *Jnlænzskær* þgB 17, 4; *wtlændskær* GB 17; G. sg. *akærs* BB 40, 1.

Att söka angifva någon orsak till dessa fåtaliga afvikelser från regeln vore alt för äfventyrligt.

---

1) Sv. *bolster* tillåter, t. *Polster* synes fordra isl. *bolstr*.

Kap. III.

Konsonanterna.

§ 15. *b* i VmL. I är, etymologiskt sedt:

a) Motsvarighet till isl. *b*. t. ex. *böta* KrB 11; BB 38; 42; 49; þgB 3, 1; *lamb* KrB 3, 1 (2 gg).

b) Inskjutet mellan *m* och *l* eller *r*.

1) Mellan *m* och *l:* N. sg. *homblagarþir* BB 24 (2 gg), A. sg. *homblagarð* BB 24, D. sg. *humblagarð* KrB 3, 3; A. sg. m. *gamblan* KrB 3, 1 (2 gg), D. sg. m. *gamblum* BB 19, 3, D. sg. n. *gamblu* MB 20, A. pl. m. *gambla* BB 21 (2 gg), D. pl. *gamblum*.

2) Mellan *m* och *r:* N. sg. *dombir* þj 3; þgB 5, 2 (2 gg); Komp. N. pl. m. *fræmbru* BB 31, 1; D. sg. n. *sæmbra* BB 10, 1; Pr. ind. 3 sg. *simbir* BB 39, 6; *combir* KrB 3; 6, 1; 15; Eþs 4; 7; 9; 9, 1 etc. 45 gg; *kombir* BB 12; 18; GB 3, 2; 4; 4, 1, 5 gg; com *bir* 6 gg; *sæmbir* 3 gg.

§ 16. *c* i VmL. I är till användningen liktydigt med *k* och skall behandlas i sammanhang med detta.

§ 17. *d* i VmL. I är, etymologiskt sedt:

a) Motsvarighet till isl. *d*, fsv. *d*. t. ex. *dyur* MB 26, 3; *giæld* BB 46, 2; þgB 7 (2 gg); *halda* MB 4; 4, 1 (2 gg); BB 15 (2 gg); GB 1; 16, 1; *binda* BB 9, 1; GB 8; 15.

b) Inskott mellan *ll*, *nn* och *r:*

1) Mellan *ll* och *r:* Pr. ind. 3 sg. *faldir* KrB 5, 6 (7 gg); 10 etc. 13 gg (därjämte *fallir* BB 24; BB 40, 1); N. sg. m. *wildir* BB 22, 2 (2 gg); þgB 13 (därjämte *willir* BB 40, 5); G. pl. m. *aldra* Eþs 1.

2) Mellan *nn* och *r:* N. sg. *lænsmandir* þgB 4; 16; N. sg. m. *sandir* 34 gg; A. sg. f. *andra* KrB 4, 2; Eþs 8 etc. 23 gg; A. sg. n. sv. form. *andra* BB 45, 1; D. sg. m. *andrum* þgB 6; 11; D. sg. f. *andri* MB 11; D. sg. n. *andru* GB 17 etc. 6 gg; N. pl. *andri* GB 16, 1; D. pl. *andrum* GB 11, 1 etc. 6 gg; Pr. ind. 3 sg. *brindir* KrB 5, 5; MB 21 etc. 9 gg; *rindir* BB 45, 1, *windir* MB 10; GB 3, 2.

c) Motsvarighet till fsv. *þ*, isl. *ð* i stafvelseslut. I denna ställning brukas ock *ð*. Då *ð* äfven eljest brukas i de ställningar, där *d* erkändt äger ljudvärdet klingande explosiva, se § 18, och då fsv. *þ*, isl. *ð*, uti stafvelseslut i VmL. I återgifves med *d* eller *ð*, i stafvelses början däremot med *þ*, måste den slutsatsen dragas, att i denna lags språk den interdentala klingande spiranten *ð* öfvergått

till explosiva i stafvelseslut, men bibehållits i början af en stafvelse. Denna fördelning äger rum i det stora hela, och bibehålles oftast orubbad äfven där vexling mellan de båda ljuden uppkommer inom böjningen af samma ord. Stundom öfverföres likväl genom analogibildning den ena gruppens tecken och ljud till former tillhörande den andra. En särskild undersökning skall jag egna de fall, då spiranten *þ* står framför svarabhaktivokal, emedan det a priori är ovisst, till hvilkendera gruppen detta fall skall höra, huruvida öfvergången af spiranten *ð* till explosivan *d* inträffat före svarabhaktivokalens utveckling, då spiranten *þ* ännu stod framför konsonant eller efter att spiranten *þ* genom utveckling af svarabhaktivokalen kom framför vokal.

1) I öfverensstämmelse med den angifna regeln begagnas *d*, *ð* i följande fall. Då inom böjningen af samma ord vexling mellan former med *d*, *ð* och former med *þ* förefinnes, anför jag för jämförelses skull äfven citaten på dessa senare. *afradskarl* BB 13; *afrad karli* BB 13; *bloð* KrB 13 : *bloþe* MB 20 (2 gg); *granzla eð* þj 11 (öfriga talrika former af »ed» hafva *þ*); *gard* Eþs 2; 2, 1 etc. 9 gg; *garð* MB 4, 1 etc. 5 gg, i smsg. 5 gg : *garþin* BB 39, 1 (2 gg); GB 11, 2, *garþi* Eþs 2 etc. 11 gg, *garþinum* Eþs 2, 6, *garþa* BB 39, 1 etc. 4 gg; *mærdra, mærdræ* BB 26; *pilagrims færd* þgB 13; *afrad* þgB 5, 6 : *afraþi* BB 13; *bana orð* MB 6; *borð* (3 gg); *brydlöp* GB 6; *buð* KrB 4 (3 gg); 4, 1; 5, 6 : *buþ* KrB 5, 2, *forbuþ* KrB 15, *forbuþi* KrB 15; *edzord* þgB 13; *ezord* þgB 13; *farlið* BB 40, 3; *howd* Eþs 2, 2 (3 gg) : *hofþi* þgB 13, *höfþi* MB 13; *howð saar* MB 11; *morð* MB 3, 2; 3, 4; *belgmorð* KrB 12; *morð wapn* MB 19; *swærd* KrB 15; *swærð* Eþs 3; *wad* BB 22, 2; *wizord* BB 27; 28; GB 1 etc. 21 gg; *wizorð* BB 48, 1 etc. 19 gg: *wizorþum* KrB 9, 6; *wærd* BB 5; 5, 1; 34, 1: *wærþi* BB 30; 31; 35, 3; 36; *wærnær iorð* MB 20, 2; *bolstað* KrB 6, 1; BB 42 (4 gg); *bolstad* BB 1; 21, 1; þj 17, 2; *bolstad men* BB 24, *bolstads mæn* BB 42, *bolstadz mannum* BB 45 : *bolstaþi* MB 4, 1 etc. 5 gg, *bolstaþum* BB 11, *bolstaþa men* MB 5 (2 gg); *budskapir* þgB 1, 1; *guð* KrB 1; *stað* BB 19, 6; 21; *stad* Eþs 4; BB 19, 6; *wardnat* GB 5 : *wardnaþi* GB 2; *frid* Eþs 2, 3; 2, 4; 5, 1; *frið* Eþs 6 (2 gg); 6, 2 (2 gg); *warfrid* þgB 7, 2 : *friþi* MB 13, *friþinum* MB 14; *quid* BB 46; *wid* KrB 13 (2 gg) : *wiþar* BB 19, 3.

brudfærd GB 2; *byrd* KrB 9, 2; GB 12; *byrð* KrB 9, 2; BB 1 (2 gg); 2 (2 gg); GB 1 : *byrþina* BB 6, 1, *byrþamen* BB 1; 5, *byrþar*

man BB 2, *börþær mæn* BB 14; *grið* Eþs 1, 1; *giærð* Eþs 2, 5 (2 gg); : *utgiærþir* þgB 7, 2; *giærdning* BB 39, 6; *gödning* BB 11; *rena gödning* BB 19, 1; *hiord* BB 39, 5; Eþs 1; 3; *iorð* BB 1; 2; 6, 1 etc. 9 gg, *iord* KrB 10 etc. 8 gg : *iorþin* þgB 5, *iorþina* Eþs 6 etc. 7 gg, *iorþine* GB 15; *rydning* BB 40, 1; *sæð* KrB 3, 2; BB 45, 3 : *sæþa span* BB 46, 2; *winsked* MB 4, 1; *wædningh* þgB 11; *brud* GB 2 (2 gg); *blod wita* Eþs 4; *boðsæta* KrB 3, 4; *brudgumi* GB 2; *budkafla* þgB 1, 1; *bud kaflæ* þgB 1, 1; *godwilia* GB 3, 2; *brudsæta* GB 2; *breð* BB 19, 1; *eð gildir* þgB 17, 2; *edzörd* þgB 13; *aðru* KrB 9, 3, *adru* þgB 7; *adrum* BB 26; *böd* KrB 13, 2; *vbuðnæ* þgB 11; *myrð* MB 3, 4; *giorð* Eþs 2, 2; *wið* 9 gg.

2) Framför svarabhaktivokal förekommer:

α) *þ*: *bloþir* KrB 9, 4; *eþir* KrB 9, etc. 12 gg; *garþir* BB 8, 1; 39, 1 etc. 5 gg, i smsg. 2 gg; *sivþir* þgB 5, 5; *skilnaþir* Eþs 1; *döþir* BB 15; þgB 13; *kirkiu friþir* Eþs 4, 1; *warþir* þgB 8, 1; *giptamaþir* GB 3, 2; *giælmaþir* GB 10; *lænsmaþir* KrB 6, 1; 6, 2; þj 8 (2 gg); *maþir* Eþs 2, 6; *taksmaþir* BB 16; *döþir* MB 5, 1; *riþir* KrB 8 (2 gg) etc. 8 gg; *biwþir* BB 45, 2; *biuþir* þgB 3, 2; *byuþir* 4 gg; *warþir* 43 gg; *uarþir* MB 21; *biþir* Eþs 2, 3; 6; 6, 2; *castaþir* MB 3, 2; *sarghaþir* Eþs 2, 2; *barþir* MB 8; *laghþir* Eþs 8 (2 gg); *ryþir* BB 10, 1; *warþir* BB 40; *förþir* þj 5, 2; *wiþir* MB 7 etc. 28 gg; *niþir* 15 gg; *syþir* BB 19, 2.

β) *d*, *ð*: *ardir* BB 40, 2; *ardir bild* BB 40, 2; *þings fridir* Eþs 4, 1; Pr. ind. 3 sg. *wardir* 18 gg; *bidir* MB 26.

Af denna exempelsamling torde det vara klart, att framför svarabhaktivokal är *þ* den ljudlagsenliga utvecklingen; öfvergången af den interdentala klingande spiranten ð till dental klingande explosiva har altså egt rum efter utvecklingen af svarabhaktivokalen. Särskildt bevisande är härvidlag N. sg. *maþir*, isl. *maðr*, emedan i dess böjning inga andra former med *þ* förekomma, hvarifrån en analogibildning kunde hafva utgått. Af de under *β*) anförda fallen med *d* framför svarabhaktivokalen, kunna *ardir*, *fridir* utan svårighet förklaras genom analogibildning från böjningsformer, där spiranten ð stod i slutet af stafvelsen. För *bidir*, *wardir* erbjuder den fsv. böjningen ingen utgångspunkt för analogibildningen, ty att tänka på inverkan från Pt. sg. **ward*, **bad* eller från P. p. **wrþin*, **biþin*, i hvars synkoperade former *d* skall uppstå, synes icke tilltalande. Närmare torde då det antagandet ligga, att analogibildningen utgått från Pr. ind. 1 sg. och att denna således vid tiden för ljudöfver-

gången i fråga ännu haft den ändelselösa form, som isl. *verð, bið* visar. Om åldern af denna ändelselösa forms försvinnande i 1 sg. jfr Rydqv. I, 309 f.

d) Undantag från användningen af *d, ð* och *þ* efter den i mom. c. angifna regeln bildas af följande fall.

1) *þ* användes mot regeln:

α) Alltid mellan vokal och konsonantiskt *i*: *þriþia* 48 gg; *þriþiu* 25 gg; *þriþiæ* KrB 9, 2; **þriþiungir* och dess böjning 10 gg; *rompnasviþium* BB 45, 2; *wæþium* BB 14; *wæþia fasta* BB 14; verbet *wæþia* 7 gg; *wæþiar* þgB 11; *wæþias* þgB 3, 2; *wæþiaþi* þgB 5; *wæþiat* þgB 5, 2; *owæþiaþu* þj 7 (2 gg); *owæþiæþu* þj 7. Bruket af *þ* i dessa fall synes tyda på att *i* uti denna ställning uttalades som konsonantiskt *i*, icke som spiranten *j*?

β) I de fall, då *þ* införts från närstående former med ljudlagsenligt *d, ð* eller qvarstår i obetonad stafvelse: *eþ* KrB 9, 6; 12 etc. 17 gg; *eþrin* KrB 9, 6; *kiþling* KrB 3, 1 (2 gg); *buþ* KrB 5, 2; *forbuþ* KrB 15; *raþ* GB 3, 2; *wæþ* þj 7; þgB 3, 2; *wæþfastar* BB 14; *wæþsæt* BB 17; *döþ* BB 46; *döþwiþ* BB 23; *leþ* KrB 12; *þingariþ* þgB 4; *raþbana* MB 6; *stirþfæþrinum* þj 9; *fiærþ* GB 2; *stoþ* þgB 5; *ræþ* BB 1; *niþri* 3 gg; *wiþ* 30 gg; *mæþ* 3 gg; *meþ* 137 gg.

Uti nästan alla dessa former ligger utgångspunkten för den analogibildning, hvarigenom *þ* inkommit för *d, ð*, så nära till hands, att den ej för hvarje fall behöfver påvisas. Skrifningen *kiþling* skulle förutsätta en inverkan från och analogibildning inom det enkla ordet **kid, *kiþ*, som kan synas osannolik. Då ordet förekommer redan KrB 3, 1 (2 gg), får man kanske antaga, att skrifvaren vid dess nedskrifning ännu ej hunnit stadga sitt skrifsätt efter den regel, som han sedan iakttager.

Däraf att *mæþ, meþ* alltid skrifvas med *þ* och *wiþ* isynnerhet som adv., blott 2 gg som prep., skrifves *wið*, torde man få sluta, att öfvergången af den interdentala klingande spiranten till dental klingande explosiva *d* endast egde rum i betonad stafvelse.

γ) I *adþru* GB 15.

2) *d, ð* användes mot regeln:

α) I de fall, då *þ* öfvergått till *d* på grund af ställningen efter det föregående konsonantljudet, jfr Noreen, *Altisl. gram.* § 182, 2, a om den isl. likartade ljudöfvergången: *ærfda kona* GB 11; *oþrængdo* þj 14; *hænghdir* þj 10; *bygdæ* GB 13; Pt. ind. 3 sg. *ringde* KrB 5, 6.

β) I de fall, då *d*, *ð* införts i former med ljudlagsenligt *þ* från andra former i samma paradigm: *lynnar börði* MB 26, 1; *anfridi* þgB 7, 2; *byrdaman* BB 5, 1 : *byrþar man* BB 2; *byrþa manni* BB 5 etc. *byrþa(r)* 5 gg; *vbyrdamen* BB 5, 1 : *wbyrþaman* BB 5; *wbyrþamanni* BB 5.

γ) I ordet *hæfda* KrB 9, *hæfdar* KrB 9; 10, *hæfdær* KrB 9 (2 gg) »stuprare». Däremot skrifves *hæfþat* BB 9 (2 gg) i betydelsen 'colere, bruka jord» med *þ* i öfverensstämmelse med *höfþa* þgB 15, *höfþi* MB 10 (2 gg), *hafþi* 6 gg. Fsv. *hæfda* 'stuprare' visar sig sålunda vara ett annat ord än *hæfþa* 'colere' och dess *fd* tarfvar en specialförklaring. Ordet synes vara specifikt svenskt, upptages hvarken i Oxf. eller hos Fritzner och finnes ej heller hos Lund, *Ordbog til de gamle danske Landskabslove* etc. eller hos Molbech, *Dansk Glossarium* och *Dansk Ordbog*. Schlyter angifver dess förekomst i VGL., VestmL., UplL., MELL., ME.St.L., Kr.L.L. Ordets, som det synes, till området tämligen begränsade förekomst gör den enda förklaring af ordets form, som jag kunnat finna, antagligare. På grund af dess betydelse antager jag, att det sammanhänger med den fe. ordgruppen: *hǣman(-de, -ed)* 'coire, fornicari', *hǣmed* n. 'coitus', N. pl. *hǣmdo* 'nuptiæ' *hǣmedscipe* 'nuptiæ' *hǣmedceorl* m. 'pater familias', *hǣmedwîf* n. 'matrona'. Att *ǣ* uti denna ordgrupp återgår på urgerm. *ē*, icke på urgerm. *ai*[1]), synes fi. *kâmayâmi* 'amare, begehren, der Liebe pflegen' visa, hvilket utan tvifvel står i afljudsförhållande till de anförda orden och sålunda innehåller en ie. stam **qōm-*[2]). Fe. *hǣman* skulle urnord. heta **hāmian*, fe. subst. *hǣmed* n. urnord. **hāmið-*. Af denna substantivstam antager jag, att *hæfda* är en bildning, men att densamma på sätt, som jag ej kan styrka för denna afledning, ombildats till **hāmnið-*. Jfr förhållandet mellan afledningarna *-aðr* : *naðr*, got. *-assus* : *-nassus*, Kluge, *Nominale Stammbildungslehre* § 136, § 138. Uti ett urn. **hāmniðōn* skulle *i* synkoperas, sedan det verkat

1) Ettmüller, *Lex. anglosax.* s. 486 sammanställer fe. *hǣmdo* 'nuptiæ', med isl. *heimtur* pl., för hvilket hvarken Oxf. eller Fritzner angifver betydelsen 'bröllop'.

2) Detta rotstadium antager jag förefinnas i det hittils oförklarade *hömta man* GB 3, hvars stam jag sålunda förmodar vara urgerm. *hōm-it-* af ie. **qōm-id-*. Eller skulle stammen vara ie. **qōm-it-*, urgerm. **hōm-iþ-* och utvecklingen densamma som antagits för fsv. *biltugher* s. 33 f. noten? Till betydelsen är det synonymt med *giptaman*, se Schlyter, *Gloss.* till VmL.

i-omljud, såsom urn. **hailisōn* gifver isl. *heilsa*. Därigenom uppstod **hæmnða*, hvars *mn* blef *bn*, *fn* som Rökstenens ***nabnum*** af **namnum* jfr got. *namō*, l. *nōmen*, se BUGGE, *Rökstenen*, s. 115. Denna ljudförbindelses *n* antar jag hafva qvarstått nog länge att verka öfvergången till *d* af det följande *ð*, se NOREEN, *Altisl. gram.* § 182, 2, a, men att *n* därefter bortfallit i midten af den konsonantgrupp, hvari det stod, se NOREEN, *Altisl. gram.* § 224. Det här antagna qvarstående af *n* öfver synkopen och senare bortfall är alldeles likartadt med den faktiska utvecklingen i ordet *næmpd*, *næmð*, Pt. *næmpdi*, P. p. *stæmpt* se § 25, b, 2, i hvilka *n* måste hafva qvarstått till tiden för inskottet af *p* mellan *m* och *n*, men sedan bortfallit. Alla här åberopade ljudlagar ligga före de älsta urkunder, som ej tillhöra den urnord. tiden; de kunna altså altförväl hafva inträdt omedelbart efter eller i sammanhang med synkopen af mellanvokal.

ð) I *ordþa* BB 4; *quædþa* þgB 3, 1.

e) *d*, *ð* står för *t:*

1) I *kötmatd* KrB 13, 1.

2) I N. A. sg. n. af adj.: *edzörd* þgB 13, jämte *ezört*, *edsörth* MB 22; *sanð* KrB 12, *sand* Eþs 3; P. p. N. sg. n. *huld* MB 24; *salð* BB 1 jämte *salt* BB 33. Uti noterna till citatställena fattar SCHLYTER alla dessa skrifningar med *d*, *ð* som felskrifningar för *t*. Men att så många felskrifningar äro hopade på en och samma grammatiska form, väcker ovilkorligen tanken på att de utgöra någon från neutr. på *-t* skild formbildning och altså icke äro felskrifningar. Denna formbildning ligger härvidlag nära till hands. Jämte motsvarigheten till N. A. sg. n. på *-t* hafva got. och fht. dessa kasus utan ändelse som substantiven[1]) och denna bildning är enherskande i fs., fe. och i de klassiska språken. Att denna formbildning här föreligger, styrkes kraftigt af N. sg. n. *sak* þgB 1; A. sg. n. *annar* MB 13, som genom saknad af *-t* ansluta sig till densamma. SCHLYTER antar äfven dessa som felskrifningar för *annat*, *sakt*. RYDQV. VI, 162 anför *godh ar* 'godt år' *Med. Bib.* I, 238.

---

1) KOCK, *Om några atona* s. 13 f. har framstält en härledning af isl. negationen *-a*, *-at*, *-t*, som synes vara riktig, nämligen att den är en utveckling i obetonad ställning af neutr. **aitt*, yngre *eitt* 'ett, något», men hvad förklaringen af *-a* ur denna källa angår, framhållit den svårigheten, att »analoga fall för bortfallande af *-t* i isl.» icke kunna anföras. Om *-a* härledes ur det ändelselösa neutr., got. *ain*, försvinner denna svårighet och en fullt ljudlagsenlig utveckling vinnes.

Å andra sidan försvagas något sannolikheten af den framställda förklaringen af den svårighet som *d, ð* i *sand, sanð* gör. Man väntar **san*. Jag ser ingen annan utväg att förklara detta *d, ð* än att antaga det vara analogibildning efter N. sg. m. *sandir*, ty att i denna form tänka på gammal grammatisk vexling, är ogörligt. Då den substantiviska neutralformen af adj. ännu i VmL. I förekommer i lefvande användning, torde dess bruk vid tiden för *d*-inskottet i *sandir* hafva varit ännu vanligare. Af det förhållandet, att denna bildning var lika med N. sg. m. minus *-r*, synes språket kunnat föranledas att uti detta ord till neutrum öfverföra det *d*, som ljudlagsenligt blott tillkom N. sg. m.

3) I P. p. N. sg. n. *ætihð*. Jämför man härmed *-t* för *-d* uti *wardnat* GB 5; *hundrat* GB 11, 3 (2 gg), så synes äfven för VmL. I den dissimilationslag vara gällande, som hos Noreen, *Altisl. gram.* § 188, anm. 1 och *Nachträge*, s. 211 omnämnes gälla för vissa isl. hskr., att i obetonadt utljud *ð* står för *t*, då föregående stafvelse slutar på *-t*, och omvändt *-t* för *-ð*, då föregående stafvelse slutar på *d* eller *ð*.

§ 18. Bokstafven *ð* i VmL. I användes som en ortografisk variant af *d* i slutet af ord eller sammansättningsled.

a) Efter *l, n: elð* BB 45, 4; *hwnð* BB 44, 2; *fæstibanð* BB 45, 1; *hanð wærkum* BB 45, 1; *lanð* KrB 6, 1; 8; *walð* Eþs 3, 1; GB 8; *næmð* Eþs 6, 3 (2 gg); KrB 4, 2, *hundaris næmð* Eþs 1; 3; *nænð* Eþs 6, 3; *næmpd* þgB 3, 2 etc. 5 gg; *næmpdær* þgB 15; *næmpdæ mæn* KrB 1; *sanninð* Eþs 6, 3; *grinð* BB 22, 1; *hanð* BB 34; MB 17, 1; *alð* BB 10, 1; *sanð* KrB 12; *salð* BB 1, *delð* BB 22, 2.

Dessa fall visa otvetydigt, att *ð* har ljudvärdet klingande dental explosiva, icke klingande interdental spirant som isl. *ð*, se Noreen, *Altisl. gram.* § 181, § 182, 2, a.

b) I slutet af ett ord eller en sammansättning, uppkommet af äldre klingande interdental spirant, se § 17, c, där exemplen äro anförda.

§ 19. Bokstafven *þ* i VmL. I användes för att beteckna:

a) Klanglös interdental spirant i början af ord t. ex. *þiufwir* þj 5, 1; 6; 7; *þræl* GB 4.

b) Klingande interdental spirant i midljud i början af en stafvelse och framför konsonantiskt *i* t. ex. *skaþi* BB 40; 45, 4; *wæþiar* þgB 11, se § 17, d.

c) *þ* är skriffel för *n* i *möþærþi* GB 3.

§ 20. Bokstafven *f* användes i VmL. I för att beteckna:

a) *f*-ljud i början af ord och midljudande i grannskapet af klanglösa ljud, jfr NOREEN, *Altisl gram.* § 36, 1, t. ex. *fasti* BB 3, *æftir* KrB 3; *halft* Eþs 7 (2 gg).

b) *v*-ljud i slutet af en stafvelse eller framför kons. t. ex. *tolf* KrB 1 etc. 75 gg; prep. *af* 65 gg; *kalf* KrB 3, 1; *leef* KrB 5, 1; *æfni* KrB 5, 1; *arf oc ærf* KrB 6, 1 etc.; *aflat* KrB 9, 6; *hafþi* Eþs 2, 2 etc. 6 gg; *skaf scogh* BB 23; *leef sufl* KrB 3, 6.

c) I digrafen *fw* midljudande i början af en stafvelse i följande fall: *kalfwi* BB 31; *giæfwir* GB 6; *arfwin* GB 9, *arfwan* GB 15; *ærfwir* GB 12; *þiufwir* þjB 5, 1; 6; 7; *þiufwi* þj 3; *þiufwær* þgB 1, 1; *klyfwiar* þj 14; *halfw* BB 2; *hafwir* þj 6; þgB 18.
I denna ställning användes eljes *w, u, v* se § 29.

d) Genom felskrifning står *f* för *s* : *fystir* GB 11; *forith* þgB 3, 2.

§ 21. Bokstafven *g* användes i VmL. I i följande fall:

a) Motsvarande isl. *g*, som klingande explosiva, se NOREEN, *Altisl. gram.* § 37, a, t. ex. *gilia* GB 7; *ganga* KrB 4 etc. 8 gg; *æng* KrB 3, 2; *læggia* KrB 3 etc. 4 gg.

b) Motsvarande isl. *g*, fsv. *gh* som klingande eller klanglös spirant, se NOREEN, *Altisl. gram.* § 37 b, c.

1) Efter konsonant.

α) Efter *l*: *alguzhælgun* KrB 1; *hælguna mæssu dagh* KrB 3, 6; *synnudags hælg* KrB 13; *manhælg* MB 1, 1 etc. 11 gg; jämte *manhælghir* MB 1; *manhælghis kalkir* MB; *belgmorð* KrB 12; *fulgþu* BB 45, 1; *fylgias* KrB 9, 1 jämte former med *lgh* 8 gg.
Utom i de redan anförda skrifves *gh* i följande fall efter *l*: *dulgha drap* MB 5; *fylghi* Eþs 2, 5; MB 6; *hælghan* 2 gg, *hælgh* GB 2; *hælghum* GB 2; *hælgha* KrB 6, 1; *hælghu* KrB 1.

β) Efter *r* och annan konsonant: *afgum* GB 11, 1, *kasnawagir* BB 45, 4 (som dock är felskrifvet för *-wargir?*); *marg* BB 19, 1.
I denna ställning skrifves däremot *gh* i följande fall: *torghi* BB 35, 3; *almænnings torghi* MB 12; ordet *hærbærghi* 2 gg; *borghan* þgB 6; *morghungiæf* GB 6; *marght* BB 46; *wbyrghir* GB 16, 1; verbet **byrghia* 4 gg; verbet **borgha* 5 gg.

Af dessa skrifningar synes framgå, att spiranten *gh* ej mer var bevarad i alla ställningar efter kons; det är blott svårt att afgöra, i hvilka ställningar den fanns qvar och i hvilka den blifvit explosiva. Säker synes explosivan vara i slutljud; säker spiranten framför len vokal. Framför hård vokal torde efter exemplen att döma snarast spirant hafva funnits.

2) Framför konsonant: Jfr föreg. fall: *wigslæ* KrB 1; jfr *wiksla fæ, wikslæ fæ* KrB 8; *högri* MB 13 (med *gh* i komp. 7 gg, och i sup. 1 gg); *bolagth* BB 15; *inlagth* BB 17 (jämte *bolagth* BB 15); *synnudags hælg* KrB 13.

Uti *wagn* þj 17, 2; *ægnnir* BB 14 jämte D. pl. *eghnum* BB 6; 12; *SJgnaþe* KrB 1 betecknar *gn* möjligtvis redan *ngn*, jfr *þingsgiældum* MB 1, 8 för **þighns* och *wpgagns watnum* BB 25 för **wpgangs*, där enligt SCHLYTER »loco posterioris *g* primum scriptum est *n*». Om åldern af utvecklingen *ghn* till *ngn* i andra fsv. urkunder, se NOREEN, *Arkiv* III, 4, not 2.

Framför kons. skrifves *gh* i : *hæghnæ skoghum* BB 44, 1; *scoghs* BB 1; ordet *lighri* 4 gg; *till sæghn* þgB 13; *waghli* þj 17; *hælaght* þgB 13; *höght* þj 16; *wighra* þgB 7, 2; *lighra* GB 7 (2 gg) *laghþir* Eþs 8 (2 gg); *leght* BB 34, 1 (2 gg); *wight* KrB 6, 1; *saght* Eþs 6, 3; i smsg. *wighwalli* MB 3, 3.

Dessa undantag kunna delvis förklaras genom analogibildning efter former, i hvilka *gh* ljudlagsenligt stod qvar. En jämförelse mellan skrifningar med *g* och *gh* framför kons., tyda på att *gh* i denna ställning uti VmL. I blifvit explosiva.

Äfven här står tecknet för spirant *gh* alltid framför svarabhaktivokal, hvilket visar, att öfvergången *gh* till *g* framför kons. är yngre än utvecklingen af svarabhaktivokal t. ex. N. sg. m. *stæmpnodaghir* BB 51, 2; *fastu daghir* þgB 13; *scoghir* BB 43; *almanna wæghir* BB 37, 2; *wæghir* BB 21; *hughir* GB 1; *tiughir* KrB 3; *biltughir* 3 gg; *bloþughir* MB 12; *wbyrghir* GB 16, 1; Pr. ind. 3 sg *stighir* BB 29 (2 gg); *dragher* KrB 6.

3) Framför vokal: *wigilsi* KrB 7. I denna ställning kan *g* omöjligen vara explosiva, utan *g* är här snarare tecken för *j*, jfr mom. c.

4) I slutljud i *örthug* KrB 3, 4; þj 17, 1 (2 gg).

c) Inskjutet i Pr. ind. 3 sg. *bærgs* KrB 13, till hvilket SCHLYTER anmärker: »Litt *g* omissam supra lineam addidit scriba». I denna form kan *g* knappt beteckna annat än ett från inf. eller pl. i Pr. infördt *j*-ljud.

§ 22. Bokstafven *h* har i VmL. I följande användning.

a) *h* motsvarar det isl. *h*, fsv. *h*, se NOREEN, *Altisl. gram.* § 38 t. ex. *hungir* BB 7; *hiord* BB 39, 5; *hwar* KrB 3 etc.

b) *h* är tillsatt i uddljud. Pt. ind. 2 sg. *hælti* BB 39, 2 af **ælta*, hvaraf Pr. ind. 3 sg. *æltir* BB 39, 4; 50.

Måhända betecknar *h-* den »glottal catch», som uti satsen på detta ställe torde hafva skilt *þu* och *æltir*.

c) *h* synes beteckna längden hos föregående ljud: *laghænhin* KrB 15 är **laghænnin*. Måhända är *h* felskrifning för *n*.

d) *h* ingår uti digrafen *th*, som användes i följande fall.

1) I slutet af ord.

α) Efter vokal:

αα) Enstafviga ord: Subst. *ræth* KrB 15; GB 11, 5; þgB 5, 3; þgB 7, hvartill ock adv. *ræthlica* KrB 13, 2; *math* BB 51; *fæboth* KrB 9, 6; Adj. n. *döth* BB 49; Pron. *mith* GB 8; *sith* KrB 3, 5; BB 5, 1; 17; þj 16, 1 (2 gg); þgB 7, *siith* BB 24; 31; 35, 3; Imp. *laath* KrB 4, 2; Pt. *sath* BB 1; P. p. n. *afræth* þgB 1, 1.

ββ) Tvåstafviga ord: Subst. neutr. b. f. *giældith* BB 46, 2; *arith* BB 51; *hundarith* þgB 11; 19; Adj. n. *ypith* BB 49; P. p. n. *bupith* GB 15, *boeth* MB 24; *farith* BB 24, *giwith* GB 9, *sorith* þgB 3, 2 (misskrifvet *forith*), *warith* KrB 9, *wnnith* þgB 3, 1.

β) Efter konsonant: Adv. *borth* BB 51, 2; Adj. n. *edsörth* MB 22; Pr. p. n. *owieth* KrB 4, 2; *bolagth* BB 15; *inlagth* BB 17.

2) Uti *thynnia* KrB 3, 2; *örthug* KrB 3, 4; þj 17, 1 (2 gg); *annatthiggia* MB 20, 1; *annathigia* Eþs 3.

Hvad *th* i alla dessa fall betecknar, kan jag ej med visshet afgöra. Så mycket framgår otvetydigt af exemplen, att *th* icke representerar den gamla interdentala spiranten, utan etymologiskt *t*-ljud. Tvänne möjligheter synas mig tänkbara i afseende på betydelsen af det till *t* fogadt *h*. Då uti *laghænhin* KrB 15 *h* betecknar dubbelskrifning af det föregående *n*, kunde man tänka sig, att *th* vore en beteckning för *tt*. Detta *tt* skulle uti de under 1, *α* anförda fallen låta rättfärdiga sig efter de i § 35, c, 2; c, 3 gifna synpunkterna; uti de under 1, *β* och 2 anförda fallen skulle ett *tt* icke kunna förklaras. Denna möjlighet torde altså vara att förkasta. För fallen under 1, *α*, *β* erbjuder sig den förklaringen, att *h* betecknar den aspiration, som i svenskan är förbunden med uttalet af explosivæ tenues och i slutljud framträder synnerligen tydligt, se Lyttkens och Wulff, *Svenska språkets ljudlära och beteckningslära* s. 267. Huruvida samma förklaring skall tillämpas på de under 2, anförda fallen eller om dessa hvart i sin stad säregna ord fordra specialförklaringar af sitt *th*, vet jag icke.

e) *h* ingår uti digrafen *dh*, som förekommer i följande fall: *tidha cöp* KrB 3, 4; *hwdh* MB 11; *þiufnadh* þj titeln; *bygdhus* GB 11.

I de tre sista exemplen betecknar *dh* helt visst *d*-ljud, jfr § 17, c, d, 2. I *tidha cöp* kan d-ljud vara infördt från kasus med *d* eller vara misskrifning, jfr *tiþa cöp* två rader senare.

Anm. Här må ock den egendomliga skrifningen *ætihð* GB 11, 1 nämnas, där *hð* betecknar d-ljud enligt § 17, e, 3.

f) *h* ingår uti digrafen *gh*, som har följande användning:

1) *gh* motsvarar isl.-fsv. *g*, klingande guttural explosiva: *þriþiungh* BB 45, 5; *horsængh* KrB 9, 2; *sænghar cöpi* GB 11, 5; *gipta sængh* GB 8; *lassa ængh* þgB 5, 5; *sumar tenungh* þj 1, 2; *hænghdir* þj 10; *þingh balkir* þgB; *þingh* þgB 4; *fangh* Eþs 2, 2; *wædningh* þgB 11; *mangh* GB 11, 3.

Likartade med dessa fall äro ock: *sægghias* BB 18, se § 35, b, 2; *wægh* BB 46, *wagh* þj 2 'vägg'.

Att *gh* i dessa fall skulle hafva spirantiskt ljudvärde, synes omöjligt, men det är svårt att förstå, hvarför *h* i dessa fall blifvit tillsatt. I afseende på *ngh* skulle man kunna tänka på, att *h* hade till uppgift att angifva det ena af de två uttal, hvari det gamla *ng*, som var guttural nasal + guttural explosiva, hade klufvit sig. Då *gh* i de senare exemplen står för *gg* och *ngh* i alla exemplen utom två står i slutljud, skulle detta leda till den slutsatsen, att den gamla förbindelsen guttural nasal + klingande guttural explosiva qvarstode i slutljud, men hade i midljud öfvergått till guttural nasal, som i nsv. Denna öfvergång till guttural nasal synes bekräftas af skrifningarne *þingsgiældum* MB 1, 8, *wpgagns watnum* BB 25, se § 21, 2.

2) *gh* motsvarar isl. spirantiskt *g*, fsv. *gh* och betecknar förmodligen äfven uti VmL. I klingande guttural spirant t. ex. *daghs* KrB 3, 1; *laghþir; bardaghi* MB 18; *borghan* þgB 6.

g) *h* står i *paschum* BB 51; *pascha* BB 51; *pascha dagh* KrB 3, 4, återgifvande det latinska skrifsättet *pascha*.

Anm. För *i* som konsonant är redogörelse lemnad § 3, c.

§ 23. Bokstafven *k* i VmL. I brukas jämte *q*, *c* för att uttrycka *k*-ljud.

a) *q* användes blott framför *u* t. ex. *quickum* KrB 5; *quart* KrB 6, 1; *quælia* KrB 9, 5.

b) Om användningen af *c* och *k* har jag ej anstält någon undersökning, emedan en sådan redan blifvit gjord af Kock, *Stud. öfver fsv. ljudlära* I, s. 53 f.

c) Tillsatt synes *c* i N. sg. *doctur* GB 11 (2 gg); *systirdoctir* KrB 9; A. sg. *doctir* KrB 9; G. sg. *doctur* GB 1, jämförda med

formerna som hafva *tt*: N. sg. *dottir* GB 2; A. sg. *dottur* GB 3, 2; 5; 11; *dottir* MB 2, 1; 7; GB 3, 2; A. pl. *döttir* GB 3, 1 och smsg. *dottur barn* GB 11. Tillsatsen är skenbar; formerna med *ct* äro den regelrätta motsvarigheten till den i grek. *θυγάτηρ* representerade stamformen ie. **dhugətēr*, urgerm. **ðokaþēr*, isl. **dokþer*, **dokter*, se Noreen, *Altisl. gram.* § 182, 2, b, γ. Samma mellanvokal, men annan konsonantism visar fi. *duhitar*. Formen *dottir* utgår däremot från en ie. stam **dhuktēr*, urnord. **dohtēr*. Då i VmL. I endast former med *ct* och *tt* finnas, inga former med *t*, synes detta förutsätta en äldre böjning, uti hvilken stammen **dohtēr* var inskränkt till de former, som i isl. äro enstafviga, stammen urg. **dokaþēr* däremot beherskade de i isländskan tvåstafviga formerna. Kock, *Stud. öfver fsv. ljudlära* I, 59 håller för möjligt, att *ct* uti *doctir* motsvarar urnord. *ht* och betecknar »guttural (*ch*- eller *k*-ljud) + *t*», en dialektisk ljudform, som ännu på 1300-talet lefvat qvar vid sidan om riksspråkets former med *tt*. Detta betänkliga antagande göres genom den gifna förklaringen öfverflödigt.

§ 24. Bokstafven *l* i VmL. I motsvarar:

a) Isl. *l*, fsv. *l*, t. ex. *lamb* KrB 3, 1 (2 gg); *hals* KrB 4, 1; BB 45, 4.

b) *l* har uppkommit genom assimilation af andra ljud med *l*.

1) Assimilation af *rl* till *ll*: N. pl. *brudkalla* GB 2, D. sg. *kalli* BB 46.

2) Assimilation af *þl* till *ll*: N. pl. *brylungar* MB 1, 3; *brullungar* GB 11, 1; N. sg. *bryllöp* GB 2 jämte A. sg. *brydlöp* GB 6; *frillu broþir, frillu systir* GB 9.

§ 25. Bokstafven *m* i VmL. I äger följande etymologiska motsvarigheter:

a) Isl.-fsv. *m*. t. ex. *morð* MB 3, 2; 3, 4; *himil* þj 2.

b) *mn* motsvarar isl. *fn*:

1) *namn* KrB 4, *nampn* KrB 6, 1; i verbet *næmpna* 23 gg; ordet *stæmpnodaghir* 5 gg; *hæmpning* þj 16, 4; *næmpning* þgB 11; *rompnaswiþium* BB 45, 2; *leghustæmnur* BB 51; *fæstninga stæmpnu* GB 1; *hæmpnas* Eþs 1; 1, 1; *hæmpnaþis* Eþs 1.

2) Uti ordet *næmpd* 7 gg, *næmð* 6 gg; Pt. ind. 3 sg. *næmpdi* BB 1 (2 gg); þj 16, 3; *stæmpt* Eþs 6, 3 är *n* efter utvecklingen *fn* till *mn* bortfallet.

3) Undantag göra följande fall: *æfni* KrB 6, 1; *af næfninga* BB 1. Dessa undantag kan jag icke förklara. Hammershaimb, *Annaler for nord. Oldkynd. og Hist.* 1854, s. 24 nämner, att *vn*

i färöiskan uttalas *mn* framför annat medljud. Sannolikt har ock uti VmL. I:s språk en regelbunden vexling mellan *mn* och *fn* ägt rum efter samma eller annan regel, ehuru regeln nu är fördunklad af analogibildningar.

c) *m* är af oklar upprinnelse i N. sg. f. *þæssum* KrB 5, 6; 11; MB 13; 19, jämte *þæssi* MB 3; 6; GB 2, *þæsse* Eþs 6, 3, jfr Rydqv. II, 497; N. pl. n. *þæssum* Eþs 1; GB 2; 11; A. pl. n. *þæssum* þgB 1, 1; 11; 13. Detta *-m* kan jag icke förklara, jfr Leffler, *Tidskr. f. Fil.* N. R. V, 76, not 2, Noreen, *Arkiv* III, 8 not 1, och Schagerström, *Om svenska bär- och fruktnamn på -on* s. 8 not.

§ 26. *n* i VmL. I motsvarar:

a) Isl.-fsv. *n*, se Noreen, *Altisl. gram.* § 41, t. ex. *næma* þgB 7; 7, 1; 7, 2 (2 gg); *iarn* þgB 6; *ringia* KrB 5.

b) *n* står för *m* i *nænd* Eþs 6, 3 eljes *næmd, næmpd.* Torde vara felskrifning.

c) *n* står för *r* i:

1) Pr. ind. 3 sg. *orkan* GB 8 jämte *orkar* 7 gg; *örkar* BB 43; *sarghan* MB 15 jämte *sarghar* MB 15. Båda synas kunna förklaras som felskrifningar, den förra orsakad genom anticipationen af *-n* i det följande *hon,* den andra genom samma inverkan från ett följande *man.*

2) N. sg. f. *adrun* BB 51 jämte *annur* GB 2, jfr N. sg. f. *ængun* BB 22; 38, 2; 45, 4 jämte *ængin* MB 27 och N. A. pl. *ængun* Rydqv. II, 527.

d) N. pl. *baþin* KrB 9 jämte *baþe* 2 gg och A. pl. *baþi* BB 34, 1.

e) Komp. *krankarin* BB 11; *sannarin* þgB 15; *öftærin* GB 7.

Om dessa bildningar under d och e jfr Rydqv. IV, 444 f. Jag vet intet att andraga till deras förklaring.

§ 27. Bokstafven *p* i VmL. I motsvarar:

a) Isl.-fsv. *p,* se Noreen, *Altisl. gram.* § 34 t. ex. *drap* Eþs 4; 7; MB 3, 4.

b) *p* förekommer i lånord t. ex. *pantir* MB 22; *pund* KrB 5, 6.

c) *p* är en utveckling af *f* i förbindelserna *ft, fs,* som sålunda blifva *pt, ps.*

1) Fall af *pt:*

α) *læriipt* KrB 3, 5 jämte *lærift* KrB 5, 3; *gipta sængh* GB 8; *giptu* (3 gg); ordet *gipta man* 5 gg; *twæskipti* þgB 9, *twæskipte* MB 20, 1; *þræskipti* 85 gg; *þiupti* þj 1, 3; 11 jämte *þiufti* þj 10; ordet *skipt* 3 gg; *skipti* BB 5, 1, *skippti* BB 6, 1; *skiptis* Eþs 2; BB 10 (2 gg); *wapna skipti* Eþs 5; verbet *skipta* 41 gg; *skiæpt*

þj 12; Pr. *giptir* BB 13, 1; GB 3, 2; 5; adj. *vgiptir* MB 7; *frangiptan, frangipta* MB 2; 1; *scripta* KrB 4 (2 gg); *script* med smsg. 9 gg; *æptir* prep. 7 gg, adv. 7 gg; *æpti* prep. 6 gg, adv. 7 gg; *æpte* prep. 1 gg jämte *æftir* prep. 3 gg, adv. 1 gg; *æfti* prep. 2 gg; adv. *opta* KrB 9 jämte *öftærin* GB 7; ordet *hæpto* 2 gg jämte D. pl. *hæftum* MB 21 (3 gg). Blott *ft* visa ordet *þrætolftir* 10 gg; *æftru* BB 31, 1.

β) Uti *gipning* GB 4; *gipninga balkir* GB har *t* blifvit utstött efter utvecklingen *ft* till *pt*.

2) Fall af *ps: ræpsi* BB 22, 1.

Utvecklingen af *ft* till *pt* är således lag för VmL. I. Vissa afvikelser från denna lag förklaras som analogibildningar: *þiufti* efter *þiuwir*, *þrætolftir* efter *tolf*. För de fall, då icke analogibildning kan antagas, jfr Hoffory, *Arkiv* II, s. 4 f., där förutsättningarne för öfvergången *ft, fs* till *pt, ps* afhandlas.

d) *p* är inskjutet mellan *m* och *n* eller *t*.

1) Exemplen på förekomst och uteblifvande af *p*-inskott i förbindelsen *mn* äro anförda i § 25, b, 1 och 2. Till dessa kommer N. pl. m. *comni* þgB 1; *hæmpte* BB 22, 1.

2) Mellan *m* och *t:*

α) VmL. I uppvisar inskott af *p* i följande fall: ordet *burtompt* BB 1; ordet *tompt* 8 gg; *tompta ra* BB 24 (2 gg); *utampt* BB 31, 1; *dömpt* þgB 2, 1; *hæmpte* BB 22, 1.

β) I följande fall angifver icke skrifningen, att något inskott mellan *m* och *t* ägt rum: N. pl. *tomtir* GB 13; *tomtamal* BB 1; *tomta ra* MB 4, 1.

§ 28. I afseende på qvaliteten och upprinnelsen af *r, s, t* gifver beteckningen i VmL. I föga anledning till anmärkning.

a) *r:* 1) *r* synes tillsatt i G. sg. *þærs* þgB 5, 6 för *þæs* KrB 6, 1; MB 20, 1; BB 35, 1; GB 9.

2) Står för *t* i A. sg. n. *annar* MB 13, se härom § 17, e, 2.

b) Att *s* står för *þ* i *sighir* MB 20, 1 **þighir* 'tigir', torde vara ren misskrifning.

c) *t* står 1) för väntadt *d* uppkommet af *þ, ð* enligt § 17, c, uti *hundrat* GB 11, 3 (2 gg); A. sg. *wardnat* GB 5 »person, som är under annars omvårdnad, anhörig»: D. sg. *wardnaþi* GB 2 »omvårdnad». Om förklaringen af denna skrifning med *-t* se § 17, e, 3.

2) *t* är inskott mellan *s* och *r* i ordet *hustru* 10 gg jämte *husfru* 4 gg.

§ 29. Bokstäfverna *u*, *v*, *w* brukas i VmL. I nästan utan åtskilnad.

a) *u*, *v*, *w* beteckna vokalen *u*, *ū*.

1) I uddljud:

α) *u* synes blott förekomma som versal: t. ex. *Um* MB 1; 13.

β) Exempel på *v*: *vm* KrB 3, 1; Eþs 3 etc. 18 gg; *vmboa* KrB 5, 6; *vndan* þgB 5, 6; *vndi* KrB 13, þgB 3, 2; *vpbyrþi* þgB 4; *vri* med böjning 9 gg; *v* BB 39, 4; prep. *vtan* 9 gg; förstafvelsen *v*- t. ex. *vgildir* KrB 5, 6 (2 gg); Eþs 2, 2 (2 gg); *vgiptir* MB 7.

γ) Exempel på *w*: Prep. *wm* 58 gg; *wndan* GB 16; *wppinbarlika* BB 30; Prep. *wndi* 8 gg; Subst. *wrf* KrB 6, 1, jämte *orf* 22 gg; *ws* 'oss' KrB 1; prep. *wr* MB 7, *w* 5 gg; *wt* Eþs 2; prep. *wtan* 3 gg; förstafvelsen *w*- t. ex. *wböti* MB 26; *wbyrþaman* BB 5; *wbyrghir* GB 16, 1.

2) I mid- och slutljud:

α) *u*: som tecken för kort *u* se § 4, a, 1 och 3, ss. 21, 22. För långt *u* är *u* tecken i t. ex. *Nu* KrB 1; *tu* KrB 3, 4; *husfru* KrB 3, 5; 5, 3.

β) *v*: *sivnka* BB 34; *sivkir* KrB 4; *stivpbarn*, *stivpfæþrinum* þj 7; *sivþir* þgB 5, 5.

γ) *w*: *hwnð* BB 44, 2; *fwlk* BB 49, 1; *hwlsaar* MB 11; *sywnka* GB 14; *lwt* Eþs 6, 1; BB 45, 2; þj 1, 2; *broþurs lwt* GB 11, 1; *swn* KrB 9; *hwndarit* MB 1; adj. n. *gwt* KrB 3, 5; i ordet *hws* 17 gg; *tw* BB 6; *liwss* KrB 5; *hiwl* þj 17, 1; *liwgha* þgB 10; *hwdh* MB 11. Äfven i obetonad stafvelse: *nyw* KrB 5, 3; *tiw* MB 17; 17, 1; *tyw* KrB 8; *browm* BB 21, 1; *ætiwbot* BB 39; *þriþiw* KrB 9, 2.

Af dessa exempelsamlingar torde framgå, att *u*, *v*, *w* som vokaltecken brukas alldeles utan åtskilnad.

b) *u*, *v*, *w* äro tecken för *v*-ljud före stafvelsens sonant.

1) I början af ord användes *w*-, och *u* blott som versal: t. ex. *wald* KrB 1; *wighia* KrB 4; *wærd* BB 5; 5, 1; 34, 1; *wræka* BB 39, 2.

2) Efter till samma stafvelse hörande konsonant:

α) *u* användes uteslutande efter *q*: t. ex. *quar* BB 19, 3, *quælia* KrB 9, 5, dock *qwæll* KrB 14.

β) *w* är vanligast i denna ställning: t. ex. pron. *hwar* KrB 3 etc. 28 gg; *swearike* Eþs 1; *swærd* KrB 15; *twer* 5 gg.

3) Midljudande i början af en stafvelse.

α) *u* mera sällan t. ex. *ryua* BB 15; *riuir* BB 20 (4 gg); 40, 5; *giui* þj 10; BB 9 etc. 6 gg; *driuari* þj 15; *oluuis* BB 23; 27.

β) *v* stundom t. ex. *givi* KrB 5, 3.

γ) *w* är det allmänna tecknet: t. ex. *hawa* 22 gg; *giwa* 9 gg; *owan* Eþs 6; *stuwu* KrB 2; *ywi* KrB 6, 1 etc., *græwa* KrB 10; *sialwir* KrB 4, 1; *halwa* MB 10; *arwi* BB 3.

δ) Fornspråkets motsvarighet till det nsv. *v*-ljudet äger således i VmL. I tvänne mot hvarandra väl begränsade beteckningar: *f* i slutet af en stafvelse; *u, v, w* före sonanten i den stafvelse, till hvilken v-ljudet hör. Huruvida denna fördelning blott härflyter ur någon ortografisk regel för beteckningen af *v*-ljudet, eller om *f* å ena sidan och *u, v, w* å den andra representera skilda ljud, saknar jag medel att afgöra. Om det senare vore händelsen, måste man af den omständigheten, att *u, v, w* om hvartannat brukas för att uttrycka vokaliskt *u*, sluta att de, brukade som konsonanttecken, uttrycka ljudvärdet konsonantiskt *u* eller bilabialt *v*. Som stöd för en sådan slutsats kunde andragas, att det nuvarande dalmålet bevarat konsonantiskt *u* uti uddljud och att i byn Åsen i nordliga Dalarne (Älfdals socken) *v* ännu är bilabialt i midljud, där det är = urnord. *b*, se Noreen, *Inledning till Dalmålet*, s. 6 och *Arkiv* I, s. 298. Vidare kunde det antagande af Kock, *Stud. öfver fsv. ljudlära* I, s. 34 och föreg. anföras, att vissa handskrifters från 1400-talet språk äger labio-labial halfvokal »efter ett till samma stafvelse hörande *s, t, th* (= *þ*), *d, h* [*q*]». Det vore då icke altför öfverraskande, att den så mycket äldre och tydligen dialektiska VmL. I i ännu flera ställningar hade bevarat den bi-labiala halfvokalen eller den bilabiala klingande spiranten. I så fall betecknade *f* det nsv. dentilabiala *v*-ljudet.

c) *w* sällan *v*, uttrycker förbindelsen *wu*, sällan *uw*.

1) *w* som tecken för *wu: halwm* BB 19; *rowR* þj 2, 2; *ölstuw* KrB 9, 5; *howd* 3 gg, *howð saar* MB 11; *howzman* 5 gg; *awnd* Eþs 4; ordet *owrmaghi* 9 gg.

2) *w* som tecken för *uw: hwusman* MB 6.

3) *v* som tecken för *wu: huvzmanni* þj 16, 4.

Detta bruk af *w, v* som tecken både för *u* och för *wu* gör det omöjligt att afgöra, hvilketdera föreligger i sådana fall, där såväl det ena som det andra vore tänkbart t. ex. *wnnith* þgB 3, 1; *for wnnin* þgB 11; *laghwnhin* KrB 15.

d) *w* är felskrifning för *m* i *gawal* GB 16, 1.

e) *w* står för väntadt *o* uti A. sg. n. *gwt* KrB 3, 5 'godt'. Jag kan ej förklara denna ljudöfvergång. Måhända kan densamma

hafva utgått från sådana fall där *gŏtt brukades obetonadt, jfr nsv. *gudá*, 'god dag'! *gutår!* 'godt år', *Gustaf*, se KOCK, *Tydning af gamla svenska ord*, s. 1 f.; ett obetonadt *go-* synes allmänneligen öfvergå till *gu*.

Huru D. pl. *ws* KrB 1 förhåller sig till isl.-fsv. *oss*, är mig oklart.

f) *u* står för väntadt *y* i följande fall:

1) Pr. k. 3 sg. *fulli* BB 38, 1; 45, 1 (2 gg); GB 12. Då felskrifning ej kan antagas med så många citat, antager jag, att *u* för *y* beror på inflytande från adj. *fuldir*.

2) D. sg. *kuni* GB 11, 1 i förbindelsen »*sum niþum œr næstir oc kuni kunnæstir*». Denna ställning framför *kunnæstir* gör felskrifning genom inverkan af dess *u* mycket antaglig. Men å andra sidan må ock besinnas, att om D. sg. *kuni* för *kyni* vore ljudlagsenlig, skulle samma förbindelse, hvilken här tydligen är af gammalt datum, kunnat bevara en sådan arkaism. Och att bortfallet af *j* framför ändelsen *-e* i D. sg. (NOREEN, *Altisl. gram.* § 218) ligger före i-omljuds-tiden, synes i sig sannolikt, om jag än icke vet att anföra något vidare stöd för denna uppfattning. Omljudsförhållandena hos *ja*-stammarne har jag diskuterat i BEZZENBERGERS *Beitr.* XI, 194 f.

3) Ett isoleradt Pr. ind. 3 sg. *brutir* Eþs 6 af *bryta* är säkerligen felskrifning. Sannolikt är detta ock händelsen med *brullungar* GB 11, 1 jfr *brylungar* MB 1. 3.

g) *u* står för fsv. *ö* i N. pl. *skutra* BB 19, 1; ordet har eljest *ö* i första stafvelsen 6 gg. Denna vexling är sannolikt att förklara som dubbelheten *skutkonunger*, *skötkonunger*, se KOCK, *Tydning af gamla svenska ord* s. 1 f. och *Svensk Akcent* II, 329.

h) *u* står för väntadt *a* i *suman*, se ofvan § 8, b, 2.

§ 30. Bokstafven *x* i VmL. I är, etymologiskt sedt, tecken för *ks* (*hs*), *gs*, *ghs* i exemplen *sæx* 9 gg, *sex* 23 gg; P. p. N. sg. f. *wæxin* MB 11; *leþungx* þgB 7, 2; *inlax fæ*, *bolax fæ* þgB 5, 6.

Huruvida *x* kan äga olika ljudvärde altefter sin etymologiska upprinnelse, vet jag icke.

§ 31. Bokstafven *z* uti VmL. I har följande användning.

a) *z* betecknar, etymologiskt sedt, ljudförbindelserna *ts*, *ds*, *þs*.

1) *z* representerar *ts:* ordet *wizord* 41 gg[1]); G. sg. *waz* BB 19, 3; *mæz* þgB 5; *mæz men* þgB 5, 1 (2 gg); *mæzmen* BB

1) Då den egentliga betydelsen af *wizord* utan tvifvel är den, som SCHLYTER angifver som den första nämligen »rättighet l. skyldighet att be-

49, 1; *ezin* GB 15, *ezinni* GB 16 'en gång'; G. sg. *læriiz* þgB 5; *lærez* KrB 5, 3 till *læriipt* KrB 3, 5, *lærift* KrB 5, 3.

2) *z* är uppkommet af *ds*, isl. *ds*: *frænzæmispiæl*, *frænzæmis spiæl*, *frænzsama spiæl* KrB 9, 6; G. sg. *lanz* 9 gg; *Inlænzskær* þgB 17, 4.

3) *z* är uppkommet af *þs*, *ds*, isl. *ðs*: *alguzhælghun* KrB 1; *guzlikama* KrB 3, 4; pl. *guzziuia* etc. 9 gg; ordet *gooz* 8 gg; G. sg. *bloz* Eþs 2; ordet *ezöre* 9 gg; *edzöre* Eþs 4; A. sg. *ezord*, *edzord* þgB 13; *ezört* MB 22 (jämte *edzörd* þj 13, *edsörth* MB 22); G. sg. *garz* GB 1 och i smsg. *garzlipi* Eþs 2, 2; *leznar* BB 35; *læznar* þj 13; *bolstaz* i smsg. 3 gg, *bolstadz* BB 45; *eez men* þgB 15; *howzman* 5 gg; *huvzmanni* þj 16, 4; *wrez* Eþs 7, 1.

4) *z* är uppkommet genom utveckling af *t* mellan *ll*, *nn* och *s*, se HOFFORY, *Arkiv* II, 88 f.: *ilz* KrB 9; BB 46; Pr. ind. 3 sg. *falz* MB 20, 1 etc. 5 gg, subst. þgB 9; *fulz* þgB 9; sup. N. sg. m. *ælzsti* GB 13; G. sg. *manz* 24 gg, i smsg. 3 gg; *banzmal* KrB 10; 11; *stenz* þj 2; *ranzaka* þj 7 (2 gg); *winz* þgB 5, 6; *granzla eð* þj 11. Då äfven G. sg. *stenz* þj 2 förekommer jämte *stens* KrB 11, får man kanske antaga densamma bildad på N. sg. **stēnn*.

c) *z* är af oklar upprinnelse.

1) Pr. ind. pass. 3 sg. *döpiz* KrB 5, 4, *bötiz* MB 24, *fæstiz* GB 1, *witiz* KrB 13, 1; MB 17.

---

visa l. med ed fria sigþ, jfr *wita* f., torde det böra antagas sammansatt af verbet *wita* och ett som simplex utdödt **sorð* n. 'svärjande, ed» såsom ock *ezord*, jfr *eþ-söri* n. Riktigheten af denna upplösning styrkes af *wærnær iorð* MB 20, 2, om hvilket SCHLYTER, *Gloss.* yttrar: »ett utan tvifvel genom skriffel tillkommet ord, för hvilket bör läsas *værnær ord* ɔ : *vitsorþ at væria sik* (jfr *Vitsorþ* 1)». Betydelsen af detta ord och *wisord* är alltså densamma och då redan i och för sig upplösningen *wit-sorð* är sannolik, samt *iorð* lättare förklaras som felskrifning för *sorð* med långt *s* än för *orð*, tvekar jag icke att uti *iorð* se det antagna simplex som senare sammansättningsled i sin renhet. Det fg. *witorþ* är däremot en annan bildning med samma betydelse och ställer sig till isl. *vitorð*, *legorð*, *metorð*, *skilorð*, *bónorð*, *banaorð*, jfr HJ. FALK, *Arkiv* III, 90 not. Detta **sorð* n. kan vara *to*- part. af *swæria*, altså egentl. 'det svurna'. Men sannolikare är, att *ezord* n. och *ezöri* n. böra antagas vara spillror af samma enhetliga böjning. De visade då tillbaka på en konsonantstam: **swōr-iþ* : **swōr-þ*-. Den förra stamformen kan gifva -*sǿri*, den senare -*sorð*-.

1) Verbet *wita* förekommer i VmL. I blott i presensstammens former, men af förevarande passivform framgår, att det böjes efter 3 sv. konj., icke starkt eller efter 1 sv. konj. Jfr RYDQV. I, 220.

Utom dessa hafva de svaga verben af tredje konjugationen *-is* uti Pr. ind. pass. 3 sg. : *lepis, dömis* (4 gg), *föpis* (5 gg), *kænnis* (2 gg), *kæris, næmpnis* (3 gg), *skiptis* (5 gg), *præskiptis* (2 gg), *wighis* (2 gg), *ökis*. Af 1 sv. konj finnas Pr. ind. pass. 3 sg. *dylkas, hæmpnas, klandas, klandes, wæpias*, af 4 sv. konj. *afsighis*. Då i de förut behandlade fallen *z* visat sig betyda *ts* (*ds, þs*), är det frestande, att äfven i detta fall tillägga detsamma detta ljudvärde och uppfatta dessa 3 sg. pass. på *-z* som bildade på den gamla 3 sg. på *-iþ*, got. *-eiþ*. Det är i sig antagligt, att denna ändelses *-þ* kunde hålla sig i förbindelse med *s*, sedan densamma försvunnit från aktivum och det är antagligt, att *þs, z* skulle bevaras bättre i denna konjugation, där det stod framför vokal än i starka och 2 sv. konj., där det följde efter kons. Att hskr. ej uppvisar *-z* som passivändelse i 1 sv. konj. och 4 sv. konj. torde vara en tillfällighet. Måhända kan den här gifna synpunkten bidraga att äfven uti isl. förklara förekomsten af *z* som passivmärke, jfr Hoffory, *Arkiv* II 96.

2) *z* brukas i *gangunz fot* þgB 5, *gangans fötir* BB 35, 2, *mætanz mæn, men* etc. 8 gg, *attir ganz* þgB 14 (N. sg.?) jämte *attirgans* þgB 18.

Andra likartade bildningar anföras af Rydqv. I, 418. Att dessa former tillhöra P. pr. är otvifvelaktigt; svårigheten ligger blott uti att bestämma deras ställning inom dettas böjning. Föreningen med ett subst. tillåter icke att tänka på någon annan kasus än G. sg. och då användningen af *attir ganz, attirgans* synes tyda på N. sg., kan denna användning förklaras så, att sg. användes som subjektift predikativ. På grund häraf har jag i Bezzenbergers *Beitr.* XII föreslagit att fatta de förevarande formerna som rester af den i de klassiska språken representerade böjningen af P. pr. som enstafvig konsonantstam, altså svarande mot G. sg. *-οντ-ος* i grekiskan. Betydelseutvecklingen af sammanställningen är jämförlig med fsv. *vreþs hand, vreþs vili, vreþs værk*, fno. *sjándsváttr* 'an eye-witness'.

3) *z* användes i:

α) Adj. *glömzskir* KrB 13, 2, hvilket torde vara felskrifning eller utgöra en anslutning till p. p. **glömdir*.

β) G. sg. *þriþiungz* þgB 17, 1. Ljudvärdet *ts* af *z* är rättfärdigadt af Kock, *Stud. öfver fsv. ljudlära* II, 441 f.

γ) *witniz men* BB 30 jämte *witnis* i smsg. 3 gg. se nedan.

KOCK, *Studier öfver fsv. ljudlära* II, 426 f. har egnat en grundlig undersökning åt frågan om ljudvärdet af *z*, och kommit till det resultatet, att *z* i älsta fsv. dels har ljudvärdet *ts*, dels ock ljudvärdet långt *s*-ljud, särskildt som tecken för passivmärket efter vokal och som slutljudande i »G. sg. af neutrala (och maskulina) ja-stammar (*rikiss* [*öriss*] etc.)». Jag skall icke i detalj uppvisa möjligheten af att *z*, *sz*, kan hafva ljudvärdet *ts* i alla de fall, för hvilka KOCK antager ljudvärdet långt *s*-ljud möjligt. En läsare af KOCKS framställning p. a. st. skall utan svårighet finna, att *z*, *sz* lika väl kan antagas äga ljudvärdet *ts* som *ss* i alla de öfriga fallen, blott rättigheten att uppfatta *z* som *ts* uti passivum och G. sg. af ja-stammarne uppvisas, ty dessa båda fall äro de egentliga hörnstenarne för KOCKS teori. Att ljudvärdet *ts* i *z* som passivmärke på ett tillfredsställande sätt kan förklaras, är ofvan visadt. Hos ja-stammarne är det blott neutra, som i G. sg. hafva *-iz*. Äfven hos dessa stammar finnes en gammal källa för *z* med ljudvärdet *ts* i G. sg., ur hvilken det allmännare bruket af *-z* i G. sg. af dessa ord kunde hafva härflutit. De konsonantstammar med afledningen *-iþ*, *-ið*, *-it*, som på sätt J. SCHMIDT, *Kz* XXVI, 345 uppvisat, erhållit en ljudlagsenlig vexling af slutkonsonantens bortfall i utljud, men bevarande i midljud, torde ofta hafva öfvergått till de neutrala ia-stammarnes böjning. Ett, som synes det mig, säkert exempel på dylik öfvergång till ja-stamsböjning har af mig uppvisats i BEZZENBERGERS *Beitr.* XI, 184, nämligen isl. *ver* n. 'the sea, a fishingstation» jämfördt med fht. *warid* 'insula', fe. *waroð*, *wearð* 'ufer'. Detta ord är visserligen kortstafvigt; ett långstafvigt exempel är måhända *ezöre*, se denna § a, not 1. Exemplen på denna öfvergång torde icke vara fåtaliga, ehuru de oftast icke kunna upptäckas i saknad af biformer med den bortfallna konsonanten bevarad i midljud. Särskild uppmärksamhet och granskning torde härvid de fall förtjäna, då i likhet med förhållandet mellan *ezöre* och *edzord* en neutral ja-stam har jämte sig en a-stam. De af RYDQV. anförda synas alla vara sådana, som kunna dölja en vexling af nämda slag. Isl. *-þýði*, fg. *þiauþ* RYDQV. II, 108, fsv. *hærapi* : *hæraþ* synas kunna förutsätta stamvexlingen: **þiuð-iþ* : **þiuð-þ-*, **herað-iþ* : **herað-þ-*, enär *ð-þ* i denna ställning sannolikt skulle förenklas till *ð*. Isl.-fsv. *læti* n. pl. : *lät* n. pl.; fsv. *forsæti* : *sat* n., isl. *sát* f. kunna återgå på **lät-iþ* : *lät-þ-*, ty i denna ställning skulle helt visst *tþ* blifva *tt* och sedan förenklas efter lång vokal, jfr OSTHOFF, *Morph.*

Unt. IV, 77, *Beitr.* VIII, 299 f. och Kluge, *Beitr.* IX, 152, 183. Fsv. *sinni* jämte *sin* torde kunna förklaras genom stamformerna **sinþ-iþ* : **sinþ-þ-*, ty den senare stamformen skulle naturligtvis förenklas till **sinþ-*. Måhända kan ock vexlingen i fsv. *möþgini* : *möþgin*, *systkini* (*-ani*, *-uni*) : *systkin*, *fingrini* : *fingran* återföras på samma förklaringsprincip. Fsv. *fæþærni*, *möþærni* kunna vara bildningar beslägtade med *πατρίς -ίδος*.

Huruvida den framstälda möjligheten till förklaring af dessa ords deklinations vexling är verklighet, har jag inga medel att afgöra. Emellertid utgör redan möjligheten ett hinder att på ändelsen *-iz* hos dessa neutra bygga en teori om att *z* kunde ega ljudvärdet långt *s*. Hur pass fullständigt denna öfvergång till de neutrala ja-stammarnes böjning skett, kunna vi ej afgöra. Det är möjligt och till och med sannolikt, att sammanfallet ägt rum först efter den urnordiska tiden, sedan de neutrala ja-stammarne genom synkope och apokope erhållit sin älsta uppvisade gestalt. Eller för att tydliggöra min mening genom exempel, det kan hända, att t. ex. på Tune-stenens tid isl. *ver* böjdes exempelvis: N. A. D. sg. **wari*, G. sg. **wariþs*, medan samtidigt böjningen af isl. *ríki* vore föreslagsvis att ansätta som N. A. sg. **rīkia*, **rīkī*, D. sg. **rikiē*, G. sg. **rīkīs*. I alla fall är det klart, att dessa till de neutrala ja-stammarnes böjning öfverförda konsonantstammarne väl kunna tänkas hafva bevarat sin gamla G. sg. efter konsonantstamsböjningen, hvars *ts* sedan kunnat öfverföras på andra ord, som voro ursprungliga *ja*-stammar.

Då det sålunda synes mig möjligt att i alla hittils anförda fall ur den äldre fsv. förklara *z* som tecken för *ts*, synes mig Kocks antagande, att *z* äfven haft ljudvärdet *ss* tillsvidare oberättigadt.

Afdelningen II.

Språkljudens qvantitet.

Kap. III.

Vokallängd.

§ 32. Källorna för kunskapen om vokalernas längd och korthet i VmL. I äro a) dubbelskrifning af vokaltecken b) slutsatser från genom beteckningen antydda ljudöfvergångar c) jämförelse med den öfriga fsv. och andra beslägtade språk. Endast den första kunskapskällan skall på detta ställe anlitas och pröfvas.

§ 33. Dubbelskrifning af vokal i VmL. I förekommer i följande fall:

a) Vokallängden språkhistoriskt obestridlig och möjlighet till förkortning så godt som utesluten: *liik* KrB 4 etc. 9 gg; *liif* þj 6; *aafal* MB 26; *oop* Eþs 3; *haar* KrB 6; 11; *hoor* KrB 9, 5; 9, 6 (3 gg); *laan* BB 34; *maal* BB 13; þgB 8 (2 gg); *raan* BB 43; þj 16 (2 gg); 16, 2; Subst. *saar* 6 gg, i smsg. 2 gg, *saaR* MB 7; *been* MB 13; adv. *heem* Eþs 4, 1; BB 13; 34; *heem föþu* BB 35, 2; ordet *heemsokn* 5 gg; *ee* BB 21, 1, þgB 17, 1; subst. *aar* 7 gg; *aaR* 2 gg; *bool* BB 13, 1; 13, 2; *galnööt* BB 31, 1; N. sg. f. *föör* BB 51, 1; *book* þj 11; *sool* KrB 13; *doom* þgB 5; 7, 1; *duuk* þgB 17, 3; *griiss* KrB 3, 1; *boot* 30 gg, i smsg. 5 gg; *gaas* KrB 3, 1 (2 gg); *foot quærn* BB 45, 1; *leef* KrB 5, 1; *leef sufl* KrB 3, 6; Pres. *faar* 5 gg; *gaar* MB 13; þgB 2, 1; *boor* 4 gg; G. sg. *leeks* BB 26; *eez men* þgB 15; *aa* 'har' 9 gg; *weet* GB 4; *seer* MB 23; *roor* BB 27; Imp. *laath* KrB 4, 2; Pr. k. *see* MB 22 (2 gg); *seen* Eþs 2, 2; *see* (af »se») þgB 11; 16; Pt. *tooc* KrB 9, 3; *soor* þgB 15; P. p. N. sg. n. *saat* BB 22, 2; adv. *piit.*

b) Fall, där man kunde vänta den långa vokalens förkortning på grund af dess ställning framför konsonanthopning eller ordets öfvervägande förekomst obetonadt i satsen: Adj. N. sg. m. *saar* Eþs 2, 3; MB 22; Adj. och P. p. n. *dööt* KrB 12; BB 38, 1; *hööt, bööt,* Eþs 2, 1; *fööt* KrB 6; *föört* MB 3, 2; *cööpt* BB 2; Pron. poss. n.

siit BB 22; 24, *siith* BB 24; 31; 35, 3. Ord med mer än en kons. efter vokalen: *naat* 16 gg, *soot* MB 11; *sookn* KrB 4, 2; *goos* 4 gg; räkneordet N. sg. m. *een* 4 gg, (f. *een* 3 gg); A. sg. m. *een* 23 gg; N. A. sg. n. *eet* 10 gg; [A. pl. n. *een* KrB 9, 1 2 gg] adv. *eens* MB 23; *eensokn* KrB 5, 6; *een sak* MB 5; *eenni* KrB 8; Pron. dem. N. pl. *þeer* 21 gg; Prep. *a moot* Eþs 6, *aa* 7 gg; *geen* 4 gg.

De nu anförda exemplen visa, att vokalens dubbelskrifning i VmL. I gemenligen betecknar längd och att i många fall, där förkortning ljudlagsenligt skolat inträda, den långa vokalen finnes genom inverkan från former med lång vokal. För de genom deras bruk som obetonade i satsen förkortade orden måste den långa vokalen härledas från de grader af satsbetoning, under hvilka icke förkortning inträdde. Den ortografiska regeln för användning af dubbelskrifning som tecken för lång vokal visa exemplen vara den, att dubbelskrifning blott användes i sluten stafvelse; i öppen blott om ordet är enstafvigt och slutar på vokal.

c) Oklara fall.

1) Prep. *aaf* BB 7; adv. *aat* BB 50 och felskrifvet *aal* KrB 9, 1[1]). Att dubbelskrifningen i dessa fall är tecken för lång vokal, visar nsv. *åv, åt.* Att *aaf* har långt *a*, antydes ock af att *af* MB 20 står för *a*, ehuru där ett straxt förut stående *af* lätt kunnat föranleda felskrifningen. Min uppfattning af de långvokaliska formernas uppkomst har jag uttalat i afhandlingen *Runverser* s. 93, noten i *Ant. tidskr. f. Sverige* X, närmare utförande en af MÖLLER, *Beitr.* VII, 476 uttalad mening.

2) *aaflat* KrB 9, 6. Denna dubbelskrifning stämmer med skrifningen af det nordiska lånordet *afledd* i Ormulum, där i sluten stafvelse vokalens längd framgår af att den följande konsonanten skrifves enkel. Metriska skäl visa längden i subst. *afell* 'strength' därsammastädes. Se härom BRATE, *Beitr.* X, 584.

3) Dem. pron. N. sg. m. *þeer* MB 21 förekommer blott på ett ställe, där sammanhanget lika väl eller hellre skulle medgifva pluralis[2]).

---

1) KrB 9, 1: »*Witis manni vm twa skyldar kunur oc fylgias aal vm een swar . stande een lagh fori þem . witis enne kunu vm twa skyldar mæn . warin lagh þe samu . skilias at þön vm swar sin . hawi wæriandi þa witu.* Motsvarigheten mellan *fylgias aal* och *skilias at* visar att min textändring af *aal* till *aat* är berättigad.

2) MB 21 *Combir þan man . w . hæftum dræpir man ella by brænnir . liggi by J waþa giælde siw markum . taki þæt þeer wp sum sin hawir latit.* Till *þeer* anmärker SCHLYTER: »Forte legendum est *þæn*».

De ord Pr. k. *taki*, Pr. ind. *hawir*, som stå i beroende af *þeer*, utvisa sing. Dock kan *taki* lika väl vara pl.; och i afseende på *hawir* är att märka, dels att VmL. I har några andra exempel på att verbet står i sg., oaktadt subj. står i pl. t. ex. 3 pl. *a* BB 21, 1; 38, 2, *ær* KrB 7; GB 11, 1, dels att singularen i uttrycket *sum sin hawir latit* kan vara öfverförd från andra ställen i lagen, där dylikt uttryck förekommer med berättigad sg. t. ex. *taki þæn wp þær sin lætt* BB 44, 1; *þæn þær sin læt . taki rætan aþalbogh* GB 11, 3, jfr VmL. II: *væri enfæ þæs sitt hawær latit* BB 27, 1; *Nv kærir þan til hans . sin hafwær mist.* Huru välkommen en N. sg. m. *þeer* i VmL. I än kunde vara som en motsvarighet i afseende på vokalen till fe. *sē*, har den blott svag hemul, hvilken dock något stärkes genom förekomsten af G. sg. *þærs* þgB 5, 6.

4) Konj. 'än' skrifves *een* KrB 8; 13 jämte *æn* 36 gg, *en* 3 gg; *för een* KrB 4, 2; *för en* KrB 13, 1 jämte *fyr* (*för*) *æn* 12 gg. Konj. 'om' skrifves *een* MB 10 jämte *æn* 29 gg, *en* þj 1. Konj. 'men' skrifves *æn* BB 21, 1, *en* þgB 14. Adv. *æn* vidare 'ytterligare' skrifves däremot alltid med *æ* 9 gg. Vokalisationen *e* för *æ* har jag § 2, e, 5. antagit härröra af att orden ofta förekommo obetonade i satsen. Ordens etymologi är oklar, och därmed äfven möjligheten af och orsaken till den långa vokalen. Kock, *Om några atona* s. 5 f. har sökt uppvisa, att nordiskt *en*, *æn* 'men' och 'än' uppkommit ur ursprungligare *þan* genom bortnötning af det begynnande *þ*- och bibehållande af slutljudande -*n* genom proklisis. Bergqvist, *Studier öfver den konditionala satsfogningen i fornsvenskan* s. 26 antager samma uppkomst för *en*, *æn* 'om'. Då jag icke kan ansluta mig till Kocks teorier om bortfall af uddljudande *þ*- i atona, skulle jag vilja modifiera dessa forskares framställning därhän, att de ifrågavarande orden härledas, icke från demonstrativstammen ie. **to*-, utan från relativ- (demonstrativ-) stammen **jo*- **je*- i fi. *yas*, *yā*, *yad*, grek. ὅς, ἥ, ὅ, hvars uddljudande *j*- efter erkänd nordisk ljudlag skall försvinna, jfr Lidén, *Arkiv* III, 235 f., 242.

5) Ad. *noor* BB 19, 2. Möjligheten af vokallängd i detta ord bekräftas af att lång vokal jämte kort kan förekomma uti det formelt likartade *Nóregr*, *Noregr*, se Sievers, *Beitr.* VI, 290, VIII, 59. I hvilket förhållande den långa vokalen i *noor* står till den kortare i isl. *norðr*, sv. *norr* vet jag icke.

6) A. sg. *læript* KrB 3, 5; jämte *lærift* KrB 5, 3; G. sg. *læriiz* þgB 5 jämte *lærez* KrB 5, 3; *liius* KrB 3, 5; *aax* þj 2, 1; *faal*

MB 22; *asaaki* MB 23; *bruun* MB 24; *skaal* MB 26, 3; *ko a reek* BB 1 jämte *aræk* BB 39, 5 (2 gg). Att dessa dubbelskrifningar skulle beteckna lång vokal, synes man icke hafva någon grund att antaga. Anmärkningsvärdt är, att de fem sista dubbelskrifningarne af vokal förekomma inom trenne hvarandra följande sidor. Kanske tyder detta på att några griller i stafningsväg, hvilkas innehåll är oss förborgadt, gjorde sig gällande hos skrifvaren vid denna tid af hans skriftställeri.

7) P. p. N. sg. n. *saat* MB 21 för *saghat*. Denna afvikelse från det regelrätta skrifsättet torde böra förklaras under samma synpunkt som de nyss nämda 5 obefogade dubbelskrifningarne af vokal eller antagas som felskrifning.

Kap. IV.

Konsonantlängd.

§ 34. Konsonanternas längd och korthet framgår dels af jämförelse med beslägtade språk dels af handskriftens enkelskrifning eller dubbelskrifning af konsonanttecknet. Här skall jag hufvudsakligen undersöka innebörden af handskriftens dubbelskrifning af konsonanttecken.

§ 35. Dubbelskrifning af konsonanttecken förekommer i följande fall:

a) Dubbelskrifning i midljud betecknar konsonantljud, hvars längd framgår af erkända ljudlagar eller allbekanta etymologiska förhållanden, t. ex. *læggia* KrB 3; *tvænni* KrB 8; *finna* MB 4; *innan* KrB 1; *offir* KrB 3, 4.

b) Dubbelskrifningen betecknar etymologiskt kort konsonant:

1) *dþ* i *adþru* GB 15, *ordþa* BB 4, *quædþa* þgB 3, 1 är anfördt § 17, d, 1, γ och d, 2, δ. Dess skrifning torde vara föranledd af den regelbundna vexlingen mellan *d*, *ð* och *þ*, se § 17, c och i och för sig icke äga någon fonetisk betydelse.

2) *ggh* i *sægghias* BB 18. Efter samma ljudlag, som verkar *gg* i *læggia*, se Noreen, *Altisl. gram.* § 202, väntar man *gg* äfven i verbet »säga». Att *gh* i den vanliga inf. *sæghia*, *sighia* beror på utjämning efter former, där *gh* icke stod framför konsonantiskt *i*, är påpekadt af K. F. Johansson, *De derivatis verbis contractis linguæ græcæ questiones* s. 183.

3) *kk*, *ck* för *k* står i följande fall: A. pl. *nökkla* KrB 5; N. sg. n. *owickt* KrB 5, 2; Pr. ind. sg. *wæckir* KrB 13; A. sg. b. f. *laghbockina* þgB 5, 2.

De tre första af dessa dubbelskrifningar synas tyda på att den för nsv. gällande regeln om förlängning af konsonanten i sluten stafvelse, då fsv. hade förbindelsen kort vokal + kort kons., se KOCK, *Stud. öfver fsv. ljudlära* II, s. 384, i fråga om *k* gäller för VmL. I.

I *laghbockina* förutsätter måhända *ck* en lag om förlängning af konsonanten *k* efter lång vokal. Jfr NOREEN, *Altisl. gram.* § 205, 4 och nedan c. För frågan, om *ck* i Pr. ind. 3 sg. *wæckir* uppstått i presens självt eller öfverförts från inf. **wæckia*, se nedan.

4) Dubbelskrifningen *ll:*

α) Uti *sællia* BB 1, *quællia* BB 11; 12; *williandis* Eþs 2 synes *ll* visa, att lagen om förlängning af kort vokal i sluten stafvelse gäller äfven för *l*, jfr uttalet af nsv. *sälja kvälja*. De därjämte förekommande skrifningarne inf. *sælia* BB 1; 34; *quælia* KrB 9, 5; BB 6; GB 4, 1; *hylia* MB 27; *skilias* Eþs 7, 1; P. pr. *wiliande* MB 6 äro sannolikt att förklara som ofonetiska beteckningar för *sællia* etc., då de icke gerna kunna bero på inflytande från Pr. ind. *quæl* BB 8; GB 1, *sæl* BB 1 (2 gg); 9, 2, *hyl* MB, 17, 3, *skil* Eþs 4; þj 16, 4, *wil* KrB 1 etc. enär dessas *l*, sannolikt representerar *ll*, jfr *qwæll* KrB 14 och KOCK, *Studier öfver fsv. ljudlära* II, s. 415. På inf. **willia* torde Pr. k. 3 sg. *willi* BB 50 vara bildad.

β) Uti *allna* KrB 5, 3 synes *ll* vara att förklara enligt samma lag som i föreg. fall. Nsv. *aln* med långt *a* torde bero på inflytande från den tvåstafviga N. sg. *alin*, se RYDQV. II, 65.

γ) I D. pl. *skiællum* KrB 9, 3; BB 1 (3 gg) jämte *skiælum* BB 1; þgB 13; G. pl. *skiællia men* GB 5 synes *ll* blott kunna förklaras som utgånget från **skillia*, jfr ofvan *α*), då ord af typen *skiæl* visa förlängning af vokalen i nsv. t. ex. *dal, fal, qval, sal, skal, tal, val,* såvida icke förhållandet kan hafva varit ett annat i den dialekt, hvarpå VmL. I är affattad.

δ) I *sællaboþir* BB 45, 3 'sädeslada, troligen en sådan som tillhör en i skogen gjord l. annars aflägse belägen odling» vill jag med SCHLYTER återfinna isl. *sel* n. G. pl. *selja*, D. pl. *seljum* 'fä-bod'. I detta ords ljudlagsenliga G. D. pl. har *l* förlängts till *ll*, hvilket ock bibehållits vid den öfvergång till a-stamsböjning, som G. pl. i förevarande smsg. uppvisar.

5) *nn* för *n* förekommer i följande fall:

α) Efter konsonant i *soknninni* KrB 4, 2; 14; GB 15 jämte *sokninni* KrB 5, 2; *soknna* i smsg. 4 gg : KrB 5, 6 (2 gg); 9, 5; BB 3 jämte *soknæ* þgB 3, 2; *ægnnir* BB 14 jämte *eghnum* BB 6; 12; *barnnit* GB 12 jämte *barnit* GB 12; *barnni* KrB 6, 1; 9, 2; GB 8, *barnne* GB 10, *barnninu* KrB 6, 1 jämte *barni* GB 12, *barnum* GB 3, *barna faþur* GB 8, *stivpbarna* þj 9; *kornni* BB 22, 1; *watnni* BB 34 jämte *watni* KrB 6, 1 torde *nn* vara att uppfatta som geminata, se SIEVERS, *Grundzüge der Phonetik*[2] s. 172 f., d. v. s. *nn* återgifver det intryck af dubbelkonsonant, som uppstår genom stafvelsegränsens inträde under artikulationen af *n* och den diskontinuitet i exspirationen af *n*, som markerar stafvelsegränsen. Jfr skrifningen *guzziuia*, se nedan mom. 8.

β) A. pl. *thynnia* KrB 3, 2. Då detta ord i SödmL. visar *n*, icke *nn*, se RYDQV. II, 45, synes *nn* i VmL. I vara uttryck för samma förlängning af *n* i sluten stafvelse, som förut antagits för *k*, *l*.

6) *pp* för etymologiskt *p* finnes i följande fall:

α) Adj. *oppin*, *öppin* KrB 5, 4, *wppinbarlika* BB 30, jämte n. *ypith* BB 49. KOCK, *Stud. öfver fsv. ljudlära* II, s. 389 förklarar *pp* i nsv. *öppen* som en analogibildning från de böjda formerna med synkoperad mellanvokal, där det uppkommit genom ljudlagsenlig förlängning i sluten stafvelse, men antar ock p. a. st. s. 255 en tidig dialektisk förlängning af första stafvelsen. Båda förklaringarne synas här vara tillämpliga. Likt *k*, se ofvan b, 3, väntar man, att *p* skall förlängas i sluten stafvelse och oberoende af denna förlängning kan *pp* hafva uppstått genom anslutning till adv. 'upp', 'uppe'.

β) Ordet *skipti* skrifves *skippti* BB 6, 1, men 90 gg med *pt*. Det ena som det andra torde vara beteckning för det nsv. uttalet med lång konsonant i dylika fall.

7) *tt* för etymologiskt *t* förekommer i följande fall.

α) För *tt* uti *grættingir* MB 3, 6 kan jag icke angifva någon förklaring.

β) *tt* uti N. sg. *luttir* Eþs 6, 1; *mattir* KrB 11; þj 2 [1]); Pr. ind. 3 sg. *sittir* BB 19, 3 jämte *sitir* KrB 15; Eþs 4; 9; GB 1; *iættir*

1) Felskrifvet *mattit* KrB 11. SCHLYTER, som i not till citatställena och glossaren till VmL. uppfattade dessa former och *mater* VmL. II, MB 26, 11 i samma uttryck som felskrifningar för *maþir*, har i *Glossarium Mater*, *Strand* framstält sin utan tvifvel riktiga, ändrade uppfattning, att de ifrågavarande orden betyda »*mat*».

þj 11 torde förutsätta samma förlängning af *t* i sluten stafvelse, som ofvan antagits för *k, p, l, n.* Om så är, visa emellertid dessa exempel, att förlängningen inträdt före utvecklingen af svarabhaktivokal mellan *t* och *r.* Sannolikt uttalades äfven *sitir* med *tt* och *t* beror på en anslutning i beteckningen till de former, inf., 1, 3 pl. Pr. ind., där *t* var tecken för *tt.* Aflägsnare är den möjligheten, att *t* återger ett uttal *t,* som blott synes kunna bero på en analogibildning efter 2 pl. Pr. ind. och efter Pr. konj. Likställdt med anförda fall är ock A. sg. m. *ytirsta* MB 11, hvars *t* står för *tt.*

γ) Om *tt* i det till sin uppkomst dunkla adv. *attir* vill jag icke yttra mig.

8) *zz* för *z,* se § 31, skrifves i ordet *guzziuia* 8 gg. Dubbelskrifningen synes böra förklaras på samma sätt som *nn* i de under 5, *a* behandlade fallen.

c) Dubbelskrifning af konsonant i slutljud kan icke hafva annan betydelse än uti midljud och måste således antagas i allmänhet beteckna lång konsonant. Denna bemärkelse framgår ock af de fall, då dubbelskrifning af konsonant återgifver:

1) På grund af ordets etymologiska förhållanden långt konsonantljud. Hit höra följande skrifningar: *fall* MB 1; 1, 1; 1, 2; 1, 3; 1, 5 (2 gg); 1, 6 (2 gg); 1, 7 (2 gg); *forfall* KrB 4; *skil fall* þj 11; *all* Eþs 6, 3; MB 11; þj 9; þgB 12; *inn* Eþs 2, 2 (2 gg).

2) Dubbelskrifning af kons. i slutljud för etymologiskt kort konsonant förekommer eljes mest efter etymologiskt lång vokal:

ff: leff KrB 3, 6 jämte *leef* KrB 5, 1; *breff* KrB 15; GB 17.

ll: N. sg. *þræll* KrB 4, 1; GB 4 (2 gg); 4, 1 jämte *þræl* GB 4; *mall* þgB 5, 2; 12; *sara mall* MB 27; þgB 16 jämte *mal* som simplex 4 gg, och *maal* 4 gg.

pp: drapp Eþs 9; MB 22; þgB 6 jämte *drap* 5 gg; *cöpp* BB 1; 3; 5; 5, 1; 6, 1; *köpp* GB 15 jämte skrifningar med *-p* i simplex 5 gg; *repp* þgB 7, 1.

rr: nærr BB 19, 3.

ss: A. sg. *griiss* KrB 3, 1; *liuss* KrB 5; Pr. ind. 3 sg. *fryss* BB 22, 1.

tt: neutr. *nytt* MB 20; BB 35, 2; Pt. ind. 3 sg. *lætt* BB 35, 2; 44, 1 jämte *læt* GB 11, 3.

Ett och annat af dessa fall kan visserligen återföras på etymologiskt lång kons. nämligen *þræll, fryss* och under antagande af

analogibildning från N. sg. *griiss*, jfr KOCK, *Studier öfver fsv. ljudlära* II, 414 f. I de öfriga synes däremot den långa konsonanten böra förklaras vara uppkommen ur den korta genom en förlängning efter den långa vokalen, hvilken förklaring är allmänt erkänd för n. *nytt*, se NOREEN, *Altisl. gram.* § 205.

3) Dubbelskrifning i slutljud för etymologiskt kort konsonant förekommer ock i åtskilliga ord, hvilkas rotvokal plägar ansättas som kort:

α) A. sg. *hæll* BB 46, 2, jämte *hæl* KrB 5, 6; 9, 4, torde hafva erhållit *ll* från G. sg., som ljudlagsenligt skall blifva **hælliar*. I Pr. ind. 3 sg. *qwæll* KrB 14 är *ll* redan etymologiskt berättigadt och skulle därtill uppstå genom analogibildning från inf. och Pr. ind. pl.

Uti *nætt* BB 26 jämte *næt* ib. kan *tt* förklaras genom analogibildning från de former, där *t* stod framför konsonantiskt *i*. Men äfven i formen *næt* själf skulle *tt* uppstå enligt den af KOCK, *Stud. öfver fsv. ljudlära* II, s. 384 uppstälda lagen och att denna gält redan för språket i VmL. I, visas af *skipp* GB 14. *kötmatd* KrB 13, 1, kan ock så förklaras eller enligt δ). Tvifvelaktigt som exempel på denna ljudlag är däremot:

β) *att* þgB 8, emedan dess *tt* kan hafva uppstått genom förlängning af *t* efter den långa vokal, som i detta ord vexlar med den korta och dessutom äfven efter den under δ) uppstälda synpunkten, hvilken sannolikt är den rigtiga. Båda dessa senare förklaringar kunna äfven göras gällande för *ff* i *aff* prep. 23 gg, adv. 5 gg.

γ) A. sg. *agrepp* KrB 9, 3 jämte *agrep* þj .5 (2 gg), N. sg. *agrepir* þj 4, A. sg. b. f. *agrepin* BB 43. Detta ords *e* måste förklaras som monoftongering af *ei*, jfr isl. *greip* 'a grip, grasp', fsv.-nsv. *grep*. Efter denna långa vokal skall *p* ljudlagsenligt förlängas till *pp*. Jfr dock mom. δ. Ordet står således i afljudsförhållande till sin biform i fsv. *agriper*, se RYDQV. III, 292.

δ) I senare leden af smsg.: *cöp ruff* BB 33; *giæld ruff* BB 33; *leghu ruff* BB 51; *pænings öll* Eþs 4, 1. I dessa finnes ingen anledning att antaga lång vokal och på denna återföra den följande konsonantens längd, och längden af konsonanten synes öfverhufvud icke kunna antagas i dessa ord. Det synes mig, som om följande uppfattning vore antaglig. Då dubbelskrifningen ej betecknar konsonantens längd, måste den antagas häntyda på någon egen-

domlighet i uttalet, som på skrifvarens öra gjorde hufvudsakligen samma intryck som de långa konsonanterna. Vokalen framför dubbelskrifningen är etymologiskt kort; genom ställningen i en (obetonad) senare sammansättningsled reducerades den ännu mera och det synes mig då möjligt, att den följande konsonanten, jämförd med den reducerade vokalen skulle kunna uppfattas såsom lång. Uti obetonad ställning försvunno de hållpunkter för qvantitetsbeteckningen, som de betonade stafvelserna erbjödo skrifvaren, och han råkade därför i bryderi vid tillämpningen af den för de betonade stafvelserna lämpade beteckningen. Jfr huru nsv. *tusen sinom tusen* för **sinnom* af samma grund gripit till den alldeles motsatta utvägen att teckna gammalt *nn* med *n*. Måhända har ock skrifvaren i VmL. I tagit denna utväg i de under § 36, d anförda fallen. Ett stöd för riktigheten af denna uppfattning finner jag däri, att densamma synes vara den enda utväg att förklara dubbelskrifningen i de med de förevarande orden likstälda fall, då lång kons. förekommer efter erkändt obetonad stafvelse, se mom. ε). Förklaringens tillämplighet på de smsg., som här äro i fråga, synes förutsätta, att senare sammansättningsleden varit den första mycket underlägsen i exspirationsstyrka, att sammansättningen ägt »enstafvighetsaccent», se Kock, *Svensk Akcent* II, 12.

Ett exempel på att kons. uti obetonad stafvelse kan göra liknande akustiskt intryck som lång konsonant anför Rydqv. IV, 294, noten, hvarest han omnämner, att »Upsala professorn Er. Aurivillius, af Upländsk slägt, förmäler ock, att i vissa allmännare dialekter uttalades *t* nästan dubbelt i *landet, stopet, läset, väsendet* m. fl.». Samma vittnesbörd aflägga Hofs »strängt ljudhärmande» skrifningar: *fågell, litenn, ållånn, marknadd, ällskass, ällskatt* etc., som anföras af Rydqv. IV, 378.

ε) Dubbelskrifning af kons. förekommer efter obetonad stafvelse i *opill* BB 10, 1. I det närmaste likstäld med denna ändelse torde prep. *till* 37 gg vara. Adv. *till* förekommer 25 gg. En gång skrifves *till* i smsg. *till mæle* þgB 13. Till dessa kunna ock de ofvan behandlade *att, aff* föras. Skrifningen *till* har Kock, *Stud. öfver fsv. ljudlära* s. 415 uppvisat ur andra fsv. urkunder och antagit *ll* beteckna långt konsonantljud, dock utan att på något sätt söka rättfärdiga förekomsten af långt konsonantljud i detta ord. Mig synas tvänne uppfattningar af *ll* möjliga. Antingen har detta ord erfarit samma urgamla förlängning, som alstrat den långa vokalen i *aat,*

aaf se § 33, c, 1 och *ll* är då verkligen tecken för lång konsonant eller ock bör *ll* betraktas under samma synpunkt, som under *δ*) uppstälts till förklaring af dubbelskrifningen i utljudet af senare sammansättningsled med kort rotstafvelse och detta synes mig sannolikare. Denna senare förklaring är den enda, som kan göras gällande för *ll* i *oþill*.

η) *pp* i *skipp* GB 14 synes tyda på att den nsv. beherskande lagen om förlängning af kort kons. i sluten stafvelse äfven inträdt i utljud efter vokal, jfr ofvan c, 3, *α*.

4) Efter kons. förekommer dubbelskrifning af kons. i slutljud uti *karll* BB 1 jämte *karl* BB 1 (10 gg); 46; þj 1. Måhända är **kall* åsyftadt, jfr D. sg. *kalli* BB 46, N. pl. *brudkalla* GB 2.

§ 36. Enkelskrifning af konsonant, ehuru etymologiska förhållanden låta vänta dubbelskrifning förekommer i följande fall:

a) *t* skrifves oftast enkelt, stundom dubbelt i midljud, ehuru det motsvarar isl. *tt*, i följande fall:

1) I ursprunglig intervokalisk ställning:

α) *t* skrifves enkelt: G. sg. *natar* BB 33, 1; G. pl. *nata* KrB 3, 1 (2 gg); BB 35, 1; *wintirnata* BB 51; D. pl. *wintirnatum* BB 51; D. sg. b. f. *ætinni* MB 10 jämte *ættæbot* GB 3, 2, se nedan. Adj. A. sg. m. *rætan* GB 11, 3, f. *ræta* KrB 3, 3; D. sg. m. *rætum* BB 45, 2; GB 16; D. pl. m. *rætum* þgB 1 (2 gg); N. pl. m. *satir* Eþs 2, 5; 7; 7, 1; MB 18; *osatir* Eþs 2, 5; 7, 1; MB 18; Inf. *ræta* MB 26, 1; þgB 9; Pr. k. 3 sg. *ræti* BB 40, 5; Pt. k. 3 pl. *matin* KrB 7; Subst. *þræta* MB 18; verbet **hæta*, Pr. k. 3 sg. *hæti* 32 gg, *hæte* KrB 12; 3 pl. *hætin* KrB 6, 1.

β) Uti denna ställning förekommer *tt* uti: Pt. ind. 2 sg. *atti* BB 8; 3 sg. *atti* KrB 10; 12; Eþs 2, 3; 6; BB 1; 4; 28; 33, 1; þj 16, 3; 3 pl. *attu* Eþs 6; *atto* þgB 5, 1; *nötti* BB 1 (3 gg); smsg. G. sg. *ættæbot* GB 3, 2; N. sg. *dottir* GB 2; A. sg. *dottir* MB 2, 1; 7; GB 3, 2; *dottur* GB 3, 2; 5; 11; G. sg. *dottur barn* GB 11; *attighi* MB 1, 7; *attungir* BB 19 (2 gg); A. sg. m. *þröttan* þj 14; ordningstal *sætte* GB 2.

2) Uti en före utvecklingen af svarabhaktivokal ur sonantiskt *r* sluten stafvelse skrifves än *t* än *tt:*

α) *t:* Subst. A. pl. *nætir* BB 35, 1; *wintirnætir* BB 44; Adj. N. sg. m. *rætir* MB 9; GB 17.

β) *tt:* Subst. N. pl. *nættir* BB 33, 1; A. pl. *nættir* MB 22; BB 33, 1 (3 gg); *döttir* GB 3, 1; Adj. N. sg. m. *rættir* BB 30; þgB 11.

b) *d* för etymologiskt *dd* skrifves äfven än enkelt än dubbelt:

1) Intervokaliskt:

α) Enkelskrifvet i P. p. A. sg. f. *vföda* MB 7; GB 2.

β) Dubbelskrifvet: Pt. ind. 1 sg. *födde* KrB 12.

2) Framför svarabhaktivokal:

α) Enkelskrifvet i P. p. N. sg. m. *vfödir* MB 3, 6 (2 gg); GB 2.

β) Dubbelskrifvet i P. p. N. sg. m. *leddir* þgB 17, 2.

c) De frågor, som stå i sammanhang med dessa under a) och b) anförda företeelser, äro utredda af Noreen, *Om behandlingen af lång vokal i förbindelse med följande lång konsonant i de östnordiska språken.* Noreen uppställer den regeln för utvecklingen af förbindelsen lång vokal + lång kons., att »i sluten stafvelse (d. v. s. om den långa konsonanten slutade stafvelsen eller följdes af ännu en konsonant) har vokalen förkortats; i öppen stafvelse (d. v. s. om efter den långa konsonanten följde vokal, hvarigenom den förra kunde dragas till nästa stafvelse) har vokalens längd bibehållits, men den följande konsonanten förkortats». De skenbara undantagen från denna ljudlag, hvilken Noreen antager vara af rätt gammalt datum, uppvisas bero dels på analogibildning dels på inträdandet af yngre ljudförhållanden.

De här anförda exemplen ur VmL. I tyda på att Noreens lag för dess språk äger full giltighet. Efter densamma foga sig nämligen utan vidare exemplen under a, 1, α och b, 1, α. Dubbelskrifningen i de under a, 2, β och b, 2, β anförda fallen stämmer med utvecklingen i de formelt med dem likstälda nsv. pl. *fötter, nätter, böcker* etc. Enkelskrifningen uti fallen under a, 2, α och b, 2, α kan uppfattas såsom åsyftande samma uttal, som *tt* betecknar, se § 35, b, 7, β, eller ock återgifva ett uttal med kort kons., inkommet från de former, där den korta konsonanten var ljudlagsenligt berättigad, jfr Noreen, s. 11. Det är således blott de under a, 1, β och b, 1, β anförda fallen, som tarfva en särskild pröfning.

För somliga af dessa fall har redan Noreen p. a. st. lemnat en förklaring. Pt. *födde* för **föde* torde bero på ett återinförande af ändelsen *-de* i Pt. från andra Pt. med *-de.* På motsvarande sätt torde Pt. *atti, nötti* och P. p. *þröttan* böra förklaras. Uti G. sg. *ættæbot* är *tt* tecken till den seger, som hos subst. formen med kort vokal och lång kons. tillkämpar sig, se Noreen, s. 10. Skrifningen med *tt* uti *dottir* bör i enlighet med Noreens förklaring af den korta vokalen i riksspråkets *dotter* tillskrifvas en analogibild-

ning från pl. Uti räkneorden *sætte, attighi* och i subst. *attungir*, hvars *tt* naturligtvis härrör ur räkneordet **atta*, stämmer dubbelskrifningen med den långa kons. i nsv. *sjätte, åtta*, men visar tillika, att denna långa kons. icke är en yngre utveckling, som Noreen s. 9 antager i afseende på *åtta*. Det måste vara ordens egenskap af räkneord, som orsakat qvarståendet och om så är, finnes väl ej annan utväg än att antaga, att räkneorden användts som obetonade i det forna språket i många flera förbindelser än i det närvarande och att vid denna ordens användning som obetonade den långa kons. qvarstått, jfr § 35, c, 3 δ och ε. För detta antagande finner jag ett stöd uti skrifningen *sex*, se § 2, d, som blir förklarlig endast under samma förutsättning.

d) I böjningsformer förekommer stundom enkelskrifning af kons. för etymologiskt riktig dubbelskrifning.

1) D. sg. f. b. f. *kirkiune* KrB 3; *tomptini* BB 40; þgB 5; *iorþine* GB 15. På samma sätt eller som bildning efter dessa fall bör man väl uppfatta *skötrane* BB 19 (4 gg).

Däremot med *nn: asokninni* þj 16; 16, 1 (2 gg); 16, 2; *sokninni* KrB 4, 2; 14; GB 15; *sokninni* KrB 5, 2; *ætinni* MB 10; *kununni* KrB 9, 2.

2) G. pl. *annara* þj 16, 1. Uti D. sg. f. *hwari* þgB 9 torde *r* för *rr* bero på analogibildning efter öfriga former med enkelt *r*.

Uti D. sg. f. *þere* KrB 5, 6; þgB 3, 2; *þeri* þgB 5; 9; G. pl. *þera* 41 gg är *r* det etymologiskt berättigade.

De anförda enkelskrifningarne af *nn, rr* nödga icke till antagandet af konsonantförkortning i obetonad stafvelse, utan kunna mycket väl förklaras som analogibildningar efter de böjningsformer af *annar* och af substantivens artikulerade böjning, där resp. *r, n* förekomma korta; men sådan förkortning af konsonanten är dock i sig mycket sannolik, jfr § 35, 3 δ och ε.

e) Enkelskrifning uti adv. *æki* 22 gg jämte *æcki* 3 gg; synes däremot endast kunna tillskrifvas ordets bruk som syntaktiskt obetonadt, hvilket framkallat förkortning af den långa kons.

f) Ordet **pænningir* skrifves 24 gg med *nn*, men med *n* A. sg. *pæning* KrB 3, 1; G. sg. *pænings öll* Eþs 4, 1. Tamm, *Arkiv* II, 345 antager, att *n* är förkortning af *nn* i obetonad ställning och att ordet i älsta tid brukas med omväxlande stambetoning och suffixbetoning i olika kasus, antaganden, hvilkas riktighet man måste lemna därhän, så länge de vestgerm. språkens många former äro oförklarade, se Kluge, *Etym. Wb. der deutschen Sprache* Pfennig.

g) Enkelskrifningen uti *fiurmæningia* MB 1, 2 jämte *fiurmænningin* KrB 9; *brylungar* MB 1, 3 jämte *brullungar* GB 11, 1; *skogha brænur* BB 45, 2 jämte *brænnur* BB 45; 45, 1; kan synpunkten i § 35, c, 3 *δ* och *ε* förklara, om icke *n*, *l* i dessa fall är felskrifning. Detta senare skulle ock vara händelsen med *k* i *þykir* BB 19, 3, såvida man icke i detta fall kunde antaga anslutning i beteckningen till fall sådana som:

h) N. sg. *knapir* þj 7, där *p* står för *pp* framför svarabhaktivokal, jfr ofvan *tt* § 35, b, 7, *β*. I. N. sg. m. *vfödir* MB 3, 6 (2 gg); GB 2 står kanske *d* för *dd* i samma ställning.

i) Uti *twægia* þgB 13 jämte *twæggia* 5 gg; *þrigia* BB 35, 1; þgB 3 jämte *þriggia* 16 gg; *annathigia* Eþs 3 jämte skrifningar med *gg* 8 gg; *lægia* þj 11 synes *g* hafva samma ljudvärde som *gg*, jfr om *l* som beteckning för *ll* ofvan § 35, b, 4. Motsvarande torde gälla om *k* i *þækiu* þj 2, som efter uttalet borde skrifvas **þæckiu*.

§ 37. Följande ortografiska regler för skrifningen af enkelt och dubbelt konsonanttecken synas sålunda gälla i VmL. I:

a) Lång kons. betecknas med dubbelskrifning mellan två vokaler.

Undantag. Om den senare vokalen är en svarabhaktivokal kan konsonantlängden lemnas obetecknad, se § 35, b, 7; § 36, a, 2 *α*; b, 2 *α*; h.

b) Längden af en kons. lemnas obetecknad:

1) I slutljud. Undantag se § 35, b, 4; c, 1, 2, 3, *α*(*βγ*).

2) Framför konsonant. Undantag se § 35, b, 1, 2, 3, 4, 5 *β*, 6 *β*.

3) Efter konsonant(?). Undantag se § 35, b, 1; 5 *α*; c, 4.

4) I obetonad stafvelse. Undantag se § 35, c, 3 *δ ε*; § 36 d(?).

Genom dessa regler förklaras enkelskrifningen i t. ex. *truldom* KrB 11; *manhælghir* MB 1; *bygning* BB 13, 1; 13, 2; *wægbanda* BB 45, 1; *slæpti* BB 45, 1; *fylning* BB 47; *anfridi* þgB 7, 2, i hvilka man etymologiskt väntar dubbelskrifning.

Kap. VI.

Bortfall af konsonant.

§ 38. Bortfall af kons. i en konsonantgrupp.

1) *d:* P. p. D. sg. f. *bunni* þj 2, 2 jämte *bundni* þj 3; N. sg. m. *han takin* þj 5, 1; Subst. *winskeð* MB 4, 1.

2) *þ* i Pr. ind. 3 sg. *war* MB 26, 3 jämte *warþir* 43 gg, *wardir* 18 gg, *uarþir* MB 21.

3) *n:* I ordet *iamlange* 9 gg, N. sg. n. *iamt* BB 11, *næmð, næmpd* se s. 28; P. p. N. sg. n. *stæmpt* Eþs 6, 3; G. sg. *wax* BB 19, 3.

4) *p* i G. sg. *lærez* KrB 5, 3; *læriiz* þgB 5 af *læriipt, lærift.*

5) *r* är bortfallet i: D. pl. *öldum* MB 18, isl. *ǫldr* n.; N. pl. *brylungar* MB 1, 3; *brullungar* GB 11, 1; *systlungar* GB 11, 1; G. sg. *angs* BB 41 af **anger* m. 'sorg', här »olägenhet».

6) *t* är bortfallet i: *gipning* GB 4; *gipninga balkir* GB; *gangans fæ* BB 33, jfr *gangans fot* þgB 5.

§ 39. Bortfall af kons. i andra ställningar:

a) *þ* kunde synas vara bortfallet:

1) I *sin* 'sedan' þgB 5, 1 i förh. till *siþan* KrB 1; 9, 6; BB 41 etc. Emellertid må härtill jämföras, hvad Schagerström, *Vätömålet* s. 39 yttrar om fsv. adv. *sen* 'sedan', isl. **seinn.* Detta *ē* skulle kunna förkortas och öfvergå till *i,* på hvilken öfvergång nsv. äger några exempel[1]). VmL. I synes dock för öfrigt icke äga exempel på att förkortadt *ē* uppträder som *i,* om icke möjligen *ginstan* Eþs 4, 1 'genast' kan så fattas.

2) *þ* är försvunnet framför *s* i *hwusman* MB 6.

b) *gh* saknas.

1) I *leukuna* KrB 3, 4 jämte *leghukuna* BB 51, 1; *leghu kuna* BB 50. Äfven eljes skrifves ordet med *gh* 16 gg, och utelemnandet af *gh* kan väl då blott vara skriffel.

2) A. pl. n. *fiuwr* KrB 3, 2 jämte N. pl. n. *fiughur* GB 11, 1. Då dift. *iu* förekommer i böjningen af detta ord i A. pl. m. *fyura* BB 45, 5 och G. pl. *fiwra* BB 45, 3, skulle *fiuwr* kunna vara en analogibildning efter dessa former och dess uttal vore väl då **fiūur* tvåstafvigt eller kanske **fiūwur* med ett hiatusfyllande *w.*

---

1) Noreen, *Om behandlingen af lång vokal i förbindelse med följande lång konsonant i de östnordiska språken* s. 7 angifver, att denna öfvergång inträder framför *ng*- ljud t. ex. i *ingen, sinka.* Till dessa torde ock sv. *kinka* höra, jämfördt med isl. *kveinka* 'to complain'; om vexlingen mellan *k* och *kv* jfr Noreen, *Arkiv* III, 22 och not. Att den ock äger rum framför *n* + kons. visar sv. *flintskallig,* da. *flenskallet,* no. *fleinskallad* till isl. *fleinn,* d. *Flen* 'en Spids'. Att den kan inträda i ännu flera fall vid förkortning af *ē,* antydes af *gnista,* isl. *gneisti, qvissla* dem. till isl. *kveisa* f. 'a whitlow, boil', *krysta,* fsv. *krista, krysta,* isl. *kreista* 'to squeeze, pinch, press' och måhända äfven af da. *Ild, hil! hilse, gispe, Bidsel, ihvo, -hvem* etc. Reglerna för uppträdandet af detta *i* äro mig alldeles förborgade.

3) P. p. N. sg. n. *saat* MB 21 jämte *saghat* MB 20, 2; BB 45, 4 torde vara skriffel.

c) Intervokaliskt *i* saknas i inf. *flya* Eþs 5, 1; Pr. ind. 3 pl. *döa* BB 34, 1; GB 11, 2; 11, 4; 11, 5. Då A. sg. *blöio* GB 2, D. sg. *blöiu* KrB 9, 1 visa intervokaliskt *i*, måste förlusten af *i* uti *flya*, *döa* förklaras som analogibildning, särskildt efter Pr. ind. sg.

d) *k* saknas i:

1) A. sg. n. *slit* KrB 4 jämte N. sg. n. *slikt* þgB 5, 6 genom skriffel.

2) I *hwarti* BB 22, 1; 39; þj 1; *hwarte* BB 8, 1 jfr *hvarke* VmL. II af n. *hwart* och suffixet *gi*. Då bortfallet af *k* i *hvarti*, i VGL., ÖGL., UplL., SdmL. enligt RYDQV. VI, icke efter kända ljudlagar låter sig förklara och då vidare den af RYDQV. II, 527 gjorda sammanställningen af fsv. *ængin* och got. *ainshun* trots de svårigheter, som den olika vokalisationen gör, torde vara riktig, synes man till förklaring af *hwarti* och *hvatti* RYDQV. VI kunna utgå från former med ett suffigeradt **hi* för *-gi*. Detta **hi*, i uddljudet stämmande med got. *-hun*, skulle nordiskt förlora sitt *h-*.

e) *l* är utelemnadt i:

1) N. sg. m. *hawir* BB 19 (2 gg), öfriga former *halw-*; *siæfskut* BB 44, 1; *hæmpning* uti uttrycket *fara heem at andrum meþ hær oc hæmpning* þj 16, 4, motsvarande *mæþ hær oc hælmning* VmL. II, MB. 25: 10. Ordets betydelse och ursprung äro oklara[1]. NOREEN, *Arkiv* III, s. 5 not 1 sätter denna saknad af *l* i det senare ordet i samband med dalmålets bortfall af *l* uti ursprungligt *lm*, *ln* i älfdalsmålet. Tages hänsyn till de öfriga exemplen, erinrar företeelsen om det allmänt dalska bortfallet af *l* »före *g*, *k*, *p* och *v (f)*», se NOREEN, *Inledning till Dalmålet* s. 6. Att bortfallet af *l* i VmL. I har det ringaste att skaffa med vare sig den ena eller den andra af dessa företeelser, synes dock temligen osannolikt, inskränkt som det är till ställningen framför konsonanthopning.

2) *maseghande* þj 6 jämte 43 gg med *l* måste vara felskrifning.

3) I A. sg. *sumar tenungh* þj 1, 2 kan *l* synas bortfallet vid jämförelse med de af RYDQV. VI anförda formerna *telninger*, *telonger*, *tenlunger*, *telnung*. Om de olika formernas inbördes förhållande se BUGGE, *Tidskr. f. Fil.* N. R. III, 270.

---

1) Skulle *hælmning hæmpning* kunna betyda 'gripande, fasttagande' och höra tillsammans med fht. *halb*, mht. *halme* 'Handhabe, Stil' se KLUGE, *Etym. Wb.* Halfter, Helm?

f) *n* saknas:

1) Genom skriffel A. sg. m. *anna* BB 22.

2 Genom bortfall i gruppen *nþr*, se Noreen, *Altisl. gram.* § 220, 2. Resultaten af denna ljudlag äro mestadels utträngda genom analogibildning från former med *nn*. Följande exempel äro bevarade: N. sg. *maþir* Eþs 2, 5; *giptamaþir* GB 3, 2; *giæl maþir* GB 10; *lænsmaþir* KrB 6, 1; 6, 2; þj 8 (2 gg); *oþals maþir* þgB 5, 5; *taksmaþir* BB 16. Därjämte förekommer N. sg. *man* 120 gg, i smsg. 31 gg, *mandir* i smsg. 2 gg. Former af räkneordet och pron. *annar* : N. sg. f. *adrun* BB 51 jämte *annur* 2 gg; D. sg. m. *adrum* BB 26; *adru* þgB 7 jämte *andrum* 13 gg, D. sg. n. *aðru* KrB 9, 3, *adþru* GB 15 jämte *andru* 6 gg.

g) *r* saknas:

1) Genom skriffel i *gundwal* KrB 1. Som skriffel böra väl ock *kasnawagir* BB 45, 4 för *-*wargir*, *bigher* þgB 11 för **birgher* betraktas?

2) Om bortfallet af slutljudande -*r* se § 40.

h) *t* saknas:

1) I Pr. ind. pass. 3 sg. *sæs* Eþs 4, 1.

2) I N. sg. n. *sak* þgB 1 se § 17, e, 2 och Noreen, *Om orddubletter i nysvenskan* s. 32, 33 noten i *Upsala univ. årsskrift* 1887.

i) *w* saknas:

1) I *annat tiggia* BB 3; 35, 3; þgB 3, 2; 5; *annattiggia* þgB 9; *annatiggia* þj 2; þgB 13; *annatthiggia* MB 20 1; *annathigia* Eþs 3. Huru detta bortfall skall uppfattas, vet jag icke.

2) I förbindelsen *wr* saknas *w* i: *aræk* BB 39, 5 (2 gg); *ko a reek* BB 1, däremot visar sig *wr* vara i behåll i *wreta garþir* BB 40, 1. Sammanhänger möjligen bortfallet med ställningen i midljud i smsg.?

§ 40. Bortfall af slutljudande -*r*.

Det fsv. sporadiska bortfallet af slutljudande -*r* i ändelser har senast behandlats af Kock, *Svensk Akcent* II, 427 f., hvars undersökning leder till följande resultat: 1) Bevarandet af -*r* i *siter* etc. och dess afnötning i *gömir* — *göme* etc. beror därpå, att -*r* i *siter* var vokaliskt, i *gömir* konsonantiskt. 2) Frånvaron af levis synes

1) Docenten Noreen har enskildt föreslagit mig att som ett hithörande fall uppfatta *riþir* Eþs 2, 6, där Schlyter föreslår att läsa *rinder* såsom på motsvarande ställe i VmL. II, KgB 2, 3, UplL. KgB 5,.3. Jfr isl. pres. *briðr*, *viðr*, *breðr* till *brinna*, *vinna*, *brenna* se Noreen, *Altisl. gram.* § 220, 2 och dalmålets pres. *brið*, *wið* Noreen, *Ordlista öfver dalmålet* ss. 24, 25, 210, 211.

hafva bidragit till förlusten af *-r* åtminstone i nysv. pl. på *-are* (*dommare* etc.).

Den första af dessa satser skall jag senare diskutera, och först vända mig mot den senare, om hvars riktighet jag ej kan känna mig öfvertygad. Redan Kocks bevisföring anför fakta, som hans teori icke synes mig kunna förklara. I fsv. N. pl. m. och N. A. pl. f. *andanir, tungonar* uteslutes under 1400-talet vanligen *-r* i artikeln, så att dessa former skrifvas *andani, tungona*. Denna förlust af *-r* säger Kock »kunna förklaras däraf, att levis i dessa som i andra trestafviga ord med akc. 2 låg på penultima, under det att *-r* bibehållits i *andar, tungor* med levis på ultima». Dock medger Kock äfven möjligheten af inverkan från A. pl. m. *andana* vid förlusten af *-r* i N. pl. m. och N. A. pl. f. Om Kocks förklaring af förlusten af artikelns *-r* i dessa former vore riktig, qvarstår emellertid förlusten af *-r* hos substantivet i den bestämda formen oförklarad, och denna förlust är dock i fsv. regel. Oförenligt med Kocks teori är ock det faktum, att fsv. *-r* som nominativmärke förloras mycket ofta i vokaliskt slutande stammar såsom *sio, snio, by, bla*, se Rydqv. IV, 429, Södervall, *Hufvudepokerna* s. 16. Kock själf förlorar i det närmaste tron på riktigheten af sin förklaring af ofvanstående fall, att förlusten af *-r* beror på dess accentlöshet, sedan han kommit att tänka på förhållandet i danskan, ty »detta språk, som saknar levis, har nämligen pl. af adj. utan *-r* (*gode*) och i best. form *Hestene, Tungerne* etc. utan *-r*, fastän *Tunger, kaller* (pres. sg.) etc. med *-r*». Att danskan, som saknar levis, i många fall bortkastat, i många bibehållit *-r*, synes mig tyda därpå, att levis ingenting har med detta bortfall af *-r* att skaffa. Och att, som Kock, formulera satsen: »Frånvaron af levis synes hafva bidragit till förlusten af *-r* åtminstone i nsv. pl. på *-are* (*dommare* etc.», men medgifva möjligheten af att frånvaron af levis icke haft något att skaffa med förlusten af *-r* i de med dessa likstälda pl. fsv. *andanir, tungonar, bloþoghir, bloþoghar*, synes mig ometodiskt.

Jag anser mig härmed hafva rättfärdigat mitt förkastande af Kocks hypotes till förklaring af förlusten af *-r* i fsv., och vill tillsvidare ersätta denna med en ny hypotes. Det synes mig nämligen troligt, att förlusten af *-r* beror på satsfonetik, så att *-r* försvunnit framför konsonant och in pausa, däremot bibehållits framför vokal i satssammanhanget.

För denna hypotes finner jag följande stöd. En dylik utveckling stämmer med förhållandet i andra språk, som förlorat *-r*. I

engelskan »erscheint *r* nur vor unmittelbar ohne pause nachfolgendem vokal», se H. SWEET, *Elementarbuch des gesprochenen englisch* s. XXVIII och att förhållandet i franskan och det äfven i afseende på andra ljud än *-r* varit detsamma, därpå tyda reglerna för »bindning» i franskan. Likformigheten med den faktiska ljudutvecklingen i dessa språk gifver hypotesen nog sannolikhet till att vara värd en närmare undersökning i afseende på dess giltighet.

Ett kändt språkligt faktum talar ock afgjordt för hypotesens riktighet nämligen just det af Kocks teori oförklarade, att substantivets *-r* alltid saknas i fsv. pl. af de artikulerade formerna, där *-r* stod framför artikelns *n-*, se SÖDERVALL, *Hufvudepokerna* etc. s. 18.

För denna hypotes talar vidare den möjlighet den erbjuder att förklara den faktiska vexlingen mellan qvarstående och bortfall af *-r*. Ingen urkund torde väl återgifva denna vexling i full öfverensstämmelse med den uppstälda ljudlagen, men det är tydligt, att i ett fall som detta det ljudlagsenliga förhållandet skall fördunklas af talrika analogibildningar både i uttalet och isynnerhet i skriften.

Vid bedömandet af frågan om bortfallet af *-r* torde ock skilnaden mellan fornspråkets två *r*-ljud, här tecknade *r* och *R*, böra tagas i betraktande, se NOREEN, *Altisl. gram.* § 17. Om denna skilnad lemna runinskrifterna den upplysningen, att under den äldre tiden *r* ᚱ och *R* ᛦ höllos strängt isär, att *R* i vissa fall trädde i stället för *-r*, hufvudsakligen genom analogibildning och att å andra sidan *r* uppstod af *R* efter kons., men detta är också allt. När skilnaden mellan *r* och *R* upphörde, när *R* i alla ställningar öfvergått till *r*, såsom man plägar fatta detta upphörande, därom lemna oss runinskrifterna i okunnighet. Att af den omständigheten sluta till upphörandet af skilnaden mellan *r* och *R*, att *r*-runan användes äfven för etymologiskt *R*-ljud i alla ställningar, är icke en logiskt bindande slutsats, ty den möjligheten är icke utesluten, att *r*-runans uteslutande användning kan bero på en ortografisk reform, utgöra en ytterligare tillämpning af den grundsats, som beherskar runskriften, att hvar runa betecknar det ljudvärde, som står i uddljudet af dess namn. Så stor torde väl aldrig skilnaden mellan *r* och *R* hafva varit, att de runristare, som betecknade *p* och *b*, *t* och *d*, *k* och *d* med samma tecken, skulle hyst betänklighet mot att använda samma tecken för de båda *r*-ljuden. Det vore sålunda icke omöjligt, att skilnaden mellan *r* och *R* i fsv.

förefunnes ännu vid den tid, då förlusten af *-r* ägde rum och till och med ännu längre och det vore möjligt, att denna skilnad kunnat spela en roll vid denna förlust[1]). Att så verkligen varit förhållandet, förefaller mig sannolikt på grund däraf, att släktskapsorden *faþir, broþir, moþir, dottir, systir,* som hafva etymologiskt *-r,* i allmänhet icke förlora sitt *-r,* oaktadt de i öfrigt hafva samma förutsättningar därför som plur. af subst. och adj., jfr RYDQV. II, 167, 172 f. Då *-r* äfven i dessa en eller annan gång bortfaller, kan detta förklaras därigenom, att de analogiskt antagit *-R* för *-r,* jfr WIMMER, *Run. opr.* s. 223. Nu veta vi från de runinskrifter, som skilja mellan de båda *r*-ljuden, att *R* efter kons. öfvergick till *r.* Då slägtskapsorden i fsv. tyda därpå, att den uppstälda lagen för bortfall af *-r* blott gäller *-R,* icke *-r,* som alltid qvarstod, ligger det nära att antaga, att bevarandet af *-r* i *siter* etc. och dess afnötning i *gömir* — *göme* etc. (Kocks första sats) beror därpå, att *r*-ljudet i *siter* var »*r*», uti *gömir* »*R*», jfr nedan.

Efter detta allmänna klargörande af min ståndpunkt, vill jag framlägga en undersökning af i hvad mån förhållandet i VmL. I i detta afseende talar för min hypotes.

a) Urnord. *r* är bevaradt: Slägtskapsorden: N. sg. *broþir* 11 gg, *broþur* 4 gg, A. sg. *broþur* 1 gg, *broþir* 2 gg; N. sg. *dottir* 1 gg, *doctur* 2 gg, A. sg. *dottur* 3 gg, *dottir* 3 gg, *doctir* 1 gg, G. sg. *doctur* 1 gg, smsg. *dottur barn* 1 gg; N. sg. *faþir* 6 gg, *faþur* 8 gg, A. sg. *faþur* 3 gg, D. sg. *faþur* 1 gg, G. sg. *faþurs* 3 gg, N. sg. *moþir* 8 gg, *moþur* 1 gg, A. sg. *moþur* 2 gg, D. sg. *moþur* 1 gg, N. sg. *systir* 4 gg, A. sg. *systir* 3 gg; N. sg. f. *annur* GB 2; þgB 5, 4; N. A. pl. f. *annur* MB 17; 11.

Undantag utgör Pr. ind. 3 sg. *fa* BB 22, 1 af *fara.*

b) Urnord. *R,* som efter kons. öfvergått till *r,* är bibehållet, ehuru svarabhaktivokal utvecklat sig mellan detta *r* och föregående kons. Att denna svarabhaktivokal varit högst minimal till sin tidslängd, göres sannolikt af det ofvan § 37, a anmärkta förhållandet, att lång kons. framför svarabhaktivokalen ofta tecknas enkel, såsom öfligt är att teckna lång kons. framför konsonant. KOCK, *Svensk Akcent* II, 428 antar till och med, att det i skriften utsatta vokaltecknet i denna ändelse blott utmärker den olika vokalklang, som det vokaliska *r* hade i skilda dialekter.

1) Not vid korrekturet. Doc. NOREEN påpekar, att han på föreläsningar antagit samma sammanhang mellan det fsv. bortfallet af *r* och skilnaden mellan *r* och *R*.

c) Urnord. *R* har bortfallit framför former af best. artikeln börjande på kons. N. pl. m. *fastani* BB 14, *grannani* BB 10.

d) Urnord. *R* framför sammansättningsled börjande med kons.:

1) *r* saknas: *bolstaþa men* MB 5 (2 gg); *grindastaþir*(?) BB 21; *grinda stulpa* Eþs 2, 2 (sannolikt G. pl.); *sanna syn* BB 6, jfr isl. *sannr* m. 'justice, equity», also »evidence, proof'; *iampnaþa hændir* GB 12; *bygninga balkir* BB; *gipninga balkir* GB; *suna barn* GB 11 (2 gg); *wiþakast* MB 26; *arwa skut* MB 19, jfr isl. *ǫrvarskot; byrþamen* BB 1; 5; *fæstninga stæmpnu* GB 1; *garþa syn* BB 38(?)[1]); *gipta sængh* GB 8; *giærninga men* KrB 3, 4; *rena gödning* BB 19, 1; *hæghnæ skoghum* BB 44, 1; *hælghadagha* KrB 13, 2; *katrina mæssu* BB 44, 2 (2 gg); *lysninga witni* MB 20 (2 gg); 20, 2; 21; *lysningæ witnæ* MB 20; *lösna lösu* BB 37; 37, 2; *næmpdæ mæn* KrB 1 (däremot *næmpdær eþum* þgB 15); *tomta ra* MB 4, 1, *tompta ra* BB 24 (2 gg); *scripta faþur* MB 8; 11; *scriptaman* þgB 17, 2; *soknna mæn* KrB 5, 6; *soknnamen* BB 3; *soknna manna* KrB 5, 6; *soknnamannum* KrB 9, 5; *soknæ næmpd* þgB 3, 2; *synamen* BB 6, *syna men* BB 38; *syna mannum* BB 21, 1; *sæþa span* BB 40, 2; *sænga slæt* GB 11, 2; *tiþa cöp* KrB 3, 4; *tidha cöp* KrB 3, 4; *wiksla fæ* KrB 8; *wikslæ fæ* KrB 8 (2 gg); *ættæbot* GB 3, 2; *ængia garþum* BB 8, 1; *ængialaghum* BB 22, 2; *ængialaþur* BB 45, 1, *ængia laþur* BB 45, 3; *sængæ stuk* KrB 9, 4; = 58 gg.

2) *r* är bibehållet: *friþir boot* Eþs 7; *broar synir* BB 38; *BRoar synar* ib.; *byrþar man* BB 2; *börþær mæn* BB 14; *garþar synar* BB 38[1]); *löghardagh* KrB 13; *skyldar kunur* KrB 9, 1; *skyldar mæn* KrB 9, 1; *wærnær iorð* MB 20, 2, se s. 63 noten, (däremot riktigt *wærnar eþum* þgB 15; *danar arf* GB 17); *wrbotar mali* MB 10; *sænghar cöpi* GB 11, 5 *lynnar börði* MB 26, 1[1]) = 13 gg.

Dessa exempelsamlingar visa, hvilken öfvervigt det af mig som ljudlagsenligt antagna förhållandet äger redan i sjelfva beteckningen.

e) Urnordiskt *-R* i ordslut. I denna ställning skall det ljudlagsenligt saknas framför konsonant och in pausa, bibehållas framför vokal. Efter denna regel foga sig följande fall:

1) *-r* framför konsonant:

α) *-r* är bortfallet: N. pl. st. m. *dala* GB 11; *eþa* þgB 12; *garþa* BB 39, 1 (framför *h*-); *bolstaþi* BB 39, 6; = 4 gg; N. A. pl. st. f. *skutra* BB 19, 1; *þingariþi* þgB 1; 1, 1; *vpbyrþi* þgB 4; *allna*

---

1) Första sammansättningsledens egenskap af sg. synes här kunna sättas i fråga.

KrB 5, 3; þgB 5; *alna* KrB 5, 3; BB 19, 1(?); *quærna* BB 27; *naþa* KrB 1; = 10 gg; N. pl. sv. m. *arwa* þj 6 (framför *hans*); *domara* þgB 1; 5, 1(?); *fasta* BB 6; *oþilfasta* BB 14; *nagranna* GB 5; *guzziuia, guzziuiu* KrB 6, 1; *owrmagha* þgB 1, 1; *ærwingia* MB 21; = 10 gg; N. pl. sv. m. b. f. *fastani* BB 14; *grannani* BB 10; = 2 gg; A. pl. sv. f. *kunu* KrB 9, 1(?); G. sg. st. f. *læzna* þj 13; *wigslæ* KrB 1; = 2 gg; Adj. N. pl. m. *alli* Eþs 2; MB 10; þj 7; þgB 14; 15; *alle* BB 19, 2; *elli* þgB 14; *skyldi* GB 16, 1; *andri* GB 16, 1; = 9 gg; N. pl. f. *manga* GB 11, 1; = 1 gg; N. pl. m. *twe* MB 26, 2; BB 11; þgB 13, 1; 17, 3; = 4 gg; *þre* þgB 14; = 1 gg; N. A. pl. f. *twa* BB 51; þj 17 (framför *hönur*); = 2 gg; *þria* KrB 4, 2 (2 gg); *þrea* KrB 4 (2 gg); 5, 4 (2 gg); 6, 1 (2 gg); 8; 9; 9, 3 (2 gg); 13; 13, 1 (2 gg); 8; 9, 1; MB 1, 2; 2; 2, 1 (2 gg); 2, 2; 2, 3; 13 (4 gg) etc. 109 gg; *þre* MB 17; þj 16, 1; 16, 2; þgB 5; 11; 14; N. pl. m. *baþe* Eþs 6, 3; MB 26, 3; *baþi* MB 23; BB 5, 1; þgB 3, 1; Pron. N. pl. *i* BB 6; G. sg. f. *hænna* MB 1, 5; *henna* MB 1, 6; 1, 7; A. pl. f. *sinæ* KrB 1; N. pl. m. *þe* KrB 1; 3, 4 (2 gg); 4; Eþs 2; MB 5 (2 gg framför *han*); 5, 1; 11 (framför *hawin*); 20, 1; 22; BB 7, 1; 16; 22, 2 (framför *han*); 38; 38, 2; 40 (2 gg); 40, 1; 42; 45, 1; GB 1; 2; 3 (2 gg); 3, 2 (framför *hawin*); 9 (2 gg); 11, 1; þj 6; 7 (2 gg); 16; þgB 5; 5, 1; 9; 14; 15; 15, 1; N. pl. f. *þa* MB 3; 3, 2; 3, 3; 17; 17, 1; GB 11, 1 (framför *hælst*); *þe* KrB 15; N. pl. n. *þe* KrB 6, 1; 7; 9, 1; MB 21; þgB 16; A. pl. f. *þe* MB 22; *þæssa* þgB 5, 1; Verb. Pr. ind. 2 sg. *fastna* BB 44, 2; *kalla* BB 14; *klanda* BB 30; *skaþa* BB 40, 3; *tala* þgB 9; *witna* KrB 13, 1; *wæþia* BB 6; þgB 3; *kæri* GB 4; *lysi* þj 16, 3, *næmpni* MB 8; *ræni* þj 16, 4. Summa 238 gg.

β) *r* qvarstår: N. pl. st. m. *maghar* MB 1, 8; N. A. pl. st. f. *alnar* KrB 3, 5; *garþar synar* BB 38 (påverkadt af det föreg. *BRoar synar*); *gærningar* MB 21 (framför *hans*); *skötraR* BB 19, 1 (möjligen in pausa); *broar* BB 38; *sakir* KrB 15; *söþir* BB 49[1]);

1) Isl. *sauðr* m., fsv. *söþer* m., se RYDQV. II, 53. A. pl. *-ir* synes tyda på fem., för hvilket genus dock ej annan hemul finnes än Rydqvists uppgift, att *sö* i vissa delar af landet betecknar »tacka (fårhona)». Måhända är därför *-r* att betrakta som en falsk tillsats i beteckningen, ett bevis för den osäkerhet, som den ljudlagsenliga vexlingen mellan ändelser med och utan *-r* understundom måste framkalla hos skrifvaren. Denna felskrifning vore då upprepad vid ordets förekomst två rader senare BB 50, hvarest dock *-r* står framför vokal. Jfr A. pl. *fastar* BB 3 (*f. sina*); A. pl. b. f. *fastanar* BB 4; *garþar synar* BB 38.

manhælghir MB 1; N. A. pl. sv. f. *hönur* þj 17; *eghur* BB 5; GB 16; 16, 1; *æghur* BB 19, 6; GB 11, 5; *kunur* KrB 12; G. sg. st. f. *natar* BB 35, 1; Adj. N. pl. m. *allir* KrB 3, 4; MB 10; BB 24; 40,3; þgB 15, 1; *capolösir* þj 7; *mangir* Eþs 6; *satir* Eþs 7; *vskyldir* BB 12; *saclösir* BB 6; 19, 2; *baþir* MB 20; *twer* MB 22; BB 5; 5, 1; 39, 6; A. pl. f. *fiorar* KrB 3, 4; Pron. N. pl. m. *þeer* KrB 1; 5, 6; Eþs 2; 2, 1; 6, 3 (2 gg); BB 3; 14; 31; 34, 1 (2 gg); þgB 5, 1; *þer* MB 22; þgB 3, 2; 13; Verb. Pr. ind. 1 sg. *rymir* BB 19, 2 (2 gg); *iorþar* KrB 4, 2; 2 sg. *rymir* BB 19, 2 (2 gg); 3 sg. *angrar* BB 33; *awarkar* BB 22; *borghar* BB 18 (2 gg); *glatar* MB 7; *hemar* (påverkadt af föreg. *hysir*) Eþs 8; *hæfdar* KrB 9; 10; *hæfdær* KrB 9 (2 gg); *kallar* þgB 10; *kastar* MB 26; *castar* MB 26; *nekar* þj 13; *orkar* BB 43 (framför *han*); 45, 2; *swarar* BB 39, 2 (framför *hin*); *talar* MB 20, 1; þgB 5; *brænnir* BB 45 (2 gg); *brötir* BB 10, 1 (påverkadt af föreg. *ryþir*); *byggir* BB 44, 1; *fylghir* BB 45, 2; *fyrmir* BB 48, 1; *fællir* BB 22, 2; *föþir* Eþs 8 (påverkadt af föreg. *hysir*, *haldir*); *giptir* GB 3, 2; 5; *hittir* BB 36; 37; 37, 1; 37, 2; GB 3, 2; *hysir* Eþs 8 (framför *haldir*; påverkadt af föreg. *hysir*); *hængir* MB 17, 1 (2 gg); 17, 2 (2 gg); *kænnir* KrB 9, 5; BB 39, 5; *kærir* KrB 6, 2; BB 6 (framför *han*); *leþir* þgB 14; *leghir* BB 34, 1; *lysir* MB 20 (2 gg); GB 3, 1; þj 1, 3; 16, 3; *liusir* þj 16; *læstir* BB 28; *lösir* MB 13 (3 gg); *næmpnir* BB 35, 1 (2 gg framför *han*); þgB 14; *reþir* GB 2; *rænir* BB 13, 1; 35, 1; þj 13; 16, 2; *skiptir* MB 10; BB 7, 1; þgB 9; *sköghir* BB 44; *slæppir* MB 5 (framför *han*); þj 5 (framför *hanum*); *æltir* BB 39, 4; 50; *ærwir* GB 13; *ærfwir* GB 12; *ökir* þgB 5, 1 (framför *han*). Summa 128 gg.

2 -*R* in pausa:

α) -*r* är bortfallet: N. pl. st. m. *brudkalla* GB 2; *öra* MB 22; BB 31; N. A. pl. st. f. *broa* BB 21, 1; N. pl. sv. m. *gozziuia*, *guzziuiu* KrB 6, 1; G. sg. st. f. *af næfninga* BB 1; *stranda* KrB 11; þj 2; Pron. G. sg. f. *henna* GB 10. Summa 10 gg.

Ovisst huruvida pausa: N. pl. st. m. *manaþa* KrB 1 (*,hawi*); *fiurmænningia* MB 1 (*,þær*); *garþa* (*,giærþi*) BB 45, 1; *bya* BB 45, 2 (*,æki*); N. A. pl. st. f. *gerninga* (*,böti*) Eþs 5, 1; N. pl. sv. m. *arua* Eþs 2, 3 (*,æn*), *arwa* Eþs 6, 2 (*,þa*); G. sg. *wintra* þj 1, 2 (*ella*); Verb. Pr. ind. 3 sg. *wisa* þgB 13 (*,æn*); Verb. ind. 3 sg. *fælli* (*,böti*) þgB 1, 1. Summa 10 gg.

β) -*r* qvarstår: N. A. pl. st. f. *ægnnir* BB 14; *broar synir* BB 38; N. pl. sv. m. *wæþfastar* BB 14; N. A. pl. sv. f. *brænnur* BB 45; 45, 1; *bönur*

þj 2, 2; *ængia laþur* BB 45, 3; G. sg. st. f. *soar* BB 1[1]); Adj. N. pl. m. *osatir* Eþs 2; 7, 1; MB 18 (i dessa fall har påverkan från det föregående *satir* ägt rum); Adj. N. pl. m. *saclösir* MB 5; 5, 1; *saklösir* MB 20; *baþir* BB 6; 43; A. pl. f. *þrear* BB 33; Pron. G. sg. f. *hænnar* GB 8; *hennar* KrB 11; Verb. Pr. ind. 3 sg. *kastar* Eþs 2, 6; *lystir* BB 26; *næmpnir* MB 6; *syrghir* GB 16, 1. Summa 23 gg.

Ovisst huruvida pausa: N. pl. st. m. *brylungar* MB 1, 3 (, *manhælg*); *systlungar* GB 11, 1 (, *þe*); N. A. pl. st. f. *tæktir* BB 19, 3 (, *fae*); *utgiærþir* þgB 7, 2 (, *þær*); G. sg. st. f. *lænar* BB 35 (, *hæti*); *læznar* þj 13 (, *hæti*); N. pl. sv. f. *flatur* BB 44 (, *skiutir*); *ængialaþur* BB 45, 1 (, *giori*); *intækior* BB 39, 2 (, *standi*); Adj. N. pl. m. *dænskir* MB 4, 2 (, *warþir*. Påverkadt af föreg. *ænskir*); *lösgiorþir* þj 7; A. pl. f. *ogildar* BB 38 (, *böti*); N. pl. m. *þrir* BB 31 (, *haldi*); A. pl. f. *þrear* BB 33 (, *hawi*); Pron. N. pl. *þeer* þgB 5, 5; Verb. Pr. ind. 3 sg. *fikir* BB 43, 1 (, *hæti*); *brænnir* MB 21 (, *liggi*); *ringir* KrB 5, 6 (, *bristir*); *skiptir* BB 3 (, *næmpni*); *stywir* BB 48, 1 (, *ær*). Summa 20 gg.

Orätt tillfogadt in pausa är *-r* i A. pl. *grindastaþir* BB 21 (, *hawir*).

3) Framför vokal:

a) *-r* bibehållet: G. sg. m. *wiþar* BB 19, 3 (möjligen in pausa); N. pl. st. m. *brullungar* GB 11, 1; *stæmpnodaghar* GB 12; *giæstir* MB 4, 2; N. A. pl. st. f. *BRoar synar* BB 38; *asynir* MB 14; BB 27; *a synir* BB 39; *sællaboþir* BB 45, 3; *tomtir* GB 13; *næsar* MB 17, 4; *wingæwar* GB 11, 4; *deldir* BB 22, 2; *söþir* BB 50 (se not s. 88); *möiar* GB 11, 1; N. pl. sv. m. *fastar* BB 6; N. A. pl. sv. f. *leghustæmnur* BB 51; *ænkiur* þgB 1, 1; *eghur* BB 40, 2; *skyldar kunur* KrB 9, 1; *rowR* þj 2, 2; Adj. N. pl. m. *allir* MB 6 (2 gg); BB 43; *ænskir* MB 4, 2; *satir* Eþs 5; 7, 1; MB 18; *saclösir* Eþs 6, 1; BB 43; N. A. pl. f. *sannar* BB 27; 39; *allar* BB 39; N. pl. m. *twer* BB 16; Pron. A. pl. f. *sinar* GB 16; N. pl. m. *þeer* MB 10; 16; BB 1; 15; 21, 1; þj 7; þgB 3, 1; *þer* KrB 13, 2; BB 1; 19, 2; þj 6; þgB 3, 1; Verb. Pr. ind. 3 sg. *borghar* BB 18; *byriar* KrB 8; *eldar* GB 11, 1; *hemar* Eþs 8; *castar* BB 50; *klyfwiar* þj 14; *nappar* þj 2, 1; *orkar* MB 20; BB 4; 9; 45, 2; 46, 2; *örkar* BB 43; *sarghar* Eþs 4; *skaþar* BB 25; *swarar* MB 20; GB 12; þgB 5 (2 gg); *talar* þgB 11; *wæþiar* þgB 11; *brænnir* BB 45; 45, 1; 45, 4; *fylghir*

1) Att *soar* är G. pl. synes kunna ifrågasättas.

þj 4 (måhända in pausa); *förir* þj 17, 2 (4 gg); *giptir* BB 13, 1; *giærþir* BB 10; 10, 1[1]); *hysir* Eþs 8 (3 gg); *kærir* MB 20; *leþir* Eþs 5; *lysir* MB 3, 3; *löþir* BB 23; *lösir* MB 13 (2 gg); BB 14; *misfyrmir* GB 2; *mötir* þj 16; *næmpnir* þj 16; *skiptir* BB 13 (2 gg); *stækkir* BB 48, 1; *wighir* MB 5, 1; *ærwir* GB 14.

β) *-r* bortfallet: N. sg. *öri* BB 31; N. pl. st. m. *þræmænningia* MB 1, 2; *pænninga* GB 11 5; *öra* MB 17 (2 gg); 17, 1; 17, 2; 17, 3 (2 gg); 17, 4; 17, 5[2]); A. pl. st. f. *ængia* BB 39, 3 (möjligen in pausa; kan dessutom vara påverkadt af ett föreg. *akra*) N. pl. sv. m. *fasta* BB 3 (jfr ib. A. pl. *fastar*); *granna* GB 5 (påverkadt af det följande *nagranna?*); *owrmagha* þj 9; A. pl. sv. f. *kunu* KrB 6; G. sg. st. f. *quærna* BB 45, 1 (möjligen in pausa); Adj. N. pl. m. *alli* GB 14; þgB 12; *biltughe* Eþs 2; *baþi* BB 5 (påverkadt af föreg. *baþi*); *twe* BB 4; 31; N. A. pl. f. *þrea* KrB 3, 5; *fiora* KrB 5, 3; þgB 5; Pron. N. pl. *wi* KrB 6, 1; BB 14; G. sg. f. *henna* MB 1, 5; 1, 6; 1, 7 (i dessa 3 fall påverkadt af föreg. *henna*); 3, 4 (2 gg); A. pl. f. *sina* GB 16, 1; N. pl. m. *þe* Eþs 2; 6; BB 21, 1; 45, 1; GB 11, 1; Verb. Pr. ind. 3 sg. *fastna* BB 44, 3 (påverkadt af föreg. *fastna*). Summa 40 gg, med afdrag af 8 *öra* 32 gg.

De anförda exempelsamlingarna, som äro fullständiga inom hvar grammatisk kategori, torde lemna tillräckligt material för bedömande af frågan om den uppstälda regelns giltighet. Jag har uteslutit Pr. ind 3 sg. af tredje svaga konjugationen, emedan dess *-ir* kan antagas vara såväl ursprunglig stafvelse som genom svarabhakti uppkommen. Vissa adv. och prep. har jag ej heller medtagit, ehuru de höra hit; jag skall i korthet anföra, hvad jag utan ytterligare undersökning om dem kan säga. Prep. *fori, firi, fyri* saknar alltid *-r*. Prep. *wndir* förekommer Eþs 3; BB 13 och står då framför kons. Eljest saknas *-r* och prep. står oftast framför kons.: *wndi* KrB 5, 6; BB 6; 8; 14; þj 15; þgB 3; 3, 2; 5, 2; *vndi* KrB 13 (2 gg); þgB 5, 5; *wnde* KrB 5, 6 (*w. hænne*); stundom framför vokal: *wndi* þgB 3, 2; *vndi* þgB 3, 2. Prep. *ywir* står 2 gg framför vokal, 11 gg framför kons.; *iuir* BB 6 framför kons.; *ywi* KrB 6, 1 framför kons. Prep. *æptir, æftir* står BB 19, 1 framför vokal, eljes 9 gg framför kons.; *æpti, æpte, æfti* står 11 gg framför konsonant. Förhållandet med prep. »efter» är något in-

1) I texten felskrifvet *giærþis* BB 10, 1.

2) Dessa citat på *öra* torde dock här utgå, emedan de sannalikt äro A. pl., jfr þj 1, 2.

veckladt enär dess *-ir* kan misstänkas delvis uppkommet genom svarabhakti jfr BRATE, *Bezzenbergers Beitr.* XI, 182.

Sammanfattas föregående undersökning om bortfallet af *-r*, visar densamma följande siffror.

A. Urnord. *r* är bevaradt i slutljud efter vokal 74 gg, bortfallet 1 gg.

B. Urnord. *R*:

I. Efter kons., där det öfvergått till *r*, är urnord. *R* alltid bevaradt. De synnerligen talrika fallen äro ej räknade.

II. Framför kons.

a) Framför former af best. artik. början på kons. saknas *-r* regelbundet; blott 2 fall uppvisade.

b) Framför senare sammansättningsled början med kons.: *α*) *-r* saknas 58 gg; *β*) *-r* finnes 13 gg.

c) Framför konsonantiskt uddljud i satssammanhanget:

α) *-r* saknas 229 gg, och bortsedt från det synnerligen ofta förekommande A. pl. f. *þrea* 120 gg. I dessa summor äro icke de fall inbegripna, då det konsonantiska uddljudet i följande ord är *h-* 9 fall. Fallen tillhöra: N. pl. st. m. 3 gg; framför *-h* 1 gg; N. A. pl. st. f. 10 gg; N. pl. sv. m. 9 gg, framför *h-* 1 gg; N. pl. sv. m. b. f. 2 gg; A. pl. sv. f. 1 gg; G. sg. st. f. 2 gg; Adj. N. pl. m. 9 gg; N. pl. f. 1 gg; N. pl. m. *twe* 4 gg; *þre* 1 gg; *baþi* 3 gg; *baþe* 2 gg; N. A. pl. f. *twa* 1 gg; framför *h-* 1 gg; *þria* 2 gg; *þrea* 109 gg; *þre* 6 gg; N. pl. m. *i* 1 gg; G. sg. f. af *hon* 3 gg; Pron poss. A. pl. f. 1 gg; Dem. pron. N. pl. m. 34 gg; framför *h-* 5 gg; (N. A. pl. n. *þe* 5 gg); N. A. pl. f. *þa* 5 gg; framför *h-* 1 gg; *þe* 2 gg; N. A. pl. f. *þæssa* 1 gg; Pr. ind. 3 sg. af 1 sv. konj. 8 gg; af 3 sv. konj. 4 gg.

β) *-r* finnes 118 gg, framför *h-* som uddljud i följande ord 10 gg. Fallen tillhöra: N. pl. st. m. 1 gg; N. A. pl. st. f. 7 gg; framför *h-* 1 gg; N. A. pl. sv. f. med två undantag alltid, i 7 citat; G. sg. st. f. 1 gg; Adj. N. pl. m. 11 gg; N. pl. m. *twer* 4 gg, *baþir* 1 gg, A. pl. f. *fiorar* 1 gg; Dem. pron. N. pl. m. *þeer* 12 gg, *þer* 3 gg; Pr. ind. 1 sg. *iorþar* 1 gg, *rymir* 2 gg, 2 sg. *rymir* 2 gg; 3 sg. af 1 sv. konj. 17 gg; framför *h-* 2 gg; 3 sg. af 3 sv. konj. 49 gg; framför *h-* 6 gg.

III. In pausa:

a) I slutet af en mening.

α) *-r* saknas 10 gg. Fallen tillhöra: N. pl. st. m. 3 gg; N. A. pl. st. f. 1 gg; N. pl. sv. m. 2 gg; G. sg. st. f. 3 gg; G. sg. f. *henna* 1 gg.

β) *-r* finnes 23 gg. Fallen tillhöra: N. A. pl. st. f. 2 gg; N. pl. sv. m. 1 gg; N. A. pl. sv. f. 4 gg; G. sg. st. f. 1 gg; Adj. N. pl. m. 6 gg; *baþir* 2 gg; A. pl. f. *þrear* 1 gg; G. sg. f. af *hon* 2 gg; Pr. ind. 3 sg. af 1 sv. konj. 1 gg., af 3 sv. konj. 3 gg.

b) I slutet af en sats inuti meningen:

α) *-r* saknas 10 gg. Fallen tillhöra: N. pl. st. m. 4 gg; N. A. pl. st. f. 1 gg; N. pl. sv. m. 2 gg; G. sg. *-a(r)* 1 gg; Pr. ind. 3 sg. af 1 sv. konj. 1 gg; af 3 sv. konj. 1 gg.

β) *-r* finnes 20 gg. Fallen tillhöra: N. pl. st. m. 2 gg; N. A. pl. st. f. 2 gg; G. sg. st. f. 2 gg; N. A. pl, sv. f. 3 gg; Adj. N. pl. m. 2 gg; A. pl. f. 1 gg; N. pl. m. *þrir* 1 gg; A. pl. f. *þrear* 1 gg; Dem. pron. N. pl. m. *þeer* 1 gg; Pr. ind 3 sg. af 3 sv. konj. 5 gg.

IV. Framför vokaliskt uddljud i satssammanhanget:

α) *-r* finnes 97 gg. Fallen tillhöra: G. sg. st. m. 1 gg; N. pl. st. m. 3 gg; N. A. pl. st. f. 11 gg; N. pl. sv. m. 1 gg; N. A. pl. sv. f. 5 gg; Adj. N. pl. m. 9 gg; N. A. pl. f. 3 gg; N. pl. m. *twer* 1 gg; Poss. Pron. A. pl. f. 1 gg; Dem. pron. N. pl. m. 12 gg; Pr. ind. 3 sg. af 1 sv. konj. 21 gg; af 3 sv. konj. 29 gg.

β) *-r* saknas: 32 gg. Fallen tillhöra: N. sg. st. m. 1 gg; N. pl. st. m. 2 gg (8 gg sannolikt ej hithörande); A. pl. st. f. 1 gg; N. pl. sv. m. 3 gg; A. pl. sv. f. 1 gg. G. sg. st. f. 1 gg; Adj. N. pl. m. 4 gg; N. pl. m. *twe* 2 gg; N. A. pl. f. *þrea* 1 gg; *fiora* 2 gg; Pers. pron. N. pl. *wi* 2 gg; G. sg. f. af *hon* 5 gg; Poss. pron. A. pl. f. 1 gg; Dem. pron. N. pl. m. *þe* 5 gg; Pr. ind. 3 sg. af 1 sv. konj. 1 gg.

I de fall då *-r* efter den uppstälda regeln skulle saknas, är det sålunda i texten utelemnadt 299 gg, skrifvet 154 gg; i de fall då *-r* efter regeln skulle qvarstå finnes det i texten 97 gg, saknas 32 gg. I dessa siffror äro icke inräknade de fall, då utljudande *-r* i satsen står framför uddljudande *h-*, emedan det synes ovisst, huru *-r* i detta fall efter regeln behandlas. Ställningen framför *h-* synes i detta afseende kunna likställas med ställningen in pausa; *-r* borde således bortfalla. Men å andra sidan var säkert stundom, särskildt i tredje personens personl. pron. det *h-*, som texten visar, försvunnet i uttalet och i så fall borde *-r* qvarstå. Framför uddljudande *h-* saknas *-r* 9 gg och finnes äfven 9 gg. Medräknade i ofvanstående summor äro ej heller de fall, då *-r* står i slutet af en sats inuti en mening, emedan det syntes ovisst, om en pausa i detta fall inträdde med förmåga att verka bortfall af *-r*. Säkerligen var detta i vissa fall händelsen, i andra åter icke.

De anförda siffrorna visa sålunda öfvervigt af 210 gg på 582 gg i den riktning, som regeln fordrar. En närmare granskning af de olika grammatiska kategoriernas förhållande till regeln, kan möjligen vidare styrka regeln.

De substantiva kategorierna foga sig i allmänhet hjälpligt efter regeln. N. pl. st. m. saknar *-r* med regeln 6 gg, mot regeln 2 gg; äger *-r* med regeln 3 gg, mot regeln 1 gg; N. A. pl. st. f. saknar *-r* med regeln 11 gg, mot regeln 1 gg; äger *-r* med regeln 11 gg, mot regeln 9 gg; N. pl. sv. m. saknar *-r* med regeln 11 gg, mot regeln 3 gg; äger *-r* 1 gg med och 1 gg mot regeln; G. sg. st. f saknar *-r* med regeln 5 gg, mot regeln 1 gg; äger *-r* 2 gg mot regeln. Af dessa siffror är endast den som anger det oregelmässiga qvarstående af *-r* hos N. A pl. st. f. betänkligt stor.

N. A. pl. sv. f. visa sig däremot gynna *-r*. som finnes med regeln 5 gg mot regeln 11 gg, och blott saknas i A. pl. *kunu* KrB 6; 9, 1 ena gången med, andra mot regeln. Detta bibehållande af *-r* står i öfverenstämmelse med förhållandet i fsv. öfverhufvud, såsom SÖDERVALL, *Hufvudepokerna* etc. s. 17 angifver detta:» Äfven i ändelsen *-ur (or)* i nom. och ack. plur. af svaga feminina uteslutes stundom *r*, likväl först vid medlet af det 14:de århundradet». Detta bibehållande af *-r* i dessa ords plur. anser jag böra tillskrifvas analogiskt inflytande från *-ur* uti andra ändelser såsom hos slägtskapsorden, i N. sg. f. N. A. pl n. *annur, ukur. iþur*, i subst. af gestalten *fiætur, væþur* o, s. v. Dessa ändelsers inflytande torde hafva bestått i att uti N. A. pl. sv. f. införa *-r* för *-R*, hvarigenom ändelsens *r*-ljud undandrog sig regeln för bortfallet. De enda afvikelserna från att N. A. pl. sv. f. behålla *-r*, de anförda *kunu* KrB 6; 9, 1 synas äga sitt särskilda berättigande, och jag har i uppsatsen *Schwedische wortforschung* i BEZZENBERGERS *Beitr.* XII förklarat densamma som en dualis. Det är nämligen högst beaktansvärdt, att *kunu* båda gångerna är förbundet med *twa* : *taki twa kunu oc en man* KrB 6; *witis manni vm twa kunu* KrB 9, 1. Detta tyder på att vi här hafva att göra icke med formella plur., utan med dualer både till form och betydelse. Att *kunu* är formell dual., följer dock hufvudsakligen af dess afvikelse från pl. Hvilken den urgerm. formen af denna A. dualis varit, har jag p. a. st. sökt utreda.

Adj. N. pl. m. intar äfven en något betänklig ställning till regeln, saknar *-r* 9 gg med, 4 gg mot regeln; äger *-r* 9 gg med, 17

gg mot regeln. Att *-r* så ofta uppträder i denna form, kan jag icke förklara.

Än mera i strid med regeln befinner sig Pr. ind. 3 sg., som i 1 sv. konj. saknar *-r* 8 gg med, 1 gg mot regeln, äger *-r* 21 gg med, 17 gg mot regeln och i 3 sv. konj. saknar *-r* 4 gg med regeln, äger *-r* 29 gg med„ 52 gg mot regeln. Till förklaring af dessa stora afvikelser torde man äga rätt att antaga inflytande från ändelsen i Pr. ind. 3 sg. af starka verb och verb af 2 sv. konj., hvilkas *-r* icke försvann. Detta inflytande torde hafva bestått däri, att ändelsens *-R* i 1 och 3 sv. konj. delvis ombildades till *-r*. Att från Pr. ind. af starka verb och 2 sv. konj. inverkan kunnat äga rum på de öfriga konjugationerna, visar den omständigheten, att i nsv. Pr. ind. sg af 3 sv. konj. antagit samma betoning som Pr. ind. sg. af dessa konj., se Kock, *Svensk Akcent* I, 92. Det torde då ej vara vågadt att i det afseende, som här är i fråga, antaga inverkan från dessa konj.

Den anstälda undersökningen synes mig hafva gjort det sannolikt:

1) Att skilnaden mellan två *r*-ljud, *r* och *R*, ägde bestånd längre än som vanligen antages och spelade en roll vid *r*-förlusten i fsv.

2) Att följande lag reglerade denna förlust: *R* bortfaller framför kons. och in pausa, qvarstår framför vokal; *r* qvarstår i alla ställningar.

3) Att bibehållandet af *-r* i N. A. pl. sv. f. beror på inverkan från andra ändelser på *-ur*, särskildt slägtskapsordens.

4) Att bibehållandet af *-r* i Pr. ind. 3 sg. af 1 och 3 sv. konjug. delvis beror på inflytande från starka verb och 2 sv. konjug.

Register.

Antiqua betecknar nsv., kursift fsv., där ej annat språk angifves. *c* behandlas som *k*.

STUDIER I FRANSK LINGUISTIK

AF

P. A. GEIJER.

UPSALA 1887,
AKADEMISKA BOKTRYCKERIET,
EDV. BERLING.

Studier i fransk linguistik.

Af

P. A. Geijer.

I. Om ljuden *y* och *ö* i franskan [1]).

»Comment une langue à certains moments devient-elle incapable de sons qu'elle admettait jadis sans difficulté, et les remplace-t-elle par des sons nouveaux qui semblent soudainement, spontanément, s'étendre sur tout son territoire?» Med dessa ord har en af Frankrikes främste, nu lefvande forskare i landets eget språk, A. DARMESTETER i sitt nyligen utkomna arbete *La vie des mots* [2]) fäst uppmärksamheten på det förhållandet, att liksom inom ett språk vissa ord bli omoderna och falla i glömska samt ersättas af nya sådana, så händer det äfven att vissa språkljud vid en gifven tidpunkt börja att förefalla disharmoniska eller besvärliga och ersättas af andra, som förut ej funnos i språket, men som nu hastigt breda ut sig och i dubbel mening vinna terräng, dels derigenom att detta ljud tränger in i språkets flesta dialekter, dels så att det ersätter flera deri förut förekommande ljud eller ljudförbindelser. I det franska språkets historia framställer sig för forskaren särskildt ett mycket egendomligt fall af en sådan ljudskridning, hvarigenom språket synes inom en kort tidrymd hafva vunnit ett för detsamma alldeles nytt ljud genom att låta ej blott ett utan flera äldre ljud och ljudförbindelser deri utmynna. Det är ljudet *ö*, som, för så

1) Denna lilla uppsats bildar egentligen ett utdrag, i förkortad bearbetning, ur författarens offentliga föreläsningar i fransk ljudlära vår-terminen 1887.

2) Sid. 22.

vidt man nu kan afgöra en sådan fråga, före det tolfte seklet var okändt i franskan, men vid denna tidpunkt helt plötsligt framträder med sådan kraft, att det nästan samtidigt undantränger ej mindre än fem äldre ljud eller ljudförbindelser. Ett litet bidrag till utredande af detta ljuds älsta historia i franskan vill författaren af denna uppsats här söka att lemna, samt i sammanhang dermed inledningsvis äfven yttra något om ljudet *y*, hvilket likaledes i franskan ej utgör ett arf från latinet.

Som bekant höra ljuden *y* och *ö* icke till den enkla grundserien af rena vokalljud, som karaktäriseras deraf, att alla dess ljud frambringas, utan att läpparna dervid äro på något sätt särskildt verksamma utöfver hvad munnens ställning i öfrigt naturligen kräfver. Om man deremot rundar munöppningen, under det att man höjer tungan framåt mot gommen på samma sätt som för *i* och *e*, så åstadkommer denna nya artikulationsfaktor, att ljuden *y* och *ö* frambringas. Dessa båda ljud brukar man derföre kalla blandade, ty de uppstå genom att på de rena främre vokalernas gebit öfverföra en artikulationsfaktor, labialisering, som endast är naturlig och nödvändig för de bakre vokalerna. De kallas äfven sekundära, ty de synas vara af yngre datum än de till grundserien hörande.

A priori kan man antaga, att om man i ett språk finner någon af dessa labialiserade främre vokaler, man der äfven skall återfinna den andra. I annat fall skulle denna brist bilda en lucka i den eljest fullständiga serien af labialiserade vokalljud, såväl de bakre som de främre, och äfven om en sådan lucka kan antagas för en viss öfvergångsperiod i språkets historia, bör dock den en gång uppkomna vanan att med labialisering uttala ett af de främre vokalljuden snart nog leda derhän, att man äfven skaffar sig det återstående. Erfarenheten visar äfven, att medan många språk alldeles sakna både *y* och *ö*, det deremot är sällsynt att i ett språk återfinna endast ettdera af dessa ljud. Ett sådant språk är dock provençalskan, der ljudet *y* torde återfinnas i alla dess dialekter, under det att ljudet *ö* ej der har samma stora utbredning[1]). Denna omständighet anses också tala derför, att ljudet *y* har i provençalskan

1) Häraf förklaras de s. k. *rimes provençales*, som just bero på en i Provence vid fransktalande rätt vanlig substitution af ljudet *y* i st. f. franskt *ö*, som der saknas. *Fameuse*, uttaladt famyse, kan alltså der rimma med *muse* A. DARMESTETER i Le 16:e siècle en France, s. 208.

under någon senare period införts från franskan. I de öfriga romanska språken antingen saknas båda dessa ljud, hvilket är fallet på Spaniens och Italiens båda halföar, eller också förekomma båda samtidigt, såsom t. ex. i norra Italien, Schweiz och det egentliga Frankrike. För dessa sistnämda språk kan man således antaga en spontan utveckling af labialiserade främre vokalljud.

Ljudet y. — För latinet äro både *y* och *ö* obekanta ljud. I de romanska språk, der dessa tvenne ljud nu förekomma, måste de derföre antingen ha funnits i de äldre språk, som i de särskilda länderna undanträngdes af latinet, eller ock sedermera der utvecklat sig. Med afseende på Frankrike och öfriga länder med ursprungligen keltisk befolkning, i hvilka det latinska *ū* öfvergått till *y*, antager man allmänt, att denna öfvergång beror på ljudsubstitution; d. v. s. att kelterna, då de tillegnade sig latinet, ersatte det för dem fremmande latinska ljudet *ū* med det hos dem inhemska ljudet *y*. Mot detta antagande har dock W. Meyer[1]) gjort den beaktansvärda invändningen, att om *ū* redan från början ersatts af *y*, som är en främre palatal vokal, så borde det latinska *c* framför *ū* i dessa trakter uppvisa samma skridning som framför de andra främre palatala vokalerna *e* och *i*; liksom t. ex. *cera* gaf *cire* borde *cura* ge *çure*. Ehuru man bör medgifva, att ljudet *y* är mycket gammalt i franskan[2]), torde det sålunda vara tvifvelaktigt, huruvida det skall anses ursprungligt i detta språk[3]). Man kan nemligen förklara den i franskan skedda öfvergången från *ū* till *y* på det sättet, att *ū* ursprungligen var en starkt labialiserad bakre eller kanske rättare midtel-vokal[4]), hvars artikulationsläge på tungan småningom flyttats allt längre fram, tills det slutligen med bibehållen stark labialisering nådde de palatala vokalernas främsta gebit. Om så varit förhållandet, öfverensstämmer det endast med en hos fran-

1) Literaturblatt für germ. und. roman. Philologie 1885, s. 457.

2) Dess höga ålder synes mig äfven stödjas deraf, att ljudet bibehållit samma klang i såväl öppen som sluten stafvelse.

3) R. Thurneysen i Keltoromanisches s. 10 vågar ej med säkerhet antaga, att i Englands keltiska språk öfvergången från latinskt *ū* till *y* varit ursprunglig.

4) Det synes mig nemligen mycket sannolikt, att då det latinska *ū* upptogs af kelterna, det af dem från början återgafs med artikulationsläget ungefär på midten af tungryggen, der ett ljud *u* med liknande klang endast mindre doft och spetsigare, med tillhjelp af stark labialisering och tillräcklig höjning af tungryggen lätt frambringas. Huruvida det äfven af Romarne så bildades, derom vågar jag ej yttra mig

skan allmän tendens att framflytta artikulationsläget för såduna ljud, på hvilka den engelska termen »*narrow*» kan tillämpas. På detta sätt har latinskt *a* skridit till slutet *e*, det latinska hårda *c* till *ch* och *ç* o. s. v. För en sådan senare inträffad spontan skridning till *y* talar äfven den omständigheten, att derigenom detta ljuds uppkomst i franskan flyttas närmare den tidpunkt, då ljudet *ö* der börjar uppträda, hvilket, såsom nyss blifvit påpekadt, bättre öfverensstämmer med den allmänna tendensen att antingen sakna eller också ega båda dessa ljud. Deremot kan man ej bemöta antagandet af en sådan skridning med den invändningen, att vokalljudet *u* under sin väg framåt till *y* borde passera genom *ö*, ty den starka labialisering, som väl får antagas alltifrån början ha just karaktäriserat detta ljud, bör under hela dess skridning hindrat all öfvergång till *ö*, som förutsätter en svagare grad af labialisering. Vidare bör ihågkommas, att ännu idag det franska ljudet *y* står ljudet *u* akustiskt vida närmare än t. ex. är fallet i svenskan, der skillnaden mellan *u* och *y* markeras starkare[1]). Denna omständighet torde äfven kunna stödja det antagandet, att skridning från ett bakre vokalljud *u* till ett främre dermed nära beslägtadt här föreligger, men icke en ljudsubstitution, som skulle förutsätta ett afbrott i det fonetiska förloppet.

Om denna förklaring är riktig, innebär den dock icke ett förnekande af allt keltiskt inflytande på den ifrågavarande ljudöfvergången. Den reducerar blott detta inflytande derhän, att öfvergångens riktning deraf bestämts annorlunda än i de öfriga romanska språken. En särskild vigt får denna förklaring derigenom, att man då kunde i franskan uppvisa en temligen lång vokalskridning, som försiggått utan att förmedlas genom någon diftongisk brytning, som i detta fall svårligen kunnat ega rum.

Ljudet ö. — Vare sig nu, att det franska ljudet *y* är en direkt fortsättning ur keltiskan, som genast från början undanträngt och

1) Om man t. ex. sammanställer de båda svenska orden *nu* och *ny* med de franska *noue* och *nue*, så torde många fransmän finna större likhet mellan vårt *nu*, uttaladt med det hos oss vanliga spetsiga *u*, och deras *nue*, än mellan samma franska ord och vårt *ny* med dess åt *i* dragande klangfärg. Likaledes om en fransman skulle substituera vårt *nu* med antingen *noue* eller *nue*, torde han komma vårt genuina uttal närmast genom att använda *nue*, icke *noue* med dess åt *o* dragande klangfärg.

ersatt latinets *ū*, eller att *y* är resultatet af en på fransk botten försiggången ljudskridning, så qvarstår dock alltid, att det i detta språk förefans en tendens att bilda främre vokaler med labialisering. Denna tendens är det som i franskan framkallat ljudet *ö*, som ej kan med säkerhet uppvisas förr än under det tolfte seklet, men vid denna period framträder med synnerlig styrka och rik förmåga att vidare utbreda sig. Dessförinnan torde den dock länge ha verkat i det tysta och framkallat hvad som skulle förefalla oss vara ett grumladt uttal af vissa vokalljud, innan resultaten deraf blefvo så pass tydliga, att de framträdde i skrift och derigenom blefvo påtagliga äfven för efterkommande. Man bör nemligen fasthålla, att under normala förhållanden alla ljudvexlingar ha ett mycket långsamt förlopp, så att då man genom det skrifna språket kan vid en gifven tidpunkt konstatera en bestämd ljudöfvergång, denna helt visst länge varit förberedd genom successiva mindre märkbara skridningar.

Ännu i det älsta, oss i någon mån bekanta skedet af det franska språkets historia, d. v. s. de tionde och elfte seklen, synes detta ljud *ö* ej vara så utveckladt i franskan, att man der säkert kan konstatera dess tillvaro. Det är nemligen först under det tolfte seklet, som skalderna börja att i sina dikter använda rimförbindelser, som knappast kunna förklaras utan att antaga, att ljudet *ö* då redan är färdigt. Vid denna tid visa sig dock redan så många ljudskridningar deri ha utmynnat, att det är svårt att afgöra, hvilken ibland dem först hunnit det gemensamma målet; liksom man äfven frestas att tro, att något ljud *ö* redan förefunnits i språket, ehuru så sparsamt att det kunnat undandraga sig vår iakttagelse, för hvilken språkets älsta perioder dessvärre lemna endast alltför ofullständigt material.

Såsom redan blifvit påpekadt är det ej mindre än fem särskilda ljud eller ljudförbindelser, som vid denna tidpunkt visa öfvergång till *ö*, nemligen: latinskt slutet *o* och öppet *o* i öppen tonstafvelse[1]), latinskt öppet *o* + *l*, som vokaliserats mot en följande

---

1) I mina föreläsningar använder jag de af G. Paris i Romania 1881 s. 36 införda termerna »libre» och »entravée» i st. f »öppen» och »sluten» stafvelse. De franska benämningarna äro i sjelfva verket exaktare, men jag har dock nu föredragit att använda dessa svenska ord, ty särskildt i franskan, der »liaison» spelar en så stor roll, blir derigenom framför ett följande ord, som börjar med vokal, äfven en sådan stafvelse faktiskt öppen, som afslutas med ett enkelt konsonantljud.

konsonant, *e* + *l* i samma läge, hvartill bör ytterligare läggas det diftongiska *eu*, som framgått ur latinskt *o* + *u* eller *e* + *u*; t. ex. *lŏcus* och *deus*.

1. *Ö* af latinskt slutet *o*. — I öppen tonstafvelse har i högfranskan latinskt slutet *o* skridit till *ö*, d. v. s. att ljudet, som ursprungligen tillhörde de bakre vokalerna, utan att dess labialisering eller dess »narrowness» behöft märkbart förändras, fått sitt artikulationsläge framflyttadt ett stycke in på det främre gebitet af den i sammanhang dermed något höjda tungryggen. Fysiologiskt betraktadt är sålunda förändringen relativt obetydlig, men i akustiskt hänseende har ljudet deremot helt och hållet ombytt karaktär.

Angående förloppet af denna ljudskridning tyckas numera, att döma af den literatur, som finnes i frågan, de fleste forskarne hafva enats om den uppfattning, som klarast och fullständigast blifvit uttryckt af ASCOLI i hans första Lettera glottologica[1]). Hans utgångspunkt är den, att i alla de romanska länder, der befolkningen ursprungligen var keltisk, förefinnas vissa öfverensstämmelser i behandlingen af de latinska ljuden. I dessa trakter hafva bland andra gemensamma företeelser latinets flesta betonade vokaler diftongerats under inflytande af den keltiska accentueringen. En sådan diftongisk refraktion hade redan förut L. HAVET antagit[2]) för samma latinska vokaler vid deras öfvergång i franskan. I enlighet med denna teori uppställer nu ASCOLI följande parallel mellan latinets öppna och slutna vokaler *e* och *o*. Likasom latinets öppna *e* skred till *ié*[3]), det slutna *e* till *éi*, så skred äfven latinets öppna *o* till *uó*, det slutna till *óu*; och likasom diftongen *uó* skred till *ué*, som sedan monoftongerades till *ö*, så skred diftongen *óu* till *éu*, som likaledes utjemnades till *ö*.

Som man lätt finner, utmärker sig denna teori för sträng systematiskhet och ger en mycket tilltalande och enhetlig förklaring af flera latinska tonvokalers ljudöfvergångar i franskan, och det synes derföre helt naturligt, att den funnit så allmänt gillande och bifall. Mot den af ASCOLI använda utgångspunkten anmärkte dock G. PARIS[4]), att de af honom som stöd anförda ljudskridningarna ej hade alla samma geografiska utsträckning, och att af dem några

1) Turin 1881.
2) Romania 1877, s. 324.
3) De här använda accenttecknen ange tonvigten, ej klangfärgen.
4) Romania 1882, s. 132.

äfven förekomma utanför det ursprungligen keltiska gebitet. I hufvudsak har dock G. Paris gillat denna theori och äfven sjelf bidragit till dess vidare utveckling och spridande.

Då jag nu mot densamma, i hvad som angår öfvergången från slutet *o* till *ö*, vill göra några inlägg, sker det med mycken tvekan, ty de söka att rubba ett vackert system, och jag erkänner äfven, att åt den förklaring af denna ljudöfvergång, som jag sjelf anser sannolikare, jag ej kan anföra alla de stöd ur den faktiska verkligheten, som för ett säkert bevis äro behöfliga. Men endast när den är svag och konstlad, lider en teori af att underkastas tvifvel och pröfning; i motsatt fall vinner den derigenom i styrka och fasthet.

För antagandet, att det latinska slutna *o* i öppen tonstafvelse i franskan först diftongerats till *óu*, finner man endast ett svagt stöd i den omständigheten, att i de gallo-italiska dialekterna denna diftongering nu förekommer. Enligt Thurneysens uppgift[1]) saknar man i de keltiska språken i England någon deremot svarande företeelse, som kunde stödja denna mening, och i de nordvest-franska dialekterna, der spåren af keltiska borde vara särskildt tydliga, har man ingen anledning att förmoda, att en sådan refraktion af det slutna *o* i detta läge någonsin egt rum[2]). Endast som ett litet tilllägg till andra, mera öfvertygande skäl, som tala derför, att ett diftongiskt *óu* skulle utgöra en länk i öfvergångsserien från *ó* till *ö*, bör man alltså anföra den omständigheten, att i de gallo-italiska dialekterna latinskt slutet *o* skridit till *óu*.

En större bevisande kraft måste man tillerkänna det skäl att antaga det slutna *o*'s diftongering till *óu*, som ligger deri, att detta ljuds historia då komme i fullständig harmoni med den, som latinets båda *e* och det öppna *o* ha att uppvisa. Detta skäl är verkligen så tilltalande, och serien *óu*, *éu*, *ö* visar sig från fonetisk synpunkt så naturlig och sannolik, att det nästan kännes motbjudande att vilja skjuta den åt sidan. Men om man anställer en historisk jemförelse mellan denna supponerade serie och de öfriga nyss anförda, så finner man dock, att denna harmoniska öfverensstämmelse mellan de fyra vokalljudens skridningar hvarken förefinnes i början eller i slutet af deras kända historia. Redan i det yngre vulgärlatinet ha de öppna vokalerna *e* och *o* diftongerats till *ie* och *uo*, medan de

1) Keltoromanisches, s. 11.

2) E. Görlich i Französische Studien V, s. 376.

slutna *e* och *o* ännu äro odiftongerade; här har således denna vokalharmoni ännu icke inträdt. I den moderna högfranskan deremot visa slutet och öppet *e* diftongljuden *oi* och *ie*, under det att diftongen *uo* utjemnats till *ö*; äfven här sviker den harmoniska analogien. Under sådana förhållanden kan man ej åt en vacker teori offra det berättigade krafvet att få kontrollera den med hjelp af hvad som faktiskt föreligger. Angående de fyra ljuden ifråga har man sig säkert bekant, att bland dem slutet *e* samt öppet *e* och *o* undergått diftongering, men deraf följer ej nödvändigt, att äfven det slutna *o* på samma sätt behandlats. På goda grunder kan man äfven sammanställa det slutna *o* med latinets *ū*, ty med detta senare ljud eger det gemensamt att vara narrow labial vokal. Likasom *ū* öfvergått till *y* utan mellanliggande diftongljud, så kan det äfven a priori tänkas, att det slutna *o* under hela sin skridning till *ö* fortsatt att vara monoftongiskt, såsom det var i latinet och ännu är i högfranskan. Ett diftongiskt stadium i dess skridning kan visserligen vara frestande att antaga, men det har ännu ej med säkerhet kunnat uppvisas, och denna brist kan ej ersättas genom att uppställa ett vokalsystem, som fordrar ett sådant; detta system må vara än så genialiskt och anslående.

Man har vidare framhållit, att stadierna diftongiskt *óu* och *éu* borde nödvändigt antagas för att förmedla öfvergången från slutet *o* till *ö*. Häremot kan som en allmän påminnelse erinras, att såväl fonetiken som den historiska språkforskningen äro unga vetenskaper, inom hvilka vi ännu ha oändligt mycket att iakttaga och utreda, och der de säkert vunna resultaten äro relativt fåtaliga; särskildt gäller detta fonetiken, der vi väl knappast ännu fått ögonen öppna för alla de faktorer, med hvilka vi böra räkna. Vi göra derföre rättast i att iakttaga stor försiktighet i våra omdömen om hvad som är fonetiskt möjligt eller icke. Hvad beträffar den nu ifrågasatta skridningen, så är det redan medgifvet, att den i allmänhet förefaller både naturlig och sannolik. Men deraf följer ingalunda, att vägen från slutet *o* till *ö* nödvändigt måste gå genom diftongiskt *óu* och *éu*. I detta särskilda fall, då man ännu icke lyckats finna några säkra historiska indicier för denna skridning, torde man icke göra orätt i att söka en förklaring, som bättre passar samman med befintliga fakta. Ty för så vidt jag kan öfverskåda det historiska material, som den älsta franska literaturen lemnar till afgörande af denna fråga, så kan jag ej finna, att tillvaron af diftongiskt

óu eller *éu*, som uppkommit ur latinskt slutet *o*, verkligen blifvit uppvisad.

Antagandet af diftongiskt *óu* för slutet *o* brukar man stödja derpå, att i det manuskript af Eulalia-visan, som vi ännu ega i behåll, latinskt slutet *o* i öppen stafvelse finnes återgifvet med skrifningen *ou*. I de öfriga älsta franska texterna förekommer deremot icke detta skrifsätt, åtminstone ej annat än undantagsvis vid sidan af de oftare använda enkla bokstäfverna *o* och *u*. Då så förhåller sig, torde man med full rätt kunna fasthålla den af G. PARIS[1]) på ett så öfvertygande sätt gifna förklaringen af det något egendomliga faktum, att i franskan digrafen *ou* kommit att användas för att i skrift angifva ett enkelt vokalljud. Sedan det latinska *ū* öfvergått till *y*, som var ett nytt ljud utan motsvarighet i latinet, och man för detta nya ljud helt naturligt bibehållit dess gamla beteckning *u*, så beröfvade man sig derigenom ett särskildt enkelt skriftecken för det monoftongiska *ou*. Då detta ljud *ou* skulle i skrift återgifvas, fann man sig tvungen att härtill använda någon af bokstäfverna *o* eller *u*, hvilka dock båda redan hade en bestämd uppgift, nemligen att beteckna de respektive ljuden *o* och *y*, eller också måste man tillgripa en ny beteckning, hvartill då digrafen *ou* valdes. Vid denna bokstafsförbindelse var man ej heller alldeles ovan, ty en diftong *ou* förefans nog, åtminstone dialektalt i den äldre franskan, der den uppstått af *o* i kontakt med ett efterföljande *u*, t. ex. i den franska fortsättningen af latinets *locum*. Redan tidigt föranleddes man deraf att försöksvis använda äfven *ou*, såsom t. ex. i Eulalia-visan, men det var först långt senare som denna beteckning blef allmänt antagen. Något annat historiskt faktum, såsom t. ex. fullt bevisande rimförbindelser, har jag ej sett anföras till stöd för det nämda antagandet. Det torde derföre ej vara oberättigadt att åtminstone tills vidare draga i tvifvel det slutna *o*'s öfvergång till diftongiskt *ou*.

Men om slutet *o* i öppen tonstafvelse icke diftongerades till *óu*, utan genast skred till monoftongiskt *ou*, så blir det äfven mycket sannolikt, att skridningen fortgått direkt till *ö* utan något förmedlande diftongiskt *éu*. Från det längst bakåt i munnen bildade *ou* kommer man nemligen direkt öfver till *ö*, om blott tungryggen, under det att dess energi flyttas framåt, bibehålles i sin ursprungliga höjd;

1) La vie de Saint Alexis, s. 61.

ett artikulationssätt, hvilket för fransmännen, såsom jag redan förut antydt, lätt kan hafva varit det naturligaste. För det franska uttalet af vokaler, i dess såväl äldre som yngre skeden, torde stark tungrörelse och stark labialisering, då sådan användes, just utgöra det mäst karaktäriserande.

Det kan vidare ifrågasättas, om i det franska uttalet utgångspunkten för det latinska slutna *o* i öppen tonstafvelse verkligen varit ett ljud *o*, sådant det nu förekommer i t. ex. det franska ordet *pot*. Vulgärlatinets slutna *o* har dubbelt ursprung, ty det representerar det klassiska latinets båda *ō* och *ŭ*. Man kan deraf frestas antaga, att det ursprungligen utgjort en förmedling af båda dessa ljud, hvilken sedermera i de särskilda romanska länderna tagit olika riktning. I franskan bruka i allmänhet vokalerna i sluten tonstafvelse bibehålla ungefär samma klang, som man får antaga, att de ursprungligen hade i latinet äfven i öppen stafvelse. Om man t. ex. jemför tonvokalens sannolika uttal i följande latinska ord med dess uttal i de motsvarande franska: *Arborem, ēscam fĕrrum, vīllam, crĭstam, cōstat* och *cŏstam*, så skulle analogien leda till det antagandet, att *ō*'s uttal i franskan allt ifrån början varit *ou*. Utan att vilja tillägga denna iakttagelse någon afgörande vigt, torde den dock kunna stödja en förmodan, att de franska kelterna genast vid första bekantskapen med det slutna latinska *o* uppfattade detta som ett doft, monoftongiskt, relativt öppet *ou* och i enlighet dermed återgåfvo det. Någon förvexling med det ljud, som hos dem uppstått ur *ū*, behöfver ej derföre befaras, ty den ursprungliga klangskillnaden mellan båda dessa ljud, ett främre och ett bakre *u*, bör sättas fullt lika stor som mellan de öppna och de slutna varianterna af *e* och *o*. Om vi t. ex. i svenskan egde det bakre, dofva ljudet *ou*, så kunde vi lika lätt skilja detta från det hos oss vanliga, främre *u*, som vi uppfatta klangskillnaden mellan *ä* och *e*, *å* och *o*. Just en sådan skillnad kan man tänka sig ursprungligen ha förefunnits i den älsta franskan mellan det ljud, för hvilket *ū* ligger till grund, och det, som framgått ur det klassiska latinets *ŭ* och *ō*, hvarefter sedan denna skillnad i klangfärg ytterligare något ökats.

Mot den allmänt omfattade åsigten om det historiska förloppet af den i franskan skedda öfvergången från det klassiska latinets *ō* och *ŭ*, hvilka i vulgärlatinet återgåfvos med ett enda ljud, som betecknades med *o*, till det i modern högfranska herrskande *ö* vill jag sålunda till vidare pröfning framlägga följande uppfattning. Det

klassiska latinets *ō* och *ŭ*, hade i vulgärlatinet sammanflutit i ett enda ljud, som på fransk botten först återgafs med ett doft, monoftongiskt *ou*, hvilket sedan utan någon förmedlande diftongering direkt framskridit till *ö*, när det förekommer i öppen tonstafvelse, der dess längre qvantitet lemnar utrymme till en friare utveckling af tungans rörelser, än som är fallet i den slutna stafvelsen, der vokalljudets gräns är skarpare markerad[1]).

Då jag sålunda sökt vederlägga eller åtminstone rubba den allmänna åsigten, att det ur latinskt slutet *o* i öppen tonstafvelse uppkomna franska *ö* framgått ur ett diftongiskt *éu*, så återstår för mig vidare att gifva en antaglig förklaring, hvarföre detta ljud *ö* i fransk ortografi kommit att betecknas med *eu*, ehuru ljudets egen historia, sådan den af mig framställes, ej kan motivera en sådan beteckning. Slutligen återstår äfven att söka bestämma, vid hvilken tidpunkt detta ljud *ö* egentligen kan sägas först hafva framträdt. Som båda dessa frågor dock ega sammanhang med redogörelsen för de öfriga källorna till det franska ljudet *ö*, vill jag först längre fram i denna uppsats söka att på dem lemna ett tillfredsställande svar.

2. *Ö* af latinskt *ŏ*. — Angående det klassiska latinets *ŏ* har man sig säkert bekant, att i vulgärlatinet detta ljud i öppen tonstafvelse undergick en refraktion, som ledde till ett diftongiskt uttal deraf, *uo*, hvilket sålunda bildar utgångspunkten för de särskilda romanska språkens varianter af detta ljud. Huruvida denna diftong i franskt uttal någonsin klingat *uo* med rent ljud *o*, är ganska tvifvelaktigt. Man kan nemligen ha en viss rätt att antaga, att de franska kelterna, då de i och med latinet mottogo detta ljud, följde sin redan antydda vana, så att de något framflyttade det betonade vokalljudets artikulation. Detta skulle visserligen hafva medfört en dragning åt *uö*, men det är ej osannolikt, att ett sådant diftongljud i sin tur varit utsatt för analogisk attraktion från diftongen *ié* af latinskt *ĕ*, med hvilken den är beslägtad; ett antagande, som äfven

---

1) Det torde i sammanhang härmed förtjena erinras, att detta ljud *ö* i en fransk stafvelse endast förekommer finalt eller framför *l* och *r*, hvilka båda konsonanter hafva med vokalljuden det gemensamt, att de äro klingande; t. ex. *Neveu*, *creux*, *seul*, *peur*. Om det finala *s* t. ex. i *creux* ännu uttalades, då dess vokalljud skred till *ö*, hvilket är sannolikt, så ligger det nära att antaga, att redan då det finala *s* blifvit klingande, såsom det bevisligen var under det sextonde seklet; jemför Ch. Thurot i La prononciation française II, s. 35.

stödes af spanskans båda *ue* och *ie*. I franskan skulle således ljudet *ué* tidigt ha uppstått som representant för vulgärlatinets *uo*[1]). Vi återfinna visserligen i Eulalia-visan och äfven enstaka i andra älsta franska texter skrifsättet *uo*, men det kan lätt utgöra en beteckning för det nyss angifna älsta öfvergångsljudet. Under alla förhållanden tyckes det vara gifvet, att i större delen af det franska språkets område den vulgärlatinska diftongen *uo* rätt snart skred till *ué* och sedan länge nog bibehöll detta uttal, ty ännu i det trettonde seklet kunde skalderna tillåta sig att förena detta *ué* i rim med enkelt *e*. De från denna tid anförda enstaka exemplen på en sådan rimförbindelse bevisa dock knappast mer, än att ännu så sent det äldre uttalet *ué*, tack vare den literära traditionen, ej var alldeles bortglömdt[2]).

Den skridning från *ué* till enkelt *ö*, som föreligger i franskans högspråk och flesta dialekter, har helt naturligt allmänt förklarats genom öfvergrepp från det föregående labialljudet på det efterföljande *e*; ett öfvergrepp, som väl harmonierar med franskans böjelse för labialisering. Men i samma mån denna labialisering blef starkare, i samma mån steg tendensen att alldeles utjemna diftongen, så att dess båda delar temligen fort sammanflöto i det enkla ljudet *ö*, sedan en sådan assimilation en gång börjat göra sig gällande. Man kan likväl och bör kanske äfven tänka sig en ganska lång öfvergångstid, under hvilken den franska representanten för latinets *ŏ* var *uö*, stigande diftong, som således kunde sammanställas i rim med ett enkelt *ö*-ljud[3]). I sådant fall kunna ej rimförbindelser lemna oss ledning vid afgörandet när en sådan fullständig utjemning till *ö* verkligen inträdt. Bevis för att den sannolikt daterar sig från det trettonde seklet kan man dock finna deri, att i skrift

1) Som jag nu endast vill redogöra för de ljud och skridningar, hvilka ega intresse för det franska högspråket, uraktlåter jag afsigtligt all inblandning af särskilda dialektala förhållanden, bland hvilka ej alla fullt öfverensstämma med hvad som här blifvit sagdt. Jemför t. ex. E. GÖRLICH i Franz. Studien V, s. 368 och W. CLOETTA i Roman. Forschungen III, s. 63. De af dem antagna triftongiska mellanstadierna anser jag dock obehöfliga och stridande mot den i franskan vanliga tendensen till enkla vokalljud.

2) Jemför H. SUCHIER i Gröber's Zeitschrift 1878, s. 291.

3) Jemför härom V. THOMSEN i Romania 1876, s. 74, noten, samt O. ULBRICH i Gröber's Z. 1878, s. 533.

ue och *eu* redan så tidigt sammanblandats med hvarandra på det sättet, att *eu* förekommer der *ue* borde väntas [1]).

Som de latinska båda *o*, det slutna och det öppna, på olika vägar framkommo till *ö*, bör det vara af intresse att kunna bestämma tidpunkten, när de ur dem uppkomna franska ljuden kunde bilda rim med hvarandra, emedan man deraf kan sluta, att i dem båda ljudet *ö* var förherrskande. Vid en sådan tidpunkt bör nemligen det slutna *o* ha hunnit fram till enkelt *ö*, medan det öppna antingen hade ett alldeles liknande uttal, eller också utgjorde en stigande diftong *uö*. Man får då följande båda alternativ, antingen de båda *o* = *ö*, eller det slutna *o* = *ö* och det öppna *o* = stigande *uö*. Deremot äro de två fallande diftongerna *öu* och *uö* alldeles uteslutna, emedan de hvarken kunna rimma med hvarandra eller med *ö*.

Sådana upplysande rim förekomma dock både sent och sparsamt. Detta kan till en del bero derpå, att skalderna vant sig att hålla de båda ljuden skilda i rim och dermed fortsatte traditionelt, äfven sedan deras uttal närmat dem till hvarandra. Det egentliga skälet torde dock ligga deri, att det endast är ett påfallande ringa antal ord, som kunde ge anledning till sådana sammanbragta rim. I fornfranskan torde det knappast finnas ett dussin någorlunda ofta återkommande ord, der tonvokalen utgått från latinskt *ŏ*, för hvilka det kan komma ifråga, att de skulle användas i rim med ord, hvilkas tonvokal leder tillbaka till latinskt slutet *o*. De bland dem oftast använda tyckas vara de franska fortsättningarna af de latinska orden *cŏr*, *sŏror*, *fŏrum*, *mŏriam*, *bŏves ŏpus*, *lŏcus*, *filiŏlus* och *tiliŏla*, hvartill kanske bör läggas adjektivet *veule*, som af Diez härledes från *vŏla*. Äfven om ännu några ord borde tilläggas, finner man dock lätt, att man under sådana förhållanden ej har att vänta snar och rik tillgång på bevisande exempel. Det kan derföre lätt hända, att de båda ifrågavarande ljuden redan länge hade lika klang, innan de inom literaturen påträffas i rim med hvarandra.

Som jag ej är i besittning af något ens närmelsevis fullständigt assonans- eller rim-lexikon för fornfranskan, vågar jag ej afgöra, när ifrågavarande sammanbragta rim först förekomma, men de af mig anträffade älsta sådana kunna ej sättas tidigare än i det trettonde

1) F. Neumann i Zur Laut- und Flexions-lehre des Altfranzösichen, s. 47, samt O. Örtenblad i Étude sur le développement des voyelles labiales toniques du latin dans le vieux français du XII siècle, s. 33.

seklet. Om vokalljudet i det nyss nämda adjektivet *veule* verkligen utgått från latinskt *ŏ*, så lemnar detta det älsta exempel, som jag kan uppvisa på en sådan rimförbindelse. Det förekommer nemligen i tolfte strofen af Les Congés de Jean Bodel[1]) och ingår der i rimserien *gueule* af *gŭla*, *eskeule* af *cōlat*, *esteule* af *stĭpula*, *aveule* af *ŏculat*[2]) samt *seule* af *sōla*. Som dikten daterar sig från år 1205, skulle man således genast från början af detta århundrande ega ett exempel på en sådan rimförbindelse, hvilket åter tyder derpå, att de båda ursprungligen olika ljuden redan i det föregående seklet närmat sig hvarandra. De af G. RAYNAUD använda handskrifterna äro från slutet af 1200-talet, så att skrifningen *veule* med *eu* ej kan dateras lika långt tillbaka.

Det näst derefter följande exemplet lemnar säkrare bevis och är hemtadt ur äfventyrsromanen Amadas et Ydoine[3]), der i versen 5242 *pecheeur* af *peccatōrem* rimmar med *cuer* af *cŏr*. Som den enda kända texten af denna dikt förekommer i en stor och omfångsrik handskrift af år 1288[4]), hvilken utgör en samling af många olikartade arbeten, torde man böra förlägga tiden för dess författande åtminstone några decennier tillbaka, alldenstund en såpass lång tidrymd kan antagas hafva förflutit, innan dikten blef tillräckligt känd och spridd, för att man ville införlifva den med en dylik recueil. Det blir då sannolikt, att detta rim vittnar om uttalet från midten af det trettonde seklet. Längre fram bli liknande exempel lättare att anträffa, ehuru de aldrig af nyss anförda skäl kunde bli talrika.

På grund af det nu anförda kan man således draga den slutledningen, att senast under första hälften af det trettonde seklet det slutna *o* redan hunnit fram till ljudet *ö*, samt att det öppna latinska *ŏ* då antingen hade alldeles samma uttal, eller åtminstone skridit fram till ett diftongljud, i hvilket *ö* var öfvervägande. För en fullständig öfvergång från *ŏ* till *ö* talar den omständigheten, att *ŏ* redan då kunde i skrift återgifvas med *eu*. Ända in på 1400-talet förekommer dock skrifningen *ue*, som småningom vek undan för *eu*,

1) Utgifna af G. RAYNAUD i Romania 1880.

2) Detta ords historia tyckes visa en tidig öfvergång från öppet *o* till slutet, hvarföre jag ej vågar räkna det bland dem, som i denna fråga kunna anses bevisande.

3) Utgifven af C. HIPPEAU, Paris 1863.

4) Romania 1882, s. 265.

dels emedan *eu* är en mera praktisk beteckning, som mindre lätt kan misstydas, dels emedan ord med *ö* af *ue* ej äro talrika.

3. *Ö* af *ue* + *l* vokaliseradt mot följande konsonant. — Det latinska *ŏ* i ursprunglig eller tidigt uppkommen position sammansmälte med det vokaliserade *l* till *ou*, hvarigenom i modern högfranska de båda *o* i detta läge utmynna i ett och samma ljud *ou* [1]); likasom *dŭlcem* gaf *doux* och *pŭlverem* gaf *poudre*, har *pŏllicem* gifvit *pouce* och *mŏlere* gifvit *moudre*. I detta fall har sålunda det vokaliserade *l* modifierat *ŏ*'s ljudskridning, hvilket deremot ej är händelsen, när *ŏ* hunnit skrida till *ue*, innan det följande *l* börjat vokaliseras. Detta är t. ex. förhållandet med de franska fortsättningarna af de latinska verbalformerna *dŏlet*, *sŏlet* och *vŏlet* för *vult*, der diftongeringen till *ue* inträdde, medan tonstafvelsen ännu var öppen. När sedan den tonlösa ändelsevokalen bortföll, och derigenom *l* kom i kontakt med den finala konsonanten, framkallade detta den i sådant läge vanliga vokaliseringen af *l*. Emellertid har tonstafvelsens *ue* ej deraf lidit något, åtminstone intet varaktigt inflytande, ty *vŏlet* har i den moderna franskans *veut* gifvit samma ljud *ö*, som *pŏtet* i *peut*, hvilka båda ord numera lemna godt rim, likasom de före vokaliseringen af *l* användes i assonans med hvarandra, t. ex. i La Chanson de Roland.

Det synes dock som skulle det vokaliserade *l* ej varit utan all betydelse för den ifrågavarande skridningen från *ue* till *ö*, ehuru denna visserligen äfven derförutan kommit tillstånd. Det kan nemligen hafva påskyndat öfvergången till enkelt *ö*, och man saknar ej skäl att äfven antaga detta. I förening med det ur *l* framgångna, om också svaga vokalljudet borde *ue* gifva en diftong, hvars båda ändpunkter voro egnade att hastigt leda det mellanliggande betonade ljudet öfver till *ö*. Som vidare franskan tyckes alltifrån början ha undvikit triftonger, kan det lätt hända, att det sist tillkomna vokaliska ljudet af denna anledning framkallat en hastig utjemning till enkelt *ö* af en för språket obeqväm ljudförbindelse. För ett sådant förhållande talar äfven den omständigheten, att föreningen *ŏ* + *l* vokaliseradt i rim med slutet *o* tyckes kunna uppvisas åtminstone något tidigare än den af *ŏ* i öppen tonstafvelse med samma

---

1) Dessa båda *ou*, af hvilka det ena utgått från slutet *o* + *l*, det andra från öppet *o* + *l* vokaliseradt, höllos ännu skilda i fornfranskan; se G. PARIS i Romania 1881, s. 61, jemför dock A. G. VAN HAMEL i Li Romans de Carité s. CXXIV.

slutna *o*. RAOUL de HOUDENC, som väl får antagas ha lefvat senast omkring år 1200, har i sin roman Meraugis de Porlesguez[1]) flera gånger i rim förenadt *deuls* af *dŏlium* och *veus* af *vŏles* med *preus* af *prŏd* och *deus* af *duos*[2]). Om det ej är en blott tillfällighet, att dessa rimförbindelser kunna uppvisas först, böra de tjena till bevis derför, att ett enkelt ljud *ö* tidigare uppstått ur latinets *ŏ* i kontakt med vokaliseradt *l*, än som får antagas vara fallet med *ŏ* i öppen tonstafvelse.

4. *Ö* af *e* + *l* vokaliseradt mot följande konsonant. — Tendensen att till ett vokaliskt ljud reducera konsonanten *l*, då den kommer i kontakt med en annan efterföljande konsonant, kan i Frankrike spåras tillbaka ända till midten af det elfte seklet[3]). Från samma tid och ännu senare ha vi dock tydliga bevis derpå, att *l* ännu vanligen bibehöll sin konsonantiska karaktär, ty i äldre assonerade dikter hindrar det ej den föregående vokalen att bilda assonans i enlighet med sin ursprungliga klang[4]). Det är först under midten af det tolfte seklet som i detta läge *l* allmänt blifvit vokaliseradt eller också bortfallit ur uttalet. Denna reduktion af *l* tillskrifver P. KAUFMANN[5]) en i franska språket tydligen genomgående sträfvan att ernå endast öppna stafvelser. Den konsonantiska delen af *l* reducerades på grund af denna tendens allt starkare, till dess endast ett svagt vokaliskt ljud qvarstod, hvilket approximativt återgafs i skrift med bokstafven *u*.

Att förloppet med *l*'s vokalisering verkligen varit sådant är mycket sannolikt. Man bör då antaga att i fornfranskan *l* i detta läge fått en guttural karaktär[6]), hvarigenom dess öfvergång till ett med *u* beslägtadt vokaliskt ljud underlättats. Den i sammanhang dermed stående höjningen af tungryggens bakre del och deraf följande labialiserad munställning böra mycket snart ha utöfvat en assimilerande inflytelse på det föregående vokalljudet, som sålunda dels labialiserades dels tenderade att blifva gutturalt. Härtill kommer vidare, att den ur *l* frigjorda vokalen sannolikt var i sig sjelf ganska svag, hvaraf då kan förklaras, att man knappast kan

1) Utgifven af H. MICHELANT Paris 1869.

2) Jemför t. ex. sidd. 27, 79 och 154.

3) R. WEIGELT i Gröber's Z. 1887, s. 89.

4) Så är t. ex. fallet i La Vie de Saint Alexis och La Chanson de Roland.

5) Die Geschichte des consonantischen Auslauts im Französischen, s. 27.

6) J. STORM i Englische Philologie I, s. 39.

konstatera någon öfvergångstid mellan konsonantiskt *l* och dess fullständiga sammansmältning med föregående vokal i ett enkelt vokalljud, hvars klang af det bortdöende *l* dock ofta rätt betydligt modifierats. Sådant blef i detta läge fallet med de latinska vokalerna *a*, *e* och *ŏ* i deras franska fortsättningar, då deremot *ī*, *ū* och *ō* höllo sig oberörda af all inflytelse från det vokaliserade *l*, som också efter dem spårlöst bortföll. Till följe af dess artikulationssätt i högfranskan kunde *ī* ej röna någon inverkan af *l*, hvarföre denna vokal bibehöll sig oförändrad af en sådan kontakt, hvilket medförde, att i detta läge *l* snart dog bort utan att qvarlemna några spår i uttalet; t. ex. *fils* af *filius*. Af liknande skäl förblef äfven *ū* oberördt af *l*, då det redan var labialiseradt, men ej medgaf någon guttural färgning; t. ex. det fornfranska *nus* af *nullus*. Det slutna *o* egde deremot redan alla de egenskaper, som *l* kunde aflemna, ty det var från början både gutturalt och labialt, hvarföre af detta skäl *l*'s vokaliska ljud deri fullständigt uppgick; t. ex. *doux* af *dūlcis*.

Den inflytelse, som ljudet *e* kunde röna från ett sådant vokaliskt *l*, borde således vara, att det labialiserades till *ö*, hvilket äfven blef fallet. Af hvad ofvan blifvit anfördt kan man sluta, att medan *l* ännu var en gutturalt artikulerad konsonant, *e* redan deraf så starkt påverkades i riktning åt *ö*, att då *l* slutligen alldeles förlorade sin karaktär af konsonant och endast lefde qvar i ett vokaliskt ljud, som betecknades med *u*, detta senare ljud mycket fort alldeles uppgick i det föregående betonade *ö*, hvarmed det från början var nära beslägtadt. En sådan hastig utjemning af denna ljudförbindelse har man så mycket större rätt att antaga, som franskan redan tidigt tenderade att undanrödja fallande diftonger.

Det visar sig äfven i literaturen, att det af *e* + *l* uppkomna vokalljudet tidigt lät i rim binda sig med öfriga ljud, hvilka i modern franska uttalas *ö*. Redan under det tolfte seklet finna vi det rimma med slutet *o*[1]), med *ue* af *ŏ* + vokaliseradt *l*[2]) samt med ursprungligen diftongiskt *eu*[3]). Något exempel på rim mellan *ue* i

1) T. ex. *Eus* af *īllos* i rim med *oiseus* af *otiōsus* i Li Romans de Carité strofen 194.

2) T. ex. *Eus* i rim med *dues* af *dŏlium*, RAOUL DE HOUDENC i Li Romans des Eles versen 53.

3) T. ex. *Teus* af *talis* i rim med *Deus* af *dĕus* hos BEN. DE SAINTE-MORE, citeradt efter E. KOSCHWITZ i Überlieferung und Sprache der Chanson du voyage de Charlemagne, s. 40.

öppen stafvelse och *e* + *l* kan jag deremot ej uppvisa, hvilket dock lätt förklaras deraf, att sådana rim endast ytterst sällan torde förekomma. Det är nemligen efter min beräkning endast följande fem ord med latinskt *ŏ* utan efterföljande *l* i tonstafvelsen, *bues* af *bŏves*, *oes* af *ŏpus*, *lues* af *lŏco* samt verbalformerna *mues* af *mŏves* och *pues* af *pŏtes*, för hvilka det kunde komma i fråga att användas i rim med ord, der tonstafvelsens vokalljud framgått af *e* + *l*. Om slutet *o*, såsom vi ofvan sökt visa, redan vid denna tid uttalades *ö*, följer alltså, att äfven *e* + *l* hunnit fram till *ö* före slutet af samma århundrade, under hvilket detta *l*'s vokalisering blef tydlig och allmän.

5. *Ö* af diftongförbindelserna *ou* och *eu*. — De till denna kategori hörande franska orden äro visserligen ej talrika, men deras fonetiska utveckling är ofta svår att fullständigt reda. Flera bland dem visa dubbelformer och, som det tyckes, anomalier, hvilka ännu ej funnit en tillfredsställande förklaring, ehuru de länge varit uppmärksammade af språkforskarne. Det är ej här platsen att söka lemna ett nytt bidrag till lösande af alla svårigheter i deras historia, hvarföre jag inskränker mig till att i korhet redogöra för de i dem förekommande vigtigaste ljudskridningarna, i den mån det gäller att förklara det i deras högfranska form nu förekommande ljudet *ö*.

För den äldre fornfranskan tyckes man böra erkänna tillvaron af två fallande diftonger, *ou* och *eu*, som uppkommit genom tonvokalens förening med ett följande *u*, antingen omedelbart eller genom tidig syncope af ett mellanliggande konsonantljud, *c*, *g*, *p* eller *b*. Det franska språkets historia visar nemligen, att en tonlös vokal i många fall fortlefver längre, om den kommer i omedelbar beröring med tonvokalen, än den skulle göra skild från denna genom ett konsonantljud, som först sent undanrödjes. Man kan derföre med ganska stor visshet förutsätta, att i de älsta franska fortsättningarna af sådana latinska ord som t. ex. *Dĕus*, *dŭos*[1]) *lŏcus*, *fŏcus*, *jŏcus*, *cŏquus*, *jŭgum*[1]), *lŭpus*[1]), *nĕbula* och *stipula*, tonstaf-

1) *Dŭos*, *jŭgum* och *lŭpus* upptagas endast för fullständighetens skuld. I dem var tonvokalens ursprungliga slutna *o* från början så nära beslägtadt med det följande *u*, att en af deras förening bildad diftong fort blef nästan omärklig för örat och derföre snart alldeles utjemnades. Dessa ords historia bekräftar detta, ty t. ex. i La Chanson de Roland, älsta handskriften, finnes redan skrifningen *lu* af *lŭpum*. Det i samtalsspråket mycket använda *dous* af *dŭos* bibehöll sannolikt något längre ett diftongiskt uttal.

velsens vokalljud till en början utgjordes af en fallande diftong, *ou* eller *eu*, allt efter som den ursprungliga tonvokalen var *o* eller *e*.

Ehuru de till denna klass hörande orden aldrig synas ha varit talrika, återkomma dock flera ibland dem synnerligen ofta i samtalsspråket, hvarföre deras egendomliga ljud kanske segare bevarades, än annars skulle varit händelsen[1]). För det antagandet, att de länge bibehöllo sitt diftongljud har man äfven ett historiskt stöd deri, att i dessa ord med ursprungligt diftongiskt *ou* detta ljud, för så vidt jag kunnat finna, aldrig i handskrifterna återgifves med enkelt *o*, hvilket i äldre sådana deremot är den vanliga beteckningen för det ur latinskt *ō* eller *ŭ* framgångna franska vokalljudet, hvars ursprungliga ljudvärde var monoftongiskt *ou*, såsom jag redan förut sökt uppvisa. Det är alltså troligt, att dessa ord gingo sin egen väg, hvilket äfven tyckes framgå af flera bland deras dialektala former. Men deraf, att diftongljudet *ou* var för dem egendomligt, följer ingalunda, att det var oföränderligt. Den i franskan inneboende tendensen att framskjuta ljudens artikulationsläge borde här som annars göra sig gällande, hvilket då medförde, att af detta *ou* småningom blef en likaledes fallande diftong *öu*. Samtidigt härmed hade det ursprungliga *eu* i de till denna kategori hörande öfriga orden under den labiala tendensens inflytelse också skridit fram till *öu*, hvarigenom de båda ljuden blefvo identiska och i sammanhang dermed fingo samma beteckning[2]). Derefter inträdde utjemning af den fallande diftongen till enkelt *ö*, som sedan blef det i dessa ords högfranska form herrskande ljudet[3]). Just detta *ö* torde man med skäl kunna antaga vara det älsta i franskan, hvilket sedan som en smitta hastigt bredde ut sig och påskyndade samma öfvergång till *ö* i de ofvan nämda fallen. Häri kan man äfven se en anledning dertill,

1) Af några utbildades äfven dubbelformer, och af dem använde ej sällan samma författare två eller flera, allt efter förefallande behof; så t. ex. gaf *Dĕus* formerna *Dieu*, D*iu*, *Deu*, *Dé*.

2) I de ord, der *eu* var ursprungligt, bibehöll man det af lätt förklarliga skäl äfven i skrift, ehuru dess ljudvärde förändrats, och utsträckte sedan samma beteckning till de ord, i hvilka detta ljud *öu* beror på ett föregående stadium *ou*.

3) Detta gäller särskildt om den dialekt, som ligger till grund för högfranskan. I densamma gaf *lŏcus* formen *leu*, och det i *lieu* nu tillkomna *i* beror på inflytelse från annan dialekt. Som betonadt *ĕ* i öppen stafvelse gaf *ie*, är formen *Dieu* den mest ljudenliga.

att i fransk skrift det enkla ljudet *ö* företrädesvis betecknas med *eu*, eftersom detta *ö* älst utgått från en ursprunglig diftong *eu*, hvars beteckning det utan olägenhet kunde bibehålla.

Mot denna förklaring strida ej de historiska fakta, om det också måste medgifvas, att de ej i alla hänseenden lemna fullt påtagliga bevis för densamma. Om vi som exempel välja ordet *fŏcus*, som är ett af de mest använda, så är dess älsta franska form *fou*, hvilken vi redan finna i Eulalia-visan. Samma form återkommer ännu i Oxfodermanuscriptet af La Chanson de Roland, ehuru det slutna *o* der icke återges med *ou*, medan vi redan i den älsta handskriften af La Vie de Saint Alexis borde anträffa *feu*, om ordet der funnes, ty det analoga ordet *lŏcus* är der återgifvet med *leu*. Omkring denna tidpunkt, d. v. s. början af det tolfte seklet, bör alltså skridningen från *ou* till *öu* vara undangjord [1]), hvarefter den fullständiga utjemningen till *ö* helt visst snart inträdde, eftersom då endast obetydligt återstod för att fullborda assimilationen. Det tyckes derföre så mycket mera sannolikt, att dessa ursprungliga diftonger *ou* och *eu* först hunno fram till det enkla ljudet *ö*, som det är allmänt medgifvet, att just ur *öu* detta ljud lättast framgår. Redan före samma sekels utgång finna vi dem förenade i rim med öfriga ljud, som sammansmält i *ö*. Som likväl detta *ö* så hastigt tränger in från många håll, blir det endast sannolikt, men kan ej säkert uppvisas, att man bör tillerkänna prioriteten åt det ljud *ö*, som framgått ur dessa båda fallande diftonger.

6. *Ö* under en senare period uppkommet af *e* + betonadt *u*. — Såsom ett tillägg till de fem redan nämda, mera omfattande och regelrätta fallen, då ett ljud *ö* uppstod i fornfranskan, bör äfven för fullständighetens skuld fogas några rader om ett senare uppkommet *ö* af en mera tillfällig karaktär. Det omfattar sådana fåtaliga fall, då ett s. k. stumt *e* med ett efterföljande betonadt *u* sammansmält till *ö* och sålunda inverkat på tonvokalens klang, i stället för att spårlöst uppgå i denna.

Redan mot slutet af det elfte seklet hade i ursprungliga, latinska ord i franskan de intervokaliska explosivorna alldeles förklingat, hvarigenom en hiatus uppstod mellan de båda omgifvande vo-

1) Ortografien, som till sin natur är konservativ, följer vanligen ganska långsamt ljudens förändringar i spåren. Man har derföre rätt att antaga denna skridning från *ou* till *öu* hafva försiggått åtminstone några decennier, innan man i skrift kan konstatera densamma.

kalljuden. Under hela medeltiden ända in på det femtonde århundradet fördrog man i allmänhet denna hiatus, men sedan det första, obetonade vokalljudet försvagats till stumt *e*, undanröjdes den då genom att låta detta *e* alldeles bortfalla, och man ser deri en af de största skiljaktigheterna mellan forn- och ny-franska[1]). Sålunda gaf t ex. det latinska ordet *matūrus* i fornfranskan ett tvåstafvigt *meür*, medan det i nyfranskan sammansmält till det enstafviga *mûr*.

Ett undantag från denna regel bilda i modern högfranska de båda orden *heur* af *augurium* och *jeûne* af *jejunium*, i hvilka det stumma *e* så till vida ännu gör sig gällande, att vokalljudets klang deraf modifierats till *ö*. Detta är, för sa vidt jag minnes, det sist tillkomna af de franska *ö*-ljuden och kan följas tillbaka till det sextonde seklet[2]).

Härmed kan denna korta, kanske alltför summariska historik af franskans *ö*-ljud, för hvilken dock mera detaljerade undersökningar ligga till grund, nu afslutas. Jag har i densamma försökt att oberoende af alla förut uppstälda teorier endast låta mig ledas af de knappa faktiska upplysningar, som den älsta franska literaturen kan lemna, samt af de allmänna tendenser i det franska uttalet, som man synes mig böra antaga alltid hafva karaktäriserat detsamma. Härigenom har jag delvis kommit till andra resultat och fått en annan uppfattning af de skedda ljudskridningarna, än som vanligen framställas af dem, som skrifvit härom.

Den numera allmänt omfattade teorien, att de latinska tonvokalerna under accentens inflytelse tänjdes och sedan undergingo en diftongisk refraktion, anser jag ännu icke vara för alla vokalljuden sa säkert uppvisad, att det är alldeles förspild möda att söka andra vägar och till vidare pröfning framlägga en mera direkt förklaring af vissa ljudöfvergångar. Angående de latinska *ō* och *ŭ* i öppen tonstafvelse har jag sökt visa, att de sannolikt af franskan mottogos som ett monoftongiskt *ou*, hvilket sedan i full öfverensstämmelse med det franska artikulationssättet kunde direkt skrida öfver till *ö* utan något mellanliggande diftongiskt stadium. Den af latinskt *ŏ* uppkomna diftongen *ue* anser jag, att man ej behöfver antaga först

1) A. Tobler i Vom französischen Versbau, s. 46.
2) A. Darmesteter i Romania 1876, s. 395.

blef fallande, och kanske blott i vissa dialekter fick den uttalet *ué*, medan dess älsta för högfranskan bestämmande uttal sannolikt var en stigande diftong *uö*. Det till vokaliskt ljud öfvergångna *l* synes mig redan under sin började vokalisering hafva framkallat ett labialt uttal af det föregående *e*. I den dialekt, som ligger till grund för högfranskan tror jag mig hafva visat, att man icke behöfver eller knappast bör antaga någon annan diftong *ou* än den, som utgått från latinskt betonadt *o* eller *ŭ*, åtföljda af ett tonlöst *u*. Ur detta *ou* och det dermed analoga *eu* af betonadt *e* + *u* synes det mig sannolikt, att franskans älsta, enkla ljud *ö* har utgått, samt att detta egde rum senast i början af det tolfte seklet. Den i skrift vanliga beteckningen *eu* för *ö* anser jag ha sin närmaste anledning i det sist nämda diftongljudet.

Alla dessa åsigter äro ingalunda nya, ty jag har äfven återupptagit äldre sådana, och jag tror ej heller att jag med dem i alla afseende ställer mig i en bjert opposition mot mina medarbetare på den franska ljudlärans område. I flera bland de af mig berörda frågorna hafva de ej så noggrannt uttryckt sin mening, att de gifva en fullständig och tydlig bild af de ifrågavarande ljudskridningarnas förlopp, sådant de tänkt sig det. Det kan derföre lätt hända, att åtskilligt af hvad jag här anfört, blott är en vidare utveckling af ett uppfattningssätt, som äfven är deras. Som mitt mål har varit att endast söka utreda de ljudskridningar, som äro af betydelse för högfranskan, har jag alldeles afhållit mig från att ingå på de många frågor, som kunde uppstå, om man ville gifva en fullständig öfverblick af alla de dialektala skiftningar, som de ifrågavarande ljuden visa under sin utveckling i Frankrikes olika provinser. En sådan uppgift fordrar ett annat framställningssätt och utföres bäst, om man fördelar ämnet på flera speciela afhandlingar.

För att fullständigt utreda frågan medgifves visserligen, att det behöfves en sådan omfattande, grundligt verkställd dialektal undersökning, men på den franska dialektforskningens nuvarande ståndpunkt har jag ej kunnat finna, att dess resultat här behöfva medtagas för min speciela uppgift. Dessutom blir det först när den historiska fonetiken fått en rikare utveckling, än den hittils lyckats vinna, som man kan hoppas, att få frågan fullt tillfredsställande besvarad. För så vidt jag har mig bekant, är detta det första försöket att i en enda sammanhängande framställning omfatta och reda alla de anledningar och företeelser, som i franska högspråket framkallat

ljudet *ö*. Det har derföre synts mig rättast att deraf lemna en kortfattad öfversigt med undvikande af detaljer, som visserligen tjena att vidare belysa frågan, men äfven lätt kunde grumla framställningen.

Slutligen vill jag ännu en gång betona, att jag ingalunda sjelf gör anspråk på full tillförlitlighet angående alla de meningar, som jag under framställningens lopp fått anledning uttala. Jag anser visserligen, att de böra föredragas framför de från dem afvikande, men jag inser allt för väl, att ännu endast ett svagt ljus hunnit spridas öfver den älsta och längsta bildningsperioden i franska språket. Emedan de historiska fakta, som kunde skänka upplysning, ofta svika oss just vid de tillfällen, då vi som bäst behöfde ledning, får man lätt en nästan oemotståndlig lust att fylla dessa luckor med konstruktioner ur egen fatbur. I sådana fall inställer sig äfven ofta en liknande frestelse att ur någon mycket enstaka företeelse draga allmänna, mera vidtomfattande slutledningar, än den lilla, obetydliga utgångspunkten strängt taget medger. Härigenom har i det franska språkets historiska ljudlära under årens lopp insmugit sig långa serier af mer eller mindre otillräckligt grundade hypoteser, som visserligen först angåfvos som sådana, men sedermera, derföre att de voro behöfliga, syntes antagliga och ofta anfördes, slutligen af många uppfattades som fullt bevisade fakta. En noggrann inventering af vårt verkliga kunskapsförråd på detta område bör derföre anställas af hvar och en, som vill stå på fast botten. Mer än en gång har jag sjelf nödgats att för sammanhangets skuld öka antalet af sådana hypoteser, men mitt ärliga bemödande har varit att välja dem, som synts mig bäst stödjas af hvad vi säkert veta, och jag har aldrig medvetet sökt att gifva dem utseende af större tillförlitlighet, än de verkligen förtjena.

II. Om accessoriska ljud i franska ord[1]).

Mitt herrskap! — I sannolikt alla språk är det en ganska vanlig företeelse, att man anträffar ord, i hvilka det förekommer ett tydligt uttaladt ljud, som man ej kan säga ha uppstått genom vanlig normal ljudskridning eller bero på substitution af ett nytt ljud såsom ersättning för ett äldre sådant, hvilket ursprungligen förekom i ordet. Dessa nytillkomna ljud kan man med skäl kalla *accessoriska*, och sedan några år tillbaka har jag haft för vana att under mina studier teckna mig till minnes alla af mig anträffade franska ord, i hvilka ett sådant kan uppvisas. Det är för dem jag nu en stund ville taga mina åhörares uppmärksamhet i anspråk.

I franskan har tillvaron af sådana accessoriska ljud länge varit känd, och i de flesta fall ha de redan funnit sin förklaring; men jag har mig ej bekant, att någon ännu kommit på den tanken att föra dem tillsammans och så ordna dem, att man kunde få en fullständig öfverblick af de särskilda fallen. Jag har derföre trott, att det kunde ega sitt intresse att söka lemna en sådan ordnad öfversigt, ehuru jag ej vågar göra anspråk på att hafva lyckats få en fullständig samling af alla hithörande ord; så mycket mindre som jag aldrig egnat någon särskild tid åt denna uppgift. Om sålunda många ord undgått min uppmärksamhet, vågar jag dock tro, att jag lyckats finna åtminstone något exempel på alla de särskilda fall, då denna företeelse kan inträda.

Satsfonetiskt öfvergrepp eller analogisk attraktion äro vanligen den anledning, som framkallat ett sådant accessoriskt ljud, och i båda fallen bero de sålunda på någon psychisk inflytelse. De förekomma dock äfven under sådana omständigheter, att man väl rättast bör anse dem vara af en mera rent fonetisk natur, utan att de derföre höra till språkets vanliga normala ljudskridningar. Men det är ofta mycket svårt att säkert skilja de företeelser, som ha sin anledning i själens omedvetna verksamhet, från dem, som mekaniskt framgått ur språkorganens sätt att artikulera vissa ljudförbindelser. Ehuru det nog kunde vara mera vetenskapligt, har af detta skäl

---

1) Detta föredrag hölls på det tredje nordiska filologmötet i Stockholm augusti 1886.

det synts mig mindre välbetänkt att efter denna indelningsgrund ordna mitt material i tre hufvudgrupper, allt efter som den ifrågavarande företeelsen är af syntaktisk, analogisk eller fonetisk natur. Jag har visserligen något användt detta indelningssätt, men har dock vid den första uppdelningen i grupper ansett för mera praktiskt att använda yttre, mera påtagliga kännetecken, och jag har derföre föredragit som indelningsgrund det accessoriska ljudets uppträdande i ordets början, *prosthesis*, inuti detsamma, *epenthesis*, eller finalt, *epithesis*.

Vidare vill jag tillägga, att jag i allmänhet ej anfört sådana fall, som höra till det franska språkets form- och ordbildningslära, emedan de redan blifvit särskildt samlade och fullständigt utredda i olika arbeten af flera författare[1]). Endast undantagsvis har jag äfven indragit nomina propria i min framställning, ty man känner sällan fullt säkert det primära ordet och har sålunda för dem ingen fast utgångspunkt. Då detta är säkert bekant, och äfven annars då namnet lemnat ett upplysande exempel, har jag dock stundom anfört såväl personliga namn som geografiska. Sådana enligt den moderna franska ortografien i flera ord förekommande bokstäfver, som, churu de i dem aldrig uttalats och ej heller kunna uppvisas i det latinska stamordet, likväl der inflikats, såsom t. ex. *d* i *poids* af *pensum* och *c* i *sceau* af *sigillum*, utgöra ortografiska prydnader, hvilka naturligtvis ej med min uppgift ega det minsta sammanhang. Jag öfvergår nu till den egentliga framställningen af min uppgift med iakttagande af den gruppering för de olika fallen, hvilken jag, som nämdt, funnit vara den mest praktiska och lättast öfverskådliga, churu jag visserligen sjelf anser, att det vore mera vetenskapligt att söka ordna dem efter de krafter, som framkallat dem, om nemligen dessa kunde under alla förhållanden säkert bestämmas.

1) Utom F. Diez' Grammatik der romanischen Sprachen vill jag bland dessa arbeten äfven särskildt påpeka följande.

För formläran:

K. Nyrop, Adjektivernes Kønsbøjning i de romanske sprog, København 1886.

D. Behrens, Unorganische Lautvertretung innerhalb der formalen Entwickelung des französischen Verbalstammes, i Franz. Studien III.

A. Risop, Die analogische Wirksamkeit in der Entwickelung der französischen Konjugation, i Gröber's Z. 1883.

För ordbildningsläran:

A. Darmesteter, De la création actuelle de mots nouveaux dans la langue française et des lois qui la régissent, Paris 1877.

J. Rothenberg, De suffixarum mutatione in lingua francogallica, Berlin 1880.

I. Prosthesis.

Det är i de till denna grupp hörande orden, som det accessoriska ljudet kan hafva tillkommit genom agglutination, d. v. s. satsfonetiskt öfvergrepp på sådant sätt, att ett föregående proklitiskt ord aflemnat sitt finala ljud till initial åt ett följande, med hvilket det ofta återkommer förenadt. Hit höra dock äfven flera fall, der företeelsen ej är syntaktisk, och för hvilka någon passande analogisk attraktion knappast kan uppvisas, hvarföre det synes mig naturligast att indela denna hufvudgrupp i tvenne mindre, *agglutinativ* och *fonetisk* prosthesis.

A. ***Agglutinativ prosthesis.*** — Som man lätt förstår, kan ett sådant psychiskt missgrepp som det, af hvilket denna agglutination framkallas, endast uppstå genom konstant beröring mellan tvenne ord, som så ofta förekomma sammanbundna, att örat förlorat vanan att höra det senare af dem utan att på samma gång höra det förra. Derigenom förlorades känslan för gränsen orden emellan, så att antingen hela det föregående ordet som ett betydelselöst ljud lades till det följande, eller åtminstone dess sista del dermed förenades. Om i det förra fallet det bestämmande ordet fortfarande behöfdes, satte man till det på nytt utan tanke på, att det redan fans på sin plats. Denna företeelse är naturligtvis ej synnerligen vanlig, men under seklens lopp ha deraf uppstått flera fall, bland hvilka det proklitiska ord, som så misshandlats, vanligen utgöres af den bestämmande artikeln, ehuru äfven andra exempel förekomma.

1. *Den bestämmande artikeln.* — Man har här två fall att märka. I det ena har artikeln under sin form *l'* helt och hållet uppgått i ett följande, med vokal inledt ord; i det andra har dess feminina form *la* på det sättet stympats, att vokalen *a* förts öfver till det följande ordet och bildat dess initial, under det att det återstående *l* ensamt uppfattats såsom utgörande hela artikeln [1]).

a. Artikelns *l* bildande initial:

Lierre, s. m. = murgröna; af *hedera*. — Denna agglutinativa form kan spåras tillbaka till det femtonde seklet och torde möjligen ha sin anledning deri, att så få franska ord inledas med diftongen *ie*. I LITTRÉ's lexikon anföras blott *hièble* af *ebulum* samt *hier* af

1) Liknande företeelser kunna äfven uppvisas i andra språk, särskildt i folkmålen, der det analyserande förståndet gör sig mindre gällande. Jemför F. LIEBRECHT i Revue celtique V, s. 401.

heri, och den moderna ortografien har i dem för ögat undanröjt denna initial.

Anm. G. Gröber i Grundriss der romanischen Philologie I s. 245, tänker sig inflytelse från verbet *lier* = binda.

Luette, s. f. = tungspene; af *uvetta*. — Här visar sig agglutination af *l* redan i det fjortonde seklet. Likasom *ie* bildar äfven *ue* en såsom initial ovanlig ljudförbindelse; t. o. m. Littré lemnar derpå intet exempel. Örats fordran på invanda initiala ljud kan derföre möjligen ha framkallat denna agglutination, men i detta speciela fall tillkommer dock äfven den omständigheten, att det i språket sällan gafs tillfälle att använda detta ord annat än i förening med artikeln.

Anm. Jemte ordet *luette* har stamordet *uvetta* äfven gifvit *uvette* s. f. = sjödrufva, en art buskväxt. Gröber l. c. anser den agglutinativa formen framkallad af begär att differenciera, så att begreppet tungspene fick sin särskilda term.

Landier s. m. = spiseljern. — Ordets härledning är omtvistad [1]), men dess älsta form saknar det initiala *l*.

Lendit s. m. af *indictum*. — Under medeltiden hölls i Saint-Denis en berömd marknad, som först kallades *la foire de l'endit*, sedan *la f. du lendit* och slutligen *le lendit*

Lendemain s. m. af *endemain*, hvarmed artikelns *l* sammansmälte senast under det fjortonde seklet, så att man sedan i st. f. *l'endemain* sade *le lendemain*.

Lambris s. m. = panel, list; af det i fornfranskan förekommande *lambre* med liknande betydelse, hvilket af Gröber [2]) härledes från *imbricem* = takränna, med agglutinerad artikel.

Loriot s. m. = gulsparf; af *aureolum* med ombytt suffix. — Den agglutinativa formen finnes redan under femtonde seklet.

Marbre s. m. = stor trädaxel i qvarnhjul m. m. — Detta till folkspråket hörande ord betraktas af Littré, sannolikt med full rätt, som en »corruption» af *arbre*. I den angifna betydelsen använde folket helt naturligt *arbre* oftast förenadt med artikeln, eftersom de vanligen ej hade mer än med en sådan större axel att göra. Deraf uppstod då en agglutinativ form *larbre*, hvarefter dess *l* i dissimilation mot artikelns i *le larbre* förändrades till *m*. Jemför det följande ordet.

1) W. Meyer i Gröber's Z. 1884, s. 233.

2) Archiv für latein. Lexikographie III, s. 275.

Nombril s. m. = natvel; af *umbiliculum*. — Likasom jag nu gjort med *m* i *marbre*, så har DIEZ redan förklarat det initiala *n* i detta ord ha sitt ursprung i artikelns *l*, som dissimilerats till *n* mot det på nytt anbragta *le*, sedan man förlorat känslan af att det initiala *l* redan utgjorde artikeln. — Formen *nombril* med *n* är dock mycket gammal, hvarföre man som en bidragande omständighet jemte den, att ordet oftast användes i bestämd form, kan tänka sig inflytelse dels från det fornfranska *lombris* af *lumbricum* = daggmask, dels från *lomble* nu *nombles* af *lumbulum*, hvilket enligt GODEFROY äfven betydde nafvel. Om det sålunda är ovisst, huruvida *n* utgått från artikeln, blir det dock sannolikt, att ett äldre *l* utbytts mot *n* af begär att differenciera det initiala ljudet från den föregående artikelns *l*.

Nomina propria förekomma äfven ganska talrikt, i hvilka denna företeelse kan uppvisas och är lätt förklarlig; t. ex. *Lille* af *insula*, *Launay* af *alnetum*, *Lesterps* af *stirpis* m. fl.[1]).

β. Den feminina artikelns *a* öfverfördt till följande ord som dess initial.

Alumelle s. f. = knifblad; af *lame*. — DIEZ förklarar detta ords bildning så, att af det latinska *lamina* + ett deminutivt suffix uppstod det fornfranska *lemele*, som tillsammans med artikeln gaf *la lemele*, hvilket sedan vanställdes till *l'alumelle*. Denna förklaring synes vida antagligare än Littré's, enligt hvilken ordet är sammansatt med propositionen *à*.

Avertin, s. m. = en art sjukdom hos får; af *vertiginem*. — Enligt A. TOBLER[2]) gaf *vertiginem* ljudenligt *vertin*, som bibehölls feminint, hvarefter artikelns *a* dermed agglutinerades. Detta är så mycket sannolikare, som ordet till följe af sin betydelse mest användes af obildadt landtfolk, som lätt kunde förblanda ordets enkla form med dess bestämda, samt derjemte namn på sjukdomar vanligen brukas i förening med artikeln.

Aglan s. m. för *gland* af *glandem* s. f. — Denna form förekommer dialektalt i franskan, t. ex. i Berry, och förklaras af J. CORNU i Romania 1878, s. 108, vara framkallad genom agglutination af artikelns *a*. Formen är gammal och gemensam för flera romanska språk, och svårt är att finna någon tillfredsställande anled-

1) J. QUICHERAT i De la formation française des anciens noms de lieu, Paris 1867.

2) In memoria di N. CAIX e U. CANELLO, s. 74.

ning, hvarföre just detta ord skulle ingå en så intim förening med artikeln.

Tillägg. — I fornfranskan fans äfven ett exempel på en sådan partiel öfverflyttning af artikelns maskulina form i ordet *heaume* = hjelm, då det begagnades trestafvigt, hvilket af A. TOBLER i Kuhn's Z. XXIII, s. 423, förklaras hafva uppstått ur *li hiaumes*, derigenom att artikelns *i* uppfattades som det följande ordets initiala ljud, hvarefter denna form *iaumes* äfven användes utan föregående artikel.

2. *Den obestämda artikeln.* — JAUBERT i Glossaire du centre de la France, s. 456, anför formen *nain* s. m = metkrok, af *hamus* och förklarar den ur agglutination af *n* i *un*, hvarefter den sedan användes äfven utan föregående *un*; t. ex. »Les *nains* que j'ai mis à mes lignes». — Ett nytt exempel på huru vanliga företeelser af denna art torde vara i folkmålen.

3. *Pronomen possessivum.* — Som detta pronomen endast med få substantiv kan tendera att ingå en så intim förening, att ett missförstånd lätt kunde uppstå, finnas ej här många fall att uppvisa. Jag känner blott ett sådant, om hvilket dock meningarna ännu äro delade.

Tante s. f. af *amita.* — Enligt den af LITTRÉ framstälda förklaringen, hvilken också synes mig sannolikast, har den ursprungliga formen *ante* blifvit *tante* genom *t'ante*, den regelbundna fornfranska sammandragningen af *ta* + *ante*. Ett sådant missförstånd af den egentliga betydelsen af ordgruppen *t'ante* kan lätt förklaras, om man tager barnspråket till hjelp. Om barnen ofta i samtal med dem hörde *t'ante*, kunde de lätt förbise det deri liggande, nästan öfverflödiga possessivet och deraf förledas att sjelfva i st. f. *m'ante* säga *ma tante*, hvilket de äldre funno roligt och ofta härmade. — Af andra, t. ex. DIEZ, uppfattas *t* som inskjutet för att hindra hiatus. U. CANELLO i Archivio glottologico III, s. 341, ser deri en i barnspråket förekommande anticipation af ett efterföljande ljud, på hvilken exempel här snart skola lemnas.

Anm. — *M'amour* s. f. hör knappast hit, fastän man i talesättet *faire des m'amours* väl endast har qvar en mycket svag känning af ordgruppen.

4. *Epitetiskt ord.* — De hit hörande fallen bestå deri, att från ett epitetiskt användt substantiv eller adjektiv det sista ljudet afsöndrats och som initial lagts till ett följande med vokal inledt

namn, till hvilket detta ord ofta användes som titel. Inom franskan har jag ej lyckats anträffa några säkert hit hörande exempel, men som de af mig kända fallen af andra räknats tillhöra franskan, vill jag här anföra dem, ehuru det första är tvifvelaktigt, och det senare tydligen är provençalskt.

Dominus. — I det fornfranska namnet *Naimes, Naimon* har man förklarat det initiala *n* bero pa agglutination af det finala *n* i det vanligen framför detsamma använda provençalska titelordet *en* af *dominus* [1]). — Äfven om detta speciela exempel ej är riktigt, kan man dock lätt tänka sig, att sadana fall verkligen kunna anträffas, isynnerhet om titel och namn i förening komma till trakter, der detta epitetiska ord ej är brukligt.

Sanctus. — I flera sydfranska helgonnamn, t. ex. i *S. Chaumond* = *S. Anemundus, S. Chignan* = *S. Annianus* och *S:e Chapte* = *S:a Agatha,* har det finala *ct* i *sanct* dragits öfver till det följande ordet och framför dess initiala vokal efter provençalska ljudlagar regelrätt skridit till *ch* [2]). — Dessa namns historia, äfvensom den i franskan iakttagna skridningen från *ct* till *it* ej *ch,* visar att företeelsen icke, såsom några antagit [3]), bör räknas tillhöra franskan.

5. *Preposition.*

Ab. — I fornfranskan och ännu i Bretagne förekommer i st. f. *Joseph d'Arimathie* äfven *J. de Barimathie,* der det initiala *b* naturligtvis har sin grund i oriktig fördelning af det latinska *J. ab Arimathia* [4]).

De. — Det franska ordet *dinde* s. f. = kalkonhöna utgör en förkortning af *coq d'Inde,* hvarifrån man, utan att rätt förstå dem, afskilt de båda sista orden. Det nyvunna djurnamnets feminina slutfall förledde sedan att inskränka dess betydelse till honan, under det att man för hanen anskaffade en särskild term i det afledda ordet *dindon.* Ett intressant fall af stark skridning i betydelse, helt visst framkallad af okunnighet i geografien.

B. ***Fonetisk prosthesis.*** — Många af de ord, som här anföras, ha ännu ej funnit sin definitiva härledning, hvarföre det kan vara

1) K. Hofmann i Romanische Forschungen I. s. 429. Jemför dock A. Thomas i Romania 1883, s. 585 samt G. Paris ib. 1886, s. 150.

2) C. Chabaneau i Grammaire limousine, s. 65.

3) M. Bréal i Romania 1873, s, 329 samt K. Nyrop i Kort Udsigt over det philologisk-historiske Samfunds Virksomhed 1884—85, s. 106.

4) K. Nyrop l. c. sid. 105.

ganska ovisst, om de verkligen utgöra exempel på den ifrågavarande företeelsen. Det är således ganska möjligt, att i sammanhang med vetenskapens framsteg de af mig hit räknade orden böra reduceras. Den enklaste indelningen synes mig vara följande.

1. *Konsonantisk.* — Tvenne hufvudanledningar kunna antagas hafva framkallat företeelser af denna art; för de återstående bör kanske förklaringen sökas i analogisk attraktion. Det ligger nemligen i språken en allmän tendens att med stärkt expiration uttala ordens initiala ljud[1]. Särskildt i ord af onomatopoetisk natur kan man derföre antaga, att denna förstärkning af initialljudet stundom gått ända derhän, att ett nytt ljud tillagts, som tjenade att öka ordets karaktäriserande förmåga. I synnerhet i barnens språk, innan de hunnit få fullt välde öfver sitt talorgan, förekommer vidare en anticipation af ljud på det sättet, att antingen de i början af ordet tillägga den följande stafvelsens begynnelseljud, eller också substituera de dermed ordets rätta initial; och det är af denna sistnämda tendens, som man kan förklara sådana ljudbyten, som förekomma i t. ex. *chercher* för *cercher*, *Daudet* för *Claudet* med flera namn. Förstärkning af ljud och anticipation kunna derföre väljas till utgångspunkt för indelningen af de hit hörande orden; hvartill komma några enstaka tvifvelaktiga fall, i hvilka man sannolikt har att göra med analogisk attraktion.

a. Ljudförstärkning.

Braire v. = skria, af **ragire*; *Bruire* v. = bullra, af *rugire*[2]. — Om dessa af DIEZ gifna härledningar äro riktiga, föreligger här en ljudförstärkning, som är väl egnad att öka ordens uttrycksfullhet, och man påminnes ofrivilligt om sådana med dem liktydiga ord i svenskan som *braka, brumma, brusa, bräka, vråla.* — Analogisk attraktion från det franska verbet *bramer* är dock äfven tänkbar.

Cracher v. = spotta, af det fornnord. *hrâki*; *Froncher* v. = snarka, af *roncare*, kunna äfven uppvisa en sådan onomatopoetisk initial förstärkning.

---

1) H. SCHUCHARDT i Romania 1877. s. 594.

2) Intet af de latinska verben på *-gire*, t. ex. *rugire*, *mugire*, tyckes ha direkt fortsatts i franskan utan att undergå ombyte af konjugation, från inf. på *-ir* till *-re*. Undantagen härifrån, t. ex. *rugir*, *mugir*, *vagir* äro literära ord. Huruvida detta konjugationsbyte är vulgärlatinskt, — cf. G. PARIS i Rom. 1880, s. 483 —, eller i fornfranskan framkallats derigenom, att *u* + *gi* tidigt sammansmält till en för verben ovanlig ljudgrupp, som sedan förvexlades med verkligen diftongiskt *ui* af t. ex. *u* + *c* i *duire* af *ducere*, vågar jag ej afgöra.

Tillägg. — Som det initiala *h* i modern högfranska, äfven då det är aspireradt, knappast märkes af örat, vill jag ej upptaga tid eller utrymme med att ingå på sådana fall, då mer eller mindre afsigtligt den initiala vokalen blifvit förstärkt genom aspiration; t. ex. *hurler* af *ululare*, *huppe* af *upupa*[1]).

β. Initial anticipation af den följande stafvelsens begynnelseljud.

Fanfan s. m. för *enfant*. — Detta smekord har sannolikt fått sin form genom äldre personers härmning af den i barnens språk nyss omnämda företeelsen.

Nanette för *Annette*, *Sanselme* för *Anselme*. — I personliga såväl dop- som slägtnamn torde prosthesis af denna art rätt ofta förekomma[2]).

γ. Särskilda fall.

Dupe s. f. = narrad, bedragen person; dialektalt äfven för *huppe*. — Angående ordets härledning äro meningarne delade. Diez nämner det i högtyskans folkmål förekommande *düppel* = dumbom; Littré anser sannolikare, att det är en variant af *huppe*[3]). Om denna senare härledning är riktig, så tyckes detta fall böra sammanställas med dem, i hvilka vissa med vokal inledda ord dialektalt få sig tillagdt ett initialt *d*, om hvars rätta förklaring jag är tveksam; t. ex. *dâler* för *aller*, *dôter* för *ôter*[4]).

Grenouille s. f. = groda; af *ranucula* för *ranuncula*. — Dess initiala *g* framträder först i femtonde seklet och saknas ännu i flera dialekter. Möjligen är *g* analogiskt och framkalladt af *grenu* = knottrig.

Haut adj. = hög; af *altus*. — Dess i franskan urgamla *h* förklaras allmänt bero af analogisk inflytelse från det tyska *hoch*.

Loutre s. f. = utter. — Enligt G. Paris[5]) skulle det tyska *otter* vara dess stamord, i hvilket fall *l* beror på inflytelse från *lutra*, liksom väl äfven genusvexlingen får antagas ha samma ursprung.

1) Diez i Gramm. I, s. 465, S. Bugge i Romania 1874, s. 153.

2) E. Ritter i Les noms de famille, sid. 17.

3) Dess pejorativa betydelse tyckes stödja, att det ursprungligen är ett simpelt dialektalt ord; fågeln, ansågs troligen dum och enfaldig. I sådant fall skulle *upupa* till högfranskan lemnat tre dublettord: *huppe*, *houppe* och *dupe*. Cf. E. Rolland i Faune populaire II, s. 99.

4) Jaubert i Glossaire du centre de la France, s. 203.

5) Romania 1881, s. 42.

Man kan dock tänka sig, att det latinska *lutra* continuerats i franskan utan att i högspråket blifva utsatt för de ursprungliga ordens alla ljudskridningar, emedan det latinska stamordet aldrig fullt glömdes.

2. *Vokalisk.* — Det framför s. k. *s impurum* tillagda *e* omfattar de allra flesta hit hörande fallen, hvartill endast några få enstaka ord kunna läggas.

École s. f. af *schola, Épée* s. f. af *spatha* m. fl. — Det protetiska *e* vid *s impurum* torde bäst och fullständigast hafva blifvit förklaradt af P. KAUFMANN [1]). Han utgår från det faktum, att i ett språk endast ett begränsadt antal konsonantgrupper användes initialt, samt att inga andra grupper kunna inleda en inuti ett ord förekommande stafvelse. I latinet var dessa gruppers antal mindre än i grekiskan; i franskan reducerades det ytterligare under den försvagade expiratoriska accentens inflytelse. Häraf uppstod en obenägenhet mot att till en och samma stafvelse föra *s* med efterföljande konsonant. I ordets inre fördelades derföre denna grupp på två stafvelser, och i dess början drogs *s*, när sådant kunde ega rum, tillbaka som final åt det föregående ordet. På detta sätt vandes man att alltid hålla *s* skildt från följande konsonant, hvilket slutligen framkallade ett konstant bruk af protetiskt *e* för de fall, då en sådan delning på två stafvelser ej lämpligen kunde på annat sätt åstadkommas. Att vokalen *e* dertill valdes kan dels bero på dess obestämda klang, dels på analogisk inflytelse från prefixet *es* af *ex*.

Anm. I några få ord, t. ex. *pâmer* af *spasimare, tain* af *stannum*, har *s impurum* undanröjts genom förstummande af *s* innan det protetiska *e* blifvit konstant.

Écrevisse s. f. = kräfta, af det forntyska *chrebiz*, samt *Écraser* v. af vårt *krasa* hafva att uppvisa ett liknande protetiskt *e*, hvars tillkomst bäst förklaras ur germanernas kraftiga uttal af initiala konsonantgrupper, hvilket fransmännen vanligen funno lättast att härma med tillhjelp af svarabhakti, men i dess ställe i dessa ord satte vokalljudet först i analogi med behandlingen af *s impurum*.

Yeuse s. f. = jernek, af *ilicem*. — Ordet är nu trestafvigt, så att *y* är fullt vokaliskt och bildar särskild stafvelse. Framför initial tonvokal uppstod i ostfranska dialekter ett protetiskt *i*, som bildade diftong tillsammans med hufvudvokalen; t. ex. *iaue* för *eau*,

1) Die Geschichte des consonantischen Auslauts im Französischen, s. 15.

iaus för *eux*. Detta *i* synes i *yeuse* ha fått större sjelfständighet än vanligt, i och med att formen upptogs i högspråket, så framt ej ordets trestafvighet beror på någon inkonseqvens inom literaturspråket.

II. Epenthesis.

Många och olikartade äro de fall, under hvilka ett nytt ljud uppträder inuti ett ord. Som satsfonetiken ej här kan ingripa, böra de alla vara antingen rent fonetiska eller analogiska, men det är ofta svårt att afgöra mellan båda dessa alternativ, ty stundom kan man ganska lätt finna en fonetisk förklaring för ett analogifall och tvärtom. Den historiska språkforskningen kan ej alltid ge säker ledning, och ej ens alla de ifrågavarande ordens ursprung är fullt utredt. Då jag nu fördelat de hit hörande orden på två grupper, allt efter som jag hos dem antager fonetisk eller analogisk epenthesis, kan det under sådana förhållanden lätt hända, att mången finner ord hänförda till en af dessa grupper, som efter hans mening borde tillhöra den andra; liksom det äfven är möjligt, att jag hit räknat fall, som kanske rättast borde uteslutas.

A. ***Fonetisk epenthesis.*** — Denna företeelse har olika anledningar. Dels är den framkallad af tendensen att stärka ordets initiala ljud, dels tjenar den tvärtom att underlätta uttalet af en obeqväm konsonantgrupp, hvilket framkallar ett nytt vokaliskt ljud; slutligen kan den äfven hafva sin anledning i ett slags refraktion af en konsonant, som förlängts för att fylla den plats, som en bortdöende vokal förut intagit. Öfversigtligheten synes mig dock bäst tjenas genom att utgå från ett yttre kännetecken, hvarvid då sjelfmant erbjuder sig det inskjutna ljudets beskaffenhet.

1. *Konsonant.* — Ett epentetiskt konsonantljud förekommer dels efter initial konsonant, dels i konsonantgrupp.

a. Initial konsonant förstärkt af ett efterföljande *r*. — För så vidt jag har mig bekant, har det ej lyckats att för detta fall finna någon fullt påtaglig förklaring, vare sig genom ljudskridning eller genom analogi. Man får derföre antaga, att här föreligger en yttring af den redan angifna tendensen att stärka ordens begynnelseljud; en tendens, som i detta särskilda fall möjligen haft till utgångspunkt någon analogisk attraktion, som vi ej kunna uppdaga. Nästan alla de hit hörande orden förekomma mest på folkets läppar, och som bekant följer det sin språkliga instinkt oförvilladt af histo-

risk språkforskning eller literär konservatism, hvarföre man lätt kan antaga, att det vid någon gifven tidpunkt fann det lämpligt i många fall att med ett tillagdt *r* stärka ett initialt ljud, af hvilket bruk vissa ord ännu bära språk. Beaktansvärdt är det äfven, att det egentligen är efter labialer, som denna företeelse inträder, hvilket möjligen kan ge klaven till en blifvande förklaring.

Fronde s. f. = slunga, af *funda*; utan *r* ännu i sextonde seklet. — *Fringale* s. f. = för *faimvalle* = fiffel. — *Frestele* s. f. fornfr. = pipa, af *fistella*. — *Freluche* s. f. = tofs, *freluquet* s. m. = glop, *fanfreluche* s. f. = glitter; alla af ital. *famfaluca* = flarn.

Vrille s. f. = klänge, borr, af *viticula*. Ordets älsta kända former äro *veïlle, ville*[1]).

Breuilles s. f. pl. = inmäte i fisk, af *botulus*[2]).

Gringalet för *guingalet* s. m. = spenslig svag person. Ordet är sannolikt af germanskt ursprung[3]).

Trésor s. m. = skatt, af *thesaurus*. — Detta torde vara det enda literära ordet, och der kan *r* i *tr* lätt förklaras som analogiskt från det finala *r*.

β. Konsonantgrupp. — I t. ex. *moudre* af *molere, coudre* af *cosere* för *consuere, être* af *essere, comble* af *cumulus, nombre* af *numerus, pondre* af *ponere*. — Hit hör sålunda det mycket omtalade fall, då ett *b, d,* eller *t* har uppstått i midten af ljudgrupperna *lr, sr, ml, mr* och *nr*. Denna företeelse är i franskan så allmän, att man väl kan säga, att en normal ljudskridning här föreligger, ehuru den strider mot språkets vanliga sätt att hellre reducera än stärka konsonantgrupper. Å andra sidan taget kan man dock ej bestrida, att här föreligger ett fall af hvad jag kallat accessoriska ljud, ty ett nytt sådant har tillkommit utan men för de omgifvande, och det är ej heller oundgängligt att passera genom något sådant ljud för att komma från den i de nämda grupperna första konsonanten till den andra. Franskans ostliga dialekter visa äfven, att de kunna umbäras, ty med undantag för grupperna *mr* och *sr*

1) Konsonantgruppen *vr* är sällsynt i början af högfranska ord. Littré upptager i sitt lexikon endast *vrai* och *vrille* med deras härledningar. Det är derföre ganska beaktansvärdt, att man på detta sätt nybildat ett initialt *vr*. Det kan dock förklaras ur dialektala tendenser; L. Favre i Glossaire du Poitou anför t. ex. rätt många ord med denna initialgrupp.

2) G. Paris i Romania 1877, s. 133.

3) S. Bugge ib. 1874, s. 160.

ha de ej frambragt detta sekundära ljud. Dess uppkomst bör derföre sökas i någon omständighet, som kunde ge anledning till ett nytt ljud, i stället för att lemna gruppen oförändrad eller låta den undergå någon assimilatorisk utjemning.

I de fall, då detta nya ljud infunnit sig, föreligger alltid elision af någon tonlös vokal, hvilken efter franska ljudlagar måste falla bort. Men ett ljud försvinner ej genast spårlöst, utan gör sig åtminstone en tid bortåt på något sätt gällande i uttalet, äfven sedan det upphört att tydligt förnimmas. Sådana efterverkningar af ett bortdöende ljud kunna vara ganska olikartade. Bland andra yttringar deraf kan man med full rätt tänka sig, dels att det föregående ljudet förlänges, dels att någon artikulationsfaktor, som förut varit verksam, fortsätter att inträda på sin plats, ehuru den ej ensam kan åstadkomma det ursprungliga ljudet ifråga. I de hit hörande, sammanbragta grupperna tror jag, att just dessa båda fall ega rum, på det sättet att i vissa bland dem företeelsen framkallats af den första konsonantens tänjning, i andra åter genom bibehållande af en vokalisk artikulationsfaktor. — I grupperna *lr* och *sr* kan man tänka sig, att *l* och *s* tänjdes för att fylla vokalens plats, och det så länge att öfvergången till det följande *r* kunde i godt mak förberedas [1]). Vidare är det sannolikt, att i det äldre språket *r* framför vokal [2]) uttalades kraftigare än nu, ty vi se ju ännu i dag tydliga exempel på detta ljuds tendens till svagare artikulering. När derföre öfvergången till *r* skulle inträda, förbereddes tungan dertill, innan man blef färdig till detta ljud, som kräfde en viss ansträngning, hvarigenom ljuden *l* och *s* vid sina respektive ändpunkter så modifierades, att det uppstod en explosiv dental, för hvars frambringande tungan formades som till *r*, under det att dess beskaffenhet af klingande eller klanglös, *d* eller *t*, berodde af det ljud, hvartill det utgjorde en afslutning. I detta fall skulle således den ursprungliga vokalen endast göra sig gällande genom att med sin bortgång lemna rum åt en sådan evolution. — I grupperna *ml*, *mr* och *nr* tror jag deremot, att den andra anledningen föreligger. För att frambringa

1) Många franska ljudskridningar synas mig lättast få sin förklaring, om man antager, att fornspråket vanligen talades relativt långsamt. Detta torde äfven vara psykologiskt riktigt, ty talets hastighet bör växa, i den mån vi bli rikare på idéer och få mera att säga.

2) Framför konsonant tyckes det deremot redan tidigt ha fått ett svagt uttal, ty i detta läge lemnades det ofta utan afseende i rimförbindelser.

den ursprungligen mellanliggande vokalen fordrades bland annat, att efter *m* eller *n* gomseglet åter höjdes och afstängde näshålan. Om denna artikulation bibehölls som ett qvarlefvande minne af vokalen, af hvars forna tillvaro man hade qvar en obestämd känning genom det i uttalet iakttagna goda utrymmet mellan konsonantljuden, så infann sig sjelfmant ett *b* eller *d* på dess plats, eftersom just gomseglets hållning bestämmer skilnaden mellan *m* och *b*, *n* och *d*[1]. — Det kan visserligen synas öfverflödigt att på detta sätt söka två något olika förklaringar för så likartade fall som dessa. Men då det är ett faktum, att i de sist nämda grupperna det nya ljudet uppstår, om gomseglet utför den rörelse, som behöfdes för det ursprungliga vokalljudet, så synes det mig rättast att antaga, att denna artikulation alltid iakttagits just på den reducerade vokalens plats. Då det gäller att förklara ljudöfvergångar, tror jag man är tryggast, om man endast antager det mått af ändring i artikulation, som nätt och jemt behöfves för det nya ljudets frambringande.

Jag öfvergår nu till sådana särskilda fall, som antingen utgöra undantag eller eljest behöfva någon förklaring.

sr. — I ordet *cousin* af *cosrinus*, vulgärlatinsk förkortning af *consobrinus* har *d* ej utvecklats. — Detta förklaras lätt deraf, att för franskan gruppen *sr* här var ursprunglig, utan mellanliggande vokalljud, hvarföre assimilatorisk utjemning af densamma iakttogs[2].

ml. — I det ännu i betydelsen svärdslilja brukliga ordet *flambe* af *flammula* har det senare *l* bortfallit genom dissimilation mot samma ljud i första stafvelsen. Härtill lemnar *faible* af *flebilis* fullständig analogi i biformen *flaibe*[3].

mr. — *Craindre* af *tremere*, *geindre* af *gemere*, *épreindre* af *exprimere*, *aveindre* af *abemere*[4]) ha undergått analogisk attraktion från de talrika verben på *-ngre*, t. ex. *fingere*[5]. — I det fornfr. *raembre* = återlösa, af *redimere* har denna analogi ej gjort sig gällande.

nr. — *Genre* af *generis* tillhör ej folkspråket och är af yngre datum. — *Denrée* s. f. = viktualier, härledt från *denier*, är gammalt, men det initiala *d*, äfvensom känslan af dess samhörighet med stamordet, kan ha hindrat, att *d* der utvecklats.

---

1) E. Sievers i Phonetik, 2 uppl., s. 212.

2) A. Darmesteter i Romania 1876, s. 153.

3) Liknande är förhållandet med det i Poitou ännu brukliga *jambe* s. f. = snäcka; i fornfr. *jamble* s. m., af *gammărus*.

4) Diez i Wörterbuch II, s. 212.

5) D. Behrens i Franz. Studien III, s. 430.

2. *Vokal.* — Hit hörande fall ha alla framkallats af accomodativ[1]) ljudförändring och karaktäriseras deraf, att i ett ursprungligen för språket fremmande ord ett vokalljud inskjutits i en konsonantgrupp för att underlätta dess uttal. Denna företeelse, som ofta kallas svarabhakti[2]), förutsätter, att ettdera af de i gruppen ingående konsonantljuden är klingande, hvarur sedan den till en början obestämda vokalen utbildas. I franskan förekommer den dels i initial grupp, dels äfven i inljudande sådan.

α. Initial grupp. — De till denna afdelning hörande orden äro nästan alla af germanskt ursprung, men just angående dessa är det sannolikt, att den franska vokalen endast utgör en reflex af ett redan befintligt, temligen obestämdt vokaliskt ljud, som sedan bortfallit ur deras germanska form[3]). Under sådana förhållanden lönar det ej mödan att söka hopsamla alla förekommande fall, ty för franskan är då detta vokalljud ej accessoriskt, hvarföre jag endast meddelar några få exempel: — *Canif* s. m. af *knif*, äfven *quenivet*; *caraque* s. f. = ett slags skepp, af holl. *kræke*; *hanap* s. m. = kanna, af *hnapf*; *harangue* s. f. af *hring* m. fl.[4]).

Tillägg. — I romanska ord kan tillfälligtvis denna företeelse visa sig, såsom t. ex. i *queronique* för *chronique*[5]).

β. Inljudande grupp. — Äfven i detta läge accomoderas stundom i lånord en konsonantgrupp genom ett inskjutet *e*. Detta förekommer i såväl germanska som andra lånord af både äldre och yngre datum. Stundom finner man det tillfälligtvis anbragt äfven i ursprungliga franska ord. I allmänhet synes det vara framkalladt af franskans tendens till öppna stafvelser[6]). Hit hörande fall äro relativt talrika, hvarföre jag inskränker mig till att anföra några exempel på de olika slagen af ord, der detta förekommer.

Äldre franska: — *Souverain*, jemför det ital. *sovrano*; *chamberière*, *marberin* med flera tillfälliga former[7]).

Germanska: — *Maréchal* af *marschalk*; *amanevir* v. = bereda, af *manvjan*; *boulevard* af *bolverk*; *guilledou* s. m. af *kveldulfr*[8]).

---

1) Gröber i Grundriss I, s. 243.
2) E. Sievers i Phonetik, s. 213.
3) O. Behaghel i Gröber's Z. 1877, s. 467.
4) Flera ex. finnas hos Diez i Gramm. I, s. 303 samt O. Behaghel l. c.
5) A. Tobler i Gröber's Z. 1878, s. 504.
6) P. Kaufmann l. c., sid. 70.
7) A. Darmesteter i Romania 1876, s. 148.
8) S. Bugge i Romania 1874, s. 151.

Moderna: — *Caleçon* af ital. *calzone*; *bouledogue* af *bulldog*; *crancelin* af *kränzlin*.

B. ***Analogisk epenthesis.*** — För så vidt jag kunnat finna, förekommer inom denna grupp endast sådana fall, i hvilka ett konsonantljud genom analogisk inflytelse anbringas före eller efter ett annat sådant, eller ock intervokalt. Man borde derföre här få tre mindre grupper allt efter det nya ljudets plats. Men som jag äfven, ehuru i ett visst fall med tvekan, räknar för analogisk den företeelsen, att en oral vokal blifvit nasalerad, och som denna nasalering under språkets äldre period var konsonantisk[1]), bildar detta en fjerde grupp, med hvilken jag börjar. För den analogiska attraktionen har ännu ingen regel blifvit funnen, och det är i många fall svårt att finna en fullt antaglig sådan attraktion, hvarföre jag kanske ofta nog förefaller godtycklig i mina förslag. Stundom kan jag ej ens föreslå en dylik anknytning, som jag sjelf finner antaglig, ehuru jag anser fallet vara analogiskt, eftersom jag ej kunnat finna någon ljudregel att stödja det[2]). Inom denna afdelning kan det derföre lättare än annars hända, att min uppfattning ej delas af andra.

1. *Nasalljud framför konsonant.* — Redan latinska grammatici tala om ett »*n* adulterinum», och i latinska inskrifter finner man enstaka exempel på ett framför konsonant inskjutet *n*, af hvilka dock åtminstone några fall kunna förklaras bero på felskrifning eller analogisk attraktion[3]). I nästan alla romanska språk och dialekter återfinner man häraf sporadiska fall, och i flera franska patois synas de vara ganska talrika[4]). Man kunde derför vara frestad att häri se en företeelse af fonetisk natur, så mycket hellre som den oftast framträder efter just de vokalljud, *a*, *e* och *o*, hvilka lättast nasaleras[5]). I synnerhet kunde detta lätt vara fallet framför följande guttural konsonant, i hvilket läge en sådan nasalering bör lättast kunna uppstå, och hvarpå, åtminstone i högfranskan, de flesta exemplen kunna lemnas[6]). Bland dessa fall låta dock flera ganska lätt förklara sig på analogisk väg, och för återstodens skuld vågar jag

1) G. Paris i Romania 1881, s. 53.

2) Jemför G. Karsten i Zur Geschichte der altfranz. Consonantenverbindungen, s. 58.

3) E. Seelmann i Die Aussprache des Latein, s. 285.

4) E. de Chambure i Glossaire du Morvan, s. 12.

5) E. Seelmann l. c., s. 290.

6) G. Paris i Romania 1881, s. 398.

ej räkna ens denna mindre grupp till den fonetiska afdelningen. De hit hörande orden har jag uppdelat efter den följande konsonantens beskaffenhet.

Framför guttural:

Ainsi adv. af *æque sic*, DIEZ; af *eccum sic*, J. STORM[1]. — Möjligen influeradt från *ainz* af *ante iis*.

Broncher v. = stappla, af germ. *brok*, DIEZ. — Kan lätt ha influerats af *branche*.

Cancrelat s. m. af kakerlak. Jemför *cancre*.

Cingler v. af *segelen* = segla.

Concombre s. m. af *cucumerem*. — Här kan första stafvelsens *n* lätt vara framkalladt af samma ljud i den följande.

Encore adv. af *atque hora*. — GRÖBER förklarar *n* vara analogiskt från det i *umquam*, *donec*, *nunc*[2].

Epingle s. f. af *spicula*[3].

Jongleur s. m. af *joculatorem*. — Det är naturligtvis endast med tvekan, som jag här antager inflytelse fran det fornfr. verbet *jangler* = prata.

Langouste s. f. = ett slags hummer, af *lacusta* för *locusta*. Den fornfr. regelrätta formen var *laouste* = gräshoppa; den nu brukliga förefaller sydromansk.

Malingre adj. = hängsjuk, af *æger*. — Nasalen kan möjligen ha sin anledning i det till betydelsen något beslägtade och ofta använda fornfr. talesättet *en grand* = i bekymmer, svårighet.

Framför palatal: — *Ronger* v. = gnaga, af *rodicare*, som influerades af *rumigare*[4].

Framför dental: — *Rendre* af *reddere*, påverkadt af dess motsats *prendre*. — *Peintre* af *pictor*, influeradt af *peindre*. — *Pantoufle* s. f. = toffel. DIEZ förmodar *patte* vara dess stamord. I sådant fall kunde *n* vara hemtadt från *pantalon*, om nemligen detta senare ord är äldre än formen *pantoufle*, hvilket jag ej vågar afgöra.

Framför labial: — *Convoiter* f. *couvoiter* v. af en form *cupiditare*, influeradt af prefixet *con*. — *Tampon* för *tapon* = tapp. På samma sätt som i *concombre* kan det nya nasalljudet vara hemtadt från det finala.

1) Mém. de la Soc. de lingu. de Paris II, s. 125.
2) Archiv f. lat. Lexikographie I, s. 241.
3) ASCOLI i Archivio glottologico IV, s. 141.
4) G. PARIS i Romania 1881, s. 59.

Som man finner, går det ganska lätt att lemna passande analogier till orden i de tre sista grupperna, under det att flera ord i hvilka *n* uppstått framför guttural, tyckas undandraga sig en sådan förklaring. Man gör derföre möjligen rättast i att der se en fonetisk tendens, som endast undantagsvis kunnat göra sig gällande. Det ligger nemligen intet osannolikt i det antagandet, att generation efter generation det alltid funnits ett större eller mindre antal individer, som till följd af någon egendomlighet i deras talorgan haft en naturlig böjelse att nasalera vokalljuden. Vid vokalerna *a*, *e* och *o*, hvilkas artikulation förutsätter en mindre energisk höjning af gomseglet, borde då en sådan böjelse starkast framträda och sannolikt allra tydligast framför guttural. Denna tendens motverkades visserligen af det stora flertalet och kunde derför aldrig höja sig till att blifva en normal ljudskridning, men den ständigt återkommande ansatsen dertill medförde dock, att den ej kunde alldeles trängas tillbaka. Af mer eller mindre tillfälliga orsaker, som vi ej kunna utforska, segrade sedan i vissa ord detta felaktiga uttal öfver det i allmänhet herrskande. — På liknande sätt förklarar L. HAVET[1]) det i flera franska patois[2]), och äfven annars i de romanska språken, förekommande bruket att mouillera *l*, då det kommer efter annan konsonant; t. ex. *blié* för *blé*. Han anser det nemligen bero på den hos barn vanliga böjelsen att åt *l* i detta läge gifva ett så att säga klibbigt uttal, som de ej öfverallt fingo anledning att bortarbeta, sedan de vunnit bättre välde öfver sin tunga. Äfven här skulle således ett oöfvadt språkorgan hafva framkallat ett felaktigt uttal, som derigenom, att anledningen dertill alltid förefans hos många, i flera trakter utträngde det ursprungliga och bättre berättigade.

2. *Konsonantisk epenthesis framför konsonant.* — Häraf känner jag blott ett exempel, om hvilket det synes mig påtagligt, att det bör räknas hit:

Courte-pointe s. f. = paradtäcke, af *culcita puncta*. — Hvarken *l* eller *c* ha här någon del i tillkomsten af *r*, ty de hade redan alldeles förstummats, innan *r* börjar framträda. I den äldre formen *coute-pointe* inskjöt man *r*, antagligen dertill förledd af analogisk attraktion från den feminina adjektivformen *courte*; att börja med sannolikt en ordlek.

---

1) Revue critique 1881. 2, s. 279.

2) Jemför t. ex. C. JORET i Essai sur le patois normand du Bessin, s. 23, samt CHAMBURE l. c. sid. 10.

Anm. — LITTRÉ anser, att äfven i *hurler* af *ululare* och i *borne* af *bodina* föreligger epenthesis af *r*. Med större rätt kan man i dessa båda fall förklara *r* ha uppkommit genom dissimilation af grupperna *ll* och *nn*, eller rättare början och slutet af dessa långa konsonantljud.

3. *Konsonantisk epenthesis efter konsonant.* — Denna företeelse är deremot ganska vanlig, och den analogiska attraktionen tyckes i sådant läge ha haft ett mycket fritt spelrum, ty jag kan lemna exempel på ej mindre än sju olika konsonantljud, som på detta sätt blifvit anbragta. Den enda inskränkning, som härvid kan iakttagas, är den, att aldrig genom sådan epenthesis någon annan redan befintlig konsonant än *r* blifvit dragen öfver till den föregående stafvelsen. Franskans tendens till öppna stafvelser röjer sig sålunda äfven här, ty som bekant är *r* af alla konsonanter den mest sonora och är i modern franska den enda, som inuti ett verkligen franskt ord kan afsluta en stafvelse [1]). — De i detta fall inskjutna konsonanter, på hvilka jag anträffat exempel äro följande:

r. — I fornfranska ord [2]) och i engelska lånord från franskan förekommer ofta, att i synnerhet framför finalt stumt *e* ett *r* inskjutes efter den föregående konsonanten, hvilken då vanligen är en explosiva. I franska patois tyckes detta *r* ha fått en ännu vidsträcktare användning [3]). Företeelsen har redan blifvit förklarad som analogisk [4]); och jag betviflar ej att så är fallet, ehuru utgångspunkten derför ofta kan vara svår träffa. — Utan minsta anspråk på fullständighet meddelar jag några i högfranskan vanliga hit hörande ord: — *Encre, épeautre, feutre, calfeutrer, registre, rustre*; — *Gouffre, chanvre, pieuvre.*

Perdrix s. f. = rapphöna, har förklarats bero på en kombination af de latinska dubbelformerna *perdicem* och *pedricem*, hvilka i sin tur framkallats af den bekanta rörligheten hos ljudet *r*.

l. — Den i engelska lånord från franskan äfvenledes ganska vanliga epenthesis af *l* framför finalt stumt *e*, t. ex. *sillable, chronicle* m. fl. återfinner man deremot ej på fransk botten. Äfven under andra omständigheter förekommer det sällan i franskan, och jag känner endast:

---

1) P. KAUFMANN l. c., s. 27.
2) W. FOERSTER i Gröber's Z. 1878, s. 88.
3) CHAMBURE och JAUBERT l. c.
4) F, STOCK i The Academy 1885, I, s. 424.

Esclandre s. m. af *scandalum*, der slutstafvelsens *l*, som sedan dissimilerats, framkallat det i den föregående.

Enclume s. m. = städ, af en form *incudinem* för *incudem*. Här tyckes det epentetiska *l* vara äldre än franskan, ty det återfinnes äfven i provençalskan.

n. — *Tournelle* s. f. en gammal, numera endast i namn bruklig form för *tourelle*. Här kan *l* lätt vara framkalladt af ett analogislut sådant som detta: — *tour*, torn: *tourelle* = *tour*, omlopp: *tourner*.

v. — *Parvis* s. m. af *paradis*. — Det inskjutna *v* får här antagas vara analogiskt, ehuru anledningen dertill är svår att uppvisa. Jemför *corvée* af *corrogata*, der *v* uppstått ur *g* genom fonetisk skridning[1]). — Det torde förtjena erinras, att med regelrätt skridning *paradis* genom *pareïs* borde ha gifvit *paris*; jemför *bénir* af *beneïr*.

d. — Dialektalt synes denna epenthesis ej vara ovanlig, t. ex. i Berry *enchardir* för *enchérir*, *écœurder* för *écœurer*[2]). — I *butorde* feminin form till *butor* = rördrum och det deraf härledda *butorderie* = tölpaktighet anser A. Tobler[3]) *d* vara analogiskt från t. ex. *bord*, *d* der stumt, men *border* m. fl.

c. — Epentetiskt *c* förekommer väl på detta sätt knappast annat än i suffixet *-cir*, som i franskan lättast förklaras på analogisk väg[4]). Den vanliga tendensen att stärka suffixen genom att öka deras volym framkallade *cir* för *ir* hos vissa verb, t. ex. *noircir*, *éclaircir*, *chancir*, *obscurcir*, genom analogisk attraktion från andra verb der *c* var organiskt, t. ex. *adoucir*, *ransir* m. fl.

qu. — *Banquet* s. m. = gästabud härledes af A. Tobler[5]) från *ban* s. m. = uppbud. Dess *k*-ljud förklaras af analogi med *banc* s. m. = bänk, och dess härledningar. Denna derivation drages dock i tvifvel af G. Paris[6]).

4. *Konsonant inskjuten intervokalt*. — Denna företeelse, hvars verkan är att undanrödja hiatus, kan i flera fall sägas vara af en

1) G. Paris i Romania 1879, s. 628.

2) Jaubert l. c., s. 203.

3) In memoria di N. Caix e U. Canello, s. 71.

4) Jemför A. Horning i Zur Geschichte des latein. *c* vor *e* und *i* im Romanischen, s. 16.

5) Gröber's Z. 1879, s. 572.

6) Romania 1880, s. 334.

halft fonetisk, halft analogisk natur. I stället för att som vanligt dö bort i sällskap med den tonlösa vokalen, såsom t. ex. i *reine* af *regina*, *sûr* af *securus*, kan nemligen genom attraktion fran andra ord det naturliga öfvergångsljud, som af sig sjelf uppstår i stafvelsegränsen mellan tvenne vokaler, tillfälligtvis förstärkas och blifva konsonantiskt. På detta sätt får man i allmänhet antaga uppkomsten af ett konsonantiskt *y*, *v* eller *h* mellan tvenne till olika stafvelser hörande vokalljud. I de öfriga fallen föreligger deremot ren analogisk attraktion, oftast framkallad af den redan nämda tendensen att stärka suffixen med ett stafvelsen inledande konsonantljud.

y. — I de hithörande fallen har attraktionen tydligen utgått från de talrika ord, i hvilka en intervokalisk guttural mjuknat till *j*, hvilket framkallat en vana att ofta mellan vokaler få höra detta ljud. De ord, som nu meddelas, äro endast exempel, som belysa detta ofta återkommande fall: — *Payelle* s. f. dubbelform till *poile* och *patelle* af *patella*. — *Tuyau* af fornn. *tûda*. — *Aboyer* af *ad badare*[1]). — *Relayer* af *relais*, samt *plancheier* af *plancher*, sedan de båda stamordens finala konsonant förstummats[2]).

v. — Detta fall synes i ännu mindre mån bero af någon naturlig fonetisk tendens, ty det är endast sällan som vid en labial vokal det naturliga öfvergångsljudet utvecklas så starkt, att det framkallar ett tydligt *v* till ersättning för ett bortdöende konsonantljud. Som exempel derpå brukar man vanligen anföra det fornfr. *rover* af *rogare* med dess härledning *rovissons* af *rogationes*, hvartill kan läggas det likaledes fornfr. *auwan* af *hoc anno*. Vanligare är den motsatta företeelsen, att ett ursprungligt *v* absorberas genom kontakten med betonad labial vokal, t. ex. *paon* af *pavonem*[3]). Tendensen att utbilda ett nytt ljud *v* tyckes således här i hvarje särskildt fall fordra stöd af någon tillfällig analogisk attraktion, som jag dock endast sällan är i tillfälle att med större antaglighet uppvisa. — *Pouvoir* af *potēre* for *posse*. I den äldre formen *pooir* har sannolikt *v* blifvit inskjutet efter analogi med *mouvoir*, *avoir*, *devoir*, *savoir*[4]). — *Pleuvoir* af *pluĕre* med ombytt infinitivändelse. I detta ord synes *v* vara ursprungligt i ordets franska form, hvarföre man bör antaga en redan i vulgärlatinet skedd stark utveck-

1) W. Foerster i Gröber's Z. 1881, s. 96.

2) E. Weber i Über den Gebrauch von *devoir*, *laissier* etc., s. 32.

3) R. Thurneysen i Das Verbum *être* etc., s. 31.

4) D. Behrens i Z. für neufranz. Sprache und Literatur V. 2, s. 79.

ling af det öfvergångsljud *v*, som äfven det klassiska latinet känner till i härledningar, t. ex. *pluviosus*. — *Épouvanter* af *expaventare*. Möjligen har literärt inflytande återstält *v* i den äldre formen *espoenter*. — *Emblaver* af *in + ablatum*, som gifvit *blé*, hvaraf i fornfranskan förekommer en biform *blef*, som dock är svår att förklara, eftersom labialer och dentaler tyckas vara skilda från hvarandra genom en obeveklig gränsmur, tandraden. — *Havir* = rosta, enl. DIEZ af fornt. *heien*. — *Vouvoyer*, influeradt af *tutoyer*, torde ha fått sitt senare *v* analogiskt från det förra, hvarigenom vanns en uttrycksfull inledning till suffixet. — *Glaive* = glaf, hvilket jemte *glai* = svärdslilja härstammar från *gladius*. — *Pivoine* af *pæonia*. — *Cravate* = halsduk deriveras vanligen från nationaladjektivet *croate* med inskjutet *v*, men som Kroaterna sjelfva uttala sitt namn *hrvat*[1]), är *v* ursprungligt i ordet[2]).

h. — I några ord har stafvelsegränsen, sedan en intervokal dental bortfallit, blifvit tydligare angifven genom stärkt aspiration i början af den följande stafvelsen; t. ex. *Cahors* af *Cadurcum*, *cahoter* af *quatottare*[3]), *cahier* af *quaternum*[4]).

l. — *Selon* af *secundum*. Sedan *c* fallit, insattes *l* analogiskt från *long*.

s. — I femininändelsen *-euse* af maskulina ord på *-eur* förklarar LITTRÉ *s* bero på analogi från *-euse* af *-osa*, sedan i *-eur* det finala *r* i folkspråket förstummats, hvarigenom *-eur* och *-eus* blefvo lika ljudande och fingo gemensam feminin form.

---

1) F. TAMM i Svenska ord belysta genom slaviska och baltiska språken, sid. 10.

2) Då jag närmare granskar dessa ord och finner, huru svårt det stundom är att uppspåra någon brukbar analogi, känner jag mig dock frestad antaga, att i flera bland dem detta *v* är mera rent fonetiskt, än jag först ville medgifva. Mellan vissa vokaler, såsom t. ex. *o* och *á*, *a* och *í*, *a* och *é*, *i* och *ó*, förutsätter öfvergången en temligen stark läpparnes rörelse, som af barn och äfven andra lätt kunnat drifvas en hårsmån längre än nödigt, i hvilket fall genast en labial frikativa infunnit sig. Likasom det nämda *j* beror på förstärkt tungrörelse, har detta *v* sin anledning i starkare läpprörelse, och det intervokala *h* sin grund i stegrad utandning. Af dessa trenne medel att markera stafvelsegränsen användes naturligtvis blott ett i sender, utan att jag i alla speciela fall kan angifva skälet, hvarföre ettdera af dem föredragits. — Det kan derföre lätt hända, att formen *blef* för *blé* är en sekundär form påverkad af *emblaver*.

3) S. BUGGE i Romania 1875, s. 352.

4) G. PARIS i Mém. de la Soc. lingu. I, s. 286

r, *s* eller *ç*, *t*. — För detta fall har A. DARMESTETER[1]) fullständigt redogjort. Genom analogisk attraktion från sådana härledda ord, der något af dessa ljud utgjorde stammens final, men fonetiskt tillhörde suffixstafvelsen, föranleddes man att allmänt inleda flera suffix med endera af dessa konsonanter; t. ex. *moucheron* af *mouche*, *sureau* af *sabucus* för *sambucus* + *ellus*[2]), *oison* af *oie*, *hameçon* af *aim* af *hamus*, *abriter* af *abri*; — jemförda med t. ex. *forgeron* af *forgeur*, *rolereau* af *roleur*, *ourson* af *ours*, *glaçon* af *glace*, *dépiter* af *dépit*.

III. Epithesis.

Till denna sista hufvudafdelning höra endast några, föga talrika fall, och bland dem kunna endast de anses fonetiska, i hvilka ett vokalljud, ett s. k. stumt *e*, blifvit tillagdt. Alla de öfriga äro analogiska — några äro det sannolikt endast grafiskt —; de flesta på det sätt, att man lättast förklarar dem genom suffixvexling, hvarpå franskan lemnar många andra påtagliga exempel.

Att så förhåller sig är endast en naturlig följd af franskans inneboende fonetiska böjelser. För ett språk, som sträfvar till öppna stafvelser, kan det ej vara lockande att finalt tillägga ett konsonantljud, som skulle motverka en sådan tendens. Som ordets sista fulla vokalljud alltid är det tonbärande, kan blott ett s. k. stumt *e* finalt anbringas, men för ursprungliga franska ord kan ej ens detta annat än mycket undantagsvis ega rum, ty latinet med dess fallande betoningssätt erbjöd nästan alltid elementet till ett sådant finalt *e*, då det kunde behöfvas. — Då jag nu fördelar fallen i konsonantisk och vokalisk epithesis, följer alltså af det nu sagda, att denna delning fullständigt motsvarar den i analogisk och fonetisk sådan.

A. ***Konsonantisk epithesis.***

r. — I de flesta fallen har i högfranska ord ett epitetiskt *r* tillkommit genom ett slags suffixvexling, åtminstone är detta den enklaste och antagligaste förklaringen. Ofta känner man sig frestad antaga detta vara en blott grafisk ändring för att undvika en final, som föreföll ovan och fremmande. Vanligen är det suffixet *-ier* som på detta sätt framkallat ett sådant *r*. De af mig kända fallen

1) l. c., sidd. 72—75.

2) A. TOBLER i Romania 1877, s. 131.

häraf äro: *étrier* = stigbygel, af *strĕpum*; — *courrier* för *courlieu*, af *curre-locum*; — *Poitiers* af *Pictavis* samt *Angers* af *Andegavis* [1]).

Velours s. m. = sammet. Dess härledning är ej klar, men under alla förhållanden är *r* epitetiskt, ty det tillades först under femtonde seklet i den äldre formen *velous*, hvars finala *s* då säkert var stumt. Möjligen låg att börja med i det tillagda *r* en halft skämtsam allusion på *ours* eller *rebours*, i hvilka båda begrepp det kan ligga en svag påminnelse om sammet af mera raggig beskaffenhet än nu är brukligt [2]).

I fornfranska manuskript, som representera någon ostlig dialekt, finner man vidare ej sällan ett epitetiskt *r*, som kan ha tillkommit af olika anledningar. — *Car* för *que*, *lor* eller *leur* för *là où*, i hvilka ord det af A. Tobler [3]) antages ersätta den ursprungliga finala konsonanten. *Cler* för *clef* af *clarem* med flera liknande fall, hvilka af W. Foerster [4]) förklaras bero på suffixvexling, *-er* för *-é*.

---

1) För alla dessa ord har H. Suchier redogjort i Gröber's Z. 1877, s. 429.

2) Angående detta ords härledning skulle jag till vidare pröfning vilja framlägga följande förslag att reda densamma. — *Velours* bör antagas vara den franska fortsättningen af antingen *villutus* eller *villosus*; men det förra har regelrätt gifvit *velu*, och det senase borde ge *veleux*. Ordet har sålunda på något sätt sin särskilda historia. Af de båda latinska orden ifråga måste man a priori ge företrädet åt *villutus*, som tydligen bildar utgångspunkten för motsvarande ord i de öfriga romanska språken, hvaraf följer, att man äfven i franskan bör i främsta rummet hålla sig till detta; så mycket hellre som deminutivformerna *veluet*, hvaraf engelskan fått *velvet*, och *veluau* samt äfven i någon mån det härledda ordet *velouté* tala derför. Enligt Francisque Michel i hans »Recherches sur le commerce des étoffes pendant le moyen âge» egde man i Frankrike tidigt under medeltiden ett simpelt, filtartadt tyg, som kallades *velu*. Antagligen genom italienska köpmän gjorde man först längre fram, under det tolfte seklet, bekantskap med det dyrbara tyget sammet, som man af dem hörde benämnas *velluto*. Det italienska *u* återgifves af fransmännen med *ou*, t. ex. *bravoure* af *bravura*, hvaraf följer att om fransmännen med begreppet äfven från dem upptogo benämningen och dervid erinrats om sin egen term *velu*, de lätt kunde ändra den till *velout* eller *velou*, allt efter som det följande ordet inleddes af vokal eller konsonant. Det sedan tillagda *s* gjorde sig ej mycket gällande i uttalet, hvilket synes af härledningen *velouté*, och är sannolikt det flexiviska *s*, framför hvilket, t. ex. i den på literatur så rika äldre pikardiska dialekten, stammens finala *t* spårlöst bortföll. Denna form *velous* gaf sedan *velours* genom det epitetiska *r*, som tydligen är analogiskt, hvarifrån det nu än må hafva kommit.

3) Romania 1877, s. 131.

4) Altfr Bibl. V, s. 36, inledn.

n. — Något annat fall häraf har jag ej antecknat än det, som ibland förekommer i äldre texter från Normandie och vestra Frankrike, der det tyckes ännu fortlefva i vissa patois, som visa stark tendens till nasala vokaler; t. ex. *cen* för *ce*, *jen* för *je*[1]).

s. — Något verkligt exempel på denna konsonant i epitetisk användning kan jag ej uppvisa, ty det finala *s* i *lis* af *lilium*, *queux*, af *cotem* och *legs* verbalsubst. af *léguer* torde finna sin enklaste förklaring så, att den plurala formen upptagits i singularis.

f. — *Soif* för *soi*, af *sitim*. Det finala *f* tyckes ej kunna följas längre tillbaka än det femtonde seklet. Som alltså *f* tillkom först sedan *t* redan upphört att uttalas, kan det ej bero på någon ljudskridning, utan måste förklaras på analogisk väg. Numera är *soif* det enda franska ordet på *-oif*, men i det äldre språket fans *boif* af *bibe* och *bibo*, med hvilka båda ord det naturligtvis ofta förenades i samtal och följaktligen lätt kunde från dem erfara en analogisk attraktion[2]).

t. — Endast genom ett slags suffixvexling har jag mig bekant, att något epitetiskt *t* uppstått, och i vissa fall torde det ej varit annat än ett grafiskt tillägg, som man anbragt i afsigt att tillfredsställa ögats kraf på invanda former. Hit höra: — Ändelsen *-ant* för *an*, *-ent* för *-en*. Det finala *t* har här framkallats genom attraktion från de talrika orden på *-ant* och *-ent* af *-antem* och *-entem*, med hvilka de ifrågavarande orden i deras sigmatiska former alldeles sammanföllo i sådana fornfranska dialekter, der *nz* blef resultatet af såväl *n* + *s* som *nt* + *s*. Denna företeelse tillhör egentligen fornfranskan och fornfranska lånord i engelskan, men äfven i nyfranskan har man deraf qvar ett och annat minne, särskildt i härledda ord; t. ex. *arpent* = tunnland, af *arepennis*, — *romantique* af *romant* för *roman*. — *Parot* af *papav* i *paparer*, som regelrätt skred till *pavau*, hvars final med tillfogadt *t* sammanföll med den vanliga deminutivändelsen *-ot*[3]).

---

1) K. HUBER i Herrig's Archiv 76, s. 319.

2) Då man ser sig om efter någon här passande analogiform, ledes man nödvändigt till det fornfr. *boif*. Häraf förklaras, att något senare samma förmodan äfven uttalats af H. SCHUCHARDT i Literaturblatt f. germ. u rom. Phil. 1887. s. 22.

3) A. TOBLER i Gröber's Z. 1880, s. 375.

d. — I ändelsen *-and* för *-an* lär *d* ha uppkommit genom ett äldre, epitetiskt *t*'s öfvergång till *d*, hvilket senare vanligen qvarstår i nyfranskan; t. ex. *Normand*[1]).

De stundom i fornfranskan framför vokalord förekommande formerna *ned* för *ne*, *sed* för *se* ha helt visst sin anledning i analogi från *que* af *quod*, hvars ursprungliga *d* ännu i den älsta fornfranskan gjorde sig gällande framför följande vokalord[2]).

B. ***Vokalisk epithesis.*** — Såsom redan är nämdt, kan här endast det fallet förekomma, att ett ords final ökas med ett s. k. stumt *e* som ej har sin motsvarighet i det ifrågavarande stamordet. Detta finala *e* drager då till sig det föregående konsonantljudet och blir sålunda ett redskap åt den redan flera gånger angifna tendensen hos franskan att så gruppera ljuden, att alla stafvelser få sluta med vokal eller enkel sonor konsonant, hvaraf följer, att de klanglösa få sin för språket mest naturliga plats, då de inleda en stafvelse[3]). Det är egentligen i nyare lånord som denna företeelse eger rum och beror då på ett bemödande att noga återgifva det fremmande ordets konsonantiska slutljud, hvilket för fransmännen alltså faller sig lättast genom att göra det till initial i en stafvelse. — I ursprungliga latinska ord förekommer det knappast i andra fall än sådana som t. ex. *ensemble* af *in* + *simul*, der det latinska, sonora *l*, sedan det obetonade *u* fallit bort, fortsatte att bilda särskild stafvelse, eftersom det ej i sällskap med *m* kunde ingå i en till samma stafvelse hörande, verklig konsonantgrupp. I germanska lånord är det deremot mycket vanligt; t. ex. *halte* af *halt*, *brique* af *brick*, *dogue* af *dog* m. fl.

Denna öfversigt öfver mer eller mindre tillfälliga ökningar i ordens volym, utöfver hvad man hos dem a priori borde förutsätta, är mera egnad att skänka en inblick i det franska språkets pathologi, än att reda uppfattningen af dess normala lif från fonetisk synpunkt. Många af de företeelser, som vi nu granskat, bero på analogiska attraktioner och af örats förnimmelser framkallade missförstånd, som gifvit anledning till rätt egendomliga transformationer af

1) ROTHENBERG l. c., s. 22.
2) F. NEUMANN i Gröber's Z. 1884, s. 257.
3) P. KAUFMANN l. c., sid. 70.

vissa ord, äfven om de ej kunna täfla med sådana vidunderliga skridningar i betydelse, som t. ex. då »från Indien» blir liktydigt med »kalkonhöna». Dessa analogiska fall sakna visserligen ej sitt vetenskapliga värde, ty för att fullständigt öfverblicka språklifvets alla facer, bör man äfven känna dem. Men likasom det är af mera verkligt intresse att känna den menskliga organismens normala funktioner än enstaka monstruösa företeelser hos dem, så bör man äfven finna sig mera dragen att söka säkert utforska språkens af tillfälliga missuppfattningar ostörda utvecklingsformer, än att uppleta abnorma afvikelser derifrån.

Med den vidsträckta omfattning, som jag gifvit termen accessoriska ljud, kommer man dock äfven in på en annan sida af språkens fonetiska lif, som väl ej hör till den fullt regelbundna delen deraf, men ej heller kan räknas till den abnorma. Under min framställning ha vi ofta stött på företeelser, hvilka jag sökt förklara som tillfälliga ansatser till ljudförändringar, som ej på samma sätt funnit allmän anklang och derföre ej ledt till samma omfattande resultat, som sådana mera regelrätta blifna skridningar, för hvilka man kan formulera ljudlagar. Denna sida af språkens lif förtjenar att fullt beaktas, ty jag befarar, att om den förbises, gör man det omöjligt för sig att rätt fatta språkens fortgående lifsutveckling i hela dess konkreta rikedom.

Man har ofta jemfört språkens utveckling med den, som Darwin antagit för det organiska lifvet. För min del tror jag, att man dertill har full rätt, och att en sådan jemförelse just är egnad att sprida ljus öfver det för språkens lif egendomliga. Men efter denna teori hafva det organiska rikets slägten och arter ej med naturnödvändighet likasom framkristalliserats till på förhand gifna former och egenskaper, utan i hvarje särskildt fall förefinnes någon ansats till nya modifikationer, äfven om den ej sedan leder till en konstant förändring. En sådan ansats kan stundom få en allmännare karaktär, ehuru den beror af en tillfällighet; en skogsbrand, vållad af ett barn, kan t ex. för någon tid modifiera jordytans beskaffenhet, hvarigenom hos vissa på den platsen uppspirande växter en tendens födes till afvikelse från den äldre typen. Är ansatsen stark och finner näring tillräckligt länge, kan den småningom framkalla nya varieteter och slutligen arter; var den deremot svagare, dör den snart alldeles bort, så att den ursprungliga typen återställes. På ett i någon mån liknande sätt tror jag, att i språkens fonetiska lif

man ej bör räkna med den faktor ensam, som utgår ur det aritmetiska mediet af samtliga de talandes tendenser i ungefär samma riktning. Man får äfven deri lemna rum åt tillfälligheter. Barn, som ännu ej lärt att beherrska sin tunga, personer med ej alltför sällsynta lyten eller svagheter i talorganet, en tillfällig förkärlek för vissa ljud, en yngre generations ojemt framträdande lust att skilja sig från den äldre m. m. kunna äfven lemna insatser i språkets fonetiska skridning, hvilka under gynsamma förhållanden ej gå alldeles spårlöst förbi. På dessa och liknande sätt kunna i vissa ord tillfälliga tendenser bana sig väg till allmängiltighet, utan att dock lyckas omfatta alla analoga fall, emedan de endast i dessa ord, till följd af omständigheter som vi sällan lyckas uppdaga, kunde få det öfvertag, som blef bestämmande. För sådana tillfälliga ansatser, emedan man stundom nästan tvingas att antaga dem, får man ögonen bäst öppna genom att söka för sig utreda alla de anledningar, som i ett språk kunna framkalla *accessoriska ljud.*

KAN GUD TÄNKAS SÅSOM VILJA?

AF

FRANS von SCHÉELE.

UPSALA 1887
AKADEMISKA BOKTRYCKERIET
EDV. BERLING.

Innehålls-öfversikt.

Kan Gud tänkas såsom vilja?

Af

Frans von Schéele.

Frågan, huruvida Gud eller det absoluta väsendet bör tänkas såsom vilja eller såsom förstånd, är otvifvelaktigt ett af den filosofiska forskningens viktigaste problem. Därpå beror ej blott sättet att fatta Guddomligheten i och för sig, utan äfven världsförklaringen och i följd däraf också sättet att uppfatta människans högsta ändamål och att i samband därmed uppskatta och bedöma hennes vara och verksamhet.

De idealistiska teorierna inom filosofien äro de enda, som till fullo gjort allvar af krafvet, att Gud verkligen bör fattas såsom en absolut, d. v. s. fullt själfständig och i och med detsamma fullkomlig verklighet. I egentlig bemärkelse äro sålunda de idealistiska systemen de enda, som verkligen lärt om en Gud; all realism är i gröfre eller finare form ateistisk.

Men nu hafva samtliga de mera rena och konsekventa idealistiska åsikterna fattat det absoluta öfvervägande från teoretisk synpunkt, fattat honom såsom ägande sitt sanna väsen i ett absolut förstånd, och ej i lika adäkvat bemärkelse uti en fullkomlig vilja. På ett sådant uppfattningssätt eller åtminstone på en sådan synpunkt för betraktelsen tyder ju redan själfva namnet idealism, hvilket kan deriveras såsom betecknande den åsikt, som fattar den sanna verkligheten såsom idé. Och därför talar ock det närmare utförandet af de idealistiska åsikterna, så väl i afseende på uppfattningen af det absoluta själft, som af det relativa eller världen såsom därur förklaradt. Detta gäller ej blott om de äldre idealistiska åsikterna, alltifrån Platos idélära och Aristoteles' till idealism ten-

derande teori om νόησις νοήσεως, utan äfven om Leibniz' monadologi, så långt den i och med sin uppfattning af all verklighet såsom i sin sanning utgörande ett helt af perceptionskrafter är idealistisk; om Hegels uppfattning af »das Sein» såsom »das Denken»; och likaledes — och det är hvad särskildt och närmast intresserar oss — om Boströms uppfattning såväl af det absoluta som af det relativa.

Boström fattar nämligen det substantiella i all verklighet såsom varande självmedvetandet. Det är visserligen sannt, att han plägar uttrycka sig så, att han säger, »lifvet eller självmedvetandet» vara substansen. Men detta innebär snarare en förklaring af lifvet såsom bestående just i självmedvetande, än ett försök att egentligen genom en därifrån skild analys af lifvets begrepp sluta sig till substansens. I utförandet är det därföre självmedvetandet, som blir grundbegreppet, hvarifrån hela betraktelsen utgår och betraktelsesättet eller synpunkten bestämmes. Och detta begrepp innebär tydligen omedelbart teoretisk, ej praktisk bestämdhet. Väl betecknar prefixet »själf-» självständighet, och väl skulle man i viss bemärkelse kunna säga, att självständighet är det praktiska ändamålet, liksom medvetenhet ändamålet för människas teoretiska verksamhet. Och däraf kunde man blifva frestad att föreställa sig, att begreppet självmedvetande hos Boström skulle innebära ett tillgodoseende lika mycket af den praktiska, som af den teoretiska synpunkten. Men därvid är att märka, att redan själfva ordets form ej innebär en sådan, så att säga, likställighet mellan självständigheten och medvetandet, ity att medvetandet här är hufvudbegreppet, hos hvilket självständigheten fattas såsom en bestämning, eller, rättare sagdt, uttrycker den synpunkt, hvarifrån medvetandet ses, när det fattas såsom substans, — att det då fattas såsom själfva det medvetande väsendet, ej såsom en medvetenhet, som på något sätt skulle vara egenskap eller bestämning hos något annat. Den teoretiska betydelsen af självmedvetandets begrepp utsäges ju ock med bestämdhet af Boström själf, då han (i § 3 af Phil. Statslärans Propædeutik) angifver förhållandet mellan begreppen förnimma och vara självmedvetande såsom sådant, att det förra är att vara självmedvetande på ett bestämdt sätt, hvaraf då ju följer, att självmedvetande måste fattas såsom liktydande med förnimmande med bortseende från det bestämda sättet, d. v. s. från hur man förnimmer och hvad man förnimmer.

Lika bestämdt betonas ock den öfvervägande teoretiska synpunkten i den mera objektiva betraktelsen af verkligheten, i det att, uti full konsekvens med det nyss utvecklade, vara då fattas såsom förnimmas. Detta innebär ju nämligen ej blott, att vara, fattadt såsom kopula i omdömen, skall vara liktydigt med förnimmas och däremot kunna utbytas utan ringaste skiftning i omdömets verkliga betydelse (låt vara naturligen någon i synpunkten); utan påståendet om identiteten mellan vara och förnimmas har ju sin viktigaste betydelse däri, att därmed antydes sättet för verklighetens förklaring från objektiv synpunkt. Någots vara eller dess verklighet från objektiv synpunkt skall nämligen enligt detta påstående just bestå i att förnimmas, hvarutaf, då allt förnimmas förutsätter ett förnimma, all förnimmelse förutsätter ett förnimmande väsen, följer, att absolut vara såsom absolut förnimmas måste betyda förnimmas af och genom sig själf; och därmed återföres man från den objektiva betraktelsen såsom blott sekundär till den subjektiva, eller från varats begrepp tillbaka till själfmedvetandets. Och detta hela tankegången igenom, med den öfvervägande teoretiska synpunktens fullföljande, i det att förnimma och förnimmas ju båda just äro allmänna uttryck för teoretisk bestämdhet, ej för vilja eller viljas bestämning.

Fattas nu det substantiella i allt såsom själfmedvetandet eller såsom den förnimmande reela enheten i hvarje väsen, så måste det absoluta väsendet fattas såsom absolut själfmedvetande och därmed såsom ägande sin verklighet i ett absolut förnimmande, och sålunda omedelbart i en teoretisk bestämdhet; och i följd däraf det absolutas bestämningar ock närmast vara teoretiska, nämligen absoluta förnimmelser. — Så utföras ock de hithörande undersökningarne af Boström. Han bestämmer nämligen det absolutas eller Guds begrepp såsom varande det absoluta förnuftet, och utsäger sedan med bestämdhet (§ 32 anf. st.), att »förnuftet enligt ordalydelsen är det förnimmande väsendet och ingenting vidare» eller, såsom han ock bestämmer det, »den allvetande Guddomligheten», — vid hvilket senare uttryck ju ock den öfvervägande teoretiska synpunkten för betraktelsen är tydligt framträdande. Äfven vid det närmare bestämmandet af Guds väsen i och för sig genom de s. k. attributen gör sig hos Boström samma närmast blott teoretiska synpunkt för betraktelsen gällande. Särskildt framträder detta vid de ideala logiska attributen (§ 37 anf. st.), hvilka enligt Boströms eget på-

stående på det logiska området äro »de enda fullständiga». Det sista och högsta bland dessa attribut, hvilket i sig innefattar de andra, är allvetenhet, hvilket intet annat betyder än en så väl till form som innehåll absolut teoretisk bestämdhet. Äfven vid de metafysiska attributen fasthålles den teoretiska hufvudsynpunkten, och särskildt vid frågan om Gud såsom den ändliga verklighetens skapare reserverar sig Boström (§ 53 anf. st.) uttryckligen mot »att Gud såsom skapare skulle vara på något sätt viljande och verksam i och för sig själf». — I hela den Boströmska läran om Guds attribut är det endast i talet om skönheten, sanningen och godheten såsom ock utgörande guddomliga attribut (§ 38—40 anf. st.) som man kunde vara frestad att spåra ett betraktande af Gud från praktisk (och ästetisk) synpunkt jämte den teoretiska. Men därvid får ej förbises att Boström själf inleder sin framställning däraf med den reservationen, att dessa sist nämda attribut innebära ej ett bestämmande af Gud i och för sig, utan endast i förhållande till människans olika förmögenheter, och sålunda egentligen icke tillhöra teologien, utan antropologien. Endast i förhållande till människans praktiska förmåga utsäges sålunda därvid Gud såsom varande det goda, — hvilket ju icke innebär, att Gud skulle i och för sig vara praktiskt bestämd. Lika väl som människan kan rikta sin vilja på en teoretisk verksamhet (hon t. ex. kan vilja studera), lika väl kan hon nämligen äga till högsta ändamål för sin praktiska verksamhet eller till sitt högsta goda något, som i och för sig blott är teoretiskt bestämdt.

När han sedan öfvergår till frågan om det absolutas bestämningar eller innehåll, så fattas äfven dessa från teoretisk synpunkt, nämligen såsom hans idéer eller såväl till form som innehåll fullkomliga begrepp. Väl är det sannt, att han ej blott bestämmer dessa såsom varande förnimmelser hos Gud, utan äfven i och med det samma såsom ägande en viss verklighet i och för sig; men ej heller denna deras verklighet fattas närmast från praktisk synpunkt, utan såsom bestående däri, att de själfva äro förnimmande väsenden, ehuru ändliga sådana.

Äfven inom världsförklaringen vidhålles den öfvervägande teoretiska synpunkten, i det att denna världen närmast förklaras såsom fenomen af den sanna och absoluta verkligheten, d. v. s. såsom en ofullkomlig uppfattning af denna, hvilken ofullkomliga uppfattning såsom ofullkomlig närmast har sin grund i ett ofullkomligt upp-

fattande subjekt, d. v. s. i en ändlig person. Vid frågan om grunden återigen till ändligheten hos denna person, d. ä. till att de ytterst såsom Guds idéer fattade ändliga personerna skola i viss bemärkelse såsom själfva förnimmande väsenden vara ändliga och ofullkomliga, finnes heller ej hos Boström någon användning af en egentligen praktisk synpunkt för betraktelsen, utan allt härledes — man må nu i det närmare utförandet fatta Boströms hithörande svårtydda lära på det ena eller andra sättet — från den bestämdhet, som man måste tillägga momenterna i ett alltigenom absolut eller fullkomligt idé- eller begreppssystem.

Sålunda, i alla de allmännaste och grundläggande satserna i sitt system har Boström omedelbart gjort endast den teoretiska synpunkten för betraktelsen gällande. Han kan sålunda sägas hafva fattat Gud såsom absolut förstånd, ej såsom omedelbart ägande sin adäkvata bestämdhet i begreppet af en absolut vilja.

Om sålunda ock Boström härmed ej kan sägas omedelbart hafva förnekat, att Gud kunde tänkas såsom en absolut vilja, eller annorlunda uttryckt, att viljan kan utan att förlora sin karaktär af vilja fattas såsom absolut, så har han dock ej principielt bestämt Guddomligheten från denna synpunkt; utan, om han ock skulle kunna erkänna dess berättigande, i sin framställning visat, att han betraktar en sådan praktisk synpunkt för bestämmandet af det absoluta väsendet vara en åtminstone sekundär eller härledd synpunkt, ej den ursprungligen för grundåskådningen bestämmande.

De, som anse, att det är lika väsentligt och adäkvat att fatta Gud med praktisk, som med teoretisk bestämdhet, beskylla därför, från sin ståndpunkt med berättigande, Boström och hans lära för ett, så att säga, ensidigt teoretiserande.

Denna invändning mot Boströmianismen är därför också den vanligaste från de positiva teologernas sida. Äfven de bland dennas representanter, som i den Boströmska åsiktens rena idealism, rationalism och indeterminism finna förutsättningarne för en försoning mellan filosofi och kristendom bättre uppfylda än i någon annan åsikt, pläga stötas tillbaka af denna öfvervägande såsom teoretisk fattade bestämdhet hos Gud, — förmenande sig däri särskildt finna grunden till ett bristande tillfredsställande af människans praktiska religiösa behof. Kristendomen är kärlekens religion, och denna kärlek är framför allt en praktisk bestämdhet hos människan, en beskaffenhet hos hennes vilja. Men för att viljan

måtte med sin praktiska kärlek kunna omfatta Gud, måste han själf vara vilja, i det att nämligen, såsom de gamla grekerna något groft uttryckte det, »lika kännes af lika». En uppfattning af Gud förnämligast från synpunkten af en allgod vilja, lemnar därför enligt detta betraktelsesätt ett innehåll i vetenskapen, som till själfva sin art är vida mera egnadt att tillmötesgå den kristnes konkreta personliga behof i religiöst hänseende, än förhållandet kan vara med en filosofi, som principielt utgår från betraktelsen af honom såsom det fullkomligt förnimmande väsendet eller det absoluta förståndet.

Ett liknande åskådnindningssätt har också ledt en framstående tänkare, som ursprungligen slutit sig till den Boströmska åsikten, till att bryta häri med denna, nämligen Pontus Wikner, hvilken [1]) af kristet praktiskt religiöst intresse drifvits till ej blott en betraktelse af Gud såsom vilja, utan ock i och med detsamma såsom varande föränderlig och sålunda i tiden, — till ett förnekande af Guds evighet, och därmed till nedsjunkande i filosofien i det hela från rationalism till empirism.

Ohållbarheten af ett sådant uppfattningssätt framgår emellertid däraf, att det är lika oundgängligt för en verkligt religiös åsikt att fatta Gud såsom evig, som att fatta vårt förhållande till honom såsom praktiskt. Guds fullkomlighet innebär nämligen, att hos honom icke finnes någon skilnad mellan potentialitet och aktualitet (möjlighet och verklighet), utan att han alltigenom är allt, hvad han kan vara. Men förändring är endast tänkbar såsom öfvergång från potentialitet till aktualitet; där ingen potentialitet finnes, alltså heller ingen förändring. Nu förutsätter tiden nödvändigt åtskilnaden mellan föregående och efterföljande tillstånd, alltså en förändring från ett till ett annat. Om man skall kunna fatta Gud såsom fullkomlig, så kan han därför ej vara i tiden, utan måste vara evig i strängaste bemärkelse. Återigen — såsom fullkomlig måste han fattas, om han skall kunna skänka oss religiös bestämdhet, såsom innebärande enligt Schleiermachers definition »ett absolut beroende». Af intet, som i sig innefattar något ofullkomligt, något ännu ej fullt förverkligadt, kunna vi alltigenom känna oss absolut beroende. All ofullkomlighet, all potentialitet innebär en brist, som medför ett blott relativt berättigande.

1) Pontus Wikner: »Om Guds förhållande till världen» — i Tidskr. f. kristl. tro o. bildning 1886, h. 1.

För den, som i sin teori vill bevara båda dessa oundgängliga förutsättningar för en religiös åsikt — å ena sidan en rationalistisk uppfattning af Gud och å den andra en uppfattning sådan, att vi af honom kunna fatta oss såsom praktiskt bestämda — blir det därföre en viktig uppgift att lösa, frågan huruvida en uppfattning af Gud såsom vilja nödvändigt skulle medföra empirism, och huruvida en sådan viljebestämdhet hos honom är oundgänglig, för att han skall kunna tänkas såsom grund till vårt religiösa praktiska lif.

Dessa tvänne frågor, som också skulle kunna formuleras så: *kan* Gud tänkas såsom vilja, utan att därmed lida inskränkning i sin fullkomlighet? — och: *behöfver* Gud tänkas såsom vilja, för att kunna vara grund för vår praktiska religiösa bestämdhet — skola därför blifva föremål för den följande undersökningen.

Rörande dennas uppgift bör emellertid redan här anmärkas, att meningen på intet sätt är, att lemna en uttömmande utredning af ämnet. En sådan kan endast prästeras uti en fullständig rationell teologi och religionsfilosofi. Utan afsikten är här endast att angifva några af de nödvändiga synpunkter, hvarifrån ämnet måste betraktas, och i och med det samma åtminstone komma till några af de väsentliga bestämningar, som svaret bör innehålla.

* *
*

Vid undersökningen af frågan, huruvida Gud utan hinder för sin absoluthet kan tänkas såsom vilja eller såsom praktiskt bestämd, hafva vi att utgå från en redogörelse för skilnaden mellan vilja och förstånd, eller mellan teoretisk och praktisk förmåga, hos människan. Det är nämligen från den relativa motsatsen hos henne mellan det teoretiska och praktiska, som man utgått vid uppfattningen af Gud såsom varande teoretiskt eller praktiskt bestämd.

Med teoretisk förmåga hos människan eller med hennes förstånd i vidsträckt bemärkelse förstår man förmågan att förnimma, hvars egendomlighet till skilnad från den praktiska redan det hvardagliga medvetandet fattar såsom bestående däri, att förståndets verksamhet ej går ut på att förändra den konkreta verklighet, som utgör objektet för dess verksamhet, utan blott söker att mera medvetet, d. ä. klarare och tydligare, uppfatta några dess bestämningar, hvilka blifva innehållet i förnimmelsen. — Däremot uppfattar man den

mänskliga praktiska förmågan eller människans vilja (i vidstr. bem.) såsom den viljande och handlande förmågan hos henne, hvars verksamhet just går ut på att förändra den gifna konkreta verkligheten, som utgör dess material, nämligen till öfverensstämmelse med ett visst af oss fattadt syfte eller ändamål.

Äfven för den vetenskapliga undersökningen måste en ursprunglig och distinktiv bestämdhet hos den teoretiska förmågan anses ligga just i denna dess verksamhets direkta riktning från det dunkla eller mindre medvetet fattade objektet, som såsom potentiellare ter sig såsom något yttre, till några dettas mera medvetet fattade bestämningar, hvilka såsom mera aktuella fattas såsom mera inre. Och återigen måste den praktiska förmågans distinktiva karaktär fasthållas såsom bestående däri, att dess verksamhet fortgår från en viss aktuellare, inre bestämdhet, syftemålsförnimmelsen, till att efter denna förändra det yttre materialet, de potentiellare bestämningarne. -- Den teoretiska verksamheten består sålunda i ett direkt aktualiserande; de bestämningar, som denna verksamhet lyckas beherrska, låter den ej förblifva yttre eller potentiella, utan bringar dem så långt upp, som för tillfället är möjligt, inom det medvetnas och aktuellas sfär. Däremot låter den praktiska verksamheten sitt objekt fortfarande förblifva något potentielt och yttre, och omgestaltar det blott såsom sådant till relativ öfverensstämmelse med det hos subjektet inre, till organ eller medel därför.

Nu är enligt den föregående utredningen af rationalismen såsom förutsättning för verklig uppfattning af Gud såsom absolut och fullkomlig gifvet, att såväl teoretisk som praktisk bestämdhet måste för att kunna tänkas tillkomma honom eller fattas såsom absolut bestämdhet, frigöras i begreppet från all den ändlighet och relativitet, som ligger i dess framträdande hos männniskan under verksamhetens form. All verksamhet innebär ju nämligen med nödvändighet förändring och tidsbestämdhet.

Det oss nu förelagda spörsmålet kan sålunda närmare så formuleras: kan praktisk bestämdhet, så som denna nu här blifvit bestämd till skilnad från den teoretiska, tänkas såsom fri från förändring och relativitet, utan att därmed förlora sin specifika karaktär såsom praktisk?

Att ett sådant, så att säga idealiserande af den teoretiska bestämdheten till absolut dignitet låter sig tänkas, det torde framgå af det föregående. Då den teoretiska verksamheten nämligen består

i ett direkt aktualiserande af sitt innehåll, så finnes intet hinder för att, om man bortser från dess form af verksamhet, fatta den teoretiska bestämdheten såsom bestående rätt och slätt i innehållets aktualitet. I förnimmelsen begrepp ligger icke någon nödvändig relation till ett yttre eller potentielt, utan kan denna fattas såsom något rent inre och fullt aktuelt.

Annorlunda förhåller det sig däremot med den praktiska bestämdheten. Då nämligen dennas distinktiva karaktär till skilnad från den teoretiska bestod uti, att den praktiska verksamheten låter föremålet förblifva ett yttre och blott omgestaltar det såsom sådant, så är ej att inse, huru man vid det praktiska skulle kunna bortse från allt, som innebär förändring, allt som utgör en öfvergång från potentialitet till aktualitet, utan att i och med det samma all det praktiskas egen betydelse till skilnad från det teoretiska faller bort. Tänker man vid det praktiska bort allt yttre eller potentielt, så återstår blott det inres rena auktualitet, och då alls intet annat än det samma, som ock i alldeles samma betydelse är gifvet genom teorien. Tänker man återigen ej bort det yttre och såsom sådant potentiella, så har man stannat vid något ofullkomligt och därmed relativt.

Härvid har ej det yttre fattats blott i den krassa bemärkelsen af något såsom från subjektet med bestämdhet skildt i rummet. Vore så förhållandet kunde med skäl mot det anförda resonnementet invändas, att, äfven om man tänker bort den sida i den praktiska verksamheten, som består i ett omgestaltande af det i denna bemärkelse yttre materialet, så återstår dock något specifikt praktiskt, nämligen själfva beslutet såsom en viljans inre bestämdhet. Det yttre är däremot här fattadt i så vidsträckt betydelse, att det omfattar allt potentielt; i det att nämligen allt sådant, såsom ännu ej fullt förverkligadt, måste tänkas stå i ett relativt yttre förhållande till förmågan själf, ännu ej fullt utgöra hennes bestämdhet, utan relative något annat och därifrån skildt. I denna strängare bemärkelse kan också ett yttre alltid urskiljas äfven i viljans relativt inre beslut. För så vidt, som nämligen ej detta skall fattas rent likabetydande med den teoretiska akten af vår andes riktning i sin bestämdhet på ett visst innehåll, så måste beslutet fattas på något sätt såsom en förändring af vår viljas beskaffenhet, och förutsätter sålunda något hos denna vilja potentielt, som gör henne så till vida ändlig och relativ. Lika litet som ett praktiskt utförande

kan tänkas utan relativitet, lika litet kan sålunda i egentlig bemärkelse ett beslut så fattas.

Denna motivering af påståendet, att man ej kan bortse i en praktisk bestämdhet från den däri ingående relationen till något potentielt, utan att i och med detsamma ock bortse från hvad, som just gör denna bestämdhet till praktisk, kan också från en i någon mån annan synpunkt så uttryckas: om man vid en praktisk funktion ser bort från allt däri, som förutsätter eller innebär relation till något potentielt, så återstår endast det teoretiska momentet i den ifrågavarande funktionen, syftemålsförnimmelsen såsom en rent teoretisk bestämdhet. — Denna blott teoretiska bestämdhet hos syftemålsförnimmelsen förnekas ej, om man ock kan medge, att en förnimmelse med blott teoretisk betydelse innebär uppfattning af något såsom sannt och så tillvida såsom en af den förnimmande till sin verklighet oberoende realitet, under det att syftemålsförnimmelsen i en praktisk funktion utgör förnimmelsen af något såsom godt, hvilket man därföre vill förverkliga hos sig eller inom sin verklighetssfär. Denna distinktion gäller nämligen, äfven den, blott om syftemålsförnimmelsen hos ett verksamt och såsom sådant ändligt väsen. Ty, ser man bort vid hvardera bestämdheten från allt förhållande till något potentielt, så är vid den teoretiska bestämdheten ej innehållet oberoende af den förnimmande, utan äger just såsom något rent inre sin verklighet i och genom denna; och vid den praktiska bestämdheten innebär, under nämda förutsättning, syftemålsförnimmelsen alls icke uppfattning af något, som skall förverkligas, utan dess innehåll äger sin fulla verklighet redan i och med själfva den ifrågavarande förnimmelsen; hvarvid sålunda äfven i detta hänseende den teoretiska och praktiska bestämdheten förhålla sig på alldeles samma sätt till sitt innehåll, förutsatt att de skola tänkas befriade från all relativitet. Om man då säger, att äfven under sistnämda förutsättning, bestämdhet i praktiskt hänseende innebär förnimmelse af något såsom godt, till skilnad från det samma, som utgör det teoretiska ändamålet, så må uppmärksamheten fästas vid, att all skilnad mellan det goda och det sanna faller bort inför ett väsen, som ej har något att förverkliga, utan äger sitt innehåll af evighet fullkomligt aktuelt.

Genom det nu anförda synes ådagalagdt, att väl teoretisk bestämdhet kan tänkas såsom absolut och fullkomlig, men däremot

icke praktisk bestämdhet. Och det uppkastade spörsmålet, huruvida Gud kan tänkas såsom vilja, är därmed nekande besvaradt.

En anmärkning, som emellertid ligger nära till hands vid detta resonnement, är den, att vi i det föregående tyckas hafva utgått från den orimliga förutsättningen, att förstånd och vilja, om de båda kunde tänkas såsom bestämningar hos Gud, skulle vara motsatta. Ty, om ej den förutsättningen smugit sig under, hvarföre då neka viljebestämdhet hos Gud, därföre att den, absolut fattad, skulle sammanfalla med förståndet? Då alla Guds bestämningar måste vara fullt samstämmiga, så är tvärtom detta just förutsättningen för, att de nämda bestämningarne båda skola kunna tänkas hos honom.

Häremot må emellertid göras gällande, att väl Guds bestämningar, uppfattade af honom själf, måste vara så fullständigt sammanfallande, att ej ringaste grad af diskretion förefinnes mellan dem; ej ens så, att de uttrycka saken sedd från olika synpunkter, i det Guds förnimmande är intuitivt, så att han ej fattar från synpunkter, så att säga, utan förnimmer allt liksom i ett enda slag, »in uno intuitu». Detta hindrar ej, att vi människor, äfven i våra relativt adäkvata förnimmelser af den absoluta verkligheten, emedan vi äro diskursivt förnimmande, måste fatta med abstrakta bestämningar, som, huru samstämmiga de än må vara, skilja sig från hvarandra genom den synpunkt, hvarifrån i och med hvardera objektet är förnummet. Och det är blott denna grad af diskretion, som i det föregående förutsattes äga rum mellan förstånd och vilja i absolut bemärkelse, om man skall anse sig hafva skäl att fatta dem båda i lika egentlig bemärkelse såsom bestämningar hos Gud och uttryck för hans sanna väsen. Så t. ex. kan man ej säga, att andlighet innebär och betyder alldeles detsamma som evighet, ehuruväl båda äro samstämmiga bestämningar hos Gud. Däremot kunna enligt hvad vi sökt uppvisa ej förstånd och vilja på något sätt ens till synpunkten af oss distingueras, om de fattas utan brist och ändlighet; viljan, fattad i absolut form, blir alldeles det samma som förståndet, blir det absoluta självmedvetandet såsom sådant.

Men, kan man säga, hvarföre då kalla denna identitet förstånd och ej lika gärna vilja, blott man fasthåller, att däri ingen ändlighet får inskjutas i betydelsen? Denna fråga är egentligen redan förut besvarad, men må dock än ytterligare här belysas. — I vissa mänskliga förståndsyttringar såsom sådana, nämligen de

rena förnuftiga begreppen, finna vi något af rent absolut bestämdhet. Det är sannt, såsom mänskliga vidlädas de alltid af en brist, nämligen att de äro abstrakta, ej fatta hela verkligheten, utan blott vissa sidor af denna. Dock, de sidor, som de fatta, äro absolut fattade, förutsätta ej i och för sig relation till något potentielt, utan äro alltigenom fattade såsom fullt aktuella och rent inre. Från dessa så till vida absoluta, ehuru abstrakta, bestämningar hos oss, kunna vi därföre sluta oss till en absolut verklighets väsen, till Gud och hans egenskaper. Vi behöfva nämligen blott fatta honom såsom fullt individuelt bestämd i och med sådana förnuftiga begrepp, hvilka då ej äro abstrakta, utan såsom innebärande individuell bestämdhet själfva fullt konkreta och allbestämda. Och vi använda därför ett adäkvat uttryck för Guds väsen — ett så pass adäkvat uttryck, som vi diskursivt och därföre abstrakt förnimmande ändliga varelser kunna nå — då vi säga honom vara ett absolut förstånd, eller bättre, ett absolut förnuft. — Däremot finnes det hos den mänskliga viljan såsom sådan, äfven hos den förnuftiga viljan i högsta bemärkelse, ej en enda bestämdhet af verkligt absolut art; ty i viljans begrepp såsom vilja ligger med nödvändighet hänsyn till något, som man vill förverkliga, som ännu ej är förverkligadt; tänkes detta bort, så återstår blott kraftens riktning på ett sitt rent inre innehålls-moment, hvilken riktning helt och hållet sammanfaller med den teoretiska bestämdheten.

Ett sista försök, att soutenera teorien om viljebestämdhet hos Gud, skulle nu väl bestå däri, att man sökte göra gällande, att man ändock borde kunna fatta Gud såsom vilja, blott man med detta begrepp företoge en slik, så att säga idealiseringsprocess, som den hvarigenom förståndet blef tjänligt till absolut bestämdhet. Vid det senare såg man bort från den diskursiva eller abstrakta karaktären hos dess mänskliga framträdande; för att »vara rättvis» mot viljans begrepp borde man äfven därvid på liknande sätt se bort från dess brist, d. v. s. från dess relation till ett ännu ej fullt förverkligadt material. — Härvid får dock ej förbises, att den s. k. idealiseringen skulle vara af helt olika art vid viljan, än vid den teoretiska förmågan. Hos denna sist nämda behöfde vi ej se bort från någon egenskap hos det innehåll, som däri upptages, utan blott från, att det är så ringa innehåll, som människan samtidigt förmår aktuelt förnimma. Däremot vid den praktiska förmågan skulle vi se bort från en bestämning just hos dennas innehåll, äfven i dess hög-

sta momenter. Vid det teoretiska har man därföre en viss ren och positiv utgångspunkt för uppfattningen af något absolut, men saknar detta däremot vid det praktiska. Väl är det sant, att alltid »in abstracto» någon absolut bestämdhet skall kunnas spåras äfven i den praktiska bestämdheten; allt ändligt är fenomen, och allt fenomen är ytterst fenomen af något absolut. Men denna karaktär delar den praktiska bestämdheten med all ändlig form af verklighet. Så t. ex. är kroppslig tillvaro och utsträckning i rummet ej ren negation af verklighet, utan innehåller äfven en relativ position af sådan, och det finnes sålunda *något* däri, som, fattadt med bortseende från de bristfälliga sidorna, kan tänkas i viss bemärkelse såsom absolut. Men detta absoluta, som ligger till grund äfven för kroppslig bestämdhet och däri på något sätt framträder, framträder där aldrig rent, ej ens i högsta form af kroppslig verklighet. Och därföre är det oriktigt att säga Gud vara kroppslig, låt vara i eminent bemärkelse. Han är tvärtom motsatsen, andlig, och ej kroppslig. Eller för att använda en mindre krass, men mera tillämplig analogi: uti själens begrepp ligger nödvändig relation till något kroppsligt, och, låt vara att i själen ock ingår något andligt och absolut, så gör dock detta, att själen såsom sådan ej kan tänkas såsom absolut. Gud kan ej tänkas såsom själ, utan är en ande. Likaledes, det förhållandet att praktisk bestämdhet alltid förutsätter en viss absolut till grund liggande karaktär, hindrar icke att vilja eller praktisk bestämdhet är ett inadäkvat uttryck för Guds sanna väsen.

Detta betraktelsesätt af teoretisk bestämdhet såsom form för absolut lif, men däremot ej praktisk bestämdhet, öfverenstämmer med de högre populära religionslärornas uppfattning. Exempelvis kan därvid erinras om den mosaiska skapelseläran, där, trots alla andra antropomorfismer, Gud dock ytterst ej fattas såsom genom yttre praktisk verksamhet gifvande världen verklighet, utan snarare genom en sorts teoretisk akt, t. ex. en förnimmelse: »Varde ljus!», och i och med detsamma var ljuset. Vi skulle kunna säga: af den praktiska funktionen återstår här endast syftemålsförnimmelsen, hvilken fattad i sin renhet är något teoretiskt. Alla i någon mån högre religionsformer hafva särskildt tillämpat detta på föreställningen om människans tillstånd i evigheten, när hon nått sin utvecklings mål. Det är nämligen endast lågt stående religioner, som föreställa sig detta mänskliga salighetstillstånd såsom ett praktiskt lif, såsom en strid på Idavallen — eller såsom en jagt i de saliga jagtmarkerna.

De högre religionsformerna förtydliga däremot merändels sina föreställningar om detta fullkomliga lif genom bilden af ett saligt skådande af Gud.

Den föregående undersökningen har ledt till det resultatet, att det Boströmska åskådningssättet med dess öfvervägande teoretiska synpunkt för uppfattningen af det absoluta eller af Guds väsen är välgrundad och riktig, och att Gud i och för sig ej adäkvat kan fattas såsom vilja, utan att därmed förlora sin absoluta betydelse. Att fatta Gud omedelbart såsom vilja är sålunda en antropomorfism, som såsom sådan på föreställningens ståndpunkt må äga sitt relativa berättigande, men som ej har användbarhet på den begreppsmässiga och vetenskapilga uppfattningens ståndpunkt.

* *
*

Då nu föregående undersökning ledt till det resultatet, att Gud såsom fullkomlig ej utan motsägelse kan i och för sig fattas såsom vilja, så kunde därmed den fråga, som utgör titeln på denna studie, tyckas vara besvarad, och det sålunda vara öfverflödigt att härefter öfvergå till det andra ofvan framstälda spörsmålet: behöfver Gud tänkas såsom vilja? — Men i själfva verket är för ett tillfredsställande besvarande af den första frågan ej undersökningen af denna andra obehöflig.

Denna världen är den för oss först märkbart gifna verkligheten och fortfarande här i lifvet alltid för oss den bäst kända. I första hand är det därför från denna ändliga verklighet, som vi sluta oss till en oändlig såsom dess grund och förutsättning. Detta slutande har för filosofien rent af den grundläggande betydelsen, att näppeligen någonsin en mänsklig filosofi skulle kommit till stånd, om denna värld utan motsägelse inom sig kunnat fattas såsom den enda. Den äldsta formuleringen af filosofiens problem och den enda, hvarom ännu i dag filosofer af alla skolor kunna vara ense, är därför frågan efter alltings yttersta grund. En filosofi, som ej kan besvara det spörsmålet, — en filosofi, som väl i viss mån kan uppställa idealet af en absolut verklighet, men som ej bestämmer denna så, att denna världen därur kan förklaras, har därför i samma mån förfelat en väsentlig del af sin uppgift. Och då denna världen är den för oss faktiskt omedelbart vissaste, så skulle tilliten till en sådan filosofis undersökningar i samma mån rubbas,

som man misslyckades att därur förklara denna gifna verklighet. Och består detta misslyckande ej blott däri, att åsikten i fråga ännu icke utfört en världsförklaring ens i dess allmännaste drag, utan rent af beror därpå, att den fattat det absoluta så, att dess begrepp är motsägande mot de nödvändiga fordringarna på den verklighet, som skall kunna tänkas såsom världens grund, så är åsikten i och med det, att detta kan ådagaläggas, bevisad oriktig, huru motsägelselös den än må tyckas inom sig själf. Forskningen kan ej stanna vid det Eleatiska påståendet, att denna världen icke är, hellre tager den då steget fullt ut till vetenskaplig skepticism, — nekar möjligheten eller giltigheten af ett vetande om Gud och världen, i stället lemnande fritt spelrum åt en ovetenskaplig tro, som bättre fyller människans behof af förklaring utaf det för henne omedelbart gifna.

Vore den uppfattning af Guds eller det absolutas väsen, hvartill vi i det föregående lemnat några af dess väsentliga bestämningar sådan, att världen eller det relativa ej därur kunde förklaras; då skulle sålunda ett uppvisande däraf ock vara ett kullstörtande af vår åsikt. Särskildt gäller detta, om man ej stannar vid den teoretiska betraktelsen af Gud såsom grund till de ändliga väsendenas vara och utveckling i allmänhet, utan fortskrider till en undersökning af de nödvändiga vilkoren för hans uppfattning såsom lag och ändamål för människans praktiska förnuftiga verksamhet, för hennes sedlighet, rätt och religiositet. Behöfver Gud för att dessa ej skola förlora sin förnuftiga och praktiska betydelse att vara vilja, så skulle i och med insikten därom helt och hållet tilliten till den föregående undersökningen rubbas. I den bemärkelsen kan nämligen den praktiska filosofien sägas äga »primat» inom den filosofiska vetenskapen, att det är en oundgänglig fordran på våra teoretiska åsikter, att de ej få kullkasta, hvad vi måste antaga och tro på för vårt praktiska förnuftiga lifs möjlighet. Sådana teoretiska åsikter är det helt enkelt vår plikt att öfvergifva, under den öfvertygelsen, att någonstädes ett felslut insmugit sig eller betraktelsen åtminstone utförts allt för ensidigt.

Väl utgår den vanliga oppositionen mot läran om Gud såsom blott teoretiskt bestämd i och för sig närmast från denna senare, praktiska synpunkt för undersökningen. Men för fullständighetens skull må vi här först sysselsätta oss med frågan från mera teoretisk synpunkt, ity att nämligen den teoretiska betraktelsen af något vara

och utveckling öfver hufvud såsom allmännare och principiell är grundläggande för undersökningen om dettas praktiska verksamhet.

I största allmänhet blir härvid frågan den, huruvida Gud, utan att fattas såsom vilja, kan vara grund till den ändliga världen. — Det populära åskådningssättet stötes af ett sådant påstående, förmenande, att väl viljan men ej förståndet kan tänkas såsom grund till sitt innehåll. Men därvid gör detta föreställningssätt sig skyldigt till det felet, att vid sökandet af analogier i vår omedelbara erfarenhet för bildandet af Guds-föreställningen ej utgå från det mänskliga medvetandet i dess högsta, utan i dess lägre former. Medvetet framträder nämligen förnimmandet hos människan först i föreställningens form och då med uppfattning af förnimmelserna såsom ägande sin grund i något yttre. Detta, som blott gäller om föreställningens ståndpunkt och där beror därpå, att föreställningen i sina lägsta former står i omedelbar relation till känslorna, hvilka såsom omedvetna te sig såsom något medvetandet relative motsatt och från viss synpunkt därför, för den föreställande, såsom något yttre, utsträckes sedan af det nämda populära föreställningssättet medelst ett af dess vanliga felaktiga analogislut till allt förnimmande, så att den åsikten uppstår, att den teoretiska förmågan hos människan i sanning står i beroende af något yttre, — förbiseende, att detta ej längre äger giltighet på det rena förståndets ståndpunkt, hvilket tvärtom fattar sina förnimmelser såsom sina egna, rent inre och andliga bestämningar. Söker man där analogierna för Guds-föreställningen, så bortfaller sålunda den anmärkta svårigheten att fatta det absoluta förståndet såsom grund till sitt innehåll, när man nämligen från dettas begrepp såsom intuitivt aflägsnar all den bristfällighet, som i och med bestämningarnas abstrakthet alltid vidlåder det diskursiva mänskliga förståndet, och som gör, att detta blott är formalgrund till bestämningarnas grad af aktualitet, men ej realgrund till deras fulla verklighet. — Det härmed kriticerade åskådningssättet af den teoretiska förmågans förhållande till sitt innehåll är det konsekventa uttrycket inom psykologien och kunskapsteorien för en allmän realistisk ståndpunkt i filosofien i det hela, och visas sålunda också såsom oriktigt på samma gång, som realismen kritiseras. Lär man sig inse, att den sanna verkligheten är den inre, och att allt kroppsligt blott är fenomen af ett andligt, så blir det nämligen ock orimligt, att tala om yttre objekt eller ting såsom grunden till våra förnimmelser; och

då inses ock, att det nämda föreställningssättet ej innebär någon giltig instans mot uppfattningen af ett absolut förstånd, såsom grund till sina bestämningar eller sitt innehåll.

Detta är det allmänna svaret på frågan, huruvida Gud, utan att fattas såsom vilja, kan tänkas såsom grund till den ändliga verkligheten; ty då kan denna fattas såsom i sin fenomenella företeelse närmast ägande sin grund i ändliga personers bristfälliga förnimmande, och dessa personer återigen såsom ägande sitt sanna väsen uti de idéer, som utgöra det absoluta, guddomliga förståndets innehåll.

Vid den närmare utredningen af denna fråga, begagna vi oss af den utaf Boström prästerade framställningen af hvad han kallar Guds metafysiska attribut, ity att vi anse där riktigt finnas angifna de väsentliga fordringar, som från de allmännaste nödvändiga synpunkterna måste uppställas på den absoluta verkligheten, för att den skall kunna vara yttersta grund för den ändliga världen.

Med Boström framhålla vi då först och främst, att Gud såsom grund till de ändliga väsendenas tillvaro, måste vara deras urväsende eller urrealitet och såsom sådan så väl den första orsaken till deras uppkomst, som ock den ursubstans, som är grunden till deras fortvaro; eller närmare bestämdt, då Gud är en person och sålunda ock på personligt sätt måste vara det ändligas grund, deras urpersonlighet, innebärande såväl personlig urorsak eller skapare, som ock personlig ursubstans eller upprätthållare. Fattas dessa första metafysiska attribut hos Gud i rationalistisk renhet, så ej blott behöfva de icke förutsätta, att Gud skulle vara i och för sig praktiskt bestämd, utan de kunna ej ens förenas med en sådan uppfattning af honom.

Ur uppfattningen af Gud såsom grund till de ändliga väsendenas tillvaro eller af honom såsom deras urväsende måste man nämligen aflägsna allt, som på något sätt innebär tidsbestämdhet och föränderlighet. Förbises detta, så ej blott kommer man i strid mot den rationella uppfattningen af Guds väsen i och för sig, utan kommer äfven inom den metafysiska betraktelsen själf till otillfredsställande resultat. Inom tiden söker man nämligen förgäfves efter en första orsak eller en verklig ursubstans. Alla »causæ efficientes» förutsätta i sin ordning andra »causæ tempore antecedentes», och i den uti tiden varande verkligheten finnes intet, som kan fattas såsom absolut substantiell grund till den perduration, som är själfva tidsvarats ena nödvändiga sida, men som ej ur det föränderliga självt kan förklaras. Om man här verkligen skall

komma till insikten om en yttersta grund, som själf är förutsättningslös, så får man därför ej stanna vid i tiden uppträdande »causæ», utan måste höja sig till en uppfattning af en högsta rent evig »ratio»; och å andra sidan vid sökandet efter den substans, som ligger till grund för det under all vexling perdurerande eller till de ändliga väsendenas fortvaro, ej stanna vid något, hos hvilket blott finnas vissa abstrakta sidor, som perdurera, hvilket är förhållandet med all i någon mån i tiden varande verklighet, utan måste fortskrida till upptäckten af en i sanning evig och såsom sådan alls icke föränderlig substans, af hvars eviga bestämningar de i vår värld uppträdande varelsernas vexlande accidentier blott äro fenomen. Intet abstrakt är nämligen i och för sig verkligt, utan är blott osjälfständig sida hos något konkret; når man därför blott i sin uppfattning fram till en substans, hos hvilken jämte perdurationen äfven vexling faller, så är detta det samma, som att ej känna en absolut eller fullt själfständig grund för perdurationen eller fortvaron.

Men det är så långt ifrån att Gud, för att på nu antydda sätt kunna fattas såsom grund till de ändliga väsendenas tillvaro, skulle behöfva fattas såsom vilja, att tvärtom han ej så kan fattas, utan att därmed denna grunds karaktär af rent evig och sålunda i egentlig bemärkelse yttersta grund omöjliggöres. Såsom vi nämligen förut uppvisat, kan ej viljan skiljas ens till synpunkten från förståndet, om ej på något sätt föränderlighet och tidsbestämdhet insmygas i uppfattningen. Det är också från det mänskliga förståndets område, som man hämtat analogierna, när man fortskridit till uppfattningen af grund i rent evig betydelse; »ratio» har nämligen ursprungligen betecknat kunskapsgrund i begreppet, och har därifrån öfverförts till realgrund i den absoluta ideella verkligheten; under det att däremot uppfattningen af empirisk kausalitet i tiden just torde hafva bildats efter analogi med människans praktiska förmåga att i viss mån producera effekter i tiden.

Det nu sagda, hvarvid vi närmast stannat vid en blott ontologisk betraktelse af den yttersta grunden med bortseende för tillfället från dess personlighet, har naturligen ock sin fulla giltighet, om man fortskrider till den noologiska betraktelsen, som tager full hänsyn till Guds personlighet. Lika litet som den yttersta grunden i allmänhet får fattas såsom föränderlig och i tiden, lika litet får naturligen en dylik lägre uppfattning insmyga sig i bestämningen af

den personliga urgrundens väsen, — huru frestande än detta kan vara särskildt vid denna noologiska betraktelse därför, att vi vid bildande af personlighetsföreställningen närmast utgå från vår erfarenhet af personligheten hos oss själfva och andra människor, och därför gärna i föreställningen om skapelsens och upprätthållelsens betydelse inblanda empiriska antropomorfismer. Dessa frestelser ökas ytterligare därigenom att föreställningarna om den guddomliga skapelsen och upprätthållelsen äro oss särskildt välbekanta från den populära religionsläran, och där icke frigjorts från slika empiriska tillsatser. Men detta får icke förleda till ett fasthållande af nämda empirism såsom väsentlig vid en begreppsmässig uppfattning; utan skapelsen måste, för att ej förutsätta ändlighet hos Gud själf och därmed beröfvas sin egen betydelse af ett absolut kauserande, som ej i sin ordning förutsätter ett annat såsom grund, fattas i och för sig såsom rent evig, och sålunda icke såsom en akt i tiden eller såsom yttring af en vilja, som förverkligar ett hittills blott potentielt ändamål; och likaledes får upprätthållelsen, för att ej beröfvas sin absoluta betydelse, ej fattas i och för sig såsom en i tiden uppträdande »continuata creatio Dei», utan måste omedelbart refereras endast till det rent andliga och substantiella i det tillvarande, som i och för sig är evigt och oföränderligt. — Ej heller får man i uppfattningen af skapelsen och upprätthållelsen på något sätt inblanda tanken på ett »beneplacitum divinum» och sålunda i förståndets karaktär att vara med nödvändighet bestämdt efter teoretiska lagar se något hinder för att fatta ett absolut förstånd, utan all inblandning af vilja, såsom alltings skapare och upprätthållare. Själfständigheten såsom ej blott spontaneitet framträder visserligen hos människan först i godtyckets form, såsom »arbitrium», och då med möjlighet att vara på olika sätt; men detta är icke ens hos människan själfständighetens högsta form utan utmärker blott begärförmågans stadium (såsom kunskapsförmågans föreställda relation till ett yttre blott tillhör föreställningens ståndpunkt), under det att däremot den rena förnuftiga viljan äger en själfständighet eller själfbestämningsförmåga af högre och egentligare art, hvilken ej står i motsats mot nödvändighet, utan tvärtom innebär nödvändig bestämdhet af sitt eget sanna väsen, så långt hon verkligen är rent förnuftig. Möjlighet att vara på olika sätt och förmågan att mellan de sätten välja kan ej vara den högsta formen af själfständighet; ty då väsendet självt till sitt begrepp blott är på ett sätt, så kan denna möjlighet att bestämmas på olika sätt blott bero på bestämdhet därjämte af något annat och därmed re-

lativitet och ändlighet; liksom denna möjlighet ock förutsätter en blott abstrakt aktualitet, som »in concreto» kan på olika sätt närmare bestämmas, och därför ej är tänkbar hos ett fullkomligt och såsom sådant alltigenom fullt aktuelt väsen. Neka vi därmed frihet hos Gud, så innebär detta ej ett nedsättande af hans väsen under frihetens nivå, utan ett upphöjande tvärtom däröfver; enär frihet blott innebär relativ självständighet, och Gud äger absolut själfständighet, hvilket sammanfaller med absolut förnuftig nödvändighet. Den högsta och egentliga själfständigheten måste naturligtvis bestå däri, att man bestämmes af sitt eget sanna väsen, utan ringaste lockelse ens till bestämdhet af något annat.

Fasthållas dessa stränga rationalistiska fordringar på skapelsens och upprätthållelsens begrepp, så inses ock lätteligen, enligt föregående utredningar af skilnaden mellan förstånd och vilja, att väl det förra absolut fattadt, men ej det senare, kan uppfylla dessa kraf. Och i det hela är härmed i allmänhet frågan besvarad, huruvida Gud såsom förstånd utan all inblandning af viljebestämhet kan fattas såsom grund till de ändliga väsendenas tillvaro.

Se vi återigen på den andra sidan i denna ändliga verklighet, nämligen utvecklingen, så komma vi äfven i afseende på möjligheten att fatta det guddomliga förståndet såsom grund därtill till ett liknande resultat.

Med Boström framhålla vi, att Gud från denna synpunkt — såsom grund till de ändliga väsendenas utveckling — måste tänkas såsom deras ur-religion, hvilken är grunden till allt hvad hos människan innebär ett »absolut beroende», och som sålunda utgör den högsta lagen för deras utvecklings rätta fortgång och det högsta ändamålet för denna utvecklings fulländning; eller uttryckt med särskild hänsyn till Guds personlighet, att han måste såsom personlig grund till deras utveckling öfver hufvud vara deras högsta regent och de då i viss bemärkelse bildande ett af hans riken, i hvilket han såsom försyn leder deras utvecklings fortgång och såsom saliggörare för den till sin fulländning.

Vid alla dessa olika synpunkter för betraktelsen af Gud såsom grund till de ändliga väsendenas utveckling måste samma rationalistiska renhet och stränghet i uppfattningen göras gällande, som förut framhållits såväl vid hans logiska betraktande i och för sig, som nu senast vid hans metafysiska betraktande såsom grund till tillvaron. Och då försvinna ock alla svårigheter att fatta denna

grund till utvecklingen såsom i och för sig blott förstånd, ej vilja. Dessa rationalistiska fordringar kunna emellertid särskildt här synas svåra att tillämpa, då i utvecklingens begrepp omedelbart ligger tidsbestämdhet och föränderlighet. Men därvid har man att med Boström noga fasthålla, att Gud ej är omedelbart grund till utvecklingen såsom fallande i tiden, utan endast medelbart genom människan. Utvecklingen såsom sådan faller alls icke inom Guds egen värld, utan är såsom rum och tid öfver hufvud blott fenomen för oss af den rent andliga och eviga verkligheten. Gud är den *högsta* religionen och regenten, hvaraf den omedelbart förverkligade religionen är ett blott relativt, ofullkomligt och ändligt uttryck i vår värld och för oss. — Hvarför nu ändligheten hos människan skall taga tidens form och hon därför äga en utveckling, det kan visserligen af oss ej inses såsom en nödvändig följd af hennes förnuft. Vi kunna möjligen förklara detta förnufts ändlighet såsom beroende därpå, att hon i sitt sanna väsen ej utgör den enda idén eller Gud själf, utan blott en af hans idéer, som väl i viss bemärkelse i sig innehåller alla de öfriga, men delvis såsom inskränkande bestämningar, som begränsa dem i förhållande till de andra idéerna. Men ändlighetens särskilda former känna vi sedan endast såsom faktiska; det bristfälliga kan vara på olika sätt, detta tillhör ändlighetens egen natur såsom ej varande rent nödvändig, utan i viss mån tillfällig. — De nu nämda rationalistiska fordringarna böra också i de mera detaljerade hithörande bestämningarna genomföras. Den högsta eller guddomliga lagen för de ändliga väsendenas utveckling får sålunda, för att man ej här skall nedsjunka från betraktelsen af en yttersta och absolut grund för utvecklingen till den af en ändlig och relativ sådan grund, ej på något sätt fattas såsom en af någon vilja i tiden stiftad lag, såsom några godtyckliga »dekreter» af Gud, utan blott såsom utgörande i all förändring och utveckling det i och för sig konstanta och nödvändiga, som leder utvecklingens fortgång. Likaledes får det högsta ändamålet på intet sätt fattas såsom något, som till själfva sitt väsen är gifvet såsom syfte för en vilja och som först under ett förlopp i tiden skulle komma till förverkligande. Utan ändamålet är i och för sig lika evigt och upphöjdt öfver all vexling och förändring som grunden och lagen, hvarifrån det ock blott till synpunkten är åtskildt, ehuru det af oss i vår värld förverkligas i och för oss. Samma uppfattning leder i afseende på försynen till

insikten om, att denna ej kan vara en i tiden på något sätt uppträdande makt, som liksom utifrån skulle leda förloppet i dess uti tiden successiva enskilda momenter och sålunda omedelbart ingripa i de historiska händelserna eller förrätta tillfälliga underverk, utan måste tänkas såsom de ändliga varelsernas rent inre och eviga urväsen, som endast inom fenomenets värld ter sig såsom ägande ett tidsförlopp. Och samma uppfattning »sub specie æternitatis» måste ock tillämpas på saliggörelsen, hvilken då ej heller är en i och för sig i tiden fallande akt, utan väsendet självt eller Gud, tänkt såsom den eviga grunden till det, som inom fenomenet ter sig såsom ändamålets uppnående, och som sålunda är den i och för sig oföränderliga makt, som drifver utvecklingen till sitt mål, i betydelsen af att utgöra det sanna väsen och det högsta goda, hvars fullt aktuella uppfattning utgör hela vår utvecklings fulländning.

Aflägsnas på detta sätt från lagens och ändamålets liksom ock från försynens och saliggörarens begrepp all besmittelse med något sinligt, all omedelbar relation till det i tiden varande och till en yttre verklighet, så inses i och med det samma ock obehöfligheten af att fatta Gud från dessa synpunkter såsom vilja. Tvärtom inses då, att det just är i och med sitt förstånds i och för sig eviga och nödvändiga idéer, som Gud i egentlig bemärkelse är den yttersta grunden till utvecklingen.

Hafva vi härmed nu i korthet från teoretisk synpunkt besvarat frågan, huruvida Gud för att vara den ändliga verklighetens yttersta grund behöfver vara en vilja; så öfvergå vi nu till att i lika korthet belysa frågan från praktisk synpunkt, d. v. s. från synpunkten af Gud såsom högsta lag och ändamål för särskildt den del af utvecklingen, som utgöres af människans praktiska verksamhet.

De allmännaste nödvändiga förutsättningarna för denna verksamhet, såsom skild från den teoretiska och på samma gång såsom förklarad ur yttersta grund och därför tänkt såsom innebärande en absolut bestämdhet, äro å ena sidan frihet, å den andra verklig artskilnad mellan godt och ondt.

Så långt som friheten innebär själfständighet är den enligt förut utvecklade åskådningssätt ej svår att fatta, i det att nämligen människan ses såsom ägande sitt sanna väsen i Gud, och sålunda blir själfständig just i samma mån, som hon af honom bestämmes eller »gör hans vilja till sin». Det däremot i friheten, som betecknar dess relativitet, eller valförmågan mellan olika möjligheter, kan på det moraliska om-

rådet förklaras därigenom, att människan såsom för sig varande är relativt motsatt Guddomligheten, men å andra sidan ock såsom hans idé har sitt sanna väsen i honom, och sålunda är, såsom Boström säger, en »dubbelnatur», som under sin utveckling kan öfvervägande reflektera på den ena eller andra sidan hos sig. Allt efter som hon därvid besluter sig för det guddomliga hos sig eller dess relativa motsats, är hon god eller ond och förändras faktiskt från det ena till det andra, men Gud själf förändras på intet sätt i och för sig, ehuruväl vi i vårt ändliga lif blifva af honom i och för oss på olika sätt bestämda. — På sådant sätt kan friheten hos människan fasthållas, utan hinder i uppfattningen af Guds allsmäktighet, och Gud därvid fattas såsom själf upphöjd öfver all frihet i och med sin nödvändiga, absoluta själfständighet. Och då framträder heller icke från denna synpunkt något behof att fatta Gud såsom vilja, utan tvärtom skulle den empirism eller tidsinblandning i uppfattningen, som skulle följa af hans viljebestämdhet, leda till ett omöjliggörande af den mänskliga friheten. Så snart som Gud fattas såsom med sin allsmäktighet uppträdande omedelbart i vår värld — och dit syftar väl all viljeuppfattning af honom — så blir ju nämligen vid sidan däraf ingen plats för någon frihet å vår sida. Då är allt en omedelbar yttring af hans »continuata creatio», och vi äro på sin höjd blott osjälfständiga redskap i hans hand. Äro viljelif och tidsbestämdhet däremot blott fenomen af Guds förstånd eller hans idéer, — ja, då kan på antydda sätt en relativ själfständighet tänkas tillkomma oss i vår värld, där Gud då verkar endast medelbart genom oss.

Hvad återigen angår uppfattningen af ett absolut godt och ett därifrån artskildt ondt, så är det ock just genom den af oss gällande gjorda strängt rationalistiska åsikten om Gud, som denna uppfattning kan vetenskapligen fasthållas. All omedelbar viljebestämdhet i och för sig hos Gud skulle, såsom vi sökt visa, i någon mån medföra tidsbestämdhet, och i samma man då ock relativitet. Men intet, som i och för sig är relativt eller ändligt och sålunda bristfälligt, kan för människan vara ett absolut ändamål eller ett högsta goda i sträng bemärkelse, utan får, i samma mån som det är ändligt och sålunda bestämdt af annat, delvis ock sitt värde från sin relation till detta andra. Och under samma förutsättningar blir detta goda ej artskildt från det onda, i det att, så länge vi röra oss på ett ändtligt område, öfverallt råder gradförhållande och så-

lunda aldrig en artskilnad mellan verkliga motsatser utan blott relativt mått af olika mer eller mindre godt.

Vid denna fråga om Gud såsom bestämmande människans praktiska förmåga får man sålunda alls icke utgå från den åsikten, att hvad, som skall bestämma den förmågan hos oss, också i och för sig måste vara något praktiskt bestämdt eller en vilja. Väl är det sannt, att allt förhållande förutsätter något gemensamt, ett »tertium comparationis», och att sålunda vår vilja för att stå i förhållande till Gud, måste därmed äga något gemensamt. Men satsen: »lika kännes af lika» — äger blott relativ giltighet. För förhållande fordras nämligen ej blott identitet, utan ock motsats, och sålunda ej absolut, utan blott relativ likhet. Annars skulle öfver hufvud vi ändliga varelser ej kunna stå i något förhållande till den oändlige. Vår vilja kan därför såsom sådan vara bestämd af Gud, d. v. s. äga honom till högsta lag och ändamål för sin verksamhet, utan att Gud därför själf behöfver vara en vilja eller praktiskt bestämd i och för sig. Det »tertium comparationis», som behöfves härvidlag, ligger nämligen ej i det, som gör viljan just till vilja, utan i de bestämningar, som viljan har gemensamma med förståndet.

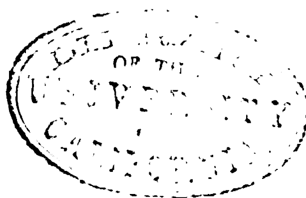
Till ett sådant utsträckande af likheterna mellan oss och Gud utöfver hvad hos oss finnes af absolut bestämdhet, till äfven vår relativitet och våra brister, finnes emellertid hos oss en hardt när outrotlig benägenhet, och det ej blott af rent teoretisk art i följd af oriktigt antropomorficerande hos föreställningsförmågan, utan äfven, så att säga, af praktisk art, såsom en böjelse hos vår vilja att låta sig genomgripande bestämmas blott af det, som fattas i nämda utsträckning såsom med oss likartadt. Så kan i viss bemärkelse väl sägas, att forntidens judar hade praktiskt behof att fatta sitt folks Gud såsom en grym förödare af deras fiender. På den låga utvecklingsståndpunkt, som de stodo, skulle de ej hafva känt sig så innerligt dragna till en Gud, som fattats t. ex. med den rationalistiska renhet, som vi här sökt göra gällande. — Ej större berättigande har det tal, som man stundom får höra bland nutidens kristne, att de ej skulle kunna hysa tro, hopp och kärlek till en Gud, den där ej själf vore vilja och såsom sådan uppträdde omedelbart i vår värld. Att den af oss utvecklade Gudsuppfattningen ej tillfredsställer deras »religiösa behof», beror ej på en brist i denna Gudsuppfattning, utan tvärtom på en brist hos deras förmenta religiösa behof, hvilket, i samma mån som det ej kan förlikas med denna

stränga evighetsuppfattning af honom, visar sig ej vara religiöst, utan irreligiöst, i och med ändlighetsbesmittelsen. Vid denna strid mellan vårt praktiska behof och vår vetenskaps teoretiska fordringar har man därför ej, att till de förras förmån, låta den senare inlåta sig på några kompromisser; utan uppgiften blir tvärtom att rena de förra genom den senares resultat, och på så sätt vinna försoningen mellan båda, -- en utväg som väl må vara »den trånga vägen». men som ock är den enda rätta och till målet ledande.

Till sist må vi här undanröja ett möjligt missförstånd. Af den nu utvecklade åsikten må på intet sätt utdragas såsom konsekvens, att människans väsentliga bestämdhet här i lifvet af Gud, hennes religiositet, skulle vara hennes förstånds bestämdhet af honom, och ej hennes viljas. Väl är den teoretiska bestämdheten till själfva sitt begrepp den högsta och därför den form, hvari man ensamt kan tänka sig människans lif i evigheten, när hon nått sin utvecklings ändamål. Men för människan här i lifvet förblifver dock alltid den praktiska verksamheten den viktigaste, därför att den teoretiska verksamheten fulländas genom abstraktion och dess resultat därför bestämmer människan blott »in abstracto», i några hennes mera aktuella bestämningar, men däremot den praktiska verksamheten såsom fulländande sig genom determination tenderar till att allt mer och mer »in concreto», sålunda äfven i människans potentiellare bestämningar, omdana och bestämma henne. Och detta gäller äfven om människans teoretiska och praktiska bestämdhet af Gud. Väl äger denna Gudabestämdhet hos människan sin fullt adäkvata form endast i de förnuftiga begreppen, men dessa äro hos människan så abstrakta, att vida viktigare är för människan här i lifvet hennes Gudsförhållande i praktiskt afseende, hennes viljas bestämdhet af Gud. — Vår åsikt leder sålunda icke till något underskattande af religiositetens praktiska sida hos människan, ehuru vi ej vilja tillägga Gud själf praktisk bestämdhet.

Vi anse oss sålunda berättigade till att nekande besvara äfven den andra oss förelagda frågan: Gud behöfver ej tänkas såsom i och för sig praktiskt bestämd, för världsförklaringens skull och för att vi af honom skola kunna vara praktiskt bestämda.

* *
*

Då vi sökt göra gällande, att ett begreppsmässigt eller vetenskapligt uppfattande af Gud, ej kan fatta honom såsom i egentlig bemärkelse vilja, så innebär detta emellertid ej ett förnekande af ett visst relativt berättigande åt ett på föreställningens ståndpunkt gifvet betraktelsesätt af honom såsom vilja eller praktiskt bestämd. På föreställningens ståndpunkt kan människan nämligen ej fatta det förnuftiga innehållet utan att kläda det samma på ett eller annat sätt i en sinlig bild; och äfven vid frågan om religiösa föreställningar eller ett icke begreppsmässigt uppfattande af Gud äger detta påstående sin fulla giltighet. Så länge, som man ännu ej höjt sig till en fullt begreppsmässig uppfattning på det religiösa området, måste man därför kläda äfven Guds-föreställningen i från denna världen hämtade bilder, och då, så vidt man höjt sig öfver den råaste naturalismen, använda antropomorfismer. Man måste då på föreställningens ståndpunkt uppfatta Gud med från människan lånade egenskaper, och att på den ståndpunkten stanna vid ett uppfattande af hans väsen blott i analogi med vårt förstånd, ej med vår vilja, skulle leda till ett på föreställningens ståndpunkt såsom oriktigt urskiljbart åskådningssätt. Det mänskliga förståndet lider nämligen af vissa brister, som däremot ej i samma betydelse vidlåda den mänskliga viljan. För att på föreställningens ståndpunkt uppfatta Gud så fullkomlig, som på denna ståndpunkt låter sig göra, måste man därför, så att säga, supplera de teoretiska bilderna för hans väsen med praktiska. Förståndets yttringar, liksom i någon mån alla medvetna förnimmelser, äro nämligen hos människan alltid abstrakta och det mänskliga förståndet sålunda ej grund till sina objekts konkreta verklighet. En ensidigt teoretiskt antropomorficerande föreställning om Gud leder därföre till en uppfattning af honom såsom blott abstrakt förnimmande en verklighet, som har sitt vara oberoende af honom. Denna bristfällighet i föreställningen om Gud korrigeras däremot, om vi därjämte i vårt uppfattande af honom äfven utgå från analogier med vår vilja, hvars yttringar utgöra förändringar af vår konkreta bestämdhet, och som därför i viss bemärkelse är grund till en konkret verklighet. — Om vi också ej kunna tänka oss Gud såsom vilja, så böra vi sålunda föreställa oss honom såsom vilja.

På detta relativa berättigande för ett praktiskt bestämmande af Guds väsen på föreställningens ståndpunkt, är det också i allmänhet som de vanliga invändningarna mot ett mera uteslutande teoretiskt bestämmande däraf syfta. Det vanliga uppfattningssättet

är nämligen det populära, det ännu ej fullt begreppsmässiga, utan blott i föreställningens form gifna. Såtillvida äro då t. ex. de positiva teologerna i sin fulla rätt, då de fordra viljebestämdhet i Guds-uppfattningen. Detta utesluter emellertid icke att ett sådant uppfattningssätt bör såsom ägande föreställningens eller det konkreta begreppets form och rörande sig med mer eller mindre inadäkvata bilder med bestämdhet särskiljas från det fullt begreppsmässiga och väsentliga uppfattningssättet. Deras fordran blir ej därföre mindre viktig, att den gäller dessa lägre former, än om den skulle gälla begreppen; ty de förra äro fullt ut lika oundgängliga för det utvecklade mänskliga lifvet och inom sin sfär fullt berättigade; ja, för det religiösa praktiska lifvet i viss bemärkelse genom sin konkretion ännu viktigare och mera oumbärliga, än de abstrakta begreppen.

Då människans begreppsuppfattning alltid är abstrakt, så måste äfven den, som kommit till ett vetenskapligt uppfattande af Gud i vissa bestämningar, i det stora hela inom sin medvetna uppfattning öfver hufvud af honom stanna på föreställningens ståndpunkt, och då också använda de nyssnämda praktiska antropomorfismerna för hans väsens bestämmande. Och det vore därför i denna bemärkelse en ensidighet äfven för vetenskapsmannen att stanna vid en alltigenom blott teoretisk uppfattning af Gud. Han måste supplera sina abstrakta begrepp med de konkretare föreställningarna, hvilka delvis enligt det ofvan utvecklade måste utgå från vilje-analogier; annars lider hans uppfattning af den ensidigheten, att, huru ren den än må vara, stanna vid ett allt för abstrakt uppfattningssätt. — Och därvid må man ej tänka sig, att våra begrepp om Gud i den bemärkelsen borde rena föreställningarna, att vi, sedan vi insett ohållbarheten af praktiska begreppsbestämningar hos Gud, skulle utskräda äfven ur föreställningarna allt af dylik viljeuppfattning. Då föreställningen aldrig kan fullt frigöras från den sinliga bilden, eller i detta fall från antropomorfismerna, och i dessa uppfattningen af förståndet aldrig kan fullt frigöras från de mänskliga brister hos detta, som kräfva en komplettering från den praktiska sidan, så skulle därmed vår uppfattning i det hela blifva abstrakt och ensidig utan ett bibehållande af viljeföreställningarna i Guds-uppfattningen, äfven sedan man lärt sig skilja mellan bilden och väsendet.

Men i ännu ett annat afseende är ett praktisk betraktelsesätt berättigadt och nödvändigt för att komma till en rätt kunskap om Gud. Det är nämligen ej nog med att våra religiösa begrepp behöfva kompletteras af föreställningar, utan de äro ock sjelfva ut-

vecklade ur föreställningar. Samma ensidighet, som skulle vidlåda föreställningsuppfattningen, om den stannade vid analogier med människans förstånd och ej fortginge till betraktelse af Gud med utgångspunkt från den mänskliga viljan, skulle därför ock lätt göra sig gällande i vår begreppsmässiga uppfattning af honom, om vi ej därvid lika väl uppmärksammade de begreppsbestämningar, som äro vunna genom abstraktion ur de så att säga praktiska föreställningarna om honom, som de, hvilka direkt utvecklas ur de teoretiska Gudsföreställningarna.

I anslutning till den utredning af Gudsbegreppets allmännaste bestämningar, som Boström lemnar vid frågan om Guds s. k. logiska attribut, kunna vi antyda, till hvilka ensidigheter ett sådant begreppsenligt betraktande af Gud med utgångspunkt från föreställningen om honom blott såsom förstånd skulle leda.

Då den teoretiska verksamheten fulländas genom abstraktion, men däremot den praktiska genom determination, så går den teoretiska verksamheten närmast ut på att höja vissa bestämningar till aktualitet och därmed till själfständighet och fullkomlighet; under det att däremot den praktiska verksamheten ej företrädesvis går ut på att höja några bestämningars aktualitetsgrad, utan åsyftar att bestämma hela människans verklighet »in concreto» och därmed skänka henne samstämmighet eller systematiskhet. Därför skulle ett bestämmende af Guds väsen från formell synpunkt, hvilket blott utginge från analys af den verklighet, som är oss gifven i människans förstånd, leda till, att Gud fattades blott i och med de attribut, som Boström kallar hans yttre oändlighetsattribut, under det att däremot den inre oändligheten i hans väsen komme att förbises.

Återigen vid ett materialt bestämmande af Guds allmännaste väsen, skulle man genom ett sådant ensidigt teoretiskt sätt för betraktelsen, som här är i fråga, löpa fara att komma att stanna vid det ontologiska betraktelsesättet af honom såsom ett blott och bart varande eller förnummet, utan att fortskrida till en noologisk uppfattning af honom såsom själf ett förnimmande väsen eller person. Det är nämligen visserligen sannt, att personligheten ej blott genom den praktiska friheten eller själfständigheten utan ock genom den teoretiska medvetenheten skiljer sig från det opersonliga eller naturtingen; men å andra sidan är det oneckligt, att artskilnaden mellan båda är lättare märkbar från praktisk synpunkt än från teoretisk. Huruvida en varelse är medveten eller icke, är det nämligen

jämförelsevis svårt för en annan att bedöma; man kan lätt föreställa sig att tingen, särskildt djuren, äro medvetna, om ock i lägre grad än personerna, människorna. Därföre löper man vid ett ensidigt teoretiskt betraktande af verkligheten fara att fatta person och ting blott såsom till graden skilda åt, och då i Gudsuppfattningen ej inse det väsentliga framsteget i ett noologiskt betraktelsesätt framför ett blott ontologiskt. Däremot är från praktisk synpunkt artskilnaden mera i ögonen fallande mellan de ofria tingen, som äro underkastade naturlagarne med deras fysiska nödvändighet och å andra sidan människans fria vilja, som lyder praktiska lagar med blott moralisk nödvändighet. Och därför är det en analys af mänskliga viljans väsen, sålunda af människan från praktisk synpunkt, som särskildt är egnad att bilda utgångspunkten för ett noologiskt bestämmande af Guds väsen.

Återigen inom de ontologiska attributen leder ett teoretiskt betraktande af honom närmast blott till insikten om hans andlighet och evighet, eller hans osinnlighets-attribut; under det att däremot en praktisk utgångspunkt är mera egnad att leda till insikten om honom såsom en i och genom sig själf fullt individuell makt eller allmakt, som alltigenom är makt, eller till hans organiskhets-attribut. Detta är en naturlig följd af det mänskliga förståndets här flera gånger nämda abstrakta karaktär, hvilken gör, att förståndet ej äger full makt öfver sina bestämningar och ej i och med dem är fullt individuelt; under det att däremot den praktiska verksamheten just närmast går ut på att förskaffa människan makt äfven öfver hennes potentiella bestämningar och därmed blifva af sina aktuella bestämningar, syftemålsförnimmelserna, mera »in concreto« bestämd i sin fulla individualitet.

Likaså skulle inom det noologiska betraktelsesättet, om man öfver hufvud vid en uteslutande teoretisk undersökning nådde fram därtill, denna ensidighet leda till ett uppmärksammande närmast blott af förnuftighets-attributerna, självmedvetande och allsjälfmedvetande, och icke till den rent subjektivt fattade personligheten. Den teoretiska betraktelsen medför nämligen, såsom vi förut sökt utreda, en fara att utplåna artskilnaden mellan personligheten å ena sidan och naturtingen å den andra; och en följd af ett sådant förbiseende skulle inom personlighetens egen sfär, om denna ock i någon mån fattades såsom skild från naturen, leda till ett objektivt betraktande af honom, såsom utgörande en uppfattning af personligheten, om ock ej såsom natur, så dock i analogi därmed.

Dessa våra påståenden om oundgängligheten af att för en fullständig uppfattning af Guds väsen utgå äfven från en analys af människans praktiska förmåga och ej blott af hennes teoretiska, har emellertid blott ett relativt berättigande. Det är psykologiskt osannolikt, att man från en blott teoretisk utgångspunkt skulle fullt komma fram till en sannt personlig uppfattning; men logiskt omöjligt är det icke. En fullständig utredning af människans förstånd och dess förhållande till människans i formelt hänseende lägsta, men till innehållet konkreta förnimmelseformer, hvilka endast såsom sådana kunna utgöra uppfattningar af något verkligt och individuelt varande, skulle ock kunna leda fram till insikten om, att en brist vidlåder det mänskliga förståndet i och med dess abstrakthet, och att intet, sålunda heller ej ett förstånd, kan vara fullt själfständigt och såsom sådant fullkomligt, utan att hos sig äga så väl en fullt själfständig enhet, som en fullkomligt aktuel mångfald. Och genom att lägga dessa formella fordringar på det i verkligheten, som skall kunna gifva oss en insikt om Guds väsen, så skulle man, äfven utan att särskildt se på människans vilja, kunna finna, att fullt själfständig, fullkomlig och systematisk kan endast den organiska och individuella verkligheten vara. Äfvenså förutsätter allt varande och förnummet nödvändigt ett förnimmande subjekt, för hvilket det är; och man borde därför äfven från denna teoretiska synpunkt kunna leda sig fram till att fatta den absoluta verkligheten såsom subjekt och person. — Så är det tänkbart, att man kunde fortgå i tänkandet; men detta utesluter ej den gifna frestelsen till ensidighet, som ligger i dylikt blott från teoretisk synpunkt utfördt betraktelsesätt.

Och om vikten och betydelsen af en sådan frestelses undanröjande vittnar nogsamt filosofiens historia, i det att nämligen inom denna det alltid varit ett uppmärksammande af det praktiska hos människan, som i afseende på det rationella och supranaturalistiska innehållet fört spekulationenen framåt. Den kristna spekulationens framsteg utöfver äfven den antika världsåskådningens högste representant, Plato, vanns sålunda genom användande särskildt af människans praktiska beständhet såsom hufvudsynpunkt vid åsiktens grundläggande; och likaså kunde ju Kant, som genom sin kunskapsteoretiskt vindicerade idealism och genom sin för första gången rationalistiska och därjämte i egentlig bemärkelse praktiska etik i viss betydelse intager en liknande representativ ställning inom den moderna spekulationen, endast inom sin praktiska

filosofi höja sig till rationalism, under det att det öfversinliga enligt honom var teoretiskt otillgängligt — för att nu endast tala om de båda viktigaste exemplen för vårt påståendes bestyrkande.

Men om vi sålunda medgifva nödvändigheten af en så att säga praktisk utgångspunkt för Gudsbetraktelsen, så är detta något helt annat än att erkänna praktiskt bestämmande af hans väsen såsom spekulationens adäkvata slutresultat. Vi kunna jämföra detta förhållande med förhållandet mellan vissa sinliga begrepp (t. ex. begreppet orsak) och de därur möjligen utvecklade förnuftiga begreppen (t. ex. rationel grund). Man utgår där från uppfattningen af en lägre och bristfällig verklighet och leder sig därifrån till begrepp om den sanna och fullkomliga verkligheten; men man får då ej i dennas uppfattning inblanda några af de bestämningar, som just utmärkte den förra såsom lägre och sinlig. Så ock här. Väl är det sannt, att man har utsikt att vinna en rätt och från ensidigheter fri insikt om Guds väsen, endast om man vid grundläggandet och utförandet af sin hithörande åsikt utgår från en undersökning af den för oss omedelbart gifna personligheten, människan, ej blott från teoretisk synpunkt, utan ock från praktisk. Men detta utesluter ej, att sedan man på denna väg fått det riktiga och fullständiga föreställningsmaterial, hvarur Gudsbegreppet i sin sanning kan utvecklas, begreppsutvecklingen själf, enligt hvad vi ofvan sökt visa, måste, för att ej Gud skall fattas såsom ofullkomlig, utföras med sådan stränghet, att han ej fattas såsom i och för sig egentligen praktiskt bestämd, utan såsom ägande sin adäkvata bestämdhet blott genom teoretiska bestämningar.

Till sist bör emellertid ej förbises, att i viss sträng bemärkelse det ej blott är oriktigt att beteckna Guds väsen med begreppet vilja, utan ock att fatta honom såsom förstånd.

Vid uppfattningen af förståndets begrepp utgår man nämligen alltid närmast från det mänskliga förståndet, såsom det enda för oss omedelbart kända. Men mellan människans förstånd och hennes vilja, mellan hennes teoretiska och praktiska bestämdhet, är det blott en relativ skilnad. Människan är alltid så väl det ena, som det andra, och det är blott i abstraktionen man kan skilja båda åt, såsom olika sidor af ett och samma. Man kan därför ej tänka sig förståndet utan att i uppfattningen i någon mån inblanda

en tanke på något dettas förhållande till viljan; all motsats innebär en relation. Och förståndet har just sitt begrepp genom denna sin relativa motsats till viljan, så att man ej liksom genom en idealisering af det mänskliga förståndet kunde komma till uppfattning af ett absolut förstånd, som vore alldeles fritt från denna motsats och därmed relation till vilja. Därför blir i viss bemärkelse äfven begreppet förstånd inadäkvat för att uttrycka Guds sanna väsen.

Detta medgifvande, att i viss bemärkelse ej heller viljans motsats, förståndet, är ett fullt adäkvat uttryck för Guds väsen, innebär sålunda på intet sätt något lutande åt en uppfattning af Gud såsom vilja. Utan det är tvärtom just därför, att vi på intet sätt vilja medgifva ett sådant praktiskt sätt att uppfatta honom såsom riktigt och däraf vilja göra äfven i konsekvenserna fullaste allvar, som vi ock framhålla att viljans blott relativa motsats, förståndet, såsom sådant äfvenså ej lemnar ett fullt tillfredsställande uttryck för Guds sanna väsen i och för sig.

Bättre svarar då däremot uttrycket förnuft, hvilket just innebär ett betonande af den högre sidan i förståndet, och ej innebär motsats till viljan, utan tvärtom i sin ändliga form uppträder bl. a. såsom praktiskt förnuft eller förnuftig vilja, och just därföre i sin renhet fattadt, på grund af denna sin karaktär att ej innebära något uteslutande af en sin motsats, kan fattas såsom inom sig fullt samstämmigt och då ej alls i relation till viljebestämdhet.

Det vacklande i språkbrukets användande af förnuft i olika betydelser, kan dock göra det önskvärdt att använda en särskild vetenskaplig term för att beteckna förnuftet just i den betydelse, hvari det måste fattas för att uttrycka Guds väsen, och då är af detta skäl det Boströmska begreppet af själfmedvetandet det adäkvataste uttrycket, såsom innebärande uppfattning af medvetandet såsom fullt själfständigt och därmed i sin egentlighet ock fullkomligt. Och fullt konkret uppfattadt är själfmedetandet person, hvilket därför utgör det på en gång renaste och fullständigaste begrepp, som om Gud kan utsägas, — dock därvid enligt vår föregående utredning noga fasthållet, att ej i personlighetsbegreppet på något sätt får inblandas alls något annat än det själfständiga medvetandet tänkt såsom fullt konkret och individuelt, och så t. ex. intet af från medvetandet i någon betydelse skild viljebestämdhet.

FONETISKA

KÄNNETECKEN PÅ LÅNORD

I NYSVENSKA RIKSSPRÅKET

AF

FREDR. TAMM.

UPSALA 1887,
AKADEMISKA BOKTRYCKERIET,
EDV. BERLING.

1) *Rent fonetiska kännetecken* eller sådana som grunda sig på fonetiska förhållanden, hvilkas förekomst i och för sig i svenska riksspråket är senare än värkan af vissa ljudlagar i detta språk.

2) *Etymologiskt-fonetiska kännetecken* eller sådana som grunda sig på fonetiska förhållanden, hvilkas förekomst hos vissa ord i svenska riksspråket, när man sammanställer dem med andra germanska språks motsvarande former af samma ord, visar sig vara senare än värkan af vissa ljudlagar i detta språk.

Vid den praktiska tillämpningen af dessa bägge slag af kännetecken framträda utom den hufvudolikhet som ligger däri, att de etymologiskt-fonetiska kännetecknen icke kunna användas utan en viss kännedom af hvarje enskildt ords etymologi, tvänne andra olikheter. Den ena är den, att rent fonetiska kännetecken gälla för ord af hvilken härstamning som hälst, de etymologiskt-fonetiska åter endast för ord af germansk stam eller åtminstone så tidigt lånade hos de germanska folken, att de blifvit i afseende på sin följande utveckling i de olika germanska språken alldeles likställda med äkta germanska ord.

Den andra olikheten är den, att de etymologiskt-fonetiska kännetecknen gälla utan inskränkning, för så vidt som man utgår från säkra etymologiska sammanställningar, men de rent fonetiska kännetecknen icke alltid äro absolut giltiga såsom kriterier på främmande härkomst. Visserligen framgår äfven af dessa sistnämda kännetecken alltid, att de ord på hvilka de äga tillämpning äro unga i vårt språk samt icke uppkommit efter vanlig vid inhemsk ordbildning värkande analogi. Men de behöfva icke därföre nödvändigt vara lånade, utan de kunna vara sådana nyskapade ord, som antingen icke stå i något slags förhållande till språkets ärfda ordbildningsmaterial eller, ifall de tilläfventyrs uppkommit med en viss formell anslutning till några äldre ord i språket, dock icke kunna vara bildade af dessa efter vanlig språklig analogi, likartad med den som ger upphof t. ex. åt nya afledda eller sammansatta former af ett visst ord. Emellertid torde i det hela nyskapade ord af detta slag utan svårighet kunna hållas isär från andra på vanligt sätt bildade ord. De inskränka sig väl egentligen till dels interjektionella ord, hvarmed vi mena interjektioner och andra (vanligen af interjektioner afledda) ord som uttrycka s. k. naturljud, dels s. k. slang-ord eller vissa endast i mera vulgärt språk förekommande ord af alldeles tillfällig uppkomst. Härmed nekas naturligtvis icke,

att äfven interjektionella och vulgära ord kunna vara lånade; och om ett vulgärt ord egentligen tillhör folkspråket, ligger det nära till hands att förklara det såsom ett dialektiskt ord, d. v. s., för så vidt det förekommer i riksspråket, såsom där lånadt från annan svensk dialekt. I alla händelser bör framhållas, att, om man har för sig ett ord af alldeles okänd etymologi, men med en för rent svenska ord i allmänhet främmande fonetisk form, just denna form kan (när inga särskilda skäl tala däremot) gifva grundad anledning att misstänka, att ordet är lånadt. Häri ligger den egentliga praktiska betydelsen af våra s. k. rent fonetiska kännetecken.

Man skulle kunna indela de rent fonetiska kännetecknen i två grupper, allt efter som de till grund för desamma liggande fonetiska förhållandena utgöra kriterier på lån eller nyskapelse af ofvan angifna beskaffenhet hos alla ord där de förekomma eller endast med undantag för vissa kategorier af inhemska ord, där samma fonetiska förhållanden kunna förklaras dels genom värkan af nyare ljudlagar, dels genom nybildning eller ombildning efter analogi i svenska riksspråket. Då emellertid ett fasthållande af denna åtskillnad vid uppställandet af våra regler skulle medfört praktiska olägenheter (så t. ex. skulle *f*-ljud eller kort *b*-ljud såsom förekommande i ordslut räknats till den ena gruppen, men såsom förekommande inuti ord till den andra gruppen), hafva vi lämnat densamma alldeles å sido.

Exemplen till de följande reglerna äro, såvidt möjligt, valda med särskild hänsyn till tyska (nederländska) och från äldre nordisk litteratur hämtade lånord. Till dessa senare höra särskildt s. k. arkaistiska svenska ord.

Till undvikande af möjligt missförstånd må anmärkas, att vi här alltid använda ett par vanliga termer i följande betydelse:

Enkel = icke sammansatt.

Fornnordisk = tillhörande de nordiska fornspråken i allmänhet (icke särskildt det norsk-isländska fornspråket).

I.

Rent fonetiska kännetecken.

§ 1. **En diftong.**

I nysvenska riksspråket saknas helt och hållet inhemska diftonger, i det å ena sidan alla forna diftonger, som funnos i älsta fornsvenskan, tidigt förändrades så att de förlorade sin diftongiska natur, å andra sidan icke häller några nya diftonger (uppkomna t. ex. af äldre enkla långa vokaler) hafva uppstått härstädes, såsom fallet varit i många andra språk och äfven i åtskilliga svenska dialekter (jfr dock II, § 7 om ordet *nej*).

Med afseende på förvandlingen af de gamla diftongerna i fornsvenskan har man att särskilja två olika fall, beroende på diftongernas beskaffenhet. Om förra komponenten var palatal, senare komponenten icke-palatal (såsom t. ex. i fornsvenska diftongen *iu*, motsvarande urgermanskt *eu*, *eo*, och i alla de fornsvenska diftonger som uppstått genom s. k. brytning af ett urgermanskt *e* eller *i*), flyttades hufvudaccenten inom diftongen öfver på senare komponenten, och i sammanhang härmed förlorade förra komponenten sin rent vokaliska natur, så att den slutligen öfvergick till konsonantiskt *j*. Denna öfvergång var troligen genomförd tämligen tidigt i fornsvenskan, ehuru det torde vara svårt att bevisa, då i fornsvenska ortografien ingen skillnad gjordes mellan vokaliskt *i* och konsonantiskt *j*.

De diftonger som voro på annat sätt sammansatta sammandrogos i fornsvenskan (om man bortser från vissa dialekter, hvilka icke legat till grund för nuvarande riksspråket) till enkla vokalljud, så att af det forna *ai* blef *e*, af *au* blef *ö*. Denna sammandragning hade inträdt på en tid som ligger mellan de flesta runstensinskrifternas och de älsta handskrifternas tid, således senast fram på 1200-talet.

Dessa öfvergångar inträdde naturligtvis i de fall, då diftongerna stodo i betonad stafvelse. I obetonad ställning öfvergingo de forna diftongerna till enkla korta vokaler af olika slag, så att t. ex. obetonadt *au* kunde bli kort *o* eller kort *u* i fornsvenskan.

Såsom exempel på lånord med diftongen *au*, den enda diftong i vårt språk som har någon likhet med en fornnordisk diftong, må utom de latinska orden *augusti*, namnen *August, Laura, Maurits* o. s. v. anföras följande ord:

Bautasten af isl. *bautasteinn*.

Flau adj. af lågt. *flau*, ndl. *flaauw* matt, kraftlös, ljum, kallsinnig.

Gautiod, ett på lärda vägen danadt namn på Götaland, föreställande ett isl. **Gautþióð* (jfr *Sviþióð*).

Haubits af nht. *haubitze*, ursprungligen ett böhmiskt ord, förekommande i tyskan sedan Hussitkrigens tid (böm. *houfnice*, slunga, stenkastningsmaskin).

§ 2. **En icke-palatal vokal, om i samma stafvelse eller början af nästa stafvelse af samma enkla ord följer antingen ett *j* utom i förbindelserna *lj*, *rj* eller ock ett *sj*-ljud.**

Med afseende på *sj*-ljudet bör anmärkas, att här under detsamma icke innefattas det ljud som uppkommit af förbindelsen *rs*. Detta ljud kan visserligen i dialektiskt uttal alldeles sammanfalla med det vanliga *sj*-ljudet, men i riksspråket är det till sitt uttal tydligt skildt från detta.

Att, när *j* och *sj*-ljud i ifrågavarande ställningar förekomma såsom inhemska ljud i nysvenska riksspråket, den närmast föregående vokalen måste vara palatal, följer däraf, att de alltid på ett eller annat sätt hafva till sin historiska förutsättning ett ursprungligt *j* eller halfvokaliskt *i*, hvilka ljud i fornsvenskan, liksom i de öfriga nordiska språken, värkade i-omljud på närmast föregående vokal i samma ord, troligen redan på en tid som ligger före slutet af den s. k. urnordiska språkperioden.

Med afseende på de särskilda fall som höra under vår regel är att anmärka följande:

1) Ett *j* näst efter vokal i samma enkla ord kan icke i vårt språk härstamma från ett sådant *i* som varit senare komponenten af en gammal diftong (se § 1). Det måste således vara af konsonantiskt ursprung. Men konsonanter, som gifvit upphof till ett *j*

i detta läge, kunna endast hafva varit antingen ett gammalt *j* eller förbindelse af någon gammal konsonant (vanligen klingande guttural frikativa, fsv. *gh*) med följande *j* eller halfvokaliskt *i* (det förra efter ursprungligen kort, det senare efter ursprungligen lång stamstafvelse) eller slutligen ett gammalt *gh*, som blifvit palataliseradt till *j* genom beröring med föregående palatal vokal (jfr § 11). I hvilket fall som hälst förutsätter således ett *j* i ifrågavarande ställning, att den nästföregående vokalen är palatal.

2) Ett *j* som har annan konsonant än *r* eller *l* näst före sig efter stamstafvelse-vokalen i samma enkla ord kan endast härstamma från ett ursprungligt *j*, i det att inhemska ord af sådan form förutsätta en ursprungligen kort stamstafvelse (jfr vidare § 12).

3) Ett *sj*-ljud inuti ett enkelt ord af inhemskt ursprung härstammar alltid från ett *j* i förbindelse med föregående *s* (t. ex. i *hässja*) eller *sk* (t. ex. i *människa*, *Fläskjan*, namn på en holme i Mälaren).

4) Ett *j*-ljud näst efter *r* eller *l* kan vara uppkommet af fornsvenskt *gh*, utan att detta stått näst före något *j* eller *i*. Därföre finnas flere inhemska ord med icke-palatal vokal följd af *rj* eller *lj* (ehuru de enligt rådande skrifsed tecknas med *g*), t ex. *arg*, *sarga*, *varg*, *borg*, *sorg*, *svalg*, *galge*.

Dessutom kan *rj* i ett enstaka fall föregås af ett *a*, emedan detta i fornsvenskan på en senare tid, då i-omljudslagen längesedan upphört att värka, uppkommit ur äldre *æ* genom invärkan just af det följande *r* tillika med det före *æ* stående halfvokaliska *w*, nämligen i pronomen *hvarje*.

Af lånord med icke-palatal vokal och ett följande *j* meddelas här de vanligaste; först några af icke-tyskt ursprung, hvilkas främmande härkomst torde vara tämligen känd eller lätt insedd, därefter sådana, som af ett eller annat skäl förtjäna att särskildt påpekas.

Boj (*ankar-*); *boj* slags ylletyg; *boja*; *kaj*; *löfkoja*; *maj*; *majs*; *nojs* (eng. *noise*); *paj* (eng. *pie* pastej); *pajas*; *papegoja*; *soja*: *Thuja* ett slags barrträd; *trojadus* (jfr da. *troiedus*, mlågt. *troiedus*, af fornfranska *troi e dous* tre och två).

Ackja lappsläde; af lapska *akio*, *akje*, finska *ahkio*, dial. *akkio*; ordet är ursprungligen samma som isl. *ekja* f. åkning, körsel, lånadt till de finska folken redan i urnordiska språkperioden, då det hade formen **akjô*.

Bekajad adj.; ehuru ordets egentliga etymon är alldeles okändt, visar dess form otvetydigt, att det i närmaste hand är ett lågtyskt ord. Det förekommer i Gustaf I:s bibel i betydelsen »fången, insnärjd» i 1 Mos. B. 22: 13, där det talas om *en wädhur, bekayat med hornen vthi en törnebuska.* Ett subst. *bekayelse* i motsvarande betydelse fins i Rom. 11: 9 (redan i Nya Test. 1526).

Haj, ndl. *haai.* Ovisst är, om detta ord står i etymologiskt sammanhang med det nordiska namnet på en mindre hajart, sv. dial. *hå,* no. *haa,* isl. *hár,* med nasalt *á* i fornspråket enligt den grammatiska afhandlingen i Snorra-Eddan (jfr Noreen i Arkiv f. Nord. Fil. III, 40 f.). Skulle måhända det nederländska *haai* i sin ordning ursprungligen vara ett gammalt lån från nordiska språken?

Koj sofhytt; en annan, troligen senare lånad, form af följande ord.

Koja, mlågt. *koje,* ndl. *kooi* (äfven fågelbur, bikupa); förmodligen af lat. *cavea* bur.

Kultje af ndl. *koeltje* frisk vind.

Loj adj., mlågt. *loi,* mndl. *loy, looi,* nyndl. *lui*; af okändt etymon.

Mojna v. stillna (om blåst), bli vackert väder; en försvenskning af lågt. *sik mojen* bli vackert (om vädret); afledning af adj. lågt. *moje,* ndl. *mooi* vacker.

Naja v. (i sjömansspråk) sömma, lågt. *najen* (jämte *neien*), ndl. *naaijen,* samma verb som nht. *nähen* sy.

Pojke; af finska *poika* son, gosse, unge.

Rajgräs släktet Lolium (på ren svenska kalladt *repe*); nht. *raigras,* af eng. *raygrass* eller *ryegrass* (den senare formen antagligen beroende på folketymologi af *rye* råg). Enligt Fries (Ordb. öfver sv. växtnamnen, sid. 98) af fr. *ivraie* dårrepe (en afledning af adj. *ivre* rusig).

Skoja v., ndl. *schooien* stryka omkring och tigga. — *Skojare,* ndl. *schooier* tiggare, landstrykare. — Af samma stam hafva vi subst. *skoj* och iterativverbet *skojta* såsom nybildade former i svenskan.

Stoja v., väl af en lågtysk form motsvarande ndl. *stoeijen* leka, skämta, jfr da. *støie.*

Svaja v., lågt. *swajen,* ndl. *zwaaijen.*

Vaja v., väl af en lågt. form *wajen* (jämte *weien*), ndl. *waaijen* blåsa, samma som nht. *wehen.*

Till hithörande lånord få också räknas de i folkspråket bruk-

liga personnamnen *Kajsa* (för *Karin*, *Katarina*), *Maja* (för *Maria*; närmast väl af en form *Marja*) och *Moje* (för *Maurits*).

Tilläggsvis må anföras några äldre svenska, nu föråldrade, lånord med samma osvenska form:

Kajman namne (upptages ännu i Westes ordbok 1807, t. o. m. hos A. F. Dalin); i dial. också *kajme* m. och *kajma* f. (samt *kajnamne* genom folketymologi). Af finska *kajma* (gen. *kajman*) namne, kamrat, stallbroder; väl ett lånord från de baltiska grannfolken, jfr lett. *kaiminsch*, litau. *kaimynas* granne, en som bor i samma by (af litau. *kaimas* by).

Lodja lastbåt som användes på floderna vid östra Östersjökusten (från och med Weichsel norrut); af ryska *lodija*. I svensk litteratur lär ordet i denna form förekomma redan år 1615 i en bilaga till Hallenbergs historiska skrifter[1]) (jfr vidare Arkiv f. Nord. Fil. I, 223). I en annan form *lädia* med omljud, härstammande från den ryska sidoformen *ladija*, finnes samma ord redan på 1400-talet, nämligen i Gamla Krön., vs. 1522 f.: *Tha sagho the ther koma farande meer än tusende lädior.*

Maija, äfven *moija*, koja, fiskarhydda, förekommande i skrifter från slutet af 1500-talet[2]); finska *maja*, liv. *mai*, *moi* hydda, boning, hushåll; sannolikt ett lån från lett. *mâja* i samma betydelse (AHLQVIST Vestfinska språkens kulturord, sid. 97).

Såsom exempel på lånord med icke-palatal vokal och följande *sj*-ljud hafva vi endast att anföra sådana lätt igenkänliga främlingar som *duscha*; *klatscha* (från tyskan); *kuscha* (närmast af *kusch*, maningsord till hundar, af den franska imper. *couche*); *pascha*; *rutscha* (från tyskan); *tascha* (biljardspelsterm af obekant etymologi). Om ord med *sj*-ljudet i slutet se § 18.

Hit hör ett svenskt ortnamn, nämligen *Blasieholmen* i Stockholm.

Slutligen hafva vi att påpeka några interjektionella och vulgära ord med *j* föregånget af icke-palatal vokal:

Aj, *fy baj*, *hoj*, *åhoj*, *hojta*, *huj*, *oj*, *oja sig*, *uj*, *voj*, *voja sig*.

Haj adj. förskräckt, *haja till* häpna, rycka till af skrämsel äro väl också af interjektionell natur.

Goja smörja (kanske sammanhängande med *gor*, *gorr* i folkspråket, fsv. *gor* n.?)

---

1) Enligt meddelande af dr V. Kôersner.

2) Enligt meddelande af kanslirådet F. A. Dahlgren.

Moja (i skolgosse-språk) öfversättning af en text till hjälpreda vid studium.

Moja sig gona sig; måhända sammanhängande med lågt. *moje* adj. vacker?

Af tvifvelaktig uppkomst är:

Kaja, namn på en fågel; antingen ett inhemskt onomatopoetiskt ord, härmande kajans läte, eller troligare ett lånord; jfr mlågt. *kâ*, ndl. *kauw*, *ka*, fht. *kaha* o. s. v. i samma eller liknande betydelse.

§ 3. **Ett *a* med nästföregående *j*, *sj*-ljud eller *tj*-ljud i stamstafvelsen utom i sådana ord som ofta stå obetonade i satsen eller äro härledda af så beskaffade ord.**

Såsom inhemska ljud hafva *j*, *sj*-ljudet och *tj*-ljudet i ställning näst före stamstafvelse-vokalen alltid sin historiska förutsättning antingen uti en sådan guttural konsonant (ensam eller jämte föregående *s*), som blifvit palataliserad i beröring med följande palatal vokal, eller också uti ett *j* eller en förbindelse af en eller två konsonanter med följande *j*, dock så, att detta *j* självt nästan alltid uppstått af äldre palatal vokal, utgörande förra komponenten af en forntida diftong (endast i partikeln *ja* tyckes *j* mot den allmänna regeln motsvara ett urgermanskt begynnande *j*).

Men om i senare fornsvenskan ett *j* med följande *a* stod i stamstafvelse som bibehöll sin accent i satssammanhanget, alstrade *j* ett s. k. framåtvärkande omljud, så att *a* öfvergick till *æ*, nysv. *ä*. Så t. ex. blef af äldre fsv. *iarn, fiall, tiara, sial, stiarna* o. s. v. nysv. *järn, fjäll, tjära, själ, stjärna* o. s. v.

Däremot om *a* i förbindelsen *ja* var obetonadt eller endast hade svagare bi-accent eller levis (såsom t. ex. i ändelser), bibehöll sig *a* såsom sådant. En följd däraf är, att vi nu hafva tre inhemska ord med *a* näst efter begynnande *j*, nämligen:

1) *Jag*, 1 pers. pronomen. Af äldre fsv. *iak* uppstod enligt allmänna regeln senare fsv. *iæk* i betonad ställning i satsen, medan *iak* stod kvar som obetonad form och sedan öfvergick till *iagh*, nysv. *jag;* detta sista blef därefter ensamt rådande form, till dess i nysvenska talspråket en ny obetonad form *ja* utan *g* uppstått vid sid sidan af *jag* såsom betonad form.

2) *Ja*, partikel. Denna form förklaras af ordets ofta förekommande proklitiska eller enklitiska ställning i förbindelse med någon partikel, något pronomen eller annat ord, som uttalas med särskildt

eftertryck, t. ex. *ja så, ja visst, ja väl, ja men, du ja, han ja, så ja, å ja* o. s. v.

3) *Jaka* v., fsv. *iaka,* med *a* beroende på analogi efter stamordet *ja.*

Exempel på hithörande lånord äro:

Chance (uttalas dels med *tj*-ljud efter engelskan, dels med *sj*-ljud efter franskan) af eng. fr. *chance.*

Jacka, mlågt. *jacke,* fr. *jaque* o. s. v.

Jaga v., fsv. *iagha* och *iægha* (den senare formen undanträngd genom förnyadt inflytande från lågtyskan); mlågt. *jagen.* -- Om afledningen *jakt* i två skilda betydelser se nedan § 14.

Jan i brädspel, fr. *jan.*

Jarl, ett lånord från fornnordisk literatur i stället för det regelrätta nysvenska *järl,* som döljer sig i vissa ortnamn, såsom *Järlåsa, Järbo* m. fl.

Schack, mlågt. *schack* (äfven *schâk,* ndl. *schaak*), ital. *scacco* o. s. v., af det persiska *schâh* konung. En tidigare lånad form är det sammansatta fsv. *skaktavel, skaftavel,* jfr mlågt. *schacktafel, schattafel* schackbräde.

Schackra v., lågt. nht. *schachern,* ett judiskt-tyskt ord af hebreiskt ursprung.

Schagg, eng. *schag,* ragg, raggigt tyg; troligen af samma stam som sv. *skägg.*

Schakt, såsom ett bärgsmanna-ord troligen närmast från högtyskan, jfr nht. *schacht,* mht. *schaht,* ehuru väl egentligen ett lågtyskt ord, nämligen mlågt. *schacht* af äldre mlågt. *schaft,* egentligen skaft, trästång, begagnad såsom mått till bestämmande af djupleken af en graf eller grufva o. s. v.

Sjal, eng. *shawl* från persiskan.

Sjappa v. i folkspråket, väl af fr. *échapper.*

Skarlakan, mlågt. ndl. *scharlaken,* lånadt (med omtydning efter *laken* tyg, kläde) från romanska språken, där det är lånadt från orienten.

Hit höra också några namn, såsom *Jan* och *Janne* i folkspråket (af *Johán, Johánn,* med accenten på *a*), *Hjalmar, Fjalar* m. fl. af fornisländskt ursprung. Ett engelskt släktnamn har lämnat ett minne efter sig i *Chalmerska slöjdskolan.*

Bland nybildade svenska ord må först påpekas det rent ljudhärmande verbet *jama.*

Vidare må anmärkas åtskilliga ord med föraktlig betydelse i folkspråket, såsom *fjant* eller *fjanter* m., *pjaskig* och *pjasker*, *sjabbig*, *sjafsig*, *sjampa*, *sjaskig* o. s. v., af hvilka en del tyckas bero på äldre ord med mer eller mindre godtycklig ändring af konsonantljuden i ordens början; så t. ex. torde *fjant* bero på ordet *fant* i sv. dial. landstrykare, skojare, slarfver, tok, tölp o. s. v. (fsv. *fanter*, isl. fornno. *fantr* springpojke m. m.); *pjaskig* och *sjaskig* påminna om *taskig* i liknande betydelse, *sjafsig* om *hafsig* o. s. v.

Slutligen anteckna vi ett par ord af oviss härkomst:

Sjaber, ett slangord för *pängar;* utan tvifvel främmande, då äfven *b* inuti ordet är osvenskt (se § 9).

Sjasa v., väl ett onomatopoetiskt ord, knappast af fr. *chasser* jaga.

§ 4. **Obetonadt kort *i* näst före ändelsen *-ka* i trestafviga substantiv.**

Enligt den fornnordiska synkoperingslagen (framställd af Sievers i Paul-Braunes Beiträge, V) hafva sådana nordiska ord, som i urgermansk form voro trestafviga med obetonad kort vokal i öppen mellanstafvelse, förlorat denna vokal.

Längre fram fick man i vårt språk ånyo en hel mängd trestafviga ord med obetonad kort vokal i öppen mellanstafvelse, dels därigenom att lång mellanstafvelse-vokal blef obetonad och förkortad (såsom i svenska ord på *-are*), dels genom tillägg vid böjning, afledning eller sammansättning af en stafvelse till en tvåstafvig form, såsom t. ex. i subst. *afviga* och böjningsformer af adjektiv på *-ig* eller i sammansättningar med former slutande på kort vokal, t. ex. *rikedom*, *sedesam*, *gudelig* (af den gamla dativformen), *göromål*, *salubod* o. d.

Men det korta obetonade *i* i substantiv på *-ika* kan icke förklaras genom förkortning; dels känna vi icke något fornsvenskt substantiv på *-ika* med långt *i*, dels visar sig, då annars accentförlust och förkortning af *i* näst före *k* inträdt i fornsvenskan, att antingen *k* försvagats till *gh*, nysv. *g* (såsom i adjektiv på *-lig*, fsv. *-liker*, med dit hörande adverb), eller *i* alldeles försvunnit (såsom i fsv. *nalkan* nästan, *nalkas* v., båda afledda af ett adj. *naliker*, samt i *Nærke* af *Nærike*) eller bägge delarne inträffat (såsom i *Sverge* af *Sverike*). Icke heller kan *-ika* förklaras genom analogi i svenskan, ty vi hafva inga ord på *-ik* med kort *i*, annat än sådana mansnamn som *Erik* (hvilkas femininformer få långt betonadt *i*,

såsom *Erika*), och inga ord på kort *i*, som skulle kunnat bilda afledda former på *-ka*.

Lånord på *-ika* äro dels af latinskt eller grekiskt ursprung, dels lågtyska ord, bildade med *k*-suffix med deminutiv betydelse. Hit höra:

Binnika (binnike-band, binnike- eller *benike-mask*, väl med omtydning efter *ben)* af mlågt. *bindeken* n., demin. af *binde* band.

Fänika, mindre härafdelning i äldre tid (under gemensam fana); egentl. liten fana (i denna betydelse fins ordet i bibeln); jfr nylågt. *fänken* samt mt. *fenichen*, nht. *fähnchen*.

Krönika af äldre lågt. *kröneke* (jfr nylågt. *krönken* plur., »historier»), mlågt. *kroneke*, mlat. *chronica* f. (älst neutr. plur., grek. τα χρονικά).

Läddika i folkspråket (på 1500-talet äfven *ladikka* och *lådheka*) liten låda, da. *lædike;* jfr nht. *lädchen*. Samma ord fins i dial. i synkoperad form *lärka* (analogt med *burk*, fsv. *budhker*, da. *buddike*).

Näjlika, mlågt. *negelken*, demin. af *nagel* spik; jfr ndl. *nagelbloem* näjlika.

Persika, mlågt. *persik*, mlat. *persicum*.

Praktika (*bond-*), mlat. *practica*.

Remika eller *rämmika* slags ram, begagnad i tryckerier; demin. till lågt. *rame* ram, jfr nht. *rähmchen*.

Rättika; synes bero på en lågtysk blandningsform mellan det egentligen lågtyska *reddik* och mht. *retich*, nht. *rettig;* af lat. *radix* rot.

Röllika eller *rölleka* Achillea millefolium, mlågt. *roleke, releke* (det första *e* betyder väl *ö*); nylågt. *rölke, rölken*.

Sala-hybika (*sala-hypken*) ett slags kortspel som utföres med utlagda korthögar; förra delen *sala* är väl inhemsk, men den senare delen är lågt. *hüpken*, som enligt Dähnert är »ett icke obekant kortspel», och samma ord som mlågt. *hùpken* liten hög, demin. af *hùpe* hög (mht. *hûfe*, nht. *haufe*).

Ättika, fsv. *ætikia*, mlågt. *etik* o. s. v.

Hit hör också namnet *Annika*, demin. af *Anna*.

Okändt till sin etymologi är:

Tenlika slags spik.

§ 5. **Obetonad vokal näst före annan vokal i samma enkla ord.**

I de fornnordiska språken kunde obetonad vokal näst före annan vokal i samma enkla ord aldrig bibehålla sig som sådan.

Om en sådan fans i ordets älsta nordiska form, måste den falla bort enligt den fornnordiska synkoperingslagen. Där sedermera en sådan vokal af palatal natur kan antagas hafva uppstått af förra komponenten i en diftong vid accentens framflyttning, öfvergick den framdeles till konsonantiskt *j* (se § 1).

Till följd häraf förekommer i nysvenska riksspråket obetonad vokal näst före vokal endast i sammansatta ord (sådana som *läroår, Selaön, Hågaån* m. fl. ortnamn) samt i utländska ord.

Då äfven andra germanska språk gjort sig af med forntida förbindelser af obetonad vokal med följande vokal, hafva vi inga hithörande lånord af tysk stam med undantag af några få som i tyskan bildats med ändelse af främmande ursprung, t. ex.:

Klenodier plur. (nu föråldrad form); jfr nht. *kleinodien*; efter mlat. *clenodia.*

Slentrian; jfr äldre nht. *schlentrian* (nu vanligen *schlendrian,* lågt. *slenderjan*), afledt med latinsk ändelse af verbet *schlentern* (vanl. *schlendern,* lågt. *slendern, slentern*) gå makligt, masa.

Å andra sidan finnas ord af icke-tysk stam, hvilka dock genom ändelsens form i svenskan röja sig som lånade närmast från tyskan. Dit höra alla landsnamn på *-ien* (*Italien, Asien* o. s. v.) och folknamn på *-ier* (*belgier* o. s. v.), äfvensom:

Aktie; nht. *actie,* lånadt af ndl. *actie* af lat. *actio.*

§ 6. **Ett *a* näst före *rd* inom samma enkla ordstam, om icke näst före *a* står ett *v*.**

Af fornsvenskt, från urnordisk tid ärfdt, kort *a* näst före *rþ, rdh* med till själfva ordstammen hörande *þ, dh* har i nysvenska riksspråket blifvit *å*; t. ex. i *gård, hård, vårda, årder* af fsv. *garþer, harþer, varþa, arþer* o. s. v.

Denna öfvergång började sannolikt med förlängning af det korta *a,* så att detta blef likstäldt med det ursprungligen långa *a* och blef *å* samtidigt med detta sistnämda. Spår till förändradt uttal af *a* skönjes i skrifsättet med *aa* i vissa yngre fornsvenska handskrifter, som använda *aa* endast i sådana fall, där gammalt långt eller kort *a* motsvaras af *å* i nysvenskan (men icke där gammalt kort *a* motsvaras af nysv. *a*). Till dessa handskrifter hör textkodex af Smålandslagen från senare hälften af 1300-talet; där finna vi ett hit hörande fall, nämligen verbet *vaartha* ansvara (äldre fsv. *varþa* med kort *a*).

För öfrigt är att anmärka rörande denna öfvergång — i motsats till öfvergången från *a* till *å* framför *rt* (se nästa §) samt framför *ld*, *nd*, *mb*, där den ljudlagsenligt endast inträdde i tvåstafviga former med en omedelbart följande vokal (sonant?), såsom bevisas af sådana fall som adj. *kall* af fsv. *kald-*, *hand*, *lamm* af fsv. *lamb* — att den efter all sannolikhet inträdt äfven framför *rþ* i slutet af enstafviga former (liksom framför *ng*, se § 8).

I böjningsformer, där *d* i förbindelsen *rd* hör till ändelsen, står *a* kvar i nysvenskan, utan tvifvel genom invärkan af andra former af samma ord, t ex. *sparde*, fsv. *spardhe*.

Där *r* och *d* sammanträffat i sammansättning, står likaledes *a* kvar; om genom analogi eller icke, är omöjligt att afgöra, då *rd* här motsvarar fsv. *r* med explosiva *d*, hvilken förbindelse icke kunde förekomma i en enkel ordstam.

Näst efter ett *v* kan nysv. *å* framför *rd* motsvara ett fornsvenskt kort *a*, som i yngre fornsvenskan uppkommit af äldre fsv. kort *æ*; nämligen i verbet *varda* (fsv *varþa*, äldre *værþa*) och subst. *afton-*, *kvälls-*, *natt-vard* af fsv. *varþer*, äldre *værþer*. Detta af *æ* i ställningen mellan ett *w* (bilabial halfvokal) och ett *r* uppkomna *a* måste haft ett mera öppet uttal, än det ursprungliga *a* näst framför *rþ* hade vid samma tid.

Tillfälligtvis finnes också ett *v* näst före ett *a* af annat ursprung i ordet *gårdvard*; här beror formen *vard* på kompromiss mellan ett ljudlagsenligt **-vård* och den vanliga nysvenska formen *gårdvar* utan *d*, hvilken sistnämda form utgår från den gamla nominativen **-varr* af *-varþr* (enligt NOREEN, Nordisk Revy II, 12).

Bland hithörande lånord må nämnas följande:

Bard fornkeltisk skald; nht. *barde* o. s. v., lat. *bardus* gallisk skald.

Barder (på hvalar); ndl. *baarden*, plur. af *baard* skägg.

Gardarike, isl. *Garðariki*, namn på en del af Ryssland i forntiden.

Garde, nht. *garde* f., fr. *garde* (på 1600-talet brukades också i svenskan formen *guardie* af ital. eller sp. *guardia*).

Karda f., mlågt. *karde* kardtistel; mlat. *cardus*, ital. *cardo* (af klass. lat. *carduus*). Af samma stam hafva vi verbet *karda* (nht. *karden*), samt i sammansättning med ett rent svenskt ord: *kardborre* (jfr *abborre*, *sjöborre*).

Pard panter; mht. *part* (gen. *pardes*), *parde* m., lat. *pardus*.

Af forntyskt ursprung äro några personnamn, såsom *Bernhard*, *Gerhard*, *Gotthard*, *Hildegard*.

Till lånord får också räknas följande ord, som visserligen är svenskt, och där *a* skulle varit ljudlagsenligt i den nysvenska formen, om den varit ärfd från forntiden i det lefvande språket, nämligen:

Bardalek strid, förekommande i poetisk litteratur sedan något före medlet af 1700-talet; utan tvifvel ämnadt att föreställa ett *bardag-lek* af fsv. *bardaghi* slagsmål, strid (se Rydq. VI, 30 f.).

§ 7. **Ett *a* näst före *rt* i stammen af ett enkelt ord med vokal näst efter *rt*, såframt icke *a* kan bero på analogi från en enstafvig form med slutande *rt*.**

Af fornsvenskt kort *a* näst före *rt* med omedelbart följande vokal i samma enkla ord har blifvit *å* i nysvenska riksspråket. Detta bevisas af de tvåstafviga orden *årta* (isl. *arta*), *vårta* (isl. *varta*), *Mårten* (fsv. *Marten* af lat. *Martinus*).

Men framför *rt* i slutet af enstafviga former höll sig *a* kvar, såsom med säkerhet framgår af följande tvänne ord:

Kart m. omogen frukt; i dial. också mindre sten i åkern, äfvensom grof ytterbark på gamla björkar (Rietz 310); ordet fins i Legend. I, 670 (i en handskrift från 1520-talet) i uttrycket *ruffuor som eke karter*, där det synes betyda galläpple; äfven i norskan finnes *kart* m. knopp, knöl, omogen frukt. En sammansättning af samma ord är *kartnagel*, fsv. *kartnaghl*, isl. no. *kartnagl*, da. *kartnegl*. Ett denominativt verb af vårt ord är troligen det i Södermanlands folkspråk vanliga *karta* klättra i träd. I detta verb, liksom i tvåstafviga böjningsformer af substantivet, förklaras *a* genom analogi från den enstafviga formen.

Svart adj., fsv. *svarter*. Äfven här har analogien undanträngt *å*, så att *a* blifvit genomgående. Anmärkningsvärdt är, att *a* här är kort, men i *kart* långt. Detta torde vara att förklara så, att det långa *a* i *kart* beror på en s. k. kompromiss mellan ljudlagsenligt kort *a* i enstafviga former och ljudlagsenligt långt *å* i de tvåstafviga formerna.

Äfven preteriformen *vart* till *varda* skulle kunna vara exempel på ljudlagsenligt kvarstående *a* framför slutande *rt*, om man blott vore säker på, att formen *vart* med *t* vore äldre i vårt språk än öfvergången af *a* till *å* framför *rt*.

Detsamma kunde sägas om *hart när*, den i adverbiell användning isolerade neutralformen till adj. *hård*, fsv. *harþer*; men detta *hart* är kanske lånadt af mlågt. *hart*, som också användes adverbielt i samma betydelse.

Såsom exempel på hithörande lånord hafva vi endast att nämna ordet *karta*, samt några personnamn: *Artur*, *Marta*, *Martin*.

Under förutsättning, att den svenska öfvergången till *å* skulle gälla äfven sådana fall, där *rt* stode näst före likvida-sonant (hvilket väl är sannolikt, då det väsentliga vilkoret väl var, att *rt* fördelades på tvänne stafvelser, men ej kan stödjas med bevisande exempel), kan dock tilläggas ordet *marter* (mlågt. *marter* f.).

§ 8. **Ett *a* näst före guttural nasal (*ng*-ljud) utan omedelbart därpå följande *k* eller *n* i samma enkla ordstam, såframt icke *a* kan bero på analogi från samhöriga afljudsformer.**

Af fornsvenskt kort *a* näst före *ng*, hvilket motsvaras af nysvenskt *ng*-ljud i andra ställningar än i förbindelserna *nk* och *gn* (enligt det vanliga skrifsättet), har i nysvenska riksspråket blifvit *å*; t. ex. i *ånga*, *fången*, *lång*, *sång*, *ånger* af fsv. *angi*, *fangin*, *langer*, *sanger*, *anger* o. s. v.

Med afseende på förloppet vid denna ljudöfvergång kan man tveka, huruvida *a* först blifvit förlängdt (såsom *a* framför *rþ* och *rt*) och det däraf uppkomna *å* sedan ånyo förkortadt framför *ng*, eller det korta *a* utan förlängning öfvergått till kort *å* genom den nasala konsonantens invärkan — med andra ord, huruvida t. ex. i Smålandslagen och därmed likställda handskrifter, som använda *aa* endast för sådant gammalt *a* som blifvit nysv. *å* (jfr § 6), detta *aa* (t. ex. i Smålandslagens *gaungæ*, *saang* o. s. v.) nödvändigt betyder ett långt *a*, eller om därmed kan afses ett kort slutet *a*, som till kvaliteten liknade det gamla långa *a*, men var väsentligt olikt det gamla korta *a* i sådana fall där det bibehållit sig som *a* i nysvenskan. I alla händelser torde *å* framför *ng* varit kort vid midten af 1400-talet, då det i handskrifter efter denna tid stundom tecknas med *o* (se Schlyters företal till Kr. LL., sid. IV), ett skrifsätt som också är vanligt i Nya Testamentet 1526 (t. ex. *monga*, *longt*, *blodhgong* o. s. v.)

Att öfvergången af *a* framför *ng* till *å* ljudlagsenligt inträdde, äfven där *ng* stod i slutet af enstafviga former (jfr § 6), torde framgå icke blott däraf, att bevisligen gamla inhemska ord, som

hafva *a* framför *ng* utan analogi-invärkan, saknas i vårt språk, utan ännu säkrare af det nu uteslutande i enstafvig form förekommande ordet *bång* i uttrycket *buller och bång, bångstyrig, bing-bång* samt i släktnamnet *Bång,* motsvarande det dansk-norska *Bang.*

Framför *nk* har (om man bortser från sådana fall, där *k* är tydligt afledningssuffix, såsom *anka* af *and, manke* af *man*) *a* behandlats olika i olika svenska dialekter, så att i följd af dialektblandning i riksspråket finnes *å* i några, *a* i andra ord, t. ex. *kånka, stånka* (dial. *kanka, stanka*); *skank* (dial. *skånk*).

Framför *ng*-ljud med följande *n* i stammen i den ortografiska förbindelsen *gn,* fsv. *ghn,* står *a* kvar; t. ex. *agnar, ragn.*

Exempel på svenska former, där *a* beror på analogiskt afljud, framkalladt af samhöriga former med *i* framför *ng,* äro:

Dangla v. i sammanställningen *dingla och dangla* (jfr däremot *ding-dång, dingeli-dång* såsom refräng i visor).

Pling-plang (jämte *pling-plång*).

Sprang och *stang,* preter. till *springa, stinga.*

Andra afljudsformler äro af tysk härkomst, såsom *kling-klang, sing-sang.*

Med afseende på preter. *trang* till *tringa* är svårt att säga, om det uppstått alldeles självständigt i svenskan (jfr mlågt. *dwingen, dwank*); självfva verbet är lånadt, men långt innan det svenska *a* blef *å.*

Bland lånord med *a* näst före *ng* må nämnas följande:

Angel metkrok (egentligen sydsvenskt dialektord, men användt t. ex. af Ling); jfr da. *angel,* lågt. *angel,* samt isl. *ǫngull* i samma betydelse. — *Fotangel,* yngre fsv. *fota anglom* dat. pl. (Birg. Upp. II, 143) af mlågt. *vôtangel.* — Ett annat ord är *angel* vinkel, lat. *angulus.*

Hang n. i *an-, bi-, sammanhang* af lågt. nht. *hang* m.

Klang, lågt. nht. *klang.*

Langa v., lågt. *langen* räcka, ett afledt verb af adj. *lang* lång. — *Anbelanga* af samma stam; lågt. *anbelangen,* egentligen sträcka sig till.

Mangel, mlågt. *mangel* (jämte *mange*); anses vara samma ord som ital. *mángano* stenslunga, gr. *μάγγανον* krigsmaskin.

Rang, nht. *rang,* fr. *rang.*

Slang böjligt rör, på 1500-talet *slanga,* af mlågt. *slange* rör (särskildt om ett slags skjutvapen), egentligen orm; jfr nht. *schlange.*

Slang vulgärt språk, eng. *slang*.

Svang, subst. i uttr. *vara, komma i svang*; mlågt. *swank*, *swang-*, t. ex. *in den swank komen*.

Bland svenska ord med *a*, där detta icke uppkommit såsom afljudsvokal till *i*, hafva vi utom interjektionen *pang* att påpeka ett par etymologiskt dunkla ordstammar, där *a* kanhända uppkommit genom nyare kontaminationsbildning eller s. k. kompromiss mellan olika ord med närliggande form och betydelse, men af etymologiskt skilda stammar (således icke samhöriga former i vanlig mening).

Rangla v., *ranglig* adj., *benrangel* n.; jfr *ragla* v. samt den dialektiska formen *benragel*.

Skranglig, långskranglig adj., mahända påvärkadt af den ordstam som finnes i verbet *skramla*?

§ 9. **Kort *b*-ljud i annan ställning än såsom begynnelseljud vare sig i självfva ordet eller i senare ledet af en sammansättning eller (näst efter *m*) i efterstafvelse accentuerad såsom sammansättningsled.**

Samma kännetecken kunde också uttryckas på följande sätt:

Ett *b* med nästföregående lång eller obetonad kort vokal eller nästföregående konsonant inom ett enkelt och såsom enkelt accentueradt ord.

Den genom ljudskridning af förgermansk aspirata *bh* uppkomna bilabiala frikativan, urgerm. bilabialt *v*, öfvergick senare i de särskilda germanska språken till *b* i tre fall, nämligen i ordens början, i förbindelse med ett föregående *m*, samt vid förlängning (hvilken oftast berodde på assimilation). Däremot såsom kort ljud näst efter vokal eller annan konsonant än *m* i samma ord bibehöll sig det frikativa ljudet, hvilket i nordiska spraken sedermera endast förändrades från bilabialt till labiodentalt *v*. Från något annat fornspråkligt ljud än det förgermanska *bh* kan ett svenskt *b* såsom kort ljud icke härstamma, utom så till vida att i fornsvenskan ett parasitiskt *b* insköts mellan *m* och följande konsonantiskt eller sonantiskt *l* eller *r*.

Men äfven i förbindelsen *mb* har *b* i nuvarande svenska riksspråket icke hållit sig kvar i andra fall, än där det på grund af ursprunglig sammansättning börjar en stafvelse uttalad med stark biaccent eller s. k. semifortis (den accent som förekommer på stamstafvelsen i ett sammansatt ords efterled). Exempel därpå äro orden

ämbar och *ämbete,* hvilka äro gamla sammansättningar och accentueras såsom sådana, ehuru de med *b* början de senare delarna icke numera kunna särskiljas såsom själfständiga ord.

I alla andra fall har *b* i förbindelsen *mb* assimilerats med *m;* t. ex. i nysv. *dam* (stoft), *kam, lam* (subst.), *kummel, gamle, timmer, dymmelvecka, dimma* af fsv. *damb, kamb, lamb, kumbl, gambli, dymbilvika, dimba.* Af det sista af dessa exempel framgår, att assimilation inträdt äfven framför vokal med levisbetoning (svagare bi-accent), såsom särskildt framhållits af KOCK Språkhist. undersökn. om sv. akcent, II 387. Visserligen finnes å andra sidan *b* kvar i ortnamnet *Tumba* (i Södertörn), men detta måste just därföre betraktas såsom ett slags lånord, vare sig såsom arkaistisk eller såsom dialektisk form; ordet är väl detsamma som det i Uplands folkspråk förekommande *tumba* ställe där vägfarande ofta välta omkull med sina fordon; af samma stam som verbet *tumba* tumla, vältra sig, isl. *tumba* falla omkull.

Att assimilationen af *mb* till *mm* icke inträdde lika tidigt i alla ställningar, framgår af skrifsättet i äldre tider, jämfördt med vissa författares uppgifter.

Framför konsonantiskt *l* och *r* är det parasitiska *b* bortlagdt i skrifsättet i Gustaf I:s bibel, t. ex. *gamla, församla, somligha, iemra sigh* o. s. v. Dock brukades länge efteråt att skrifva *b,* så att SVEDBERG (Schibboleth sid. 3 f.) ansåg sig böra uppträda däremot.

Framför likvida-sonant höll sig *b* längre, åtminstone i ordet *timber* (där *b* icke var speciellt fornsvenskt inskjutet *b*); detta skrifves i Gustaf I:s bibel alltid med *b;* men i J. PETRI GOTHUS Dictionarium (1640) fins *timmeryxe* jämte *timbra, timbrekarl,* och SPEGEL (1712) har *timmer* (men *timber* = 40 skinn); att samme Spegel skrifver *dymbilwecka,* är väl att anse som arkaism, då SERENIUS (1741), som annars behåller *mb* i slutet och före vokal, har *dymmelwekan, kummel.*

Rörande *mb* i slutet och före vokal må anmärkas följande. Hos ARVIDI (1651) finnas ringrupperna *damb* : *kamb* : *lamb* : *wamb* samt *dimba* : *kimba* särskilda från orden med långt *m.* På 1690-talet yttrar AURIVILLIUS (Cogitationes, sid. 61), att *b* stundom förekommer efter *m,* såsom i *damb, kamb, wamb, kimb,* under det de samtidige LAGERLÖF och SALBERG beteckna *b* i slutet efter *m* såsom öfverflödigt skrifttecken (se NOREEN i inledn. till Columbus, Ordeskötsel, s. VIII, samt ANDERSSON Om J. Salbergs Grammatica

svetica, s. 36). Något senare (1707) finner SVEDBERG (ofvan anf. st.) *b* öfverflödigt i *kamb*, men antyder att det uttalades i verbet *kemba* kamma.

I äldre ordböcker brukas *b* såväl i slutet som före vokal i alla hithörande ord utan undantag till inemot midten af 1700-talet, då vi hos LIND (1749) träffa *kamm* och *kämma* jämte *kamb, kämba*, samt *kimme* jämte *kimb* tunnstaf, men *damb, lamb* med afledningar, *dimba, kimba* (klämta), *ramb* jämte *råmb* samt *rimba* (vimma, en fisk) endast med *b*. IHRE (1769) skrifver *dam, damma, kam, kämma, kim, kimma*, men *dimma* och *dimba*, samt *lamb, råmb* endast med *b*; SAHLSTEDT (1773) *råmm* jämte *vamb* (med *a*), annars *b* i de flesta hithörande orden. Ordet *lamm* utan *b* träffas ändtligen hos MÖLLER (Svensk-tysk ordbok, 1790), dock med *lamb* som sidoform. Ännu hos WESTE (1807) upptagas *damb, damba, dambig, dimba, dimbig* jämte de »bättre» *damm* o. s. v., för öfrigt *råmb* och *råmm, vimba*, men annars är *b* bortlagdt.

Det segt fasthållna bruket att skrifva *b* i slutet efter *m*, ehuru det före 1600-talets slut betecknats som stumt (äfven Aurivillii ofvan anförda uppgift behöfver icke betyda annat, än att *b* begagnades i skrift), talar för sannolikheten däraf, att *b* höll sig längre kvar i de tvåstafviga formerna, där *b* följdes af vokal, åtminstone i fall denna vokal hade levis-betoning, och att sålunda *b* i *damb, lamb, kimb, råmb* (*ramb*) berodde på analogien från sådana former som *damba, dambig, lamba*, plur. *kimbar, råmbar* o. s. v., möjligen också från former med bestämda artikeln såsom *dambet, lambet*, ifall *b* varit ljudlagsenligt kvar äfven framför en vokal utan något slags bi-accent.

Af lånord med *b* efter lång vokal eller annan konsonant än *m* finnas dels sådana som äro af icke-germanskt ursprung, dels högtyska ord (med *b* etymologiskt motsvarande svenskt *v* eller undantagsvis uppkommet af forntyskt halfvokaliskt *w*), men knappast några genuint lågtyska (möjligen med undantag af *svabel*), emedan *b* äfven i lågtyskan är främmande i ifrågavarande fall.

Af lånord med *mb* finnas inga tyska ord (emedan denna ljudförbindelse i alla tyska munarter assimilerades långt tidigare än i svenskan) utan endast ord från andra främmande språk eller från äldre svenska skriftspråket.

Af den förstnämda mycket talrika gruppen lånord må anföras följande:

Bibel; *ebenholts*; *fabel*; *feber*; *felb*; *fiber*; *glob*; *jubel*; *kabel* (lågt. *kabel*, sp. *cable*, mlat. *capulum* redan hos Isidorus); *kabeljo* (lågt. *kabeljau*, ndl. *kabeljaauw*, som anses vara omställning af *bakeljaauw* af baskisk härkomst); *kub*; *lob*; *möbel*; *pöbel* (tysk form af fr. *peuple*); *rubel*; *sabel* (ett östeuropeiskt ord af okänd härkomst; i de slaviska språken ursprungligen främmande; möjligen lånadt af magyar. *szablya*?); *sobel* (från slaviska språk; jfr TAMM Svenska ord belysta genom slaviska och baltiska språken, sid. 14); *tobak*; *tub*; *Fabian*; *Gabriel*; *Jakob*; *Ruben*.

Särskildt fästa vi oss vid följande tyska lånord:

Gelbgjutare, öfversättning af nht. *gelbgiesser* af *gelb* gul.

Snabel, nht. *schnabel* (jfr lågt. *snavel*).

Stab, nht. *stab*, egentligen staf, nämligen kommandostaf, sedan begagnadt om personalen som närmast omgaf den kommenderande befälhafvaren.

Sterbhus, nht. *sterbehaus* (jfr danska *stervbo* med *v* från lågtyskan).

Svabel (i sjömansspråk jämte *svabb*), synes vara lånadt från lågtyskan med förkortning af långt *b* och förlängning af det föregående *a*; jfr ndl. *zwabber* svabb.

Väbel, *fältväbel*; nht. *webel*, *feldwebel*, äldre *weibel*, nht. *weibel* vaktmästare, rättsbetjänt; till verbet mht. *weiben* röra sig af och an; jfr isl. *veifa* svänga, nysv. *vefva*.

Om det vulgära *sjaber* pängar se § 3.

Af lånord med *mb* må exempelvis anföras de utländska orden *amb* (af ital. *ambe* båda; nämligen båda numren), *ambra*, *bomb*, *bombert*, *cembra-tall*, *jamb*, *plomb*, *romb*, samt de arkaistiska svenska formerna *dumbe* (i bibeln), *timber* 40 skinn, *rimba* (jfr det zoologiska namnet *Cyprinus vimba*), *våmb*, äfvensom släktnamnen *Rålamb* och *Humble* eller *Humbla*.

§ 10. **Ett *f*-ljud i slutet eller inuti ett enkelt ord i annan ställning än näst före *s* eller *t*.**

I alla nordiska språk blef mycket tidigt, dock icke före den urnordiska språkperiodens slut, det i älsta tid förekommande *f* (hvilket då var bilabialt), dels såsom slutljud, dels när det stod inuti

ord utan omedelbar beröring med en annan klanglös konsonant, förvandladt till *v* (först bilabialt, sedermera labiodentalt *v*; jfr § 9). Till följd häraf förekommer inhemskt *f* i nysvenskan endast i följande fall:

1) I början af ord.

2) I sammansatta ord såsom begynnelseljud i efterledet. I några hithörande sammansättningar har förra ledets slutkonsonant assimilerats med efterledets begynnande *f*, t. ex i *guffar, skafföttes* (väl af ett fsv. **skak-fötes*, jfr Rydq. IV, 340), i folkspråkets *våfferdan* för *vårfrudagen* o. dyl. Ett sammansatt ord är otvifvelaktigt också ett sådant svenskt ortnamn som *Seffle* i Värmland.

3) I förbindelserna *fs* och *ft*, vare sig att dessa härstamma från urgermanskt *fs* (dock är urgerm. *fs* knappt säkert uppvisadt) och *ft*, eller de uppstått i en senare språkperiod, sedan den fornnordiska synkoperingslagen (jfr § 4) inträdt i värksamhet, sålunda att någon labial konsonant sammanstött med följande suffixalt *s* eller *t*; t. ex. i *räfsa, räfst, krafsa, nafsa, tafs, hafsa, hafs* (gen. af *haf*), *lifs, skifta, luft, tolfte, lärft, haft* o. s. v.

Förbindelse af *f* med annan klanglös konsonant än *s* eller *t* förekommer icke i svenska ord (såsom t. ex. i isländskan i verbet *rífka*).

Bland den stora mängden af hithörande lånord meddelas här dels åtskilliga valda exempel på främmande ord af hvarjehanda härkomst, dels företrädesvis ord af tysk börd eller sådana, där i alla händelser *f*-ljudet såsom sådant är af tysk uppkomst, nämligen antingen uppkommet med högtysk ljudskridning af gammalt *p* eller ock med skärpt uttal och förlängning af tyskt (vanligen lågtyskt) *v*.

Biffstek (eng.); *bischoff* (nht.); *buffel*; *buffert* (eng. *buffer*); *doffel*; *elfenben*; *golf* hafsbukt (ital. *golfo*); *griffel* (nht. *griffel* af osäker etymologi); *kaffe*; *kamfert*; *koffert* (med det slutande *t* från lågtyskan; fr. *coffre*); *löffel-and* sked-and (nht. *löffel-ente*); *offentlig* (nht.); *offra*; *priffe* (vulgärt för *préférence*); *puffa* utbasuna (eng. *puff*); *ruff* i bet. drift, verve, fart (eng. *ruff* enligt Rydq. III, 158); *saffran*; *siffra*; *soffa*; *stoff*; *schiffer* hemlig skrift; *toffel* (lågtysk förkortning för *pantoffel*); *träffa* med adj. *förträfflig* (nht. *treffen, vortrefflich*); *tryffel*; *tuffsten*.

Särskildt må framhållas följande:

Fiffig, nht. *pfiffig* af *pfiff* m. knep, egentl. hvisslande med pipa. — En nybildning i svenskan är väl verbet *fiffa upp*.

Förbluffa, mlågt. *vorbluffen.*

Försoffa v., mlågt. *vorsuffen* sv. v. förvirra, förlora besinningen; att detta lågtyska verb är lånadt från mht. *versûfen* (partic. *versoffen*), sammansatt form af *sûfen* supa, bestyrkes däraf, att fsv. partic. *op-, upsupin* kan betyda medvetslös, försoffad (se Rydq. VI, 345, 488). Grundbetydelsen af vårt *försoffa* är väl således berusa.

Gaffel, mlågt. *gaffele,* jfr nht. *gabel* (troligen ursprungligen samma ord som nysv. *gafvel,* fsv. isl. *gafl,* som väl egentligen betecknade den gaffel-lika toppen på husgafveln i forna tider).

Klaff; väl af en högtysk sidoform till det från lågtyskan lånade nht. *klappe,* jfr verbet nht. *klaffen* glappa.

Knuffa, lågt. *knuffen.* — Af samma stam kommer väl det vulgära ordet *knyffel, hedersknyffel;* jfr lågt. *knuffeln,* ndl. *knoffelen* dänga, slå med knytnäfven.

Koff slags fartyg, ndl. *kof.*

Kyffe n., mlågt. *kuffe* och *kiffe* f., nylågt. *küffe, kuffe, kiffe;* ndl. *kuf;* jfr å ena sidan det danska *kippe,* å andra sidan isl. *kofi* i liknande betydelse. Måhända är vårt ord ytterst att härleda från lat. *cavea* bur (hvaraf mht. *kevje,* nht. *käfig,* ndl. *kevie*).

Muff, lågt. *muff,* ndl. *mof,* troligen af romansk härkomst; jfr mlat. *muffula,* fr. *moufle,* hanske utan fingrar.

Puff jämte *buff* stöt, med verbet *puffa, buffa;* lågt. *puff, buff, puffen, buffen;* ndl. *pof, poffen* o. s. v. Ordstammen är i alla händelser af onomatopoetisk uppkomst, men kanske närmast från romanska språken, där den onomatopoetiska stammen *buf* isynnerhet betecknar vindstöt, häftigt blåsande.

Reffla v., lågt. *rifeln* (af samma rot som *rîven* rifva).

Roffa, af mlågt. *rôven,* samma verb som nysv. *röfva,* isl. *raufa.*

Ruff på fartyg, mlågt. *rôf,* ndl. *roef,* samma ord som isl. *hróf* n. skjul och eng. *roof* tak.

Skaffa, mlågt. *schaffen,* gammalt lån från högtyskan och samma verb som nysv. *skapa.* — Af samma stam finnas flere afledningar: *skafferi, beskaffad, rättskaffens* o. s. v.

Skiffer, nht. *schiefer;* mht. *schiver* flisa af trä eller sten, mlågt. *schiver* takspån; af samma rot som mlågt. *schîve,* nysv. *skifva.*

Skuffa v.; antingen af mlågt. *schûven* st. v. (samma ord som sv. dial. *skjuva,* nht. *schieben*) med samma förkortning af den långa

vokalen som i *roffa*; eller ock möjligen af mht. *schupfen*, *schuffen* stöta till, stöta undan (mlågt. *schuppen*).

Skyffel, lågt. *schüffel*; jfr dels mht. *schûvel*, nht. *schaufel*, dels ndl. *schoffel*, hvilket sista formelt motsvarar nysv. *skofvel*, da. *skovl*, ags. *scofl*, eng. *shovel*.

Skymf och *skymfa*; nht. *schimpf*, *schimpfen* (mlågt. *schimp*, *schimpen*).

Slöjf, nht. *schleife*, äldre *schläufe*; af samma rot som nht. *schlüpfen* samt got. *sliupan* o. s. v.

Straffa; mlågt. *straffen*, *strafen* v., ndl. *straffen*; antagligen lånade från mht. *sträfen*, nht. *strafen*, hvars etymon är obekant. — *Straff* n.; ndl. *straf* f., nht. *strafe* f.

Stuff profstycke af ett mineral; nht. *stufe*, antagligen lånadt af mlågt. *stûve* stump, ändstycke (på ett tyg), samma ord som nysv. *stuf*, fsv. *stuver*, isl. *stúfr*.

Taffel, mlågt. *taffele*, *tafel* f., mht. *tavele*, *tavel* (jämte *tabele*, *tabel*), fht. *tavala* o. s. v.; ett gammalt lån från lat. *tabula* (ital. *tavola* o. s. v.), hvaraf äfven det svenska *tafla*.

Våffla, lågt. *wafel* (nht. *waffel* från lågtyskan), troligen egentligen betecknande honungskaka och af samma stam som nht. *wabe* (väl hörande till samma rot som *weben* väfva); jfr det från tyskan lånade fr. *gaufre*, som betyder både våffla och honungskaka.

Ett par ord med romansk ändelse, men af tysk härkomst, äro *kofferdi* och *staffli* (om hvilka se Tamm Om tyska ändelser i svenskan, sid. 24 f.) För öfrigt hafva vi bland hithörande lånord en mängd personnamn, dels från äldre nordisk litteratur, såsom *Astolf*, *Botolf*, *Brynolf*, *Fridolf*, *Fritiof*, *Rolf*, *Torolf*, dels från tyska munarter, såsom *Adolf*, *Detlof*, *Rudolf*, dels från andra främmande språk, såsom *Josef*, *Stefan* eller *Staffan*, *Kristoffer*.

Slutligen äro att nämna några få interjektionella, vulgära eller etymologiskt dunkla ord, såsom interjektionen *uff* (jfr nht. *uf*); *fuffens* subst.; *gruffa* (väl ljudhärmande ord, kanske egentligen liktydigt med grymta?); *luffa* (af nht. *laufen*?); *piff* subst. (jfr den interjektionella afljudsserien *piff*, *paff*, *puff* från tyskan).

§ 11. **Ett *j* näst före annan konsonant än *d* utom i former hörande till sådana inhemska ord där stammens slutkonsonant är *j*.**

Sedan i vårt fornspråk de forna diftongerna med *i* såsom senare komponent försvunnit (jfr § 1), kunde ett *j* eller halfvokaliskt *i* endast förekomma i två fall, nämligen dels i de genom brytning uppkomna tveljuden, hvilkas senare komponenter naturligtvis äro vokaler, dels i ändelser med nästföljande vokal (näst före konsonant i ändelser måste *j* försvinna eller ock stod i dess ställe ett vokaliskt *i*). Häraf följer, att ett inhemskt *j* näst före konsonant i nysvenska riksspråket icke kan härstamma från gammalt *j* eller halfvokaliskt *i* annorlunda än genom analogi från former med *j* näst före vokal.

Ljudlagsenligt kan *j* näst före konsonant endast komma af gammalt *gh* i följande fall:

1) Emellan en palatal vokal och fsv. *þ*, nysv. *d*; t. ex. i de nysvenska orden *fräjd, fröjd* (fsv. *fryghþ*), *helbrägda* (också uttaladt med *g*-ljud, troligen genom invärkan från skrifsättet), *häjda, höjd, slöjd.*

2) Emellan en palatal vokal ock ett sedermera synkoperadt obetonadt *e* (fsv. *i*) näst före ändelsen *-lig* i adjektiv. Att *j* här är ljudlagsenligt, synes framgå af de i vårt språk isolerade orden *däjlig, möjlig*, fsv. *dæghiliker, mögheliker*, båda gamla lånord från lågtyskan (mlågt. *degelik, mogelik*). Hithörande inhemska former åter, såsom t. ex. *böjlig, löjlig, outsäjlig*, äro alla så till vida likstälda med analogibildningar, att de alltid hafva vid sin sida ett inhemskt stamord med ljudlagsenligt *j* före vokal.

3) Näst efter *r* eller *l*, åtminstone där *gh* stod näst före fsv. *þ*, nysv. *d*, såsom i nysv. *följd, häljd*; väl äfven i sådana former som *bärgning* och *bärglig* (ifall de äro tillräckligt gamla i språket).

Genom analogi från inhemska former med *j* till slutkonsonant i stammen kan annars naturligtvis *j* förekomma näst före konsonant i böjnings-, aflednings- och sammansättningsformer, såsom *säjs, böjs, höjs, röjs, väjt, böjt, höjt, röjt, töjt, sväljt, följt, höljt, värjt, böjning, höjning, röjning* o. s. v.

Af hithörande lånord finnas inga med annan konsonant näst före *j*; och då de med icke-palatal vokal näst före *j* redan äro be-

handlade i § 2, återstå här att omnämna endast ord med ljudförbindelserna *äj* och *öj* näst före annan konsonant än *d*, såsom:

Böjtla v. och *vindböjtel*, nht. *beuteln* v. och *windbeutel*, af *beutel* påse.

Däjsa v. (sjöterm); ndl. *deinzen* vika tillbaka; af obekant etymologi.

Flöjt, mlågt. *vloite*, ndl. *fluit*; af fornfranska *flaüte*, *fleüte*.

Mäjsel, nht. *meissel*, fht. *meizil*, samma ord som isl. *meitill*; till verbet isl. *meita* klippa, beskära, got. *maitan* hugga.

Päjla mäta vattnets djup, mlågt. *pegelen*, *peilen* af subst. *pegel*, *peil* märke som visar, huru mycken vätska ett kärl innehåller, eller visar vattenståndet.

Säjsa v. och *säjsing* (sjötermer); ndl. *seisen* v., *seising* f., sannolikt lånade af eng. *seize* v. och *seizing* i samma betydelse, egentl. gripa, gripande (fr. *saisir* gripa).

Ytterligare exempel: *gnäjs* (nht. *gneis*); *käjsare*; *löjtnant*; *mäjram*; *näjlika* (se § 4); *släjf* (§ 10); *späjs* i *späjskobolt* (nht. *speise* f. eller *speis* m., mht. *spise* f. klockmalm); *sträjk*; *säjlare* (nht. *seiler*).

Ett lånord, sannolikt från tyskan, är väl också *kröjsel* slags glasmästarvärktyg.

Hit höra mansnamnen *Einar* från isländskan och *Reinhold* från tyskan.

§ 12. **Ett *j* i ändelse näst efter flere konsonanter eller näst efter guttural konsonant.**

Före den fornnordiska synkoperingslagens tid (se § 4) fans suffixalt konsonantiskt *j* efter stamslutande konsonant endast i det fall, att stammen utgjorde en kort stafvelse, d. v. s. att dess slutkonsonant var kort och följde näst efter kort vokal. Men motsvarande suffix fogadt till en långstafvig stam hade icke *j*, utan halfvokaliskt *i*. Och när synkoperingslagen värkade, föll detta *i* bort, sedan det likväl först utöfvat en palataliserande värkan, som yttrade sig dels i omljud på stamvokalen, dels däri, att ett parasitiskt *j* utvecklade sig efter stamslutande guttural konsonant, men icke eljest. Sålunda finna vi t. ex. ett *j* (enligt äldre skrifsed betecknadt med *i*) i infin. och pres. plur. af sådana kortstammiga verb som fsv. *tælia*, *sætia*, *vækia*, *læggia* och i långstammiga på guttural som fsv. *böghia*, *fyl-*

ghia, sökia, þryskia, þrængia (där *j* beror på värkan af det försvunna halfvokaliska *i*), under det att i verb med lång stam slutande på icke-guttural konsonant, såsom *föra, hæmta, sænda* o. dyl. det forna suffixala *i* alldeles försvunnit.

Men äfven de ord som i fornsvenskan hade *j* näst efter guttural konsonant hafva förlorat detsamma i nuvarande riksspråket, antingen så att *j* sammansmält med föregående konsonantljud, nämligen med *gh* till *j* och med *sk* till *sj*-ljud, eller ock så att *j* alldeles fallit bort, nämligen efter *k* (*ck*), *gg* och *ng*.

Med afseende på tiden för dessa ljudförändringar är att märka, att af sammansmältningen af *gh* och *j* enstaka spår förekomma redan på 1300-talet (såsom i *þiia* för *þighia* tiga i Cod. Bur.) samt att den synes varit fullständigt genomförd fram på 1400-talet, då man å ena sidan finner *ghi* skrifvet för gammalt *j*, t. ex. i *möghia* mö, *hwarghiom, byrghias* börjas (se Rydq. IV, 266), å andra sidan t. ex. i Suso (från slutet af 1400-talet) *fölia, söria, böia* jämsides med *sighia, ophöghia, föghia* o. s. v.

Sammansmältningen af *sk* och *j* t. ex. i ordet *människa* är antagligen samtidig med samma företeelse i början af ord; således genomförd åtminstone före slutet af 1600-talet (jfr Andersson Om Johan Salbergs grammatica svetica, sid. 73). I alla händelser kan skrifsättet *menniska* utan *j* hos Serenius (1741) endast beteckna uttal med *sj*-ljud (hos Spegel skrifves ännu *menniskia*).

Bortkastandet af *j* (*i*) efter *k, gg* och *ng* hade i alla händelser börjat före 1600-talets slut. Likväl tycks det i en del ord hållit sig kvar tämligen långt fram på 1700-talet. Serenius skrifver *etikja, kyrkia, lyckja* (laqueus), *styrkja* subst. (men *styrka* såsom verb), *åskja, ökja, bryggja* subst., men å andra sidan *sköka, enka, läkare* (jämte verbet *läkja*), *dynga, springa* subst. Äfven hos Lind 1749 finnas några få ord skrifna med *j*, nämligen *lyckja, ökja* samt *kyrkja* jämte *kyrka, åskja* jämte *åska*, verbet *styckja* jämte *stycka*, men knappast några flere. — Om bortfallet af *j* efter *k, gg, ng* se för öfrigt Andersson anf. arb., sid. 69—71.

Såsom exempel på hithörande lånord hafva vi endast att omnämna de redan förut anförda orden *kultje* och *ackja* (se § 2), äfvensom:

Stiltje vindstilla; som det tyckes, beroende på sammanblandning af två nederländska ord, subst. *stilte* stillhet och adv. *stilletjes* stilla.

§ 13. **Ett *k*- eller *g*-ljud med omedelbart följande palatal vokal i stamstafvelsen, såvida det icke förekommer i en smekform till ett ord, som har icke-palatal vokal, till följd af invärkan från detta senare.**

Gammalt svenskt *k*, *sk* och *g* hafva näst före palatal vokal i samma stafvelse, om denna är ordets stamstafvelse, öfvergått till respektive *tj*-, *sj*- och *j*-ljud i nysvenska riksspråket.

Denna ljudförändring synes åtminstone i fråga om *k* och *sk* varit genomförd före 1600-talets slut (jfr ANDERSSONS nyss i § 12 citerade arbete, sid. 73). Att också *g* vid denna tid åtminstone kunde uttalas som *j*, framgår af i samma arbete (sid. 54) anförda exempel på ord med *j*-ljud betecknadt med *gi* eller *g*. Till sin första början är ljudöfvergången emellertid vida äldre, då redan tämligen tidigt i fornsvenskan icke sällan skrifves *ki* och *gi* för *k* och *g* framför *æ*, *ö* (t. ex. i textkodex af Upl. L., sporadiskt redan i VGL. I).

Den svenska ljudlagen värkar för öfrigt på visst sätt än i dag, i det att alltjämt nya lånord, sedan de vunnit allmännare spridning, vanligen få uttal med *tj*- och *sj*-ljud för *k* och *sk*, samt i all synnerhet med *j*-ljud för *g*. Men detta är nu för tiden att förklara som värkan af analogi, d. v. s. af den inrotade vanan att uttala skrifttecknen *k*, *sk* och *g* i svenskan med *tj*-, *sj*- och *j*-ljud.

Denna uttalsvana gör sig också gällande, när *k*, *sk*, *g* stå i obetonad förstafvelse (ehuru kanske mindre genomgående, särskildt i fråga om *g*; jfr t. ex. *gitarr*, *girland*). Huruvida i denna ställning ljudlagsenlig öfvergång skulle inträdt i svenskan, är omöjligt att afgöra, då vi icke hafva andra inhemska ord med sådan accentuering än sammansatta ortnamn, såsom *Kilafors*, *Kyleberg*, *Göteborg* o. dyl.

Näst före en obetonad ändelsevokal, *e* eller *i*, har *k* och *sk* bibehållit sig, samt det gamla *gh* åtminstone näst efter en icke-palatal vokal öfvergått till *g* (däremot näst efter *ö* har *gh* blifvit *j*, t. ex. i subst. *löje*; att vi hafva *g* efter *ä* i *läge*, *trägen*, är kanske värkan af analogi?).

Af ord med guttural konsonant framför palatal vokal i stamstafvelse finnas, som ofvan antydt är, undantagsvis sådana ord, där detta ljudförhållande förklaras genom analogi i svenskan, nämligen:

Kisse, allmänt smekord för katt, med *k*-ljudet beroende på tankeförbindelsen med själfva ordet *katt*.

Kina, kvinnonamn; smekform för *Katarina* eller *Karolina*; att namnets hufvudform är ett lånord, hindrar icke, att smekformen såsom sådan är svensk.

Bland lånord med *k* hafva vi inga tyska ord, emedan sådana fått svenskt uttal med *tj*-ljud. Af andra främmande ord må exempelvis nämnas: *kilo*, förkortning af *kilogram*, *kö* (f. *queue*), *kör*, *mankiller* (eng.), samt med *sk*: *skeptisk*, *skiss* eller *skits* (och *skelett*, ifall man får taga hänsyn till ord med obetonad förstafvelse). — Särskildt må påpekas ett ord med *k*:

Kille, kortspelsterm (uttalas också rätt allmänt med *tj*-ljud), af oviss etymologi; möjligen att härleda från eng. *kill* v. döda (= *killer* dödare?); eller kanske ett slags smekform af *arlekin*, *harlekin* (nht. *harlekin*, ital. *arlecchino*), utgången från ordets sista stafvelse och bildad i analogi med *Pelle* af *Per* o. dyl.?

Bland lånord med *g* hafva vi (utom släktnamn sådana som *Günther*, *Geber*) endast mera tillfälligtvis förekommande främmande ord, såsom t. ex. det tyska *geist* eller det franska *guide* o. dyl.

§ 14. **Förbindelsen *kt* i stammen af ett enkelt ord, ifall det icke är en afledning af en gammal inhemsk ordstam på *k*, eller (utan afseende på härledningen) ifall det har en icke-palatal vokal i stamstafvelsen.**

Före den fornnordiska synkoperingslagens tid (jfr § 4) fans förbindelsen *kt* icke i stammen af enkla ord i nordiska språken af det skäl, att här alldeles saknades afledningssuffix, begynnande med sådant *t* som skulle motsvara förgermanskt *d* eller *th*, och som skulle kunnat sammanstöta med ett stamslutande *k*. Däremot fans ett sådant *t* i en böjningsform, nämligen 2 pers. sing. preter. af starka verb; och ingenting hindrar att antaga redan urgermanskt (om också på gammal analogi beroende) *kt* exempelvis i fsv. *tokt*, isl. *tókt* af *taka* och i got. *taitokt* af *tèkan* o. s. v. Men i afledda stammar förekom i älsta nordiska språken, liksom i germanska grundspråket, ingen annan förbindelse af guttural konsonant med följande *t* än *ht*, hvilket motsvarade förgermanskt *kt*, beroende på sammanstötning af någon guttural konsonant med förgermanskt *t* såsom begynnelseljud i ett afledningssuffix. Af *ht* blef sedan i nordiska språken, där *h* i alla andra ställningar än i ordens början och näst före *s* tidigt (troligen ungefär vid den urnordiska språkperiodens slut) försvann, ett efter omständigheterna långt eller kort *t*.

Men sedermera blef *kt* en vanlig ljudförbindelse i svenska ord genom värkan af den fornnordiska synkoperingslagen, i det att dels direkt genom synkope af en kort obetonad vokal, dels genom nybildning i senare tid efter mönstret af synkoperade former, ett *k* sammanträffade med följande dental konsonant, eller ett *g* (fsv. *gh* eller *g*) sammanträffade med följande *t* vid böjning, afledning eller sammansättning. (Ett på *g* beroende *kt* förutsätter emellertid, att den föregående vokalen uttalas kort, såsom i *lagt, sagt, högt, hagtorn* o. s. v.).

Någon afledning på *t* af en ordstam på *g* finnes dock icke såsom inhemsk i vårt språk (ehuruväl teoretiskt taget intet hinder synes finnas för bildande af t. ex. ett iterativverb på *-ta* af en verbalstam på *g*), så att ett gammalt rent svenskt *kt* i ordstammen endast förekommer hos afledningar af stammar på *k*.

Gamla svenska afledda ord med *kt* hafva för öfrigt alltid i-omljud på stamstafvelsens vokal, ifall icke redan den oafledda stammen på *k* hade palatal vokal. De allra flesta hithörande orden äro bildade med den ändelse som motsvarar got. *-iþa* i feminina abstrakta substantiv. Genom synkope af *i* i denna ändelse sammanträffade *k* med *þ*, hvaraf väl till en början i fornsvenskan, såsom i isländskan, uppstod *kþ*, sedan *kt*. Visserligen får antagas, att endast sådana ord som haft lång stamstafvelse i sin älsta osynkoperade form fingo ljudlagsenligt i-omljud genomgående i hela böjningen. Men säkert är, att äfven de som haft kort stamstafvelse regelmässigt fingo genomgående i-omljud, hvilket torde bero på analogi dels från de till antalet öfvervägande långstammiga orden, dels troligen från fordom befintliga osynkoperade kasusformer af samma ord med ljudlagsenligt omljud, så att exempelvis isl. *spekt,* fsv. *spækt* af urnord. **spakiþa* egentligen är att anse som kompromissform af en form **spekiþ* i nom. och ack. sing. och en form **spakt* i de synkoperade kasus. Spår till former utan omljud träffas här och där i fornsvenskan, t. ex. *luktar þing* af en gammal gen. sing. till det vanliga fsv. *lykt,* samt *vrakt* för det vanliga fsv. *vrækt.* Men i nysvenskan hafva alla gamla inhemska ord bildade med ifrågavarande suffix i-omljud. Dit höra följande substantiv och af sådana bildade denominativa verb:

Lykt (i *ändalykt*) med verbet *lykta;* afledda af den stam som fins i verbet *lycka* tillsluta.

Rikta göra rik; denominativ af fsv. *rikt* rikedom.

Rykt med verbet *rykta,* fsv. *rökt, rökta*; afledning till fsv. *rökia* hafva omsorg.

Späkt, arkaistiskt lag-ord i uttrycket *hålla i späkt och lagom,* fsv. *spækt*; till adj. nysv. *spak,* fsv. *spaker.*

Täkt i en mängd sammansatta former (såsom *arf-, grus-, in-, kol-, ler-, löf-, sam-, sand-, torf-, våldtäkt*), fsv. *tækt,* afledning till verbet fsv. *taka,* nysv. *taga.*

Upptäckt; till *upptäcka.*

Ursäkt, fsv. *ur-, orsækt*; till adj. fsv. *ursaker, orsaker* saklös, oskyldig.

Väkt i *morgonväkt, nattväkt*; afledning till den stam som fins i verben *väcka* och *vaka*; egentligen kanske utgånget från ett gammalt adj. fsv. **vaker,* isl. *vakr* vaksam.

Äfven af ett annat suffix kan ett svenskt *kt* i afledning vara framkalladt, nämligen af ändelsen *-ta,* motsvarande got. *-atjan,* i iterativ-verb, hvilken ändelse också alltid måste vara åtföljd af i-omljud i gamla nordiska verb. Detta suffix finnes troligen i följande enda ord:

Fläkta v., fsv. *flækta*; af roten *flak,* som fins i nysv. *flaxa* och i fsv. *flakra* sväfva, da. *flagre* fladdra, flaxa, fläkta; jfr också nysv. *flacka.*

Våra lånord med *kt,* hvilka utgöra en hel mängd, kunna med hänsyn till denna förbindelses förhistoria indelas i tvänne hufvudgrupper:

1) Ord af latinskt eller grekiskt ursprung, där äfven de motsvarande tyska formerna (såsom lånade jämförelsevis sent) hafva *kt* (*ct*).

2) Ord med *kt* af ett tyskt (oftast lågtyskt) *cht,* hvilket dels kan bero på germansk stamslutande guttural sammanstötande med *t* i afledningssuffix (vanligen så, att *cht* motsvarar urgermanskt *ht*; undantagsvis så att det uppstått genom synkope af en vokal, nämligen i ordet *jakt*), dels kan i följd af tidigt lån härstamma från ett latinskt *ct,* som blifvit *ht* i forntyska språken, dels slutligen kan i lågtyska och nederländska ord vara uppkommet af ett gammalt germanskt *ft.*

Såsom exempel på ord hörande till den förra hufvudgruppen må nämnas:

Akt handling och *akter* plur. (lat. *actus* och *acta* plur.); *läktare* (mlat. *lectorium*); *insekt*; *punkt*; *takt* (lat. *tactus* beröring, anslag på strängarna af ett instrument).

Till den senare hufvudgruppen höra följande ord[1]):

Akt uppmärksamhet, uppsåt, med verbet *akta*; fsv. *akt*, *akta*; mlågt. *achte*, *acht* f. och *achten* v.

Akt ådömd fredlöshet, mlågt. *achte*, *acht* f., egentl. förföljelse (genom offentligt påbud), fht. *âhta* f. förföljelse.

Akter, mlågt. *achter*, fsax. *aftar* efter, bakom.

Aktig, ändelse i adjektiv, fsv. *-aktogher*; mlågt. *-achtich*, äldre *-haftich*, *-aftich*.

Andakt, mlågt. *andacht* f., mht. *andâht*.

Bikt, mlågt. *bicht*, fht. *bijiht* f.

Bukt (med sammans. *krumbukt*), lågt. *bucht*, ndl. *bogt* böjning (jfr ndl. *krombogtig* adj.).

Dikt adv. sjöterm (i uttryck såsom *segla dikt bidevind* o. dyl.) samt i äldre literatur och i dial. (äfven med formen *dekt*) i betydelsen starkt, duktigt, hurtigt, friskt (t. ex. hos SAHLSTEDT *slå dikt*, *ljuga dikt*; jfr RIETZ, s. 88, samt Arkiv f. Nord. Fil. II, 266. Af mlågt. *dichte*, *dicht* adv. starkt, duktigt, mycket (egentl. tätt), mlågt. *dicht* tätt; till adj. mlågt. *dichte*, *dicht* fast, trofast, pålitlig (egentl. tät, gedigen), mlågt. *dicht* tät, mht. *dihte*, samma adjektiv som sv. *tät*, fsv. *thæter*, isl. *þéttr*: ett gammalt *t*- particip af den germanska stammen *þih* (af äldre **þinh*), som fins i verbet got. *þeihan*, fsax. *thihan*, fht. *gi-dihan* förkofras.

Dikta v. göra ett fartyg tätt; lågt. *dichten*; af samma stam som föregående ord.

Dikta v. författa, uppfinna, fsv. *dikta* (äfven med allmännare betydelse: åstadkomma, förfärdiga något som kräfver insikt, skicklighet); mlågt. *dichten* skriftligen affatta, författa, tänka ut, uppfinna, ställa till; fht. *tihtôn* o. s. v.; af lat. *dictare*, egentl. föresäga något för någon till att nedskrifvas, låta nedskrifva; i senlatin också: författa. — Af detta verb komma två substantiv:

Dikt, fsv. *dikt* f., mlågt. *dichte*.

1) Jfr SCHAGERSTRÖM Om tyska lånord med *kt* i medeltidssvenskan. Upsala 1880.

Diktan, nu = tankeriktning på ett mål, sträfvan; fsv. *diktan* författande, skrift; troligen direkt utgånget ur mlågt. infin. *dichten* med anslutning till de svenska feminina verbalsubst. på *-an*.

Dräkt, dels i sammansatta former i betydelsen »dragning» motsvarande fsv. *drækt* f., en förändrad form af fsv. *dræt* f. dragning (isl. *dráttr* m.) med *k* beroende på invärkan af mlågt. *dracht* f. (verbalsubst. till mlågt. *dragen*, hvilket formelt motsvarar det nordiska verbet, fsv. *dragha*, nysv. *draga*, men har den afvikande betydelsen »bära»), dels såsom enkelt ord i betydelsen »kostym, uppsättning af gångkläder» lånadt af samma mlågt. *dracht* med antagande af detta tyska ords betydelse, ehuru med anslutning till det inhemska ordet i afseende på vokalen. — Af samma stam kommer adj. *dräktig*, mlågt. *drechtich* (*drachtich*), afledt af mlågt. *dracht* i betydelsen hafvandeskap. — Däremot är det ovisst, om samma stam ingår i de båda sammansättningarna *endräkt, tvedräkt*, fsv. *endrækt, tvedrækt*, mlågt. *êndracht* jämte *êndraft, twê-, twi-dracht* jämte *twidraft*; dessa ord torde snarare jämte fht. adj. *eintraft* simplex vara att ställa till samma rot som verbet mlågt. *drepen*, fht. *treffan* o. s. v. stöta på, råka, träffa (samma verb som det svenska *dräpa*, isl. *drepa*).

Duktig adj., mlågt. *duchtich*.

Flykt, fsv. *flukt, flokt*, yngre *flykt* f., mlågt. *vlucht* f.; egentligen två etymologiskt skilda ord; verbalsubstantiv dels till mlågt. *vlêgen* flyga (motsvarande ett urgerm. **fluhti-*), dels till mlågt. *vlên* fly, got. *pliuhan* o. s. v. (motsvarande ett urgerm. **pluhti-*).

Frakt, mlågt. *vracht* f.; antagligen samma ord som fht. *frêht* f. förtjänst och formelt motsvarande ett gotiskt **fraaihts* f., sammansatt af *aihts* egendom med prefixet *fra*. — Med olika vokal i stammen fans fsv. *fruktman, fryktman* befraktare, isl. *frykta* befrakta, mlågt. *vrucht* frakt, *vruchtman* befraktare. Kanske dessa former bero på omtydning, värkad af mlågt. *vruchten* njuta frukten af något (denominativ-verb till följande ord)?

Frukt, fsv. *frukt* och *frykt* f., mlågt. *vrucht* f; af lat. *fructus*.

Frukta v., fsv. *frukta*, mlågt. *vruchten* jämte äldre *vorchten*, fsax. *forhtôn*. — En annan form af samma stam är fsv. *frykta*, mlåg. *vruchten* (med i-omljud i yngre mlågt., ehuru det ej betecknades i vanlig skrift), fsax. *forhtian*; motsvarande nht. *fürchten* samt got. *faurhtjan* o. s. v.

Fukta v. och *fuktig* adj., mlågt. *vuchten, vuchtich*; af samma stam som mlågt. *vucht* adj. fuktig, fht. *fûhti, fûht* o. s. v. — Det

nysv. subst. *fukt* är kanske att förklara ur det kortare lågtyska adjektivet, användt som substantiv?

Fäkta v., fsv. *fækta*; mlågt. *vechten*, fsax. fht. *fehtan* st. v.

Gikt, dial. *ikt* (häraf växtnamnen *iktebär*, *iktegräs*), fsv. *ikt*, f.; mlågt. *gicht* jämte *jecht* f., ndl. *jicht*, mht. *giht*.

Häkta v., mlågt. *hechten* af äldre *heften*; jfr fsv. *hæfta*, *hæpta* i samma betydelse. — Af samma stam hafva vi *häkta* f., *häkte* n. och det föråldrade *häktelse*, hvilket sista kommer af mlågt. *hechtnisse* (äldre *heftnisse*, hvaraf fsv. *hæftilse*, *hæptelse*).

Jakt, i två betydelser: 1) jagande, 2) ett slags fartyg; fsv. *jakt*, *jækt*; mlågt. *jacht* f. i den förra betydelsen (såsom namn på fartyg förekommer mlågt. *jage-schip*); ndl. *jagt* f. jagande, *jagt* n. fartyg; det senare troligen beroende på ellips för *jagt-schip*, hvars grundbetydelse väl är ett fartyg afsedt till förföljelse och således snabbseglande. Den mlågt. formen *jacht* synes vara sammandragning af äldre *jaget*, jfr mndl. *jaget* jämte *jacht*, mht. *jaget* n. (f.), nht. *jagd* f.; och grundformen synes motsvara ett got. **jagôþus*, verbalsubst. till mlågt. nht. *jagen*, fht. *jagôn*. — Ett denominativ-verb af samma stam är:

Jäkta; jfr lågt. *jachten*, *jachtern*. Vokalen *ä* i svenskan tycks bero på det svenska af *j* värkade omljudet på följande *a* (jfr ofvan § 3), hvadan verbet torde vara tämligen gammalt i vårt språk; för nuvarande språkkänslan har det karaktären af iterativ-verb till *jaga*.

Knekt, mlågt. *knecht*; fht. *chneht*, ags. *cniht* o. s. v. Eget är, att det nysvenska ordet nu vanligen uttalas med slutet *e*-ljud. Huru skall detta förklaras?

Kräkta i sammans. *inkräkta*, äldre sv. *bekräkta* och subst. *våldskräktare*; mlågt. *krechten*, äldre *kreften*, öfverväldiga, taga med våld; till subst. *kraft*.

Lukt, mlågt. *lucht* f. luft, lukt; af fsax. *luft* luft, med samma begreppsöfvergång som t. ex. nysv. *väder*.

Lykta f., lågt. *lüchte* (jämte *luchte*); mht. *liuhte* f.

Makt, mlågt. *macht* f., fsax. fht. *maht* f. o. s. v. — Afledningar af samma stam äro *mäkta* v., *mäktig* adj. och *mäkta* adv., hvilket sista väl är hämtadt från mlågt. *mechtich* såsom adverb med samma förändring af ändelsen som i fsv. *svadana* sådan = mlågt. *sodanich*; detta antagande vinner särskildt stöd däraf, att *mäkta* på 1600-talet äfven kunde brukas som adjektiv (se NORELIUS i Arkiv f. Nord. Fil. II, 263).

Nikt frömjöl af en lummer-art, som användes till konsteldar; nht. *nicht* n. sinkoxid i form af sinkblomma eller sinkhvitt. Det tyska ordet anses egentligen härstamma från grek.-lat. *onychitis* hos Plinius, ett slags sinkmalm. Emellertid härledde man ordet redan tidigt af *nicht* intet, såsom framgår af de nylatinska uttrycken *nihili, nihilum album* samt det nederländska *niet* såsom benämning på samma ämne.

Nykter, äldre sv. *nöchter,* i Nya Test. 1526 *nöctern, nöcter,* omnämdt i företalet såsom ett för svenskan nytt ord; mlågt. *nuchtern, nochtern* (*nuchter-* i sådana kasus, där ändelsen var *-en*), nylågt. *nüchtern, nöchtern, nochtern,* ndl. *nuchter,* fht. *nuohtarnîn, nuohturn* o. s. v. Ordet härledes vanligen (med antagande af grundbegreppet »matutinus») från lat. *nocturnus* nattlig, hvarjämte några nyare forskare antaga invärkan från det germanska subst. fht. *uohta, ûhta* tidig morgonstund (got. *ûhtvo,* nysv. *otta* o. s. v.) i förening med föregående proposition *in* eller *an,* som förlorat sin vokal, såsom t. ex. säkert är fallet i det äldre ndl. *nuchte, nuchten, nuchtens* »mane, matutino tempore» hos Kilian. I tyskan förekommer för öfrigt äfven en form af adjektivet utan *rn*: mht. *nuoht* samt nht. dial. *nücht.* Se vidare GRIMMS Wörterb. VII, 968 f.[1]).

Näktergal; fsv. *næktergala,* förändrad form af *nættergala* (af gen. sing. *nætter* = isl. *nætr*) med *k* inkommet från mlågt. *nachtegal* m. af *nacht* natt.

Pakta i sammans. *förpakta*; mlågt. *vorpachten* af subst. *pacht* f., lånadt af lat. *pactum.*

Plikt skyldighet, vite, fsv. *plikt* f.; mlågt. *plicht* f. gemenskap, deltagande i något, förbindelse med andra för ett visst ändamål; åliggande, prestationsskyldighet; fht. *pfliht* o. s. v.; verbalsubst. till starka verbet, mlågt. *plegen* sysselsätta sig med, sköta om, hafva för vana, hafva till åliggande o. s. v., fht. *pflegan* o. s. v.

Plikt rum i aktern eller fören på fartyg; lågt. *plicht,* ndl. *plecht* f. mindre däck eller rum (till förvarande af saker) i fören eller aktern på fartyg; mht. *phlihte, pfliht* f. prora (LEXER II, 255). Ordets etymologi är ej känd. I svenska dial. kan vårt ord betyda ett löst golf i en båt (RIETZ 505); i denna betydelse fins i norskan *plitt* m. (se AASEN 570).

1) Enligt BRENNER (Literaturblatt 1885, sp. 53) hör fht. *nuohturn* till urgerm. **nôht-* natt, isl. *nótt.*

Prakt, mlågt. *pracht*, mht. *praht*, jfr mlågt. *bracht* i samma betydelse; fsax. fht. *braht* larm, skrik; väl af samma rot som sv. *braka*, *brak*.

Rikta vända, mlågt. *richten*, fsax. *rihtian*, afledt af samma stam som adj. mlågt. *recht*, fsax. *reht* = sv. *rät*, *rätt*. — En annan afledning af samma stam är adj. *riktig*, mlågt. *richtich*.

Rykte n., fsv. *rykte*, *rökte* n., äfven *rykt* f.; mlågt. *rûchte*, *rôchte* n. rop, skri, rykte; jfr mht. *ruoft* m. rop, rykte; till verbet mlågt. *rôpen*, mht. *ruofen* ropa.

Sakta adv. och adj., fsv. *sakta*; mlågt. *sacht*, *sachte*, äldre *safte* adj. samt *sachte* adv.; fsax. *säfto* adv. = fht. *samfto* adv.

Schakt, se I § 3.

Sikt i sammansatta verbalsubst. till verbet *se* (såsom enkelt ord endast i handelsspråket = uppvisning af en växel); lågt. nht. *sicht*, mht. *siht* f. — Bland de sammansatta formerna i svenskan märkes *åsikt*, en ganska ny öfversättning af det tyska *ansicht*, icke veterligen upptagen i någon tidigare svensk ordbok än A. F. Dalins (1853). — Bland afledningar af samma ordstam må nämnas: *ansikte* (mlågt. *ansichte*); *försiktig* (mlågt. *vorsichtich*); *sikte* n. (mlågt. *sichte* n.); *sikta* v. (utan känd förebild i lågtyska ordböcker). De båda sistnämda orden hafva de märkliga biformerna *syfte* n. och *syfta* v. (på 1600-talet äfven *siffta*), hvilka tyckas vara gamla analogibildningar, framkallade af växling mellan *kt* och *ft* i vissa andra lånord från lågtyskan (såsom *häkta*, *häfta*; *stikta*, *stifta*) och med öfvergång af *i* till *y* genom labialiserande invärkan af det påföljande *f*.

Sikta v. cernere; mlågt. *sichten*, äldre *siften*; ndl. *zichten* och *ziften*; eng. *sift*. — *Sikt* cribrum, ndl. *zift* f. Ordstammen är *t*-afledning af samma rot som subst. mlågt. *seve* n. såll, ndl. *zeef*, fht *sib*, nht. *sieb*.

Siktig i sammans. *lungsiktig*, *vattusiktig* o. d.; mlågt. *suchtich*, nht. *süchtig*, afledt af *sucht* f. sjukdom, samma ord som sv. *sot* i *lungsot* o. s. v.; af samma rot som vårt adj. *sjuk*.

Skäkta kastspjut eller slags större pil (i äldre litteratur från början af 1500-talet), af någon lågtysk form, afledd af samma stam som sv. *skaft*; vare sig omedelbart af ett mlågt. **schechte* f. = mht. *schefte* f. spiculum; eller ock af ett fsv. **skæfta*, *skæpta* = isl. *skepta* f. kastspjut, med *kt* hämtadt från mlågt. *schecht* spjutskaft; jfr ndl. *schicht* m. pil (i poetisk stil).

Slakt, fsv. *slakt*, mlågt. *slacht* f., fsax. fht. *slahta* f.

Släkt (fsv. *slækt* f.) och *släkte* n.; det förra troligen en tidigare, det senare en nyare svensk form af samma mlågt. *slechte* n. Ordstammen är en *t*-afledning af samma rot som verbet fsax. fht. *slahan* slå, äfven brås på, visa släktdrag.

Smäkta i sammans. *försmäkta*, fsv. *forsmækta*, af mlågt. *vorsmechten* utmattas af hunger, samt i partic. pres. *smäktande* trånande (jfr nht. *schmachtend*). Verbet är denominativ till fsv. *smakt* f. hög grad af hunger och däraf följande utmattning (se SCHAGERSTRÖM anf. arb., sid. 61) af mlågt. *smacht*, mht. *smaht* f.; troligen af samma rot som adj. fht. *smâhi* liten, ringa = nysv. *små*, isl. *smár*, så att grundbegreppet torde vara »afmagring».

Stikta v., föråldrad biform till *stifta*; fsv. *stikta*; mlågt. *stichten*, ffris. *stifta*, nht. *stiften* grunda, bygga, inrätta, anordna; fsax. *stihtan* jämte fornlågfrank. *stiftôn* bygga; ags. *stihtan* och *stihtian* anordna; jfr isl. *stétta* uträtta, gagna, hjälpa. — Ett subst. af samma stam är fsv. *stikt* biskopsstift, mlågt. *stichte*, *sticht* n., mht. *stift*. — I denna ordstam är växlingen af labial och guttural spirant långt äldre än den lågtyska och nederländska öfvergången från *f* till *ch* näst före *t*. Det tyckes som om man här borde antaga en germansk rot *stihw* »lägga grund, grunda», där dels *w* fallit bort, dels *hw* öfvergått till *f* (se KLUGE Etym. Wb. s. v. *stift* n.).

Sukta v. fåfängt åtrå, egentl. sucka efter något; mlågt. *suchten*, äldre *sûften*, ndl. *zuchten*; mt. *sûften* jämte mht. *siuften*; afledt af subst. mht. *sûft* suck (till verbet mht. *sûfen*, mlågt. *sûpen* supa, således egentl. insupande af andedräkt). Vårt verb har intet etymologiskt sammanhang med *sucka*, hvilket torde vara bildadt af samma rot som *suga* (jfr t. ex. *nicka* till *niga*, *bocka* till *buga*). — Det högtyska verbet, mht. *siufzen*, nht. *seufzen*, tycks bero på analogibildning efter iterativ-verb på *-zen* (enligt KLUGE).

Svikta v.; lågt. *swichten*, ndl. *zwichten* gifva efter; väl af samma rot som fsv. *svigha*, nysv. dial. *sviga* och *svigna*, isl. *svigna* böja sig, gifva efter för starkt tryck.

Trakta v., mlågt. *trachten*, mht. *trahten* öfverlägga, tänka på, betrakta, hafva till ögonmärke, eftersträfva; fht. *trahtôn*; af lat. *tractare*.

Tukt, fsv. *tukt*, *tokt*; mlågt. *tucht* f. uppfostran; verbalnomen till det starka verbet, mlågt. *tên*, fsax. *tiohan* draga, leda, uppfostra, nht. *ziehen*. — I danskan fins samma ord i en helt annan betydelse, nämligen *togt* tåg, krigståg.

Vakt f. och *vakta* v.; fsv. *vakt, vakta*; mlågt. *wachte* f., *wachten* v., afledningar till roten *wak* vaka. Ordstammen är måhända närmast utgången från det gamla *t*-participet till verbet mlågt. *wecken*, fsax. *wekkian* väcka, hvilket particip väl föreligger i mlågt. adj. *wacht* vaken.

Vaktel, namn på en fågel, mlågt. *wachtele*, fht. *wahtala* f., antagligen en afledning af samma stam som föregående ord.

Vikt, fsv. *vikt* (jämte *vækt*, förändrad form af ett fsv. **væt*, analog med *drækt* för *dræt*); mlågt. *wicht* f. och *wichte* f. (n.), verbalsubst. till *wegen* väga.

Äkta adj., fsv. *ækte, ækta*; mlågt. *echte, echt* laggift, äkta född, lagenlig; en sammandragning af samma stam som mht. *êhaft* laglig; sammansatt af *ê*, äldre *êwe*, *ee* f. lag, rätt (grundad på långvarig tradition), laga äktenskap (ursprungligen lång tid = got *aivs* tid, evighet) med adj. *haft*.

Det återstår att omnämna några ord med *kt* af oviss härkomst.

Fukter, kanske yngre form för det i dialekterna förekommande *fakter* underliga åthäfvor, upptåg, konstgrepp; jfr da. *fagter* (äldre *fagte*) later, åthäfvor.

Läkt smalt fyrkantigt bräde, da. *lægte*; väl af samma stam som mlågt. nht. *latte*, fht. *latta* (jämte *ladda*), ndl. *lat* i samma betydelse; jfr eng. *lath* (formelt = fht. *ladda*). Detta ords etymologi och grundform äro outredda. Hvad den nordiska formen vidkommer, kunde man tänka på omställning af *tk* till *kt* i en lågtysk deminutivform **letken* (= nht. *lättchen*).

Skäkta v. slå skäfvor ur lin; i dial. äfven *skäfta*, da. *skiætte*. Ifall *skäkta* vore iterativ-form till *skaka* (jfr Rietz 576), finge man antaga, att formen *skäfta* berodde på analogi eller också vore etymologiskt skild från *skäkta*. I annat fall finge man väl förmoda lån från ett annars okändt lågtyskt verb **scheften*, yngre **schechten*, som kunde vara afledt af subst. *schaft*, yngre *schacht* (*schecht*), stång, samma ord som sv. *skaft*. Eller får man tänka på samma rot som i verbet *skafva* eller subst. *skäfvor*?

Skäkta f. vägglus (i folkspråket).

Sukta v. sammandraga läder till skodon genom fuktning och torkning (Rietz 697); härtill subst. *sukt* och *suktläder*. Ordet, hvars

etymologi är okänd, synes vara ungt i vårt riksspråk, då det icke upptages i A. F. DALINS ordbok.

§ 15. **Förbindelsen *ps* utom i former bildade med ett inhemskt *s* af sådana inhemska ord där stammens slutkonsonant är *p*.**

Om man undantager orden *näpsa* och *näpst,* hvilka torde böra anses som lånord från äldre svensk litteratur, hufvudsakligen från bibeln, förekommer hos bevisligen svenska former *p* i förbindelse med följande *s* endast i sådana fall, där *p* kan förklaras genom analogi från samhöriga former utan *s*; t. ex. *kroppsdel, kroppslig, till öfverlopps, Upsala, klipsk, lapsk.*

Å andra sidan finnas i vårt språk många ord med *fs* i stammen. Och bland dessa finnas flere sådana, där *f* måste anses uppkommet af ett med aflednings-*s* sammanträffande *p*; t. ex. *nafsa* sl. m. *nappa*; *tofs* och verbet *tufsa till,* afledningar af samma stam som subst. *topp,* fsv. *topper* topp, hårtofs, hästman, forngutn. *tuppr* slags kvinnomössa, samt nysv. *tupp,* hvilket ord, ursprungligen betecknande tuppens kam, blifvit namn på själfva fågeln i stället för det gamla ordet *hane*; *rafsa,* troligen lånadt af lågt. *rapsen* och afledning till *rappa,* lågt. *rapen* (nht. *raffen*).

Häraf måste dragas den slutsatsen, att i nysvenska riksspråket *p* i förbindelsen *ps,* åtminstone efter en kort betonad vokal, ljudlagsenligt öfvergått till *f*. Med afseende på tiden för denna öfvergång må erinras om det af RYDQ. IV, 228 påpekade *krofsins* kroppens ur en handskrift från tiden vid år 1500 eller kort förut. Men å andra sidan måste ännu vid reformationen *p* hafva funnits i uttalet åtminstone af ordet *näpsa,* då detta skrifves med *ps* i Nya Test. 1526 och Bibeln 1541, oaktadt det i fornsvenskan ofta (kanske oftast) skrefs *næfsa.*

I fornsvenskan finnas för öfrigt flere ord skrifna än med *fs,* än med *ps,* äfven sådana där *f* säkert är det äldre ljudet, såsom *kæfsir* och *kæpsir* (af samma stam som mlågt. *keves-,* nht. *kebse* o. s. v.), *ofse* och *opse* (afledning till *of*), isl. *ofsi* m. fl. (jfr RYDQ. anf. st.). Häraf synes, att i äldre fornsvenskan förekommit en alldeles motsatt öfvergång från *f* till *p*. Men om denna öfvergång varit blott dialektisk i fornsvenskan eller tillhört en äldre period af svenska riksspråket, måste lämnas oafgjordt.

Bland lånord med *ps* må påpekas följande:

Gips, nht. *gips*, grek.-lat. *gypsum*.

Kalops, äldre sv. *kollops* (t. ex. hos IHRE) maträtt af bultade köttskifvor, troligen närmast att härleda från eng. *collops* (*schotch collops* slags kalfkotletter), plur. till *collop* köttskifva; jfr äfven lågt. *klops*, nht. *klops* (från lågtyskan) rätt af bultadt eller hackadt kött, antagligen samma ord som det engelska, med synkope af vokalen i den obetonade förstafvelsen (såsom t. ex. i lågt. *klör* färg af fr. *couleur* eller mlågt. *klatie* jämte *collatie* af lat. *collatio*, hvaraf också sv. *kalas*, äldre sv. *collats*) och sålunda icke att förklara af lågt. subst. *klopp* slag, klapp (med plur. *klops*, *klopse* rapp, stryk) till verbet *kloppen* slå, bulta, nht. *klopfen*. Det engelska ordet synes vara af franskt ursprung; jfr fr. *escalopes* plur. i samma betydelse[1]); detta ord åter har man velat förklara af fornfr. *escalope* snäckskal, i förmodan att ordet såsom köksterm egentligen skulle beteckna köttskifvor hoprullade till likhet med snäckskal.

Kapsel, nht. *kapsel* af lat. *capsula*.

Knaps interj., lågt. *knaps*, betecknande att något träffas af ett skott el. dyl.; jfr vårt verb *knäppa*.

Knipsa v. hastigt nypa af; väl icke af det svenska *knipa*, utan lånadt af lågt. *knipsen*, biform till *knippen* knäppa med fingret, äfven knipa af något med en sax el. dyl.; troligen egentligen ljudbetecknande ord af samma rot som näst föregående ord och sv. *knäppa*.

Mops; af lågt. *mops*, troligen ellips för *mopshund*, bildadt af stamordet till lågt. demin. *moppel*, *möppel*; jfr ndl. *mops*, *mopshond* samt *mop* i samma betydelse, samt det i Sverge brukliga hundnamnet *Moppe*. Vårt ord synes vara utgånget ur genitiven till ett substantiv med betydelsen grin, grimas; jfr eng. *mop* samt mht. *mupf*, *muff* grimas, sur min, äfvensom verbet eng. *mop*, ndl. *moppen* grina.

Raps, nht. *raps*; väl snarare en förkortad form af lågt. *rapsåt* (hvaraf också den nu mindre brukliga svenska formen *rapsat*) af lat. *rapa* rofva och lågt. *såt* sådd, än sammandraget af lat. *rapicium* (neutr. af adj. *rapicius*), såsom vanligen antages.

Rips slags bomullstyg; af eng. *ribs*, egentl. plur. till *rib* refben?

Rips, namn på växtsläktet Ribes (jfr nht. dial. *ribsel* samt böm. *rybizla* svarta vinbär); nylat. *ribes*, äfven *ribus* och *ribesium* (DIE-

1) I WESTES svensk-franska ordbok återgifves *kalops* med det franska *gascalopes*.

FENBACH Gloss. lat. germ. 497), hvilket uppgifves komma från arabiskan, där *ribas* skall vara namn på en annan, fordom med svarta vinbärsbusken förblandad växt, Rheum ribes (enligt HEYSE Fremdwörterbuch).

Snaps af lågt. *snaps* klunk bränvin, sup som tages i en klunk; egentligen samma ord som interj. *snaps*, betecknande att något hastigt bortsnappas.

Vips af lågt. *wips* interj., egentligen gen. sing. till subst. *wipp* hastig sväng, hvilket subst. också fins i svenskan i sammans. *vipp-gunga, vippmast, vippstång* samt med öfverförd betydelse i uttrycket *vara på vippen.*

Till lånord få också räknas de redan förut nämda svenska orden *näpsa* och *näpst.* — Från det vulgära språket må också tilläggas ordet *propsa* (enträget underhandla för att vinna en fördel), förmodligen ingenting annat än det franska *proposer* föreslå.

§ 16. **Förbindelsen *pt*, ifall den icke innehåller ett inhemskt *t* i böjningsändelse eller i ett sammansatt ord såsom begynnelseljud i senare ledet.**

Det fornsvenska *pt* i stammen af ord, så ofta det härstammar från urgammal konsonantförbindelse och icke blifvit en sådan först till följd af värkningarna af den fornnordiska synkoperingslagen (jfr § 4 och § 14), motsvaras alltid af *ft* i nysvenska riksspråket. Detta fornsvenska *pt* åter var i sin ordning uppkommet af äldre *ft*, i det *ft* i germanska grundspråket var den enda i afledda ordstammar förekommande förbindelse af labial konsonant med följande *t*, etymologiskt motsvarande förgermanskt *pt*. På nordiska språkområdet finna vi ännu i runskrifter *ft* allmänt brukligt (t. ex. *aftir, iftir* o. s. v. = nysv. *efter*). Men redan i älsta handskrifter i fornsvenskan är skrifsättet *pt* förhärskande. Emellertid förekommer också *ft* samt stundom *pft* och *fpt*. Då dessa olika skrifsätt gifva vid handen, att uttalet af det gamla *ft* växlat under den fornsvenska tiden, kan den tanken ligga nära, att *f* i förbindelsen *ft* på en del af det fornsvenska språkområdet aldrig upphört att vara frikativa, medan andra dialekter fått *p* för det biabiala *f*, sedan i nyare tid åter (labiodentalt) *f* för *p*.

Huru härmed än må förhålla sig, kan man säkert antaga, att i svenska riksspråket uttalet med *p* icke längre fans vid reformationstiden, alldenstund det ännu i början af 1500-talet rådande tra-

ditionella skrifsättet *pt* afskaffats och ersatts med *fft* såväl i Nya Testamentet 1526 som i Gust. I:s bibel 1541. Att i OLAI PETRI krönika särskildt ordet *epter* regelmässigt skrifves med *p*, kan icke gärna vara annat än en qvarlefva af en arkaistisk skrifsed, då andra ord skrifvas med *fft*, såsom *offta, scrifft* o. s. v.

När det fornsvenska *pt* beror på sammanträffande af *p* med dental konsonant i böjning eller med *t* i sammansättning, sedan synkoperingslagen aflägsnat mellanliggande obetonad kort vokal, motsvaras det af *pt* äfven i nuvarande riksspråket. Att *p* här beror på analogien efter samhöriga former (t. ex. i *knappt, köpte, skarpt* o. s. v.), är ytterst sannolikt, då folkspråket äfven i hufvudstadens närhet får *f* i böjningsformer af ord på *p*, likaså i det utländska *kaften* för *kapten*. Exempel på hithörande afledda ord af samma art som isl. *dýpt*, äldre *dýpþ*, djuplek (= got. *diupiþa*) finnas knappt i nuvarande riksspråket; men det gamla verbet *dryfta* ränsa säd från agnar (ännu upptaget i A. F. DALINS ordbok och i nyaste tid återupptaget i öfverförd betydelse) är utan tvifvel ett iterativverb af samma rot som *drypa* (formelt = ett got. **drupatjan*) och företer sålunda ett exempel på öfvergång från *p* till *f* i förbindelsen *pt*, äfven när den beror på synkope.

Lånord med *pt* äro hufvudsakligen grekiska och latinska ord, sådana som *krypta, optisk, scriptum, scepter* o. dyl. Förbindelsen *pt* är främmande för de romanska språken. Endast undantagsvis kan därföre ett ord med *pt* vara af romanskt ursprung, såsom *kapten*, där *pt* beror på synkope af *i* i fr. *capitaine*.

I tyskan finnes förbindelsen *pt* i enkla ordstammar endast undantagsvis i följd af gammal synkope, såsom i nht. *haupt*. Likväl hafva vi ett lånord från lågtyskan, nämligen:

Tapto, hos WESTE 1807 med accenten på det slutande *o*, hos LIND 1749 skrifvet såsom sammansatt *tapp-to*; jfr ndl. *taptoe* i samma betydelse; sammansatt af *tap* tapp och lågt. *tô*, ndl. *toe* till; således ordagrannt = »tapp till», d. v. s. tappen i öltunnan, när tiden är inne för truppen att gå till hvila; jfr nht. *zapfenstreich*.

§ 17. **Förbindelsen *ts* utom i former bildade med ett inhemskt *s* af gamla inhemska ord, där stammens slutkonsonant är *t* eller *d* (fornsvenskt *þ*).**

Under flere vidt skilda perioder har vårt språk gjort sig af med ljudförbindelsen *ts* med bortkastande (assimilation) af *t*. Redan på urgermansk ståndpunkt måste en sådan företeelse hafva före-

kommit såsom det sista momentet i den bekanta urgermanska förvandlingen af en stamslutande dental explosiva eller frikativa och därmed sammanträffande suffixalt förgermanskt *t* till (efter omständigheterna) *ss*, *s* eller *st* (t. ex. i urgermanska participformerna **wisso-*, nysv. *viss*, och **wiso-*, nysv. *vis*, båda bildade med suffixet *-to* af roten *wid* : *wid*, germ. *wit* : *wit*; i nysv. *foster*, isl. *fóstr* n. af germ. roten *fôð* föda med förgermanska suffixet *-tro*).

I en långt senare period af vårt språk, sedan den fornnordiska synkoperingslagen längesedan värkat, försvann *t* näst före *s* dels i superlativformerna *bäst* och *sist* (fsv. *bæzter*, *bæster* = got. *batists* och fsv. *sizter*, *sister*, superlativ till adj. *siþer*), dels i det *ts* som uppkommit af *t* näst före *l* i sådana ord som *nässla*, *vassla*, fsv. *nætla*, *vatli* (jfr bibelns *litsle* af *litle*).

I våra dagar blir gärna i okonstladt tal *t*-ljudet stumt i åtskilliga ord som i högtidligare språk uttalas med *t*, såsom *matsäck*, *båtsman*, *skjuts*, *låtsa*, *städsel*, *studsa*, *klots* o. dyl.

Äfven i lånordet *kalas*, på 1600-talet *collats*, *callats*, (mlågt. *collatie*, af lat. *collatio*) finna vi *t* bortfallet, medan däremot *t* kvarstår i det mindre folkliga lånordet *seglats*, som är bildadt med samma ändelse.

Af allt detta torde man vara berättigad till den slutsatsen, att *t* i förbindelsen *ts* i rent svenska ord öfverhufvud beror på analogi från samhöriga former med *t* eller *d* (fsv. *þ*) utan *s*. Säkert är i alla händelser, att *ts* såsom inhemsk ljudförbindelse aldrig förekommer i andra fall än sådana, där en dylik förklaring af *t* är möjlig och sannolik; såsom t. ex. i några afledningar med *sk*, såsom *vätska*, *västgötska*, *fåvitsk*; afledningar på *-sel* såsom *betsel*, *skötsel*, *födsel*, *gödsel*; adjektiven *brottslig*, *köttslig*, *rättslig* och subst. *brottsling*; ord som äro gamla genitivformer af nomina eller reflexivformer af verb; bland dessa märkas särskildt följande ord:

Gods, fsv. *goþs*, *goz* (*godz*, *gotz*), isl. fno. *góz* (*góðz*, *góts*) n., en till självständigt substantiv öfvergången genit. sing. neutr. med partitiv betydelse af adj. *god*, fsv. *goþer*, isl. *góðr*.

Låtsa v. (i talspråket *låssa*), en nydanad infinitiv till *låss*, *låts*, som dels är presensform = fsv. *latz*, presens till *latas*, dels också kan vara infinitiv (hvartill finnes ett nybildadt preter. *låddes*).

Skjuts, en utur sammansatta former, såsom t. ex. *skjutsfärd*, *skiutsreysa* (i Kr. LL.), *skjutsbonde*, *skjutshåll*, *skjutslega*, abstraherad gen. sing. af subst. fsv. *skiut* n. häst till skjutsning (jfr isl.

skjótr m.). Af substantivet *skjuts* har i nyare tid danats verbet *skjutsa*.

Ett ord har fått *ts* i slutet genom förkortning af en gammal sammansatt form, nämligen:

Drots af äldre *drotset*, fsv. *drotsæti, drotzet*.

Lånord med *ts* finnas i ganska stort antal. Bland dessa märkas särskildt sådana som äro lånade från Tyskland, åtminstone i närmaste hand. Större delen af de i tyskan inhemska orden äro sådana, där *ts* beror på högtysk ljudskridning af ett gammalt *t*. Vi meddela här de viktigaste lånorden.

Betsa v., nht. *beizen*, högtysk form af samma verb som sv. *beta*, isl. *beita* o. s. v., egentligen faktitiv till *bita*.

Blyerts, antagligen i äldre tid betecknande bly, användt till ritstift (jfr nht. *blei* och *bleistift* blyertspenna), nht. *bleierz* blymalm; af *erz* n. malm, ett uteslutande högtyskt ord.

Brits, lågt. *britsche, britze*, nht. *pritsche*; mht. *britzel-* i sammansättning; af obekant, möjligen slaviskt, ursprung.

Drätsel; äldre danska *dresel, dressel*; mlågt. *tresel*, äfven *trese*; mht. *tresel, trisol, tresor, trese, drese* m. fl. former; af fr. *tresor* skatt, lat. *thesaurus*. Då intet spår af *t*-ljud förekommer annat än i svenskan, ser det ut som om *t* här kommit till genom något slags analogi; kanske på det sätt, att man ansett den rätta formen **dräs-sel* såsom en mindre vårdad form i talspråket, liksom *gödsel, betsel* o. dyl. i folkspråket uttalas *gössel, bessel*?

Etsa v., ndl. *etsen*, lånadt af nht. *ätzen*; samma verb som isl. *etja* och egentligen faktitiv till vårt *äta*, således alldeles analogt med *betsa*.

Flöts lager af en bärgart; nht. *flötz*, äldre *fletze* n.; mht. *vletz, vletze* n. slät mark, jordgolf, samma ord som isl. *flet* n. jordgolf, en afledning till adj. *flatr* flat, fht. *flaz*.

Harts, nht. *harz*, fht. mht. *harz*; jfr mlågt. *hart* jämte *hars*, som väl liksom ndl. *hars* är lånadt från högtyskan.

Hetsa v., fsv. *hitza, hissa*; mlågt. *hitzen, hissen*, äfven *hessen*; ndl. *hitsen*. Jfr mht. nht. *hetzen*, hvilket väl motsvarar ett got. **hatjan* (af samma rot som sv. *hat* och *hata*). Svårt är emellertid att förstå, hvarföre ett högtyskt *e* skulle blifvit *i* i lågtyskan. Kanske beror det lågtyska verbet därföre icke helt och hållet på lån från mht. *hetzen*, utan på sammanblandning mellan detta och något annat liknande ord?

Hetsig; nht. *hitzig*, afledning af samma stam som *hitze* hetta.

Holts i sammansättning, betecknande olika slags trä; nht. *holz* n., samma ord som fsv. *holt*, *hult* n. liten skog, skogsbacke.

Katsa spjälgård till fiskfångst; i norrländska dial. *kattisa, kattis* m. m. (se RIETZ 313); kanske lånadt från det finska *katitsa* eller *katiska* i samma betydelse? Hos de södra grannfolken fins ett liknande ord med betydelsen fiskhåf af nät: da. *ketser*, lågt. *kesser, kescher, ketscher*, nht. *käscher* (från lågtyskan), polska *kaszerz* o. s. v. Detta senare ord har man dels velat härleda från eng. *catcher*, som kan betyda fisknät (egentl. »fångare» af *catch* fånga), dels velat sammanställa med det svenska ordet *kasse* nätpåse eller ett slags korg, isl. *kassi*, norska *kjessa* f. (m. fl. nordiska ord med liknande form och betydelse), äfvensom med ett slaviskt ord, polska *kosz* (o. s. v.) korg, isynnerhet en sådan korg som bäres på ryggen. I hvad mån här anförda ord stå i etymologiskt sammanhang med hvarandra, må lämnas därhän.

Kitslig, antagligen af nht. *kitzlig*, *kitzelig* i samma betydelse (afledt af subst. *kitzel* m. kittling, retning); af samma stam som det svenska *kittla* v. och *kittlig* adj. Tänkbart vore visserligen också, att *kitslig* kunde vara en förändrad form af ett svenskt *kisslig* i folkspråket med samma förändring af *tl* till *sl* som i *nässla, vassla* och med *t* genom analogi från verbet *kittla*; men detta är mindre sannolikt för betydelsens skull.

Klots (jämte *kloss*), lågt. *klotz, klosse* klabb, trästycke af kubisk form, ndl. *klos*; lånade af nht. *klotz*, mht. *kloz* (gen. *klotzes*) klump; samma ord som eng. *clot* klimp, jordkoka. — Ett annat ord af samma rot, men med urgerm. *au*, som står i afljudsförhållande till det korta *o* i vårt ord, är nht. *kloss* klimp, jordkoka, mht. *klôz* m. klump, klot, träklabb, hvilket motsvaras af lågt. *klôt*, stamordet till nysv. *klot*, samt af eng. *cleat* klamp.

Krets; mlågt. *kreis*, ndl. *kreits*; af mht. *kreiz* m. (nht. *kreis*), samma ord som mlågt. *krêt, kreit* m. i samma betydelse.

Kurbits; mht. *kurbiz* (jämte vanligare *kürbiz*), gammalt lån af lat. *cucurbita*.

Kratsa v.; mlågt. *kratzen*; af mht. *kratzen*; jfr sv. *kratta*.

Kvarts; mht. nht. *quarz* m.; ital. *quarza* o. s. v.; af okänd etymologi.

Lits; (ndl. *lis*) mht. nht. *litze* f. snöre, snodd; af lat. *licium*.

Lots; lågt. *lôts*, ndl. *loods* m., förkortad form för mlågt. *lôtsman*, ndl. *loodsman*; lånadt af eng. (arkaist.) *loadsman* (*lodesman*), en sammansättning af det gamla engelska subst. *load* led, väg (hvaraf t. ex. *loadstar* nordstjärnan, *loadstone* magnet, båda så benämda med afseende på sin egenskap att vägleda sjöfarande) af ags. *lâd* f. = isl. *leið*, sv. *led* o. s. v. Vårt ord är således egentligen den engelska formen till samma ord som mlågt. *leidesman*, *leitsman* ledsagare, vägvisare till lands eller sjös; jfr det likbetydande fsv. *ledsaghi*, mlågt. *leitsage*, *leitsage*, samt isl. *leiðsǫgumaðr*. Anmärkningsvärdt är, att såväl den engelska som den lågtyska formen är bildad med ett *s*, ehuru det förra sammansättningsledet är ett feminint subst. Man kan därföre förmoda, att ordet ursprungligen är en förkortad form' af en fullare form, motsvarande isl. *leiðsǫgumaðr*, och kanske ursprungligen lånadt från det nordiska ordet på den tid då de skandinaviska folken voro Europas förnämste sjöfarande.

Plats ställe, öppet rum, fsv. *platz* m.; mlågt. *platz*, *plas*, mht. nht. *platz* m.; af fornfranska *place* eller någon annan romansk form af lat. *platea* gata, gång, hvilket är lånadt af gr. *πλατεῖα*, egentl. femin. af adj. *πλατύς* vid, bred, flat (med underförstående af *ὁδός* väg).

Plats nöd, trångmål, besvär, i uttrycket *med plats*, samt eljest i bibeln, t. ex. Mt. 14: 24 *led plats*; Mc. 6: 48 *hade plats med roende*; jfr också Skråordn. sid. 111 (från 1501): *hvelken broder som platz gör* (som ställer till bråk); mlågt. *plas* oro, kif, förtret, trångmål, nöd, knipa (t. ex. i uttrycken *to plasse bringen*, *to plasse komen*). Ordet är etymologiskt dunkelt, men i alla händelser icke inhemskt i lågtyskan, utan sannolikt romanskt. Skulle det måhända kunna vara identiskt med föregående ord, så att grundbegreppet vore plats där en strid utkämpas el. dyl.?

Plötslig; nht. *plötzlich*, mht. *plozlich*, ndl. *plotselijk*; jfr äldre nht. *plotz* adv., *auf den plotz* knall och fall, samt *plotzen* v. falla häftigt och tungt, plumsa ner, ndl. *plotsen*.

Puts spratt, skälmstycke; mlågt. *putze*, *pusse*, *posse*, nylågt. *putze*, *putz*, ndl. *poets* och *pots*; nht. *posse*; af oviss, sannolikt romansk, härkomst.

Putsa v., lågt. nht. *putzen*, äldre nht. och mht. *butzen*.

Putsväck adv. plötsligt borta; nht. dial. *putzweg*, jfr nht. *putzen* v. bortsnappa; af GRIMM sammanställdt med ndl. *bot* tvärt, plötsligt (t. ex. *bot blijven staan* tvärstanna, *bot stilzwijgen* tvär-

tystna), adverb till adj. *bot* trubbig, tvär, grof, plump, lågt. *butt*; till samma stam som sv. *butter* (Grimm Wörterb. II, 579).

Pyts; sannolikt (liksom andra sjömansord) lågtyskt med grundbetydelsen brunns-hink, kärl att ösa vatten ur en brunn; jfr ndl. *putsen* v. ösa ur en brunn, hvilket synes vara en på fr. *puiser* beroende sidoform till *putten* i samma betydelse, mlågt. *putten*, som åter är denominativ till subst. mlågt. *putte* brunn, vattenpuss, grop, graf, nylågt. ndl. *put* (jfr nht. *pfütze*), ett gammalt lånord af lat. *puteus* i samma betydelse.

Ritsa v. med subst. *rits*; nht. *ritzen* v. och *ritze* f., af samma rot som vårt verb *rita*.

Rots en hästsjukdom, nht. *rotz* m.; fht. *roz*, äldre *hroz* nässlem, snor; af samma rot som verbet fht. *rûzan* snarka, fnysa samt isl. *hrjóta*, sv. *ryta*.

Sats, nht. *satz* m. — *Sits* säte, nht. *sitz* m. — *Undersätsig* adj., omdanadt af nht. *untersetzt* partic. Alla tre orden af samma rot som sv. *sitta* och *sätta*.

Sits slags tyg, fint kattun; ndl. *sits*; af ostindiskt ursprung (bengal. *chits*).

Skärmytsla, skärmytsling; ndl. *schermutselen, schermutseling*; mlågt. *scharmutzen, schermusen* v., *scharmutzel, scharmutzinge* subst. o. s. v.; ital. *scaramuccia*, till verbet *schermire* fäkta.

Slitsa v., mht. *schlitzen*; af samma rot som sv. *slita*.

Smuts och *smutsa*; nht. *schmutz* och *schmutzen*; mht. *smuz* m., jfr mht. *smotzen* vara smutsig; af samma rot som eng. *smut* sot och *smut* v. sota.

Snits; nht. *schnitz*; till nht. *schnitzen*, mht. *snitzen*, iterativverb på *-zen* (= got. *-atjan*) af roten till mht. *snîden*, nht. *schneiden* skära.

Spets, på 1600-talet *spitz*; lågt. *spitz*, ndl. *spits*; lånade af nht. *spitze* f. (jfr mlågt. *spis* adj. spetsig af mht. *spitz, spitze* adj., fht. *spizze*); af samma rot som mlågt. ndl. *spit* n. spetsig stång, spett. — Ett annat ord är det fornsvenska *spetz* (på 1400-talet), mlågt. *spêtze, spêse, speisse*, hvilket ord måste vara en på högtyskt inflytande beroende sidoform till mlågt. *spêt* (dial. *speit*) n. = mht. *spiez*, nht. *spiess*, samma ord som nysv. *spjut*.

Spritsa kasta gnistor; nht. *spritzen* jämte äldre *sprützen*; jfr sv. *sprita* och *spruta*.

Stats (jämte vanligare *stass* i folkspråket) ståt, pomp, högtidlig procession (sammans. *brudstass*, *likstass*), da. *stads* ståt, prakt, samma ord som mlågt. *stacie* f. (ofta i plur. *stacien* behandladt såsom singularform), hvilket i likhet med mlat. *statio* (mest i plur. *stationes*) i medeltidens kyrkliga språk begagnades om de s. k. stationerna, bilder föreställande raster under frälsarens vandring med korset till Golgatha, vid hvilka stationer alla kyrkliga processioner plägade göra ett uppehåll. Den i svenskan ännu kvarlefvande betydelsen »procession» är således äldre än betydelsen »ståt», hvilken måhända till någon del beror på invärkan af mlågt. *stât* (hvaraf nysv. *ståt*), hvilket är lånadt af lat. *status* eller fornfr. *estat*.

Steglitsa; mlågt. *stegelitze* af slavisk härkomst.

Struts; mlågt. *strûs*, fht. mht. *strûz*, af lat. *struthio* eller närmast af detta ords romanska former, ital. *struzzo*, mlat. *strucius* (Diefenbach Gloss. 557).

Studsa v., nht. *stutzen*; jfr mht. *stutz* stöt, törn; af en form med kort *u* af den germanska roten *staut* stöta. — *Uppstudsig*, mlågt. *upstutzich* af samma stam; jfr mlågt. *upstôt* tvedräkt, *upstôten* komma i delo med någon; till *stôten* stöta.

Studsare, nht. *stutzer* (äfven *stutz* och *stutzen* om skjutgevär, *stutz*, *stutzuhr* bordstudsare); till verbet *stutzen* stubba? (jfr mht. *stunz* afstubbad, kort = fsv. *stunter*, isl. *stuttr* kort.

Svetsa v., mht. *sweizen*, egentligen bringa i svettning, upphetta, nht. *schweissen*; af samma rot som sv. *svett*, *svettas*.

Trots; mlågt. *trotz*, *tros*, mht. *trotz* jämte vanligare *traz*, *tratz* samt *truz*, *trutz*, af okänd etymologi.

Vits; nht. *witz* m.; mht. *witze* f. vett, förstånd; jfr fsv. *vit* n., nysv. *vett*.

Slutligen äro hit att räkna de förkortade mansnamnen *Fritz* och *Mats* (fsv. *Mattis*, *Mattes*, *Matz*, väl närmast utgånget ur lågt. *Mattis*, *Mattes*).

§ 18. **Ett *sj*-ljud i slutet eller näst före konsonant, såframt det icke kan bero på analogi från ett inhemskt ord med *sj*-ljud näst före ändelse-vokal.**

Ett inhemskt *sj*-ljud (jfr § 2) kan endast vara uppkommet antingen af *sk*, någon gång *stg*, näst före palatal vokal i samma ord eller ock af en förbindelse af *s*, *sk* eller *st* med följande *j*, vare sig ursprungligen konsonantiskt *j* eller beroende på gammalt halfvoka-

liskt *i*. Men det sistnämda ljudet förutsätter nödvändigt nästföljande vokal, och ett gammalt *j* kunde i fornsvenskan icke stå mellan konsonanter (Ljudlagsenligt *j* i detta läge förekommer nu endast i sådana undantagsfall, där *j* beror på ett gammalt *gh*, såsom *följd, häljd*). Häraf inses, att ett inhemskt *sj*-ljud icke kan förekomma annat än näst före vokal, såframt icke analogi från ett ord med *sj*-ljud i sådant läge ägt rum. En sådan analogi åter är endast möjlig i former bildade af ord, där *sj*-ljudet utgör stammens sista konsonantljud; exempel därpå äro icke särdeles vanliga; det vigtigaste är:

Mänsklig adj.; detta kan uttalas dels med *sk*, dels med *sj*-ljud, hvilket senare beror på analogi från *människa*, som har ljudlagsenligt *sj*-ljud af gammalt *skj*. I äldre svenska träffas två former (t. ex. hos LIND 1749): *mennisklig*, formelt anslutande sig till nyssnämda substantiv, samt *menskelig*, som troligen egentligen är afledning till fsv. *mænska* f. mänsklighet, manlighet (ännu hos SERENIUS 1741 upptages det sammansatta *karlmänska* mandom).

Andra mera sällan förekommande former med analogiskt *sj*-ljud före konsonant äro verbalnomina på *-ning*, sådana som *hässjning, hyssjning, vyssjning*.

Bland hithörande lånord finnas inga af särskildt intresse i etymologiskt afseende. Med begynnande *sj*-ljud före konsonant hafva vi dels några tyska släktnamn, såsom *Schlegel, Schlyter* (egentligen lågtyskt namn, men med *sj*-ljudet genom högtyskt inflytande på uttalet), *Schmidt, Schram* (af det tyska *Schramm* med förlängning af *a* näst före *m*, jfr *gam* = isl. *gammr* eller adj. *stram* = nht. *stramm*) samt *Schwan*, dels några mycket unga lånord, såsom *wienerschnitzel, schweizeri, schwung*.

Ett *sj*-ljud näst före konsonant, som icke börjar ett tydligt sammansättningsled, är ovanligt; exempel därpå äro *baschlik, kaschmir*.

Med *sj*-ljud i slutet hafva vi utom *punsch* (af eng. *punch*, lånadt från Ostindien) samt franska ord, såsom *broche, dusch, fisch, marsch, musch-plåster, nisch, tusch* o. s. v. att nämna följande tyska ord:

Frosch (på en stråke), nht. *frosch*.

Klatsch, lågt. nht. *klatsch*, egentligen en ljudhärmande interjektion.

Misch-masch, nht. *misch-masch*, en afljudsformel utgången från verbet *mischen* blanda, röra ihop.

Rutschbana, nht. *rutschbahn*.

Till slut må påpekas, att vi hafva några interjektioner med slutande *sj*-ljud: *asch, husch, isch, usch, äsch*, alla uttryckande obehag eller motvilja, samt ett vulgärt ord:

Bosch skräp, strunt; troligen en förvrängning af *boss* affall af halm eller hö, skräp.

II.

Etymologiskt-fonetiska kännetecken.

§ 1. **Vokal med i-omljud i stamstafvelsen af ett ord, afledt af ett stamord utan omljud med sådan ändelse som icke genom sin forntida fonetiska beskaffenhet värkat i-omljud i svenskan.**

I en svensk ändelse, som framkallat ett ljudlagsenligt i-omljud i svenskan, måste vid den tid, då i-omljudslagen värkade, hafva funnits ett *i* eller *j*, som utan mellanliggande vokal följde efter den af omljudet träffade vokalen i ordstammen; vare sig att denna fonetiska beskaffenhet funnits i ändelsen redan i urgermansk form eller (såsom t. ex. i de nordiska iterativ-verben på *-ta* = got. *-atjan*) uppstått först genom fornnordisk vokalsynkope, som aflägsnat den mellanliggande vokalen före i-omljudets tid.

En annorlunda beskaffad ändelse skulle endast genom analogi hafva kunnat föra med sig omljud i svenskan. Men en sådan analogi i afledda former skulle förutsätta, antingen att omljud funnits hos själfva stamordet, eller också att samma afledningsändelse i andra därmed afledda ord medfört ljudlagsenligt omljud, d. v. s. ändelsen skulle haft sådan fonetisk form, att den efter omständigheterna varit omljudsvärkande eller icke omljudsvärkande (såsom t. ex., att den innehållit ett kort *i*, hvilket efter en kort stamstafvelse synkoperades före i-omljudets tid, men efter en lång stamstafvelse först sedan omljudet värkat).

I lågtyskan och högtyskan kan ett omljud vara föranledt af ett *e* i ändelsen, äfven om detta *e* icke beror på forntyskt *i* eller på forntyskt *j* med följande vokal, utan på någon forntysk icke

omljudsvärkande vokal. Detta slags omljud måste, emedan det förutsätter de tyska ändelsevokalernas öfvergång till *e*, vara långt yngre än det forntyska (och fornnordiska) af *i* eller *j* värkade omljudet. Sannolikt är det icke att förklara såsom en direkt af *e* värkad vokalharmoni, utan såsom beroende på analogi efter de talrika fall, där *e* i ändelser i följd af sin uppkomst af gammalt *i* eller vokal med föregående *j* var åtföljdt af omljud på stamstafvelsens vokal. För öfrigt var i äldre lågtyska detta omljud ganska vacklande; ofta finnes i medellågtyskan samma ord skrifvet ibland med *a*, ibland med *e* i stamstafvelsen (andra omljudsvokaler än *e* hade vanligen icke något från motsvarande oomljudna vokal skildt tecken). Denna vacklan synes bero på dialektskilnad i afseende på omljudets utbredning på det lågtyska språkområdet. I nederländskan tyckes aldrig hafva förekommit något annat omljud än det direkt på gammalt *i* eller *j* beroende.

I vårt språk finnas följande afledningsändelser som kunna vara åtföljda af ett i-omljud af ofvan nämda slag:

1) ***-are*** i substantiv, motsvarande got. *-areis*. Då denna ändelse i nordisk form aldrig förlorade sitt *a* genom synkope (hvilken omständighet bland annat talar för, att *a* var ursprungligen långt), kan det gamla i ordets älsta nordiska form förekommande *i*-ljudet i senare stafvelsen icke hafva värkat omljud på ordets stamstafvelse. Man måste därföre antaga, att alla substantiv på *-are* med i-omljud, afledda af ord utan omljud såsom närmaste stamord, äro lånade från tyska munarter med utbyte af den till ursprung och betydelse motsvarande tyska ändelsen, mlågt. *-ere*, *-er*, nylågt. nht. *-er*, där *e* kunde föranleda omljud i senare medeltiden, mot det svenska *-are*. Lånord af detta slag äro *anhängare, fängare* (i sammansatta former), *förrädare, gängare* (i sammansatta former), *krämare, krögare, ländare* i en mängd sammansatta folknamn, *väktare, väpnare*: afledningar till *anhang, fång, förråda, gång, kram, krog, land, vakt, vapen*; jfr motsvarande tyska ord, nht. *anhänger, fänger*, mlågt. *vorrêder(e), genger(e), krêmer*, nylågt. *kröger*, nht. *länder, wächter*, mlågt. *wêpener*. Till dessa ord torde också få läggas ordet *jägare* (mlågt. *jeger*) till verbet *jaga*; men den möjligheten förefinnes dock, att *ä* kunde bero på framåtvärkande omljud i svenskan, såsom säkert är fallet med verbets fornsvenska form *iægha* (jfr I, § 3).

2) ***-are*** i komparativ, motsvarande got. ***-ôza***, hvilken ändelse aldrig innehållit något *i* eller *j*. Hit hör ett numera endast i bibeln förekommande ord:

Yppare högre (i rang eller värde); t. ex. Matth. 23: 17, 19 (jfr Rydq. II, 468); komparativform till adverbet *upp*, lånad af lågt. *üpper*. Af samma stam fins i det nu lefvande språket superl. *ypperst* och adj. *ypperlig*.

3) ***-ig*** i adjektiv. Denna ändelse motsvaras i tidigare fornsvenska af *-ugher*, *-ogher*, undantagsvis *-agher*, hvilka former sakna något omljudsvärkande ljud. Sannolikt är visserligen, att i älsta fornsvenskan också funnits en ändelse-form med *i*, motsvarande got. *-eigs* i *mahteigs*; men denna form, som väl förekom mindre ofta (nämligen i adjektiv afledda af *i*-stammar), blef i alla händelser tidigt spårlöst undanträngd af den vanliga formen med *u* eller *o*; om den fortlefvat så länge, att omljud hunnit inträda, är ovisst, men man måste då antaga, att samtidigt själfva stamordet fått omljud åtminstone i flera böjningsformer. I tyska munarterna blef formen med *i* af samma adjektivändelse tidigt den rådande, hvarföre i-omljud är vanligt i hithörande tyska adjektiv utan afseende på ändelsens ursprungliga vokal i hvarje särskildt fall. Hithörande lånade adjektiv äro sådana som *fällig* (i sammansatta former), *händig*, *lödig*, *mäktig*, *obändig* (jfr fsv. *bændogher* tam, som ledes i band), *oländig*, *präktig*, *ständig*, *väldig*: afledningar till *fall*, *hand*, *lod*, *makt*, *band*, *land*, *prakt*, *stånd*, *våld*; jfr de motsvarande mlågt. *vellich*, *hendich*, *lôdich* (nylågt. *lödig*), *mechtich*, *bendich* (nht. *unbändig*), **unlendich* (saknas visserligen i ordböcker, men kan slutas från mlågt. subst. *unlant*), nht. *prächtig*, mlågt. *stendich*, *weldich*.

§ 2. **Ett *a* i stamstafvelse motsvarande fornnordiskt eller forntyskt långt *a* hos sådana ord, där det icke kan bero på förkortning i fornsvenskan.**

Ett gammalt långt *a* i fornsvenskan har blifvit nysvenskt *å* i riksspråket, såframt icke förkortning af *a* inträdt redan i fornsvenska tiden. Äfven i de öfriga fornnordiska språken och i forntyska (fornsaxiska och fornhögtyska) är långt *a* etymologiskt likstäldt med fornsvenskt långt *a* och skall sålunda i nysvenska riksspråkets inhemska former af samma ord, om sådana finnas, motsvaras af *å*.

Öfvergången från långt *a* till *å* torde varit fullständigt genomförd senast vid midten af 1400-talet. I en del handskrifter från

denna tid (se t. ex. SCHLYTERS företal till Kr. LL. sid. IV) skrifves ofta *o* för *a*, där det motsvaras af nysvenskt *å*, och å andra sidan stundom *a* för gammalt kort *o*, af hvilket skrifsätt framgår, att den skrifvande personen vant sig att ofta uttala ett skrifvet *a* med *å*-ljud. Visserligen tyckes skriftecknet *o* för gammalt *a* egentligen förekomma i sådana fall där detta gamla *a* varit kort (t. ex. *gonga, holda, off* af, *oth* åt); men ingen anledning finnes att antaga, att det gamla korta *a* i de särskilda fall, där det blifvit *å*, skulle blifvit detta tidigare, än det långa *a* blef *å*.

Huru tidigt åter öfvergången från långt *a* till *å* skall anses hafva börjat, är icke lätt att säga. Att icke det långa *a* redan från älsta tid varit ett mera slutet ljud än det korta *a*, kan man sluta däraf, att det härstammar antingen från ett urgermanskt långt *æ*, mera sällan från *ai*, eller från ett kort *a*, som blifvit förlängdt. Å andra sidan är klart, att det fornsvenska långa *a* måste före genomförandet af den nya svenska kvantitetslagen, som medförde förlängning af hvarje kort stafvelse med hufvudaccent, hafva haft ett slutet, från det korta *a* tydligt skildt, uttal, eftersom det först genom denna kvantitetslag förlängda fornsvenska korta *a* icke undergått samma förvandling till *å* som det gamla långa *a*. När denna nya kvantitetslag genomfördes i svenska riksspråket, är icke närmare utrönt[1]). Samma lag anses i danskan hafva varit gällande omkring år 1300 samt i isländskan ungefär ett århundrade senare (enligt WIMMER i förordet till Oldnordisk Læsebog, samt BUGGE i Beretning om forhandl. på det første nordiske filologmøde, sid. 141).

Icke sällan kan ett gammalt långt *a* motsvaras af nysvenskt *a* till följd däraf, att det förkortats redan på en tid, då dess uttal icke fjärmat sig mera från uttalet af det korta *a*, än att det i och med förkortningen blef likställdt med detta senare.

De särskilda fall, där förkortning af en lång vokal (således också långt *a*) i stamstafvelse kan hafva förekommit, äro följande (jfr nedan § 4):

1) Om vokalen stått i position; nämligen dels före en lång konsonant, såsom i *natt* = isl. *nátt*, dels före flere konsonanter, såsom i *sarga* af subst. fsv. *sar*, nysv. *sår*, dels också före klanglös konsonant med följande likvida-sonant, såsom i *tecken* = isl. *teikn*.

2) Om vokalen stått i obetonad stafvelse i följande fall:

1] Jfr numera KOCK Studier öfver fornsv. ljudl., sid. 382 ff.

a) I satssammanhanget hos pronomina, partiklar eller hjälpverb (ett exempel på hjälpverb med förkortadt *a* är det i Nya Test. 1526 vanliga *lata* låta i förbindelse med följande infinitiv).

b) I vissa gamla sammansatta ords andra led, såsom t. ex. i *vadmal* (i detta och liknande fall har kanske förkortningen af andra ledets vokal egentligen inträdt i sammansättningar i andra hand, såsom *vadmalströja* el. dyl., där ifrågavarande vokal äfven förlorat biaccenten?).

c) I vissa gamla sammansatta ords förra led, i det hufvudaccenten i äldre tid hvilat på senare ledet och först i senare tid flyttats tillbaka på det förra ledet. På sådant sätt förklaras *a* i *nabo* (jfr den i äldre svenska förekommande sidoformen *nåbo*, en på vanligt sätt accentuerad form af fsv. *nabo*, med *a* bibehållet såsom långt och därföre förvandladt till *å* enligt allmänna regeln), samt i *varkunna*, *blaggarn*; möjligen också i *Arboga* och i förra ledet af *vadmal*, ehuru här anledningen till *a* också kan hafva varit position (jfr KOCK Språkhist. undersökn. om svensk akcent II, 332). Utom de två sistnämda orden finnas ett par ord, där rätta anledningen till förkortningen af långt *a* är oviss, nämligen:

Fattig, sammansättning med adj. fsv. *fa-*, nysv. *få*; här torde det korta *a* snarast vara att tillskrifva inflytelse från det gamla neutr. sing. *fatt* med *a* förkortadt framför långt *t* (detta neutr. *fatt* lefver troligen kvar i uttryck sådana som *hur är det fatt?* och förutsättes af verbet *fattas*).

Aderton, fsv. *atertan* o. s. v.; här kunde man kanske lättast på samma gång vinna en förklaring till *a* för *å* och *d* för *t*, om man antoge, att denna form haft accent på slutstafvelsen (i motsats till *attan* med det första *a* betonadt, men förkortadt i position).

I några få ord är det svårt att afgöra, om *a* i nysvenskan beror på gammal svensk förkortning eller på lån, dels från fornsvensk litteratur, dels från lågtyskan. Hit höra:

Afrad, fsv. *afraþ*; ordet tillhör lagspråket och är väl således i nuvarande språket att anse som ett lån från äldre litteratur; men detta hindrar icke, att ordet i äldre svenska kunnat hafva förkortadt *a* i andra ledet (jämförligt med det andra *a* i *vadmal*), särskildt i en sammansatt form som fsv. *afraþsdagher*.

Arla adv. tidigt; i bibeln och i poetisk stil, således i nuvarande språket arkaistiskt; men att *a* i den nysvenska formen i alla fall beror på förkortning af det långa *a* fsamför *rl* i fsv. *arla* (isl.

árla af *ár* tidigt, got. *air*), är högst sannolikt däraf, att *arla* med *a* förekommer i Gustaf I:s bibel. Möjligtvis ligger en antydan om kort uttal af *a* i yngre fornsvenskan i skrifsättet *arlla, arllæ* med dubbelt *l* (i Valentin, sid. 6, 7, 24, 39). Att *a* nu uttalas långt i *arla,* är kanske yttring af en nyare ljudlag, bestående i förlängning af betonad kort vokal framför *rl* (kanske sammanhängande med nyare uttal af *rl* såsom enkelt supradentalt ljud i uppsvenskt folkspråk?)

Vapen (fsv. *vapn,* isl. *vápn,* got. *vêpn*); ovisst är, om *a* i nysvenska formen är att förklara genom kompromiss mellan två svenska former, **vappen* och **vâpn-* (se NOREEN Om behandling af lång vokal o. s. v., Upsala 1880, sid. 3, not. 3), eller genom lån från lågt. *wâpen.*

I motsats till dessa ord hafva följande lånord i sitt *a* ett säkert vittnesbörd om sitt främmande ursprung, emedan ingen möjlighet finnes att antaga förkortning af långt *a* i svenskan.

As m. gud i den fornnordiska mytologien; lånadt från isl. *áss* m. i den gamla litteraturen. I rent svensk form ingår samma ord i förra delen af ordet *åska,* äldre *åskia,* fsv. *asikia.*

As n. åtel, kadaver; af mlågt. *âs* n. = nht. *aas,* nht. *âs,* ags. *æs.*

Dat bragd, af mlågt. *dât* f. (stam: *dâd-*), samma ord som det äkta svenska *dåd,* fsv. *dadh* (neutr., ursprungl. väl fem.) = isl. *dáð* f., got. *dêds* o. s. v.

Fara f.; af mlågt. *vâre* f. fara, fruktan, samma ord som ags. *fær,* eng. *fear* och af samma stam som isl. *fár* n. fiendskap, ondska, skada, nöd, fara, svek (norska *faar* n.), fsax. *fâr* (gen. *fâres*) försåt, snara; jfr got. *fêrja* m. en som lurar på tillfälle att snärja någon.

Later plur. åthäfvor, skick; af mlågt. *lât, lâte* n.; af samma stam som mlågt. *lâten* v. låta, te sig, framställa sig på visst sätt; jfr isl. *láta* i samma betydelse och nysv. *låta* i betydelsen ljuda på visst sätt. — En sammansatt form af samma lågtyska ord är *olat,* bildadt efter mlågt. *unlât* n. (jfr det rent svenska *olåt* i annan betydelse).

§ 3. **Ett *e, ä* eller *i* i stamstafvelse motsvarande forntyskt *eo, io* och gotiskt *iu* o. s. v. före konsonant i samma stam.**

Det forntyska (fornsaxiska och fornhögtyska) tveljudet *eo, io* och det därmed i vissa fall etymologiskt likställda gotiska *iu* i stamstafvelse näst före till samma stam hörande konsonant mot-

svaras i fornsvenskan af *iu*, i hvars ställe dock i yngre tid i vissa fall (nämligen näst efter *r* och efter *l* med föregående konsonant) inträdde långt *y*. Dessa fornsvenska ljud motsvaras i nysvenska riksspråket enligt dess ljudlagar dels af *ju* eller i dess ställe af *u* i förbindelse med föregående *tj*-ljud eller *sj*-ljud (när fsv. *iu* följde efter vissa konsonanter, nämligen respektive *k*, *t*, *þ* eller *s*, *sk*, *st*), dels af *y*.

Ett slutande forntyskt *eo*, *io*, got. *iu* (hvilket är slutljudande form för en förbindelse af vokal med halfvokal *w* inuti ordet) motsvaras däremot af *ä* i svenskan, t. ex. *knä*, *trä*, fsax. *kneo*, *treo* eller *knio*, *trio*, got. *kniu*, *triu*.

Ett nysvenskt ord af dunkelt ursprung kan tyckas bilda ett undantag från regeln, då det att döma af andra nordiska språks former skulle hafva fått nysv. *i* för gammalt *iu*, nämligen:

Ripa, namn på en nordisk fågel, isl. *rjúpa*, norska *rjupa*, dansknorska *rype*. Men då någon fornsvensk form **riupa*, **rypa* icke veterligen är uppvisad, ännu mindre någon forngermansk icke-nordisk form, motsvarande ett gotiskt **riupô*, kan man sätta i fråga, om icke formen *ripa* med *i* är en lika gammal form som den västnordiska formen. Kanske får man tänka på gammalt lån? Jfr finska *riekko* och lapska *riersak*, *räksak*, namn på samma fågel.

I de yngre tyska munarterna kan det forntyska *eo*, *io* motsvaras dels af långt *e*, dels af långt *i*. Det förra (motsvarande det forna *eo*) är rådande i den vanliga medellågtyskan (nedersaxiskan), det senare åter (uppkommet af äldre tveljud *ie* af det gamla *io*) finnes dialektiskt i medellågtyska samt är det normala såväl i högtyskan som i äldre nederländska.

Hithörande lånord med *e*, *ä* eller *i* från tyska munarter äro:

Bedräglig adj. och *bedrägeri* n., lågt. *bedrêglik*, *bedrêgeri*, afledningar till mlågt. *bedrêgen* v. bedraga, fsax. *bidriogan*.

Förlisa v.; mlågt. dial. *vorlisen* (sidoform till det vanliga mlågt. *vorlêsen*), ndl. *verliezen* = fsax. *farliosan*, got. *fraliusan* förlora, fördärfva. Då detta verb öfverallt har transitiv betydelse, är grundbegreppet af *förlisa* icke »gå förlorad», utan »förlora (lif eller egendom), lida förlust».

Förtret; mlågt. *vordrêt* n.; till mlågt. *vordrêten* v., samma verb som fsv. *forthryta*, nysv. *förtryta*, nht. *verdriessen*, och sammansatt med got. *þriutan* i *us-þriutan* besvära, smäda = isl. *þrjóta*, fsv. *þryta*, nysv. *tryta* med något olika betydelse. Ifall det svenska

substantivets *t* för lågt. *d* icke kommit genom analogi från det inhemska verbet, finge man antaga, att ordet funnits redan i fornsvenskan med *þ, th* och lånats så tidigt, att det gamla spirantiska *th* ännu icke hunnit blifva explosivt *d* i lågtyskan (jfr nedan § 8).

Nita v. slå fast; af nht. *nieten* = fht. *hniotan*, isl. *hnjóða* slå fast, hamra till; af samma rot kommer det svenska *nåda* (motsvarande ett isl. **hnoða*). — *Nitnagel* af nht. *nietnagel*.

Dessutom må nämnas ett endast i bibeln förekommande ord, nämligen:

Kesa välja, af mlågt. *kêsen* = isl. *kjósa*, got. *kiusan* i samma betydelse.

Däremot är icke alldeles visst, om hit hör följande ord:

Speta v. stinga fast något, fästa med nål el. dyl., spetsa; mlågt. *speten*. Detta verb kan vara afledt af mlågt. *spêt* n., samma ord som sv. *spjut*, och identiskt med nht. *spiessen* af *spiess*. Men det kunde också höra tillsammans med nysv. *spett* n., hvilket på grund af den korta vokalen torde böra skiljas från nyssnämda ordstam och i stället härledas från mlågt. *spit* n. i samma betydelse (af den stam som fins i nht. *spitze* spets o. s. v.). I senare fallet vore vårt verb i formelt afseende analogt med *veta*, lågt. *weten*, till samma stam som vårt subst. *vett*, fsv. *vit*.

Sannolikt icke hithörande, utan ett rent svenskt ord är:

Rem, fsv. *rem* f.; troligen icke lånadt från mlågt. *rême, rêmen* m. = fsax. *riomo*, fht. *riumo*, nht. *riem, riemen*, utan ett inhemskt ord = isl. no. *reim* f. af samma rot som isl. *rim* f., no. *rim, rem* f. spjäla, ribba; jfr det afledda ordet nysv. no. *remsa*, dial. *rimsa*. — Det slaviska ordet fksl. *remenĭ* (o. s. v.) rem gifver ytterligare stöd åt den förmodan, att af samma ursprungliga rot finnas former med olika vokalism; de nordiska formerna med *i* torde snarast hafva äldre vokalism än de västgermanska med *iu, io*.

§ 4. *a*) **Ett *o*-ljud i stamstafvelse motsvarande diftongen *au* i ordets urgermanska eller älsta västgermanska form.**

b) **Ett *å*-ljud motsvarande dylikt *au* hos sådana ord, där det icke kan bero på förkortning i fornsvenskan.**

Den gamla diftongen *au*, hvilken fans kvar i runskriftsperioden, hade redan på älsta handskrifternas tid, såframt *au* stått i betonad stamstafvelse och fördenskull bibehållit sig som långt ljud, öfver-

gått till *ö* i de dialekter af fornsvenskan, som ligga till grund för nuvarande riksspråket (jfr I § 1).

Men om *au* förkortades före denna öfvergång till *ö*, uppstod dels kort *å* (fsv. kort *o*), dels kort *u*. Förkortning af diftong i stamstafvelse, liksom af lång vokal i samma läge (jfr II § 2), kan hafva ägt rum antingen i position eller i obetonad ställning hos pronomina, partiklar och hjälpverb samt hos ord som ingå som led i sammansatta ord. Exempel på förkortadt *au* af detta slag gifva nysv. partikeln *ock, och* (fsv. *ok* af äldre *auk*) samt sammansättningarna *bröllop, Gustaf, Algot* m. fl. (se vidare KOCK Tydning af gamla svenska ord, sid. 95 ff.). Ett alldeles egendomligt fall är nysv. *ändå*, fsv. *ænþo*, där *å*-ljudet synes bero på förkortning närmast af ett långt *o*, uppkommet näst före *h* af *au* i den gamla formen *þauh* (KOCK Studier öfver fornsvensk ljudlära, sid. 100, noten). Möjligtvis kan också förkortning i obetonad ställning hafva förekommit hos ett tvåstafvigt nomen med forntida rörlig accent, såsom kanske fallet varit med fsv. *hovoþ* hufvud; *o* har här i alla händelser uppstått af *au* i synkoperade kasus (jfr got. *haubiþ*, ags. *heafod* o. s. v.); men om förkortningen berott på accentlöshet eller på ställningen framför två konsonanter, kan vara ovisst.

I lågtyskan och nederländskan, äfvensom framför vissa konsonanter i högtyskan hade redan på älsta urkundernas tid det forna *au* öfvergått till långt öppet *o*. Detta *o* behandlades i tidigt inkomna lånord i svenskan alldeles lika med det gamla inhemska långa *o* (motsvarande isl. *ó* o. s. v.), sålunda att det blifvit slutet *o* i nuvarande svenska riksspråket. I yngre lånord åter, upptagna först sedan öfvergången från gammalt långt *o* till slutet *o* blifvit genomförd i vårt språk, återgafs det främmande långa *o* af ursprungligt *au* med *å*-ljud.

I fornfrisiskan hade *au* öfvergått till *â*. Genom lån från frisiskan, upptaget i fornsvenskan före öfvergången af fornsvenskt långt *a* till *å*, kan ett gammalt *au* motsvaras af *å* i nysvenskan.

Hithörande lånord äro:

a) Med svenskt *o*-ljud:

Bom trästång till stängsel m. m., äfven träd (i sammans. såsom *bomolja, bòmull, buxbom, säfvenbom*, släktnamn såsom *Ekbom* o. dyl.); af mlågt. *bôm* m. träd = fht. *boum*, ags. *beam* o. s. v. Den västgermanska grundformen af detta ord har säkert *au*, men huru den urgermanska formen såg ut, är ovisst; jfr isl. *baðmr*, got. *bagms* träd.

Dop n. (jfr da. *daab* c.); mlågt. *dôpe* f. = fht *toufa*, nht. *taufe* f.; jfr got. *daupjan* v. döpa (en annan form är fsax. *dôpi* f., nylågt. *döpe*).

Hop m., fsv. *hoper*, isl. *hópr* m., lånade af mlågt. *hôp* m. = fht. *houf* m., ags. *heap* o. s. v. (nht. *haufe* kan höra till en annan stam med *au* af yngre uppkomst, jfr mht. *hûfe*, mlågt. *hûpe* m. i samma betydelse).

Klot n.; mlågt. *klôt* m., ndl. *kloot* = mht. *klôz*, nht. *kloss* m., där *ô* måste vara uppkommet af gammalt *au* (jfr *klots*, *kloss* af nht. *klotz* med gammalt kort *o*; se sid. 45).

Knop m. (sjömansord) knut på ett tåg, isynnerhet på logglinan för bestämmande af farten vid segling; mlågt. *knôp* m. knut, knapp, knopp, ndl. *knoop* = mht. *knouf*, nht. *knauf* (jfr sv. *knopp* = nht. *knopf* med gammalt kort *o* af samma rot).

Lod n., mlågt. *lôt* n. (gen. *lôdes*) bly, klump, vikt eller kula af bly, ndl. *lood* = ags. *lead*, eng. *lead* bly.

Ost öster (egentl. sjömansord), mlågt. *ôst*, ndl. *oost*; af samma stam som sv. *öster*, *östan*, isl. *austr*, *austan* o. s. v.

Rof n., mlågt. *rôf* m. n. = fht. *roub*, nht. *raub*, ags. *reaf* o. s. v.; af samma stam som vårt verb *röfva* = isl. *raufa*.

Rotvälska; nht. *rothwelsch*, mht. *rôtwelsch* adj.; sammans. af *rôt* röd (= isl. *rauðr* o. s. v.), äfven rödhårig, falsk (med tanken på räfvens färg?) och *walsch*, *welsch* adj. romansk, af italiensk eller fransk nationalitet.

Skona v., mlågt. *schônen*; af samma stam som adj. fsax. fht. *skôni*, lågt. nht. *schön* (med i-omljud) = got. *skauns*.

Skot n.; lågt. *schôt*, ndl. *schoot* n. = isl. no. *skaut* n., da. *skjød* i samma betydelse: egentl. det nedre hörnet på seglet, sedan också det däri fästade tåget, hvarmed seglet manövreras.

Skrot n.; nht. *schrôt* n.; mht. *schrôt* snitt, hugg, afskuret, afsågadt eller afhugget stycke, mlågt. *schrôt* (stam *schrôd-*); af samma stam som verbet fht. *scrôtan* skära, hugga sönder, ags. *screadian* o. s. v.

Stop n.; mlågt. *stôp* m., ndl. *stoop* f. slags dryckeskärl = isl. no. *staup* n., ags. *steap* m., mht. *stouf* o. s. v. i samma betydelse.

b) Med långt *å*-ljud:

Båk m., närmast af mlågt. *bâke* m., liksom ndl. *baak* lånadt af fornfris. *bâken* (med biform *bêken*) signaleld, fyrbåk; egentl. tecken, märke = ags. *beacon*, eng. *beacon*; fsax. *bôkan* (järtecken på him-

meln), fht. *bouhhan.* — Äfven den gamla isl. formen *bákn* är utan tvifvel lånad.

Dof adj.; af lågt. *dôv,* egentl. »döf» och samma som sv. *döf,* isl. *daufr* o. s. v.

Hån n., lågt. *hôn,* nht. *hohn;* af samma stam som got. *hauns* adj. låg, usel, ags. *hean;* jfr got. *haunjan* v. förnedra.

c) Med kort *å*-ljud:

Lopp n.; af lågt. *lôp* n. = fsv. *löp,* isl. *hlaup* n., jfr nht. *lauf* m. Att ordet fått kort vokal i svenskan, beror sannolikt på analogi från de talrika sammansatta formerna, såsom *aflopp, inlopp, utlopp* o. s. v., hvilka också äro lånade från lågtyskan med undantag af ordet *bröllop,* där *o* beror på förkortning af det gamla *au* i svenskan.

Roffa med afledn. *rofferi;* mlågt. *rôven, rôverie.* Här har förkortning af *å*-ljudet inträdt framför *f,* i det vårt språk icke gärna tål lång vokal näst före *f* (jfr sid. 23).

I sammanhang med dessa ord med kort *å* af gammalt *au* må påpekas ett ord, där det kan synas ligga nära till hands att förmoda dylikt ursprung, men där det icke är riktigt, nämligen:

Loss adj. i *göra loss, komma loss;* detta är icke samma som sv. *lös,* lågt. *lôs,* ndl. *loos,* utan är lånadt af lågt. ndl. *los* (stam *loss-*), en form med gammalt kort *o* af samma rot (jfr nysv. *lossna,* fsv. isl. *losna*); af samma stam hafva vi verbet *lossa,* lågt. ndl. *lossen,* jfr isl. *losa.*

§ 5. **Ett *u* i stamstafvelse motsvarande urgermanskt långt *o*.**

Gammalt svenskt långt *o,* motsvarande urgermanskt långt *o,* har i nysvenska riksspråket i stamstafvelse blifvit slutet *o,* där det icke i följd af förkortning i fornsvenskan före denna öfvergång blifvit öppet *å*-ljud.

I medellågtyskan finna vi såsom motsvarighet till samma urgermanska ljud i stamstafvelse långt *o* (för hvilket stundom skrifves *oe*) eller *u.* Huruvida det olika skrifsättet beror på olika uttal i olika lågtyska dialekter, må lämnas därhän; i alla händelser måste på grund af förhållandet i nylågtyska dialekterna och i de andra germanska språken antagas, att mlågt. *ô* motsvarande urgermanskt *ô* måste haft ett mera slutet uttal än det mlågt. *ô* som motsvarade gammalt *au* (hvilket *ô* ej omväxlar med *u* i handskrifterna).

Motsvarighet till urgerm. *ô* i högtyskan är fht. mht. *uo*, nht. *u*, i nederländskan *oe* (till uttalet likt tyskt *u*).

I lånord i svenskan återgifves icke blott nht. *u* och ndl. *oe*, utan äfven mlågt. *ô* med *u*. Redan i det gamla allmänt nordiska lånordet fsv. *duker*, isl. *dúkr*, finna vi långt *u* i alla nordiska språken. Om detta förhållande sammanställes därmed, att mlågt. *ô* af gammalt *au* blir nordiskt långt *o*, nysv. slutet *o* (se föregående §), inses, att det nordiska långa *o* ganska långt fram i medeltiden måste haft ett jämförelsevis öppet uttal, väsentligen afvikande från det samtidiga uttalet af det etymologiskt motsvarande *ô* (af urgerm. *ô*) i lågtyskan; tillika är högst sannolikt, att det nordiska *u* vid samma tid icke ännu hade det nysvenska spetsiga, till *y* sig närmande, uttalet.

Lånord med *u* af ifrågavarande ursprung äro:

Duk, fsv. *duker*, isl. *dúkr*; af mlågt. *dôk* m. = fht. *tuoh* m. n., nht. *tuch* n.; i nederländskan är *doek* neutr. i betydelsen tyg, väfnad, mask. i bet. stycke tyg, duk.

Frukost (jfr da. *frokost*), mlågt. *vrôkost*: af *vrô* tidigt = fht. *fruo*.

Grufva, mlågt. *grôve* f., nht. *grube* = fht *gruoba*.

Luder, nht. *luder*, mht. *luoder* n.

Muta v. (bärgsmanna-ord i uttrycket *muta in*); af nht. *muthen* v. anhålla, ansöka om en förmån (t. ex. att upptagas i ett skrå, att få bryta en malmfyndighet m. m.); mht. *muoten*, fht. *muoton* = mlågt. *môden*, *mûden* åstunda, begära (jfr nysv. *anmoda* från lågtyskan.

Mutter, skrufmutter; af nht. *mutter* moder.

Ruff (på fartyg); mlågt. *rôf, rûf*, ndl. *roef*, samma ord som isl. *hróf* n. skjul, eng. *roof* tak (jfr sid. 23).

Stuteri; nht. *stuterei*; af *stute* sto = mht. *stuot* f., ursprungligen betecknande hjord af afvelshästar, liksom isl. *stóð* n., fsv. *stoþ*, hvaraf nysv. *sto*.

Sannolikt är hit att räkna ett ord, hvars etymologi icke är känd, nämligen:

Slup, ndl. *sloep* f.; det franska *chaloupe* är antagligen lånadt från nederländskan.

Slutligen äro hit att räkna mansnamn sådana som *Rudolf*, *Rupert* (båda sammansatta af germ. stam *Hrôþ-*).

§ 6. Ett *å*-ljud i stamstafvelse motsvarande äldre germanskt långt *u*.

Gammalt långt *u* i stamstafvelse motsvaras af *u* i inhemska ord i nysvenska riksspråket. Men ett högtyskt *au*, uppkommet af äldre långt *u*, har gifvit upphof till *å*-ljud i ett par lånord i svenskan, nämligen:

Krås veckad tygremsa till prydnad på kläder; af nht. *krause* f., afledning till adj. *kraus* krusig, mht. *krûs*.

Sofra v. ränsa malmer, utsöndra deras metalliska beståndsdelar från de odugliga; utan tvifvel af den högtyska ordstam som fins i adj. *sauber* snygg, ren, prydlig (nht. *sûber*, *sûver*, ndl. *zuiver*); förmodligen af någon dialektisk sidoform utan i-omljud till nht. *säubern* rengöra.

§ 7. Förbindelse af vokal med följande *j* motsvarande forngermansk diftong eller lång vokal utom i partikeln *nej*.

Att *j* såsom inhemskt ljud i vårt språk icke kan direkt härstamma från senare komponenten af en urgammal diftong, är förut visadt (I § 1). En gammal lång vokal åter kan icke tänkas på annat sätt än genom förmedling af en diftong hafva gifvit upphof åt förbindelse af vokal med följande *j*. Men diftongisering af långa vokaler är öfverhufvud främmande för vårt språk.

Emellertid är partikeln *nej* ett undantag så till vida, att förbindelsen *äj* i detta ord intagit platsen för en urgammal diftong (jfr isl. *nei*), ehuru det kan vara ovisst, om detta beror på en af analogi ostörd ljudutveckling. I fornsvenskan finnas af denna partikel två former: *ne*, som regelrätt motsvarar isl. *nei* och torde få anses som den normala och äldre formen, samt *nei* (*ney*, *næi*). Måhända kan den senare formen anses bero på yngre diftongisering af det långa *e* i följd däraf, att detta ord mycket ofta uttalades med bruten accent, när det framsades med eftertryck (liksom *nej* i nysvenskan kan i dylikt fall uttalas nästan tvåstafvigt som *nääj*)? Annars kan ordet lätt hafva rönt påvärkan af partikeln fsv. *ei*, nysv. *ej*, hvilken säkert beror på äldre fsv. *eghi*, *egh* (jfr isl. *eigi*) med *gh* palataliseradt till *j*.

Bland lånord med vokal och *j* af gammal diftong eller af nyare germansk på forntida lång vokal beroende diftong hafva vi redan förut behandlat sådana som hafva icke-palatal vokal (i I § 2) eller

en annan konsonant än *d* näst efter *j* i stammen (i I § 11). Här må tilläggas följande:

Läjd; af mlågt. *leide* n., egentl. (af öfverheten beviljadt) ledsagande, eskort på resa, fri passage; jfr nht. *geleit* n.; af samma stam som sv. *led*, isl. *leið* f.

Säj slags fisk; af norska *säj*; isl. *seiðr*.

Säjd slags trolldom, isl. *seiðr*.

Säjdel ölglas, nht. *seidel*, mht. *sîdel*, lånadt af lat. *situla*.

Väjde Isatis tinctoria; jfr nht. *waid* m. (fht. mht. *weit* m.) samt ndl. *weede* f., eng. *woad* (*oa* af ags. *â*, urgerm. *ai*).

Äjder med sammans. *äjderdun*; lågt. *eider*, sammans. *eidergôs* (nht. *eidergans*) och *eiderdûnen* (jämte äldre lågt. *edderdûnen* från danskan), i likhet med eng. *eider*, *eiderdown* o. s. v. lånadt från nyisländskan; jfr nyisl. *æður* f., *æðarfugl*, *æðardún*, fornisl. *æðr* f. (gen. *æðar*), *æðarfugl*; norska *æd*, *ædar-*, *ærfugl*; danska *ederfugl*, *ederduun*. Äfven i Sverge fins samma fågelnamn som inhemskt ord, ehuru, märkligt nog, i en form utan i-omljud, nämligen *åd* i folkspråket i Södermanlands skärgård, *ad* på *Gotland*. De båda olika nordiska formerna kunna lättast förenas, om man antager en gammal *i*-stam, urnord. **âði-*, som passar förträffligt till sanskr. *âti-*, ett slags sjöfågel. Detta sanskrit-ord, som förut alltid ansetts höra tillsammans med vårt *and*, lat. *anas* o. s. v., har Kluge (Etym. Wörterb. s. v. *eider*) sannolikt med full rätt sammanställt med det nordiska *æðr*.

Hit höra också mansnamnen *Frej* (isl. *Freyr*, sv. *Frö-* i ortnamn) och *Heidrek* (isl. *Heiðrekr*).

Ett dialektord, som torde vara tämligen allmänt kändt, om också ännu icke fullt införlifvadt i riksspråket, är det bohuslänska:

Gräjer plur. saker, redskaper, don; norska *greia* f.; af samma stam som isl. *greiðr* adj. (got. *garaids* o. s. v.).

§ 8. Ett *d* såsom begynnelseljud motsvarande forngermanskt *þ* i icke-pronominala ord.

Det fornsvenska *þ* (motsvarande gotiskt *þ*) har i början af sådana ord, som icke höra till en pronominal stam, i nysvenskan blifvit *t* (eller i förbindelse med *j* : *tj*-ljud).

I pronomina och pronominala partiklar däremot motsvaras det gamla *þ* oftast af *d*, t. ex. i *du*, *din*, *den*, *denne*, *där*, *då*, *dit*, *dädan*, *dylik* o. s. v. Denna öfvergång har (se Kock i Nord. Tidskr.

for Filologi N. R. III, 241 ff.) ljudlagsenligt inträdt i sådana fall, där det forna *þ* och det däraf uppkomna *t* stått i obetonad stafvelse. Där obetonad ställning i satsen ofta förekommer, såsom hos de personliga pronomina, hos demonstrativet *den* såsom artikel samt hos demonstrativa partiklar förenade med relativ eller själfva använda såsom relativ, är lätt förklarligt, att formen med *d* undanträngt den i betonad ställning använda formen med *t* (fsv. klanglöst *þ*); i sådana fall, där obetonad ställning icke gärna kan hafva varit så vanlig (t. ex. i *denne* med dithörande former, *dädan* o. dyl.), beror väl *d* på analogi från andra demonstrativa ord.

I de tyska munarterna har det forna *þ* blifvit *d*. I högtyskan hade *d* blifvit allenarådande före slutet af fornhögtyska perioden, men *th* träffas i handskrifter ända till 9:de århundradets början. I lågtyskan däremot höll sig *th* såsom spirant längre, sannolikt ganska långt fram i medellågtyska perioden, att döma däraf att flere fornsvenska ord, som äro eller med stor sannolikhet kunna antagas vara lånade från lågtyskan, hafva *þ* eller *th*, såsom *þrykkia* trycka, *þvinga* tvinga, *þænkia* tänka, *þærna* tärna (mlågt. *dêrne,* fsax. *þiorna*), *thoch* dock (fsax. *thôh,* mlågt. *doch*), *thet, theet* folk (med sammans. *uthet,* gen. sing. *othetes,* se Rydq. II, 108; mlågt. *dêt,* fsax. *theod, thiod*) Anmärkningsvärdt är också, att *d* i nuvarande nederländskan har olika uttal, allt efter som det härstammar från gammalt *þ* eller från gammalt *d*; det förra är rent dentalt, det senare ett supradentalt *d* (se Kern i Taalkundige Bijdragen I, 175 ff.).

Lånord med *d* för gammalt *þ* äro:

Dikt adv. och *dikta* v. göra tät, se sid. 32.

Drilla v. borra med drill; lågt. *drillen* = eng. *thrill* i samma betydelse; jfr mht. partic. *gedrollen* rundad, rundsvarfvad, samt nht. adj. *drall* hårdt tvinnad.

Dristig adj. (*dristogher* på 1520-talet), mlågt. *drîstich* jämte kortare form *drîste, drîst* = fsax. *thrîsti,* ags. *þrîste.*

Dräja v. (sjömansord), lågt. *dreien* vrida, vända = nht. *drehen,* fht. *drâjan*; af samma rot som ags. *þrâwan* st. v. vrida samt det svenska subst. *tråd,* fsv. *þraþer,* isl. *þráðr,* fht. *drât* o. s. v. (till grundbetydelsen analogt med *snodd,* fsv. *snoþ,* till verbet *sno*).

Durk partikel (i *gå durk* samt i några sammansättningar, såsom *durkdrifven, durklopp*); af nht. *durch* igenom = fsax. *thurh,* ags. *þurh,* eng. *through.* I lågtyskan är det forna *h* i slutet mestadels bortfallet: mlågt. *dor* jämte *dorch,* nylågt. *dör* (*dörch*), ndl. *door.*

En sammansatt form i svenskan synes på grund af det vanliga uttalet utan *k* böra härledas från lågtyskan, nämligen *durslag* (med etymologiskt skrifsätt *durkslag*), mlågt. *dorslach*, nylågt. *dörslag*.

Dyrk, da. *dirik*, *dirk*; af lågt. *dîrk* (jämte *dîrker*, en sekundär afledning af verbet *dirken* dyrka upp), förkortad form af äldre lågt. *didrik*, mlågt. *diderik* = mht. *dieterich*; samma ord som mansnamnet, lågt. *Didrik* (i folkspråket *Dîrk* med deminutiv *Dîrkje*), nht. *Dieterich*, *Dietrich* = isl. *þióðrekr*, got.-lat. *Theodoricus*. Att just detta namn kommit att användas i denna betydelse, har man gissat bero på en eufemistisk förändring af ett mht. **dieberich* o. s. v. »stortjuf» af *dieb* tjuf (se KLUGE Etym. Wörterb.).

Dyster, lågt. *düster*, mlågt. *dùster*, ndl. *duister* = fsax. *thiustri*, ags. *þeostre*, *þŷstre* adj. mörk.

Däck n., lågt. *deck* (egentl. nederländsk form? jfr lågt. *decke* f., nht. *decke*), ndl. *dek* n. (hvaraf eng. *deck*); af samma stam som sv. *tak*, fsv. *þak*, och verbet *täcka*, fsv. *þækkia*.

§ 9. Långt *d*-ljud (*dd*) motsvarande urgermanskt *ð* med följande suffixalt *j*.

Urgermanskt *ð* näst före suffixalt *j* bibehöll sig i de gamla nordiska språken såsom klingande dental frikativa, i fornsvenskan vanligen betecknad med *þ* (yngre fsv. *dh*), i isländskan med *þ* eller *ð*, utan att förlängning någonsin inträdde, vare sig att det följande *j* stod kvar, såsom näst före en icke-palatal ändelsevokal, eller föll bort, såsom i alla öfriga ställningar. Af det fornsvenska klingande *þ* (*dh*) blef sedan explosivt *d* i nysvenska riksspråket, om man bortser från ett eller annat, säkerligen på dialektiskt inflytande beroende, fall med det gamla *þ* bortfallet framför *j*, såsom verbet *röja* för *rödja*, fsv. *ryþia*. Visserligen kan ibland förekomma hos böjda ord, att *j* försvinner genom analogi från sådana böjningsformer, där *j* ljudlagsenligt saknas, t. ex. infin. *gläda*, *stöda* i hvardagligt språk för *glädja*, *stödja* genom invärkan från pres. sing. *gläder*, *stöder*[1]); men någon förlängning af *d* förekommer icke, vare sig *j* står kvar eller försvunnit.

I de västgermanska språken däremot gäller som genomgående språklag, att hvarje urgermansk klingande frikativa näst före suf-

1) På dylikt sätt har man väl att förklara nysv. *städa*, hvilket väl är en biform i särskild betydelse och med ombyte af konjugation (jfr *flytta* af fsv. *flytia*) till *städja*, fsv. *stæþia*.

fixalt *j* blifvit förlängd och tillika förvandlad till motsvarande explosiv media. Detta skedde före den fornhögtyska ljudskridningens tid. Längre fram föll det följande *j* bort i alla de västgermanska språken. Sålunda motsvaras urgermanskt *ð* med följande *j* af *dd* i medellågtyskan och af *tt* i medelhögtyskan o. s. v.

Lånord med lågtyskt *dd* af detta slag äro ett par ord:

Bädd m.; samma ord fins visserligen i fsv. *bædher* (= isl. *beðr*, gen. *beðjar*), men däraf skulle blifvit nysv. **bäd*, så att vårt ord måste anses lånadt af lågt. *bedd*, mlågt. *bedde* n. (om också med maskulina könet från det inhemska ordet); fsax. *bed* n. (hvartill instrumentalis *beddiu*), got. *badi* n. (gen. *badjis*) o. s. v. — Från lågtyska *bedden* kommer också verbet *bädda.*

Rädda v., mlågt. *redden* = fht. *rettan*, ffris. *hredda*, ags. *hreddan*, hvilka former skulle motsvaras af ett gotiskt **hradjan.*

§ 10. **Ett *k*-ljud motsvarande urgermanskt *h* i annan ställning än näst före ett till ordstammen hörande *s*.**

Urgermanskt *h* har i nordiska språken öfvergått till *k*-ljud endast näst före ett till ordstammen hörande *s* (dock äfven där icke alltid; jfr Arkiv f. Nord. Fil. II, 342). Såsom begynnelseljud motsvaras det af nordiskt *h*. I öfriga fall har det i nordiska språken mycket tidigt, troligen ungefär vid slutet af den urnordiska perioden, fallit bort (resp. assimilerats med *t* i förbindelsen *ht*).

I de tyska munarterna motsvaras icke-begynnande urgermanskt *h* delvis af den klanglösa gutturala frikativan, som plägar betecknas med *ch*. Detta för vårt språk alldeles främmande ljud ersättes här i lånord från tyskan med *k*-ljud. Redan i fornsvenskan är åtminstone i förbindelsen *kt* ett *k* för mlågt. *ch* mycket vanligt (jfr I § 14).

Hithörande lånord äro, förutom en hel mängd af de under I § 14 upptagna orden med *kt*, följande:

Ack interj.; af mlågt. *ach* = fht. *ah*, mht. *ach*; samma ord som fsv. interj. *a*, hvaraf i nysvenskan finnas två former: *å* och *a*, den senare ursprungligen obetonad form med gammal förkortning af det långa *a* (jfr II § 2). Anmärkningsvärdt är, att Gustaf I:s bibel använder den svenska formen, skrifven *ah*, där Nya Test. 1526 har *ach*, skrifvet på tyskt sätt, och nuvarande bibeln *ack.*

Brakte och *brakt*, preter. och partic. till *bringa*; af mlågt. *brachte*, *bracht* (*gebracht*) = got. *brahta*, *brahts* o. s. v. till mlågt. *bringen*, got. *briggan* o. s. v.

Dock, partikel; på 1500-talet och länge sedermera skrifven *doch*; af mlågt. *doch*, fsax. *thôh* = got. *þauh*, ags. *þeah* o. s. v. Inhemska former af samma partikel äro fsv. *þö* jämte vanligare *þo* (= isl. *þó*) samt det sammansatta nysv. *ändå*; de olika formerna bero säkerligen på forntida olika betoning i satssammanhanget (KOCK Studier öfver fornsv. ljudl., sid. 100, noten).

Durk, prefix, se sid. 64.

Nackdel, i äldre svensk skrift *nachdel*; försvenskad form af nht. *nachtheil*.

§ 11. **Ett *s* motsvarande urgermanskt *t* såsom sådant (icke *t* med följande *s*), såvida icke *s* uppstått af *t* näst före *l*.**

Att gammalt *t* kan i nysvenskan vara assimileradt med följande *s*, samt att *t* i fsv. förbindelsen *tl* blifvit nysv. *s* i några ord, är förut anmärkt (I § 17). I andra fall kan gammalt *t* aldrig motsvaras af *s* i inhemska ord.

I fornhögtyskan uppstod i och med den högtyska ljudskridningen, som anses hafva försiggått under tiden från 5:te till 7:e årh., af urgermanskt *t* i de flesta lägen en dental affrikata (*t* med följande *s*-ljud), hvilken bibehöll sig som affrikata (nht. *z*, *tz*), utom när den var uppkommen af kort *t*-ljud efter vokal, i hvilket fall den snart öfvergick till enkel frikativa (ehuru i fht. betecknad med *zz*) samt motsvaras af hårdt *s* (*ss* eller *sz*) i nuvarande högtyskan. Af dessa ljud hafva vi i nysvenska lånord från högtyskan (delvis upptagna med förmedling af lågtyskan) fått dels *ts* (exempel härpå se I § 17), dels *s*, *ss*.

Lånord med begynnande *s* äro mindre vanliga. Dit höra:

Sira v. med adj. *sirlig* och subst. *sirat*; jfr ndl. *sieren*, *sierlijk* samt mlågt. *sirât*; af mht. nht. *zieren*, *zierlich*, samt nht. *zierath* (mht. *zierôt*); af samma stam som subst. fht. *ziarî* f., mht. *ziere*, *zier* skönhet, prakt, prydnad, samt adj. mht. *ziere*, *zier* präktig, dyrbar, härrlig, skön. Ordstammen, hvars vokalism förutsätter fht. *eo*, *io* = got. *iu*, kan icke utan vidare sammanställas med det annars till begreppet närliggande ags. fsax. *tîr* ära, isl. *tírr* m. Däremot torde den hafva sin motsvarighet i mlågt. *têre* jämte *tîre* f. art, beskaffenhet (ursprungligen väl utseende, apparition el. dyl.) och verbet *sik têren* uppföra sig, bete sig.

Svicka liten tapp (sammans. *svickhål*), lågt. *zwick*; af nht. *zwick*, mht. *zwic* n. liten plugg; jfr verbet *zwicken* fästa med plugg,

äfven klämma, knipa, nypa = lågt. *twicken*, eng. *twitch*. — En afledd form af samma stam fins i:

Svickla kilformigt stycke, lågt. *swickel*, *zwickel* af mht. nht. *zwickel* kil.

Med *s* (*ss*) inuti eller i slutet hafva vi följande lånord:

Fluss m., egentl. flytning, nht. *fluss* af samma rot som verbet nht. *fliessen*, sv. *flyta*.

Fråssa v., närmast af mlågt. *vrâsen*, *vrâtȥen*, afledning till mlågt. *vrâs*, *vrâtz* m. fråsseri, fråssare; af mht. *vrâȥ* m. (= lågt. *frât*) till samma rot som mht. *vreȥȥen* äta (glupskt), nht. *fressen* = mlågt. *vreten*. — Till följd af folketymologi i tyskan har till samma stam kommit att hänföras ett ursprungligen nordiskt ord af helt annan etymologi, nämligen: *Filfras* järf, nht. *vielfrass* = norska *fjellfross* (eller = ett fornnorskt **fjallfress*), egentl. »fjällbjörn» eller »fjällkatt».

Grosshandel, nht. *grosshandel*; af *gross* stor = lågt. *grôt*, eng. *great* (däremot *gross* = 12 dussin, nht. *gros* n., af fr. *grosse*).

Gös stycke tackjärn som stöpes ur en masugn; sannolikt härstammande från någon dialektisk högtysk form till nht. *guss* m. gjutning (plur. *güsse*); jfr lågt. *göt*, *göte* i samma betydelse; i alla händelser till samma rot som verbet nht. *giessen*, sv. *gjuta*.

Kloss, se *klots*, sid. 45.

Mäjsel, se sid. 26.

Mässig, ändelse i adjektiv; af nht. *mässig* = vårt från lågtyskan lånade *mätig* i *likmätig*, *rättmätig* och afledt af samma stam som fins i nht. *mass* n. mått, mht. *mâȥ*, samt i det likbetydande mht. *mâze* f., mlågt. *mâte* f.

Stuss bakända; synes härstamma från någon äldre sidoform utan i-omljud till nht. *steiss*, äldre nht. *steuss*, mht. *stiuȥ* m., jfr mht. *stouȥ* (väl af ett äldre **stûȥ*) samt mlågt *stût*, *stûte* och ndl. *stuit* i samma betydelse (från det lågtyska ordet hafva vi *stut* i betydelsen slag på bakändan).

Vals rörlig cylinder, nht. *walȥe* f. — Af samma stam: *vals* slags dans, nht. *walzer*. Båda orden till mht. nht. *walȥen* rulla, vända omkring, vältra; af samma rot som sv. *välta* och *vältra* samt subst. *vält*.

Till samma kategori höra troligen några andra lånord från högtyskan, hvilkas etymologi är oviss:

Fals, nht. *falz*, mht. *valz* m.

Masugn; af äldre nht. *massofen* (med långt *a*), i Tyskland föråldradt, antagligen emedan ordet betecknade en efter numera aflagd

metod inrättad ugn för smältning af malm. Stamordet synes vara nht. subst. *mass* mått; men den egentliga anledningen till namnet är icke säkert utredd (jfr ADELUNG Wörterbuch s. v.).

Svassa v., partic. pres. *svassande*; nht. *schwatzen* prata, pladdra, mht. *swa:en*

Tass, nht. *tatze*, mht. *tatze*.

§ 12. **Begynnande *t* motsvarande på samma gång lågtyskt *d* och högtyskt *t*.**

När ett lågtyskt begynnande *d* motsvaras af ett högtyskt *t*, måste det senare bero på högtysk ljudskridning af äldre *d*, och båda således härstamma från urgermanskt *ð*, som motsvaras af *d* i alla såväl gamla som nya nordiska språk (endast att *d* i nuvarande riksspråket förstummats näst före *j* i det rådande uttalet).

Ett nysvenskt ord med begynnande *t* af detta slag kan således endast bero på lån från högtyskan (eller sådan medeltysk dialekt som fått ljudskridning af *d* till *t*). Hit höra:

Tapper adj.; nht. *tapfer*, lågt. ndl. *dapper*. Den svenska formen förutsätter säkerligen en i äldre tyska förekommande form *tapper* (möjligen beroende på kontamination mellan den lågtyska och den högtyska formen?). I äldre lågtysk litteratur träffas värkligen *tapper* såsom biform till *dapper*, men i ordets äldre betydelse: betydande, viktig, väldig (se SCHILLER-LÜBBEN s. v. *dapper*). Ordet, hvars grundbegrepp torde vara »tung» (lat. *gravis*), är utan tvifvel samma som isl. *dapr* tungsint, dyster, svårmodig; jfr isl. *dapra*, *daprast* v. falla sig svår, besvärlig.

Trafva; af det i äldre litteratur undantagsvis förekommande medeltyska *traven* (eller möjligen af nht. *traben* med utbyte af *b* mot *v*?); jfr nlågt. ndl. *draven*.

Träffa v. och *förträfflig* adj., se sid. 22.

§ 13. **Ett icke-begynnande *t* motsvarande urgermanskt *ð*, *d* eller *þ*, såframt icke *t* står näst bredvid en klanglös konsonant eller är suffixkonsonant efter *l* eller *n* i några preteriti- eller participformer.**

De urgermanska ljuden *ð*, *d* och *þ* i slutet och inuti ord motsvaras i nysvenska riksspråkets inhemska ord af *d*, med undantag endast af följande tvänne fall:

1) Om assimilation eller utstötning af ifrågavarande konsonantljud ägt rum, såsom t. ex.

a) af *þ* i förbindelserna *lþ* och *nþ*, hvilka i nordiska språken blifvit *ll*, *nn* redan på en tid som åtminstone ligger före runskrifterna med den yngre nordiska runraden;

b) af *d* i den fornsvenska förbindelsen *ld*, som blef *ll* i yngre fornsvenska tiden, sannolikt under 1300-talet, dialektiskt möjligen ännu tidigare (spår af denna assimilation förefinnas redan i Lydekini anteckningar omkring år 1300; annars tyckes textkodex af Södermannalagen vara den älsta handskrift, där *ll* för gammalt *ld* är mera allmänt); jfr sid. 78 f.;

c) af *d* i förbindelsen *nd* i nysvenskt hvardagstal såsom slutljud i många ord, t. ex. *hand*, *land*, *hund*, *vind* o. s. v.

d) i andra mera enstaka fall i talspråket, såsom *fragga*, *röja* för *fradga*, *rödja* o. s. v.

2) Om fornsvenskt *þ*, motsvarande dels urgermanskt *ð*, dels urgermanskt *þ*, kommit att i följd af synkope af en mellanliggande vokal stå näst bredvid en klanglös konsonant, då det öfvergick först till klanglöst *þ* och sedan till *t* (ifall det icke assimilerade sig med ett *t*); såsom t. ex. i åtskilliga ord med förbindelserna *kt*, *pt*, *st*, genitivformer såsom *guds* och subst. *gods* (jfr sid. 43), det bibliska *matk* mask af fsv. *maþker*, *madhker* o. s. v.

En sådan förvandling af *þ* till *t* inträdde i fornsvenskan äfven i preter. och partic. af vissa verb på *l* och *n* (t. ex. *mæla* tala, *ræna* råna), där dessa konsonantljud måste antagas hafva varit klanglösa i följd af beröring med en forntida klanglös konsonant, som fallit bort. Genom analogi inträngde sedan *t* för *d* såsom suffixkonsonant efter *l* och *n* äfven i andra preteriti- och participformer.

I tyska munarter kan *t* hafva uppstått af gammalt *d* i tvänne olika fall:

1) I högtyskan, ifall *d* motsvarade urgermanskt *ð* eller *d*, i och med den fornhögtyska ljudskridningen.

2) I både högtyskan och lågtyskan, äfvensom nederländskan, af *d* utan afseende på ursprunget, när det stod som slutljud (vare sig i en fristående oböjd ordform eller i förra ledet af en sammansättning), i enlighet med den genomgående för dessa språk gällande slutljudslagen, som förvandlade hvarje klingande konsonant i stamslutet till klanglös, när den kom att stå som slutljud (utan följande ändelsevokal). Denna slutljudslag tillhör äldre medeltiden. I fråga om *t* för *d* finnes den betecknad i skrift t. ex. i de fornlågtyska eller fornnederländska psalmerna (utgifna af HEYNE i Kleinere altniederdeutsche Denkmäler) i sådana former som *golt* guld,

guot god, *sint* äro, *gewalt* våld o. s. v. I medellågtyska, medelnederländska och medelhögtyska handskrifter är skrifsättet med *t* rådande. I nyare tid däremot har en s. k. etymologisk skrifsed gjort sig gällande, så att man i strid mot uttalet skrifver *d* i oböjda formen af ord som hafva *d*-ljud i stamordet, när ändelsevokal följer.

De talrika hithörande lånorden kunna lämpligen indelas i tre grupper:

1) Lånord som afgjordt äro af högtysk härkomst:

Bettla tigga, *bettlare* tiggare, nht. *betteln, bettler* = mlågt. *bedelen, bedeler*; samma ord som fsv. *bipla* v. fria och *biplari* friare.

Förvalta v., nht. *verwalten*; sammans. af *walten*, samma verb som fsv. *valda*, nysv. *vålla*.

Giltig adj., nht. *giltig*; till samma rot som nht. *gelten* v. = fsv. *giælda*, nysv. *gälla*; närmast hörande till den stam som vi hafva i adj. fsv. *gilder*, nysv. *gill* (hvaraf verbet fsv. *gilda*, nysv. *gilla*).

Midt subst.; af nht. *mitte* f. = lågt. *midde*, samma ord som fsv. *mipia*, nysv. *medja, midja*. — En afledd form till samma stam är:

Mittel- (i sammansättning); af nht. *mittel* adj., fht. *mittil* = mlagt. *middel*, fsv. *midhil-*, isl. *miðil*. En sidoform af samma stam är fsv. *mæþal-*, isl. *meðal-* = fht. *metal*; därjämte finnes en kompromissform i fsv. *mipal-*, som väl hufvudsakligen ligger till grund för den nysvenska inhemska formen *medel-*.

Månatlig adj., nht. *monatlich* (den lågtyska formen för »månad» heter *mânt, mând-*, formelt väl egentligen motsvarande nht. *mond* måne).

Spalt; af nht. *spalte* f. (jfr mt. *spalde*); af en stam som står i afljudsförhållande till subst. got. *spilda* f. skriftafla och isl. *spjald* n., fsv. *spiæld*, nysv. *spjäll*. Jfr verbet fht. *spaltan*, nht. *spalten*, mlågt. *spalden* klyfva.

Hit hör väl också följande ord, hvars etymologi icke är alldeles säker:

Vittra v., väl nyare svensk förkortad form för *förvittra* af nht. *verwittern*, hvilket vanligen anses höra till samma stam som nht. *wetter* väder (jfr nht. *wittern* vädra, formelt = isl. *viðra* blåsa), men af KLUGE (Etymol. Wörterb. s. v. *verwittern*) sammanställes med eng. *wither* vissna. Från rent formel synpunkt vore annars också tänkbart, att ordstammen kunde haft urgermanskt *t*, alldenstund detta näst före *r* icke undergått ljudskridning i högtyskan.

Redan förut behandlade hithörande ord äro: *nita* och *nitnagel* se sid. 57), samt *muta* v., *mutter* och *stuteri* (se sid. 61).

2) Lånord som af formella eller historiskt-kronologiska skäl afgjordt äro att härleda från lågtyskan. I hithörande böjda ord har det från lågtyskan komna *t*, som i sistnämda språk omväxlade med *d* i böjningen, naturligtvis blifvit genomgående i alla böjningsformer i svenskan.

Antvarda v., mlågt. *antwarden*, denominativt verb till adj. fsax. *andward* närvarande inför någon, got. *andvairþs* o. s. v. (ursprungl. »motvänd» af *and-* emot).

Arbete n.; lånadt af mlågt. *arbeit* m. n. (gen. *arbeides*), men till formen sannolikt påvärkadt af det motsvarande inhemska ordet, fsv. *arvoþi, arvuþi, ærviþi, ærvoþi* (o. s. v.), nysv. *arvode*, hvilket ord i nyare tid fått en mycket speciell betydelse, i samma mån det främmande ordet trängt in i språket i den allmänna betydelsen. Alldeles otänkbart är dock icke, att det slutande *e* i *arbete* också kan bero på någon lågtysk sidoform (jfr fsax. *arbedi* n. jämte *arbed* f.), ehuru någon sådan form icke tycks finnas i medellågtyska litteraturen.

Beläte, fsv. *bilæti*, fno. *bilæti, bilati*, fda. *belæte, belede*; lånade af fsax. *bilithi* eller åtminstone af någon lågtysk osynkoperad form, äldre än det vanliga mlågt. *bilde, belde* (jfr fht. *bilidi* n., mht. *bilde*); med *t* väl beroende på en annan fornlågtysk form med slutande *t* (**bilet* el. dyl.), motsvarande den mlågt. formen *bilt, belt*. Icke osannolikt är, att dessutom folketymologisk påvärkan af det nordiska ordet fsv. isl. *læti* n. åthäfvor, utseende kan hafva ägt rum.

Dat bragd, se sid. 55.

Fart f. (förekommer redan på 1400-talet); mlågt. *vart* f. = fsax. *fard* f., samma ord som nysv. *färd*.

Fientlig; mlågt. *vientlik*; af *vient* (gen. *viendes*) fiende.

Fryntlig; lågt. *fründlik, -lig*, mlågt. *vruntlik* vänlig; af mlågt. *vrunt* vän (plur. *vrundes*) = nht. *freund* o. s. v., samma ord som nysv. *frände*.

Het, ändelse i abstrakta substantiv bildade af adjektiv, fsv. *-het* (vanl. fem., men med gen. sing. *-hetz*); mlågt. *-heit* (oftast fem., dock med gen. sing. på *-es*, t. ex. *wârheides*), fsax. *-hêd* m. f., äfven begagnadt såsom självständigt subst. med attributivt adj., t. ex. ack. sing. *hêlagan hêd* helighet, i Heliand; samma ord som eng. *-hood* (i *childhood, falsehood* o. s. v.), ags. *hâd*, samt got. *haidus* sätt.

Krut n., mlågt. *krût* n. (gen. *krûdes*) ört, krydda, äfven krut; fsax. *krûd* n. ogräs; ndl. *kruid*, mht. *krût*, nht. *kraut*. Af samma ord finnes en annan svensk form i annan betydelse: *krydda* f., tro-

ligen i denna form närmast utgånget ur plur. *krydder* (pluralform till *krydde* n. på 1500-talet) af lågt. plur. *krüder* = nht. *kräuter*, mht. *kriuter*, ndl. *kruider-* (i sammans.).

Muntlig, muntligen, mlågt. *muntlik, -liken*; af mlågt. *munt, mund-* mun = got. *munþs* o. s. v. (Det motsvarande högtyska ordet *mündlich* har omljudsvokal i stammen).

Nit n. (på 1700-talet stundom mask., se NORELIUS i Arkiv f. Nord. Fil. I 224), mlågt. *nit* m. (gen. *nides*) illvilja, hat, afund = fsax. *nið* m., got. *neiþ* o. s. v.; samma ord som isl. *níð* n. skymf, hån mot en fiende, hvartill en afledning fins i fsv. *niþinger*, nysv. *niding* (fsv. *nidh* hat, afund är väl en äldre lånad form från lågtyskan; nysv. *nidrisa* åter är sannolikt ett lån från gamla isländska litteraturen).

Nåt söm på segel; af mlågt. *nât* f. (stam *nâd-*, plur. *nède*) söm, ndl. *naad* m., fht. mht. *nât* f., nht. *naht*; verbalabstraktum till mlågt. *neien*, ndl. *naaijen*, fht. *nâjan* sv, hvilket verb också fins lånadt i vårt sjömansspråk i nysv. *naja* (se sid. 7). Vokalen *å* i *nåt* visar, att detta ord är rätt gammalt i svenskan, särskildt äldre än det ofvannämnda ordet *dat*.

Ort ställe, trakt, bygd; mlågt. *ort* (gen. *ordes*) udd, spets; udde; utkant, gränsbygd; bygd, trakt, ställe. I den äldre betydelsen fins ordet i lågtyska namn på uddar, såsom *Dagerort, Darserort*; dit får också räknas *Landsort* i Sverge, hvilket namn utan tvifvel från början gifvits af tyske sjöfarande (jfr RYDQ. VI, 348). I fornsaxiskan betyder *ord* udd på vapen. Ordet är samma som isl. *oddr*, fsv. *odder, udder*, nysv. *udd* (med nordiskt *dd* af urgermanskt *zd*). — Samma ord i helt annan betydelse är: *Ort* slags vikt (i svenskan = $^1/_{100}$ skålpund); jfr mlågt. *ort* (gen. *ordes*), ndl. *oord*, mht. nht. *ort* $^1/_4$ af vissa mynt-, mått- och viktsenheter; ursprungligen betecknande $^1/_4$ af ett mynt, i det äldre tiders mynt ofta voro medelst en korslinie afdelade i fyra lika stora udd-lika delar (kvadranter, ifall mynten voro runda).

Ratt styrhjul på fartyg; mlågt. *rat* n. (gen. *rades*), ndl. *rad*, fht. nht. *rad* n. hjul.

Ståthållare; mlågt. *statholder* ställföreträdare, vicarius (äfven *stedeholder*); af mlågt. *stat* f. (jämte *stede* f, ursprungligen en annan böjningsform af samma ord) ställe = fsv. *staþer*, nysv. *stad* o. s. v.

Tält n., mlågt. *telt* (*telde*) n. = nht. *zelt* n., samma ord som isl. *tjald*, fsv. *tiald, tiæld*, nysv. *tjäll*.

Vant på fartyg, lågt. *wand*, ndl. *want* (kanske ett lånord från lågtyskan, eftersom det fått *t* i stammen), egentligen sido-tackling (bildande liksom fartygets vägg); jfr mlågt. *want* f. (plur. *wende*), ndl. nht. *wand* vägg.

Våtsäck, ett numera ur bruk kommet ord = kappsäck; mlågt. *wâtsak*, sammansatt af mlågt. *wât* n. (gen. *wâdes*) klädnad; jfr isl. *váð*, fsv. *vaþ* f. väfnad, tyg, klädnad, nysv. *våd*.

Värtes i *invärtes*, *utvärtes*; synes bero på kompromiss mellan de jämte hvarandra brukliga mlågt. formerna *-werdes* och *-wert* i dylika adverb.

Ålt- i *åltfar*, *åltfru*, *åltgesäll*; mlågt. *olt* (stam *old-*) gammal = fsax. *ald*, ags. *eald* o. s. v., hvartill komparativformen äfven fins i nordiska språken: isl. *ellri*, fsv. *ældri*, nysv. *äldre*.

3) Lånord, med afseende på hvilka inga fullt afgörande skäl synas finnas för antagande af härkomst från ena eller andra tyska munarten, om man också i flera fall kan finna mer eller mindre starka sannolikhetsskäl för en bestämd mening.

Art; mlågt. *art* (stam *ard-*) f., ndl. *aard* m., mht. nht. *art* f. För härkomst från lågtyskan talar ordets förekomst redan i fornsvenskan, ehuru i formen *ardh* f., hvilken måste vara lågtysk. Svårare är att bestämma, om de afledda formerna *artig*, *arta sig*, *urarta* äro yngre lån från högtyskan eller ombildade former med *t* från stamordet af mlågt. *ardich* adj. och *arden* v. (jfr adj. *nitisk*, som måste fått *t* från stamordet *nit*; jfr mlågt. *nidisch*, nht. *neidisch*).

Befintlig, nht. *befindlich*; till verbet mlågt. *bevinden*, nht. *befinden*.

Bunt, lågt. nht. *bund* n.; jfr fsv. *bundin* n. sädeskärfve, en afledd form af samma stam.

Entlediga, mlågt. nht. *entledigen*; det tyska prefixet *ent* är en annan form af samma prefix som *ant* i *antvarda* (se ofvan).

Fält n., mlågt. *velt* (*veld-*) n., nht. *feld*, fsax. fht. *feld*; troligen från lågtyskan.

Gevalt (*med all gevalt*); mlågt. *gewalt* (*gewald-*), nht. *gewalt*, samma ord som fsv. isl. *vald* n., nysv. *våld* (jfr *förvalta* ofvan).

Halt a) uppehåll i marsch, b) innehåll; mlågt. *halt* (*hald-*) jämte *holt* (*hold-*), nht. *halt*. Vokalen *a* i svenskan talar snarast för högtysk härkomst.

Hant- i sammans., såsom *hantlangare*, *hantvärk*; mlågt. *hant-*, nht. *hand-* i motsvarande sammansättningar; sannolikt från lågtyskan, liksom näststföljande ord.

Lant- i *lantlig* och i åtskilliga substantiv sammansatta med ordet *land,* mlågt. *lant* (*land-*), nht. *land.*

Ridt ridning; mlågt. *rit* n. (dat. sing. *rede*), nht. *ritt* m. — En sammansättning häraf med *y* genom analogi från *ryttare* är: *Ryttmästare,* mlågt. *ritmêster,* nht. *rittmeister.*

Sat i växtnamnen *kålsat, rapsat* (jfr *raps* sid. 40); mlågt. *sât* (*sâd-*) n. sådd, utsäde, fsax. *sâd* n. (= isl. *sáð* n.); jfr nht. *saat* f., fht. *sât* f. i samma betydelse, egentligen en annan form, motsvarande fsv. *sæþ* f., nysv. *säd* (man måste antaga två urgermanska former: ett **sêðo-* n. och ett **sêði-* f.).

Skridt, nht. *schritt* m. steg, skridt; till samma rot som verbet nht. *schreiten,* lågt. *schriden* skrida. Vårt ord är väl från högtyskan, då motsvarande substantiv heter lågt. ndl. *schrede* f., äfven om det är högst antagligt, att i äldre lågtyska funnits ett subst. **schrit,* gen. **schredes* (jfr isl. *skriðr*).

Skrot, se sid. 59.

Snitt; nht. *schnitt* m.; till verbet nht. *schneiden* skära, lågt. *sniden.* Ordet är analogt med *skridt,* jfr mlågt. ndl. *snede* f. snitt (mlågt. *snede* är äfven mask., hvilket kan anses häntyda på ett gammalt mask. **snit,* gen. **snedes*).

Skylt jämte *skilt* i *skiltvakt;* mlågt. *schilt* (gen. *schildes*), sammansatt *schiltwachte* f., nht. *schild;* samma ord som fsv. *skiolder,* nysv. *sköld;* jfr got. *skildus* o. s. v. Att åtminstone formen *skylt* med *y* är lågtysk, är sannolikt, emedan öfvergången från *i* till *y* i svenskan häntyder på en viss ålder i vårt språk; ett ytterligare skäl är ordets egenskap af hantvärks- och handelsterm.

Valthorn, nht. *waldhorn;* af *wald* m. skog, fht. fsax. *wald,* samma ord som isl. *vǫllr* m. fält, mark, nysv. *vall* i betydelsen betesmark, motsvarande ett got. **valþus.* Ordet är sannolikt från högtyskan, då *wolt* (*wold-*) med *o* torde vara den normala lågtyska formen, hvartill kommer, att jägartermer i svenskan ofta äro af högtysk härkomst (kanske inkomna på konung Fredriks tid).

Vinthund, nht. *windhund,* ndl. *windhond,* en utvidgad form för mht. mlågt. *wint* (plur. *winde*) i samma betydelse; näppeligen af *wint,* nht. *wind* ventus = nysv. *vind* (jfr KLUGE Etymol. Wörterb.).

Äntlig, äntelig; äntligen, änteligen; mlågt. *entlik* och *endelik, -liken;* nht. *endlich* adj. och adv.; af subst. mlågt. nht. *ende* ända.

§ 14. **Ett *v* motsvarande tyskt *w* näst före en labial vokal i stamstafvelsen hos sådana ord som icke kunnat få *v* genom analogi från afljudsformer af ett inhemskt starkt verb.**

Lågtyskt och högtyskt *w* näst före stamstafvelsens vokal härstammar alltid från urgermanskt halfvokaliskt *u*, hvilket ljud i de västgermanska språken hållit sig kvar äfven framför labiala vokaler, ehuru där, liksom i öfriga lägen, med förvandling till konsonantiskt *w* i de nyare tyska munarterna.

Däremot har samma urgermanska *u* i de gamla nordiska språken mycket tidigt fallit bort före alla labiala vokaler, såsom fornnordiskt kort och långt *u* och *o* med deras omljudsvokaler *y* och långt *ö* (isl. *œ*). Det gamla *u* synes hafva kvarstått under hela den urnordiska tiden, men försvunnit före den fornnordiska synkoperingen af kort *i*, att döma af mansnamnet isl. *Herjólfr* = urnord. *Hariwulfa R*, i alla händelser före i-omljudets värkan på labiala vokaler.

I en senare nordisk språkperiod, efter det att det gamla *u*, där det stod kvar, blifvit konsonantiskt (frikativt) *v*, kunde genom analogi från sådana former af starka verb, som hade *v* framför icke-labial vokal, detta *v* äfven intränga i former med labial vokal. På detta sätt förklaras *v* i sådana nysvenska former som *vunno, vunnit* (jfr *vinna, vann*), *svullen, svurit, svor* och *svordom, vulen* (till verbet fsv. *varþa*, nysv. *varda*) o. s. v.

Däremot kan *v* icke förklaras genom någon sådan analogi i följande lånord från tyskan:

Vurm, nht. *wurm* m., samma ord som *wurm* mask (= fsax. *wurm* orm; got. *vaurms* mask, orm; sv. *orm* o. s. v.). Antagligen föreställde sig folktron i äldre tid en vurm förorsakad af maskar inuti hufvudet.

Vurst slags vagn med långa och smala säten; nht. *wurst, wurstwagen*; närmast att härleda af *wurst* i betydelse af ett långt smalt säte i åkdon, så kalladt i följd af likheten i form med en korf. I sin egentliga betydelse fins samma tyska ord i sammansättningen *metvurst*, mlågt. *metworst* (nht. *mettwurst* från lågtyskan) af mlågt. *met* n. svinkött = fsax. *meti* n. mat.

Våning; mlågt. *woninge* f. boning, egentligen verbalabstraktum till mlågt. *wonen* bo, vistas = fsax. *wonôn, wunôn* o. s. v.

Tillägg.

Ett par fonetiska förhållanden, som äro likartade med dem som ligga till grund för de ofvan behandlade kännetecknen på lånord hafva vi ansett lämpligast att behandla särskildt i ett tilläggskapitel.

Dessa fonetiska förhållanden äro följande:

§ 1. Kort *å*-ljud näst före *rt* i enkla ordstammar.

Fornsvenskt kort *o* har framför *rt*, liksom framför *rd* (fsv. *rþ*) och *rn*, öfvergått till *o*-ljud i nysvenska riksspråket; t. ex. i de inhemska orden *hjort*, *skjorta* (i partic. *bort* till *böra* samt *smort*, *sport* vore analogi från samhöriga former med *rd* tänkbar), likaså i de gamla lånorden *fort*, *mortel*, *ort*, *port*; äfven i subst. *kort* torde väl få förutsättas gammalt kort *o* (jfr da. *kort*), ehuru ordet ursprungligen haft *a* (mlågt. nht. *karte* af lat. *charta*). Denna öfvergång, som väl började med förlängning af *o*, skedde antagligen ungefär samtidigt med öfvergången af gammalt kort *a* till *å* framför *rt* med följande vokal (jfr I § 7)[1]. Framför *rþ* visar sig spår till förändradt uttal af *o* i Smålandslagens *moorthare* mördare, analogt med det i samma handskrift förekommande *vaarthæ* (se sid. 13). I Nya Test. 1526 skrifves ofta *oo* framför *rd*, *rdh* och framför *rt*, t. ex. *oordh*, *boordh*, *smoorde*, *toorde*, *poortar*.

I nysv. neutr. *torrt* till adj. *torr* beror *å*-ljudet på analogi från andra former af samma ord.

Men det finnes en annan inhemsk ordstam, där det icke är lika lätt att säga anledningen till, att det gamla korta *o* motsvaras af nysv. *å*-ljud, nämligen:

Bort och *borta* (med sammans. *bortovaro*) af fsv. *bort*, *borto*. Det finnes två möjligheter till förklaring. Antingen hafva dessa ord vid den tid, då *o* framför *rt* förlängdes, jämförelsevis ofta stått obetonade i satssammanhanget, och i följd däraf de obetonade formerna med bibehållet kort *o* blifvit rådande former med uttrangande af andra former med förlängdt *o* i betonad ställning. Eller också har invärkan ägt rum från former utan metates af *r* : *brot* och *broto*, hvilka former då skulle hafva lefvat kvar jämsides med

1) Att förlängningen af *o* äfven inträdde i enstafviga former med *rt* i slutet, framgår af partikeln *fort*, mlågt. *vort*.

de yngre formerna med *rt* ännu efter den tid, då förlängningen af *o* framför *rt* gjort sig gällande. Det förra alternativet synes sannolikare, då former utan metates tyckas vara högst sällsynta i fornsvenska skrifter. För öfrigt kan ju självfva det korta *o* äfven i formen *brot* endast förklaras genom gammal förkortning i obetonad ställning af *au* i ordet *braut* väg (jfr II § 4).

Såsom exempel på lånord med kort *å*-ljud före *rt* må nämnas: *Porto* (ital. *porto*, egentligen bärarlön), *sort, sport, sportel.* Särskildt märkes:

Kort adj., mlågt. *kort*; fsax. *kurt*, fht. nht. *kurz*; ett gammalt lån af lat. *curtus*?

§ 2. **Ett *d* i förbindelsen *ld* i följande fall:**

1) **I enkla ordstammar, som icke hafva något *r* eller *er* näst efter *d*, ifall *ld* motsvarar: *a*) urgermanskt *lþ*, *b*) fornnordiskt *ld* i sådana ord som hvarken fått denna förbindelse genom vokalsynkope eller äro afledningar till inhemska stammar på *l*.**

2) **I slutet af tvåstafviga ordstammar som icke äro sammansatta med nu lefvande inhemska ord på *ld*.**

I fornsvenskan kunde *d* näst före *r* eller *r*-sonant vara dels inskjutet efter *ll*, dels bevaradt i förbindelsen *ld*. I några nysvenska ord kan ett sådant *d* finnas kvar, t. ex. i *aldrig*, *äldre, ålder.*

Det urgermanska *þ* i förbindelsen *lþ* blef i de nordiska språken mycket tidigt (om också icke i urnordisk tid, säkert före den yngre runradens inskrifter) assimileradt med *l*, så att det gamla *lþ* blef allmänt nordiskt *ll*, åtminstone där icke vissa konsonanter inom samma ord följde näst efter *þ*.

I yngre fornsvenskan (jfr sid. 70) undergick äfven *ld* assimilation till *ll* i sådana fall, där det med visshet kan sägas hafva motsvarat urgermanskt *lð* (got. ags. fsax. *ld*, fht. *lt*). Så hafva vi nysv. *kall* adj., *hålla, ållon, spjäll, sällan, gälla, gille* af fsv. *kald-*, *halda* o. s. v.; äfven preter. *skulle, ville* (där analogi icke förmått återinföra *d*, sannolikt därföre att dessa former såsom hjälpverb ofta stodo obetonade) af fsv. *skuldi, vildi.*

Däremot fins *ld* kvar i nysvenskan i flere ord, hvilka fått denna förbindelse i följd af forntida synkope af en mellanliggande vokal, eller hvilka äro afledningar till en nordisk stam på *l*, äfven om fsv. *ld* tyckes motsvara urgermanskt *lð*. I detta sistnämda fall måste

väl antagas, att *d* konserverats genom analogien efter de många i fornsvenskan förekommande afledda orden på *d* af stammar på andra konsonanter än *l*. Sådana inhemska ord med *ld* äro:

Böld och *bolde*, fsv. *byld* f., *boldi* m.; jfr nysv. *bula, bulen, bulnad*.

Däld; af oviss fornform (= isl. *dæld* eller isl. *deld?*); i alla händelser till samma rot som nysv. *dal*.

Eld, fsv. *elder*, isl. *eldr*, synkoperadt af en urnordisk stam **ailiða-*; jfr ags. *ǽled*, fsax. *ēld* (se LEFFLER i Sv. Landsm. I 272—282). I nuvarande talspråket brukas emellertid mest *ell* utan *d*. Redan på 1400-talet finna vi denna form jämsides med formen med *d*, t. ex. i Själens Tröst, sid. 121 *elin* elden jämte *eldin* och *starkan eld* förut på samma sida. Häraf torde man få sluta, att redan på urgermansk ståndpunkt ordet haft två former (antagligen älst i olika kasus), den ena med kort *i* mellan *l* och *ð*, den andra med *lð* utan mellanliggande vokal.

Köld, fsv. *kyld* f.; jfr nysv. *kyla* och *kulen*.

Mäld, fsv. *mælder* m. (isl. *meldr* med *r* i stammen); till verbet *mala*.

Stöld, fsv. *styld* f.; till vb. *stjäla*.

Väld, fsv. isl. *vild* f., afledning till den stam som utgör förra ledet i isl. adj. *vilhallr* partisk och i got. subst. *vilja-halþei* väld.

Gamla inhemska tvåstafviga ord, motsvarande fornsvenska ord med *ld* i efterstafvelsen, hafva i nysvenskan alltid förlorat sitt *d*, hvartill den svagare accentueringen af efterstafvelsen kan hafva medvärkat. Sålunda hafva vi *apel, hemul, käril, tröskel*, jfr fsv. *apald* eller *apuld, hemuld, kærald, þriskuldi*; likaså *fjäril*, jfr isl. *fiðrildi*, o. s. v.

Bland ord på *ld* med *d* af främmande härkomst finnas åtskilliga som egentligen äro inhemska ord, men fått sitt *d* efter *l* tillagdt genom främmande inflytelse. I några ord af detta slag kan det vara ovisst, om *d* endast är att förklara genom invärkan från lågtyskan, eller om det icke också kan bero närmast på invärkan af en äldre svensk skrifsed med *d* såsom stumt tecken (jfr det danska skrifsättet med *ld* för *ll*), t. ex. i sådana ord som *guld, huld* och *sköld*, hvilkas motsvarande lågtyska former hafva olika vokaler. Främmande former med *ld* af germanskt ursprung äro:

Bild; mlågt. *bilde* (*bilt*) n., nht. *bild*.

Båld adj., mlågt. *bold-* (*bolt*) jämte *bald-* (*balt*) = isl. *ballr*, got. *balþs* o. s. v. Ordet fins också i fsv. *balder* med *d* äfven i oböjda

formen *hald*, jfr de afledda orden *hælda* v. och *hældi* f. jämte *hælla*, *hælli*. Då dessa fornsvenska former med *d* förekomma i tämligen sena handskrifter, torde det vara alltför vågadt att af dem draga den slutsatsen, att vårt adjektiv skulle i urgermansk form haft *þ* och *ð* växlande i böjningen i sammanhang med rörlig accent, då stöd för ett sådant antagande saknas i andra germanska språk.

Fald (subst.) och *faldig* (adj.) i sammansatta ord; mlågt. *-vald-* (*-valt*) och *-valdich* jämte *-vold-*, *-voldich* = fsv. *-falder* (adj.) och *-faldugher*; jfr *enfalligh* jämte *enfaldigh* i Gustaf I:s bibel.

Guld, främmande form för *gull* i talspråket, fsv *gull* (*gul*) n. = got. *gulþ* o. s. v.; jfr mlågt. *gold-*, *golt*.

Gäld skuld; mlågt. *gelt* (dat. *gelde*) = fsv. *giald*, *giæld*, yngre fsv. *gæll*, nysv. *gäll* i *prästgäll*.

Gälda v., mlågt. *gelden* = fsv. *gialda*, *giælda*, sedan *giælla*; nysv. *gälla* i särskild betydelse (jfr nht. *gelten*).

Huld adj. med främmande *d* för fsv. *hull-* (nom. sing. *hulder*) jämte *holl-* (jfr nysv. *hylla* v. och *hyllest*); got. *hulþs* o. s. v.; mlågt. *hold-* (*holt*), *holde* adj. — Af samma stam: *Omhulda* v., jfr mlågt. *hulden* i samma betydelse.

Härold; nht. *herold*, mht. *heralt*, *herolt*, närmast från romanska språk, men ursprungligen = ett forngermanskt **heri-wald*, **hari-wald* el. dyl., hvilket ord återfinnes på nordiskt område i mansnamnet *Harald*, isl. *Haraldr*.

Mild adj., mlågt. *milde*, fht. *milti* = fsv. *milder*, yngre fsv. *mill-*; jfr Nya Test. 1526: *iach är miller* (Matth. 11: 29).

Ogild adj. i lagspråket; arkaistisk form af fsv. *ogilder*.

Skald; lånadt på litterär väg af isl. *skald* (yngre isl. *skáld*) n.

Skuld, främmande form för det äkta svenska *skull* (i *för-skull*), fsv. *skuld* (jfr verbet nysv. *skylla*, fsv. *skylda*); med *d* från mlågt. *schuld-*, (*schult*), *schulde* f. — Häraf:

Skyldig adj.; väl med *d* hämtadt från mlågt. *schuldich*, men annars motsvarande fsv. *skyldugher*. — Till samma stam hör: *Skyld* och *oskyld* adj., fsv. *skylder*, *oskylder* (egentl. det gamla participet till verbet *skola*); i nysvenskan väl att anse som ett lån från det gamla lagspråket. Detsamma gäller väl om: *Utskyld* af fsv. *utskyld* f.

Sköld, fsv. *skiolder*, *skiölder*, yngre fsv. *skiöll* (t. ex. i Rimkrönikorna); jfr mlågt. *schild-* (*schilt*).

Vild adj,; mlågt. *wild-* (*wilt*), *wilde* = fsv. *vill-*, nysv. *vill* i *husvill*, *rådvill*, isl. *villr* = got. *vilþeis* o. s. v. — *Vilde* subst. är

ingenting annat än den lågtyska adjektivformen *wilde*, ellips för *wilde man* (jfr ndl. *wildeman* vilde).

Våld, mlågt. *wold-* (*wolt*) = fsv. *vald* n., yngre fsv. *vall* (jfr nysv. *vålla* v, fsv. isl. *valda*).

Välde n.; med *d* från mlågt. *welde* f. och n.; fsv. *vældi* n., isl. *veldi*; jfr nysv. *tillvälla sig*, fsv. *vælda* v., yngre fsv. *vælla*.

Väldig adj., mlågt. *weldich*; redan i fornsvenskan fans jämte *valdugher* den lånade formen *vældugher* (med omljudsvokal, jfr II § 1), yngre fsv. *vällugher*, *välloghcr*.

Bland lånord med *ld* märkas åtskilliga personnamn, dels fornnordiska, såsom *Evald*, *Harald*, *Alfhild*, *Ragnhild* och andra på *-hild*, *Valdemar*, dels från tyskan eller andra språk, såsom *Arnold*, *Gotthold*, *Leopold*, *Reinhold*, *Osvald* m. fl.

Slutanmärkning.

På åtskilliga ställen i denna afhandling beröras fornsvenska och äldre nysvenska ljudföreteelser, hvilka också finnas på grundvalen af långt vidsträcktare undersökningar af fornsvenska urkunder behandlade i den för några månader sedan utkomna andra delen (sid. 243—576) af docenten A. Kocks Studier öfver fornsvensk ljudlära (Lund 1886). Då vi i de flesta viktigare fall kommit till ungefär samma hufvudsakliga resultat som Kock, och då föreliggande afhandling varit i koncept fullfärdig, innan Kocks arbete utkommit, hafva vi icke funnit skäl att göra några som hälst ändringar, tillägg eller uteslutningar med anledning af nämda arbete, till hvilket vi härmed en gång för alla hänvisa den som kan vara intresserad af att anställa en jämförelse.

I sammanhang härmed kan meddelas, att uppränningen till vår afhandling utgjorts af en föreläsningskurs öfver *ord med främmande form i nysvenskan*, som hållits i Upsala under en del af vårterminen 1883, äfvensom att ett kortfattadt sammandrag af densamma framstälts i ett föredrag på det tredje nordiska filologmötet.

Alfabetisk öfversikt.

a = gammalt *â*, II § 2. — *a* näst efter *j*, *sj*-, eller *tj*-ljud, I § 3. — *aj*, I § 2. — *ang*, I § 8. — *ard*, I § 6. — *art*-, I § 7. — *are*, ändelse, åtföljd af i-omljud, II § 1. — *asj*, I § 2. — *au*, I § 1. — -*b*, I § 9. — *d* = gammalt *þ* såsom begynnelseljud, II § 8. — *d* i *ld*, Tillägg, § 2. — *dd* = gammalt *dj*, II § 9. — *e* = gammalt *eo*, II § 3. — -*f*, -*ff*, I § 10. — *g* näst före len vokal, I § 13. — *i*, obetonadt, näst före vokal, I § 5. — *i* = gammalt *io*, *eo*, II § 3. — *ig*, ändelse, åtföljd af i-omljud, II § 1. — *ĭka*, ändelse, I § 4. — *j* med föregående vokal utan i-omljud, I § 2. — *j* näst före konsonant (utom *d*), I § 11. — *j* i *stiltje*, *ackja* o. dyl., I § 12. —'*ja*, I § 3. — *k* näst före len vokal, I § 13. — *k* af tyskt *ch* = gammalt *h*, II § 10. — *kt*, I § 14. — *ld*, Tillägg, § 2. — *mb*, I § 9. — *o* = gammalt *au*, II § 4. — *ps*, I § 15. — *pt*, I § 16. — *s* = gammalt *t*, II § 11. — *sk* näst före len vokal, I § 13. — *sj*-ljud med föregående vokal utan i-omljud, I § 2. — *sj*-ljud i slutet samt näst före konsonant, I § 18. — *sja*, I § 3. — *t* = gammalt *d* såsom begynnelseljud, II § 12. — *t* = gammalt icke begynnande *d*, *þ*, II, § 13. — *tja*, I § 3. — *ts*, I § 17. — *u* = gammalt *ô*, II § 5. — *uj*, *usj*, I § 2. — *v* näst före gammalt *u*, *o*, II § 14. — *å*, kort, näst före *rt*, Tillägg, § 1. — *å* af *au* = gammalt *û*, II § 6. — *å* = gammalt *au*, II § 4. — *åj* (*oj*), I § 2. — *ä* = gammalt *eo*, II § 3. — *äj* af diftong, II § 7. — *äj* och *öj* näst före konsonant (utom *d*), I § 11.

Rättelser och tillägg:

Sid. 13 r. 2 nfr. läs: *vaarthæ*.
„ 49 r. 2 uppifr. tillfoga efter »stå» orden: »såsom slutljud eller».
„ 54 r. 13 nfr. tillfoga efter »man» orden: »med BUGGE (i Sv. Landsm. IV: 2, sid. 226)».
„ 55 r. 14 nfr. står: *fær*, läs: *fǽr*.
„ 61 r. 11 uppifr. läs: »det nordiska långa *u*».
„ 62 r. 4 nfr. tillfoga: »(jfr LEFFLER i Nord. Tidskr. f. Fil. N. R. V, 79 f.)».
„ 63 r. 9 nfr. läs: *greiðr*.

SPRÅKVETENSKAPLIGA SÄLLSKAPETS

I UPSALA FÖRHANDLINGAR

Sept. 1885—Maj 1888.

UPSALA 1888
AKADEMISKA BOKTRYCKERIET
EDV. BERLING.

Berättelse öfver det Språkvetenskapliga Sällskapets i Upsala verksamhet Sept. 1885—Maj 1888.

Sällskapet räknar för närvarande trettiofyra vid universitetet närvarande medlemmar, å hvilka förteckning nedan lämnas. Tillfälliga deltagare i sammankomsterna hafva under den nu förflutna treårsperioden varit docenten E. N. Setälä — som visat sällskapet den särskilda uppmärksamheten att inom detsamma hålla ett föredrag — fil. kand. O. F. Hultman samt Herrar J. V. Hagelstam och J. J. Mikkola, samtlige från Helsingfors universitet.

Sammankomster hafva under dessa trenne läsår hållits till ett antal af aderton. För dessas vetenskapliga innehåll skall här i korthet redogöras.

1885, 3 Okt. Doc. Johansson började ett föredrag: »Några ord om dialekter, specielt de grekiska,» som på följande sammankomst fortsattes. Se Bil. A.

31 Okt. Doc. Johansson afslutade sitt föredrag från förra sammankomsten

Doc. Noreen började ett föredrag: »Öfversikt af de nordiska språkens historia,» som på två följande sammankomster fortsattes. Detta föredrag är sedan tryckt, dels på engelska i Encyclopædia Britannica, Vol. XXI, artikeln Scandinavian languages (Edinburgh 1886), dels i svensk bearbetning såsom en särskild skrift »De nordiska språken» (Uppsala 1887).

5 Dec. Doc. Noreens föredrag från förra sammankomsten fortsattes.

1886, 6 Febr. Doc. Noreen afslutade sitt föredrag från de förra sammankomsterna.

27 Mars. Doc. Nilén meddelade upplysningar om de grekiska handskrifterna i Upsala universitetsbibliotek.

Adj. Geijer redogjorde för »Ett af de i Upsala befintliga manuskripten från Vadstena klosterbibliotek.» Se Bil. B.

9 Okt. Doc. Persson började ett föredrag »Om inskriften från Gortyn,» som vid följande sammankomst fortsattes. Se Bil. C.

20 Nov. Doc. Persson afslutade sitt föredrag från förra sammankomsten.

Doc. Johansson redogjorde för den språkliga kategorien Modus. Detta föredrag är sedan till sitt väsentliga innehåll tryckt i Nordisk Familjebok, artikeln Modus.

1887, 29 Jan. Doc. Schück höll föredrag om Shakspere-förfalskningar. Detta föredrag är sedan delvis tryckt i Ny Svensk tidskrift 1888 (januarihäftet).

5 Mars. Doc. Danielsson började ett föredrag om det Etruskiska språket, hvilket föredrag på följande sammankomst fortsattes.

Doc. Lundell framlade till diskussion förslag till kurser i fonetik under förutsättning, att ämnet blefve upptaget såsom examensämne i filosofie-kandidatexamen.

26 Mars. Doc. Danielsson afslutade sitt föredrag från förra sammankomsten.

De å förra sammankomsten af doc. Lundell framlagda förslagen diskuterades ytterligare, och uttrycktes den förhoppningen, att fonetik snart måtte blifva bland examensämnena upptaget.

7 Maj. Doc. Lundell framlade till diskussion förslag till kurser i slaviska språk under förutsättning att ämnet blefve i filosofie-kandidatexamen såsom examensämne upptaget. Detta förslag diskuterades, och uttryckte sällskapet den förhoppning, att slaviska språk snart måtte få ingå såsom examensämne vid universitetet.

Doc. Johansson höll föredrag »Om stambildning och flexion.» Detta föredrag är sedan publiceradt i Bezzenbergers Beiträge, B. XIV.

30 Sept. Doc. Schück höll ett föredrag om »Några småskrifter af Olavus Petri,» särskildt hans runologiska arbete. Detta föredrag är sedan publiceradt i Samlaren 1888.

Prof. Noreen höll föredrag om Tavtologiska sammansättningar i svenskan.

Densamme föredrog om Nya fall af orddubbletter i svenskan.

28 Okt. Prof. Hjärne höll föredrag Om variagiska traditioner i den Kievska klosterkrönikan.

2 Dec. Doc. Munthe höll föredrag om »Folkpoesi från Asturien.» Se Bil. E.

Doc. Nilén höll föredrag om Metoder vid handskriftsundersökningar.

1888, 3 Febr. Dr Hacklin föredrog Några anmärkningar angående de assyriska, sumeriska och akkadiska idiomen jämte en kort framställning af den assyrisk-babyloniska kilskriftens utveckling.

Prof. Noreen höll föredrag om Ännu några fall af orddubbletter i svenskan.

5 Mars. Doc. Setälä höll föredrag »Om de finsk-ugriska språken.» Se Bil. D.

7 April. Prof. Hjärne höll föredrag om Nordiska stadgar i de fornryska rättskällorna.

Prof. Noreen föredrog om Några språkliga kuriosa.

14 Maj. Doc. Ljungstedt föredrog Några anmärkningar till det s. k. reduplicerade preteritum i de germanska språken.

Densamme refererade den del af H. Möllers skrift »Zur altdeutschen alliterationspoesie», som har afseende på Hildebrandslied.

Upsala i Sept. 1888.

ADOLF NOREEN,
Sällskapets ordförande.

Förteckning öfver sällskapets medlemmar i maj 1888.

Almkvist, H., e. o. Professor.
Andersson, Aks., Fil. D:r. Bibl.-amanuens.
Arpi, R., Fil. Kand.
Brandell, S., Fil. Kand.
Danielsson, O. A., Docent.
Erdmann, A., Docent.
Falk, A., Fil. Lic.
Fehrnborg, O., Fil. Lic.
Geijer, P. A., Akad.-adjunkt.
Hacklin, A. V., Fil. D:r.
Hellqvist, E., Bibl.-amanuens.
Hjärne, H., e. o. Professor.
Johansson, K. F., Docent.
Kjellberg, A. L., Bibl.-amanuens.
Knös, O. V., Lektor.
Lewenhaupt, E., Bibl.-amanuens.
Ljungstedt, K., Docent.
Lundell, J. A., Docent.
Löfstedt, E., Professor.
Meyer, E., Docent.
Munthe, Å., Docent.
Nilén, N., Docent.
Noreen, A., Professor, Sällskapets ordförande.
Nylander, U., Docent.
Palmgren, Fr., Fil. Kand.
Persson, P., Docent.
Piehl, K., Docent.
Sandström, C., Docent.
Schück, H., Docent.
Sundén, M., e. o. Professor.
Tamm, Fr., Docent.
Wadstein, E., Fil. Kand.
Wahlund, C., Docent.
Åberg, L. H., Docent.

Några ord om dialekter specielt de grekiska

af

Karl Ferdinand Johansson.

Jag har valt att tala något om de grekiska dialekterna. Dermed afser jag hufvudsakligen att ingå på deras släktskapsförhållanden, så vidt de kunna tillnärmelsevis utredas på grund af och stödas på historiska och språkliga förhållanden Men innan jag öfvergår till den speciella behandlingen af de grekiska dialekterna, har jag att förutskicka några anmärkningar om dialekter i allmänhet och deras betydelse för den vetenskapliga språkforskningen.

I.

Om dialekter i allmänhet.

Det är mycket svårt att ge en träffande definition af begreppet dialekt. Språket såsom en produkt af mänsklig värksamhet och tillvaro är till sin utveckling och sina förändringar hufvudsakligen beroende af följande två viktiga faktorer: människans i egentlig mening s. k. *natursida* (och *fysiska beskaffenhet*) samt hennes *psykiska lif*. Nu är det väl antagligt, att dessa båda sidor af människans väsen icke stå i något motsatsförhållande till hvarandra, d. v. s. att de yttringar, hvarigenom människans fysiska beskaffenhet framträder, och för hvilka man utforskat och utforskar vissa konstanta lagar (*naturlagar*), ej kunna stå i motsats till yttringarne af hennes psykiska lif, utan att de tvärtom, absolut taget, blott beteckna olika grader af människans tillvarelsesätt. Sålunda återstår i hvarje fall möjligheten af och fordran på att kunna så småningom utforska människans psykiska lif och för dess yttringar abstrahera och formulera lagar med tillnärmelsevis samma säkerhet

som inom den egentliga naturen. Men till följd af vår ofullständiga kännedom om de psykiska lagarne, något som har sin grund uti det komplicerade i själslifvet, kommer här att visa sig en artskilnad, som väl endast får betraktas så i förhållande till vår ofullständiga kunskap.

Derför framträda också inom språken förändringar, som till arten synas olika, nämligen å ena sidan sådana, som finna sitt uttryck i hvad man kallar *ljudlagar*, och å den andra sådana, som anses bero på hufvudsakligen psykologiska invärkningar; ehuru man dock måste ihågkomma, att någon bestämd gräns mellan båda dessa slag af förändringar är omöjlig att uppdraga. Absolut taget, tror jag således, att det ej är fullt riktigt att så strängt som t. ex. WHITNEY (t. ex. i Språket dess lif och utveckling, Stockholm 1880) och PAUL (Principien der Sprachgeschichte², Halle 1886) skilja mellan dessa båda slag af förändringar. Hos PAUL har den starkt urgerade skilnaden fått sig ett uttryck i hans polemik mot den af LAZARUS och STEINTHAL förfäktade åsikten, att folkpsykologi är i stort, hvad individens psykologi är i smått.

Det är nu emellertid ett klart och obestridt faktum, att förändringar i ett språk inträda, betingade antingen af undantagslöst värkande ljudlagsenliga faktorer, *ljudlagar*, eller af psykologiska invärkningar, sammanfattade under namnet *analogi* [1]). Undergår nu språket förändringar, så är det tydligt, att det ges skiljaktigheter i olika perioder af samma språk. Likaledes om det är självklart, att förändringar kunna inträda antingen förr på ett område af ett språk än på ett annat, eller också att de gå i olika riktning (äro af olika slag) på olika punkter af ett språkområde, så

---

1) Om hela denna fråga äfven som om de metodologiska satser, som måste vara normerande för en metodisk språkforskning, är hufvudarbetet PAULS ofvan nämnda Principien. En kort och klar utveckling af begreppet *ljudlag* finnes af NOREEN i Nordisk familjebok under art. *ljudlag*, hvarmed är att sammanhålla grundåskådningen i densammes uppsats *Om Språkriktighet* i Nordisk Tidskrift 1885. Föröfrigt om denna och i samband härmed stående frågor NYROP i inledningen till hans arbete Adjektivernes kønsbøjning i de romanske Sprog, København 1886, der de förnämsta hithörande arbeten anföras så väl i noterna som i en p. 64 ff. anförd *Bibliografi*. Härtill kommer nu JESPERSENS i Tidskrift for fil. och pædag. n. r. VII, 207 ff. äfven som i TECHMERS Internationale Zeitschr. für allgemeine Sprachwissenschaft III, 188 ff. införda, delvis mot NYROP riktade uppsats.

ha vi också dermed grunden till språkskiljaktigheter i afseende på rummet. Härmed är den allmänna grunden angifven för dialektiska olikheter.

Dialekter skulle allmännast kunna definieras som *språkolikheter*.

Liksom nu den ena individen fysiskt eller psykiskt inte är fullkomligt lik den andra, så skulle man kunna säga, att språkolikheterna och således dialekterna äro lika många som de talande individerna. Men de talande individernas språk är ej nödvändigt detsamma under hela deras lifstid: man kunde således teoretiskt taget uppställa ett obegränsadt antal i tiden förefintliga dialektskilnader. Men vid en så allmän definition på begreppet dialekt är det omöjligt att stanna. Man har ju nämligen också att taga i betraktande, att språk såsom språk (d. v. s. dialekt som dialekt) ej har någon värklig betydelse hos individen annat än i förhållande till en eller flera andra individer, emellan hvilka språket tjenar som uttrycksmedel. Således blir nästa allmänna begränsning af begreppet dialekt (till skilnad från en annan ur samma källa härflytande dialekt) denna: dialekt som enhet är det bestämda språk, som talas på en bestämd tidpunkt af två eller flera personer, hvilka begagna sig af ett så lika och enhetligt språk som möjligt såsom nttrycksmedel. Således om vi bortse fran den omständigheten, att det i grund och botten skulle ges lika många språk, d. v. s. i förevarande fall lika många från hvarandra skilda språk (*dialekter*), som det fins individer, och utsträcka omfattningen af begreppet dialekt till ett flertal individer, så är det klart, att gränsskilnaderna alltid i någon mån komma att tagas en smula godtyckligt; men äfven bortsedt derifrån och antaget, att man skulle kunna anse, att flera individer tala ett enhetligt språk under en bestämd tidpunkt till skilnad från en grupp andra individer, som tala ett olika, men i och för sig lika enhetligt språk, så frågas, hvad det är som betecknar och hvad som framkallat en splittring (olikhet) i de båda exempelvis antagna grupperna?

Svaret på denna fråga ligger i det sätt, hvarpå en förändring öfverhufvudtaget gör sig gällande och kommer till giltighet gent emot ett förut befintligt uttryckssätt (l. ljudförhållande). Detta sker genom de särskilda individerna, hvarifrån hvarje ny insats i språket söker vinna utbredning och allmänt erkännande. Man kan derför med Paul (Princ. p. 36) påstå, att *dialektsplittring*

ingenting annat är än de individuella olikheternas utväxande utöfver ett bestämdt mått.

Den andra frågan: hur går detta till? måste klargöras på följande sätt. 1. Det kan inträffa, att en grupp människor af hvarjehanda skäl komma att mer eller mindre isoleras från andra människor. Men blott i och med isoleringen är icke gifvetvis någon olikhet i de båda gruppernas språk betingad. Vi ha derför 2. att tillse de samvärkande orsakerna. Dessa kunna vara a) en mängd s. k. tillfälliga yttre anledningar, såsom klimat, näring, lefnadssätt o. s. v., som kunna vara olika för de båda ifrågavarande grupperna. Denna omständighet kan medföra *dels* olika utveckling af menniskans fysiska beskaffenhet, hvarigenom den ena gruppen helt naturligt kan komma att bilda ljuden på ett annat sätt än den andra och derigenom mer eller mindre förändra dem och på detta sätt ljudligt omskapa det ursprungliga idiomet; *dels* olika vanor, olika begrepp att röra sig med, olika åskådningskrets, hvarigenom i någon mån olika sätt i deras analogibildningar, d. v. s. på psykologisk invärkan beroende förändringar i de båda ifrågavarande gruppernas språk inträda. I och med dessa faktorer samvärkar nu b) ett genomgående och specielt till språkets natursida hörande drag, som gör, att man på sätt och vis kan jämföra ett bestämdt språks utveckling med individens: den till följd af ärftligheten bestämda riktningen i utvecklingen. Härmed äro i korthet de hufvudsakliga orsakerna till att två eller flera på ett eller annat sätt skilda språk hafva kunnat uppkomma ur ett. Analoga med nu nämnda orsaker äro naturligtvis olika folkklasser, yrken och öfverhufvudtaget sociala och politiska förhållanden.

Men ännu en viktig omständighet måste tagas i öfvervägande, nämligen huru det är möjligt för flera individers språk att antaga en jämförelsevis enhetlig och från andra språk begränsad karakter och sålunda bilda en språkgrupp. Härpå kan man svara, att likhet uti flera eller de flästa ofvannämnda faktorerna betinga så väl det ärfda språkets art som ock de spontana nybildningarna. Och detta så, att i samma mån som de nämnda förutsättningarne finnas i lika grad hos ett större eller mindre antal individer, i samma mån kan man påstå, att de spontana nybildningar, som ske, skola bli lika för samma grupp af individer. Det är den allmännaste orsaken till dialektsplittring och dialektbildning, att personer i jämförelsevis samma omständigheter betjena sig af ett, personer åter

i med de förra olika, men inbördes lika förhållanden betjena sig af ett annat från de förras på något sätt skildt språk. Och i den ständiga växelvärkan och nötningen mellan individernas språk bildas den jämförelsevis enhetliga dialekten. Sedan är naturligtvis, i och med att betingelserna till någon del förändras, hvarje sådan grupp stadd i ständig dialektsplittring. Och sålunda från den synpunkten sedt, att det är flera individer som representera en dialekt, kan man inom en dialektgrupp teoretiskt och, så vidt man förmådde uppfatta alla nyanser, äfven faktiskt finna ett oändligt antal dialektolikheter.

Fasthåller man nu och företrädesvis betonar den omständigheten, att i hvarje fall, i och med ett bestämdt utprägladt tillstånd i de värkande omständigheterna, en bestämd afsöndring och utbrytning af en eller flera dialekter ur en förut enhetlig grupp på en bestämd tidpunkt värkligen icke blott är teoretiskt tänkbar utan ock värklig, så är därmed uppslaget gifvet till uppställande af en språkstams *stamträd* och *stamträdsteori* öfverhufvud. Och man står då med afseende på de indoeuropeiska språken exempelvis på Bopps, Lottners, Curtius', Schleichers och Ficks ståndpunkt, huru olika än de specialiserade förslagen af hvar och en af dessa forskare taga sig ut. Men värkligheten kan omöjligen stå tillsammans med ett så strängt abstrakt betraktelsesätt. Det är i det mänskliga umgänget och samhället otänkbart, att åtminstone i de första generationerna af den dialektiska utvecklingen ur en enhetlig typ någon så sträng afsöndring och så olika förhållanden skulle kunnat inträda, att det ur en och samma typ kunnat uppstå flera väsentligen skilda dialekter, så att man skulle kunna liksom bestämma, på hvilken punkt i utvecklingen den eller den klynnedelningen skett; tvärtom, oftast finnes det en snart sagdt oändlig mängd öfvergångar och nyanseringar från det ena området till det andra, och alltjämt fortgående utjämningar och nivelleringar vid sidan af differentieringstendenserna.

Betonandet af detta förhållande ledde Johannes Schmidt (Die Verwandtschaftsverhältnisse der Indogermanischen Sprachen, Weimar 1872) att söka vederlägga *stamträdsteorien* och uppställa den s. k. *vågteorien*. Enligt Schmidt kunna vi säga, att hela det indoeuropeiska språkområdet bildar ett helt, der inga hopp förekomma,

utan kontinuerliga öfvergångar mellan de olika familjerna, sa att de geografiskt närmaste äro närmast släkt. »Vi kunna således föreställa oss de indoeuropeiska språken» — och dermed hvarje språkområde, som någon gång kan anses ha haft ett enhetligt språk, som sedan differentierat sig i mer eller mindre olika dialekter — »såsom en af olika ringar bestående kedja, som i sig är sluten, d. v. s. hvarken har början eller slut» (DELBRÜCK Einleitung in das Sprachstudium², Leipzig 1884 p. 135). Själf uttrycker sig SCHMIDT på följande sätt: »vilja vi i en bild framställa de indoeuropeiska språkens släktskapsförhållanden, en bild som åskådliggör uppkomsten af deras skiljaktigheter, så måste vi helt och hållet uppge idén om ett stamträd. Jag vill i dess ställe införa bilden af en våg, som utbreder sig i koncentriska cirklar, som bli svagare ju längre de komma från medelpunkten» (Verwandtsch.-verh. p. 27).

Nu är det tydligt, att en dylik teori, så skarpt uttryckt som hos SCHMIDT, inte lemnar fullt erkännande åt det spelrum, som de faktorer ovilkorligen hafva, hvilka företrädesvis varit normerande för dem, som uppstält stamträdsteorien, nämligen exempelvis *isoleringar* genom vandringar och för öfrigt andra territoriella och sociala förhållanden. Det är t. ex. alldeles otvetydigt, att sanskrit och de iranska språken visa ett alldeles afgjordare släkttycke till följd af närmare läge i rummet och deraf betingad längre samlefnad än t. ex. sanskrit och de keltiska språken, troligtvis till följd af skedda isoleringar.

Det är självklart, att man icke funnit ett något så när giltigt uttryck för en bestämd dialektsplittring, såvida man icke tagit i betraktande de hufvudsakliga och i olika riktningar värkande faktorerna. Det är derför, som härvidlag en förklaring, som kan ge berättigande åt båda de framstälda åsikterna och sammansmälta dem, måste såsom riktigare förtjena företrädet. Först har LESKIEN i sitt arbete »Die Declination im Slavisch-Litauischen und Germanischen, Leipzig 1876», i inledningen framstält en dylik allsidigare förklaring. LESKIENS åsikter dela väl de flesta nutidens språkforskare, exempelvis DELBRÜCK, PAUL, BRUGMANN (jfr TECHMERS Internationale Zeitschrift für allgemeine Sprachwissenschaft I, 226 ff.).

Å ena sidan är det sant, att »hvarje språklig förändring och dermed äfven uppkomsten af hvarje dialektisk egendomlighet har sin speciella historia, och den gräns, som betecknar en förändrings utsträckning, icke är bestämmande för de öfriga förändringarnes

gränser» (PAUL Princ. p. 40). Häraf blir en naturlig följd, att en språkgrupp eller ett språkområde efter en särskild dialektisk olikhet sönderfaller t. ex. i två bestämda grupper, men att efter en annan egendomlighet samma område kommer att indelas på annat sätt, så att de olika gränserna ingalunda komma att sammanfalla. Detta kommer särskildt att visa sig med afseende på de grekiska dialekterna. »Draga vi derför», säger PAUL, »i ett sammanhängande språkområde gränser för alla förekommande egendomligheter, så erhålla vi ett mycket kompliceradt system af mångfaldigt hvarandra korsande linier». Och från den synpunkten måste man med SCHMIDT betona, att en ständigt fortgående differentiering utaf det ursprungliga i kontinuerlig följd fortlöpande språkområdet eger rum, en differentiering genom dialektiska nybildningar, som uppkomma på olika ställen af det ursprungliga språkområdet, utbreda sig åt alla håll öfver det angränsande området från platsen för deras uppkomst.

Men å andra sidan är det lika ovedersägligt, att så väl i allmänhet, som särskildt hvad rör de indoeuropeiska språken det faktum måste iakttagas, att differentieringar försiggå genom afspärrningar, utbrytningar och utvandringar skedda vid en jämförelsevis bestämd tidpunkt, och att så till vida stamträdet har betydelse, att det genom sina grenar anger vandringslinierna för de särskilda grupper eller folk, som utbrutits ur det ursprungliga området. LESKIEN betonar särskildt omöjligheten att antaga, att det skulle förefunnits ursprunglig geografisk enhet och oafbruten kontinuitet i det af urindoeuropeerna bebodda området, så vidt nämligen detta betecknas af de gränser, inom hvilka man, enligt hvad man historiskt eller slutföljdsvis känner, kan antaga att indoeuropeiska folk öfverhufvud förekommit. Tvärtom, det indoeuropeiska folket kan ej från början ha sträckt sig öfver hela det nu för tiden af indoeuropeiska folk i Asien och Europa bebodda området, utan måste innehaft en jämförelsevis begränsad rymd, hvarifrån de sedan utbredt sig. Under förutsättningen af detta påståendes riktighet påvisar han vidare, huru orimligt det måste anses vara att antaga, att utsträckningen till de gränser, de indoeuropeiska folken i historisk tid innehafva, skulle bero derpå, att de, tvungna af folkökning, skulle utvidgat sitt område åt alla håll, utan att det geografiska sammanhanget afbröts. Fastmer beror denna utbredning till stor del derpå, att delar af det alltjämt tillväxande folket vid olika

tidpunkter utbrutits, utvandrat och blifvit geografiskt skilda från sina ursprungliga stamhåll (jfr anglers och saksars utvandring till England, norrmäns till Island o. s. v.).

Men för att förklara de af SCHMIDT påvisade släktskapsförhållanden och öfvergångsstadierna, som enligt honom ej tillåta någon annan förklaring än ur geografisk kontinuitet, antar LESKIEN, att denna kontinuitet är att förlägga före hvarje utvandring på ett jämförelsevis begränsadt område, något som han stöder på den otvifvelaktigt riktiga iakttagelsen, att hvarje någorlunda vidsträckt språkområde visar dialektiska skiljaktigheter. Således kombinerar LESKIEN *stamträds-* och *våg*-teorierna, i det han å ena sidan antager *klyfningar*, å den andra en redan inom det indoeuropeiska urspråket bestående större eller mindre olikhet mellan *dialekter*. Det är tydligt, att endera af de nämnda synpunkterna öfvervägande eller båda äro att taga i betraktande vid bestämmandet af släktskapsförhållandena mellan genealogiskt befryndade dialekter eller språk. Så har man naturligtvis med afseende på ett område, der man icke med skäl kan antaga några omgrupperingar, beroende på vandringar och omflyttningar, i främsta rummet att taga i betraktande kontinuiteten och den ständiga öfvergången mellan de geografiskt närliggande dialekterna.

Jag har ofvan nämnt, hurusom från de obetydligaste till de största skiljaktigheter såsom utgångspunkt olika, ja otaliga grader af dialekter förefinnas inom hvarje språkområde. Så äro de indoeuropeiska språken att betrakta såsom dialekter i förhållande till ett moderspråk. Men till följd af en under tidernas lopp skedd differentiering genom utbrytningar, utvandringar och andra isoleringar ha de särskilda indoeuropeiska språken blifvit hvar för sig afslutna, från hvarandra rätt skarpt skilda enheter. Dessa indoeuropeiska språk måste i sin tur hvar för sig anses såsom utgångspunkter för andra dialekter, som i sin ordning efter tillräckligt lång tidrymd kunna i förhållande till hvarandra komma att se lika skilda ut, som deras ursprungliga utgångsspråk förefalla; och så fortgående differentiering ända ner till de minsta skilnader. Men alltid måste man fasthålla den synpunkten, att dialektiska skilnader kunna gå ytterst långt tillbaka, så att t. ex. de grekiska dialekterna delvis fastän med otydligare differenser, förefunnits, medan grekiskan sjelf blott var hvad vi kalla en dialekt af det indoeuropeiska urspråket.

Af hvilken genomgripande betydelse för språkvetenskapen studiet af dialekterna och i all synnerhet af de lefvande dialekterna är, har nogsamt bevisats af de sista tio årens åt detta håll riktade undersökningar. Detta studium, särskildt väckt genom den nyare språkvetenskapliga riktningen hufvudsakligen i Tyskland och Skandinavien, har såväl med afseende på språkets väsen, lif och utveckling i allmänhet som med afseende på de mera speciella frågorna genom den alltmera sig stadgande språkvetenskapliga metoden (jfr H. OSTHOFF und K. BRUGMANN i inledningen till Morphologische Untersuchungen I, Leipzig 1878) vunnit resultat af bestående värde, resultat, som aldrig skulle kunnat vinnas annat än genom studiet af de lefvande dialekterna. Endast genom att från resultaten af dessa undersökningar sluta tillbaka har man fått vissa frågor rörande föregående språkskeden besvarade. — Särskildt hvad rör de nordiska språken och deras dialekter ha de sista tio åren att uppvisa en liflig och betydande verksamhet på dialektforskningens område. I detta afseende viktiga och banbrytande äro den af J. A. LUNDELL utgifna tidskriften Nyare bidrag till kännedom om de Svenska landsmålen, Stockholm 1878—, samt Norvegia Tidskrift for det norske folks maal og minder udg. ved MOLTKE MOE og JOH. STORM I, Kristiania 1884 och derstädes publicerade viktiga afhandlingar, i den svenska af LUNDELL och NOREEN o. a., i den norska af STORM [1]). »*Hvad er det norske Folkesprogs Form og Væsen, og hvorledes er det blevet, hvad det er?*» är den fråga, hvarigenom STORM betecknar uppgiften för det norska dialektstudiet; och den kan mutatis mutandis gälla som hvarje dialektforsknings uppgift.

Jag har velat förutskicka föregående afdelning såsom möjligen belysande för mitt sätt att fatta de grekiska dialekternas förhållande till hvarandra.

---

1) Andra arbeten dels af allmän vikt för dialektforskningen och dess metod, dels af vikt för kännedomen om de nordiska dialekterna äro hufvudsakligen af nämnde forskare samt norrmannen AMUND B. LARSEN och finne A. O. FREUDENTHAL. Den viktigaste öfriga litteraturen rörande dialekterna kan man se hos LUNDELL Sv. landsm. I, 265 ff., 459 ff. (jfr I, 691 ff., II, 1 ff., CIII ff., VI, XLII ff., LX ff. samt STORM Norvegia I p. 15 ff.

II.

Om de grekiska dialekterna.

Jag fäster mig i den följande framställningen endast vid de forngrekiska dialekterna. I hvad mån de till någon del fortlefvat och haft sina särskilda utvecklingar samt i hvad mån de nu lefvande dialekterna kunna anses ha direkt utlupit ur de gamla dialektidiomen, är ännu till följd deraf, att de nygrekiska dialekterna på få undantag när äro alldeles outforskade, omöjligt att bestämma. Endast om en eller annan dialekt kan man påstå, att den hufvudsakligen utlupit ur en gammalgrekisk dialekt t. ex. *tzakonskan* ur den gamla lakonskan.

Att grekiskan såsom enhet betraktad skulle vara närmare besläktad med någon annan indoeuropeisk familj, är ouppvisadt; minst har man skäl att antaga en italisk-grekisk urgemenskap. Ej häller kan man, hvad man skulle vara frestad göra, föra grekiskan närmare *albanesiskan*. Huruvida t. ex. den högst ofullkomligt kända *macedoniskan* hör till den grekiska familjen, är likaledes osäkert. Vi ha i det följande således endast att befatta oss med de sedan gammalt som grekiska ansedda dialekterna.

Med afseende på källorna för vår kunskap om de grekiska dialekterna ha vi att märka: I. de grekiska *författarne*. De förnämsta grekiska litteraturvärken äro antingen på joniskt eller attiskt språk och äro naturligtvis för dessa dialekter den hufvudsakliga källan. Så vidt litteraturvärken äro skrifna på annan dialekt än den attiska eller delvis referera sig till andra dialekter, så äro de i detta afseende mycket korrumperade, eller ock är språket, såsom t. ex. hos lyrici, ett blandadt konstspråk och kan icke gälla som fullgiltigt uttryck för någon ren dialekt. II. *grammatici, lexikografer, notissamlare* o. s. v.: Dionysios Jambos, Aristophanes Byzantios, Tryphon från Alexandria, Philoxenos från Alexandria, hvilkas samlingar Apollonios Dyskolos och Herodianos bragt i system; vidare Joannes Grammaticus; från dessa har Gregorios Korinthios och öfriga excerptsamlare öst; bland lexica är framförallt Hesykhios' af värde för dialektforskningen. Den isynnerhet för utomattiska dialekter allra viktigaste källan är dock III. *inskrifterna*.

Först och främst äro de original och, såvidt de äro någorlunda gamla, rent dialektiska; senare gjorde sig naturligtvis inflytande från *κοινή* äfven i de dialektiska gällande. Af inskriftsamlingar är hufvudvärket BOECKH m. fl. Corpus inscriptionum Græcarum Berl. 1827—1877. Förutom hvad rör den attiska dialekten Corpus inscriptionum Atticarum, äro för de öfriga dialekterna hufvudsakligen att nämna: ROEHL Inscriptiones Græcæ antiquissimæ etc. Berl. 1882, COLLITZ Sammlung der gr. Dialekt-inschriften, Göttingen 1883— (1:sta bandet och 2:dra bandets 1:sta häfte äfvensom 4:de bandets 1:sta häfte (register) utkomna) och CAUER Delectus inscriptionum græcarum propter dialectum memorabilium², Leipz. 1883. Andra samlingar, nämligen de som ej närmast afse språket, förbigås [1]).

Jag öfvergår nu att lemna några allmänna historiska notiser om de grekiska dialekternas indelning och gruppering. De gamla grammatici kände och erkände förutom de *attiska* och *joniska* språkområdenas dialekter de *doriska* och *äoliska;* dessutom betecknade de andra uppgifters upprinnelse genom att sätta *Βοιωτοί*, *Θεσσαλοί* o. s. v. efteråt såsom hos Hesykhios. Dock begagna de äfven om beoterna och tessalerna sammelbegreppet *αἰολικῶς*, d. v. s. alla utom atenarne, jonerna och dorerna kallades (såsom hos STRABO VIII I, 2, 333) 'äoler'; allt således, som icke var doriskt eller attiskt, fick gälla som äoliskt [2]). AHRENS' indelning är (De Græcæ linguæ dialectis 1839, 1843), så vidt han har behandlat dialekterna, följande: *äoliska* (lesbiska, beotiska, tessaliska), *psevdoäoliska* (eliska, arkadiska, akäiska, möjligen ock fokiska, ätoliska, akarnaniska, lokriska, hvilka han dock är böjd att räkna till de) *doriska* (Peloponnesos, kolonier, Sporaderna o. s. v.).

Ingendera af dessa åsikter kan göra anspråk på någon större tillförlitlighet. Och för öfrigt, att nå säkerhet härvidlag är väl ännu åtminstone omöjligt. Jag skall emellertid försöka en gruppering af de grekiska dialekterna, visserligen icke så att jag söker uppställa ett stamträd, ty det är alldeles omöjligt att med någon sä-

1) Hvad angår de epigrafiska minnesmärkena för hvarje särskild dialekt hänvisas nu en gång för alla till de nämnda sammanfattande inskriftsvärken; viktigare specialsamlingar skola anföras för hvarje särskild dialekt. Af allmängiltigt och epokgörande värde för epigrafiken i allmänhet är KIRCHHOFFS bekanta arbete Studien zur Geschichte des griechischen Alphabets nyligen (Berlin 1887) utkommet i sin 4:de upplaga.

2) Jfr MEISTER Die griechischen Dialekte I, Göttingen 1882 p. 3 ff.

kerhet konstatera vare sig bestämda *isoleringar* — jag bortser härvid från kolonierna — eller någon tillnärmelsevis antaglig kronologi för möjligen antagliga isoleringar; ty dels äro de på gränsen till sagan stående historiska antydningarne alltför sparsamma och osäkra, dels visa de olika dialektgrupperna så många sväfvande och utjämnande öfvergångar mellan hvarandra, att man här har en nästan oafbruten kontinuitet i hela språkområdet. En sådan kontinuitet kan till och med uppkomma mellan jämförelsevis mindre besläktade dialekter, som händelsevis kommit att geografiskt gränsa till hvarandra, i det att en bestämd språklig egendomlighet, en gång började, ej gifvet håller sig inom den jämförelsevis afgränsade dialekt, der den uppkommit, utan vanligen geografiskt taget från centrum utbreder sig åt alla håll.

Hvad som på sista tiden är gjordt för indelning och gruppering af de grekiska dialekterna inskränker sig hufvudsakligen till följande: G. MEYER Griechische Grammatik[2], Leipzig 1886 Einleitung; BRUGMANN Griechische Grammatik p. 12 (Iw. MÜLLERS Handbuch der klassischen altertumswissenschaft, Nördlingen 1885, II), CAUERS gruppering af inskrifterna i Delectus[2]; COLLITZ Die verwandtschaftsverhältnisse der gr. dialekte mit besond. rücks. auf die thess. mundart, Göttingen 1885; v. WILAMOWITZ-MÖLLENDORFF Zeitschr. f. d. Gymnasialwesen, Berl. 1877 p. 636 ff. i hans ettriga men förtjenstfulla recension af CAUER Delectus[1] samt i samma tidskrift för 1884 p. 105 ff. hans mycket välvilligare recension af andra upplagan af nämnda arbete; föröfrigt antydningar af FICK i hans Odyssé och Iliad äfvensom i Götting. gelehrte Anz. 1883, 118 ff.; BLASS Sammlung d. gr. dial.-inschr. I, 331 ff. — om eliskan; MEISTER Die griechischen Diall. p. 3 ff., 203, 289 f. — angående äoliskan, beotiskan och tessaliskan; dessutom antydningar i flera speciella dialektafhandlingar exempelvis PRELLWITZ De dialecto thessalica p. 51 ff. [1]).

---

1) De viktigare arbetena angående grekiska språket (förutom de otaliga, som anknyta sig till vissa författare och textkritiken eller vissa speciella grammatiska och syntaktiska frågor) kan man se hos BRUGMANN Gr. Gr. p. 5. Detta sistnämnda arbete samt isynnerhet G. MEYERS redan nämnda arbete äro de nyaste och viktigaste sammanfattande värken angående grekiskt språk (företrädesvis dess ljud- och formlära) öfverhufvud. Arbeten rörande de särskilda dialekterna finner man förtecknade hos G. MEYER Gr.[2] XVI ff., BRUGMANN Gr. Gr. p. 13, samt i min afhandling De derivatis verbis contractis, Upsala

Den första stora indelning, man bör kunna göra, är den uti *joniska* och *icke-joniska* dialekter, ehuru det mycket väl är tänkbart, att man dermed ej träffar en ursprunglig tudelning. De joniska dialekterna kunde nämligen tänkas uppkomna genom senare differentiering (klyfning) ur någon af grupperna bland de icke joniska dialekterna.

I. **Icke-joniska dialekter** [1]). Dessa bibehålla hvarje urspr. $\bar{a}$ till skilnad från de joniska, sam i allmänhet förvandla $\bar{a}$ till η. Hit höra:

A. **Doriska gruppen** [2]). Dorerna, hvilka enligt hvad man antar kommit från Tessalien, innehade vid den historiska tidens början södra och östra delen af Peloponnesos samt en mängd kolonier i Mindre Asien och på Ägäiska hafvets öar. Vidare höra hit de från dessa områden utgångna kolonierna. De till den doriska gruppen hänförliga smärre dialekterna äro: 1) *lakonska*, hvarmed närmast sammanhänga a) den *tarentinska* och b) *herakleotiska* dialekten. (Tarent var nämligen en koloni af lacedemonier; från Tarent åter var Heraclea i Italien utgånget; jfr Strabo VI p. 279, 264; endast den *herakleotiska* dialekten är närmare känd genom *tabulæ heracleenses*); 2) *messeniska* (Andania-inskr.), hufvudsakligen i Messenien, hvarifrån kolonien *Messana* på Sicilien utgått; 3) *argoliska* dialekten, omfattande Argos, Hermione, Troezen, Methone,

---

Universitets årsskrift 1886 s. 2 o. s. v. för hvarje särskild dialekt. De viktigaste skola anföras här nedan. Sammanfattande hufvudvärken angående de grekiska dialekterna äro de redan nämnda arbetena af AHRENS och MEISTER. I allmänhet kommer den följande framställningen endast antydningsvis att fästa sig vid litteraturminnesmärkena; så vidt det visar sig nödvändigt, skall den viktigaste grammatiska litteraturen rörande desamma antydas.

1) Sammanfattande arbete af D. PEZZI La grecità non ionica nelle iscrizioni più antiche, Turin 1883.

2) Att här ingå på någon slags redogörelse för de doriska språkelement, som uppträda hos jambograferna och elegikerna (Tyrtaios, Theognis, jfr SITZLER Fleckeisen's Jahrb. 1882, 504 ff.; RENNER C. St. I, 1, 135 ff.; 2, 1 ff.) eller hos melikerna (Pindaros, Stesikhoros, Ibykos, Simonides, Bakkhylides, Timokreon, (MUCKE De dialectis Stesichori, Ibyci, Simonidis, Bacchylidis o. s. v., Leipzig 1879, PETER De dialecto Pindari, Halle 1866, FÜHRER Philologus XLIV, 49 ff., o. s. v.) eller öfverhufvud på de för olika konstgrenar använda konstdialekterna (körsångerna hos tragici GERTH C. St. I, 2, 193 ff. och i allmänhet FÜHRER Die Sprache und die Entwickelung der griechischen Lyrik, Münster 1885) ingår ej i min plan. Föröfr. se G. MEYER Gr.[2] XVI ff.

Epidauros samt Aegina; 4) *korintiska* dialekten, äfven innefattande Sikyon och de korintiska kolonierna Korkyra (Thukydides I, 25; VI, 3), Leukas (Strabo X p. 452), Syracusæ och det derifrån koloniserade Acræ (på Sicilien; Thukydides VI, 5); 5) *megariska* dial. med kolonien Megara Hyblæa, hvarifrån sedan Selinus (båda på Sicilien; Thukydides VI, 4), Byzantium, grundlagdt af megarenserna (Skymnos 715 ff.), vidare Khalkedon, Selymbria, Heraclea pontica, ön Astypalaia, Astakos o. s. v. (se SCHNEIDER De dialecto megarica, Giessen 1882 p. 1) samt Chersonesus taurica (se LATYCHEW Bulletin de correspondance hellénique IX p. 277); 6) *kretiska* dialekten egentligen inom sig inbegripande en mängd smådialekter, viktigast den *gortynska* (Kreta mycket tidigt koloniseradt från Peloponnesos); 7) *öfriga ödialekter:* a) *meliska* och *teräiska* (Melos och Thera egentligen mycket gamla lakonska kolonier; Thukydides V, 84; Herodotos IV, 147), som äfven omfattar det af teräerna anlagda Kyrene (Herodotos IV, 156); b) *dialekterna på de doriska öarne* Anaphe, (Astypalaia), Kalymnos, Kos, Knidos [1]), Nisyros, Telos, Karpathos; c) *rodiska dialekten,* äfven omfattande det af rodier (och kretenser) anlagda Gela samt det derifrån koloniserade Agrigentum (båda på Sicilien; Thukydides VI, 4); d) *pamfyliskan.*

I *vokalismen* finnas inga för de doriska dialekterna speciellt utmärkande karakteristika. Urgr. $\bar{a}$ bibehålles liksom i hela den icke-joniska gruppen, t. ex. gen. *τιμᾶς, ἀέλιος* (< **σᾱϝελιος*), *ἁμέρα, ἀνίκα, δᾶμος, ϑάγω* o. s. v. Med afseende på kontraktioner skedda i grek. tid är att märka, att $\alpha + \varepsilon$, $\eta > \eta$, liksom äfven i de arkadiska, eliska och nordgrekiska dialekterna; $\alpha + o > \bar{a}$ i alla de nämnda samt dessutom i de beotiska och lesbisk-tessaliska munarterna. Med afseende på kontraktionen af $\varepsilon + \varepsilon$ och $o + o(\varepsilon)$ — hvarmed den s. k. ersättningsförlängningen af ε och o går nästan parallelt — har man efter AHRENS varit van att indela de doriska dialekterna — hvartill han var benägen att räkna de nordgrekiska — uti *sträng-doriska* och *mild-doriska* dialekter. I de förra blir *εε* > *η* och t. ex. **ἕνς* > *ἧς*, *οο* och *οε* > *ω* och t. ex. **διδονς* > *διδώς*; i de senare *εε* > *ει* och **ἕνς* > *εἷς*, *οο* och *οε* > *ου* och **διδονς* > *διδούς*. De sträng-doriska öfverensstämma häruti med beotiskan och lesbisk-tessaliskan, de mild-doriska i allmänhet med (jon.-)attiskan.

---

1) Kos och Knidos senare joniserade, jfr nedan.

Mot denna åsikt har man på senare tiden (t. ex. G. MEYER och BRUGMANN) opponerat, så till vida att man icke velat erkänna, att de sträng- och mild-doriska dialekterna skulle stå i ett systerförhållande till hvarandra. Och så till vida är väl oppositionen delvis berättigad. Enligt G. MEYER Gr.[2] § 69, 74 är utvecklingen i de båda grupperna t. ex. i gen. sing. den, att ur **ἵππω* ej skulle uppstått å ena sidan *ἵππου*, å andra *ἵππω*; utan utvecklingen skulle varit **ἵπποο* > *ἵππω* (s. k. sträng-dor.) > *ἵππου* (s. k. mild.-dor.). På samma sätt skulle *εε* först gifvit *η*, hvarur sedan uppstått *ει*. Men hvarför har då icke äfven de ursprungliga *ω* (t. ex. i *δίδωμι*) och *η* (t. ex. i *τίθημι*) blivit *ου* och *ει*? Emedan dessa ursprungliga ljud voro till kvaliteten öppnare, svarar man. Såsom bevis derför, att utvecklingsgången skulle varit den angifna, anför man, att Thera begagnade *ου*, under det den från Thera utgångna kolonien Kyrene ännu mycket sent i samma ställning skref *ω*. Vidare skulle såsom bevis tjena den omständigheten, att t. ex. i lokriskan i samma inskrift skrifves *τούς* (> **τονς*), men deremot *δάμο*, som måste läsas *δάμω*. Härutaf skulle nämligen framgå, att förlängningsljudet af *ο* höll på att fördunklas till *ου*.

Häremot är nu att invända följande. Först hvad förhållandet mellan Thera och Kyrene angår, så är det lika tänkbart, att vid den tidpunkt, när kolonien utgick, gen. hette **ἵπποο*. Sedan blefvo kontraktionsresultaten olika till följd deraf, att på Thera — såsom närmare centrum för ifrågavarande ljudöfvergång — *ο* blifvit mera slutet, under det Kyrene bibehöll det öppnare ljudet för *ο*. Och skrifningen *τούς*, *δάμο* tyckes nästan bekräfta ett dylikt antagande. Man förstår icke, hvarför dessa och dylika ord konstant skulle skrifvas olika, om icke derför, att de båda ljudlagarne (ersättningsförlängning och förlängning genom kontraktion) värkat på olika tid. Är så förhållandet, torde den allra naturligaste förklaringen vara den, att *δάμω* uppstått tidigare, medan *ο* var öppet, *τούς* deremot senare, när *ο* hunnit bli mera slutet. Detta hänvisar otvetydigt derpå, att det är möjligt att tänka sig skilnaden mellan t. ex. ett korintiskt *ἵππου* och ett lakoniskt *ἵππω* uppkommen på det sätt, att när kontraktionerna skedde, var *ο* i Korint slutet, i Lakonien öppet. Det är sålunda åtminstone möjligt, att på sätt och vis, nämligen med afseende på denna speciella ljudöfvergång, tänka sig ett systerförhållande mellan t. ex. lakonskan och korintiskan. Må vi nu något närmare betrakta sjelfva sakförhållandena.

Det är af BLASS Aussprache des griechischen², Berl. 1883 uppvisadt, att ε och ο i de joniska och attiska och åtminstone angränsande områden tidigt blefvo slutna ljud. Denna tendens utbredde sig sedan åt alla håll; men det är klart, att ju aflägsnare en ort var, dess senare kan man antaga att denna förändring inträdt. Således skulle man endast från denna synpunkt ha rättighet att med bestämda namn t. ex. sträng- och mild-dorisk beteckna lakonskan och korintiskan, så till vida som de på en och samma tidpunkt värkligen uppvisa en skilnad i dessa ljudvärden.

I de doriska dialekterna betecknades i allmänhet före upptagandet af den joniska skriften ε, långt ε̄ och η med ε; ο, långt ō och ω med ο. Dock hade redan i 6:te årh. före Kr. korinterna och de från dem härstammande korkyreerna börjat beteckna det långa ε och ο (ε̄, ō) med samma tecken (*E*, *EI*; *OY*), hvarmed de betecknade de äkta, från indoeuropeisk tid ärfda diftongerna ει, ου. Häraf torde framgå, att de s. k. oäkta diftongerna i ifrågavarande dialekt redan då voro slutna. Att detta slutna ljud skulle utvecklat sig ur ett *långt* öppet har man åtminstone ingen direkt anledning att antaga. Man kan t. ex. lika väl förmoda, att en kontraktion af de båda korta ljuden icke skett, förrän dessa blifvit slutna, och att just och endast af det skälet de långa kontraktionsresultaten blifvit slutna. Om så är fallet, finge man antaga, att de båda exempelvis valda dialekterna korintiskan och lakonskan skulle hvar för sig fullföljt sina kontraktioner, som då gifvit olika resultat. Ett dylikt antagande skulle kunna få ett visst stöd i följande omständighet: εο kontraheras till ου i korintiskan (de mildare doriska dialekterna), men kontraheras vanligen icke i de sträng-doriska (t. ex. lakoniskan), utan blir vanligen ιο. Är denna framställning riktig, då ha vi full rätt att med afseende på här omhandlade fråga ställa lakonskan och korintiskan i systerförhållande, och den Ahrens'ska indelningen vore med afseende på dessa dialekter fullt berättigad.

När emellertid den joniska skriften antogs i de doriska områdena, tecknades de oäkta diftongerna med ει och ου i vissa dialekter (mess., argol., korint., megar., vissa ödial.) på *samma tid* som de i andra doriska diall. (lak. t. ex. CD 30 och 31; tab. heracl., vissa kret. inskr. t. ex. CD 117—120 o. s. v.) tecknas med η, ω. Behöfver man nu icke antaga, att dessa senare områden skulle varit konservativare i sitt beteckningssätt, så synes man ha rättighet

att t. ex. för korintiskan o. s. v. å ena sidan och lakonskan o. s. v. å den andra göra en indelning i mild- och sträng-doriska såtillvida, som de på en och samma tidpunkt i ett bestämdt afseende tydligen visa en bestämd skilnad; d. v. s. de ha en gång börjat gå i sär med afssende på ett ljudförhållande. Dermed har man ingalunda nekat möjligheten eller sannolikheten af, att äfven de senare dialekterna fastän småningom — och senare ju aflägsnare de lågo från centrum för den ifrågavande ljudöfvergångens inträde — kunde följa samma tendens. Från den synpunkten sedt, och ifall man betraktar de doriska dialekterna som ett helt, så blir skilnaden mellan de olika grupperna endast en skilnad i tiden för ljudförändringens inträde, d. v. s. den ena står på en längre framskriden ståndpunkt i ljudutvecklingen än den andra.

Kan man nu således t. ex. för de yttre gränsdialekterna af området påstå, att de stå i ett visst systerförhållande till hvarandra, så är det också klart, att dem emellan skola finnas kontinuerligen i hvarandra öfvergående dialekter och ljudstadier (vågteori). Jag skall nu lemna en kort öfversikt af fortgången och utbredningen af den ljudutveckling, som tenderade att göra *e*- och *o*-ljuden mera slutna. Jag fäster mig härvidlag icke närmast vid de korta, utan vid förlängningarne deraf. I de megariska och korintiska dialekterna gaf kontraktionsresultatet eller ersättningsförlängningen, ända från de tider, hvarifrån man har några minnesmärken (fr. 7:de à 6:te årh.), endast *ει* och *ου*. Äfven i argoliska dialekter, såsom gränsande intill den korintiska, användes endast *ει* och *ου* för *ē* och *ō* (förutom i en inskr. från Hermione CD 60 fr. början af 3:dje årh. f. Kr., som såväl med afseende på alfabet som språk och läge närmade sig Lakonien). Messeniska dialekten, som ej visar *ει* och *ου* (= *ē*, *ō*) förrän i slutet af 3:dje årh., torde närmast höra tillsammans med den lakonska. I denna dialekt åter inträdde ej denna ljudförändring förrän i och med *κοινή*, hvarför man skulle kunna anse densamma såsom rent lån derifrån.

På öarne Melos och Thera uppträder, enligt hvad man kan sluta af teckningen *O* för *ο* och *ου*, ljudvärdet *ου* (= *ō*) redan i 6:te årh. Att den från Thera utgångna kolonien Kyrene i samma ställning har *ω* ännu i 1:sta årh. f. Kr., beror naturligtvis derpå, att det låg för aflägse för att träffas af den ifrågavarande ljudutvecklingen; i hvarje fall — som redan anmärkt — bevisar denna omständighet icke med säkerhet, att *ου* på Melos och Thera skulle

vara uppkommet af ω. På de öfriga Ägäiska hafvets öar uppträda ljudvärdena ει och ου (= ē och ō) från senare hälften af 3:dje årh. På Kreta deremot uppträda de först i slutet af 3:dje årh., naturligtvis beroende på det aflägsna läget och derpå, att kretensarne länge stodo utom all lifligare förbindelse med det öfriga Grekland. Häraf drar man naturligtvis den slutsatsen, att ju närmare dialekterna lågo källan för ljudförändringen af ε och ο till slutna ljud, dess tidigare uppträdde också de oäkta diftongerna med samma ljudvärde. Gången af denna ljudförändring, som just utgör ett frappant bevis för vågteoriens tillämplighet i allmänhet inom ett språkområde, kan närmast jämföras med den fht. ljudskridningen, som, tidigast börjande i söder, sedan under ett par århundradens tid fortskred längre och längre mot norr, tills den upphörde.

Af karakteristika från *konsonantismen* kunna nämnas: -τι kvarstår utan assibilation (liksom i eliskan och beotiskan) i verbaländelserna och annars: φέροντι, δίδωτι o. s. v. I *böjningsläran* ha vi att märka: 1) n. pl. af verben -μες (: -μεν i öfriga diall.), t. ex. ἴκομες (skrifvet med koppa) o. s. v., 2) fut. och aor.-stammen ändas nästan regelbundet på -ξ- af verba -ζω, äfven uppkomna ur -*δj̥ω (t. ex. κατασκευάξαι o. s. v.), genom analogi efter de verba -ζω, som uppkommit ur -*γj̥ω (sporadiskt äfven i andra diall.). Härtill komma nu några karakteristika för de särskilda dialekterna. Jag skall anföra de allra viktigaste.

1. *Lakonskan*[1]): 1) υ kort och långt torde haft *u*-ljud (liksom i beotiskan), hvilket framgår af en mängd glossor från Hesykhios, som har skrifn. ου: διφοῦρα · γέφυρα . Λακ., τούνη · σύ. Λακ., μουσίδδει (= μυθίζει) · λαλεῖ, ὁμιλεῖ (hvaraf äfven ses, att ζ troligen var interdental len spirant, tecknad δδ); 2) öfvergång af ϑ genom interdental spirant till σ i vissa ställningar: σιόρ (= ϑεός), σίαὁρ · ϑίασος Hes. o. s. v., från 4:de årh.; 3) rotacism af *s* > *r* i slutljud: τίρ, σιόρ (liksom i eliskan), från och med 3:dje årh.;

1) Minnesmärken äro framförallt inskrifter befintliga i ofvan anförda samelverk samt hos P. MÜLLENSIEFEN De titulorum laconicorum dialecto, Strassburg 1882 med anförande af de lakonska inskrifterna, E. DAVID Dialecti laconicæ monumenta epigraphica, Königsberg 1882. Till de litterära minnesmärkena höra Alkman, delar af Aristofanes' Lysistrata samt Thukydides V, 77, som naturligen icke innehålla ren lakonska; föröfrigt se G. MEYER Gr[2]. XX och AHRENS II, 482 ff. Det viktigaste Alkmans språk berörande arbete är SPIESS De Alcmanis poetæ dialecto i Curtius' Studien (C. St.) X, 329 ff.

4) grekiskt σ blir (liksom i argiviskan) spir. asper i inljud mellan vokaler: μῶἁ (= μοῦσα), ἐποίηἑ (= ἐποίησε); 5) ϝ bibehållet både i början af ord (ϝέτεα) och äldst inuti (ἐκοίϝη, ἀμοιϝά o. s. v.)[1]. Andra saker förbigås här.

a) *Tarentinskan* och b) *herakleotiskan*[2]) utmärka sig förutom för bibehållande af ϝ och spir. asper rätt ofta i st. f. sp. lenis (ὁκτώ, ἑννέα) hufvudsakligen för sina egendomliga dat. pl. -ασσι af part.: ἔντασσιν, πρασσόντασσι o. s. v. (J. SCHMIDT KZ XXV, 590 f.). Föröfrigt förekommer ett namn Φιντίας med öfvergång af λ + dental till ν + dental, i allmänhet egendomligt för de italiska och siciliska kolonierna: φιντάται, βέντιστος, ἦνθον o. s. v. (G. MEYER Gr.² p. 178).

2. *Messeniskan*[3]) har i Andania-inskriften några egendomliga konj.: προτίθηντι, προγράφηντι, κατασκευάσθηντι, ἦνται (se K. F. JOHANSSON De derivatis verbis contractis p. 69).

3. *Argoliskan*[4]) har ϝ (äfven under form af β: Βορθαγόρας) bibehållet: ϝέργον, Διϝί, πεδάϝοικοι o. s. v.; grekiskt σ blir spir. asper i inljud i aor.: ἐποίϝηἑ; ack. pl. af 1:sta dekl. -νς bibehållet: τάνς, Αἰγιναίανς o. s. v. (liksom i kretiskan).

4. *Korintiskan*[5]) har — förutom ϝ bibehållet i ställningar som Δϝεινίᾱ, πρόξενϝος, στονόϝεσαν (jfr s. adj.-*vant*) — tecknet ϱh för ῥ i ϱhoϝαῖσι samt ett hiatusfyllande ϝ i ἀριστεύϝοντα (Πλασίᾱϝο gen. är osäkert). — Syrakusanerna hade en imp. aor. -ον: θίγον, λάβον (s. G. MEYER p. 496); i samma dial. öfvergick perf. till tematisk presensböjning (G. MEYER p. 491).

1) Om ϝ hänvisas föröfrigt till G. MEYER Gr.² p. 229 ff.

2) Det egentliga minnesmärket är *tabulæ heracleenses* (CD 40, 41); dialekten är behandlad af MEISTER De dialecto heracleensium Italicorum (C. St. IV, 355 ff.).

3) Förnämsta minnesmärke mysterieinskr. från Andania, som dock är af sent datum, uppblandad med κοινή och ätoliska former och kan sålunda icke egentligen gälla som källa för rent messenisk dialekt.

4) Särskildt rörande de i Epidauros funna inskrifterna äro att jämföra BAUNACK Studien auf dem gebiete des griechischen und der arischen sprachen I, 1, p. 79 ff., Leipzig 1886 samt v. WILAMOWITZ-MÖLLENDORFF Isyllos von Epidauros i Phil. Untersuchungen, herausgeg. von A. KIESSLING und U. v. W.-M., Berlin 1886, jfr BLASS Fleckeisen's Jahrbb. 1885 p. 822 ff.

5) Inskrifter samlade af BLASS Bezzenberger's Beiträge (BB) XII, 169 ff. De litterära minnesmärkena, helt och hållet härstammande från kolonierna på Sicilien, äro fragmenten af Epikharmos och Sophron; vidare fastän i än mindre grad bukolikerna och Arkhimedes (L. MORSBACH De dialecto Theocritea I, Bonn 1874, Über den dialekt Theokrits C. St. X, 1 ff., HEIBERG Über den dialekt des Archimedes Fleckeisen's Jahrbücher Supplem.-b. XIII p. 543 ff.). Litteratur föröfr. G. MEYER Gr.² XVI f.

5. *Megariskan* [1]) som har ϝοικεῖ, ϝέτος, uppvisar föröfrigt en assimilation af κλ > κκ (såsom i beotiskan) Διοκκέος (gen. af ett att. Διοκλῆς) samt n. pl. af interr. pron. σά < *τι̯α = τίνα (Arist. Acharn. 757).

6. *Kretiskan* [2]) i den form den gestaltar sig efter de sista stora fynden (Gortyn-inskr. m. fl.) har för många egendomligheter, för att jag här skulle kunna upptaga ens alla de viktigaste. Att partiella assimilationer skett vid de särskilda ordens förbindelse i satsen (sandhi), synes af den visserligen icke konsekventa skrifningen i Gortyninskriften. Från *konsonantismen* är att märka τ, θ, δ + ι̯ > uddljudande τ, θ, δ (att. σ, ζ), inljudande mellan vok. ττ, θθ, δδ (att. σσ, ττ, ζ), hvarvid är att betona, att θ och δ troligen voro interdentala spiranter (þ ð); κ + ι̯ > ττ, γ + ι̯ > δδ; τϝ, θϝ, δϝ > uddlj. τ, θ, δ, inljud. ττ, θθ, δδ. Jag tror icke t. ex., att ττ i alla dessa fall uppkommit ur σσ (ss. Baunack antager), utan att första stadiet varit τσ > ττ (liksom δαττόνται aor. konj. = Hom. δάσσωνται). Deremot t. ex. *λειοντι̯α > *λειοντσα > λείονσα, men *esn̥ti̯a > *ἕατσα > ἴαττα (οὖσα). Liksom θσ så äfven σθ > θθ; andra assimilationer äro κ, π + τ > ττ, φμ > μμ, ρν > νν. — Digamma både udd- och inljudande i förening med σ, t. ex. [ϝ]ισϝόμοιρον, intervokaliskt bortfallet. För kretiskan egendomliga ut-

---

1) Förutom genom inskrifter bekant genom Aristofanes' Akarner, se Schneider De dialecto megarica, Giessen 1882.

2) Viktigast af de troligen talrika kretiska munarterna är genom de sista stora inskriftsfynden den *gortynska*. Den stora Gortyn-inskriften (gortynska lagen), som 1884 upptäcktes af italienaren F. Halbherr och först offentliggjordes af E. Fabricius i Mitteilungen des deutsch. archäol. Institutes in Athen, 1884 p. 363 ff. och af Comparetti i Museo Italiano di antichità classica I p. 233 (jfr p. 36 ff.), har redan framkallat en ansenlig litteratur. Af denna är i språkvetenskapligt afseende viktigast J. Baunack und Th. Baunack Die Inschr. von Gortyn, Leipzig 1885; fullständig förteckning på litteraturen finner man hos J. Baunack Studien auf dem geb. des gr. und der ar. spr. I, 1 p. 173 ff., i hvilket arbete p. 3 ff. lemnas några tillägg. Nyligen hafva i den italienska tidskr. Museo italiano Vol. II punt. I (Firenze 1886) p. 129 ff., 181 ff. af Dom. Comparetti offentliggjorts 107 gamla kretiska inskrifter. Dessa inskrifter äro helt nyligen språkligt behandlade af J. Baunack i Berlin. Phil. Wochenschrift 1887 n. 1—5. Öfrig grammatisk litteratur är t. ex. Hey De dial. cretica, Dessau 1869, Kleemann De universa creticæ dialecti indole, Halle 1872, Reliquiarum dialecti creticæ p. I, Halle 1873, Helbig De dialecto cretica, Plauen 1873; föröfrigt se G. Meyer Gr.[2] p. XXII, ff.

vecklingar äro λ > υ före kons.: αὖσος· ἄλσος. Κρῆτες; εὐϑεῖν· ἐλϑεῖν Hes. (jfr fr. *haut:* l. *altus*), och på Gortyninskr. ρ + τ > ιτ i μαῖτυς. — I *flexionen* ha vi ack. pl. på -υς äfven af kons.-st.: στατῆρανς (lån fr. vok.-st.).

7. De öfriga *ö-dialekterna* visa i allmänhet icke några starkare afvikelser från de s. k. milddoriska dialekternas vanliga utseende; *rodiskan* [1]) visar oftare än de andra kontraktionen εο > ευ (liksom i de joniska munarterna, hvilka Rhodos låg geografiskt nära) samt utmärkes för inf. -μειν (προτιϑέμειν o. s v.), en associationsbildning af -μεν och -ειν.

8. *Pamfyliskan* skulle man enligt den historiska traditionen räkna till den doriska gruppen; den har i hvarje fall tagit en själfständig och egendomlig utveckling. Så 1) har ο i slutljud öfvergått till ett *u*-färgadt ljud, tecknadt med υ: βωλήμενυς (af ett att. *βουλάομαι, jfr ἐβωλάσετυ = *ἐβουλήσετο), Ἐστϝεδιιυς (Ἀσπένδιος); 2) ν reduceras före δ och τ, som öfvergår till δ: ἐξάγωδι (= -ωντι), πεδεκαίδεκα (= πεντε-) o. s. v. (Andra egendomligheter se BEZZENBERGER BB. V, 325 ff.).

De doriska dialekterna utgöra en enda kedja af i hvarandra nästan omärkligt öfvergående munarter. Med afseende på ljudtillståndet öfvergå de i nordost till jon.-attiska dialekterna, i nordväst till

B. **Eliska dialekten** [2]). Förutom likheter i andra afseenden torde den mäst i ögonen fallande öfverensstämmelsen med den angränsande lakonskan vara den för dem båda gemensamma rotacismen i slutljud: el. πόλερ (πόλις), πλείονερ (= πλέους) o. s. v. samt bortfall af grekiskt intervokaliskt σ i senare eliska. COLLITZ förklarar öfvergången af σ > ρ i lakonskan såsom lån från eliskan, men omvändt intervokaliskt σ > spir. asper i eliskan såsom en invärkan från lakonskan. I detta afseende tror jag dock det är omöjligt att nå full visshet; endast det kan man säga, att de båda dialekterna till följd af det nära geografiska läget i några fall följt

1) Jfr BRÜLL Der dialekt der Rhodier, Leobschütz 1875, se G. MEYER Gr.[2] XXIV.

2) Inskrifterna äfven samlade af DANIEL BB. VI 241 ff.; af behandlingar af dialekten märkas DANIEL De dialecto eliaca, Halle 1880, D. PEZZI Il dialetto dell' Elide nelle iscrizioni testè scoperte, Turin 1881, Nuovi studi intorno al dialetto dell' Elide, Turin 1881, se G. MEYER Gr.[2] XXVIII.

samma utveckling. Således är här kontinuitet i ljudtillståndet, äfven om de ifrågavarande dialekterna — enligt hvad man skulle kunna antaga — ej från början äro närmast besläktade, utan att de först genom förflyttningar kommit i beröring med hvarandra.

De eliska inskrifterna äro i former och ljud sinsemellan tämligen inkonsekventa och därtill svårlästa. Den förra omständigheten anser BLASS bero derpå, att eliskan skulle utgöra produkten af en språkblandning, nämligen af *ätoliska, arkadiska* och *pisatiska* element. Det är på detta sätt han vill förklara *-αις, -οις, -αιϱ, -οιϱ* i ack. pl. vid sidan af *-ᾱς, -ως* (af 1:sta och 2:dra dekl.). Möjligen äro dessa former ingenting annat än dat. begagnade som ack. — Öfriga specielt eliska egendomligheter äro: urgr. ē och ĕ (η, ε) ha fått ett mycket öppet uttal, så att η kan anses ha ljudlagsenligt öfvergått till ᾱ, och ε skrifves åtminstone ofta med α: *μᾱ, εἴα, ϝϱάτϱα* (= *μή, εἴη, ῥήτϱα*) o. s. v., *εὐσαβέοι, μ'απόησε,* (= *εὐσεβοῖ, μ'ἐποίησε*) o. s. v. Ieu. och grek. *δ* har i eliskan tidigt blifvit *đ*, interdental tonande spirant, som antydes genom skrifningen ζ: *ζίκαιος, οὐζέ, ζᾶμον, ϝειζώς* (= *δίκαιος, οὐδέ, δᾶμον* att. *δῆμον, ϝειδώς* af *οἶδα*) o. s. v. Vidare begagnas sporadiskt liksom i akäiskan och i nordgrekiska dialekter nom. af kons.-st. såsom ack. Ett, som det tyckes, ätoliskt drag kan man möjligen se uti dat. *χϱημάτοις, ἀγώνοιϱ* (= *χϱήμασι, ἀγῶσι*) efter vokaliska dekl. Må vara att eliskan är en blanddialekt — särskildt innehållande ätoliska element —, så utgör den i hvarje fall en föreningslänk å ena sidan mellan doriska och nordgrekiska dialekterna, å andra mellan de doriska och arkadiskan. Förutom de redan nämnda egendomligheterna har eliskan part. *-ήμενος* (*καδ(δ)αλήμενος* = ett att. *καταδηλούμενος* af ett *δηλοῦμαι*) af **-ε-εμενος* gemensamt med nordgrek. munarter; möjligen ock lok. *τοῖ* ss. dat.; ehuru denna företeelse dock mer eller mindre förekommer i de flästa dialekter (specielt nordgrekiska, beot., ark.-kypr.). I kontraktion af α + följ. vokal följer eliskan de doriska fullständigt, deremot med afseende på ε + vok. de nordgrekiska. — Innan jag öfvergår till de nordgrekiska dialekterna, har jag att nämna

C. **Akäiskan**[1]) med kolonierna Kephallenia, Magna Græcia, Ithaka (se KIRCHHOFF Alphab.[3] p. 156). För att dömma om

1) Inskrifter samlade af FICK BB. V, 320 ff., se G. MEYER Gr.[2] XXV, jfr v. WILAMOWITZ- MÖLLENDORFF Zs. f. Gymn.-wes. 1877, 651.

akäiskans förhållande till de öfriga, ha vi för få minnesmärken. Det är dock icke otänkbart, att äfven akäiskan står i närmare frändskapsförhållande till de nordgrekiska dialekterna, liksom förmedlar arkadiskan med dem. Särskildt ha vi liksom i eliskan och nordgrekiskan att märka nom. af kons.-st. såsom ack.: *συμπολεμήσαντες, συνδιασώσαντες, δαμοσιοφύλακες, τοὺς ἐλάσσονες*. I vokalismen visar sig akäiskan stå närmast de nordgrekiska dialekterna.

D. **Nordgrekiska dialektgruppen**[1]) omfattar enligt min mening *epiroter, akarnaner, ätoler, fokier, lokrer, delfier, ftiatier, änianer, etäer.* Ehuru spridda på en rätt lång sträcka, visa dock alla dessa stammars språk, som det synes, ett gemensamt skaplynne. Det är svårt att konstatera vissa bestämda för alla de nämnda smågrupperna gemensamma egendomligheter, hvarigenom denna grupp för sig kunde sägas skilja sig från alla de öfriga. Ett är emellertid gemensamt för dem alla, nämligen att de hårdnackadt ända långt fram i romerska tiden bibehålla *εο* och *εω* osammandragna. Föröfrigt stå de med afseende på kontraktioner och s. k. ersättningsförlängningar på den s. k. mildare dorismens ståndpunkt: *εε* > *ει*, *αε* > *η*, *οο*, *οε* > *ου*. Vidare ändas dat. (eg. lok.) sing. i alla de nordgr. diall. på *-αι*, *-οι* i 1:sta och 2:dra dekl. Härigenom torde de å ena sidan närma sig akäiskan (arkad.-kypriskan), å den andra beotiskan. Föröfrigt använda alla nordgrek. diall. prep. *ἐν* äfven med ack. i bet. *till*. Denna egendomlighet dela de dock å ena sidan med eleer och arkader å den andra med beoter och tessaler. Jag har genom dessa anmärkningar ingalunda velat antyda, att det på något sätt kunde anses bevisadt, att de nordgrekiska dialekterna stode i någon ursprungligare släktskap med någon af de omkringboende folkens dialekter, blott det att, som de i historisk tid uppträda, måste de anses till sina ljudförhållanden intaga en förmedlande ställning mellan eliskan och akäiskan såsom öfvergångsformer till doriskan och arkadiskan å ena sidan och till beot.-tessaliskan å den andra; möjligen flyta de i öster öfver uti jonisk-attiska dialekterna. Af nybildningar, som kunna anses ha sin egentliga

---

1) Jfr Merzdorff Die sogen. äolischen bestandteile des nördl. dorismus, Sprachwissenschaftliche abhandl. aus G. Curtius' Grammatischer gesellschaft, Leipzig 1874 p. 21 ff. — Under korrekturläsningen kommer mig tillhanda en intressant uppsats af Herbert Weir Smyth The Dialects of North Greece, Baltimore 1887, särtryck ur The American Journal of Philology, Vol. VII, N:o 4, hvilken uppsats jag i förevarande arbete ej varit i tillfälle att använda.

härd i nordgrekiska dialekter, märkas dat. pl. af kons.-stammar efter 2:dra dekl. *-οις* samt användande af nom. pl. *-ες* såsom ack. (se ofvan; jfr äfven t. ex. i att. *βελτίους* o. s. v., *εὐγενεῖς, πόλεις*). Andra egendomligheter, specifika för någon särskild stams dialekt och något angränsande område, skola behandlas i sammanhang med en kort redogörelse för de särskilda dialekterna.

Geografiskt och språkligt närmast de eliska och akäiska dialekterna står

1. *Ätoliskan* [1]). Det är der dat. pl. *-οις* i 3:dje deklinationens stammar äro talrikast; derifrån såsom härd torde de utbredt sig öfver de nordgrekiska dialekterna, senare öfver hela Peloponnesus o. s. v., kanske, som v. Wilamowitz-Möllendorff antar, genom det ätoliska förbundets invärkan. Dock förekommer denna analogibildning sporadiskt och mycket tidigt äfven på andra håll (G. Meyer Gr.[2] § 378). Nordväst och norr ifrån ätoliskan möta

2. *Akarnaniskan* [2]), som i de få och sena minnesmärken, man eger, ej erbjuder några egendomligheter, och

3. *Epirotiskan* [3]), som bibehåller *ϝ* arkaistiskt i egennamn *ϝεῖδυς, ϝαττίδας*, har (liksom rodiskan) nybildad inf. *-μειν*. Lok. *-οι*, syntaktiskt använd som dat., har den gemensam med de öfriga nordgrekiska och andra dialekter (se ofvan). Denna dialekt äfven som de sydost derifrån och nordost från ätoliskan belägna

4. *Änianska* och *etäiska* [4]) bergfolkens dialekter äfvensom den norr derom talade

5. *Ftiotiskan* [5]) eller *sydtessaliskan* utgöra de nordgrekiska dialekternas geografiska öfvergångsformer till tessaliskan. Några viktigare egendomligheter erbjuda de sist anförda dialekterna ej. Viktigare äro de följande munarterna.

6. *Lokriskan* [6]) talades af hufvudstammen de ozoliska lokrerna (väster om Ätolien) och deras kolonister de epizefyriska lokrerna i Italien (Magna Græcia; Strabo VI p. 259) samt af de s. k. epiknemidiska och opuntiska lokrerna, boende på hvar sitt mindre

---

1) Inskrifter samlade af Fick (förutom i SGD) BB. VII, 247, ff.

2) Jfr Fick BB. VII, 242 ff.

3) Inskrifter samlade af Fick äfven i BB. III, 266 ff.

4) Inskrifter samlade af Fick äfven i BB. VII, 252 ff.

5) Inskrifter sammanstälda af Fick BB. VI. 306 ff. (alla dessa dialekters inskrifter i SGD; föröfrigt se G. Meyer Gr.[2] XXVI).

6) Jfr Allen De dialecto Locrensium C. St. III, 207 ff.

område vid Maliska viken (mellan Euboea och fastlandet). Denna dialekts viktigaste egendomligheter äro: 1) α i st. f. ε i förbindelse med ϱ, der man knappast vill antaga ett med allmängrekiskt εϱ växlande αϱ (af r̥), utan specielt lokrisk utveckling af εϱ (kanske äfven i eliskan ϝάϱγον = ϝέϱγον): φάϱειν, ἁμάϱαι (= ἡμέϱαι) πατάϱα o. s. v. (ehuru det dock *kan* tänkas, att den lokriska nybildningen endast är förallmänligande af en gång förefintliga former med r̥); 2) spiritus lenis mot andra dialekters spiritus asper ὁ, ἁ, ἀμάϱαι o. s. v.; 3) öfvergången af σϑ > στ (χϱήστω, ἑλέστω, χϱῆσται, παματοφαγεῖσται o. s. v.) möter såväl i andra dialekter (el., megar., mess.) som särskildt i nordgr. (fok., delf.) samt isynnerhet i beotiskan och tessaliskan [1]). En skilnad mellan de ozoliska och opuntiska lokrernas dialekter är t. ex. dat. (lok.) pl. i 3:dje dekl. i den förra -οις (Χαλειέοις liksom i ätoliskan o. s. s.), i den senare -εσσι (Κεφαλλάνεσσι). Participialbildningen -είμενος (ἐνκαλειμένῳ) har lokriskan gemensam med

7. *Fokiskan* och *delfiskan* [2]). Enligt sagan om dorernas vandringar kunde man möjligen ha skäl att vilja hänföra specielt den delfiska dialekten till de doriska; så vidt man nu känner den delfiska dialekten, är den dock i det närmaste öfverensstämmande med de angränsande nordgrekiska. Den äldsta så väl delfiska som lokriska dialekten har ϝ bevaradt så väl i udd- som inljud: ϝέξ, κλέϝος, αἰϝεί (delf.), ϝότι, ϝέτεα, ϝεϝαδηκότα (ἁνδάνω), ἐπιϝοίκοις, καταιϝεί (lokr., se G. Meyer Gr.[2] § 231). Viktiga äro part. -είμενος (καλειμέναν fok, καλειμένας, ἀφαιϱείμενος, χϱείμενος, πωλείμενος, möjl. ποιείμενυς delf.), som äro att härleda ur *-ε-εμενος (i. st. f. -ε-ομενος). Företeelsen möter som nämdt t. ex. i eliskan (se Brugmann Gr. Gr. § 18, K. F. Johansson De derivatis verbis contractis p. 44 ff.). I delfiskan (liksom i andra nordgr. diall. samt

1) Här vill jag endast antyda ohållbarheten af några ord, som förekomma hos Baunack Inschrift v. Gortyn, Leipz. 1885 p. 28, hvarest påstås, att denna utveckling στ i st. f. σϑ i inf. skulle bero på analogisk anslutning till imp. på -ε-σ-τω (χϱήστω ἐλέστω), som då der skulle vara ursprunglig gent emot de öfriga dialekterna med -σ-ϑω. Förhållandet är fastmer, att alla diall. hade imp. på -σϑω, hur den än må vara uppkommen: så i kret., der σϑ > ϑϑ, men i lokr. o. s. v. σϑ > στ, liksom i nygr. på den grund, att aspiration i denna förbindelse behöll sin explosiva karakter, men annars öfvergick till interdental spirant (jfr G. Meyer § 269, Brugmann Gr. Gr. § 34).

2) En rikhaltig samling af i Delphi funna inskrifter hos Wescher et Foucart Inscriptions recueillies à Delphes, Paris 1863, föröfrigt se G. Meyer Gr.[2] XXV. Om delfiskan jfr Hartmann De dialecto delphica, Breslau 1874.

eliskan och akäiskan) förekommer nom. i 3:dje dekl. använd som ack.: *μνᾶς δεκατέτορες*. Bildningar sådana som de delfiska *συλήω*, *ἀπαλλοτριώω*, fok. *κλαρώειν* o. s. v. möta äfven på andra håll (se De derivatis verbis contractis p. 139 ff., spec. p. 158 f.).

Vi ha redan sett, att de nordgrekiska dialekterna visa öfvergångar till beot. och tessaliskan. Att dessa två dialekter hänga mycket nära ihop sinsemellan och med äoliskan (lesbiskan), tyckes ligga utom allt tvifvel.

E. **Beotiskan**[1]. Dess hufvudsakliga kännetecken äro att hämta från vokalismen. Ljudet *u*, motsvarande andra dialekters *υ*, är bibehållet, hvilket synes af skrifningen *ου* efter det joniska alfabetets införande. Urgr. *ē* (gr. *η*) öfvergick redan tidigt till ett mycket slutet ljud, efter skriftreformen skrifvet *ει* (*μεί*, *πατείρ*, *εἴβα* o. s. v.). Viktig är utvecklingen af diftongerna: a) urgr. *ει* blir i 5:te årh. *ī* (*αἴδοντος* = *ἀείδοντος*, *ἠί* = *αἰεί* o. s. v.), äfven det af *η*, såväl genom ersättningsförlängning som kontraktion uppkommet, utvecklade *ει* öfvergår senare till *ī*; b) *οι* blir genom mellanstadiet *οε* (*κοέρανος* = *κοίρανος* o. s. v.) *ῡ* : *ϝῡκία* (= *οἰκία*), från slutet af 3:dje årh.; sist *ει* (*τεῖ ἄλλει* = *ἄλλοι* o. s. v.); c) *αι* öfvergår genom stadiet *αε* (*ταῖ Δάματρι*, mäst i Tanagra) till *η* : *κή* (= *καί*), *ἠί* (= *αἰεί*), *Ἤσχουλος* (*Αἰσχύλος*) o. s. v.; sist *ει* (*Θειβεῖος* o. s. v. — Digamma är bevaradt i udd- och inljud; i sista fallet försvann det dock tidigt. Det i beot. begagnade tecknet *δ* i uddljud, *δδ* i inljud, motsvarande jon.-att. *ζ*, var troligen interdental spirant *đ*. Bland kons.-förbindelser äro att märka *σσ*, som, hvad ursprung det än hade, öfvergick till *ττ*; denna utveckling, hvarför härden väl var Beotien utbredde sig sedan till Euboea och Attika. Föröfrigt *στ* > *ττ* (*ἴττω* = *ἴστω*), *μπ* > *ππ* (*Ὀλυππίχην* = *Ὀλυμπίχην*) o. a. — Ur *flexionen* är att märka, att lok. *αι* > *η*, *οι* > *υ* i första och andra dekl. äro syntaktiskt lika med dat., en öfverensstämmelse särskildt med de nordgrekiska diall. (jfr ofvan).

Att beotiskan är nära besläktad med tessaliskan, bevisas icke så mycket af den för dessa dialekter gemensamma öfvergången

1) De viktigaste minnesmärkena äro de epigrafiska, hvaraf samling af Meister förutom i SGD äfven i BB V, 185 ff., VI, 1 ff. och Larfeld Sylloge inscriptionum boeoticarum, Berlin 1883. Litterära, fastän naturligtvis ingalunda oblandadt beotiska, minnesmärken: Korinna, delar i Aristofanes' Akarner och Eubulos' Antiope; angående Pindaros' beotismer Führer Philologus XLIV, 49. Behandling af dialekten af Meister Diall. I, 203 ff., der andra arbeten äro förtecknade; föröfr. se G. Meyer Gr.² XXVII.

af *η* > *ει*. Viktigare äro följande öfverensstämmelser. Först och främst den parallelism i båda dialekterna att alltid kontrahera art. (*τᾶν* i båda diall.), men ej subst. af 1:sta dekl. (b. *προστατάων*, t. *κοινάουν*, *πολιτάουν*); assibilationen af *τ* i verbaländelserna *-ντι*, *-ντο*, *-νται* : *καλέονθι* (= *καλοῦσι*), *ἔχωνθι* (= *ἔχωσι*), *ἀποδεδόανθι* (= *ἀποδεδώκασι*), *παργινύωνθη* (= *παραγίγνωνται*, *ἀπεγράψανθο* (= *ἀπεγράψαντο*), *συνεβάλονθο* (= *συνεβάλοντο*), *ἐποείσανθο* (= *ἐποιήσαντο*) o. s. v. Samma företeelse återfinnes i den tessaliska Larissa-inskriften *ἐγένονθο* (= *ἐγένοντο*), *ἐφανγρένθειν* (= att. *ἐφαιροῦνται*). Det kan vara möjligt, att dessa ljudförhållanden tyda på en gemensam ursprunglig utveckling, der den första början till densamma uppstod; derefter hafva dialekterna hvarförsig fortskridit på den en gång inslagna vägen. Omnämd är förut öfverg. af *σθ* > *στ* i el., nordgr., beot. och tess. Att *γίγνομαι* i beot. och tess. böjes efter *νυ*-klassen (b. *γινούμενον* = *γιγνόμενον*, *παργνυμένως* = *παραγιγνομένους*, *παργινύωνθη* = *παραγίγνωνται*, t. *γινύειτει* = *γίγνηται*, *γινυμέναν* = *γιγνομένην*) behöfver visserligen icke tjäna som osvikligt bevis; mera betyder möjligen den omständigheten, att inf. på *-μεν* af *ω*-verba begagnas såväl i beot. (*φερέμεν*, *ὑπαρχέμεν*, *λειτωργῖμεν* = *φέρειν*, *ὑπάρχειν*, *λειτουργεῖν*) som i tess. (*κρεννέμεν*, *πρασσέμεν*, *ὑπαρχέμεν* = *κρίνειν*, *πράσσειν*, *ὑπάρχειν*) [1]). Mera betyder enligt min mening användningen af patronymiska adj. i st. f. gen. vid namn såväl i beot. och tess. som i lesbiskan (b. *Φίλων Νικίηος*, t. *Φίλουν Νικίαιος*, l. *Φίλων Νικίαιος* = att. *Φίλων Νικίου*). Nämnd är den syntaktiska användningen af *ἐν* med ack. (till) i el., ark., nordgr., beot., tess. Den mäst vägande omständigheten är dock förekomsten af den s. k. äoliska böjningen af verba contracta ej blott i lesb. och tess. utan ock i beot. (Gramm., jfr *ἀδικήμενος* hos Aristofanes), se nedan.

Har jag i det föregående sökt visa, att beotiskan å ena sidan nära sammanhänger med de nordgrekiska dialekterna, å den andra och hufvudsakligen med tessaliskan, så återstår att konstatera denna dialekts nära öfverensstämmelse med lesbiskan. Först dock några för tessaliskan, i och för sig sedd, egendomliga drag.

---

1) Se COLLITZ Verwandtschaftsverh. p. 6, hvarest äfven anföres den omständigheten, att såväl i beot. (*Φετταλοί*) som tess. (*Πετθαλοί*) namnet på den tess. folkstammen börjar med labial. (i andra diall. *θ*).

F. **Tessaliskan** eller **nordtessaliskan** [1]) omfattar Tessalien förutom Phthiotis (se ofvan). I vokalismen är att märka: 1) urgr. *η* tecknas efter skriftreformen med *ει* (liksom i beotiskan), d. v. s. slutet långt *ē*-ljud: *δεί* (= *δή*), *φείρ* (= *θήρ*) o. s. v.; 2) *ω* tecknades före skriftreformen naturligtvis med *ο*, på öfvergångstiden någon gång med *ω*, men sedan städse med *ου*, d. v. s. ett slutet *ō*-ljud: *ἔδουκε* (= *ἔδωκε*), *πατρουέαν* (= *πατρωίαν*), *Σουκράτεις* (= *Σωκράτης*) o. s. v. Föröfrigt bibehålles (såsom i ark.-kypr. och kretiskan) förbindelsen *-νς-*: *πάνσα* (: lesb. *παῖσα*, att. *πᾶσα*) o. s. v. I flexiviskt hänseende märkliga äro följande egendomligheter: 1) (nom.) i inskr. från Pelasgiotis och Perrhäbia ändas gen. sing. i 2:dra dekl. på *-οι* (*τοῖ*) eg. lok. (jfr gen. *-ī* i lat. *equī* och fir. *eich* < **equī*); 2) (verb.) ändelser på *-αι* uppträda ofta under formen *-ει* såsom i inf. *ἔσσεσθει-ν* (= *ἔσεσθαι*) eller *βέλλειτει* (< **βέλληται* af **$g_2$elnē-tai* [2]), konj.), *ἐφανγρένθει-ν* (< **ἐφ-άγρενται* af ett efter verba *-μι* böjdt **ἄγρημι* = dor. *ἀγρέω*, motsv. jon.-att. *αἱρέω*). Pron. *τίς* heter *κίς* (Brugmann Gr. Gr. 835). En sandhi-företeelse är t. ex. *ἐττᾶν* (= *ἐκτᾶν*) o. s. v. De viktigaste karakteristika, som tessaliskan har gemensamma med lesbiskan äro: 1) gemination af likvida eller nasal, när den är uppkommen genom assimilation, der andra diall. hafva s. k. ersättningsförlängning eller epentes: tess. *ἀμμέ* (jon.-att. *ἡμᾶς* o. s. v.), *ἔμμεν* (= *εἶναι*) *κρεννέμεν* (jfr lesb. *κρίννω* = *κρίνω*), *βέλλειτει* (= *βούληται*), *ἀπυ-στέλλαντος* (att. *-στείλαντος*), *συμμεννάντουν* (att. *-μεινάντων*), *ὑστερομειννία* (= *ὑστερομηνία*) o. s. v.; 2) den s. k. äoliska flexionen af verba contracta (äfven i ark.-kypr.): *ἐφανγρένθειν* (= *ἐφαιροῦνται*), *γυμνασιαρχέντος*, *ἀγορανομέντος*, *κατοικέντεσσι* (= *γυμνασιαρχοῦντος*, *ἀγορανομοῦντος*, *κατοικοῦσι*) o. s. v.; 3) det i båda diall. vidt utsträckta bruket att bilda perf. part. i analogi med pres. part. (spor. äfven i andra diall.): *ἐποικοδομ[ει]κόντουν* = *ἐπῳκοδομηκότων* (jfr lesb. *πεπλη-*

1) Inskrifter (förutom i SGD) af Fick samlade i BB. V, 1 ff., VII, 277 ff. Grammatiskt är dialekten behandlad af Meister Diall. I, 289 ff., der föregående arbeten anföras, samt senast efter fyndet af den stora Larissa-inskriften af Reuter De dialecto thessalica, Berlin 1885, Prellwitz De dialecto thessalica, Göttingen 1885; föröfrigt G. Meyer Gr.[2] p. XXVI f.

2) 1. **$g_2$el-no-mai* > regelbundet lokr. *δείλομαι*, dor. *δήλομαι*, nordtess. **δέλλομαι*, men *β* inkommit från sådana former, der detta skulle vara den regelbundna utvecklingen af g_2, nämligen i 2. **$g_2$ol-no-mai* > ion.-att. *βούλομαι*, dor. *βώλομαι* (jfr *βωλά*, pamfyl. *ἐβωλάσετυ*) lesb. *βόλλομαι* (jfr Hübschmann Zs. d. morgenl. Gesellsch. XXXIX, 93 n. 3).

ρώκοντα = *πεπληρωκότα*) o. s. v. (s. G. MEYER Gr.[2] § 564); 4) inf. på -*ειν* (< -*ην*) i Thessaliotis öfverensstämmer med lesb. inf. sådana som *ἔχην*; i Pelasgiotis ändas deremot inf. -*μεν* (*κρεννέμεν* o. s. v.) liksom i beotiskan.

G. **Äoliskan** d. v. s. **asiat.-äoliskan** [1]) eller **lesbiskan** (Lesbos, Tenedos, asiatiska kusten: Kebrene, Kyme, Adespota o. s. v.) får sin bestämmande karakter, förutom genom de ofvan framstälda med tessaliskan gemensamma dragen, isynnerhet *gemination* i st. f. ersättningsförlängning eller epentes (*κτέννοι* = att. *κτεῖναι*, *κρίνναι* = att. *κρῖναι*; *ἀπέστελλαν* = att. *ἀπέστειλαν*; *μῆννος* = **μηνς-*, *κελάδεννος* < **-εσνο-*, *Ζόννυσος* = *Διώνυσος*, *ἄμμες* = att. *ἡμεῖς* med annan ändelse, *ἔμμι* = att. *εἰμί*, *χέλλιοι* = *χίλιοι*, *χέρρων* = att. *χείρων*, *κέννος* = att. *κενός* < **κενϝό-*, *βόλλα* = att. *βουλή*, dor. *βωλά* < **g₂olnā*, *στάλλα* = att. *στηλή* < **stl̥nā*, *κράννα* = att. *κρήνη*, *χέρρες* = att. *χεῖρες* o. s. v.) och den s. k. *äoliska flexionen* efter verba på -*μι* af *verba contracta* (*φίλημι*, *γέλαμι* l. *γέλαιμι*, *δοκίμωμι* l. *δοκίμοιμι* (se MEISTER Gr. D. I p. 173 ff., K. F. JOHANSSON De derivatis verbis contractis, spec. p. 163 ff.) hufvudsakligen genom följande egendomligheter: 1) *barytonesis*, hvarmed menas, att accenten drogs tillbaka så långt som det enligt grekiska accentlagen, att tonen ej kan stå längre tillbaka än tre stafvelser från slutet, är möjligt; således är icke sista stafvelsen i ett ord betonad: *πόταμος*, *Ἀχίλλευς*, *ἔγων*, *σόφος*, *λεῦκος* o. s. v.; 2) *psilosis* l. förlust af spir. asper: *οἰ*, *αἰ*, *ἔστακα* o. s. v.; 3) *ϝ* är bibehållet i uddljud; i inljud vokaliserades det efter kort vokal (*χεύω* = *χέω*) men föll bort efter lång (*νάεσιν* = *ναυσίν*, jfr dor. gen. *νᾱός*); *ϝρ* uppträder som *βρ* (*βρίσδα* = *ῥίζα*), dock icke i inskrifterna; 4) *α*, *ε*, *ο* + *ντσ* l. *νσ* > *αισ*, *εισ*, *οισ*: *προσήκοισα* (= *προσήκουσα*), *παῖσα* (= *πᾶσα*), ack. pl. *νόμοις* (= *νόμους*), *εὐεργέτεις* = att. *εὐεργετῶν*, *φίλεις* = *φιλῶν* o. s. v.; 5) i st. f. *αρ*, *ρα* har lesbiskan ofta *ορ*, *ρο* (*στρόταγος* = att. *στρατηγός*, äfven i beot. *στροτός*, o. s. v.),

1) Inskriftliga minnesmärken äro förutom i SGD af BECHTEL samlade i BB. V, 105 ff., VI, 118 ff., VII, 256 ff.; de litterära källorna (se MEISTER Diall. I, 15 ff.) äro hufvudsakligen Sappho och Alkaios äfvensom med efterhärmad äolisk dialekt Theokritos XXVIII—XXX; den de äoliska elementen hos de lyriska och bukoliske diktarne berörande litteraturen hos MEISTER a. st. och G. MEYER Gr. XVI f. Den äoliska dial. är beh. af MEISTER Diall. I, 1 ff., der äldre arbeten äro anförda, FÜHRER Über den lesb. dial., Arnsberg 1881 (jfr BB. VI, 282), föröfr. se G. MEYER XXIX f.

som möjligen är en specielt lesbisk, (beot.) utveckling af r̥; dock kan man här, liksom isynnerhet med afseende på, som det synes, samma företeelse i andra diall., antaga kvalitativt afljud (φερ-: φορ). Kontraktionen εο > ευ (βέλευς = βέλους) torde vara att härleda ur en allmän för de asiatiska områdena och de i närheten af mindre Asien liggande öarne gällande tendens, som vi återfinna i joniska och ödoriska diall. (t. ex. rodiskan), beroende derpå, att det isynnerhet var der samt i Attika och närgränsande orter som *ο* först fick ljudvärde af slutet *ο*-ljud. Dermed sammanhänger ock den omständigheten, att *ο* understundom uppträder som *υ* isynnerhet i obetonade stafvelser i de s. k. äoliska dialekterna (på inskrifter egentligen blott ἀπύ, äfven i nordtessaliskan ὄνυμα) äfvensom i ark.-kypriskan o. s. v. Företeelsen är ännu ej nöjaktigt förklarad (jfr G. Meyer Gr.[2] § 51 ff.). — Föröfrigt anser jag icke lämpligt att här anföra en mängd olikheter i konsonantismen, hvilka egentligen ha sin upprinnelse i ett urgrekiskt ljudstadium, hvarur för olika dialekter olika differentieringar skett (t. ex. l. πῆλε : τῆλε, πέσσυρες : τέσσαρες o. s. v.).

Erkänner man nu den otvetydigt nära släktskapen mellan lesbiskan och tessaliskan och troligen beotiskan, frågas, om man ifrån denna grupp kan finna några öfvergångsformer till de öfriga diall. kypr.-arkadiskan och ion.-attiskan. Denna fråga besvarar Collitz jakande och anför som skäl prep. ἐξ, som i tess., beot., ark. och kypr. uppträder som ἐς : ἔσγονοι (= ἔκγονοι), jfr öfvergången af ἐξ till ἐς uti ἐσκηδεκάτη (= ἐκκαιδεκάται) — i det han anser, att det kypr. tecken, som man härvidlag återgifvit med (ἐ)ξ ej kan betyda detta, utan ett enkelt hväsljud; vidare prep. ὄν (ἀνά) i tess., lesb. och kypr. (ark. och beot.: ἄν) samt ἀπύ (= ἀπό) tess., lesb., arkad. och kypr., samt part. κε, κεν i tess., lesb. och kypr. mot dor. och beot. κα, i ark. κἄν förenadt af κε och det jon.-att. ἄν. Alla dessa smärre öfverensstämmelser äro dock ej af så särdeles stor vikt; de kunna bero på tillfälligt gemensamt urval ur ett föregående språkmaterial. Endast den i arkadiskan förekommande äoliska flexionen af verba contracta (ἀδικέντα, ποέντω, ζαμιόντω, ἀδικήμενος o. s. v.) skulle kunna anses vara af större beviskraft, såvida man inte kunde misstänka, att den uppstått inom arkadiskan själf; man har dock skäl för en sådan misstanke i den omständigheten, att kypriskan ej uppvisar denna nybildning, utan endast den vanliga böjningen. Emellertid är det, som Collitz antager, mycket

väl tänkbart, att de nämnda öfverensstämmelserna hos arkadiskan med de äoliska munarterna kunna bero på ursprunglig geografisk och språklig kontinuitet dem emellan. I hvarje fall intar ark.-kypriskan såväl genom sitt faktiska geografiska läge som genom sitt språk en ej fullt klar ställning.

H. **Arkadiskan** och **kypriskan**[1]. Att dessa båda munarter höra tillsammans, framgår såväl af historiska (Pausanias VIII, 5, 2, Strabo XIV, p. 684, enligt hvilka källor Kypern delvis skulle varit koloniserad af arkadier) som språkliga vittnesbörd. Förutom de redan anförda med andra dialekter gemensamma egendomligheterna kunna med skäl anföras följande: 1) Gen. sing. m. af 1:sta dekl. *-ᾱο* > *-αυ*: *Καλλίαυ* ark., *Στασίjαυ* kypr. (motsv. jon. *-εω*, *-εο*, att. *-ου*). På denna punkt har kypriskan stannat. Arkad. har utsträckt denna ändelse analogice till fem. *ζαμίαυ* (att. *ζημίας*) o. s. v. 2) Gen. sing. af pron. *τω-ν-ί* = *τουτουί* (med afseende på förstärkningspart. *-ν(ε)* jfr tess. *τόνε* o. s. v., Prellwitz De dial. thess. p. 41). I kypr. åter har denna ändelse analogice inkommit i *ο*-st.: *ἀργύρω-ν* o. s. v. (se G. Meyer Gr.[2] § 344). 3) Ändelsen *-ται* i med. af verba uppträder som *-τοι*: ark. *δέατοι*, *ἐπισυνίσταται* o. s. v.; möjligen afljud. 4) Förbindelsen *-νσι* bibehålles i 3 pl. (< *-ντι*): *κρίνωνσι* (= *κρίνωσι*) o. s. v. ark., *ἔξο(ν)σι* (*e.ke.so.si*) kypr. (G. Meyer Gr.[2] § 458). 5) Ark. och kypr. *ἐν*, *ἰν* (urspr. blott före kons.) förenas, liksom hufvudsakligen i nordgr. diall. m. fl. (se ofvan), såväl med ack. = till, som med lok.; ark. (jfr *ἐσδέλλοντες* = *ἐκβάλλοντες*) och (trol.) kypr. *ἐς* (vanligen återgifvet med *ἐξ*) konstrueras med lok. *Kypriskan* särskildt tillkommande karakteristika äro: 1) fonetisk skrifning af de glidningsljud *j*, *v*, som uppstå vid förbindelsen af vok. *ι* och *υ* med följ. vokal: *ἰjατῆραν* (= *ἰατῆρα*), *κατέθιjαν* < **κατέθιαν* < *κατέθισαν* (jfr pamf.), *κατεσκεύϝασε* (jfr kor.-kork.), till och med *εὐϝρητάσατυ* < *-το*, af ett *ϝρητάω*. 2) *αἶλων* med epentes i st. f. *ἄλλων* (jfr äfven eliskt *αἰλοτρία*). 3) Framför explosiva utelemnas liks. i pamph. *ν*: *ἀδριjάταν* (= *ἀνδριάντα*) o. s. v.

1) Arkadiska inskrifter (förutom i SGD) af Bechtel samlade BB. VIII, 301; jfr Gelbke De dialecto arcadica C. St. II 3 ff., Spitzer Lautlehre des ark. dialekts, Kiel 1883. De kypriska inskrifterna äro (förutom i SGD) af Deecke samlade BB. VI, 66 ff., 137 ff., VIII, 143 ff. (jfr C. St. VII, 219 ff. och Voigt BB. IX, 159 ff.); om dialekten Rothe Quæstiones de Cypriorum dialecto et vetere et recentiore I, Leipsig 1875; föröfr. se G. Meyer Gr.[2] XXVIII f.

4) Af *ἰϳατῆραν*, *ἀδριϳάταν* ses, att ack. analogice fått ett *ν* tillagdt (eller månne ursprunglig antesonantisk form af *m̥*?). 5) Enstaka egendomligheter äro: gen. *βασιλῆϝος*, den ursprungligaste formen, inf. *δόϝεναι*, jfr s. *dāvanē* = *δοῦναι*, ack. *μέν* = *ἐμέ*, *ὐ* och *ὐϝαι(ς)* (= *ἐπί*; jfr BANAUCK Inschr. v. Gortyn p. 44 n. 1) och *κά-ς* (= *καί*).

Dels af skäl hämtade från traditionen dels af språkliga förhållanden torde man kunna ställa ark.-kypriskan i nära sammanhang med den jonisk-attiska gruppen. Starkt bevisande äro visserligen icke de språkliga skälen, t. ex. att *ἄν* endast förekommer i ark. och att.-jon., eller att inf. af verba *-μι* i båda grupperna har ändelsen *-ναι*, t. ex. kypr. *δόϝεναι* : att.-jon. *δοῦναι*, ark. *ἦναι* : att.-jon. *εἶναι* (ark. äfven af verba contracta: *ἀπειϑῆται* = *ἀπειϑεῖν*, *κατυφρονῆναι* = *καταφρονεῖν*. På åtminstone en gång förefintlig geografisk kontinuitet emellan de äoliska, ark.-kypriska och att.-jon. grupperna tyckes assibilationen af *τ* före *ι* i de nämnda diall. häntyda, t. ex. ark. *τριακάσιοι* : lesb.-jon.-att. *τριακόσιοι* o. s. v.[1]). D. v. s. någon punkt inom dessa dialekters område har varit härden för denna ljudutveckling, och den har sedan spridt sig åt alla håll inom de närgränsande områdena.

Man tyckes mig sålunda icke sakna skäl att antaga en ursprunglig beröring eller nära släktskap mellan jon.-att. och ark.-kypr.

II. **Jonisk-attiska dialekterna.** Dessa dialekter ega förutom med arkadiskan och kypriskan beröringspunkter isynnerhet med beotiskan såsom geografiskt berörande attiskan och äoliskan såsom isynnerhet stående i nära förbindelse med de joniska munarterna. Så sammandragas i alla de s. k. östliga diall. beot., äol.-tess., jon.-att. *α* + *ε* till *ā* gentemot de öfriga (västliga), der *α* + *ε* sammandragas till *η*. Föröfrigt, som redan nämndt, äro de attiska och joniska områdena utgångspunkten för öfvergången af det ursprungligen öppna korta *o*-ljudet till slutet, en tendens, som visar sig i de angränsande områdenas dialekter, större ju närmare utgångspunkten de ligga. Den jon.-att. gruppen omfattar 1) i Asien västliga och mellersta kuststräckan Ephesos, Teos (med Abdera i Thracien), Miletos med kolonierna Kyzikos och Prokonnesos (Strabo XIII, 587, 635) o. s. v., (kusten

---

1) Prep. *ποτί*, ark.-kypr. *πός* (som kan vara **πος* och *ποτ̯ί* + vok.) är naturligtvis att skilja från *προτί*, lesb.-jon.-att. *πρός* (som kan vara dels ursprungligt *πρός* : *πάρος*, dels af **προτ̯ί* + vok.); *ποτί* hör till s. *paiti*, *προτί* till s. *práti*.

af Lydien och Karien samt de joniserade dorierna i Halikarnassos, Kos, Knidos) med öarne Khios och Samos, Amorgos och Samothrake och kolonier vid Svarta hafvet; 2) bland Kykladerna hufvudsakligen Paros, hvarifrån kolonien Thasos (Thukydides IV, 104), Naxos, Siphnos, Keos o. s. v.; 3) Euboea med städerna Khalkis och Eretria; från Khalkis härstamma flera kolonier i nedre Italien: Neapolis, Kyme, Rhegion (Strabo VI, 257; V, 243) äfvensom Leontini på Sicilien samt Amphipolis m. fl. i Tracien (Thukydides IV, 102); slutligen 4) Attika. De för denna grupp gentemot de öfriga kännetecknande egendomligheterna äro förvandlingen af urgr. ᾱ till η samt kontraktionen af ᾰο > ω. Af denna grupp står

A. **Attiskan**[1]) så tillvida faktiskt något närmare föregående stora hufvudafdelning af dialekter, som den i ett fall, nämligen före ε, ι, ϱ har ᾱ = urgrek. ᾱ, i motsats till joniskan, som förvandlar hvarje urgr. ᾱ till η. Huruvida att. ᾱ i nämnda fall skall anses som en fortsättning af det urgr. ᾱ, eller som en återförvandling af ett ur ᾱ uppkommet η är ännu oafgjordt.

Attiskans till beotiska området gränsande läge har föranledt ljudöfvergången σσ > ττ, som väl har sin utgångspunkt i beotiskan, hvarifrån den äfven spridt sig till Euboea (κιττός). Detta är också en punkt, hvaruti attiskan afgjordt skiljer sig från de joniska munarterna. Ty bortsedt från en från 7—6:te årh. stammande vas, der τέσ(σ)αϱα förekommer, är ττ i hela attiskan på inskrifter den enda använda ljudförbindelsen motsvarande andra dialekters σσ, uppkommen af κι̯, χι̯, τι̯, τϝ, ϑι̯, ϑϝ o. s. v. (se MEISTERHANS 41). Den äldre attiska skriftprosan t. ex. hos Thukydides var egentligen en såväl direkt från de joniska skriftställarne som indirekt från den attiska tragedien joniserad attiska. En egendomlighet, hvarigenom attiskan i allmänhet skiljer sig såväl från joniskan som från

1) Rhegion sedan doriseradt, d. v. s. det antog Siciliens språk; δόμειν på en brons Bulletino dell' instit. 1878.

2) Minnesmärken: den största delen af den grekiska litteraturen (tragici, komici, Thukydides, Plato, Xenophon, talarne, specielt Demosthenes o. s. v.), inskrifter samlade i hufvudverket Corpus inscriptionum atticarum (CIA) af KIRCHHOFF, KOEHLER, DITTENBERGER. Hufvudarbetet rörande de attiska inskrifternas språk är MEISTERHANS Grammatik der att. inschriften, Berlin 1885, der förteckning på den öfriga litteraturen förekommer; härtill kommer nu RIEMANN Revue de Philologie IX, 169 ff., v. BAMBERG Zs. f. d. Gymn.-wesen Jahresber. 1886 p. 1 ff.

de öfriga dialekterna, är den vidt utsträckta kontraktionen af sammanstötande vokaler. Att föröfrigt närmare ingå på någon redogörelse för attiskan och dess periodindelning kan här icke falla mig in. Endast det kan nämnas, att med afseende på de litterära minnesmärkena har man för attiskan användt följande indelning: *fornattiskan* (tragici, Thukydides, Antiphon), *medelattiskan* (Isokrates, Plato och Xenophon; förmedlande ställning intaga Aristophanes och Andokides), *nyattiskan* (de senare talarne), slutligen den *hellenistiska* perioden från 300 f. Kr. Emellertid utmärka sig de litterära minnesmärkena derigenom, att det attiska talspråket med tiden gör sig mera gällande, så att de såmedels göra sig mindre beroende af joniskan eller ett under joniskt inflytande bildadt konstspråk. — Attiskan är som sagdt knappast annat än en dialekt af joniska området. Emellertid kan man sidoordna den med

B. **den joniska dialekten** eller de **joniska dialekterna** i inskränkt mening [1]). Deras förnämsta karakteristika, såsom de framträda i motsats till andra dialekter eller till attiskan, äro redan nämnda (η = urgr. ᾱ i alla ställningar; gentemot att. σσ, och föröfrigt mindre kontraktioner än kanske någon annan dialekt). Närmast attiskan (och i behandlingen af σσ > ττ beotiskan) står

1. *Eubeiskan* med sina munarter a) *Khalkis* med kolonier i Tracien (Amphipolis) och nedre Italien; b) *Eretria* med Styra. Denna munart är hufvudsakligen bekant för rotacism, nämligen endast inuti ord mellan vokaler (ὁπόραι = ὁπίσαι, ὀμνυούρας = ὀμνυούσης), en rotacism, som, omnämnd hos Plato (Cratylus p. 434 C) och af honom oriktigt förstådd och återgifven (han anför σκληρότηρ för σκληρότης, som är falskt), har gifvit anledning att sätta eretriskan i förbindelse med eliskan (Strabo X, 448), något hvartill man på grund af språkens vittnesbörd saknar all grund [2]).

2. *Kykladerna* med kolonier, utan bestämda karakteristika, samt

1) Minnesmärken äro *litterära:* Homeros, Herodotos, Hippokrates, elegikerna Kallinos, Mimnermos, Solon, jambograferna Arkhilokhos, Hipponax, Semonides fr. Amorgos, vidare Anakreon o. s. v., G. Meyer Gr.[2] XV f., XXXI f., jfr Fick BB XI, 242 ff., och *epigrafiska:* Erman De titulorum ionicorum dialecto C. St. V, 249 ff., Bechtel Thasische inschriften ionischen dialekts, Göttingen 1884; förutom af Erman är inskrifternas språk behandladt af Karsten De titulorum ionicorum dialecto, Halle 1872; jfr Bechtel BB X, 280 ff.

2) v. Wilamowitz-Möllendorff Zs. f. d. Gymnas.-wes. 1877 p. 645 n. 1.

3. *Dodekapolis* eller kuststräckan af Mindre Asien med utanför liggande öar. Enligt traditionen (se Herodotos I, 142) skulle på detta område kunna urskiljas fyra särskilda munarter (Samos, Khios, Ephesos, representerad gm Hipponax, och Miletos, hvartill skriftjoniskan i allmänhet knyter sig). — Med afseende på de joniska dialekternas periodindelning kan endast i korthet följande antydas: 1) *gammaljoniskan* sådan den är representerad genom Homeros och Hesiodos och de homeriska hymnerna; egentligen ett konstspråk med element från många andra än joniska dialekter, specielt från den äoliska. Hesiodos har många spår af dorisk (eller nordtessalisk?)[1]) dialekt. Föröfrigt att ingå på den homeriska frågan äfven som på frågan om de homeriska textgestaltningarne och det episka konstspråkets egendomligheter och senare öden ligger utom planen för detta föredrag. Öfvergången till 2) den *nyjoniska* perioden bilda de elegiska författarne Kallinos, Mimnermos, Solon o. s. v. Nyjoniskan är i litteraturen föröfrigt representerad genom jambograferna Arkhilokhos, Hipponax, Semonides fr. Amorgos samt Anakreon; vidare filosofer, logografer (Hekataios från Miletos, Hellanikos o. s. v.) och framförallt Herodotos och Hippokrates. Att vidare ingå på någon redogörelse för dessa författare eller litteraturen derom är likaledes ej här min uppgift. Naturligen äro inskrifterna den mäst ogrumlade källan för nyjoniskt språk. — Den för den herodoteiska joniskan utmärkande pronominalstammen *κο-* mot andra dialekters *πο-* förekommer ej i inskrifterna, kan således ej sägas vara ett utmärkande drag för hela nyjoniskan; torde egentligen tillhöra någon mindre munart (om förklaringen ur formerna med *a*-vokal, t. ex. fem. *κᾱ-*, en förklaring som ingalunda är oantastlig, jfr Brugmann Gr. Gr. § 35 n. 2).

Så småningom blef efter peloponnesiska kriget den attiska dialekten den förhärskande, framförallt som skrift- och officielt språk. Dessutom blef den alla bildades umgängesspråk; dialekterna dö ut eller sjunka tillbaka; ty för de skriftliga uppteckningarna af mera offentlig karakter användes vanligen *κοινή* eller på sin höjd en med dialektiska element uppblandad *κοινή* [2]) och få endast på mera af-

---

1) Jfr Fick BB XII, 1 ff.

2) Endast i Lakonien och det lesbiska området gjorde sig långt fram i kejsartiden arkaiserande tendenser gällande, som åsyftade att åstadkomma minnesmärken med äkta dialektiskt idiom. Att detta i det stora hela ej kunde lyckas, är naturligt.

skilda punkter en egen ostörd utveckling. Hvilket lif dessa fört under tiden till våra dagar, är nästan alldeles obekant, och det tillhör nutidens forskning att se till, i hvad mån de gamla dialekterna ha utvecklats utan inflytande från andra håll, och i hvad mån åter detta gjort sig gällande. Utöfver hela den grekiska verlden blef, som sagdt, den från alla håll isynnerhet i lexikaliskt hänseende uppblandade attiska dialekt, som kallas *κοινή*, det snart sagdt enda språket. Denna *κοινή* var ett skriftspråk, som suveränt föraktade hvarje inflytande från en annan så småningom uppväxande *κοινή*, som utgjorde det lägre folkets allmänna samtalsspråk. Och att följa dessa båda *κοινή*-idiom genom tiderna tillhör icke uppgiften för detta föredrag.

Vi ha nu genomgått de forngrekiska dialekterna efter deras geografiska och språkliga föreningspunkter. Jag har antydt, att dessa senare delvis kunna bero på ljudförhållanden, som utvecklats inom dialekter, hvilka möjligen från början varit jämförelsevis mindre nära besläktade, men sedan till följd af omflyttningar och folkvandringar kommit att geografiskt beröra hvarandra. En annan fråga är, om man af de språkliga vittnesbörden kan med någon säkerhet konstatera ursprungliga släktskapsband, men som sedan till följd af isoleringar och vandringar slitits, och om man sålunda på grund af dylika kriterier skulle kunna kasta något ljus öfver de grekiska stammarnes förhistoria. Svaret på en dylik fråga måste bli tämligen otillfredsställande. Dock, såvidt man kombinerar de språkliga kriterierna med traditionen, torde man kunna våga göra följande gissningar.

Vare sig nu den grekiska stammen kommit från norr eller delvis från öster (E. Curtius) — det kan öfverhufvud taget ifrågasättas, om dess bosättande i Grekland varit följden af en större invandring, och om icke snarare befolkningen af Grekland har skett genom så småningom, till följd af tillväxt och utvidgning inom den ursprungliga indoeuropeiska folkstocken, förekommande förträngningar och gradvisa periferiska utbredningar — så torde man äldst kunna sluta till följande befolkningsförhållanden. Utöfver den grekiska halfön befunno sig flera af de tidigast förträngda stammarne. De gamle sammanfattade dem under benämningen *äoler* eller *akäer*. Troligt är, att dessa sammelnamn omfatta flera stammar,

eller, hvad språket angår, kontinuerligen i hvarandra öfvergående idiom, bland hvilka man skulle kunna urskilja hufvudsakligen a) en västlig grupp, omfattande den kanske i ett gradvis skeende framryckande stadd ätoliska och nordvästgrekiska folkströmmen, och b) en östlig, som hade satt sig fast i östra delen af Peloponnesos, Attika, Kykladerna o. s. v. Denna östliga folkström, som i norr åtminstone var stadd i en påträngande rörelse, torde ha omfattat å ena sidan α) de sydliga fasta folkstammarne i Arkadien och Attika samt β) de nordliga, i egentlig mening benämda äoler, på en sträcka norrut öfver Beotien och Tessalien [1]). Det är möjligt, att, såsom Collitz antar, man inom denna grupp skulle kunna antaga en ursprunglig kontinuitet af följande idiom: äol.-lesbiskan, som genom förmedling af tessaliskan ginge öfver i arkad.-kypr.-att., arkad.-kypr. åter medels tess. ginge öfver i beotiskan, och denna åter åt annat håll igen genom tess. öfver i beotiskan; tess. kunde således anses intaga en alldeles förmedlande ställning mellan alla de nämnda idiomen. Detta är möjligt, men ingalunda bevisadt eller bevisligt. Säkert är, att det skett storartade omflyttningar, så att den ursprungliga kontinuiteten upphört och äolisk dialekt möjligen genom utvandring isolerats till Lesbos och omkringliggande näjd, tessaliskan inskränkts till Tessalien, arkadiskan till Arkadien. Öster och nordost derifrån spridde sig och afsöndrade sig till en dialektgrupp så småningom jon.-attiskan, som sålunda torde kunna anses vara en sekundär utbrytning ur det ursprungliga, visserligen icke enhetliga dialektområdet. γ) Midt emellan de i Tessalien boende äoliska stammarne och de nordvästgrekiska folken lefde *dorierna* som ett vildt bergfolk. — Rörande de i sagotradionen omförmälda vandringarna torde följande gissningar ej vara utan betydelse. Vid tid efter annan äfven från icke grekiska folk försiggående påträngningar, isynnerhet norr ifrån, uppstodo en mängd rörelser i de nordligaste grekiska stammarne. Tidigast torde dessa ha förorsakat minyernas och beoternas vandringar söderut till Beotien, der de påträffade eller stötte tillsamman med nordvästgrekiska folk, hvarvid det uppkom en språkblandning. Hvad för slags folk de i Tessalien enligt sagan öfver Pindos inbrytande *tessalerna* varit, är svårt att afgöra. Antingen voro de icke annat än en med de ursprung-

1) Namn på enskilda smärre stammar äro *lapiter*, *arnäer* l. *beoter*, *minyer*, *magneter*, *ftioter*, *myrmidoner* i Tessalien; *minyer*, *kadmeer*, *graer* i Beotien o. s. v.

liga till den äoliska gruppen hörande tessalerna nära besläktad stam, som inbröt och dels underkufvade en mängd äoliska stammar, dels föranledde andras utvandring. Detta förefaller åtminstone troligare, än att de, hvad v. WILAMOWITZ-MÖLLENDORFF antager, skulle varit en jämförelsevis mindre besläktad — i så fall sannolikt nordgrekisk — stam, som, sedan den underkufvat Tessaliens förra stammar, skulle antagit deras språk. — En annan vandring, som har flera historiska skäl för sig, är dorernas. Dessa torde från början i smärre flockar från sin nordliga hemvist dragit söderut genom Doris öfver korintiska viken och Isthmos och upptagit andra element (möjligen beotiska minyer); sedan intogo de så småningom ort efter ort på Peloponnesos och undanträngde delvis de redan förut befintliga nordvästgrekiska stammarne till Elis och Akhaia; de öfriga folken slöto sig in i Arkadien eller trängdes ut till de västra kusterna, Attika och öarne.

Och så uppstodo ånyo, efter det de funnit fasta boningsplatser, dialektutjämning, och derigenom att vissa ljudlagar uppstodo och värkade, hvar och en inom sitt speciella område, skedde efter hvarje dylik ljudutvecklings utsträckning nya dialektfördelningar.

Om ett af de i Upsala befintliga manuskripten från Vadstena klosterbibliotek.

Af

P. A. Geijer.

Under sina studier för att utreda vårt lands literära tillgångar under medeltiden har min vän och kollega, docenten H. SCHÜCK, äfven genomgått härvarande latinska manuskript, som förskrifva sig från de gamla klosterbiblioteken. I ett af dem har han påträffat ett kort fragment af en fornfransk dikt, hvilken upptäckt han benäget meddelade mig. Sedan jag nu tagit närmare kännedom om detta manuskript och särskildt det deri förekommande fornfranska fragmentet, vill jag nu för detsamma ett ögonblick taga mina åhörares uppmärksamhet i anspråk.

Manuskriptet ifråga har tillhört Vadstena klosterbibliotek, och i den af bibliotekarien J. H. SCHRÖDER upprättade katalogen öfver de s. k. Klostermanuskripten härstädes finnes det upptaget under rubriken *Biblia n:o 49.* Inbundet i groft pergament innehåller det 206 pergamentsblad i stor oktav och gör intryck af att förskrifva sig från någon af de stora verkstäder för tillverkning af manuskript, hvilka under medeltiden funnos på skilda håll, särskildt i Paris[1]). Jag tänker mig nemligen, att någon svensk munk på en utländsk studieresa hade fått i uppdrag att anskaffa lämplig, nyare teologisk literatur, och att han då af någon manuskripthandlande, sannolikt i Paris, har bland andra förvärfvat detta manuskript, hvars hufvud-

1) På den bakre permens yttersida finnes påklistrad en liten pergamentslapp med en nött anteckning: — Liber bonus qui dicitur Abel secundum alphabetum compilatus cum tabula.

sakliga innehåll utgöres af en sorts teologisk encyklopedi från tolfte seklet med alfabetiskt ordnadt innehåll, hvilken på sin tid hölls för synnerligen praktisk och förträfflig.

I katalogen finnes det verk, som upptager nästan hela volymen, angifvet vara ett slags bibelkonkordans, hvilket dock beror på ett misstag[1]). Verket utgör snarare en samling af alfabetiskt ordnade förklaringar af ämnen, som med Bibeln ega något sammanhang, och afser särskildt att allegoriskt tolka der förekommande texter och uttryck. Dess praktiska nytta bestod deri, att prester och predikanter ur detta sammelverk kunde hemta upplysningar, hvilka de sedan använde vid undervisning och i predikningar.

Ehuru aldrig i tryck utgifvet, är dock detta verk ganska bekant, och man eger deraf i behåll talrika kopior. Dess författare är en berömd fransk prelat, som finnes omtalad under flera olika namn, PIERRE LE CHANTRE, PETRUS CANTOR, PETRUS CANONICUS och kanske äfven PETRUS REMENSIS. Om detta sista namn verkligen tillhörde honom, bör han ha varit från Reims, och man vet säkert, att han kom till Paris, der han undervisade i teologi och 1184 blef »grand-chantre» vid katedralen derstädes. Längre fram, 1196, kallades han till biskop i Paris efter den berömde predikanten MAURICE DE SULLY, men fick ej tillträda platsen, som sedan gafs åt den högättade EUDES DE SULLY. Han dog 1197[2]). Bland hans många lärda verk intager äfven detta en ganska framstående plats. Som det var afsedt att utgöra en hjelpreda vid studier och undervisning, affattade han det i den då omtyckta encyklopediska stilen, och det hör derigenom till den klass af arbeten, som från medeltiden äro kända under någon af benämningarna *summa*, *promptuarium* och äfven *apothecarius*. Han gaf ej sitt arbete någon bestämd titel, till följd hvaraf det, likt så många andra medeltidsböcker, benämdes med flera olika sådana: *Summa, quæ dicitur Abel*, emedan der det första stycket handlar om Abel; *Distinctiones magistri Petri, cantoris Parisiensis*, samt *Alphabetum morale, seu liber locorum communium pro concionatoribus.*

---

1) Sedan dominikanermunken HUGUES DE SAINT-CHER under trettonde seklet utarbetat den första bibelkonkordansen, blefvo sådana hjelpredor mycket omtyckta. Det här förekommande verket är från tolfte århundradet.

2) Hist. litt. de la France XV, s. 283—303.

För att ge en föreställning om dess innehåll vill jag som profbitar meddela några af de der förekommande artiklarne:

Abel dicitur principium ecclesie propter innocentiam; et quod innocens esset, perhibet Christus testimonium dicens: a sanguine Abel justi etc.

Canis cecus nascitur, dominum non agnoscit, dentes habet corosivos, sanguinem lingit, ad vomitum redit.

Ecclesia habet rosas martirum, lilia virginum, violas confessorum, crocum continentium, hederas conjugatorum, crocos(?) ordinationis, mirram mortificationis, aloen contritionis.

Maria virgo desponsata fuit Joseph septem de causis: ut significaret ecclesiam, quia virgo est sine macula et ruga; ut per Joseph, suum sponsum, ejus origo de David esse monstraretur; ut eam Joseph defenderet ab infamia suspitionis; ut ne adultera dampnaretur; ut ministerio viri sustentaretur; ut ne virginibus esset excusatio, si mater Christi esset infamata; ut diabolo partus virginitatis celaretur.

Mulieres taceant in ecclesia, ait apostolus. Non enim permittitur eis loqui, set subditas esse. Si quid autem dicere volunt, domi viros suos interrogent; turpe est enim mulieri loqui in ecclesia. — Jeronimus dicit de mulieribus: contumeliam inferunt creatori, quia tales esse nolunt, quales nate sunt; et Ambrosius in libro de virginitate dicit: qui tales diligunt, non diligunt illas set alteras, non alteras set adulteras. Patet ergo, quod mulieres non debent se ornare ut placeant viris. Ciprianus: mulieres serico et purpura induite Christum induere non possunt, auro margaritis et monilibus ornate ornamenta cordis et pectoris perdiderunt. Item apostolus: in ornata veste culta auro et argento forte(?) potest dici, quod sufficit uxori facere tantum, ne displiceat viro, et est aliud medium inter placere et displicere.

Nuntii mortis hi sunt: casus, hec dubia; infirmitas, hec gravia; senectus, hec certa. Nuntiat latitantem casus, infirmitas apparentem, senectus presentem[1]).

I vårt manuskript upptager detta arbete 194 blad. Före detsamma finnas inhäftade sex särskilda blad, afsedda för en innehållsöfversigt, som dock redan afbrytes på fjerde bladet; antagligen emedan man riktigt insåg, att för ett alfabetiskt ordnadt verk en sådan är öfverflödig. Härigenom blefvo fem sidor obegagnade, och på två af dem hafva sannolikt olika personer gjort tillfälliga anteckningar, innehållande korta, oftast latinska, men äfven franska sentenser och ordspråk, af hvilka som prof må meddelas:

Omnia munda mundis. — Veritas liberat hominem. — Veritas non querit angulos. — Felix qui potuit rerum cognoscere causas. — De mal ne vient se mal non. — Apres la plue vient li biaus.

1) Detta är den sista artikeln, som blifvit tillagd efter den om ZONA.

På baksidan af ABEL'S sista blad, återkomma fria, stundom svårlästa anteckningar, på samma sätt som i början innehållande latinska och franska ordspråk och minnesvers, såsom:

Panis et aqua, vita beata. — Aut brevis aut nullus sit sompnus meridianus. Sit sopor ille brevis, quando dormire die vis. — Nus ne seit que biens, s'il n'a mal aprouvé. — Bone joruee fait qui de fol se delivre. — De fol folie, de cuir coriee.

I slutet af handskriften finnas likaledes fem till andra anteckningar lediga blad, af hvilka de nio första sidorna upptagas af ett mycket svårläst och slarfvigt skrifvet utdrag ur någon latinsk krönika, som jag ej kan bestämma. Det här intagna stycket inledes med:

Hic Constantino patri successit et ejus imperium tenuit multis industrius annis transacto cum decimo feliciter anno . . . pax reddita, arcet iniquos, insidiatores abicit vincitque rebelles . . . Christum corde tenent etc.

Dess slut kan ej af mig dechiffreras.

Som man får antaga, att detta *Alphabetum morale*, hvars författare lefde i slutet af tolfte seklet, under det följande vann största spridningen och mest användes, bör man redan deraf antaga, att handskriften daterar sig från det trettonde seklet, hvilket ej heller jäfvas af dess paleografiska utstyrsel.

På det sista bladets sista sida återfinner man slutligen det fornfranska diktfragment, som af volymens hela innehåll för mig eger det största intresset. Det är skrifvet med en ganska vårdad stil, snarlik den i hufvudtexten, men som bladet är skrynkligt, ha på vissa rader några ord blifvit nästan utnötta. Särskildt i början af de första raderna har vid bindningen det af klister fuktiga pergamentbladet på insidan af den bakre permen supit till sig svärtan från några bokstäfver, så att man på detta senare blad lättast kan dechiffrera dem. Den fragmentariska texten utgöres af sextiotre åttastafviga, parvis rimmande vers, fördelade på två kolonner, af hvilka båda äro fullskrifna.

Det behöfves ej stor bekantskap med den franska medeltidsliteraturen för att genast igenkänna detta fragment. Det utgör nemligen en variant af den s. k. *épître farcie*, som på S. STEPHANI dag

ingick i den kyrkliga ritus. Som termen redan angifver, karaktäriseras denna episteltext deraf, att i densamma latin och franska på en gång användes. Subdiaconus uppläste nemligen först ett stycke af den latinska texten, som sedan under sång återgafs på franska språket af tvenne klerker, hvarefter det följande stycket på samma sätt meddelades på båda språken o. s. v. till epistelns slut. Som den af Carl den Store införda *ritus romanus* icke medgaf, att i messan användes andra texter än sådana, hvilkas ämne var direkt hemtadt ur Bibeln, kom derigenom den helige STEPHANUS i en undantagsställning gent emot öfriga matyrer, eftersom endast hans martyrskap finnes utförligt skildradt i den Heliga skrift. Detta gaf anledning att på något särskildt sätt söka ordna gudstjensten på den dag, som var egnad åt hans minne, och man tyckes i sådan afsigt hafva uppfunnit denna anordning med episteltexten, hvars innehåll derigenom kunde bättre och lifligare uppfattas af åhörarne. Äfven på några andra högtidsdagar brukade man stundom sådana *épitres farcies,* såsom t. ex. Trettondedagen, Midsommardagen och Menlösa barns dag; och man har från dem ännu i behåll texter af denna art[1]).

Det var dock på S. Stephani dag som bruket af *épitres farcies* allmännast fick insteg, och man känner flera olika varianter af den då använda franska sångtexten. Den älsta kända finnes i en handskrift i Tours och anses vara från tolfte seklet. Denna text, som först utgafs af G. PARIS[2]), visar på flera sätt en ålderdomligare pregel än de öfriga. Alla de i den latinska texten inskjutna franska stroferna utgöras i denna af fem tiostafviga, enrimmade vers, under det att i senare, hittills kända varianter strofernas längd är obestämd, och versarna endast åttastafviga, men fortfarande enrimmade[3]). Den oss föreliggande texten skiljer sig åter från denna senare grupp derigenom, att stroferna utgöras af parvis rimmade vers[4]), hvilken anordning ganska snart blef allmänt bruklig, i synnerhet i den literära, ej för sång afsedda stilen. Af denna tredje variant har jag

1) Jemför TH. LINK i Gröber's Z. 1887, s. 22—41.

2) Jahrb. für roman. und engl. Literatur IV, s. 313.

3) Om denna grupp lemnas upplysning på flera håll, t. ex TH. LINK l. c., sid. 23.

4) I en Ép. farcie pour l'Épiphanie rimma versen äfven parvis; Gröber's Z. 1887, s. 37—40.

ej ännu lyckats anträffa något annat exempel än det, som vår text lemnar, hvarföre jag anser den ega nog intresse att äfven i tryck meddelas[1]). För besparing af utrymme har i vår handskrift den latinska texten fullständigt utelemnats, men genom paragraftecken är dock äfven här platsen angifven för de olika delarne deraf. Efter prologen har jag derföre i min kopia endast med inskjutna streck markerat platsen för det latinska textstycke, som var af lika innehåll med den följande franska strofen. Af någon musikbilaga, som ej sällan förekommer i handskrifterna, finnes deremot intet spår. Som vår text, jemförd med öfriga mig bekanta, visar stora olikheter, synes det mig rättast antaga, att dess upphofsman gjort sig den lätta mödan att på franska vers sjelfständigt återgifva bibeltextens innehåll, dock med en och annan sidoblick på den äldre redaktionen. Med afseende på sitt omfång öfverensstämmer den ungefär med den mest använda franska versionen med enrimmade strofer, ty de i vår text meddelade 63 versen motsvaras i denna af 66 vers. Eftersom den vanliga texten omfattar 94 vers, kan man sålunda antaga, att af vår text ungefär en tredjedel saknas.

Jag går nu att meddela fragmentet[2]), som eget nog inledes med följande citat ur Esaias LXV, v. 5.

Qui dicunt: Recede a me, quia immundus es, ne appropinques mihi; fumus erunt in furore meo, et ignis ardens tota die.

---

1) Genom en notis i Romania 1886, s. 153, har min uppmärksamhet blifvit fäst derpå, att ännu en text-variant finnes meddelad i MÉLANGES d'archéologie et d'histoire, publ. par l'École française de Rome V, 1885, der E. LANGLOIS lemnat en notis om ms. OTTOBONI 2523. Detta manuskript daterar sig från 1450—60; dess kopist hette JEHAN LE LEU och var från Belgien. Bland dess 30 nummer ingår äfven en Stephans-text, som tydligen utgör en vidgad bearbetning af den, som ligger till grund för den andra gruppen, hvilken förefaller ha varit mest känd och begagnad. Denna variant omfattar 22 enrimmade strofer; liksom hos de öfriga inom gruppen äro versen åttastafviga och alla rimmen manliga. Från andra kända, hit hörande varianter skiljer den sig dock derigenom, att alla stroferna hafva samma längd, fyra vers, med undantag af tre, som innehålla sex sådana.

2) Som min i paleografiska frågor erfarne vän, docenten C. WAHLUND, med mig kollationerat denna kopia, vågar jag hoppas, att inga grafiska misstag der förekomma.

Grant e petit, antandez tuit,
Si ne faites noise ne bruit.
Escoutez [quanque] je voil dire
De seint Estiene lou martire,
Com lo trouva antier e fort
Nostre Sires apres sa mort.
Ce fu cil qui premierement
Soufri por Jhesucrit tormant;
E ancors por itel raison
Premier martir l'apele l'on.

———

La leçons des apostres dit,
Icele que l'an ci vos lit,
De som martire la meniere,
Qui fu mult angoisuse e fiere.

———

Ce fu ja dis an ices jorz
Que sofroient les grant estorz
Cil qui Jhesucrit aouroient
E a lui dou tot se tenoient.

———

Seinz Estienes en cest estor,
Par la grace Nostre Seignor
Pleins de grace, pleins de vertuz,
N'i estoit ne mornes ne muz,
Signes e mervoilles faisoit
Au pueple que il preechoit.

———

Li . . . . e felon,
Quant orent oï lou sermon,
Tuit s'adrecerent contre lui
Por faire ancombrier e enui.
Par lor fausse deputaison
L'asallirent tot d'anviron,
Mais il n'orent pas lou povoir
Qu'il [contresterent] au savoir
Ne a l'esprit Jhesucrit,
Qui a respondre (!) li aprit.

———

Quant il oïrent lou grant bien,
Ne qu'il nou greveroient rien,
En lor cuers furent commeü
Que de rien nuire nou povoient.
Coume matin lou rechinoient,
Les danz hurtent por as vaingier,
Com s'il lou volsissent maingier.

———

Seinz Estienes, li bons martirs,
En cui estoit li seinz espirs,
Ententis vel lou ciel regarde,
Voit celui qui l'a an sa garde,
La gloire Dé omnipotent
E lou [ciel] ouvert qui l'atant,
E a la destre Dé Jhesum.
Puis si a dite tel raison:
»Este vos ge voi an apert
De desor moi lou ciel overt,
Jhesucrit a enestant estre
Lez la vertu de Deu a destre».

———

Lor brait e crie e se desrote
Chascuns, come se il n'oit gote,
Tuit ansamble li corent soure,
Mout par l'ont laidi an poi d'oure.

———

Lors lou gietent de la cité,
E quant il l'en orent gité,
P[i]erres li gietent a la teste
Por lui faire enui e moleste.
Lors vestemenz ont despolliet
Li faus tesmoing, e lez les piez
— — — — — — — —

Anmärkningar.

v. 3. — Förkortningen *q'* har jag återgifvet med *quanque*, för att med minsta möjliga ändring göra versen fullmålig. Nära till hands ligger dock äfven att framför *voil* inskjuta *vos*.

v. 9. — *Ancors* tyckes vara en sällsynt kompromissbildning af *encor* och *encores*.

v. 14. — *Angoisuse* bör ej uppfattas som ett anglonormandiskt drag, ty texten har för öfrigt inga sådana att uppvisa. Dess *u* för

slutet *o* är en grafisk variant, som stundom förekommer i dokument från Ile de France[1]).

v. 15. — *Ja dis* bilda i texten två skilda ord, hvarföre jag ej ansett mig böra skrifva dem tillsammans.

v. 23. — *Mervoilles*; diftongen *oi* för *ei* tyckes bero på en ostfransk dialektal skiftning[2]).

v. 25. — I denna vers äro flera ord så utplånade, att de ej låta sig dechiffrera; liksom den troligen inleder en ny strof, ehuru paragraftecknet är utplånadt.

v. 30. — *Tot d'anviron*; i denna förbindelse tyckes *d'* vara sällsynt, men kan lätt förklaras.

v. 32. — *Contresterent* har jag insatt i st. f. *contrecessent*, som förefaller mig misstänkt äfven derföre, att det ej ger rätt tempusföljd.

v. 34. — Efter *respondre* förekommer ett öfverflödigt *l*, som synes vara framkalladt af någon slags »fusion».

v. 37. — Som denna vers saknar den dermed rimmande, måste här vara en lucka af minst en vers.

v. 39. — *Matin* = gårdshund. Man saknar här det ursprungliga *s* i *mastin*, men redan i den älsta Stefanstexten finnas flera exempel på *s* förstummadt framför muta, och i trettonde seklet får man antaga, att *s* i allmänhet redan var stumt under samma förhållanden som nu[3]). Att detta ord här förekommer utan *s* visar endast, att den skrifvande, i detta som flera andra fall, i strid mot den vanliga ortografien följt uttalets ledning[4]). Jemför härmed *Jhesucrit*, *vel lou* v. 44, *som martire* v. 13. — På författarens räkning får man deremot skrifva, att v. 48 *Jhesum* rimmar med *raison*, hvilket stöter på vulgarism, men är af intresse, emedan deraf framgår, att redan så långt tillbaka den latinska ändelsen *um* uttalades *on*, hvilket för det sextonde seklet blifvit uppvisadt af THUROT[5]).

v. 44. — *Vel lou* = *vers le*; sedan *s* blef stumt, assimilerades *r* mot *l*, på hvilket i ordens inre äfven i Ile de France talrika exempel förekomma[6]).

1) E. METZKE i Herrig's Archiv 64, s. 409.

2) W. FOERSTER i Cliges, s. 64.

3) G. PARIS i Romania 1886, s. 621.

4) En öfver *t* tillagd båge kan dock uppfattas som en rättelse till *st*.

5) Prononciation française II, s. 533.

6) E. METZKE l. c. 65, s. 85.

v. 47. — I denna vers är ordet *ciel* tydligen uteglömdt.

v. 52. — *A enestant* = *en estant*; *a* behöfves för versens stafvelseantal, men ehuru sannolikt skriffel, kan jag ej finna någon enkel, fullt naturlig ändring.

v. 55. — För versmåttets skuld har jag upplöst *co'* med *come*.

v. 62. — *Lors vestemenz*; det flexiviska *s* i *lors* = *leurs* börjar redan framträda under det trettonde seklet[1]); jemför *lor* utan *s* v. 37.

I allmänhet måste man medgifva, att språket i detta lilla fragment är synnerligen godt och korrekt. De fornfranska deklinationsreglerna äro med afseende på användningen af det flexiviska *s* mycket troget iakttagna. Om man undantager *lors* v. 62, som är ett särskildt fall, utgöra öfriga afvikelser, v. 16, v. 62, tydliga skriffel, emedan i dem pluralis *s* blifvit uteglömdt. Det s. k. stumma *e* har framför annan vokal bibehållit sitt stafvelsevärde; t. ex. v. 24 *preechoit*, v. 37 *commeü*. Man kan häraf sluta, att vår text sannolikt förskrifver sig redan från början af det trettonde seklet. Äldre kan den deremot knappast vara med anledning af det i handskriften ingående hufvudverkets datum. Språket har ingen stark dialektal färgning, men det anger sig tydligen såsom tillhörande den östra hälften af franskans språkområde, och de deri förekommande diftongljuden stämma rätt väl med språket i vestra Champagne, sådant det representeras af Chrestien de Troyes. Fullt lika antagligt synes mig dock, att texten är författad och skrifven i Paris, kanske af en person, som ursprungligen härstammade från den nyss angifna landsänden.

1) W. Foerster i Li Chevaliers as deus espees, s. 56.

(Tryckt i Juli 1887).

Om inskriften från Gortyn.

Af

P. Persson.

Sommaren 1884 upptäcktes en fornkretisk inskrift af betydande omfång, och hvars innehåll visat sig vara af största intresse både i språkligt, kulturhistoriskt och juridiskt hänseende.

Det är den s. k. inskriften från Gortyn eller lex Gortynia, innehållande en samling privaträttsliga stadganden för Kretas älsta och en gång näst mägtigaste stad Gortyn, bland hvars ruiner vid det n. v. Hagioi Deka inskriften påträffats. Dess lycklige upptäckare var Italienaren Federico Halbherr. Af honom kopierades dock endast en del af inskriften på grund af omständigheter, som jag strax skall beröra. Det var i Juli 1884. I Oktober och November samma år fortsattes och afslutades arbetet af Tysken Ernst Fabricius. För de närmare omständigheterna vid upptäckandet och kopieringen af inskriften redogör Fabricius uti en intressant uppsats uti Mittheilungen des deutschen Archäologischen Institutes in Athen för år 1884 s. 363 ff.[1]), af hvilken uppsats jag tillåter mig att i korthet referera en del.

En kvarnegare i Hagioi Deka hade i sin kvarnbäck observerat uppstickande kvaderstenar med inhuggen skrift. Han meddelade detta åt Halbherr, som just befann sig i trakten för efterforskning af inskrifter. Halbherr passade då på vid ett tillfälle, då vattnet

1) Innehåller utom nämda redogörelse planritning af lokalen, der inskriften påträffades, jämte byggnaderna derå, en i ljustryck utförd afbildning af inskriften (Tafel XX, XXI) samt slutligen en i minuskler och vanligt alfabet omskrifven text af densamma.

i bäcken var afspärradt, och anstälde gräfningar uti bädden. Dessa gräfningar ledde till upptäckten af inskriftens slut, dess 4 sista kolumner. Muren, på hvilken inskriften var inristad, fortsatte både till höger och venster om bäcken. Åt venster kunde emellertid icke upptäckas något spår af skrift. Dessutom räckte skriften på kolumnen längst åt venster icke ned till väggytans fot. Här måste således vara inskriftens slut. Till höger deremot såg Halbherr framsticka raderna af ännu en kolumn, den 5:te från slutet således (inskriften är ordnad från höger till venster). Men denna kolumn låg dold under ett åkerstycke på sidan om bäcken, och egaren till detta ville icke tillåta några gräfningar uti detsamma. Först några månader senare lyckades Fabricius, som på Halbherrs anmodan begifvit sig till platsen, efter många svårigheter utverka denna tillåtelse. Fabricius fortsatte nu gräfningarne och fann återstoden af inskriften, ytterligare 8 kolumner till de föreg. 4. Kopieringen af dessa kolumner utfördes under vidrigheter af allehanda slag, om hvilka Fabricius sjelf berättar:

»Ich stand», säger han, »in dem $3\,{}^1/_2{}^m$ tiefen Graben, mit den Füssen im Wasser, das fortwährend aus dem Mühlbach sowohl von der Seite her, wie durch die Fugen der Mauer selbst in die Ausgrabung eindrang und von Stunde zu Stunde ausgeschöpft werden musste. In dem Tunnel unter dem Maulbeerbaum[1]) und sonst namentlich bei den untersten Zeilen war die an sich schon unbequeme Aufnahme durch Mangel an Licht erschwert. Zweimal haben wolkenbruchartige Gewitterregen den Graben 2^m tief mit Wasser angefüllt, so dass die Arbeit durch Stunden langes Ausschöpfen unterbrochen wurde. Endlich, und dies war nicht die geringste Erschwerung, hatte ich fortwährend die Fragen und Vermuthungen der vielen neugierigen Kretenser beiderlei Geschlechtes anzuhören, die von früh bis spät die Grube umstanden, sowie die Wuthausbrüche des Besitzers von Acker auszuhalten, der sich durch mich überlistet und seines Schatzes beraubt glaubte und unter Drohungen Entschädigung verlangte für den unterhöhlten Maulbeerbaum. — — — — Der Versuch Abklatsche anzufertigen misslang, da das anhaltend über die Inschrift herabrinnende Wasser das Auflegen des

1) Ett mullbärsträd, som stod rakt öfver inskriftens början, och som Fabricius måst gräfva sig under, då egaren ej ville tillåta dess fällande mot billig ersättning.

Papiers unmöglich machte geschweige denn die Abklatsche trocknen liess» [1].

Den mur, på hvilken inskriften var inhuggen, befans af Fabricius utgöra en del af omkretsen till en rundbyggnad, hvars diameter han beräknade till ungefär 33 m. [2]. Inskriften täcker insidan af denna mur på ett stycke af nära 9 m. längd och ungefär manshöjd. Längst till höger på sidan om 1:sta kolumnen bildar en framskjutande pilaster afslutningen, så att man således kan vara säker på att ha funnit inskriftens ursprungliga början. Kolumnerna äro för öfrigt numrerade, den första med *A*, den andra med ***B*** etc., ehuru visserligen denna numrering är af betydligt yngre datum än inskriften sjelf [3]. Icke alla kolumner äro fullständigt bibehållna. Åtskilliga stenar i murens öfversta lager hade blifvit lösbrutna och bortförda bland annat för att bereda den omtalade kvarnbäcken väg. I en del af den härigenom uppkomna luckan inpassa dock tvenne förut funna och bekanta fragment (n:ris 475 och 476 Roehl IGA) [4], Sålunda saknas nu blott 15 rader af början på 12:te kolumnen, nära lika mycket af den 10:de samt öfversta kanten till venster af den 9:de [5].

1) Icke heller Halbherr hade kunnat taga några afklappningar, hvadan läsningen af inskriften grundar sig blott på Halbherrs och Fabricii kopior.

2) Comparetti jämför denna rundbyggnad med Tholos uti Prytaneion i Athen och den spartanska Skias; enligt Büchelers antagande skulle den utgjort domsplatsen (Gerichtsstätte).

Ifrågavarande rundbyggnad synes för öfrigt blott hafva utgjort en del af en större komplex gamla, otvifvelaktigt offentliga byggnader (Fabricius a. st. s. 369). Å en mot norr löpande mur alldeles i närheten fann Halbherr en mindre inskrift på 3 kolumner (af 1:sta kol. dock intet bibehållet, af 2:dra och 3:dje 16 rader af hvardera), äfvenledes af privaträttsligt innehåll och handlande om de civilrättsliga följderna af skador, som en egares husdjur åstadkomma å en annans (denna mindre inskrift finnes offentliggjord och öfversatt af Halbherr och Comparetti uti Museo Italiano di antichità class. I s. 277, af Lewy 'Stadtrecht von Gortyn' s. 26, text jämte öfversättning och anmärkningar, af bröderna Baunack 'Die Inschrift von Gortyn' s. 166, likaledes text, öfversättning och anmärkningar, af Bücheler och Zitelmann Rh. Museum 41 s. 118 ff., text, anmärkningar, juridisk kommentar).

3) Angående öfriga å inskriften förekommande taltecken jfr Baunack Die Inschrift von Gortyn s. 5 f., Bücheler das Recht von Gortyn herausgegeben und erläutert von Frans Bücheler und Ernst Zitelman s. 3.

4) Senast behandlade af Blass (Rh. Museum 36, s. 612 ff.).

5) En liten obetydlig bit, som Halbherr funnit i kvarngrafven, har dessutom af Baunack inpassats i 10:de kolumnen.

Radernas antal i de fullständiga kolumnerna vexlar mellan 55, 54, 53; bokstäfvernas antal i raden mellan 18 och 28. Raderna gå hvarannan från venster till höger, hvarannan från höger till venster, således βουστροφηδόν [1]).

Inskriftens alfabet består af blott 18 typer och visar öfverhufvud en ålderdomlig prägel.

För det långa och korta e-ljudet (ε och η) finnes blott ett tecken (**E**) [2]) (**H** saknas både som tecken för det långa e-ljudet och för spiritus asper, af hvilken intet spår finnes på inskriften), likaså blott ett (**O**) för det långa och korta o-ljudet (ο och ω) [2]). Allmängrekiskt ζ motsvaras i uddljud af δ, uti inljud af δδ. För ps och ks finnas inga särskilda tecken, utan det skrifves πσ, κσ. Icke heller finnas några särskilda tecken för den labiala och gutturala aspiratan (ph och kh); de skrifvas med tecknen för motsvarande tenuis. Således: de bokstäfver, med hvilka Grekerna utökade det semitiska alfabet, som de öfvertagit, äro ej ännu här införda. Åtskilliga bokstäfver hafva ålderdomliga former: således t. ex. iota formen S, my den femstreckiga formen /W, sigma formen M, pi har den för Kreta egendomliga formen C. Som förut nämdt går inskriften i sin helhet från höger till venster, raderna äro anordnade βουστροφηδόν. Allt detta synes tyda på hög ålder. Å andra sidan vitnar den omsorg och elegans, hvarmed inskriften är huggen, om en skicklighet uti grafiken, som endast genom långvarig öfning kunnat vinnas. Man har derjämte att beakta, att alfabetets ålderdomlighet låter förklara sig genom Kretas insulära läge och afskildhet från det öfriga Grekland. På grund af detta ansåg Kirchhoff, som endast kände de 2 fragmenten af inskriften, att dessa ej kunde dateras högre upp än till midten af 5:te århundradet [3]). Och Bücheler säger, att man nu, sedan inskriften föreligger i sin helhet, känner sig benägen snarare att sänka än att höja detta tal. Han anser möjligt, att inskriften går ned ända till 400 f. Chr. Att inskriften är äldre än Ephoros, som lefde på Aristoteles' tid, skulle man möjligen kunna sluta deraf,

---

1) Om afbrott i denna anordning på 2 ställen se Baunack s. 93. Äfven den ofvannämda mindre inskriften är skrifven βουστροφηδόν.

2) Den mindre inskriften deremot har **H** såsom tecken för det långa o-ljudet, men blott ett tecken för det långa och korta o-ljudet; den är sålunda tydligen något yngre än den större inskriften.

3) Jfr Studien zur Geschichte d. Gr. Alfabets [3] s. 65.

att Ephoros hos Strabo omtalar som en kretensisk institution, att dotter som hemgift erhöll hälften af sons arfvedel. Denna bestämmelse infördes i Gortyn just af vår lag såsom ändring af äldre lag, efter hvad af inskriften uttryckligen framgår[1]).

Offentliggörandet af denna inskrift, hvilket skedde samtidigt på 2 håll, uti *Museo Italiano di antichità classica* af Comparetti (efter Halbherrs kopia) samt uti *Mittheilungen des deutschen Arch. Institutes* af Fabricius, väckte, som naturligt var, i hela den lärda verlden det största uppseende. Jurister och språkforskare skyndade att förena sina krafter för åstadkommande af en allsidig tolkning af densamma, och ett år hade knappt hunnit gå, innan man hade en ansenlig litteratur i ämnet. Mera har sedan dess tillkommit, och mera har man förmodligen att vänta, då, trots att man i det hela lyckats tolka inskriften, dock ännu många enskildheter äro outredda. Jag skall nämna de vigtigaste af de arbeten, som hittills utkommit angående inskriften.

Först är då att märka: *Das Recht von Gortyn herausgegeben und erläutert von Frans Bücheler und Ernst Zitelmann* (uti ett tilläggshäfte till tidskr. Rhein. Museum för år 1885). Detta arbete innehåller 1:o en afdelning betitlad Epigraphisch-Philologisches, vidare text och öfversättning med kritiskt-grammatiska anmärkningar, alltsammans detta af Bücheler. 2:o en utförlig juridisk kommentar af Zitelmann, professor i romersk rätt i Bonn[2]).

Vidare ha vi: *die Inschrift von Gortyn bearbeitet von Johannes Baunack und Theodor Baunack*, innehållande förutom transscription och öfversättning m. m. den utförligaste och värdefullaste språkliga kommentaren till inskriften[3]). »Uns kam in erster Linie auf die sprachliche Ausbeute an»: J. Baunack uti företalet till ifrågavarande arbete.

---

1) Närmare preciserar derför Bücheler åldersbestämningen så: »Zwischen den römischen XII und Platons Gesetzen, ein paar Generationen vor Ephoros' Erzählung von Kreta». Jfr om inskriftens ålder utom Bücheler äfven Zitelmann das Recht von Gortyn s. 47 ff.

2) Rec. af Lewy Wochenskrift f. kl. Philol. 1885, n:o 45, Sp. 1420—1423, Hinrichs Deutsche Litteraturzeitung 1885, n:o 47, Sp. 1668—1671, Meister Berl. Philol. Wochenschrift 1885, n:o 46, Sp. 1445—1450, Bréal Revue critique 1885 p. 294—299.

3) Rec. af Lewy ofvan a. st., Hinrichs o. a. st., Meister o. a. st., Litterarisches Centralblatt 1886, s. 255, Bréal o. a. st.

Vidare kunna märkas: *Dareste, la loi de Gortyne, Bulletin de Corr. Hell.* 1885, IX p. 301—317, *Lewy, Altes Stadtrecht von Gortyn auf Kreta* Berlin 1885. *Comparetti, Leggi antiche della città di Gortyna in Creta,* Firenze 1885, *Bernhöft, Die Inschrift von Gortyn übersetzt,* Stuttgart 1886, *J. Simon, Zur Inschrift von Gortyn,* Wien 1886, *Augustus C. Merriam, American Journal of Archaeology* I, n:o 4, II, n:o 1, *Law Code of Gortyna in Krete.* Text, Translation, Comment. Baltimore 1886, *Joh. A. Typaldos, οἱ νόμοι τῶν Γορτυνίων, δικηγορικὸς σύλλογος* II 1886, 197—212 (Aprilhäftet), 229—246 (Majhäftet), fortsättning utlofvad.

Slutligen finner man inskriften med afseende på vissa detaljer diskuterad i en hop tidskriftsartiklar uti Rhein. Museum, Fleck. Jahrb., Hermes, Zeitschr. f. d. österr. Gymn., Bezz. Beitr., Nachrichten der k. Ges. der W. in Göttingen [1]).

Efter förutskickande af dessa inledande anmärkningar öfvergår jag nu till en kortfattad redogörelse för inskriftens språkliga egendomligheter i hvad de röra ljud- och form-lära samt syntax, dervid anslutande mig till bröderna Baunacks ofvannämnda arbete, hvilkas uppfattning jag dock på enskilda punkter icke kan dela.

Till sist skall jag ock meddela några spridda notiser angående inskriftens innehåll.

1.

Jag skall då först efter bröderna Baunacks föredöme fästa mig vid de ljudförändringar, som verkas i och genom ordens sammanhang i satsen, de s. k. (sats)*sandhiförändringarne.*

Eftersom orden i satsen, så vida ej paus inträder, följa på hvarandra med samma kontinuitet som ljuden i det enskilda ordet, äro dessa förändringar i allmänhet analoga med dem, som träffa ljuden inuti ett enskildt ord. Men ofta blifva sandhiförändringar outtryckta i skriften, i det för den skrifvandes medvetande svăfvar det enskilda ordet såsom självständigt (jfr Brugmann om Satspho-

1) Jfr J. och T. Baunack Studien auf dem Gebiete des Griechischen und der Arischen Sprachen s. 173 f., hvarest meddelas en fullständig förteckning på den om inskriften dittills (Juli 1886) utkomna litteraturen.

netik eller Sandhi uti hans nyutkomna Grundriss der Vergl. Grammatik der Indogerm. Sprachen s. 485 ff.).

På vår inskrift, liksom äfven på andra grekiska inskrifter, råder i afseende på betecknandet af sandhiförändringarne stor vacklan. Företrädesvis vid ord, som stå i mycket nära grammatiskt samband (eller egentligen äro att betrakta såsom *ett* ord[1]) t. ex. artikeln och dess hufvudord, prepositioner och det af dem styrda ordet o. s. v.), möta oss dylika afpassningar, jfr t. ex. *τὰμ πατρōïō-κον*, *τōμ πολιατᾶν*, *ἐδ δικαστέριον* etc. på vår inskrift.

Den vanligaste arten af sandhiförändringar är den, som består uti afpassning af ett ords slutljud efter det följandes uddljud, således regressiva förändringar (anticipationer), alldeles som uti det inre af ett ord. Exempel på dylika assimilationer hemtade från vår inskrift äro utom den nyssnämda allmänt grekiska af *ν* till *μ* före följande labial:[2])

1) *ς + λ > λλ : τοῖλ λέιονσι* etc.[3]). 2) *ς + ϑ > ϑϑ : τὰϑ ϑυγατέρας* etc., jfr i inljud t. ex. *πρόϑϑα < πρόσϑα*. *ϑ* anses då ha ljudvärdet þ, tonlös interdental spirant, hvarom jag vidare skall tala längre fram. 3) *ς + δ > δδ*. Ex. *τᾰδ δαίσιος*, *τᾶδ δίκας* etc., jämför *τοῖδδε = τοῖσδε*, *δικάδδεν* möjligen af **δικαzδεν*[4]) — dd antages af Baunack och Meyer hafva ljudvärdet ðð, tonande interd. spirant.

Äfven *ϱ + δ* assimileras på inskriften till *δδ* (= *δð*) t. ex. *ὑπὲϱ δέ (τᾶς) > ὑπὲδ δέ (τᾶς)*, skrifvet *ὑπεδε* med enkel konsonant, såsom ofta dubbel kons. skrifves enkelt både på denna och andra inskr. från äldre tid. I inljud deremot skulle i kretiskan *ϱ + δ* hafva utvecklat sig till *ϱϱ*, om man får lita på glossorna *πῆϱιξ ·πέϱδιξ*, *πήϱαξον· ἀφόδευσον* Hes.[5]).

För slutljudande *ns* hade Brugmann[6]) uppstält den ljudregeln, att det uti urgrekisk tid behölls endast framför följande vokal;

1) Jfr Noreen Något om ord och ordklasser, Nordisk Tidskrift 1879, s. 18 ff.

2) Framför följande guttural står på inskriften genomgående *ν* (jfr i inljud: *ἀνάνκᾳ*, *ἐπάνανκον*); men detta *ν* betecknar då gutturalt *ν* (jfr Brugmann Gr. Gramm. § 20).

3) Jfr härmed Hes. glossa *ἔλλυσιν · ἔκλυσιν*. *Κϱῆτες* (*ἔλλυσιν* af *ἔσλυσιν*), lesb. *χέλλιοι* (ion-att. *χίλιοι*) : skr. *sahasra*.

4) Jfr Brugmann Grundriss § 493 anm.

5) Doc. Danielsson har muntligen för mig antydt, att möjligen *ϱ + δ* öfvergått till ett lingualt d, som på olika sätt betecknades.

6) Se Curt. St. IV. 76 f., Berichte der Königl. Sächs. Gesellschaft der W. 1883, s. 187.

framför följande konsonant deremot försvann nasalen utan ersättningsförlängning[1]). På detta sätt hade Brugmann förklarat dubbelformerna af prep. *εἰς:* å ena sidan: *ἐνς* > *εἰς* (*ἤς*), å andra sidan: *ἐς*. *ἐνς* hade ursprungligen stått blott framför vokaler, *ἐς* blott framför konsonanter. Sedermera hade begge formerna blifvit använda promiscue. På samma sätt borde man ock förklara sådana dialektiskt förekommande plurala ackusativer som *τός, θεός, τάς, καλάς:* [2]) *τόνς* > *τούς*, *τώς* o. s. v. *τός* var den ursprungligen antekonsonantiska formen, *τόνς* den ursprungligen antevokaliska. Den antekonsonantiska formen har sedan flerestädes fått falla.

Dessa Brugmanns satser ha vunnit en skön bekräftelse genom vår inskrift. Der förekommer näml. af artikeln dubblettformer i ackusativus pluralis: *τόνς* och *τός, τάνς, τάς* [3]), så reglerade i användningen, att *τόνς* (och *τάνς*) företrädesvis stå framför vokaler, *τός* (och *τάς*) företrädesvis framför konsonanter, således t. ex. *τὸνς ἐλευθέρονς*, men *τὸς κᾱδεστάνς* [4]).

De nominala ackusativformerna följa ej den regel, som vanligen iakttages vid artikeln. Der står i allmänhet *-νς* utan åtskilnad framför vokaler och konsonanter. — Prepositionen *ἐνς* förekommer på inskriften blott i antekonsonantisk ställning och har då regelbundet formen *ἐς*. Funnes den framför vokal, skulle den då efter all sannolikhet heta *ἐνς*.

Prepositionen *ἐξ* förekommer deremot både framför vokal och konsonant och har äfven dubbla former: *ἐκς* framför vokal, *ἐς* framför konsonant; *ἐκς ἀδελπιõν*, men *ἐς τέκνõν* o. s. v. Samma dubbelformer förekomma äfven i andra dialekter (t. ex. den tessaliska och arkadiska)[5]).

---

1) Jfr i inljud *συσκευάζειν* etc., *-κοστός* i räkneorden < **-κοντ-τός* *κεστός* < *κεντ-τός* etc. (Brugmann a. st., Osthoff Perf. 591 ff.).

Om *κεσ-τός* står för **κεντ-τός*, **κενσ-τός* är väl dock icke så alldeles säkert, jfr skr. *ud-kas*, *vi-kas* 'sich spalten', lit. *kasu*, *kasti* 'graben' etc. jfr Fick W. B.[3] I: 49.

2) Se om förekomsten af dylika ackusativer G. Meyer Gr. Gramm.[2] §§ 363, 364.

3) *τάς* förekommer dock på inskriften endast under formen *τάδ* (framför följande *δέ*) och *τάθ* (framför följande *θυγατέρας*).

4) Jfr ock af demonstrativpron. *οὗτος* : *τούτονς ἔκεν* (jämte *τούτος ἔκεν*, *τούτος ἀναιλέθθαι*) : *ταύτας μέν*.

5) Se vidare G. Meyer, Gr. Gramm.[2] § 261.

Detta om den konsonantiska satssandhin.

Till den vokaliska äro att hänföra sådana företeelser, som elision och krasis. Om dessa är icke mycket att säga. Möjligen torde böra anmärkas, att *καί* på ett ställe med följande *υἱέες* sammansmält till *κυἱέες*, alldeles som man hos Euripides finner *χὐπό*, och som *καί* med följande iota ibland sammansmälter till *κἰ-* (*χἰ-*)[1]. Det kan här naturligtvis ej vara tal om någon sammandragning, såsom då man af t. ex. *καὶ ἐπί* efter utstötande af halfvokalen får *κἐπί*. Baunack förklarar saken så, att man upplöste ett genom krasis uppkommet *κᾶ*, *κη̃*, *κω̃* uti *κ᾽α*, *κ᾽ε*, *κ᾽ο*, i analogi med *τ᾽α*, *τ᾽ε*, *τ᾽ο* och sedan derefter gjorde *κὐ*, *κἰ*. Tydligt är väl, att äfven omsorgen om att behålla hufvudordets uddljud oförvanskadt här spelat in.

På tal om sandhi torde böra anmärkas att *ν ἐφελκυστικόν* ej förekommer å inskriften utom möjligen i de båda formerna: (*δύο*) *μαίτυρεν* (enl. Meister Bezz. Beitr. X, 145 = nom. dual. *μαίτυρε* + *ν*)[2]) samt adv. *αὖτιν* = *αὖτις* (så Meister a. st., Baunack Inschr. p. 21).

Dock är att märka att -*ν* i båda dessa former kan vara missskrifning för -*ς*. Andra exempel på förvexling af *ν* och *σ* förekomma å inskriften (se Baunack p. 91).

Hvad särskildt *αὖτιν* beträffar, kan ock -*τιν* förhålla sig till -*τις* uti *αὖ-τις* = -*τεν* (*ἔπει-τεν*) : -*tes* (*in-tes-tina*) = -*δον* (*ἔν-δον*): -*δος* (dor. *ἔν-δος*)[3]) = -*κιν* (lak. *τετρά-κιν*) : -*κις* (*τετρά-κις*) = -*φιν* (*νόσ-φιν*) : -*φις* (*λικρι-φίς*) etc. Man torde här ha att erkänna två ursprungliga suffix, ett *n*- resp. *m*-suffix (gr. -*ν* = urspr. -*n* jfr *δεῖ-να*, *ἵ-να*, got. *þa-na*, *þa-n* etc., eller -*m* jfr lat. *ante-m*, *ite-m* etc.) och ett *s*-suffix. Till en närmare undersökning af dessa suffix återkommer jag å annat ställe.

Stammen uti -*τιν* anser Baunack vara det indefinita *qi* (Inschr. s. 28). Men sannolikare torde vara, att den är det demonstrativa *ti*, en variant till *to* / *te*: jfr *αὖ-τε*, skr. *u-ta*.

Jag öfvergår nu till *konsonantismen* och talar då först om *explosivorna*.

Redan förut, då det var fråga om om alfabetet, har jag nämt, att *kh* och *ph*, den gutturala och labiala aspiratan, på den gortynska

---

1) Jfr G. Meyer Gr. Gramm.² § 156.

2) Om -*εν* för -*ες* i nom. pluralis å yngre kret. inskr. se Baunack Inschr. s. 70, G. Meyer Gr. Gramm.² s. 342 n. 2.

3) Jfr Kühner Ausf. Gr.² I, 727.

inskriften tecknas med *k* och *p* (*κ* och *π*)[1]), ett beteckningssätt, som ger vid handen, att dessa aspirator haft ett ljudvärde, ej mycket afvikande från de motsvarande tenues'.

Allmängrekiskt *ϑ* (th) motsvaras på vår inskrift af *τ* framför *n* och *r* t. ex. *τνατõν*, *ἄντρõπον*, i öfriga ställningar af *ϑ* t. ex. *ϑῖνα*, *ἐλεύϑερος*, *ἐλϑóν* etc. Det är sannolikt, att dessa olika tecken representera olika ljud. Såsom Blass visat, voro de grekiska aspiratorna ursprungligen verkliga aspirator (= tenues + h), icke spiranter, såsom i nygrekiskan. Men dialektiskt förekom redan i forngrekisk tid en utveckling från aspirata till spirant. *Th* (*ϑ*), om hvilket detta isynnerhet gäller, öfvergick t. ex. i kretiskans systerdialekt lakonskan först till interdental spirant (þ) och senare till dental (s). Det är sannolikt, att den dentala aspiratan tillryggalagt ett stycke af denna utveckling (nämligen till interdental spirant þ) äfven inom kretiskan, och att *ϑ* der är tecknet för denna spirant. Framför *n* och *r* bibehöll sig aspiratan och tecknas då med *t* (*τ*), alldeles som *kh* tecknas med *k* (*κ*) och *ph* med *p* (*π*)[2]).

Om man får antaga den nu nämda utvecklingen af *th* till þ, har man lättare att förstå den assimilation af *σϑ* > *ϑϑ*, hvarpå vår inskrift företer flere exempel (*πρóσϑα* > *πρóϑϑα*; de mediala infinitiverna på -*σϑαι* > -*ϑϑαι* etc.). Det blir då en assimilation af den dentala och interdentala spiranten till þþ.

Äfven median *d* (*δ*) antages af Baunack hafva genomgått en likartad utveckling näml. till tonande interdental spirant (ð).

Likaväl som *σϑ* assimileras till *ϑϑ* (= þþ), assimileras *σδ* till *δδ* t. ex. *τοῖσδε* > *τοῖδδε* (*τὰς δέ* > *τὰδ δέ*), jfr äfven *δικάδδω* sannolikt < **δικαzδω*; *δδ* har förmodligen haft ljudvärdet ðð.

Vidare motsvaras i uddljud allmängrekiskt *ζ* på vår inskrift af *δ* t. ex. *ζωóς* heter *δõóς* o. s. v. Äfven från annat håll känner man denna öfvergång t. ex. från eliska dialekten. Der motsvaras omvändt *δ* af *ζ* t. ex. *ζίκαιος* = *δίκαιος*, *ζέ* = *δέ* etc.[3]).

Jag öfvergår nu till *spiranterna*.

Den labiala spiranten (digamma) finnes bibehållen uti uddljud t. ex. *ϝοικεύς*, *ϝοικέα*, *ϝοικίõν* = *οἰκέων* (*οἰκῶν*) etc., jfr skr.

---

1) t. ex. *κρέματα* = *χρήματα*, *κέρανς* = *χεῖρας*; *πυλά* = *φυλή*, *πανάμενος* = *φηνάμενος* etc.

2) Jfr Brugmann Grundriss s. 366.

3) Jfr G. Meyer Gr. Gramm.[2] § 195.

veça-, lat. *vicus*, got. *veihsa-*; *ϝεϱγ-ασία*, jfr vårt *verk* etc., *ϝε̄μα* 'klädesplagg' står för **ϝεσ-μα*, jfr lat. *ves-tis* etc.

Uti inljud förekommer *ϝ* en gång efter *σ* näml. uti den intressanta formen *(ϝ)ισϝόμοιϱον* 'med lika andel'. Den första bokstafven är ej mera synlig på stenen, men det kan icke vara tvifvel om, huru luckan bör utfyllas. På den ofvan omtalade mindre inskriften från Gortyn står näml. äfven *ϝίσϝον*. Här har man då funnit den grundform till det bekanta adj. *ἴσσος*, *ἴσος* 'lik', som man förut konstruerat dels ur några Hesychiska glossor t. ex. *γίσγον· ἴσον* (*γ* representerar här *ϝ*) dels på grund af förmodadt sammanhang mellan *ἴσσος* (*ἴσος*) och det sanskr. adv. *viṣu* 'åt båda, åt olika sidor', jfr *viṣuva-* 'æquinoctium' (*ἴσσος* eg. åt alla sidor sig utbredande). Man har visserligen på senare tider antastat denna etymologi [1]), men, som det vill synas, utan tillräckliga skäl.

Uti inljud mellan vokaler är *ϝ* försvunnet, således t. ex. gen. *ϝοικέος* för *ϝοικέϝος* af nom. *ϝοικεύς*, *υἱέος* för *υἱέϝος*, *αἰεί* för *αἰϝεί* etc.

Uti några ord saknas *ϝ* i uddljudet, der man skulle vänta att finna det.

Det är först uti subst. *ὀνά* och de motsv. verbalformerna *ὀνε̄ν*, *ὀνε̄θθαι* (= *ὠνεῖσθαι*), hvilka ord allmänt sammanställas med skr. *vasna-*, *vasna-yā-mi*, lat. *venum* för **ves-num*. Det är svårt att tro, att sammanställningen skulle vara oriktig. Dock erbjuda de grekiska orden svårighet äfven med afseende på sitt långa *ō* [2]).

Vidare saknas *ϝ* uti några former af verbet *αἱϱέω* = kretiskt *αἱλέω*. Man har t. ex. i aor. part. *ἑλόντα*, *ἑλόνσι* i st. för att man skulle vänta *ϝελόντα*, *ϝελόνσι* etc.[3]), för så vidt annars G. Meyer riktigt sammanställer detta ord med skr. *vr̥ṇomi*, got. *viljan* (Grammatik 2 Aufl. § 241, jfr § 478 anm.).

Slutligen saknas *ϝ* äfven i de kondicionala konjunktionerna *αἰ*, *ἠ* (= *ἤ*) = 'om', hvilka man plägar härleda från pronominalstammen *svo*, *sve*, *sva*; *αἰ* skulle vara lokativ efter första dekl. = osk. *svai*[4]);

1) Jfr Becktel Phil. Anzeiger 1886, s. 15. Bechtel härledes *ἴσος* ur en grundform **ϝιδ-σϝος* (jfr *ϝείδ-ομαι*); men suffixet *-σϝο* är utan tydlig analogi.

2) Jfr dock numera om detta F. Solmsen (K. Z. XXVIIII s. 81 f.). Enligt Solmsen står *ὠνεῖσθαι* för **ϝων-εῖσθαι* eller *ϝωσν-εῖσθαι*.

3) Dessa former finnas ej anmärkta hos Baunack.

4) Jfr glossan: *βαίκαν* [*εἴ κεν*] *Κϱῆτες*.

ἤ instrumental efter andra, motsvarande got. *svê*. Men ϝ behålles i andra former af stammen *svo*, *sve;* man har t. ex. på inskriften ack. sing. *ϝόν*, neutr. pluralis *ϝά* etc.; af en grf. *svai*, *svē* borde blifva *ϝαι*, *ϝη* och i dialekter, der digamma bortkastas, ἁ, ἡ. Denna etymologi synes derför osäker.

Skulle det icke vara möjligt, att ἤ 'om' i sjelfva verket vore identiskt med det kontinuativa ἤ uti ἤ-μέν, ἤ-δέ, hvilket ju motsvaras af skr. *ā* 'och, nu, vidare'? [1]). Med afseende på vexlingen mellan kontinuativ och kondicional betydelse (funktion) jfr t. ex. sanskr. *ca* egentligen *och*, men äfven kondicionalt = *om* [2]). Man kommer ock att tänka på användningen af vårt *nu* i lagstil: 'Nu gör någon så eller så, då går det så eller så'.

Finge man nu på detta sätt likställa ἤ med sanskr. *ā*, så förhölle sig sedan *αἰ : ἤ* = osk. *svai* : got. *svê* = *ναί : νή*, lat. *nē; εἰ : ἤ* = lat. *nei*, *nī : nē* etc.

Jag öfvergår till *liquidæ*.

Kretiskt λ motsvarar allmängrekiskt ϱ uti verbet *αἰλέω* = allmängr. *αἱϱέω* (*αἰλεθεῖ*, *ἀν-αιλῆθθαι* etc.). Detta beror emellertid icke, såsom Baunack och G. Meyer [3]) tyckas antaga, på en speciellt kretisk utveckling af ϱ > λ. Ty för det kretiska presens *αἰλέω* ligger väl till grund samma rot som för aoristen *εἶλον* : möjligen då roten *u̯el*, svagt stadium *u̯l̥* > grekiskt *ϝαλ* [4]). Vexlingen mellan *l* och *r* uti *αἰλέω*, *εἶλον* å ena sidan i förhållande till *αἱϱέω* å den andra härleder sig derför förmodligen från indoeuropeisk tid och är att jämföra med den vexling, som förekommer t. ex. uti *ἀμέϱγω : ἀμέλγω*, roten *ger* 'sluka' : *gel* etc. [5]).

Ett egendomligt substitut för allmängrekiskt ϱ framträder uti det på inskriften flerestädes förekommande ordet *μαῖτυς* 'vitne', svarande mot allmängr. *μάϱτυς*. Två förklaringar af detta ι har jag sett framstälda. Baunack menar, att ι utvecklat sig ur r:ets

---

1) Se om dessa ord Froehde Bezz. Beitr. 7, 327.

2) Whitney Ind. Gramm. § 595 b.

3) Baunack Inschr. s. 40, G. Meyer Gramm.² s. 171.

4) *αἱϱέω* och *αἰλέω* äro väl att anse som kontaminationsformer mellan **ϝαϱε̣ι̯ω* (*ϝαλε̣ι̯ω*) och **ϝάϱι̯ω* (*ϝάλι̯ω*) Jfr Johansson de deriv. verbis contr. s. 185.

5) Jfr om dessa varianter Brugmann Grundriss s. 227. Andra exempel på vexling mellan på *r* och *l* slutande rötter skall jag på annat ställe framdraga.

stämmton, och antar följande utvecklingsstadier: 1) *μαρτυς 2) *μαιρτυς 3) μαῖ(τ)τυς. Mot denna förklaring talar bland annat, att ljudförbindelsen *r* + kons. annars behålles oförändrad på inskriften t. ex. Ἄρτεμιν, ἀρτύεν. Brugmann deremot uti sitt Grundriss s. 217 antager, att ι uti μαῖτυς beror på dissimilation; det skulle således uppkommit i sådana kasus, der två r följde på hvarandra i omedelbart angränsande stafvelser t. ex. nom. pl. μάρτυρες. Men denna förklaring torde väl ej heller vara så säker.

Öfvergång af *l* + kons. till halfvok. *u̯* + kons. i den kretiska dialekten finnes intygad af flere exempel hos grammatici. Man har således kretiskt αὐκά = ion. ἀλκή 'styrka', αὖσος = ἄλσος 'lund', θεύγω = θέλγω 'förtrolla', εὐθεῖν = ἐλθεῖν etc.[1]). På vår inskrift finnes för denna öfvergång blott ett exempel: ἀδευπιαί för ἀδελπιαί 'systrar', hvilket exempel åtminstone Meister tar för godt uti sin uppsats (B. B. X). Men det torde icke vara mycket att lita på, då mot detsamma stå 12 ställen, på hvilka *l* uti nämda ord är bevaradt.

Metathesis af liquida anses föreligga uti prep. πορτί : προτί[2]). På en annan kretisk inskrift (Cauer D.[2] n. 121 A. 27) förekommer också formen Ἀφορδίταν = Ἀφροδίταν. Likväl är exemplet osäkert. Ty jämför πόρ-σω, lat. *por-*, umbr. *pur-*. Man har väl att utgå från en tvåstafvig basis **para*, hvaraf på grund af vexlande accentläge dels **par* (jfr *por*, *per*, pamph. περ-τ' etc.) dels **pra* (jfr *prŏ*, πρό etc.).

Hvad beträffar fall sådana som δαρχνά : δραχμή, σταρ-τός : στρα-τός etc., så ha vi naturligtvis här att göra med vexlande representation af *r* sonans i Grekiskan (αρ och ρα)[3]).

Om *nasalerna* är icke mycket att säga.

Den gutturala nasalen ('ng'ljudet) tecknas med ν, såsom det vill synas, det älsta sättet att beteckna denna nasal, innan man använde γ (jfr Brugmann Gr. Gramm. § 20). Äfven såsom tecken för den labiala nasalen (*m*) tjänstgör ν understundom. Det skrifves t. ex. både ἀμπί och ἀνπί = ἀμφί o. s. v. Möjligen har man

1) Man har med denna ljudöfvergång jämfört en i romanska språk förekommande likartad t. ex. franskt *autre* : lat. *alter*, *haut* : lat. *altus* etc. Den är för öfrigt bekant äfven från flere andra språkområden (se Brugmann Grundriss s. 226).

2) Jfr Brugmann Gr. Gramm. § 200, Baunack Inschr. s. 68, G. Meyer Gr. Gramm.[2] s. 181.

3) Jfr t. ex. Brugmann Grundriss § 292.

här att göra med något mellanljud mellan *m* och *n* (G. Meyer Gr. Gramm.[2] § 274). Äfven på andra grekiska inskrifter särskildt från äldre tid förekommer detta beteckningssätt.

Jag öfvergår nu från de enskilda konsonanternas förändringar till *konsonantgruppernas*.

Utom de assimilationer, som jag förut i annat sammanhang omtalat, t. ex. af σϑ > ϑϑ, af σδ > δδ, har jag då att först nämna de förändringar, som träffa konsonantgrupper, hvilkas andra komponent är ᶖ.

τ + ᶖ antages af Brugmann [1]) hafva i urgrekisk tid utvecklat sig till σσ. Efter föregående konsonant förenklades öfverallt detta *ss* till *s*. Exempel från vår inskrift äro: πάνσα, ἔχονσα, κερεύονσα o. s. v. < *πανtᶖα, ἐχονtᶖα, κερευονtᶖα etc. Eljes behandlades uti inljud ett af τᶖ uppkommet σσ olika i olika dialekter. Nämligen i vissa dialekter bibehölls det eller förenklades till σ, i andra — och detta gäller, såsom vår inskrift visar, utom för boeotiskan äfven för kretiskan — öfvergick det till ττ. Exempel från inskriften äro: ὁπόττοι, ὁπότται mot ion- att. ὁπόσσοι, ὁπόσοι af *ὁποτᶖοι : ἰάττᾳ dat. sing. fem. part. pres. af εἰμί, svarande mot attiskt οὔσῃ. ἰάττᾳ är den fullkomligt regelrigtiga representanten af participiets grundform i femininum, om man undantager, att af roten normala stadiet *es-* blifvit infördt från andra former i st. f. det svaga *s-*; *ἐσn̥τια [2]) > *ἐσατια > ἔασσα [3]) > kr. ἰαττα; om ι framför α jämför nedan. Äfven mot det *ss*, som uppkommit af *ts*, svarar i kretiskan ττ. Exempel: ἀπο-δαττάϑϑαι : hom. δάσσασϑαι.

För κ + ᶖ finnes intet exempel på inskriften; förmodligen skulle det utvecklas till ττ.

Af δ + ᶖ och γ + ᶖ blir δδ, såsom i lakoniskan, boeotiskan och megariskan; eljes utvecklas δ + ᶖ och γ + ᶖ i allmänhet till ζ. Exempel äro: för δ + ᶖ δικάδδω = δικάζω. Blott detta exempel förekommer på inskriften, men det är, ehuru tydligen endast en analogibildning, tillräckligt belysande. Exempel för γ + ᶖ: πραδδέϑϑαι, συνεσάδδει. πραδδέϑϑαι är bildadt af stammen πραγ-, samma stam, som kommer till synes i pf. πέπραγα, subst. πρᾶγος, εὐπραγία. Attiskt skulle mot πραδδέϑϑαι svara πράζεσϑαι; som bekant, har man i stället πράσσεσϑαι eller πράττεσϑαι, bildadt af den ursprungligare st. πρακ-, som förekommer t. ex. i subst. πρακός. Om upp-

1) Jfr Grundriss § 489. 2) Jfr skr. *satī*. 3) Jfr dor. ἔασσα.

komsten af denna stamvexling handlar utförligt Osthoff Perfekt s. 292 ff. συν-εσ-(σ)άδδει är ett med πραδδέϑϑαι i afseende på stamvexlingen likartadt exempel, ifall nämligen detta verb är att sammanföra med subst. σάκος (jfr aor. inf. συν-εσ-σάκ-σαι). Annorlunda emellertid Meister Bezz. Beitr. X: 141, G. Meyer Gr. Gramm.[2] § 283, hvilka härleda -αδδει af ἀγ-ἰω [1]).

Andra anmärkningsvärda assimilationer, som förekomma på inskriften, äro: κτ > ττ, t. ex. νυττί = νυκτί. Denna assimilation är förut känd från kretiskan, jfr stadsnamnet Λύττος = Λύκτος och se Helbig de dial. Cret. s. 22. πτ > ττ. Ex. ἐγράτται = γέγραπται; πέντον för πένττον, och detta för πέμπτον. Denna assimilation förekommer äfven i tessaliskan t. ex. Λεττίναιος för Λεπτίναιος etc. jfr Prellwitz de dial. Thess. s. 33. ττ < στ antager Baunack (Inschr. s. 44) i prep. μέττες 'ända till' < *μέστες (jfr kret. μέστα, ark. μέστ' ἄν etc.). Så äfven Brugmann Grundriss § 566. Men det är att märka, att στ i öfrigt behålles oförändradt på vår inskrift, jfr πάστας, κατιστάμεν etc. G. Meyer Gr. Gramm.[2] § 282 antager μέττες vara lika med μέσα ἐς. Möjligen skulle ännu ett tredje förslag kunna framställas: μέττες = μέτ(α) + τες (jfr ἐν-τός, *in-tes-tina* och bildningar sådana som got. *miþ-þan*). Jag återkommer till ordet å annat ställe. — ρν > νν t. ex. ἀννίοιτο = ἀρνέοιτο opt. af ἀρνεῖσϑαι 'neka'. Detta är en hittils inom grekiskan obekant assimilation.

En assimilation af samma art som den i lat. *quinque* för **penque*, **pinque* tyckas vi ha för oss uti νύναμαι, som på inskriften ersätter det allmängr. δύναμαι.

Som vi sett, är kretiskan temligen rik på assimilationer; en ljudförbindelse, som annars plägar reduceras, bibehåller den dock oförändrad. Det är ljudförbindelsen *ns* t. ex. ἐπέσπενσε = att. ἐπέσπεισε, ἐπιβάλλονσι = ἐπιβάλλουσι, καταλιπόνσα = καταλιποῦσα, διαλακόνσαν = διαλαχοῦσαν etc.

Jag öfvergår nu till *vokalismen*, om hvilken jag kan fatta mig kort.

De anmärkningsvärdaste vokaliska ljudförändringarne äro följande: kort *e* (ε) öfvergår framför ο, ω till ι t. ex. ὁμολογίοντι = ὁμολογέωντι (ὁμολογῶσι), ϝοικίον = οἰκέων, konj. ἴοντι = ὦσι, ἀννίοιτο = ἀρνέοιτο etc. Framför α uppträder ι < ε uti den förut

1) Ett undantag från regeln om γἰ > δδ vill Baunack finna uti komparativformen πρεἰγονα (Inschr. s. 30). Men denna form förklarar han säkerligen origtigt. Jfr nedan.

nämda verbalf. *ἰάττᾳ*, uti formerna *πλία, πλίαδ, πλίανς* (se om dessa vidare nedan) samt i *δυοδεκαϝετία* för **δυοδεκαϝετε(σ)α*, ack. sing. af *δυοδεκαϝετής* 'tolfårig'; deremot ack. sing. *ϝοικέα* < **ϝοικεϝα*. Samma ljudöfvergång är bekant från flere andra dialekter samt äfven från nygrekiskan (se G. Meyer Gr. Gramm.[2] § 60).

Äfven det långa e-ljudet *(η)* synes åtminstone framför följande dunkel vokal *(ο, ω)* hafva utvecklat sig till ett mycket slutet, *ι* sig närmande ljud. Genom ett sådant antagande torde man lättast kunna förklara den skrifning *ει* för *ε* (= *η*), som understundom förekommer på inskriften. T. ex. *κρ̄ειος* = *χρῆος* 'värdeföremål' (dock oftast skrifvet *κρ̄ος*), vidare åtskilliga former af stammen *λη* 'vilja' t. ex. 3 pl. konj. *λ̄ειōντι*, part. gen. *λ̄ειοντος* etc. Denna förklaring har blifvit framstäld af K. F. Johansson 'de verbis derivatis contractis linguæ Græcæ', s. 18. Baunack har äfven tänkt på densamma för *κρ̄ειος*, ehuru han derjämte framstält en annan vida krångligare för formerna af verbet *λῆν* [1]).

Två gånger förekommer på inskriften *ι* i st. f. *ε* (= *η*) framför följande konsonant: *ἀναιλιθαι* = *ἀναιλ̄εθαι (ἀναιρεῖσθαι)* samt *ἐπιμōλισαι* eller -- *ατō;* läsarten är här med afseende på slutet af ordet mycket osäker. Johansson antager, att i dessa former iota kommit in från presens; Baunack åter antager, att en misskrifning föreligger, dock under inverkan af det gängse uttalet af det långa *e*-ljudet, hvilket uttal han anser hafva genomgående varit mycket slutet.

Diftongerna hafva i allmänhet bibehållits oförändrade. Baunack tyckes vilja antaga en monoftongisering af *ei* till *ī*, men hans exempel äro, efter hvad det vill synas mig, antingen oriktiga eller osäkra.

Det mest bestickande exemplet skulle väl vara *θῖνα* för **θεινα*, (*θῖνα καὶ ἀντρόπινα* 'gudomligt och menskligt'). Men möjligtvis förhåller det sig med detta ord, som G. Meyer vill, näml. så, att det öfvertagit *ι* från subst. *θιός* 'gud', der *ι* ljudlagsenligt uppstod framför *ο* [2]). Således *θέινος* > *θίινος* > *θῖνος*. *πρείν* (som förekommer *en* gång på inskriften) : *πρί-ν* (som står 8 gånger) är väl afljud, för så vidt man annars får taga *πρείν* för godt. Jfr med

---

1) Dessa former skulle äfven kunna härledas ur ett denominat *λήω* af **λῆ-ος* (**λῆ-ος* : *λῆ-μα* = *χρῆ-ος* : *χρῆ-μα*), jfr *χρήομαι* (boeot. *χρειείσθη* etc.). Så Meister Berl. Phil. Wochenschrift 1886, sp. 1449.

2) Jfr G. Meyer Gr. Gramm.[2] s. 70 n.

πρείν ir. *rén* (Windisch Kuhns Beitr. VIII s. 13). Till suffixet -*ν* återkommer jag å annat ställe (se ofvan s. 9). Afljud föreligger ock uti *τιμά : ἀπο-τει-σεῖ* etc., uti *νικεν* : st. *(ε)-νεικ-* (för så vidt ej *νικεν* är = *νικᾶν* 'ersiegen', så Bücheler).

Hvad slutligen *ἀδελπιός, πλίες, πλίανς* etc. beträffar, så har väl i dessa ord *i* uppkommit af *ε*, icke af *ει*.

οι har deremot understundom öfvergått till *υι*. Som bekant, har *οι* i alla grekiska dialekter och först i den boeotiska utvecklat sig till *ü (υ)*, hvaraf sedan *ι*. Såsom mellanstadier på vägen mellan *οι* och *ü* har man väl att tänka *ui, üi*; ett af dessa mellanstadier representerar förmodligen det kretiska *υι*; möjligen, såsom G. Meyer antager, det andra stadiet [1]).

Öfvergången från *οι* > *υι* förekommer uti slutljud, specielt uti lokativadverb, t. ex. på vår inskrift *ὀπυῖ* 'hvarest' = *ὅποι*. Förut kände man från andra källor: *υἶ· οἷ, τυῖ· ὧδε*. Äfven från äoliska dialekten äro dylika adverb på *υι* för *οι* bekanta t. ex. *τυῖ-δε, μέσυι* etc. Om det äfvenledes hit hörande *πλίυι* för *πλέοι* längre fram. *ἀμπαντυι* är icke med Bücheler att fatta som dativus af nom. *ἄμπαντος* 'adopterad', utan som dativ af nom. *ἀμπαντύς*, subst. abstr. 'adoption' (Dittenberger Hermes XX s. 573 ff.).

2.

Jag öfvergår nu från ljudläran till formläran.

I fråga om deklinationen har jag då förnämligast att fästa mig vid bildningen af ackusativus pluralis. Det indoeur. suffixet för detta kasus var, som bekant, -*ns* [2]). Efter vokaliskt slutande stam bibehöll sig detta -*ns* oförändradt; efter konsonantisk stam deremot blef *n* sonantiskt, och af *n̥s* uppstod på grekisk botten -*ας (πόδ-ας, φύλακ-ας* etc). Enligt den ofvan omnämda ljudregeln öfvergick så uti urgrekisk tid det uti de vokaliska stammarne slutljudande *ns* framför följande konsonant till -*s*, behölls deremot oförändradt framför följande vokal. Deraf dubbelformer sådana, som *τός* och *τόνς*

1) Jfr Gr. Gramm. § 116.

2) Enligt några urspr. -*ms* (= suff. för ack. singularis + pluralmärket *s*). Detta är likväl högst osäkert.

etc. Af τόνς uppstod sedermera genom reduktion af ljudförbindelsen *ns* sådana former, som ion.-att. τούς, dor. τώς etc., hvarjämte den antekonsonantiska formen τός ofta fick falla.

I kretiska dialekten behölls dels ljudförbindelsen *ns* oreducerad, dels undanträngdes ej fullständigt den antekonsonantiska formen; specielt i artikeln fortlefde den gamla vexlingen, såsom redan förut påpekats. Man möter sålunda på vår inskrift 1) af *o*-stammar (2:dra dekl.) sådana plurala ackusativer, som τόνς (företrädesvis framför vokaler), τός (framför konsonanter); äfven af demonstr. pron. dubbelformer: τούτονς och τούτος (jfr ofvan); af nomina: *ὀδελόνς (= ὀβολούς), ἐλευθέρονς (ἐλευθέρους), καρτερόνς* etc.; här har den antevokaliska formen blifvit förallmänligad, således t. ex. *ἐλευθέρονς τρίινς*. 2) af *ā*-stammar (1:sta dekl.) ha vi sådana ackusativer, som τάνς och τάς (jfr ofvan); af nomina: *τιμάνς μοίρανς, στέγανς*, som stå äfven framför kons., etc. Med afseende på dessa former på -ανς är emellertid att märka, att de icke äro lika ursprungliga som ackusativerna på -ονς. Ackusativus pluralis af *ā*-stammarne ändades i det indoeuropeiska grundspråket på *ās*, såsom framgår genom en jämförelse af det sanskr. *açvās*, got. *gibōs*, lit. *rankos(-nà)*. Möjligen har detta *-ās* uppkommit af *-āns*, så att ändelsen för ackusativus pluralis i *ā*-stammarne ursprungligen varit densamma, som i de öfriga stammarne; så enligt Johannes Schmidt, som för det indoeuropeiska grundspråket uppstält ljudlagen: slutljudande lång vokal + nas. + *s* > lång. vok. + *s*. (K. Z. XXVI, s. 337 ff.). Härmed vare nu huru som helst, i alla fall måste Grekiskan antagas ha ärft ackusativformer på *-ās* i första dekl. Detta *-ās* ombildades emellertid efter 2:dra deklinationens *-ons* antingen till *āns* (der den långa vok. framför nas. + kons. måste förkortas till *ă*, jfr *γνόντες* för **γνω-ντες* etc.) eller direkt till *ăns*. Det är detta *-ans* som de kretiska formerna representera. Genom ersättningsförlängning uppstod af *-ans -ās*, som vi ha t. ex. i ion.-att. τάς, τιμάς etc. Af ursprungligt *-ās* skulle ju i dessa dialekter blifvit -ης.

Af *ι*-stammarne förekommer på inskriften blott en ackusativus plur.: *τρίινς* = tre. Man väntade *τρι-νς* (af stammen *τρι-*)[1]. *τρί-ινς* torde bero på en ombildning efter de andra 2-stafviga kasus af stammen *τρι- (τρι-ῶν, τρι-σί)*[2]. Af *u*-stammar förekommer äfven-

1) Jfr τρῖς på tabulæ Heracleenses.

2) Jfr Baunack Inschr. p. 70.

ledes blott en ack. plur.: υἱί-νς af nom. υἱύς 'son'. Jämför med τρί-ινς för τρι-νς sådana ackusativer som ὄῑς, πόλῑς för *ὄινς, *πολινς; med υἱύνς sådana som ἰχθῦς, σῦς för *ἰχθυνς, *συνς.

Konsonantstammarnes ändelse i ackusativus pluralis, var, såsom nämdt, i Grekiskan -ας (πόδ-ας, φύλακας etc.). I kretiska dialekten ha vi emellertid i st. f. -ας -ανς (på vår inskrift: στατέρ-ανς, ἐπιβαλλόντ-ανς, θυγατέρανς etc.)[1]) Om dessa kretiska ackusat. på -ανς för -ας hade G. Meyer (i första upplagan af sin grammatik) påstått, att de voro analogibildningar efter 1:sta dekl. ack. på -ανς, efter μοίρανς, στέγανς o. d. former. Denna förklaring uppför G. Curtius uti sin bekanta skrift 'Zur Kritik der neuesten Sprachforschung' (s. 53) bland exemplen på dåliga analogiförklaringar. Hvad hade ᾱ-deklinationen och konsonantstammarnes deklination för samband med hvarandra, som kunde verka en öfvergång från den ena till den andra?

Som förklaringen då var framstäld, kunde väl Curtii kritik vara berättigad. Men nu, då man kommit på det klara med, att af ᾱ-stammarne funnits parallela dubbelformer i ack. plur.: samtidigt μοίρας och μοίρανς, στέγας och στέγανς, nu kan väl knappast någon tvifla, att som μοίρανς : μοίρας, så förhåller sig den nybildade kretiska formen στατέρ-ανς till den allmängrekiska στατῆρ-ας (jfr Brugmann 'zum heutigen Stand der Sprachwissenschaft s. 93 f., G. Meyer Gramm. 2 uppl. s. 348). Beaktar man nu dertill, att flere ord hade dubbelformer efter 1:sta och 3:dje deklinationen t. ex. κρόκη och κρόξ, så inser man ännu bättre, huru lätt en konfusion mellan dessa båda dekl. kunnat inträda.

Detta om bildningen af ackusativus pluralis.

Af enstaka deklinationsformer, som på inskriften förekomma, förtjäna att anmärkas: 1) åtskilliga kasus af υ-stammen υἱυ- näml. utom ack. plur. υἱύνς, om hvilken vi förut talat: nom. sing. υἱύς, gen. υἱέος, ack. sing. υἱύν, nom. pl. υἱέες. Som dat. pluralis förekommer υἱ-άσι, tydligen en analogibildning efter dat. plur. af andra slägtskapsord, såsom πατράσι, μητράσι etc.[2]). — Roten uti υἱύς är densamma, som föreligger uti sanskr. *sū-nu-s*, got. *su-nu-s*, vårt

1) En gång förekommer en ack. på -ας näml. θυγατέρας. Baunack är böjd att anse denna form såsom beroende på misskrifning. — Hvad beträffar det en gång framför följande δέ förekommande πλίαδ πλίαδ δὲ μέ), så kan det lika väl ha uppkommit ur πλίανς som ur πλίας.

2) G. Meyer Gr. Gramm.[2] § 374.

son etc., också *u*-stammar, men med annat suffix. Med afseende på förhållandet mellan *υἱύ(-ς)* och *υἱό(-ς)* (**su-i̯u-s* och **su-i̯o-s)* är att jämföra lat. *nurus:* gr. *νυός* 'svärdotter', skr. *iṣu-* 'pil' : gr. *ἰός*.

Utaf *λᾶας* 'sten' heter genetiven på vår inskrift *λάō* = *λά-ου*, handskrifternas läsart Sofokles Oedipus Koloneus v. 196. Ordet är sålunda böjdt efter *o*-deklinationen.

Ett exempel på öfvergång från 3:dje deklinationen till 1:sta synes föreligga i genetiven *ϝέμας* af nom. *ϝε̄μα*, svarande mot attiskt *εἶμα*, *εἵματος*. Nominativen på *-μᾰ* (= *μn̥*, lat. *men* t. ex. i *nomen*) synes ha förorsakat öfvergången. Jfr den lat. deklinationen *schema*, *-æ* mot gr. *σχῆμα*, *-τος*. En annan förklaring af gen. *ϝέμας* finnes äfven framstäld [1]), men synes mindre sannolik.

Ett par andra exempel på öfvergång från *n*- deklinationen till *ă*-*(i̯a-)* deklinationen finnas anförda hos Wheeler der griechische Nominalaccent s. 35 n.: *γέννα*, gen. *γέννης* 'börd, härkomst', som skulle stå i st. f. **γένμα* och svara mot det sanskr. *janman-* (så tolkadt af G. Bristol) [2]). Vidare *-αξα* uti *ἄμ-αξα*, *-ης*; *-αξα* för *ἄξn̥*, jfr *ἄξων*; *ἁμ-* hänger tillsammans med *ἅμα* (Osthoff).

Bredvid *ϝέμας* står på inskriften genetiven *ἀνπιδέμας*: '*ϝέμας κἀνπιδέμας*' 'Kleidung und Spangenwerk', *ἀνπιδε̄μα* eg. = hvad som bindes omkring (af *ἀμφί* och *δέω* 'binda'), 'ringar, armband' o. d. Denna genetiv *-δε̄μας* skulle kunna stå i samma förhållande till attiskt *-δημα*, *-τος* *(διάδημα, -τος)*, som *ϝέμας* till attiskt *εἷμα*, *εἵματος*. *δε̄μας* skulle dock äfven kunna svara mot ett attiskt *δέσμης*, jfr *ἀναδέσμη*. Det bör kanske till slut anmärkas, att utom gen. *ϝέμας* äfven ackus. *ϝε̄μα* (således vanl. böjning) förekommer på inskriften.

Formen *ἕνα* förekommer på ett ställe å inskriften såsom nominativ för *ἕνς*. Misskrifning eller ackus. brukad som nominativ? (Jfr Baunack Inschr. s. 74 samt Studien s. 45).

Af stelnade, såsom adverb använda kasusformer äro att beakta: 1) instrumentaler på *-ē* efter andra deklinationen, svarande mot de gotiska formerna *þê, hvê, svê*. Vi ha på inskriften: *ἐ̄*, *ὅπε̄* uti lokal, temporal eller temporalt-modal betydelse 'der, då, i det fall att'. Möjligen är ock kondicionalpartikeln *ἐ̄* 'om' att betrakta som en

---

1) H. Lewy Stadtrecht von Gortyn, s. 14 n. 47.

2) Denna tolkning är dock högst tvifvelaktig. Jfr *ἤσχυμμαι* och se F. Solmsen K. Z. XXIX s. 63 f., Solmsen antar *γέννα* = *γεν* + suff. *νᾰ*.

dylik instrumental. Man har annars icke många säkra exempel på denna bildning inom grekiskan. Hvad beträffar de attiskt-ioniska lokal- och modaladverben på *-η(ῃ)*, så plägar man anse deras *η* uppkommet ur *ā*. De skulle då från början varit instrumentaler efter 1:sta deklinationen; sedermera, då man uppfattade formerna såsom dativer, tillkom *ι* 'subscriptum' [1]).

Vidare ha vi ablativer på *-ō*, ursprungligt *-ōd* (jfr lat. *Gnaevōd* etc.). Denna form föreligger tydligen på vår inskrift uti adverben *ὄ*, *ὅπō* 'hvarifrån', 'hvarifrån än'. Uti de grekiska adverben på *-ω*, resp. *-ως*, synas två kasus ha sammansmält, dels instrumentaler på *-ō*, dels ablativer på *-ōd*. T. ex. *ᾧ* uti *ᾧ-δε* 'här, hit, på detta sätt' torde lämpligast kunna betraktas som instrumental, men uti sådana adv. på *-ω*, som beteckna rigtningen hvarifrån, såsom de nyssnämda kretiska, ha vi säkerligen att erkänna gamla ablativer. Dylika adv. förekomma utom i kretiskan äfven i den lokriska dialekten.

Den *pronominala* deklinationen företer på vår inskrift några former af stort intresse.

En egendomlighet för den pronominala deklinationen uti flere indoeuropeiska språk är, att åtskilliga kasus obliqui bildas af en med vissa element (stammar, suffix) utvidgad stam. Således heter i Sanskrit t. ex. dat. sing. mask. och neutr. af demonstr.-stammen *ta-* (= gr. *το-*) *ta-smāi*; stammen *ta-* har således blifvit utvidgad med ett element *sma* (d. v. s. *smo* eller *sme*); lokativus heter *ta-smi-n*, här har stammen utökats med ett element *smi*. Mot *tasmāi* svarar i gotiskan dat. *þamma* (mm < sm); i preussiskan möter oss *s-tesmu*, umbriskan har af pron. relat. en dat. *pu-sme* 'cui' (*pu-* svarar mot lat. *quo-*) o. s. v. Inom Grekiskan har man hittils ej haft några exempel på dylika bildningar, om man undantar en glossa hos Hesychius: *τέμμαι ·τείνει* (M. Schmidt läser *τίνει*), hvilken form de Saussure (Système primitif 118 n.) [2]) jämfört med zend. *cahmāi* (sanskr. *kasmāi*). *τέμμαι* < **τεσμαι* < **qesmai* af interrogativst. *qe-*. I slutet stämma ej *τέμμαι* och *cahmāi*; *τέμμαι* är enligt de Saussure bildadt at ett konsonantiskt tema *qesm-*.

Nu förekommer på vår inskrift af det allmänna relativet *ὅτις* en som dativ fungerande form *ὅτιμι*. *-τιμι* uti *ὅτιμι* står tydligen för **τισμι* och motsvarar ett avest. **ci-hmi* (d. ä. **ci-smi*), lokat. af stammen *qi-*, som vi ha uti det latinska *quid*.

1) Jfr G. Meyer Gr. Gramm.² § 388.

2) De Saussure läser *τέμμαι ·τίνι*.

Uti femininum pläga pronominalstammarne utvidgas med ett annat element, t. ex. dat. sing. fem. af den nyssnämda demonstrativstammen *to-* heter i sanskrit *tasyāi*; at interrogativstammen *qo-* ha vi *kasyāi*, jfr zend. *kahyāi*. På vår inskrift förekommer en gång af ὅτις en dat. sing. femininum ὀτείᾱι -τείᾱι uti ὀτείᾱι skulle på det noggrannaste motsvara ett zendiskt **cahyāi*, d. v. s. τειᾱι står för *τεσι̯ᾱι, för **qesi̯āi*.

På ett ställe å inskriften står ὀ ειᾳ, med en bokstaf utfallen. Det bör naturligtvis utfyllas till ὀτεία, och sammanhanget utvisar, att formen är nominativus. Den kan då, som Baunack antager, vara en nybildning efter kasus obliqui, eller också är ὀτεία af st. *qe-* att likställa med attiskt ὁποία af st. *qo-* (jfr τεῖον· ποῖον Hes). För öfrigt är väl stambildningssuff. -*si̯o* uti ὁποῖος för *ὁποσι̯ος ursprungligen identiskt med det i kasus obliqui uppträdande elem. -*si̯o*, -*si̯a*.

Uti de former af det sammansatta relativet, om hvilka vi nu talat, har den senare sammansättningsdelen, det indefinita τις, varit böjd. Å andra sidan förekommer på inskriften flere gånger såsom nominativus-ackusativus plur. neutr. af samma pronomen formen ἄτι; der är således tvärtom förra delen böjd, den senare oböjd. τι svarar direkt mot skr. *cid*, som eg. är neutr. af den indefinita st. *qi-*, men som sedan öfvergått till förallmänligande partikel, jfr *yaḥ kaç cid* 'hvilken som helst som'.

Öfriga anmärkningsvärda pronominalformer äro: neutr. af αὐτός, som alltid heter αὐτόν mot allmängr. αὐτό. Jfr likväl i krasis med artikeln: ταὐτόν jämte ταὐτό. Formen på -ο är den ursprungligare, svarande mot lat. -*od*, -*ud*, (*quod*, *istud*, *illud*); -ον är en analogibildning efter nominal-neutrerna på -ον.

Af pronominaladjektivet ϝέκαστος 'hvar och en' förekommer på inskriften 2 gånger en form ϝέκαστο, som kan vara nom. neutr. och då skulle svara mot allmängr. ἕκαστον. Här skulle då i motsats mot, hvad som var fallet uti αὐτός, det äldre bildningssättet bibehållits. Dock kan den nyssnämda formen äfven läsas ϝεκάστō och fattas som genetiv.

Det är bekant, att åtskilliga pronominalstammar i de indoeuropeiska språken finnas utbildade med komparativsuffixet -τερο-. Vi ha t. ex. i grekiskan πότερος 'hvilken af två, hvilkendera', svarande mot sanskr. *ka-taras*, got. *hva-þar* etc. Antalet af dylika former tyckes nu för Grekiskans vidkommande genom vår inskrift ökas med ännu en, näml. ὅτερος 'den af två som', bildadt af relat.

stammen *i̯o-* och svarande mot skr. *ya-taras*. Formen förekommer dock på ett ställe å inskriften, det läsarten är mindre säker (IX, 53). Emellertid har Blass genom en, som det synes, lyckad konjektur insatt *ὄτερος* på ännu ett ställe (jfr Fleckeisens Jahrb. f. kl. Phil. 1885, p. 479).

Äfven utaf adjektiv förekomma å inskriften några intressanta komparativformer. Först och främst: *πλίες*, *πλίαδ* (*δ* < *ς*), *πλίανς*, *πλία*, hvilka äro att jämföra med de homeriska: *πλέες*, *πλέας*, lesb. *πλέας* Coll. SGD 213, 9. *ι* uti de kretiska formerna har uppstått framför *α* (jfr ofvan) och sedan genom analogi utsträckts vidare. *πλέες*, *πλέας* torde rättast böra härledas ur en grundform **πλε-ισ-ες*, **πλε-ισ-ας*[1]). Här föreligger således komparativsuffixet *-i̯ōs* (jfr lat. *mel-iōr-em* för **mel-iōs-em*), *-i̯ŏs* (jfr gr. *βελ-τ-ίους* för **βελ-τ-ιοσ-ες*) i sin svagaste form *-is*, samma form, uti hvilken det ingår uti superlativsuffixet *-ισ-τος* (jfr *βέλτ-ισ-τος*, *πλε-ῖσ-τος* etc.). Hvad beträffar sådana äfvenledes på inskriften förekommande former som neutr. sing. *πλίον*, pl. *πλίονα*, gen. *πλίονος*, så svara de mot de vanliga formerna *πλεῖον*, *πλέον*, *πλέονος* etc.; jfr Baunack Studien s. 5 ff., hvilken jämte *-i̯ōs*, *-i̯ŏs*, *-is* antager en annan suffixrad: *-i̯ōn*, *-i̯ŏn*, *-in*, som mig synes, med mycket skäl. Hvad ändtligen angår den en gång på inskr. förekommande formen *πλίνι* för *πλίοι*, *πλέοι*, så antages den af Baunack (Studien s. 5) innehålla mellanstadiet af suffixet *-i̯os*. Han härleder den näml. ur en grundform **πλε-ιοσ-ι* (lok.). Formen kunde ock vara en analogibildning efter *o*-deklinationen.

En annan mera svårförklarlig komparativform är *πρείγων* (ack. *πρείγονα*), hvartill superlativus *πρείγιστος* 'äldre, älst' af positivus *πρεῖσγυς* eller *πρεῖγυς*, som dock icke förekommer på inskriften. (Jfr *πρέσ-βυς*; om förhållandet mellan *πρέσβυς* och *πρεῖσγυς* är man ej fullt ense; senast har Brugm. med afseende på suffixet behandlat dessa former uti sitt Grundr. s. 319). Komparativen *πρείγων* härleder Baunack ur en grundform **πρεισγi̯ων*; deraf efter bortfall af *i̯* och assimilation af *sg* > *gg* **πρείγγων* och efter förenkling af dubbelkonsonanten *πρείγων*. Men det torde vara mycket tvifvelaktigt, om denna förklaring är riktig. För det första är att anmärka, att *g* + *i̯* i den kretiska dialekten annars utvecklas till *δδ* (jfr *πραδδέσθαι* af **πραγi̯εσθαι*). Efter hvad doc. Danielsson

1) Jfr Collitz Bezz. Beitr. X, 305 ff. Annorlunda Mahlow die langen Vocale etc. s. 46 = J. Schmidt K. Z. XXVI, 381.

enskildt meddelat mig, är kanske *πρείγων* att anse som en analogibildning efter sådana komparativer, uti hvilka *i̯* ljudlagsenligt försvann t. ex. *κάρτων*, svarande mot att. *κρείττων*, ion. *κρέσσων*; *κάρτων* står för **καρτi̯ων* (*τi̯ > ττ*, förenkladt till *τ*). Hvad beträffar *πρει-* uti *πρείγων*, så vore väl ock möjligt, att det icke komme af *πρεισ-* och således svarade mot lat. *pris-* uti *pris-cus*, utan att det vore en lokativ, svarande mot lat. *pri-* uti *prī-die*. — En bildning med suff. *-γυ* på en kasusform föreligger väl äfven uti det Hom. *μεσση-γύς, μεσση-γύ*.

Jag öfvergår till *verbalböjningen*. Der ha vi först att fästa oss vid några konjunktivformer.

På den förut omtalta yngre inskriften från Gortyn, som har särskilda tecken för det långa och korta *e*-ljudet, förekomma uti 3:dje sing. aor. primus sådana konjunktiver, som: *δείκσει, ἐπελεύσει* etc. Det är då mycket troligt, att man bör transscribera äfven sådana på den äldre inskriften förekommande former, som *λαγασει, ἐπαινεσει* etc. icke: *λαγάσῃ, ἐπαινέσῃ*, utan: *λαγάσει, ἐπαινέσει*; och i medium betecknar möjligen *πασεται* icke ett *πασῆται*, utan *πασέται*; *πασονται* icke ett *πασῶνται*, utan *πασόνται* etc. Vi skulle således här ha för oss en hop kortvokaliska konjunktivformer af samma slag, som de från Homerus bekanta formerna: *βήσ-ο-μεν, τίσ-ε-τε ἀμείψ-ε-ται* etc.[1]). Då aoristus primus från början hade otematisk flexion (flexion utan s. k. bindevokal), så måste detta sätt att bilda konjunktivus ha varit det uti detta tempus ursprungliga. Otematiskt flekterade verb med på konsonant slutande stam bildade ju näml. från början konjunktivus genom inskjutande mellan stam och ändelse af ett bildningselement = den s. k. tematiska vokalen ('bindevokalen'). Några på ioniska inskrifter från 5:te årh. förekommande konjunktiver på *-σει* (*ποιήσει, κατάξει* etc.) har W. Schulze (Hermes XX: 491) tolkat på samma sätt. (Jfr för öfrigt Baunack Studien s. 1).

Uti otematiskt böjda verb med på vokal slutande stam synes stamvokalen och konjunktiv-vokalen redan i urspråklig tid ha sammansmält till ett långt ljud. Representanter af detta bildningssätt på vår inskrift äro formerna: *νυνάται*, 3 sing. pr. konj. af *νύναμαι* = *δύναμαι*; *ἀνάνται*, såsom Baunack nu med amerikanaren Merriam läser i st. f. *νυνάνται* XII 31 (se Studien s. 76); *ἀνάνται* är 3 pl.

1) Hos Homerus förekomma dock inga exempel för 2, 3 sing., 3 pl. akt., 2, 3 plur. medium. Jfr G. Meyer Gr. Gramm.[2] § 530.

konj. af en indik. *ἀ-να-μαι. ἀ = *sn̥;* roten är således densamma, som uti ἄ-νυ-μι, ἀνύω, ἀνύω etc., skr. *sanōmi.* Presensb. på *-neu, -nu* och *-nā* stå ju ofta bredvid hvarandra. Jfr med dessa konj.-former t. ex. ark. ἐπισυν-ίστᾶ-τοι, hvarmed stämmer skr. *sthā-ti* af *sthā* 'stå' etc. (se för öfrigt G. Meyer Gr. Gramm.[2] § 581). Äfven förekomma på inskriften 2 perfekt-konj. i medium: ἐσ-τετεχνό-ται, πεπά-ται.

På den meranämda yngre inskriften från Gortyn förekomma infinitiver på -μην : ἤμην (för *ἐσ-μην) 'att vara', δό-μην 'att gifva'. Måhända har man då ock att på den äldre inskriften transscribera ἦμεν i st. f. ἔμεν etc. Enligt Baunack (Inschr. s. 166) skulle inf. på -μην vara en analogibildning efter inf. på -ἐν af vba kontrakta t. ex. καλἐν etc. Rättare torde dock -μην böra anses som ett starkare afljudstadium i förhållande till -μεν; jfr det skr. participium på *-māna-* (svårligen enl. Brugmann = gr. -*μονο-): gr. -μενος [1]).

Af verba kontrakta förekomma på vår inskrift understundom εω-former, svarande mot αω-former i andra dialekter. Man har t. ex. ἐπ-αριόμενον d. ä. ἐπ-αρεόμενον (: att. ἀρᾶσθαι), ἐβιόντες d. v. s. ἐβεόντες (: att. ἡβᾶν). Jämför härmed vexlingen mellan lat. *cala-* och *cale-* uti *calāre* och *calendæ, violare: violens,* lat. *censēre* : osk. *censā-um,* lat. *vacatum* : umbr. *veçetom* etc. etc.

Af enstaka anmärkningsvärda verbalformer må anföras: ἐ-γράττται, ἐ-γράττο, ἐ-γραμμένα etc. : allmängr. γέ-γραπται etc. Jfr eliskt ἐγραμ(μ)ένοι IA. 110 = Coll. 1149 [2]). — Uti den en gång förekommande formen δεδαμναμέναν har det presens-bildande suffixet να blifvit medsläpadt i perfektum.

Mot allmängrekiskt τρέφω svarar å vår inskrift τράφω (τράπεν, τραπέθαι, τραπῆται), jfr Pind. t. ex. Pyth. 2,44 τράφοισα, Megar. τράφεν Aristoph. Ach. 788. τράφω : τρέφω = τράπω : τρέπω, τράχω : τρέχω, στράφω : στρέφω, γράφω : ksl. *grebą* [3]). Ifrågavarande vokaldifferens beror, som bekant, på utjämning inom ett ursprungligt paradigm med flyttande accent t. ex. **grébhō* (ksl. *grebą*), **gr̥bhési* (γράφω) etc. Dylik accentvexling torde äfven böra statueras inom *i̯*-kon-

---

1) Samma åsigt om inf. på -μην finnes, enligt hvad jag sedan märkt, uttalad af Brugmann uti 'Berichtigungen und Nachträge' till hans grekiska Grammatik uti Iwan Müllers Handbuch (se Zweiter Halbband s. 621).

2) Se för öfrigt G. Meyer Gr. Gramm. § 544.

3) Om förekomsten af formerna τράπω, τράχω, στράφω jfr G. Meyer Gramm. § 22.

jugationen [1]) t. ex. **sedéio* (lat. *sedeo*), *sedįési* (ἕζομαι, fnord. *sitja*). Som ἕζομαι, *sitja* : *sedeo*, så möjligen det på inskriften förekommande τέλλω: allmängrekiskt τελέω [2]).

Af basen ἐλευθ-, ἐλυθ- (ἐλήλυθα, ἤλυθον, ἐλεύθω · ἔρχομαι Hes.) förekommer å inskriften aor. primus samt futurum aktivum (ἐπ-ελεύσαν, ἐπ-ελεύσαι, ἐπ-ελεύσαντα, ἐπ-ελευσεῖ) [3]). Märk den transitiva betydelsen 'till-*föra*' : aor. sec. ἤλυθον 'jag kom', hvarmed är att jämföra ἔδυσα, δύσω 'jag sänkte, skall sänka' : ἔδυν 'jag sjönk', ἔφυσα, φύσω 'jag framalstrade, skall framalstra', : ἔφυν 'jag framalstrades', ἔστησα, στήσω 'jag stälde, skall ställa' : ἔστην 'jag stälde mig' etc. — Intressant är äfven infinitiven νίκεν, förmodligen tillhörande basen ἐ-νεικ- (Hom. ἔνεικε etc.; om öfriga till denna bas hörande former se Baunack Inschr. s. 56 f.). Basen ἐ-νεικ- : basen ἐ-νεκ- (διηνεκής, ἐνήνοχα, ἠνέχθην etc.) = πείκω : πέκω = skr. *yeṣ* : *yas*, gr. ζέω = ὀ-ριγ-νάομαι : ὀ-ρέγ-ω etc. etc. Korteligen: vi ha väl här ett exempel på den rotvariation, om hvilken senast Danielsson och efter honom Johansson handlat (Zur altitalischen Wortforschung s. 49, de derivatis verbis contr. s. 109 n.). — Part. ἀκεύοντος, jfr ἀκεύει · τηρεῖ. Κύπριοι Hes., är förmodl. att anse som en afljudsform : κοέω etc., kanske äfven : ἀκούω.

I fråga om *partiklarne* torde böra nämnas, att ἀντί, som förekommer inalles 7 gånger på inskriften, öfverallt står i den lokala betydelsen 'inför' (= skr. *anti*); ἀπό i sammansättningar ersätter α privativum (jfr ἄπ-ατος, ἀπό-δρομος, ἀπ-έταιρος); jämte ἐπί förekommer formen ἐπα- uti sammansättningen ἐπα-βολά, hvarmed är att sammanhålla Hom. ἐπή-βολος, Hes. ἐπη-βολή · μέρος ἢ ἐπι-βολή., Et. Mag. ἐπη-βολία. ἐπᾰ : ἐπί = πέρᾰ : περί. Jfr ksl. *pa*, lit. *po*. — Formen μηκέτι (analogibildning efter οὐκέτι) [4]) torde ännu icke varit skapad i den gortynska dialekten; åtminstone läses å inskriften (XI: 22) μὲ ἔτι.

Af *syntaktiska* företeelser torde böra framhållas: det utsträckta bruket af genetivus i betydelsen: 'med anledning af, i afseende på', ungefär liktydigt med περί och genetivus t. ex. αἰ μέν κα νίκας ἐπιμōλε͂ι (IX, 31) 'om han med anledning af segern öppnar process', τō δὲ κρόνō τὸν δικαστὰν ὀμνύντα κρίνεν (I: 10, I, 37) 'an-

1) Jfr härom Bechtel Gött. Nachr. 1885, s. 236 samt Johansson de derivatis verbis contr. s. 193 f.

2) Jfr Johansson de deriv. verb. contr. s. 18 n. 4.

3) Jfr ἐλευσίω · οἴσω Hes.

4) Osthoff M. U. IV: 244.

gående tiden döme domaren på aflagd ed' etc. etc. Man jämföre härmed det latinska *condicere alci alcjs rei* 'träffa aftal med någon om något. (Livius 1, 32, 11 uti en gammal formel).

Lagbuden äro uttryckta: dels 1) med *infinitivus* pres. eller aoristi utan märkbar skilnad i betydelse t. ex. **δικάδδεν** och **δικάκσαι**, **κρίνεν** och **κρίναι** 'han döme, afgöre' etc., dels 2) (mindre ofta) med *imperativus* pres. eller aor. t. ex. **δικαδδέτō** och **δικακσάτō** etc., dels 3) med *indikativus futuri;* förekommer blott i formeln **καταστασεῖ**, **ἐπικαταστασεῖ**.

Uti *vilkorssatserna* förekommer sällan *indikativus*, näml. indikativus aor. blott en gång efter *αἰ*: *μᾶτρὶ υἰύς* – **κρέματα αἰ ἐδō-κε-μὲ ἔνδικον ἔμεν** (XI, 18); indikativus presens, som det vill synas, 4 gånger efter *ἐ*[1]). För öfrigt står *αἰ* utan *κα* med *optativus* pres. eller aor.; *αἰ* + *κα* med *konjunktivus* presens eller aor. eller perf. (dock blott 2 gånger); *ἐ* + *κα* med *konj.* aor.

Någon bestämd skilnad i användningen af optativus och konjunktivus låter sig ej iakttagas; de vexla ofta med hvarandra, t. ex. *αἰ ἀποθάνοι* (t. ex. III, 17) vexlar med *αἴ κ'ἀποθάνει*, (t. ex. I, 48), *αἰ δὲ μὲ δέκσαιτο* (III, 47) med *αἰ δέ κα μὲ δεκσεῖται* (IV, 1) o. s. v.

Deremot råder mellan presensformerna å ena sidan och aoristformerna å den andra nästan genomgående den vanliga skilnaden, att presensformerna uttrycka någonting *samtidigt*, aoristformerna någonting *öfverstådet* i förhållande till hufvudsatsens handling. — På tal om vilkorssatserna kan anmärkas, att ofta 2, stundom till och med 3 vilkorssatser (»försatser») ansluta sig till en hufvudsats (»eftersats») t. ex. *αἰ δέ κ' ἀνπὶ δόλōι μōλίōντι* — — — *αἰ μέν κα μαῖτυς ἀποπōνει*, *κατὰ τὸν μαίτυρα δικάδδεν* (I, 18 ff.) och *αἰ δέ κα* — — — — *τέκνα γενέται*, *ἒ κ' ἀποθάνει ἁ μάτερ*, *αἴ κ' ἐι κρέματα*, *τὸνς ἐλευθέρονς ἔκεν* (VII, 5 ff.). Jfr *Si nox furtum faxsit, si im occisit, iure cæsus esto* (XII tab.). *Si tribunos plebei decem rogabo, si qui vos minus hodie decem tribunos plebei feceritis, tum ut ii* etc. (Liv. III, 64, 10, uti ett valformulär).

Uti *relativsatserna* står a) i de bestämdt utsägande *indikativus*. b) uti de hypotetiska vanligen *konjunktivus* pres. eller aor. med *κα;* en gång äfven indikativus: *γυνά*, *ὁ[τ]εία κρέματα μὲ ἔκει* (V, 1).

Exempel på bruket af relativet = *εἴ τις* äro: *ὅτι δέ τίς κ' ἀπομοσάνσāι παρέλει*, *πέντε στατέρανς καταστασεῖ* = *αἰ δέ τί τις* etc.

1) Jfr Baunack Studien s. 4. Förut (Inschr. s. 78) antog Baunack dessa former vara konjunktiver.

(III, 9), ἄντρōπον ὅς κ'ἄγει πρὸ δίκας, αἰεὶ ἐπιδεκέθαι = ἄντρōπον αἴ τις etc. (XI, 24; jfr IV, 52, IV. 14).

Uti *temporalsatserna* står a) *indikativus* vid objektivt bestämd tidsuppgift b) *konjunktivus* med κα vid allmänna tidsuppgifter; så ἅς κα 'så länge som' med konjunktivus presens; πρίν κα med konj. pres. (efter *affirmativ* hufvudsats) eller aor. (5 ggr efter *affirmativ*, 1 gång efter *negativ* hufvudsats).

———

Härmed afslutar jag min redogörelse för inskriftens grammatik och öfvergår till att meddela några strödda och kortfattade notiser angående dess innehåll.

Som redan förut anmärkts, är inskriftens innehåll privaträttsligt. Dock må man ej föreställa sig, att denna 'lex Gortynia' skulle innehålla någon fullständig och systematisk kodifikation af privaträtten. Endast vissa delar af denna beröras, och äfven dessa behandlas ej fullständigt eller uttömmande.

Om orsaken till detta förhållande kan icke råda någon tvekan, då vår lag flerestädes hänvisar till en äldre lag såsom sitt komplement (det brukar ske med uttrycken κατὰ τὰ ἐγραμμένα 'enligt det förut skrifna', ἅι ἐγράτται 'såsom förut skrifvits'). Denna lag fortfor naturligen att gälla jämsides med vår i de punkter, der den icke blef af denna senare ändrad. Att vår lag i vissa punkter utgör en reformation af äldre lag, framgår tydligt af några ställen på inskriften. Den tid, under hvilken den äldre lagen gälde, plägar betecknas med πρόθθα 'tillförene'; i motsats deremot betecknar ὕστερον tiden efter vår lags införande.

De delar af privaträtten, som på vår inskrift behandlas, äro: familjerätt, arfsrätt och slafrätt. I närmaste sammanhang med familjerätt och arfsrätt stå stadgandena om arfdöttrarnes rätt samt om adoption. Vidare innehåller inskriften stadganden om våldtägt, otukt, äktenskapsbrott, friköpande af fångar (redemptio ex hostibus) etc. etc.

För någon god disposition af ämnet utmärker sig icke inskriften; flerestädes öfvergås från den ena punkten till den andra efter synbarligen helt tillfälliga tankeassociationer [1]). Slutet utgöres af

1) Detta enligt Zitelmanns omdöme (se das Recht von Gortyn s. 42). Annorlunda Schaube 'Objekt und Composition der Rechtsaufzeichnung von Gortyn' (Hermes XXI, s. 213 ff.). Schaube söker åt inskriften vindicera ett

diverse tillägg till det föregående. Innehållet uti lagen vitnar i det hela om en hög kulturståndpunkt och ett utveckladt juridiskt förstånd. Kreta var ju ock i forntiden berömdt för sina utmärkta lagar. Jag påminner om Platons ord i Kriton: »*οὔτε Λακεδαίμονα προῄρου οὔτε Κρήτην, ἃς δὴ ἑκάστοτε φῂς εὐνομεῖσθαι*».

Jag skall i största korthet och utan att ingå i juridiska detaljer anföra några af inskriftens mera allmänintressanta stadganden.

Inskriften börjar så: *ὅς κ'ἐλευθέρōι ε̄ δόλōι μέλλει ἀντιμōλε̄ν, πρὸ δίκας με̄ ἄγεν*. 'Den som ämnar processa om en fri eller slaf, bortföre honom ej före domen'. Bryter någon häremot, dömes han att inom 3 dagar lösgifva den bortförde samt att erlägga i böter 10 staterer för den frie, hälften för slafven.

Enligt gortynsk rätt var således förbjudet, först: att egenmägtigt tillegna sig en annans slaf. Enligt romersk rätt skulle, som bekant, om två tvistade om en slaf, besittningsrätt tills vidare (tills processen hann utageras) af prätorn tillerkännas den, som förut innehade slafven. Förbjudet var vidare att egenmäktigt försätta i frihet en annans slaf (*ἀφαιρεῖσθαι εἰς ἐλευθερίαν, ὡς ἐλεύθερον*). Och slutligen var det förbjudet att i slafveri bortföra (*εἰς δουλείαν ἄγειν*) den, som hittills varit fri; således den procedur, som Appii klient använde mot Virginia. Enligt romersk rätt skulle i detta fall utslag fällas till förmån för frihet tills vidare (tills processen hann utageras; vindiciæ secundum libertatem); detta dock blott, för så vidt någon berättigad 'vindex, assertor in libertatem' uppträdde.

Vid den sedermera blifvande processen skulle enligt den gortynska lagens föreskrift domaren, om frågan gälde en menniskas frihet (causa liberalis), i händelse af stridiga vitnesmål, alltid fälla utslag till förmån för frihet. Det var således ett drag af humanitet. Gälde saken eganderätten till en slaf, skulle domaren, i händelse af stridiga vitnesmål eller i händelse inga vitnen funnos, döma efter bästa samvete (*τὸν δικαστὰν ὀμνύντα κρίνεν* eg. döme svärjande, på ed).

Hvad beträffar den gortynska familjerätten, så förtjänar framhållas, att fadern icke intog den dominerande ställning i förmögen-

enhetligt innehåll (den omfattar enligt honom 'das Rechtsgebiet des Hausstandes') samt förklarar de förmenta bristerna i dispositionen genom att antaga, att ej hela inskriften härrör från samma tid. Den sönderfaller enligt honom i tre delar: 1) Das Hauptgesetz — VI, 46. 2) die ergänzende Revision — X, 25. 3) Einzelne Nachträge.

hetsrättsligt hänseende, som enligt äldre romersk rätt. Familjen lefde blott i faktisk egendomsgemenskap; rättsligt voro familjemedlemmarnes förmögenhetsferer skarpt afgränsade från hvarandra. Det stadgas härom på inskriften bland annat: »så länge fader lefver, må icke någon af son köpa eller som pant taga något af faderns egendom. Men hvad son sjelf förvärfver eller ärfver, det må han sälja, om han vill. Men icke skall fader sälja eller tillförsäkra (*ἐπισπένσαι*, jfr lat. *spondere)* någon barns egendom, som de sjelfve förvärft eller ärft [1]). Och icke skall mannen sälja eller tillförsäkra någon hustruns egendom eller sonen moderns». (VI, 1 ff.).

Upplöstes äktenskapet genom skilsmessa, och mannen var vållande dertill, så var föreskrifvet, att hustrun skulle utbekomma: 1:o) hvad hon hade, då hon kom till mannen *(ἅτι ἔχονσ' ἐ̄ιε πὰρ τὸν ἄνδρα)* 2:o) hälften af afkastningen *(καρπός*, jfr lat. *fructus)* af *sin* egendom 3:o) hälften af hvad hon i mannens hus 'väft' (*ἐνυπάνε̄ι* d. v. s. genom sitt arbete förtjänat) och slutligen 4:o) 5 staterer (II, 45 ff.). Huru det gick, om hustrun var vållande till skilsmessan, framgår ej af vår lag. Dog hustrun, så tog ej mannen arf efter henne; icke heller hustrun efter mannen.

Med afseende på arfsförhållandena för öfrigt bör i främsta rummet anmärkas, att döttrar hade arfsrätt lika väl som söner, någonting som eljes var så godt som främmande för den grekiska rätten. Vissa saker t. ex. hus i staden och 'hvad i dem var' (deras inventarier) tillföllo enligt gortynsk rätt sönerna såsom præcipuum, men, fortsätter lagen: *'τὰ δ' ἄλλα κρε̄́ματα πάντα δατε̄́θθαι καλο̃ς* [2]), *καὶ λανκάνεν τὸς μὲν υἱὺνς ὀπότιοι κ'ἴο̄ντι δύο μοίρανς ϝέκαστον, τὰδ δὲ θυγατέρανς ὀπόττι κ' ἴο̄ντι μίαν μοίραν ϝεκάσταν θυγατέρα* (IV, 37 ff.). Således: dotter ärfde hälften mot broder [3]).

Arfsberättigade voro utom barn deras barn och barnbarn; om ej sådana funnos, bröder, deras barn och barnbarn; om ej sådana funnos, systrar, deras barn och barnbarn; om ej sådana funnos, *οἱ ἐπιβάλλοντες* 'vederbörande' d. v. s. andra blodsförvandter; om ej sådana funnos, slutligen *ὁ κλα̃ρος τα̃ς ϝοικίας* d. v. s. alla den aflidnes landtslafvar *(κλαρω̃ται*, hvilka på vår inskrift annars be-

1) Jfr den romerska rätten, enligt hvilken ju den, som var in patria potestate, ej kunde besitta egendom.

2) Jfr det latinska *ut inter bonos agier oportet*.

3) För öfrigt infördes äfven i Gortyn dotters arfsrätt först genom vår lag, hvilken äfven i andra hänseenden synes hafva underkastat kvinnans rättsställning en förbättrande revision.

nämnas *ϝοικέες)*; så enligt Zitelmanns tolkning. Mot denna opponera sig dock Simon (Zur Inschr. von Gortyn s. 85 ff.) och äfven Wachsmuth (Göttingische Nachr. 1885). — Testamenten synes vår lag ej känna.

I närmaste sammanhang med arfsrätten och familjerätten stå, såsom förut anmärkts, stadgandena om arfdöttrar samt om adoptionen.

Med *arfdotter* (gort. *πατρõιõκος*, att. *ἐπίκληρος*) menas, som bekant, en kvinna, gift eller ogift, som icke har fader eller broder af samma fader (frater consanguineus) i lifvet [1]). En arfdotter skulle träda i giftermål med en af de närmaste anförvandterna, för att fortsätta familjen. Denna giftermålsförbindelse var från början en skyldighet för begge parterna. Arfvinge till förmögenheten blef ursprungligen hvarken arfdottern eller hennes man, utan en af dem född son.

I Gortyn befinnes emellertid den idé, som låg till grund för arfdotter-institutionen, i åtskilliga afseenden modifierad. Anförvandten *(ὁ ἐπιβάλλων)* är ej längre förpligtigad, endast berättigad till giftermålsförbindelsen [2]). Äfven arfdottern kan friköpa sig från densamma genom afträdande af en del utaf sin förmögenhet. Hon är slutligen sjelf arfvinge efter sin fader, ej blott förmedlare af förmögenheten åt sonen. — Bestämmelserna om arfdöttrar äro synnerligen utförliga och detaljerade.

Ett annat medel till familjens fortsättande, der söner saknades, var *adoptionen*. Denna var dock icke uti Gortyn, såsom uti Athén och enligt indisk rätt, bunden vid det vilkor, att äkta söner ej funnos eller dött omyndiga eller lemnat sitt bifall. Bestämmelser gifvas angående den adopterades arfsrätt både för den händelse, att äkta barn *(γνέσια τέκνα)* finnas och för den händelse, att de icke finnas. Adoptionen skulle företagas, heter det, *κατ' ἀγορὰν καταϝελμένõν τõμ πολιατãν*, jfr den romerska arrogationen inför comitia calata. Den firades med offer af den adopterades hetäria, motsvarande den attiska fratrian. Berättigade till adoption voro myndiga män, så vida de ej sjelfva voro adopterade. *'γυνὰ δὲ μὲ ἀμπαινέϑϑω, μεδ' ἄνεβος* heter det i inskriften. (XI, 18 f.).

Icke sällan framträda i den gortynska lagen likheter med andra folks lagar. Särskildt erbjuder den romerska rätten åtskilliga jäm-

1) Jfr inskriftens egen definition VIII, 40 ff.: *πατρõιõκον δ'ἐμεν αἰ κα πατὲρ μὲ ἐι ε̃ ἀδελπιὸς ἐς τõ αὐτõ πατρός.*

2) »Sein Heirathsrecht ist ein selbstnützigen, vermögensrechtliches Recht» (Zitelmann).

förelsepunkter t. ex. i fråga om frihetsprocessen, adoptionen o. s. v. Likheten sträcker sig här understundom ända till sjelfva det språkliga uttrycket: åtskilliga analoga juridiska formler återfinnas på begge hållen. T. ex. den vid skilsmessa öfliga formeln: *'tuas res tibi habeto'* motsvaras här af *τὰ ϝὰ αὐτᾶς ἔχεν*. Det på vår inskrift ofta återkommande uttrycket *ἄπατον ἔμεν (ἄπατον* af *ἀπό*, som här begagnas som privativpartikel, jfr ofvan, och *ἄτα* 'bot, straff') påminner om det latiska *'se fraude esto'*. *αἶ κα νικαϑῆι* 'om han tappar processen' svarar mot det latinska *'ast eius vincitur'* etc. etc. Jfr vidare Bücheler Sprachformeln in italischem und griechischem Recht (Rhein M. 40 s. 475 ff.).

Äfven med germansk rätt anträffas öfverensstämmelser. Ett exempel härpå skall jag anföra efter Zitelmann. På vår inskrift förekommer ett stadgande angående äktenskapsbrott af innehåll, att, då någon ertappats med äktenskapsbrott, skall detta anmälas för hans anförvandter, och dessa skola hafva rätt att genom erläggande af böter utlösa honom inom 5 dagar. Göra de icke det, så må den förfördelade behandla honom efter godtfinnande (II, 28 ff.). Ett analogt stadgande, ehuru icke i alldeles samma sak, förekommer i Gotlandslagen. Jfr Gutalag Kap. 20, § 15 Säves uppl., der det heter: «*þa en mandr werþr inni-takin miþ Gutniskri kunu ainloyptri, þa ma hann i stukk setia ok hepta um þriar netr, ok senda buþ frendum; loysin undan hand eþa fot miþ siex markum silfs, eþa lati af-hagga, en hann vindr ai undan loyst*». Gotlandslagens *'senda buþ frendum'* svarar till punkt och pricka mot Gortynerlagens *'προϝειπάτō τοῖς καδεσταῖς'*. I fråga om äktenskapsbrott gifver Gotlandslagen målseganden valet fritt, *'hvat hann heldr vill fe eþa lif hans'*. I sammanhang härmed kan också nämnas, att redan Homerus uti Odysseens 8:de sång omtalar äktenskapsbrotts försonande med böter *(μοιχάγρια)*. Det är der Poseidon, som förpliktar sig att betala böterna för Ares.

Hvad slutligen beträffar arfdotterinstitutionen, så finna vi den äfven i Indien, och den anses af Zitelmann vara ett arf från den indoeuropeiska urtiden [1]).

1) Jfr Fustel de Coulanges La cité antique s. 89 ff.

Om de finsk-ugriska språken

av

E. N. Setälä.

Föredrag vid Språkvetenskapliga Sällskapets möte den 5 mars 1888.

Jag vill be att för en stund få leda Edra tankar på folkslag som kunna kallas för historiens styvbarn, på språk vilkas älsta minnesmärken på några undantag när förskriva sig från vår tid. De finska språken ha ej blivit förevigade genom runristningar på minnesstenar, sent ha de blivit civilisationens förmedlare, aldrig ha de höjt sig till de lysande hoven ock upp bland värdens mäktige. Men finskt språk ljuder i Kalevalas ock Kanteletars härliga runor, sånger som utgöra den finska andens »monumentum ære perennius».

Vid den tid, då historien kastar sina första strålar över det östra Europa, var östra ock norra delen av det nuvarande Ryssland nästan uteslutande i de finsk-ugriska folkens besittning. För närvarande finna vi lemningar av dessa folk spridda på ett ganska vidsträckt område, ifrån trakterna kring Ob ock Ural i öster ända till Donaus stränder i väster ock söder, där en ensamstående förpost träffas. Det är på dessa bland främmande folkslag inkilade lemningar som vi i det följande skola kasta en blick.

De finsk-ugriska huvudspråken äro följande sju:

I. finska (samfinska);
II. lapska;
III. mordvinska;
IV. tjeremissiska;
V. den permiska språkgruppen eller votjakisk-syrjänska;
VI. den Ob-ugriska språkgruppen eller vogulisk-ostjakiska;
VII. magyariska eller ungerska.

Jag går nu att redogöra för dessa språks områden, anmärkande på samma gång vad som blivit gjort för kännedomen om dem.

I. **Finskan** är av alla finsk-ugriska språk det för språkforskningen viktigaste av det skäl, att den omfattar sju utpräglade delspråk eller dialekter, vilka skilja sig från varandra ungefär lika mycket som svenska, norska ock danska, ock vilka åtminstone i någon mån kunna ersätta bristen på historiska källor. Dessa delspråk äro följande: 1. finska i inskränkt bemärkelse (suomispråket); 2. karelska; 3. olonetsiska eller liygispråket; 4. vepsiska; 5. liviska; 6. estniska; 7. votiska.

1. **Finska** i inskränkt betydelse eller suomispråket talas i nästan hela storfurstendömet Finnland, med undantag av Nylands ock Österbottens kustland samt Åland, varest svenska talas; vidare i Ryssland i Petersburgska guv. (Ingermanland); i Sverge i Torne- ock Muonio-dalen ock i största delen av Gellivare socken, ävensom i några trakter av Värmland; i Norge i närheten av Värmlands finnskogar ock på många ställen i de nordligaste delarna av landet. Många finnar äro dessutom bosatta i Nord-Amerika. Antalet finsktalande i Finnland är omkr. 1,800,000, i Ryssland omkr. 130,000, i Sverge 20,000, i Norge 8,000. Utan att mycket misstaga sig kan man i det hela räkna två millioner finsktalande. Av dessa äro de i Sverges ock Norges finnskogar levande i begrepp att bli försvenskade ock förnorskade.

Det finska språket är delat i två huvuddialekter, den västra ock den östra, som av politiska ock geografiska förhållanden ha förenats till ett språk (*suomi*, talat av *suomalaiset*). Gränsen emellan dessa huvuddialekter eller dialektgrupper går utefter en linje, som man tänke sig dragen från Fredrikshamn till Ny-Karleby; någon skarp gräns kan dock naturligtvis icke dragas. Dessa dialektgruppers viktigaste skiljemärke är den olika behandlingen av *t* i sluten stavelse: i västfinskan övergår det till spirantiskt *d*, *l*, *r*, men försvinner i ostfinskan (t. ex. *aita* gärde, gen. västf. *aidan*, *ailan*, *airan*, ostf. *aian*); dessutom diftongeras de västfinska långa vokalerna *aa*, *ää* till *oa*, *eä* i ostfinska (västf. *maa* land, ostf. *moa*). Av de västra dialekterna är den egendomligast utvecklade den sydvästra, som icke fördrager lång vokal i icke-huvudtonig stavelse ock i vilken elision av kort vokal är mycket allmän. Dialektskiftningarna inom suomispråket äro dock icke större, än att den ene finnen förstår den andre ifrån Auras stränder ända upp till Enare.

Det finska skriftspråket är vad ljudformen vidkommer huvudsakligen västfinskt, men har ifrån början ock isynnerhet efter Kalevalas utkommande upptagit former ock ord ur ostfinskan. Detta skriftspråk, i vilket de båda huvuddialekterna förenat sig, värkar tillbaka på talspråket, alstrande ett bildat talspråk, som över hela Finnland är enahanda ock väsäntligen fritt från dialektala egendomligheter. Först efter häftiga meningsstrider mellan ost- ock västfinskans försvarare ännu i början av detta århundrade har man likvisst kommit till detta lyckliga resultat. Även striderna om ortografin ha fått en lycklig utgång, i det man vunnit en fonetisk skrift, som varje bondbarn lätt tillegnar sig i folkskolan. I den finska ortografin tecknas samma ljud alltid med en ock samma bokstav, ock samma bokstav användes alltid såsom tecken för ett ock samma ljud. Både vokal- ock konsonantlängd utmärkas genom dubbelskrivning. De enda bristerna äro att *äng*-ljudet saknar eget tecken ock att den s. k. slutaspirationen icke utmärkes.

De älsta finska skrifterna äro från 1540-talet. Av dessa må nämnas AGRICOLAS *Bönbok* (1544), *Nya testamente* (1548), *Kyrkohandbok* samt utdrag ur *Gamla testamentet.* Samtidig är HERR MÅRTENS översättning av konung Kristofers landslag, som ännu är outgiven (Cod. Holm. B. 96). Av senare märkligare arbeten må nämnas LJUNGO THOMASSONS översättning av Kristofers landslag ock Magnus Erikssons stadslag (från första åren av 1600-talet) ock *bibelöversättningen* (av år 1642). — Finska folkets såväl forna som nuvarande värdsuppfattning kan med fördel studeras i de vidlyftiga folklore-samlingar, som på Finska litteratursällskapets förlag från ock med år 1835 utkommit. Bland dem viktigast äro *Kalevala*, finnarnas nationalepos, ock *Kanteletar*, en samling av lyrisk folkdiktning[1]). Dessutom har man *ordspråk*, *gåtor*, *trollrunor*, *sagor* m. m. Nästan allt detta har ELIAS LÖNNROT ordnat ock utgivit, till stor del även insamlat ur folkets mun. Sagor utgåvos i fyra delar av »*E. Salmelainen*» (RUDBECK) 1852—1863; av en ny omfattande, vetenskapligt anlagd sagosamling har första delen, innehållande djursagorna, utkommit under redaktion av K. KROHN. Tryckningen av Kalevala-runorna i deras ursprungliga form (redig.

1) Kalevala är översatt till svenska av CASTRÉN, COLLAN ock (i utdrag) av HERTZBERG. Av andra översättningar må nämnas de tyska av SCHIEFNER ock H. PAUL. Valda sånger av *Kanteletar* äro översatta till svenska av R. HERTZBERG ock till tyska av H. PAUL

av A. BORENIUS ock J. KROHN) är påbörjad. Nya samlingar av ordspråk ock folkmelodier förberedas som bäst till tryckning. Jättesamlingar — de största i hela värden, som det påstås — av handskrifter i alla grenar av folklore förvaras i Litteratursällskapets arkiv. Finska folkpoesins ursprung ock utveckling ha utgjort föremål för en livlig vetenskaplig diskussion. Från olika ståndpunkter ha dessa spörsmål blivit belysta av J. KROHN, E. ASPELIN, A. AHLQVIST ock A. BORENIUS[1]). En undersökning om djursagorna (rävens äventyr) har nyligen publicerats av K. KROHN. — Av samtidens finskspråkiga författare må nämnas: AUGUST AHLQVIST (»*Oksanen*»), skald ock vetenskapsman; YRJÖ KOSKINEN, historiker; JULIUS KROHN (»*Suonio*»), skald ock litteraturhistoriker; ALEXIS KIVI, dramaturg ock folklivsskildrare; PEKKA PÄIVÄRINTA, folklig skriftställare, av vars arbeten flera översatts till svenska ock andra språk; MINNA CANTH, skådespels- ock novellförfattarinna — hännes *Työmiehen vaimo* (Arbetarens hustru) är uppförd här i Sverge — samt »*Juhani Aho*» (BROFELDT), en framstående representant för den nya realistiska skolan.

Den första finska språkläran utkom på latin år 1649, dess författare var dåvarande professorn vid Åbo universitet ESKIL PETRÆUS. Av senare utkomna är att märka ett synnerligen gott grammatiskt arbete av BARTHOLD VHAEL, som utgavs efter författarens död 1733. Efter VHAEL följde ett långt stillestånd. Bland följande grammatiker må nämnas två män, västfinnen G. RENVALL ock ostfinnen R. v. BECKER, båda huvudmän i den strid emellan dialekterna, om vars lyckliga utgång jag nyss talade; vidare ELIAS LÖNNROT, FABIAN COLLAN ock G. E. EURÉN. Finska språkets syntax undersöktes av den redan nämnde v. BECKER, G. A. AVELLAN, YRJÖ KOSKINEN ock A. V. JAHNSSON. En vidlyftigare, på jämförande ståndpunkt utförd grammatik har AHLQVIST börjat utgiva under titel *Suomen kielen rakennus* (Finska språkets byggnad), vars första del utkom år 1877. En den nyare vetenskapens fordringar motsvarande kortfattad framställning av finska språkets byggnad meddelas i A. GENETZ' *Finska språkets ljud- och formlära,* som utkommit både på finska ock på svenska, ock i E. N. SETÄLÄS *satslära,* av vilken en svensk upplaga är under förberedelse.

---

1) Hela denna litteratur är skriven på finska. En resumé av sina åsikter meddelar J. KROHN på svenska i *Finsk tidskrift* (1886).

Finskans dialekter äro ännu långt ifrån nöjaktigt undersökta. Isynnerhet ha dialektstudierna lidit av bristen på fonetisk underbyggnad hos flertalet forskare, en brist som dock redan MATTH. AKIANDER år 1845 i sitt *Försök till utredning af finska språkets ljudbildning* ock senare med mera framgång GENETZ i sin lilla avhandling *Lautphysiologische einführung* (1877) sökt avjälpa. Den förste som riktade sin uppmärksamhet på finska dialekter var H. G. PORTHAN. De viktigaste nyare undersökningarna äro: HAHNSSONS om sydvästdialekten, AMINOFFS om södra Österbottens dialekt, LÖNNBOHMS om dialekten i vissa delar av Viborgs län, PORKKAS om den ingriska dialekten; slutligen SETÄLÄS om folkspråket i nordöstra Satakunta, den första ock tilsvidare enda redogörelsen för de syntaktiska förhållandena i en finsk dialekt[1]). Alla dessa avhandlingar äro skrivna på finska ock ingå i Finska litteratursällskapets tidskrift *Suomi*, med undantag av PORKKAS arbete, vilket utkom på tyska som akademisk avhandling. En tidskrift *Virittäjä* (Tändaren) med ändamål att främja de finska landsmåls- ock folklivsstudierna utgives i fria häften av Kotikielen seura (Förening för hemspråket) i Helsingfors. Tidigare utgav AHLQVIST en förtjänstfull tidskrift för finsk språkvetenskap under titeln *Kieletär*.

Den första ordbok, däri finska förekommer, är en ordförteckning på fyra språk (latin, svenska, tyska ock finska) av E. SCHRODERUS (1637), ett gott arbete i sitt slag. Det första egäntliga lexikon kom dock ut först 1745, nämligen *Suomalaisen sana-lugun coetus, finsk orda-boks försök*, en finsk-latinsk-svensk ordbok av biskopen i Borgå, sedermera i Skara, DANIEL JUSLENIUS. Bland övriga ordböcker äro de viktigaste: RENVALLS finsk-latinsk-tyska ock LÖNNROTS stora finsk-svenska (1866—81) med tilläggshäfte av KALLIO (1886), samt HAHNSSONS svensk-finska, av vilket stort planlagda värk det första häftet utkommit. Det praktiska behovet fylles i någon mån av AHLMANS finsk-svenska ock svensk-finska ordböcker, av vilka flera upplagor utkommit.

Vi vända oss nu till

2. **karelskan** (*Karjalan kieli*), som omedelbart ansluter sig till finskans östra dialektgrupp ock som talas på ryska sidan längs Finnlands östra gräns från Vita havet ock Kandalaks i norr till

1) Sedan detta föredrag hölls, har CANNELIN utgivit en undersökning om Kemi-dialekten, som även innehåller en kort syntax.

ungefär 62:dra breddgraden i söder ock 52:dra längdgraden i öster. Tidigare har karelernas område säkerligen sträckt sig längre österut, där de i de fornnordiska sagorna inbegripas under namnet *bjarmar*, som dock betydde någonting helt annat. Annars heta kareler (i Finnland) fno. *kyrjalar* (= fi. *karjalaiset*). Dessutom bo kareler i Tverska ock Novgorodska guvernementen, dit de likvisst invandrat först efter freden i Stolbova. Karelernas antal är svårt att bestämma, ty de ryska källorna skilja dem icke från olonetserna; tillsammans med dessa torde deras antal utgöra omkr. 200,000.

Karelsk litteratur kan det naturligtvis ej vara tal om. Bland de få böckerna må nämnas *Mattei evangelium* på Tver-karelska, tryckt med ryska bokstäver (1820), senare av AHLQVIST utgivet i transskription ock med förklaringar. Karelen är runornas land; där är en betydlig del Kalevala-sånger samlad. En karelsk ljudlära (1877) samt språklära, ordbok ock språkprov (1880) har GENETZ utgivit. Ifrån detta språk har förr ej varit vanligt skilja det

3. **olonetsiska språket** eller liygispråket (*livvin kieli*), som talas på finska sidan i Salmis härad ock på ryska sidan i guv. Olonets. Även dess litteratur är inskränkt till ett par andaktsböcker ock några förordningar. Om liygispråket har GENETZ offäntliggjort en undersökning jämte språkprov ock ordbok i *Suomi* år 1884. Ehuru det står mycket nära karelskan, visar det likväl egendomligheter, som göra det till en mellanlänk mellan karelska ock

4. **vepsiska**, som även kallas nordtjudiska, men som hos vepserna själva heter *lyydin-* eller *ljüdin-kēl'* eller också *vepsankēl'*. Vepser träffas i tre särskilda grupper, en kring floden Ojats övre lopp, den andra på Onegas västra strand ock den tredje i nordväst om sistnämnda grupp. Huruvida detta lilla folk, som för närvarande består av omkr. 16,000 personer, kan vara kvarleva av en betydligare stam, som under namnet *ves'* omtalas i de ryska krönikorna, är osäkert. Vepsiskan är ett i många avseenden mycket intressant språk. Den har bevarat konsonanterna lika troget som karelskan vokalerna. Vepsiskan är dock ganska litet känd. De första underrättelserna ha givits av LÖNNROT i hans professorsspecimen (1853); hans undersökningar ha fortsatts ock kompletterats av AHLQVIST i Finska vetenskapssocietetens *Acta* (VI) ock av GENETZ i *Kieletär*.

Ganska märkliga överensstämmelser med vepsiskan visar det geografiskt fjärran stående

5. **liviska** språket. Huruvida dessa överensstämmelser tyda på en närmare samhörighet eller bero på parallell utveckling, kan dock ej med säkerhet avgöras. Liverna kalla sig själva *kalamied*, d. v. s. fiskare, eller *rāndalist*, strandboar. Av liviskans språkområde är numera kvar endast en liten landremsa på Kurlands nordligaste udde. Från landsidan är detta lilla fiskarefolk, vars hela antal torde uppgå till omkring 2,000 personer, helt ock hållet omgivet av letter. Tidigare har liviskans område sträckt sig på båda sidor av Rigabukten ock omfattat största delen av Kurland ock Liffland, i vilket senare landskap enligt WIEDEMANN ännu 1858 funnos 8 personer, som talade liviska. Liviskan visar på ett synnerligen tydligt sätt, huru språken dö ut: först intränga i ordförrådet allt flere ock flere lånord, tils egna ord fullkomligt glömmas, ock efterhand förvandlas även språkets grammatiska byggnad. Så är i liviskan ungefär hälften av ordförrådet av lettiskt ursprung, ock lettisk inflytelse gör sig gällande i grammatikens alla delar. Länge kan det icke räcka, innan liviskan hör till de döda språkens antal.

De älsta minnesmärken av liviskt språk äro från förra århundradet. Evangelieöversättningar finnas på två dialekter. Livernas språk undersöktes av AND. JOH. SJÖGREN åren 1846 ock 1852 ock efter hans död även av F. J. WIEDEMANN år 1858. Både SJÖGRENS ock sina egna samlingar offäntliggjorde WIEDEMANN i ett stort arbete, som innehåller en vidlyftig språklära, språkprov samt en livisk-tysk ock tysk-livisk ordbok, tillsammans omkr. 900 stora kvartsidor. Detta vidlyftiga värk motsvarar dock ej nutidens anspråk, utan vore det högst önskvärt, att liviskan, vars egendomliga ljudutveckling ock talrika analogibildningar erbjuda även allmännare intresse, bleve närmare undersökt.

I geografiskt avseende kommer liviska närmast

6. **estniskan**, som talas i Estland ock Liffland ock därjämte inom mindre områden i guv. Pskov, Vitebsk ock Petersburg. Esternas antal är omkr. 850,000. Namnet *ester* är för dem ursprungligen främmande ock har tidigare betecknat de baltiska folken (de gamla författarnes *aestui*, *aesti*, *aisti*). De estniska dialekterna delas i två huvudgrupper, den södra (dorpatska) ock den norra (revalska).

Den estniska litteraturen börjar på 1500-talet, men så vitt man vet har ingenting av dessa första litteraturalster bevarats till vår tid, så att vi måste räkna den egäntliga estniska litteraturens början från omkr. 1630, vid vilken tid HENR. STAHL utgav katekes,

salm- ock evangeliebok m. m. på den nordestniska dialekten ock JOAK. ROSSINIUS de årliga predikotexterna på den sydestniska. Litteraturspråkets tudelning förskriver sig således från 1600-talet. Från samma ock följande århundrade finnas andaktsböcker ock delar av bibeln samt hela bibelöversättningen m. m. Under innevarande århundrade har en hel mängd estnisk litteratur samt estniska tidningar ock tidskrifter sett dagen. Av estniska författare må nämnas skalden grefve MANNTEUFFEL; O. W. MASING, som försökte att på estniska åstadkomma en även för de bildade njutbar läsning; F. KREUTZWALD, utgivaren av esternas folkepos *Kalevipoeg* (Kalevs son), vari luckorna äro fyllda av utgivaren; tidningsmannen J. W. JANSEN ock hans dotter LYDIA, känd som skaldinna ock författarinna under namnet *Koidula*. Den nutida estniska litteraturen är avfattad på den nordestniska dialekten, som slutligen lyckats undantränga det sydestniska skriftspråket. Av folklore-litteratur har utom *Kalevipoeg* utkommit samlingar av folkvisor (genom KREUTZWALD, NEUS ock HURT) ock sagor (genom KREUTZWALD). Isynnerhet är den av HURT utgivna samlingen *Vana kannel* (»Alte harfe») värdefull. De estniska folkvisorna äro viktiga icke endast för sitt innehåll, utan även för sitt språk, som i följd av meterns tvång ofta bevarat längre ock äldre former.

Den älsta estniska språkläran är utgiven av H. STAHL år 1637. Av de följande äro de märkligaste HORNUNGS (1693) ock HUPELS (1780). I början av vårt århundrade rådde stor livaktighet i undersökningen av estniskan. Synnerligen förtjänstfulla i detta avseende äro ROSENPLÄNTERS *Beiträge zur genauern kentniss der ehstnischen sprache*, 1813—32. De nyaste estniska språklärorna äro J. KROHNS på finska skrivna (1872) ock WIEDEMANNS vidlyftiga tyska (1875). WIEDEMANN har även utgivit en diger estnisk-tysk ordbok (1869). Tidigare var HUPELS ordbok (1780; 2 uppl. 1818) den enda användbara. Dialekt- ock specialundersökningar finnas av WIEDEMANN, HURT, WESKE m. fl.

En mellanlänk mellan estniska ock finska är den bortdöende

7. **votiskan**, som i vår tid talas av endast ett par tusen personer i Ingermanlands nordvästliga del. Voternas område omfattar numera endast ett par socknar, men tidigare ha de varit utbredda åtminstone i en stor del av Ingermanland. De kalla sig själva *vadjalaiset*, ett namn som är liktydigt med *vod'* i de gamla ryska krönikorna. För votiskan har AHLQVIST år 1856 utgivit grammatik, ordbok ock språkprov.

Till voterna höra även de s. k. kreevinerna, av vilka ännu 1846 några individer träffades i Kurland. Nu äro de fullständigt lettiserade, ock deras språk är känt endast genom några få anteckningar från förra ock detta århundradet. Allt befintligt material är sammanställt av Wiedemann till en historisk ock språklig undersökning, ock har han kommit till den slutsats, att kreevinerna äro votiska krigsfångar, som 1444—47 av ordensmästaren Heinrich Vinke fördes från Ingermanland till Kurland. Därför att de bortfördes efter ett krig med Novgorod, fingo de det lettiska namnet *kreeviner* (eg = ryssar). Med ledning av kreevinernas språk kunna vi draga vissa slutsatser om votiskan vid den tidpunkt, då skilsmässan inträdde (t. ex. det finska *kivi* sten heter på votiska *čivi*, men på kreevinska *kivi:* övergången *k*>*č* framför palatalvokal hade således icke då ännu inträtt).

Vanligen har man antagit, att de finska språken kunde fördelas på två grenar: den karelska, omfattande karelska ock olonetsiska, ock den jämiska med alla de övriga. Enligt min åsikt kan dock en sådan skarp gräns icke dragas, utan vi se en suksessiv övergång från den ena gruppen till den andra, som jag ville åskådliggöra genom följande kedja:

Suomi.

Vot. Karel.

Estn. Olon.

Liv. Veps.

De finska stammarnas ankomst till deras nuvarande boningsorter kan sättas till omkr. år 800 e. Kr.

Från de finska språken vända vi oss till

II. **lapskan,** vars område som bekant sträcker sig över fyra staters: Norges, Sverges, Finnlands ock Rysslands nordliga delar. Med säkerhet kan antagas, att lapparna tidigare ha gått betydligt längre söderut. Deras hela antal är icke fullt 30,000; av dem komma 16,000 på Norge, 7,000 på Sverge, 6,000 på Ryssland ock omkring 600 på Finnland. Detta lilla folk har likväl redan tidigt i följd av sina etnografiska egendomligheter väckt den vetenskapliga värdens uppmärksamhet. G. von Düben uppräknar i sitt arbete

om lapparna omkring 300 skrifter rörande detta folk, ock hans förteckning torde likväl ej vara alldeles fullständig. Vi kunna i lapskan skilja säx huvuddialekter eller delspråk [1]), vilka avvika från varandra åtminstone lika mycket som samfinskans delspråk från varandra, nämligen: 1. sydlapskan; 2. medellapskan; 3. tornelapskan; 4. finnmarkslapskan; 5. enarelapskan; 6. kolalapskan.

1. **Sydlapskan** talas på svenska sidan i Särna socken i Dalarna (av lappar som ditflyttat från Härjedalen), i Härjedalen, Jämtland ock Åsele lappmark, samt kring Röräs ock på ett par andra ställen på norska sidan. Dess enda litteratur består i språkprov utgivna av ungraren I. HALÁSZ i den ungerska tidskriften *Nyelvtudományi közlemények* (Språkliga meddelanden). Språkliga undersökningar om sydlapskan väntas av HALÁSZ ock av finnen JAAKKOLA, som rest i Jämtland på Finsk-ugriska sällskapets i Helsingfors bekostnad.

2. **Medellapskans** område utgöres av Lycksele, Pite ock Lule lappmarker (utom norra delen av Gellivare socken) ock den motsvarande sträckan på norska sidan. Det är de svenska lapparnas skriftspråk, ty på denna dialekt äro de flästa svensk-lapska böcker — bland andra bibelöversättningen — skrivna, de älsta från 1600-talets första tiotal. Denna dialekt behandlas i FIELLSTRÖMS språklära (1738); likaledes i LINDAHLS ock ÖHRLINGS ordbok, vars företal utgöres av en kort grammatik över samma dialekt, författad av ÖHRLING. LINDAHLS ock ÖHRLINGS arbete har länge varit den enda användbara lapska ordbok. Ur språklärorna ock litteraturen hade HALÁSZ före sin resa hopsatt en språklära; sedan han besökt dessa trakter, har han även utgivit ett antal språkprov. Över Jokkmokks ock Gellivares dialekter har svensken K. B. WIKLUND utarbetat en språklära, som snart kommer att tryckas.

3. **Tornelapskan** talas på svenska sidan i norra delen av Gellivare socken ock i Torne lappmark, på norska sidan mellan Ofoten ock Balsfjorden. På denna dialekt har TORNÆUS utgivit en *kyrkohandbok* år 1648. Dess grammatik skrev GANANDER 1743. Språkprov offäntliggör J. QVIGSTAD i Finsk-ugriska sällskapets tidskrift (3:dje h.).

4. **Finnmarkslapskan,** det norsk-lapska skriftspråket, har hittils varit den enda noggrannare kända dialekten. Dess litteratur börjar

[1]) Vid bestämmandet av lapskans dialektområden har jag haft jälp av stud. K. B. WIKLUND i Uppsala.

med förra århundradet ock innehåller nästan endast andliga böcker. Såsom en kuriositet kan nämnas, att en tidning på lapska, kallad *Muitalægje* (Berättaren), utkom i Vadsö med ett nummer i månaden april 1873—september 1875. J. A. FRIIS har utgivit *Lappiske sprogprøver* ock QVIGSTAD språkprov i Finsk-ugriska sällskapets tidskrift (3:dje h.). Den första finnmarkslapska språkläran är av KNUD LEEM (1748); denna omarbetades av RASMUS RASK med tilljälp av nya källor. På RASKS språklära grundar sig åter STOCKFLETHS arbete; FRIIS slutligen tillgodogör sig såväl dessas som CASTRÉNS ock FRITZNERS undersökningar i sin språklära, som utkom 1856. En för praktiska behov avsedd *Lappisk elementærlærebog* utgavs av NIELSEN 1882. Ordboksarbeten behandlande denna dialekt äro LEEMS vidlyftiga lapsk-dansk-latinska (1768) ock dansk-lapska (1781) ock STOCKFLETHS norsk-lapska ordbok (1852).

5. **Enarelapskan** talas i Enare socken i Finnland. Enarelapska språkprov ock grammatiska anteckningar äro utgivna av LÖNNROT, ANDELIN ock BORG. En otryckt ordbok av ANDELIN finnes i Finsk-ugriska sällskapets förvar. Ett arbete över enaredialekten förberedes av finnen A. W. FORSMAN, som förra sommaren besökte Enare.

6. **Kolalapskan** talas i fäm dialekter på Kolahalvön. Det enda som på denna dialekt någonsin är utgivet, är den av GENETZ ombesörjda, med ryska bokstäver tryckta översättningen av Mattei evangelium ock samma författares i den ungerska tidskriften *Nyelvtudományi közlemények* meddelade språkprov. På grund av dessa har HALÁSZ hopsatt en liten grammatik i samma tidskrift. Ett större grammatiskt ock lexikaliskt arbete är att vänta av GENETZ.

Huvudvärket för kännedomen om lapskans ordförråd är FRIIS' stora *Lexicon lapponicum*, som omfattar alla lapska dialekters kända ord ock vars sista häfte utkom förra hösten. I detta sammanhang må nämnas DONNERS *Lieder der lappen* (1876), en samling som innehåller sånger på flere lapska dialekter.

Lapskan med dess egendomliga ljudutveckling ock formbildning erbjuder mycket intressant material för den finska språkforskningen ock kommer att göra det i ännu högre grad, då den blir närmare undersökt. Liksom lapskan å ena sidan står finskan närmast, gör det å andra sidan

III. **mordvinskan.** Mordvinska folket (på deras eget språk *mordva*), som numera bor på båda sidorna om Volga söderom dess krökning, men ursprungligen har bott endast på Volgas högra strand,

är till sin storlek det tredje av de finsk-ugriska folken; dess antal är 1,150,000. Ehuru detta folk bor inom »svarta jordens» område, är dess läge likväl olyckligt, ty dess boningsplatser sakna geografiskt sammanhang. Kasta vi en blick på en etnografisk karta, se vi, att mordvinerna bilda liksom klippor ock skär i den slaviska oceanen, som förr eller senare kommer att bortskölja dem med sina böljor.

Första gången omtalas mordvinerna hos JORDANES, som nämner även *mordens* såsom lydande till Ermanariks välde. Sedermera förekommer namnet oftare hos de gamle författarne, en omständighet som tyder på att mordvinerna varit ett ganska betydande folk. Fordomdags har detta folk, som nu fredligt livnär sig genom jordbruk ock biskötsel, varit mycket krigiskt, ock först efter ett hårdnackat, under århundraden fortsatt motstånd blivit av ryssarna underkuvat. Minnen av dessa krigiska tider leva ännu i en episk folkdiktning, som dock är föga bekant: en provbit meddelaś av V. MAINOV i Finsk-ugriska sällskapets tidskrift, sången om den vita tsaren Tuschtjan, som måste fly för Ivan den grymme från sitt fäm våningars träpalats vid Sura för att med en del av sitt folk söka nya boningsplatser vid Volgas vänstra strand. Mordvinernas kultur ock etnografiska förhållanden (juridiska bruk, bröllopsseder, mytologi) har MAINOV skildrat i Ryska geografiska sällskapets publikationer (hans arbete finnes delvis även i finsk ock fransk översättning).

Den älsta mordvinska boken är en evangelieöversättning av år 1821. Utom andliga böcker har på mordvinska (med rysk översättning) utkommit sagor ock sånger (1881—82) på föranstaltan av Missionssällskapet i Kasan.

Mordvinskan sönderfaller i två dialekter: 1. mokschamordvinska ock 2. ersamordvinska.

1. **Mokschamordvinskan**, den sydligare ock ursprungligare dialekten, är behandlad först av ORNATOV (1838), sedan av AHLQVIST i en språklära med språkprov ock ordförteckning (1861). Anteckningar gjorda av ungraren REGULY äro publicerade av BUDENZ i *Nyelvtudományi közlemények* (1866).

2. **Ersamordvinskan** talas av mordvinernas flertal, huvudsakligen i guv. Nischnij Novgorod ock Simbirsk. Huvudvärk för ersadialekten är WIEDEMANNS språklära, som är åtföljd av en ordförteckning. En tidigare grammatik finnes av v. D. GABELENTZ (1839).

På grund av det befintliga materialet har BUDENZ sammanställt en ordbok ock en jämförande grammatik för båda dialekterna.

Ett för länge sedan utdött folk, som i de ryska krönikorna kallas *muroma*, torde hava varit närmast besläktat med mordvinerna, kanske endast en nordvästlig förgrening av dem. Av de nu levande finsk-ugriska språken synes

IV. **tjeremissiskan** stå närmast mordvinska. Det delas i två eller kanske riktigare tre dialekter: 1. ängstjeremissiska; 2. bärgstjeremissiska; 3. österttjeremissiska.

Tjeremisserna, som själva kalla sig *mari* (tjer. *mari* = människa), äro ett jordbrukarefolk. Deras antal uppgår till omkr. 260,000. Till stor del äro de ännu odöpta ock hembära offer åt hedniska gudar; även de döpta äro endast till namnet kristna. Tjeremissiskan bär spår av starkt tatariskt inflytande.

1. **Ängstjeremissiskan** talas av tjeremissernas huvudgrupp, boende norr om Volgas krökning ock väster om Kasan. Utom andaktsböcker ock polisförordningar, av vilka de älsta äro från århundradets förra hälft, ha ängstjeremissiska texter utgivits av BUDENZ ur REGULYS samlingar. Den första språkläran över ängsdialekten utkom 1775 på ryska; med stöd av REGULYS samlingar har BUDENZ utarbetat en framställning av dialektens huvuddrag. Det är mycket att beklaga, att V. PORKKA i följd av sin sjuklighet icke hunnit redigera de rika grammatiska, lexikaliska ock textsamlingar, som äro en frukt av hans vintern 1885—86 gjorda resa. Tils vidare noggrannare känd är

2. **Bärgstjeremissiskan**, så kallad emedan de tjeremisser, som tala denna, bo på Volgas bärgiga högra strand söder om ängstjeremisserna. Bärgsdialektens litteratur är litet äldre än ängsdialektens, men för övrigt av samma slag. Dess grammatik är i korthet framställd av M. A. CASTRÉN med stöd av egna iakttagelser ock av WIEDEMANN med en evangelieöversättning som grundlag. En ordsamling av AHLQVIST är ännu otryckt. En kort ordbok över båda dialekterna är utgiven genom BUDENZ.

3. **Östtjeremissiskan**, som förmedlar mellan ängs- ock bärgstjeremissiskan, talas i Ufa ock Perm. Hösten 1887 undersöktes den av GENETZ, vars texter samt grammatikaliska ock lexikaliska anteckningar äro i det närmaste tryckfärdiga.

Närmast besläktade med tjeremisserna torde de utdöda *merierna* (*merja* i ryska krönikorna, *merens* vid sidan av *mordens* hos JOR-

DANES) hava varit. Da ha bott västerom tjeremisserna, antagligen i de nuvarande guv. Kostroma, Jaroslav ock Vladimir. Meriernas gamla kultur, som synes ha varit rätt betydande, är undersökt av greve UVAROV i ett arbete som utkommit både på ryska ock i fransk översättning.

Vi vända oss nu till den

V. **permiska** eller **votjakisk-syrjänska** språkgruppen, som består av två systerspråk: 1. votjakiska ock 2. syrjänska. Det har varit vanligt att tala även om ett tredje hithörande språk, permiska; men detta är ej annat än en syrjänsk dialekt.

1. Det **votjakiska** språket är synnerligen uppblandat med tatariska element. Votjakerna, som själva kalla sig *ud-murt* (plur. *udjos*), d. v. s. »Vjatka-människor», bo mellan floderna Vjatka ock Kama, huvudsakligen i guv. Vjatka. Enligt en uppgift från 1776 utgjorde deras antal då 80,000. Är uppgiften riktig, hava de under hundra år mer än tredubblats, ty numera överstiger deras antal 275,000. Votjakerna äro ett ganska vackert, mörklett folk. Deras huvudnäring är jordbruk, de berömmas såsom varande mycket arbetsamma ock skickliga i allehanda hantvärk. För övrigt äro votjakerna kända för sin egendomliga sexuella moral, vilken, såsom den i drastiska färger framställes i ett etnografiskt arbete om votjakerna av M. BUCH, starkt avviker från våra sedlighetsbegrepp.

På votjakiska har utkommit Mattei evangelium, reviderat av WIEDEMANN. En mycket intressant samling votjakisk folklore är utgiven av B. GAVRILOV. Samlingen innehåller minnen även från den tid, då votjakerna bodde längre västerut ock »hade eget rike». Språkprov meddelas i Finsk-ugriska sällskapets tidskrift av T. G. AMINOFF, en i förtid bortryckt finsk språkforskare, samt av B. MUNKÁCSI i *Nyelvtudományi közlemények*. Den älsta språkläran är av år 1775. WIEDEMANNS år 1851 utgivna grammatik grundar sig på evangelieöversättningar, som han genomgick med tilljälp av en infödd votjak. MUNKÁCSI har börjat att i *Nyelvtud. közlem.* offäntliggöra frukterna av sin forskningsfärd år 1885. I WIEDEMANNS syrjänska ordbok ock grammatik är även votjakiskan uppmärksammad.

Votjakiskan ock dess systerspråk

2. **syrjänskan** stå till sin grammatiska byggnad varandra mycket nära, de skilja sig huvudsakligen i ordförrådet. Syrjänernas område vid Vytjegda, Mesen ock Petjora — för att icke tala om

dem som vistas öster om Ural vid Ob — är ganska vidsträckt ock sammanhängande; men enär det saknar naturliga gränser ock jordmånen dessutom är dålig, torde detta folk ej kunna ha stora förhoppningar om seger i kampen för tillvaron. Deras antal är, trots det vidsträcktare området, mindre än votjakernas, omkr. 153,000. Tidigare hava syrjänerna, som kalla sig själva *komi-mort* eller *komi* (plur. *komijas*) d. v. s. »Kama-människor», sträckt sig längre mot söder ock väster till Kama ock Dvina ock varit ett icke obetydligt folk med ganska hög kultur. De hava stått i livlig handelsförbindelse med östern. Ännu i dag äro de norra ock mellersta Rysslands handelsfolk. I ryska krönikor omtalas de under namn av *perem*, *perm*, samma namn som det fornnordiska *bjarmar*, Others *beormar*. Med »bjarmer» synas dock de forna skandinaverna ha betecknat samtliga de i dessa trakter boende finska folken, ty ordet *Jómali*, som i isländska sagor omtalas som namn på bjarmernas gud, finnes endast i finskan (samfinska: *Jumala*), men icke i syrjänskan. Utom handeln är renskötsel de nuvarande syrjänernas viktigaste näringsgren, åkerbruk ock boskapsskötsel endast binäringar. Förnöjsamhet, företagsamhet ock klok beräkning nämnas som huvuddrag i det syrjänska folkets karakter.

Av det syrjänska språket ha bevarats några få äldre minnesmärken, inskrifter med egna syrjänska bokstäver, som omkr. år 1375 efter de kyrillisk-slaviska bokstäverna bildades av den nitiske missionären den helige Stefan, sedermera förste biskop för Stor-Perm. Syrjänskans litteratur är för övrigt religiös ock liturgisk ock börjar med vårt århundrades första årtionden. Anmärkningsvärd är en år 1882 utkommen översättning av Mattei evangelium ombesörjd av Lytkin, en vetenskapligt bildad syrjän. Språkprov ha utgivits i *Nyelvtudományi közlemények*. Den första språkläran, Flërovs på ryska utgivna, utkom 1813. Sedermera ha utgivits undersökningar av Sjögren, Castrén, Wiedemann ock Savvaitov, vilken sistnämndes arbete, skrivet på ryska, är synnerligen gott. Huvudvärk för kännedomen om syrjänska är Wiedemanns vidlyftiga ordbok ock språklära (ny upplaga år 1884). — En på ryska avfattad grammatik för permiska dialekten är utgiven av Rogov (1860), permisk-rysk ock rysk-permisk ordbok av densamme (1869).

Följa vi språkområdenas geografiska lägen, komma vi närmast till den

VI. **Ob-ugriska** eller **vogulisk-ostjakiska** språkgruppen med två systerspråk: 1. voguliska ock 2. ostjakiska, som dock skilja sig från varandra mer är t. ex. syrjänskan ock votjakiskan. Vogulerna ock ostjakerna äro förutom lapparna de enda av de finsk-ugriska folken, som icke från naturstadiet höjt sig till det kulturens första trappsteg, som kännetecknas av jordbruk. De ha kämpat för sin tillvaro även de, men denna kamp har ej medfört någon beståndande vinst för kommande generationer. Varje ny generation har börjat kampen på nytt med allt mindre naturliga resurser, på allt mindre givande jakt- ock fiskeområden. Utgången kommer naturligtvis att vara den samma som överallt, där striden föres med så ojämna vapen, där ett naturfolk kämpar för sin tillvaro med ett jordbrukarefolk, där råheten strider med en högre civilisation. Till religion äro de i grund ock botten schamaner, de döpta endast till namnet kristna. En särdeles intressant, helt ock hållet på autopsi grundad etnografisk skildring av dessa folk är given av AHLQVIST i Finska vetenskapssocietetens *Acta* (XIV).

1. **Voguliskan** talas på båda sidor om Ural vid floderna Sosva, Konda ock Tavda. Vogulernas hela antal belöper sig blott till omkr. 7,000 personer. Voguliskan delas i tre dialekter: pelymdialekten, kondadialekten ock den nordliga dialekten. Av dessa är pelymdialekten känd endast genom en liten notis av AHLQVIST (1859) ock nordvoguliskan genom REGULYS texter, som HUNFALVY utgivit jämte en grammatisk framställning av språket (1864). Kondavoguliskan har blifvit mera känd genom bröderna POPOVS översättning av Mattei ock Marci evangelier, som först trycktes på föranstaltan av prins BONAPARTE, sedermera (1882) i AHLQVISTS revision på Brittiska bibelsällskapets förlag. Med ledning av denna översättning har HUNFALVY utarbetat ett försök till en fullständig språklära över kondadialekten i *Nyelvtud. közlem.* (1872). Beklagligt är, att AHLQVIST, som åren 1858, 1877 ock 1880 besökte vogulerna, ännu ej fått tillfälle att utgiva resultaten av sina resor.

2. **Ostjakiskans** språkområde ligger öster om voguliskans ock omfattar floden Obs mellersta ock nedre lopp samt stränderna av Irtysch. Ostjakiska talas av omkr. 23,000 personer ock delas i tre huvuddialekter: irtyschdialekten vid Irtysch, surgutdialekten vid övre Ob ock den nordliga dialekten vid nedre Ob. På ostjakiska är utgivet endast tio kap. av Mattei evangelium i VOLOGODSKIS översättning (1868) samt språkprov med ordbok av AHLQVIST (1880),

ock detta på den nordostjakiska dialekten. Med stöd av VOLOGODSKIS evangelieöversättning ock en ordbok av samme man har HUNFALVY utarbetat en nordostjakisk språklära (1875). Ett fullständigt grammatiskt arbete om nordostjakiskan är att vänta av AHLQVIST. De enda underrättelserna om irtysch- ock surgutdialekterna, som vi ha, finnas i CASTRÉNS ostjakiska språklära.

Vogulerna ock ostjakerna ha, som AHLQVIST visat, emottagit starka kulturinflytelser från syrjäner ock tatarer. Antagligen ha dessa folk, om också regerade av egna furstar, tidtals betalat skatt till det tatariska khanatet i Tobolsk. Vogulerna kalla sig själva *mańsi;* ostjakerna ha hela två namn för sig: det ena, *χonda* eller *χanda*, står troligen i förbindelse med flodnamnet *Konda*, det andra *asχo*, plur. *asjaχ* (därav antagligen *ostjak*), betyder »Ob-människa». Men av syrjänerna kallas båda folken *jogra*, *jugra;* ock samma namn träffas i de ryska krönikorna, i vilka deras land (*Jugra*, *Ugra*) synnerligen ofta omtalas. Det ryska *u* representerar väl här (ljudlagsenligt) en äldre nasalvokal, ock synes alltså denna benämning överensstämma med de byzantinska författarnes *οὔγγροι*, slav. *ǫgrinŭ*, varmed *ungrare* betecknades, ock icke ha någonting att göra med de turkiska folknamnen *ujgur*, *ogor* o. s. v.[1]). Från det gemensamma hemmet i trakten av Ural, Jugrien, ha ungrarna eller, som de själva kalla sig, magyarerna utvandrat. Vi träffa dem under nionde århundradet vid floden Dnepr ock 888 vid mynningen av Donau. Därifrån gjorde de — som det synes, under följande år — infall i Pannonien ock grundlade här det rike, som än i dag äger bestånd i samma trakter. Ungrarna kommo således till ett vinland i söder ock ha där vuxit till det största av de finsk-ugriska folken — deras nuvarande antal uppgår till 6 ½ millioner. De ha till ock med fått del i den ledande europeiska politiken; allt detta medan deras närmaste stamfränder, voguler ock ostjaker, kämpa sin sista kamp i det kalla Sibirien. Ungrarnas språk,

VII. **magyariskan** (ungerskan), står otvivelaktigt närmast den Ob-ugriska gruppen, ett förhållande som redan på 1500-talet observerats av den tyske resanden HERBERSTEIN ock som bekräftats av nyare undersökningar. Genom beröring med turkisk-tatariska, iraniska, germaniska ock slaviska språk, genom en stor mängd nybildningar har magyariskans ursprungliga karakter i mycket hög grad

1) Jfr för övrigt THOMSEN, Det magyar. sprog (Tidskr. for philol. og ped. VII).

förändrats. Det står dock fast, att språket hör till den finsk-ugriska språkstammen, ock Vámbérys försök att föra magyariskan till den turkiska gruppen måste från språklig ståndpunkt anses ogrundat. Dock stå de båda slutpunkterna i kedjan, ungerska ock finska, varandra icke närmare än t. ex. svenska ock ryska.

Det ungerska språket har äldre minnesmärken än något annat finsk-ugriskt språk. Dess älsta urkunder äro ett liktal ock en bön (*Halotti beszéd*) från 1100-talet. Från 1100- eller 1200-talet finnas ett par mindre skrifter, från 1300- ock 1400-talen bibelöversättningar, legender, poem, kontrakt m. m. De älsta kvarlevorna av ungerskt språk, vilkas antal uppgår till flere tiotal, ha utgivits av Ungerska vetenskapsakademin i serierna *Régi magyar nyelvemlékek* (Gamla ungerska språkminnen) ock *Nyelvemléktár* (Samlingar av språkminnen). Den älsta tryckta boken är från 1533. För närvarande har Ungern en synnerligen rik litteratur. Det torde vara tillräckligt att nämna namnen Vörösmarty, Petőfi, Kisfaludy, Arany, alla skalder, samt romanförfattaren Jókai. — Ungerskans ortografi är mycket tillfredsställande. Digrafer såsom *sz* (= *s*), *zs* (= franskt *j*), *gy*, *ty*, *ny*, *ly* (= mulj. *d*, *t*, *n*, *l*) förekomma visserligen såsom tecken för ett ljud; men samma ljud betecknas alltid på samma sätt. Vokallängd utmärkes genom aksenttecken (*á*, *ó*, *ú*, *é*; *á'*, *ó'*, *ú'*, *í*).

Den älsta ungerska språkläran, utarbetad av skalden Cesenge redan 1472, har gått förlorad. Dess närmaste efterföljare, Erdösis grammatik, förskriver sig från år 1536. Bland de följande är den viktigaste den av lexikografen Molnár utgivna (1610). Epokgörande genom sin förträffliga analys av språkmaterialet är Revais *Elaboratior grammatica hungarica* (1803; 2:a uppl. 1806), som helt ock hållet utgår från den förutsättningen, att ungerskan är ett finsk-ugriskt språk. I detta arbete är redan före Bopp den åsikten framställd, att affixen liksom ordrötterna från början äro självständiga ord. Utländingarnas kunskapskälla har i nyare tid varit — ock är ännu, såsom sådan oöverträffad — Riedls grammatik (1858). De bästa språkläror på ungerska äro de av Simonyi ock Szinnyei utgivna. Bland nyare undersökningar rörande den ungerska grammatiken må särskilt framhållas ett vidlyftigt värk om de ungerska konjunktionerna, i tre delar, av den nyss nämnde Simonyi, professor i ungerska språket vid universitetet i Budapest. Fr. o. m. år 1872 utkommer en gång i månaden tidskriften *Magyar nyelvőr* (Ungersk språkväktare), som innehåller uppsatser om ungerska

språket ock dialektprov. De ungerska dialekterna avvika sins emellan ej betydligt.

Den första egäntliga ordboken är MOLNÁRS (1:a uppl. 1604; ett vokabularium, med ungerska, finnes redan från år 1538). Nuförtiden allmännast använda äro BALLAGIS úngersk-tyska ock tyskungerska ordböcker. En vidlyftig ungersk ordbok är utgiven av CZUCZOR ock FOGARASI (1862—74). Ett större finsk-ungerskt lexikon är utarbetat av SZINNYEI (1884).

Vi ha låtit de finsk-ugriska folken ock språken hastigt passera revy för våra blickar. Vi ha bland dessa folk sett naturfolk, som kämpa sina sista strider för att snart för alltid försvinna från jorden. Vi ha sett folk, som de permiska ock Volga-folken, vilkas politiska existens för länge sedan upphört ock vilkas nationella tillvaro också redan är starkt hotad. Jag vågar dock det påståendet, att det är det geografiska läget, karg jordmån ock brist på naturliga gränser som har bestämt deras öde i kampen för tillvaron. Att det icke i allmänhet är den andliga underlägsenheten, det bevisa, hoppas jag, ungrarna ock finnarna, som i yttre avseende blivit lyckligare lottade. I fråga om språken har vår överblick givit vid handen, att det material, varpå den jämförande finsk-ugriska språkforskningen grundar sig, är ganska bristfälligt, ock att således samlingsarbetet måste oavbrutet fortsättas, för att räddas må vad räddas kan. Min åsikt är likväl ej den, att den jämförande forskningen på detta område ännu skulle komma alltför tidigt. Undersökningar från allmännare synpunkt utstaka nämligen vägen för samlingsarbetet ock visa, vad som bör sökas ock samlas.

Den närmare sammanhörigheten mellan finska, lapska ock ungerska var redan på 1600- ock 1700-talen insedd ock erkänd av några lärde män, såsom A. COMENIUS, M. FOGEL (från Hamburg, † 1675), G. STIERNHIELM, O. RUDBECK d. y., IHRE ock ungraren SAJNOVICS; de fläste ville emellertid i hebreiska ock grekiska finna släktingar till finskan å ena ock till ungerskan å andra sidan. Den finsk-ugriska språkvetenskapen börjar med ett arbete av ungraren SAMUEL GYARMATHI: *Affinitas linguæ hungaricæ cum linguis fennicæ originis grammatice demonstrata,* ett arbete däri den moderna jämförande språkvetenskapens ledande

grundsatser redan före RASK ock BOPP (nämligen år 1799) klart uttalades ock genomfördes. Bland senare arbeten rörande hela den finsk-ugriska språkfamiljen — vilka icke äro så många — äro de viktigaste BUDENZ' båda grundläggande, på ungerska avfattade värk: *jämförande ungersk-ugrisk ordbok*, som fullständigt utkommit (1873—1881), ock *de ugriska språkens jämförande formlära*, vars första avdelning, om verbets ock nominets avledning, till största delen utkommit. BUDENZ, professor i altaisk språkvetenskap i Budapest, den ungerska språkvetenskapliga skolans huvudman ock grundläggare, är till födseln tysk ock har först studerat i Göttingen under BENFEYS ledning. Spår av den göttingska skolans inflytande äro utan tvivel märkbara i hans metod; men den banbrytande betydelse, som dessa den samvetsgranne ock snillrike forskarens arbeten hava, är likväl oneklig. Av en jämförande ordbok över de finsk-ugriska språken har O. DONNER utgivit tre häften. Av samme författare finnes också en undersökning om personalpronomina samt en avhandling *Die gegenseitige verwandtschaft der finnisch-ugrischen sprachen*, som innehåller ett försök till en jämförande språklära i grunddrag. Mot denne författares metod ock ståndpunkt kunna visserligen anmärkningar göras; DONNER har mellertid största förtjänsten av Finsk-ugriska sällskapets stiftande ock de finsk-ugriska studiernas upplivande i Finnland på senare tid. SETÄLÄS *Zur geschichte der tempus- und modusstammbildung in den finnisch-ugrischen sprachen* är tils vidare det enda junggrammatiska arbete på finsk-ugriskt område. Ett värk med vidsträcktare vyer om *det finska språkets byggnad* av AHLQVIST, den fräjdade vetenskapsmannen ock de finsk-ugriska språkens bäste kännare i Finnland, har redan förut blivit nämnt. Jämförelser mellan finska ock lapska ha framställts tidigare av CASTRÉN (1839) ock LÖNNROT (1855), senast av norrmannen QVIGSTAD (1883). Främmande inflytelser på finska språk behandlas i AHLQVISTS ock THOMSENS[1]) kända arbeten. De slaviska elementen i ungerskan ha belysts av MIKLOSICH.

Här borde väl nämnas även sådana arbeten, i vilka jämförelserna utsträckts till hela den s. k. ural-altaiska språkstammen, till vilken förutom den finsk-ugriska språkfamiljen räknas den samojediska, den turkisk-tatariska, den mongoliska ock den mandschu-

1) Början av ett nytt intressant arbete av denne utmärkte forskare, *Beröringer mellem de finske og littauisk-lettiske sprog*, som snart torde lemna prässen, har jag senare varit i tillfälle att se.

tungusiska. Hithörande arbeten äro: *De suffixis personalibus linguarum altaicarum* av MATTIAS CASTRÉN, den forskare som vi ha att tacka för det mästa som gjorts på det ural-altaiska fältet; vidare arbeten av SCHOTT i Berlin, Wienerprofessorn BOLLERS undersökningar på 1850-talet ock MUNKÁCSIS framställning av numerusbildningen i altaiska språk (1884). Dylika undersökningar måste man likväl tils vidare anse som något för tidiga, innan de särskilda språkfamiljerna i denna stora s. k. språkstam hunnit bliva noggrannare kända ock återförda till de grundformer, som möjligen kunna uppnås; *om* de s. k. ural-altaiska språken höra till samma språkstam, en fråga varom jag ej tilltror mig kunna yttra någon bestämd mening, så har deras skilsmässa försiggått under det de ännu befunno sig i första början av sin utveckling.

Men — för att återvända till de finsk-ugriska språken — borde här väl också givas en kort översikt över deras morfologiska byggnad. Den första fråga, som någon i sådant avseende kan väcka, torde väl bli den, om de finsk-ugriska språken äro agglutinerande eller flekterande. Jag för min del måste erkänna, att jag ej förmår fatta den morfologiska uppdelningen av språken i isolerande, agglutinerande ock flekterande såsom berättigad eller ens upplysande. I de flästa språk äro ju alla tre bildningssätten representerade. All flexion visar tillbaka på tidigare agglutination. Den s. k. inre böjningen har säkerligen utbildats ur den yttre böjningen genom ren ljudutveckling. Den isolerande ståndpunkten kan lika gärna utgöra utvecklingens slutpunkt som dess början, såsom det engelska spraket visar. Vad de finska språken vidkommer, äro de alldeles icke agglutinerande i den betydelsen, att suffixen vore ord, vilkas självständighet ännu vore kännbar. Jag förbiser då t. ex. vissa nybildningar i ungerskan, vilka äro att betrakta som sammansättningar. Ej häller äro de agglutinerande i den betydelsen, att stammens vokalism eller konsonantism skulle bevaras oförändrad eller att stam ock suffix alltid skulle lätt kunna skiljas från varandra. Några exempel må belysa detta:

på finska språkets område liv. nom. *puoga* gosse, partitiv *poig;* nom. *ouk* grop, nom. plur. *ōköd;* nom. *läpš* (fi. *lapsi*) barn, gen. *laps* (fi. *lapsen*);

ur lapskan fmlap. pres. *oajnam* jag ser, impf. *ojdnim;* kolalap. inf. *pyōttet* komma, pres. *poadam*; jokkm.-lap. nom. *akta* en, gen. *oufto*;

ur ostjakiskan pres. *pāretlem* jag befaller, impf. *pīrdem*; pres. *āmaslem* jag sitter, impf. *ūmsem*.

Otaliga exempel träffas därpå, att en form uppfattats som stam, vartill nya ändelser lagts, en företeelse som man ansett vara karakteristisk för de flekterande språken. Så innehåller t. ex. olon. *sanoubi*, han säger, samma suffix två gånger: stammen *sano-* + *u* (= *vi* = *bi*) + *bi*. Av ordet *syli*, famn, i finska har partitiven *syltä* uppfattats såsom stam, som sedan böjes i alla kasus o. s. v. Det bör likväl medgivas, att klarheten i formbyggnaden i några språk är synnerligen stor, om man också på samma gång måste anmärka, att genomskinligheten ofta kan vara blott skenbar.

Jag angiver till slut några för de finsk-ugriska språken karakteristiska egendomligheter.

Vokalharmonin, som fordrar, att i samma ord skall finnas endast bakre eller endast främre vokaler, men ej båda om varandra (*talossa*, *kylässä*), är fullständigt genomförd i finska ock ungerska. Man kan likväl ej säga, om ock i vilken form denna lag varit allmänt ock ursprungligen finsk-ugrisk. Genusåtskillnad saknas. Nominativen är utan ändelse, men är likväl ej på långt när alltid alldeles lika med ordstammen. Ackusativen, det bestämda objektets kasus, har ifrån början ändelsen *-m*. Lokalkasus, vilka utmärka varande på, rörelse från eller till det inre eller yttre av någonting, äro i några språk talrika. De äro likväl till största delen nybildningar. Endast en kategori (en lokativ, en ablativ ock en lativ) kan anses vara finsk-ugrisk, skillnaden mellan inre ock yttre lokalkasus är senare tillkommen. De indoeuropeiska språkens possessivpronomina motsvaras av possessivsuffix (t. ex. *kirja-ni*, *-si* min, din bok). Verbet skiljer överhuvud taget två tempusformer: presens, som utmärker en pågående, ofullbordad handling, ock preteritum, som utmärker en fullbordad handling. Tempussuffixen äro suffix för nomen agentis. Imperativen är en interjektionellt använd indikativ, som genom sin funktion fått en särskild utveckling. Konjunktivstammen avledes medels suffix, som från början varit suffix för frekventativt-konativa verb. Mer eller mindre utvecklad träffas i några språk (i mordv., ostjak., vog., ung.) en objektiv konjugation, i vilken personalsuffixen utmärka objektet, icke, som i den allmänna konjugationen, subjektet; t. ex. mordv. *sodaj* han känner, *sodasy* han känner honom. I de flästa av dessa språk finnes en särskild negativ konjugation, i vilken förnekningsordet böjes ock själva verbet är

oböjligt (fi. *tule-n*, *tule-t* jag, du kommer; *e-n tule*, *e-t tule* jag, du kommer icke).

Olöst är ännu spörsmålet om de enskilda språkens förhållande till varandra inom denna språkfamilj, som tidigare oftast hetat den *finska*, som av ungerska forskare oftast benämnes den *ugriska*, men som vi ha kallat för den *finsk-ugriska*, därmed betecknande de båda yttersta ändpunkterna. Den förste som försökt klargöra släktskapsfrågan är RASMUS RASK, ock hans divinatoriska blick har nog i det väsäntliga träffat det rätta. Den oftast reproducerade indelningen har varit CASTRÉNS i fyra grupper, som icke så mycket skilja sig från RASKS: a) den finska gruppen (finska ock lapska), b) den permiska (syrjänska ock votjakiska, RASKS »bjarmelandske klasse»), c) Volga-gruppen (mordvinska ock tjeremissiska, som av RASK fördes till den »finske klasse»), ock d) den ugriska (ungerska, voguliska, ostjakiska, RASKS »jugriske klasse»). Senare har man försökt särskilja två huvudgrupper, men utan att uppnå enighet. Alla ha förenat sig därom, att ungerskan ock vogulisk-ostjakiskan å ena sidan stå närmast varandra; de flästa även därom, att å andra sidan närmare förbindelse äger rum mellan finska ock lapska, till vilka vidare mordvinska ock tjeremissiska sluta sig. Nyligen har likväl BUDENZ uppgjort ett nytt stamträd, enligt vilket de »ugriska» språken skulle sönderfalla i två grenar: till den nordugriska höra vogulisk-ostjakiska, ungerska, syrjänsk-votjakiska ock lapska, till den sydugriska höra finska, mordvinska ock tjeremissiska. Den enda grunden för denna indelning är ett uddljudande palatalt *ń* i de nordugriska språken, vilket BUDENZ anser representera en gemensam utveckling gent emot ett dentalt *n* i de sydugriska (t. ex. fi. *nuole-* slicka, mordv. *nola-*, tjer. *nul-*, men lap. *njoallo-*, syrj. *ńul-*, ung. *nyal-* o. s. v.). Enligt denna åsikt skulle alltså lapskan, vars plats striden i främsta rummet gällt, ursprungligen stå närmare intill ungerskan än till finskan; ock dess nuvarande nära förbindelse med finskan skulle hava uppstått genom senare beröring, genom lån av ord ock former. Jag tror dock, att denna indelning ej kan hållas uppe, utan synes det palatala *ń* vara det ursprungliga ljudet, som bevarats i de språk, vilka BUDENZ räknar till den nordugriska gruppen.

På samma gång jag yttrar mitt tvivel om stamträdsteoriens riktighet överhuvud taget, skulle jag vilja på följande sätt åskådliggöra dessa språks inbördes förhållanden:

Finska Lapska

Mordv. Vog.-ostj.

Tjerem. Magyar.

Votj.-Syrj.

Några länkar ha här antagligen bortfallit, så att kedjan ej bör tecknas fullkomligt stängd.

Jag slutar med den förhoppning, att på detta fält, där säden är mycken, men arbetarne äro få, rätt många nya, unga krafter må uppträda ock att man särskilt här i Sverge, på vars eget område två finsk-ugriska språk talas, må få en representant för denna forskningsgren — en förhoppning vars uppfyllelse kanske ej behöver uppskjutas i en alltför avlägsen framtid. Jag vill dessutom framhålla nödvändigheten därav, att de finsk-ugriska språkmännen gå igenom den indoeuropeiska skolan för att på så sätt utvidga sin synkrets ock tillegna sig de metodiska framsteg, som äro frukten av ett genom årtionden fortsatt flitigt ock mångsidigt arbete.

Titlarna för de flästa i föredraget omnämnda skrifter finnas med bibliografisk noggrannhet angivna i DONNERS akad. avh. *Öfversikt af den finsk-ugriska språkforskningens historia*, Helsingfors 1872, samt i *Suomalais-ugrilaisen seuran aikakauskirja. Journal de la société finno-ougrienne*, I—III, Helsingfors 1886—1888.

Folkpoesi från Asturien

af

Åke W:son Munthe.

Under mitt uppehåll i sydvestra Asturien försommaren 1886 hade jag tillfälle uppteckna en del folkpoesi, som jag här ville framlägga och något redogöra för [1]).

Från början bör jag anmärka, att dessa mina uppteckningar af folkvisor, om de också alla förskrifva sig direkt från individer af folket, dock nästan uteslutande gjordes efter diktamen och icke efter sång. Ehuruväl jag nog stundom hade tillfälle att höra sjungas, hann jag dock aldrig så långt, att jag fullt kunde uppfatta hvad som sjöngs, hvilket för öfrigt ibland, vid dans, hardt när omöjliggjordes genom ett intensivt akompanjemang af kastanjetter och fyrkantiga tamburiner. Några melodier kunde jag heller icke särskildt uppteckna, då jag olyckligtvis är i saknad af all musikalisk begåfning. Men det är klart, att en viss ofullkomlighet måste vidlåda sådana uppteckningar af folkpoesi blott efter diktamen, först och främst derför, att en dylik text utan sin melodi aldrig blir ett fullständigt återgifvande af den folkpoetiska kompositionen, och vidare torde nog också själfva texten vid blott recitation ofta bli något förvanskad, i det meddelaren då lättare kan begå fel, glömma ut någonting till exempel, eller få in ett oriktigt antal stavelser i en vers o. s. v., hvarförutom han också, när han på så sätt dikterar en visa och särskildt naturligtvis för en främling, helt

1) För utrymmes vinnande meddelas här blott inledningen jämte ett kort sammandrag af det i Sällskapet hållna föredraget. Det viktigaste af det öfriga inryckes i de till samlingens olika afdelningar fogade anmärkningarne.

säkert då och då kommer att ge språket en något korrektare, stelare hållning än vid det otvungna sjungandet.

Trots det, att mina visor nu blott äro dylika textuppteckningar, torde de emellertid icke sakna värde och intresse, särskildt som hittills öfverhufvud icke mycket af folkpoesi från Asturien publicerats och ingenting alls från den del af provinsen, der jag uppehöll mig.

Min lilla samling förskrifver sig hufvudsakligen från blott två individer, två unga flickor af folket, båda omkring 20-åriga. Den ena, *Antonia Coque*, tjänade i det hus, der jag bodde i den lilla staden *Cangas de Tineo*, mitt hufvudkvarter under uppehållet i trakten. Det var emellertid knappast ett år sedan hon kommit dit från sin födelseby, *Posada de Rengos* [1]), och utan tvifvel hade hon derifrån medfört aldra största delen af sin repertoar. Den andra, *Carmen González*, var hemma i den lilla primitiva, af blott nio hushåll bestående bergsbyn *Villaoril de Bemeda* [2]), der skorstenar och fönsterglas voro en okänd lyx, men der jag det oaktadt tillbrakte en högeligen intressant och angenäm vecka, hvarunder jag bodde i Carmens familj. Båda jäntorna påstodo naturligtvis, när jag först tillsporde dem, att de inga visor kunde, inte en enda! Men när jag omsider fått dem att taga bladet från munnen, bokstafligen flödade det ur dem, särskildt när vi voro på tu man hand — när jag satt på kanten af den låga spiselhärden i det rökiga köket i Cangas, och Antonia kokte asphodelus-blad till svinmat i den stora kitteln, eller när hon fejade och diskade eller kammade sitt rika, guldbruna hår; eller när jag uppe i Villaoril hjälpte Carmen att krossa jordklunsar på den branta åkerlappen högt på bergssidan eller höll henne sällskap på vall uppe i sierran eller framför dörren till den låga, skiffertäckta stugan på mellanstunderna . . . . Inga tecken tydde på, att någonderas visförråd började bli uttömdt, när jag skiljdes ifrån dem, och hade blott tiden räckt till, skulle jag måhända kunna ha mångdubblat min samling endast med att uppteckna allt hvad dessa båda kunde. Blott ett obetydligt fåtal af mina visor förskrifva sig från andra personer, nämligen från ett par andra medlemmar af mitt canguesiska värdfolks familj samt en bror och en svägerska till Carmen. —

---

1) C. 15 km söder om staden uppåt bergen.

2) C. 10 km söder om Cangas och ungefär lika långt öster om Posada.

Om en asturisk folkpoesi i samma mening som om den galiciska eller katalanska, d. v. s. om man med asturisk afser språket, torde man egentligen icke kunna tala. Ty den i det gamla furstendömet Asturien förefintliga folkpoesien, som visserligen annars tycks vara lika rik och lifaktig som någon annanstans i Spanien, synes i regeln vara affattad på kastiljanska och icke på de mål, som, om också delvis stadda i upplösning, i allt fall inom de flesta trakter der ännu talas på landsbygden. Så var förhållandet i sydvest, der jag gjorde min samling (hvilken blott innehåller ytterst få kompositioner på dialekt eller åtminstone på ett starkare dialektiskt färgadt språk, mest i den infantila arten), och så visar sig också fallet vara med hvad som förut publicerats från andra håll af provinsen. Visserligen insmyga sig, såsom naturligt är, mer eller mindre talrikt enskildta dialektala drag i språkformen, men det poetiska språket är i de aldra flesta fall väsendtligen kastiljanska: såtillvida har man här kastiljansk diktning på asturiskt område. Men detta är ingalunda så att förstå, som skulle allt hvad som sjunges i Asturien blott vara ett eko af det, som sjunges på andra sidan om Cantabrerbergen. Tvärtom: så som man sjunger i Asturien, sjunges ingen annanstans, och såtillvida kan man för visso tala om en asturisk folkpoesi. Folkdiktningen i Asturien är en fullt äkta och lefvande folkdiktning, och äfven den stora del af den der förefintliga folkpoetiska skatten, som på andra håll återfinnes och rimligen oftast derifrån införts, är visst icke en död reproduktion, utan en lefvande produktiv reproduktion, om jag så får uttrycka mig, som alltid företer någon grad, och ofta en ganska stor, af originell aktivitet. Och vidare synes man der i själfva verket hafva en icke så obetydlig egen och självständig produktion i de allmänna formerna, som t. o. m. kan uppvisa ett eller annat, som det tyckes, specifikt asturiskt drag. Föröfrigt må anmärkas, att, om också den asturiska folkdiktningen närmast torde sluta sig till den kastiljanska, den den dock äfven, såsom också helt naturligt är, synes ha åtskilligt gemensamt med den galicisk-portugisiska. Bland de visor jag upptecknade efter Antonia förekomma t. o. m. några, som äro affattade på väsendtligen galiciskt språk (Posada ligger också blott en 15 km från gal. gränsen). —

Jag har sammanfört mina visor under tre rubriker: Romanser, Coplas (lyriska visor i korta strofer), Infantila visor, rim och ramsor.

Romansen är, som bekant, inom den spanska folkpoesien sedan gammalt den berättande artens allmänna form och utgöres af en följd hur lång som helst af 8- eller (mer sällan) 6-stafviga verser med assonans i de jämna raderna, lika hela vägen igenom. De fordom, af de existerande samlingarnes kolossala omfång att döma, så ytterst populära historiska och novellartade romanserna, tyckas emellertid nu i de flesta trakter af Spanien hålla på att alldeles dö ut. Talrika sånger af denna urgamla art kvarlefva dock ännu bland Asturiens berg och sjungas der allmänt af folket. För ett par år sedan utgafs för första gången en större samling asturiska romanser (ett 100-tal, alla på väsendtligen kastiljanskt språk) af D. *Juan Menéndez Pidal*. De flesta af de 17 romanser, jag upptecknade, förekomma nu också i denna samling, men de äga dock alltid sitt gifna intresse såsom varianter, särskildt då M. P., som till sitt förfogande ägt uppteckningar från de flesta trakter af provinsen, dock ej haft att tillgå sådana från den trakt, der jag vistades. I allmänhet visa mina uppteckningar vida mindre korrekthet i formen än de af M. P. utgifna: meterfel, assonansfel, omkastningar af innehållet, inryckande af bitar från andra romanser etc., väl mest beroende på bristande minne eller noggrannhet vid recitationen hos mina meddelerskor. Men då det knapt torde vara sannolikt, att M. P:s meddelare i detta afseende varit mina så öfverlägsna, är det att förmoda, att han genomgående underkastat sin samling någon retouche, ehuru han sjelf påstår, att så icke är förhållandet (han omtalar dock, att han delvis användt den olycksaliga kollationeringsmetoden). För min del framlägger jag här mina romanser, liksom alla mina visor, just sådana, som jag efter mina meddelerskors diktamen nedskref dem, utan någon som helst retouchering eller ändring, och antyder blott här och der med klammer eller kursiv formelt mindre korrekta ställen.

Om den episka folkpoesien f. n. i allmänhet icke synes vara mycket lifaktig i Spanien, frodas deremot den lyriska otroligt. Dess stående form är den s. k. coplan, en kollektivbenämning för åtskilliga något varierande, korta, vanligen fyrradiga strofer med assonans i de jämna raderna, hvilka i regeln hvar och en utgöra ett helt för sig. En otrolig mängd sådana ha publicerats från olika delar af halfön. De viktigaste samlingarna äro *Marins* spanska (mest från Andalusien), *Ballesteros* galiciska och *Bragas* portugisiska. Från Asturien föreligger hittills blott en helt liten samling

(ett 100-tal), från Proaza nära Oviedo, utgifven af *L. Giner Arivau*[1]). Jag upptecknade omkring 400 coplas. De visa i det hela de allmänna formerna: mest 8-stafviga (då enligt skemat 8 a b c b, den vanligaste arten), jämförelsevis icke så få 6-stafviga (6 a b c b, hvilken form i förbigående sagdt är talrikare representerad i Ballesteros galiciska än i Marins spansk-andalusiska samling) samt en mängd seguidillas (7 a 5 b 7 c 5 b, en mycket vanlig form), hvilka senare dock alla sakna s. k. estribillo (en treradig, refrängartad utvidgning, 5 d 7 e 5 d, hvarmed las seguidillas ofta uppträda i samlingarne, men som i själfva verket synes vara mer exklusivt sydspansk). Vidare har jag ett litet antal trerader (8 a b a eller, med förkortad första vers, 5 a 8 b a), hvilka såtillvida synas vara specifikt asturiska, som de påtagligen hafva ett helt annat ursprung än de från andra delar af halfön kända treraderna (jfr vidare noterna till samlingen). Slutligen har jag också några *par*-assonerade strofer, en art, som är mycket sällsynt i M:s samling, men deremot oftare förekommer i Galicien (muñeiras). — Som sagdt utgör i regeln hvarje copla ett helt för sig, men längre kompositioner af två eller flera coplas förekomma dock stundom. Äfven i min samling har jag en del sådana, dels, som ofta, i dialogform, dels andra mer eller mindre strängt sammanhängande kompositioner. Jag framlägger här mina coplas i samma ordning, hvari mina meddelerskor dikterade dem, och indelar dem icke, såsom annars brukar vara vanligt, i rubriker efter innehållet. Detta af den anledningen, att de, i den ordning de dikterades, ofta visa vissa grupper eller sviter (än grupper af två eller flera coplas med liknande innehåll, än sådana, som äro formelt sammanbundna t. ex. genom samma, i två eller flera på hvarandra följande coplas återkommande inledningsrad), grupper, hvilka nu också utan tvifvel förekomma vid *sjungandet* och som i allmänhet torde vara att anse för uttryck af en tendens att vid sjungandet af flera coplas i följd (t. ex. såsom akompanjemang till dans) söka åstadkomma något slags större enheter. Dylika grupper förekomma säkerligen också på andra håll i Spanien, ehuru de spanska samlarne ej observerat eller negligerat dem. Deras förekomst i Portugals copladiktning (der de kallas modas, modinhas) har deremot nyligen påpekats af *Leite de Vasconcellos*[2]). — Hvad föröfrigt 'originaliteten' af mina coplas angår,

1) Utförligare bibliografiskt meddelas nedan.

2) *Revista Lusitana* I p. 143 ff.

så kan anmärkas, att ungefär en fjärdedel af dem ha sina gifna motsvarigheter i *Marins* samling, ungefär en tiondedel i *Ballesteros* o. s. v. (jfr noterna). Till halfva antalet ungefär har jag icke funnit några motsvarigheter i mig tillgängliga samlingar från andra håll, hvilket naturligtvis dock icke alls är liktydigt med, att alla dessa skulle vara exklusivt asturiska.

Vid de infantila visorna och rimmen uppehåller jag mig här icke vidare utan hänvisar till samlingen och noterna. Jag upptecknade 24 dylika, af hvilka de aldra flesta äga sina motsvarigheter i andra samlingar. —

Såsom jag förut erinrat framlägger jag här mina visor just sådana, som jag först nedskref dem, och såtillvida åtminstone kan jag säga, att de äro fullt genuina. Språkligt sedt äro de emellertid icke så korrekta, som jag skulle velat. Dikterandet gick oftast med sådan fart, att jag vid upptecknandet icke så, som önskligt varit, kunde fästa mig vid den språkliga sidan. Och om jag också tror, att knappast någon mer egendomlig språkform undslapp min uppmärksamhet, äro dock mina texter med hänsyn till några allmännare fonetiska drag genomgående mindre korrekta. Så t. ex. beträffande den i traktens folkmål genomförda öfvergången af obetonadt *o* till *u* och den allmänna tendensen att låta obet. *e* bli *i*, hvilka båda egendomligheter mina meddelare vid recitationen af de på kastiljanska affattade visorna än kunde undertrycka, än rätt skarpt låta framträda. Då det nu vid det hastiga upptecknandet oftast icke var mig möjligt hvarken att säkert uppfatta eller notera denna obestämda vexling, fann jag mig snart föranlåten att i allmänhet negligera densamma och teckna *o e*; i enstaka ord har jag dock tecknat *u i* och särskildt konsekventare i några, som mer regelbundet förretedde sådant uttal, liksom också i en och annan (vanligen äfven i öfrigt mer dialektalt färgad) komposition, der dessa ljud af meddelaren mer konsekvent användes. För öfrigt har jag för en del af de i texterna förekommande formerna i noter hänvisat till min afhandling *Anteckningar om folkmålet i en trakt af vestra Asturien* (Ups. 1887).

A

Romanser.

I

Don Rodrigo fué á caza
á caza como solía.
Non encontró cosa muerta
nin tampoco cosa biba.
La traidora de la muerte
'nel camino le salía.
— ¿Ay de mí, triste isgraciado!
Yo confesarme quería.
Bajara una boz del cielo,
desta manera dicía:
— Confiéselo el ermitaño,
confiéselo por su bida.
— Yo piquey con una hermana
y tambien con una prima
y para mejor decir
con una sobrina mía.
Le dieron de penitencia
[. . . . .]
encerraronlo en una arca
con una culuebra biba.
La culuebra era sirpiente
ya [1] siete bocas tenía.
El ermitaño era bueno
iba á verlo cada día.
— ¿Cómo le ba, Don Rodrigo,
con su mala compañía?
— La compañía buena era,
así yo la merecía.
De medio cuerpo por abajo
ya todo comido yiba [2]):
agora ba en las entrañas,
es donde más me dolía.
Al cabo de los tres días
Don Rodrigo fenecía.
Las campanas se tocaban,
naidi las detenía.
Las ceras de los altares
ellas solas se encendían.
¡Dichoso de Don Rodrigo
que pa lus cielus camina!

(Antonia)

II

(Mes de mayo, mes de mayo,
mes de mayo, mes de *flores*,
cuando los toritos brabos,
cuando los recios cal*ores*,
cuando los inamorados
gozaban de sus am*ores* . . . .)
(Cuando Gerineldo yiba
á dar agua á sus caballos
á los corrientes del m*ar*.
Mientres el caballo bebe
Gerineldo echó un cant*ar*.
La infanta desque lo oye
lo encomenzó á llam*ar* . . . .)
— Gerineldo, Gerineldo,
mi camarero ben*ino*
¡quién te trajiera esta tarde
tres horas á mi dominio!
— Como soy buestro criado,
siñora, burlais de *mí* [3]).
— No me burlo, Gerineldo,
que de beras te lo digo
— Y¿á qué hora, gran siñora,
se cumple lo prometido?
— A las diez se acuesta el rey,
á las once está durmido:
á eso de las once y media
cuando cante el gallu píu.
Siete bueltas dió al palacio,
otras siete dió al castillo
y lo halló todo en silencio.
Por la escalera ha subido.
En el último escalón
Gerineldo dió un suspiro.
— ¿Quién rondará la mi puerta?

1) *ya*, diftongeradt 'et', jfr *Anteckn*. p. 27. 2) *yiba*, kast. iba, jfr *Ant*. p. 35.
3) Assonansen återställes lätt genom att insätta comigo.

¿Quién será el atrebido?
— Siñora, soy Gerineldo
que bengo á lo prometido.
— Dispénseme, Gerineldo,
que no te había conocido.
Se agarraron por las manos
como mujer y marido.
El rey ha tenido un sueño
que de beras le ha salido:
ó le duermen con la infanta,
ó le rouban el castillo.
Se echó de su celda afuera;
á ber la infanta ha subido
con una lanza en la mano
y encontró los dos durmidos.
— Yo si mato á Gerineldo,
la culpa no la ha tenido.
Yo si mato á la infanta,
dejo el mi reino perdido.
Dejo mi lanza en el medio
que me sirba de testigo.
Despertóse temorizada,
desta manera le dijo:
— Gerineldo, Gerineldo,
que ya somos conocidos;
la lanza del rey, mi padre,
en el medio ha durmido.
— ¡Ay de mí, triste isgraciado!
¡Ay de mi, triste cautibo!
— No te asustes, Gerineldo,
que has de hacer lo que yo te digo:
báste [1]) por estos jardines
cuchiendo [2]) rosas y lirios.
El rey, como lo sabía,
al encuentro le ha salido.
— ¿Dónde bienes, Gerineldo,
que tás [3]) tan descolorido?
— La fragancia de una rosa
todo el color me ha comido.
Se echó al suelo de rodillas
y por Dios le ha pedido:
— El castigo que mereza,
siñor, será bien cumplido.
— El castigo que mereces
ya lo tengo prebenido:
antes que cheguen [4]) á diez
de ser mujer y marido.
(— Tengo juramento hecho
á la Birgen de la Estrella,
mujer que ha sido mi dama,
de no me casar con ella.)

*

Fué publicado la guerra
en Francia y en Portugal.
Pusieron á Gerineldo
de capitán general.
La infanta desque lo oye
luego encomienza á llorar:
— Gerineldo, Gerineldo,
¿cuánto tiempo has de tardar?
Díme díme, Gerineldo,
si por tí ha [5]) de esperar.
— Si á los siete años no buelbo
con otro podrás casar. —
Ya pasaron los siete años
sin tener razón formal.
Se bistió de pelegrina,
se echó á andar á buscar.
Tenía andado las cien leguas,
para las quinientas ba.
Bió benir por lejos tierras,
una bacada asomar;
bió benir una bacada
y una buyada detrás.
— Díme díme, baquerillo,
dinero de tengo á dar
si me niegas la mintira
y me cuentas la berdá:
¿de quién es este ganado
con su fierro y su siñal?
— Siñora, es de Gerineldo,
está en bíspuras de casar,
en la Carrera del Perro
en la casa principal,
númaro seis, gran siñora,

1) = vaste, imperativiskt, jfr nedan VII A 9 etc.
2) cogiendo, jfr *Ant.* p. 33.
3) *tás* (estás) jfr *Ant.* p. 32.
4) kast. lleguen, jfr *Ant.* p. 33.
5) *ha* för kast. hé, jfr *Ant.* p. 50.

esta es la pura berdá. —
— ¡Ave María purísima!
— ¡Sin pecado original!
— ¿Podrán dar una limosna
por la santa 'Ternidá?
Por la suerte de la niña
el mismo la salió á dar.
Echó mano á su bolsillo,
un rial de plata le da.
— Dalgun [1]) día, buen siñor,
más limosna solía dar.
— ¿Dónde es V., la romera,
dónde es V. natural?
— De Castilla soy, siñor,
de Castilla natural.
¿Tan desconecida soy
que no me conoces ya?
— Atrás atrás, la romera,
téngase V. para atrás!
que para pedir limosna
basta bien desde el purtal.
— Atrás atrás, la siñora,
téngase V. para atrás!
que si V. es hija de un conde,
yo soy de un rey que unda[2]) es más.
— Quédense con Dios siñores
y alcalde deste lugar
que los amores primeros
son muy malos de olbidar.
(Antonia)

III

— Galancina, Galancina,
la hija del rey Galán,
¡quién te trajiera tres noches
á mi gusto y á mi mandar!
— Eso no lo digas, Carlos,
eso no lo digas tal.
Al cabo de las tres noches
Carlos se solía alabar:
— Ya durmí con una niña,
hermosa como cristal.
La gente murmuradora
á su padre lo fué á contar.
Unos dicen: ¿Quién sería?
Otros dicen: ¿Quién será?
¿Si será la Galancina,
la hija del rey Galán?
Sus padres que lo supieron,
la trataron de quemar.
La llebaron á un monte espeso
por más fatiga le dar.
La encierran en una capilla
mientras la yiban quemar.
Las muchachas de su tiempo
la yiban á bisitar.
— ¡Quién me llebara una carta
á Carlos de Monte Albar!
Por ahí bien [3]) un bejecillo,
por las orillas del mar.
— ¿Qué me quieres, Galancina,
la hija del rey Galán?
— Que me llebes una carta
á Carlos de Monte Albar.
Cuesta arriba, balle abajo
curríó como gabilán.
Llegó á junto á los palacios
de Carlos de Monte Albar.
Don Carlos no está en casa,
su madre sola está.
— ¿Qué tray V., bejecillo,
qué tray de nobedá?
Don Carlos no está en casa,
lo mandaré á llamar:
tocaré la campanilla
como si fuera á almorzar.
Don Carlos estaba en paseo
con otros compañeros mas.
— Quédense con Dios, siñores,
los que en el paseo están,
que tocan la campanilla
y no es hora de almorzar.
— ¿Qué tray V., bejecillo,
por las orillas del mar?
— Lo que le traigo, Don Carlos,
no muy bien le ha de sonar:
la su esposa Galancina,
hoy se la ban á quemar.

1) *dalgun* för algun, jfr *Ant.* p. 44.
2) *unda,* jfr *Ant.* p. 91.
3) = viene.

— Si la queman, que la quemen,
para mí no ha de faltar:
el palacio de mis padres
bien de dinero bal;
mujer en toda Castilla
para mí no ha de faltar.
¿Todo lo cuentas de mintira
ó lo cuentas de berdá?
Si lo cuentas de mintira
nos pondremos á almorzar,
si lo cuentas de berdá
me pondré á caminar.
— Tome V. esta carta,
que de ella se ha de enterar.
Al momento que la abrió
ya encomenzó á llorar:
— ¡Ay mi caballito rojo!
hoy tienes que caminar,
siete leguas en hora y media
lo menos tienes que andar;
la cebada de tres días
hoy te la tengo de dar;
cuatro firraduras [1]) nuebas
hoy las tienes de gastar.
Llegó junto á la fuguera [2]),
donde la yiban quemar.
— Buenas tardes, los siñores,
los que en la fuguera están.
¿Pa qué meten tanta leña
siendo en el mes de San Juan?
— Para quemar una niña
[. . . . .]
Ha siete años que confiesa
y no confiesa berdá.
— Traigan para acá esa niña,
yo la tengo de confesar [3]).
La cogiera de la mano
y á la iglesia arriba ba.
— ¿Durmisti con dalgun hombre
de mintira ó de berdá?
— Tres noches durmí con uno,
Don Carlos de Monte Albar:
las dos fueron de mi gusto
y la otra de pesar.
— Agora de penitencia
un besito me has de dar.
— En los ojos me pareces
en la barba mucho más.
La cogió entre sus brazos
y la puso nel rugan [4]).
— Quédense con Dios, siñores,
los que en la fuguera están.
Esa fuguera que tienen
en ella metan un can,
y los güesos que dél queden
que los den al rey Galán.
— ¡Hola, el mi xienru [5]), hola!
Buen dote te tengo de dar.
— Yo no le quiero su dote
nin tampoco su jugal [6]),
que el galán que la lleba
dote tiene que la dar.

(Antonia)

IV

El conde lo lleban preso,
el Conde Miguel al prado(?).
No lo lleban por ladrón,
ni por cosa que ha robado:
por esfurciar una niña
en camino de Santiago.
Como era hija de un rey,
sobrina de un padre santo,
hija de tales imaxis [7]),
la muerte le sentenciaron.
Le dieron guarda cien hombres
y de noche ciento y cuatro.
— ¡Quién mi diera aquí al mi primo,
al mi primo Don Bernardo!
No tenía miedo á cien hombres
ni tampoco á ciento y cuatro.

---

1) herraduras. 2) hoguera.
3) »Han var klädd som kardinal», anmärkte min meddelerska.
4) för kast. ruan. 5) yerno.
6) för kast. ajuar, jfr *Ant.* p. 36.
7) imágenes (förmodligen — jfr *Ant.* p. 41).

Su primo estaba en el juego
y mandaron á llamarlo.
Sin bolber la bista al juego
ya salió muy priparado
con una espada en el cinto
y otra desnuda en la mano.
Al subir la calle arriba
al rey Alfonso ha encontrado.
— ¿Dónde ba V., Don Bernardo?
que ba V. tan priparado.
— Boy defender al mi primo,
dicen que le están horcando.
— Yo, por ser primo de V.,
doy licencia pa deja'lo.
No hizo caso del rey,
ni tampoco de su mandado.
Puso el pié en el estribo
y montó en el su caballo.
Doce escalones que había
todos los subió de un paso.
Por á prisa que llegara
ya lo estaban publicando.
Pegó un sablazo al berdugo,
la cabeza fué rodando.
Pegó un puntapié á la horca,
la hizo cien mil pedazos.
— Toma, primo, esta espada,
dirígela entrambas manos.
No quiero que ningun primo,
mientras bibo, muera horcado.
(Antonia)

V

La hija del rey
¿quién la llebaría?
La llebó el rey moro
para morería.
Ha yido Don Bursio
en busca de la niña.
La encontró calzada,
la encontró bestida,
la encontró labando
'nuna fuente fría.
— ¡Quita de ahí, mora,
hija de de judía!
Deja mi caballo
beber agua fría!
— ¡Rebiente el caballo
y quien 'nél benía!
que yo no soy mora
ni hija de judía.
Soy una cristiana,
formal y nacida.
— Si fueras cristiana,
yo te llebaría.
— Los paños del rey
¿óu [1]) los dejaría?
— Déjalos 'nel agua,
ya los llebaría:
los de urlanda [2]) fina
cójalos la niña.
¿Póneste á las anclas [3]),
póneste á la silla?
— Me pongo en las anclas,
me pertenecía.
Balle abajo,
cuesta arriba —
Desque llegó al alto
gritos de la niña.
— No chille V. que yo
daño no le haría.
— No es que me haga daño,
se que no lo haría.
Los chillidos que doy
es de alegría:
ya beo á Granada,
ya beo á Sebilla,
ya beo las torres
onde fuí nacida,
ya beo los campos
de la berde oliba,
mi padre los planta,
mi madre los mira
y mi hermano Bítor
el caballo corría.
Yo como chiquita
quitaba y ponía.
— Por lo que te esplicas

1) »hvar?», jfr *Ant.* p. 81.
2) holanda.
3) ancas, jfr *Ant.* p. 38.

sos [1]) hermana mía. —
¡Abra puertas, madre,
puertas de alegría!
Fuí busca'le nuera,
le traigo la hija.
— Si trais una nuera,
sea bien benida;
si trais una hija,
mijor parecida.
Si mi hija fuera
mijor color tenia.
— ¿Cómo quieres, madre,
que yo color tenía?
habiendo siete años
que pan no com*ía*
ni bino beb*ía*
sino solo berros
de una fuente fria.
La murona madre,
la murona mía,
'chábame á labar,
labar cada día:
cuanto más lababa
mijor parecía,
junto á las sus hijas
reina parecía.

(Antonia)

VI

Por los campos de Malberde
se pasea una romera
con dos hijas de la mano,
Blancaflor y Filumenia.
Por allí pasó Truquinus
se le apitició una dellas.
— Te darey á Blancaflor,
Filumenia está muy tienra.
Llegó el día de la boda
y la llebó pa su tierra.
Al cabo de siete meses
bulbió por Filumenia.
Llegó un día por la tarde
ya la pidió á su suegra.
— ¿Non trais paje, nin caballo
nin quien para llebarla á ella?
— De paje sirbiré yo,
caballo, 'nel mío fuera.
Chegaron á un monte escuru
al salir de una riguera.
La tirara del caballo,
hizo lo que quiso della.
Le cortó el pecho derecho
y la mitá de la lengua.
— Estáte quieto, Truquinus,
mira que el diablo te tienta!
Llegara un prigueiritu [2])
que estaba con las ubechas [3])
— ¡Escríbeme, prigueiritu,
escríbeme aquí dos letras!
Si non tienes papel,
el mi pañuelo de seda.
Si non tienes tinta,
la sangre de la mi lengua.
Si non tienes pluma,
la de un pájaro que buela.
Llegó la carta á Blancaflor
antes que Truquinus lo supiera.
Blancaflor desque lo liyó,
una niña malpariera.
Los celebrus de su parto
'nun pucheru lus cociera.
— ¿Qué me disti, Blancaflor,
qué me disti nesta cena?
¿Qué me disti, Blancaflor,
que tan dulce me supiera?
— Más dulces te supieron
los (abrazos y los) besos
de (mi hermana) Filumenia.
— O sos bruja, ó demonio,
ó daquien [4]) te lo dijiera!
— Nin soy bruja, nin demonio,
nin daquien me lo dijiera.
Toma, leerás esta carta,
enteraráste bien de ella.
Cogiera un puñal de plata,
de medio á medio le abriera.
Saliera por la puerta,
diciendo desta manera:

1) »du är», jfr *Ant.* p. 51.
2) herde (port. pegureiro etc.), *Ant.* p. 23, 85.
3) ovejas, *Ant.* p. 33.
4) alguien, jfr *Ant.* p. 44.

— Madres que teneis hijas,
casadlas en buestra tierra!
Mi madre ha tenido dos,
no ha lucido nada dellas:
una fué morir á un monte
al salir de una riguera,
ya la otra irá á morir
anque sea en una galera.
(Antonia)

VII A

Narbolita se pasea
de la puerta pa el portal
con dolores de parir
que la hacen arrodillar.
— ¡Quién me diera aquí á mi madre
ó á mí en el Balledal!
De los dolores que tengo
alguno me habia á quitar.
— ¡Báste [1]), Narbolina, báste,
bas parir al Balledal!
que las madres á las hijas
les suelen quitar el mal.
— Cuando mi don Bursio benga
¿quién le salirá á esperar?
¿quién le peinará el cabello
como yo lo solía peinar?
¿quién le pondrá mesa de oro
y paños de tafetan?
— ¡Báste, Narbolina, báste,
bas parir al Balledal!
Yo le pondré mesa de oro
y paños de tafetan,
yo le peinaré el cabello
como lo solías peinar.
Narbola sal por la puerta,
Don Bursio entra pul [2]) portal.
— ¿Dónde está el espejo, madre,
que no me sale á mirar?
— ¿Perguntas por él de bidro,
perguntas por él de cristal?
— Pergunto por mi Narbola
que no me sal á mirar.
— La tu Narbola, Don Bursio,
fué parir al Balledal.
A mí me trató de bruja
y á tí hijo de un rugán.
Si no bas allá y la matas
comigo non comas pan.
— Baje V. á la cuadra, madre,
y adiénteme [3]) el mi rugán.
Al andar las cuatro leguas
ya la columbró á mirar.
Al momento que llegó
Narbolina á luz ba á dar
y en seguida oyó el caballo
de Don Bursio relinchar.
— ¡Ay de mí, triste perdida,
que Don Bursio biene ya!
que biene ahí Don Bursio,
mi suegra lo puso mal.
Cierran puertas y balcones
sin poder ninguno entrar.
Tres bueltas dió al palacio
sin tener por donde entrar.
Al cabo de las tres bueltas
salió la suegra á esperar
— ¿Qué trais por aquí, Don Bursio,
qué trais de nobedá?
— Lo que le traigo ya lo sabe:
Narbola que baje ya.
— ¡Tiene un niño como un bidro
y un niño como cristal!
— ¡El niño escontra una tapia!
su madre la he de matar!
Que baje pronto Narbola,
sinó la subo á buscar.
— Mujer de una hora parida
¿cómo podrá caminar?
— Póngame el mejor bestido
que si otra le ha de gastar,
yo le tengo de manchar.
¡Adios mi padre y mi madre!
yo no bus buelbo á ber más.
¡Adios puertas y balcones!
non bus quiero franquiar más.

1) jfr ofvan II, 66. 2) por el.

3) ? (måhända för adianteme — då en galicisk form, kast. adelantar — »för fram»?).

Audubieron cuatro leguas
sin una palabra hablar.
Al cabo de las tres leguas
el comenzó á hablar:
— ¿Cómo te ba, Narbolita,
cómo te ba con tu madre?
— Mira al ancla del caballo
y mirarás como ba.
Llegaron junto á una ermita
que la llamaban San *Juan*
(y allí la mandó baj*ar*.)
Cogió el niño entre los brazos
y él se fué á pasiar.
Cuando bolbió á la ermita
Narbolina fría está.
— ¡Ay de mí, triste desgraciado,
y el niño sin bautizar!
Por mandado de Dios
el niño encomenzó á hablar:
— Padre, que non es mi padre,
que padre no le he de llamar,
que mató á la mi madre
sin culpa nin penar:
V. criyó á mi abuela
que non tse [1]) contó berdá.
Baya V. á casa, padre,
y mírela como está [2]).
¡Dichosa de la mi madre
que á los cielos subió ya!
Y yo me boy para el nimbo
por no me bautizar.

(Antonia)

VII B

La Narbola se pasea
de la puerta pa el portal.
Dolores le dan de parto
que la hacían arrodillar.
Se asomaba á la bintana,
reclamaba pa la mar:
— De aquí beo las mis tierras,
de aquí beo el mi lugar,
de aquí beo los palacios
donde la mi madre está!
¡Quién me diera esta noche
con la mi madre cenar!
De los dolores que tengo
ella me los sabía alibiar.
— ¡Báste, Narbolita, báste,
bas parir al Balledal!
que á Don Pedro cuando benga,
yo le daré de cenar,
yo le pondré pan y bino
y paños de tafetán.
Don Pedro por la puerta,
Narbola por el portal.
— ¿Onde está Narbola, madre,
que me solía aguardar?
[. . . . .]
— Narbola fué al Balledal
como si tu no tubieras
pan y bino que le dar.
A mí me trató de puta
y á mi hijo de ruldán [3]).
— Dígame la berdá, madre,
sinó la boy á matar!
— Que los demonios me lleben
si la mentira te *digo*.
Aparejara el caballo,
'chara á andar pul Balledal.
Siete bueltas dió al castillo,
ninguno non pudo entrar.
De las siete pa las ocho
be la su suegra asomar.
— ¡Alégrate, Don Pedro,
noticias te boy á dar!
Tienes un hijo barón
y guapo como un cristal.
— Esas noticias, mi suegra,
bien se las pudiera . . . . [4])
El niño mas que arrebiente,
su madre non para más.
Baje baje la Narbola
antes que yo suba allá!

1) le, jfr *Ant.* p. 43.

2) Han fann henne »amarrada á las colas del caballo», upplyste min meddelerska.

3) jfr ofvan IV, 106.

4) Ordet är utplånadt i min uppteckning (förm. ahorrar).

— Diéme [1]) el mi bestido, madre,
que me quiero lebantar.
Mi marido biene airoso,
mi suegra rebolbió mal.
Diéme el mi bestido de boda:
si otros lo han de gast*ar*
yo lo tengo de manch*ar*.
La agarró entre los brazos,
la puxiera en el ruldán.
— Mujer de una hora parida
¿cómo podra caminar?
— Que estié [2]) una hora, que estié media,
camino ya ha de andar.
— ¡Adios, armanas del alma,
casadas y pur casar!
Las que estais casadinas,
yo non bos quiero ber mas;
y las que estais sulteirinas,
por mí podeis escarmar [3]).
Andubieron siete leguas
sin una palabra hablar.
— ¿Cómo no hablas, Narbola,
como solias hablar?
— ¿Cómo quieres que te hable,
si me llebas á matar?
— No te mataré yo, no,
si me cuentas la berdá.
— La berdá sí por cierto
te la tengo de contar.
las fuentes que yo he bebido,
bien presto se secarán;
los ríos que yo he pasado,
cuajados de sangre ban;
los caminos que yo he andado,
bien presto se muberán.
Este niño que aquí llebo
me lo darás á criar,
me lo darás á mi armana,
mi armana la mayoral:
no lo días [4]) á tu madre
que ella lo tien de matar.
Este rosario que llebo,
me lo darás á arrezar,
me lo darás al sacristán
que el lo tien de arrezar.
— ¡Dichosa de la mi madre
que en los cielos está ya!
Que no sé la de mi padre
por donde irá.
¡Trista de la mía
que quedo en la escuridá!

(Carmen)

VIII

— ¿Quién pica en la mi puerta?
¿Quién en la mi puerta pica?
— Son los cuatro caballeros
en busca de la su hija.
— La mi hija no está en casa,
que está en casa de la tía,
que la biniera á buscar
pa una función que tenía.
Sin hacer caso deso
la puerta en el suelo tiran
y se dirigen al cuarto
donde la niña cosía.
La niña en cuanto los bió,
se tira á la almogadilla.
— ¡Por Dios me dejen bestir
una muy blanca camisa!
Responde el mayor de ellos
con una falsa sonrisa:
— Adonde está la mi capa
no te hace falta camisa.
— ¡Por Dios me dejen despedir
de la triste madre mía!
— Hija ¡mira por la tu honra!
mira por la tu honra, hija!
— Madre, mire por la suya,
que la mía ba perdida.
La sacaron siete leguas
más afuera de la billa.
Hacen lo que quieren della,
hasta quita'la la bida.
Unos dicen: ¡muera, muera!
Otros dicen: ¡biba, biba!
La agarran por los cabellos,

1) dé, jfr *Ant.* p. 27, 49.
2) som *dié* ofvan.
3) escarmentar, *Ant.* p. 71.
4) dés, jfr ofvan v. 51 och not.

á su madre se la enbían.
Su madre en cuanto la bió,
medio muerta se cayía.
— ¡Lebántese, la mi madre!
lebántese, madre mía!
La su alma ya la mía
stán con la Birgen María,
y la de los caballeros
en los infiernos ardía.
¡Bálgame la Birgen santa!
¡Bálgame Santa María!

(Carmen)

IX

El buen rey tenía un hijo,
más que un hijo no tenía.
Le brindara la Gallarda
para su merienda un día.
Dió buelta para la casa
y su madre le decía:
— ¡No bayas, bijo, no bayas,
no bayas allí mi bida!
Allá yiba el rey tu padre,
yiba, pero no bolbía.
— Que yo güelba, que no güelba,
mi palabra va á ser cumplida.
Echara la espada al hombro,
echara á andar calle arriba.
(Cuando subió por la calle)
bió la Gallarda sentada
'nuna bintana florida
pelando cabezas de hombres
que de seda parecían.
— ¿Qué haces ahi, Gallardina?
¿Qué haces ahi, mi bida?
— Son cabezas de lechones
que troji de mi muntisa [1]).
Suba suba, el buen rey,
suba suba para arriba,
que están unas doncellinas
amañando la comida.
Al entrar por la puerta
alza los ojos y mira:
miró cien cabezas de hombres
colgadas de una biga.
Tambien vió la de su padre
'nu [2]) rostro lo conecía.
— ¿Qué son estos, Gallardina?
¿Qué son estos, vida mía?
— Son cabezas de lechones
que troji de mi muntisa.
— Nunca he bisto lechón
que tubiera cara de cr*isma*.
El rey se puso á comer,
la Gallarda á hacer la *cama*.
El rey que estaba comiendo
bien todo lo repar*ara*:
entre culchón y culchón
y entre almogada y almog*ada*
bió meter un cuchillo de oro
cabecera de la *cama*.
Se echaron los dos juntos
con muchísima alegr*ía*.
A eso de la media noche
la Gallarda se rebolbía.
— ¿Qué buscas ahí, Gallarda?
¿Qué buscas ahí, mi bida?
— Busco mi rosario de oro
que en la cabecera lo tenía.
Metiéralo por el pecho,
por la espalda le salía.
Dió la buelta pa la casa
onde el portero bibía.
— Abreme aquí, portero!
Abreme aquí mi bida!
— No lo hiciera yo, non,
por cuanto nel mundo había:
si la Gallarda lo sabe
mi bida tendré perdida.
— Abreme aquí, portero!
Abreme aquí, mi bida!
Non tengas miedo á la Gallarda
que ya queda recogida.
— ¡Muchas gracias, el buen rey,
la madre que lo paría!
Que muchos hombres de bien
aquí perdieron la bida.

(Carmen).

1) *Men. Pidal* har samma ord.

2) dubbelform till '*nel*.

X

El impidriado 1) de Roma
Tenía una hija bastarda,
camarada 2) de la reina
que la biste y la calza.
Su padre la quiere mucho,
más que á su hija la trata.
La pretenden ricos condes,
ricos condes de gran fama.
El que más la pretendía
era Don Pedro de Jaraba:
de día ronda su puerta,
de noche guarda su casa.
No le podía hablar sola
nin tan solo una palabra.
El domingo ante misa
al romper el alborada
la bió asoma'se al balcón.
— Doncellina bien hallada,
tus creencias 3) y las mías
al cabo darán binganza 4):
si las tuyas eran muchas,
las mías lleban bintaja.
— Para el domingo que biene
armará el rey fuego de caña (!) 5):
saldrá V. bien priparado,
Don Pedro, á la batalla.
Llebarás el freno de oro,
las herraduras de plata,
zapato alparagatita,
liga negra, media blanca.
Llebarás un toro fuerte
con braza y media de asta.
Como ella le había adbertido
ha ganado la batalla.
— Pida pida, caballero,
no seas corto nel habla.
No me pidas á Sebilla,
nin me pidas á Granada,
ni me pidas la corona
que sin ella no soy nada.
— Yo no le pido á Sebilla,
ni le pido á Granada,
ni le pido la corona,
para mí no bale nada.
Lo que le boy á pedir,
lo tien dentro de su casa:
por esposa y por mujer
la siñora Doña Juana.
— Si me pides á mi reina.
te la doy de mejor gana.
— Como es palabra de rey
no puede ser rebuquiada
— Te meteré de trinchante
de las mesas de mi sala.
— Yo no quiero ser trinchante
de las mesas de tu sala:
lo quiero ser de las mías
que las tengo allí en Granada.
Llebó cuatro papagayos
metidos en cada manga.
¡Bálgame nuestro Siñor!
¡Bálgame la Birgen santa!
(Antonia)

XI

Un domingo fuí á misa,
nunca pude descansar.
Me cogí la carabina
y al monte me fuí cazar.
Yo la caza no la he bisto,
nin tampoco qué cazar,
si no una blanca palomba
en un alto palumbar.
Nos tratámos de casar juntos
sin saber su boluntá,
y su padre que lo supo
la trató de retirar
'nel cuarto de la alta torre
donde no le puedo hablar.
Otro día por la mañana
'nel balcón la bí asomar.
Ella mira y yo miro
y ella comienza á llorar,
— No llores, blanca palomba,
no tienes por que llorar:
los tus padres y los míos

1) tydligen en förvridning af emperador. 2) bör väl vara »camarera». 3) tydligen för »querencias». 4) ? 5) juego de cañas!

junto los he bisto hablar,
por lo que les comprendía
junto nos quieren casar.
Los tus hijos y los míos
armanus se han de llamar,
bistirán de paño fino,
calzarán de cordobán,
beberán del mesmo bino,
comerán del mesmo pan.

(Carmen)

XII

Yo casar, bien me casara
como todas las demás,
pero galán de mi gusto
yo no lo puedo encontrar.
Si es pequeño, un gabinete [1]),
que á todas las partes ba,
ya si es grande, una pantasma,
que sobra por donde ba.
Ya así, más bale, querida,
solterina por casar.

(Antonia)

XIII

Por las calles de Madrid
se pasea una romera.
El rey que la bía yir sola
se bajara á hablar con ella.
— ¿Onde bas tu, romerita,
tan sola por esta tierra?
— Boy á Santiago de Galicia
á cumplir una primesa
que me han dejado mis padres
cuando era nena piquena.
— Déjese V. de eso, siñora,
ben á comer á mi mesa.
— No lo hiciera yo, non,
por cuanto 'nel mundo hubiera.
Se marchó el buen rey pa casa,
más triste que noche negra.
Mandara poner la mesa,
bindita cosa comiera;
mandara escancia'le bino,
bindita gota bebiera.
Le preguntó un paje suyo
porqué tiene tanta pena,
si es por padre, si es por madre,
si es por gente de su tierra.
— Ni es por padre, ni es por madre,
ni es por gente de mi tierra:
es por una romerita
que no he bisto otra como ella.
Si me la fueras á buscar,
antes que ninguna cosa fuera.
— Diga diga, el buen rey,
dígame qué señas lleba.
— Lleba saya sobre saya
y un jubón de rica tela,
lleba zapato pegado
y la media de seda
y una capa toledana
mejor que la de la reina.
'Chara á andar el paje suyo
camino de Sierra Morena.
La encontró tomando el fresco
debajo de una olibera.
— ¿Dónde bas tú, suldadito,
tan solo por esta tierra?
— Bengo por mandado de mi amo
que bayas comer á su mesa.
— Dígale V. al buen rey,
si él es rey de sus bajacius [2])
yo soy reina de cielo y tierra.
¡Bálgales Dios á los hombres!
que trabajo Dios les diera:
cuando biene una moza guapa,
todos se enamoran de ella.

(Carmen)

XIV

Mañanitas de San Juan
cuando suena la alboriada,
dichoso dél que madruga
á coger la flor del augua:

1) ? (måhända för canivete cañivete, då med bet. af ett litet ting i allm.?)

2) ? (*Men. Pidal* har här *vasallos*, hvaraf Carmens form kunde vara en förvridning, möjligen under inverkan af bajá).

está la Birgen María
en silla de oro sentada.
A priesa á priesa se biste,
á priesa á priesa se calza,
por la escalerita abajo
muy menudito trillaba [1]).
— Bien benida, doncellina,
bien cortesa y bien hablada.
Para ser hija de un rey
bienes mal acompañada.
— Los condes fueron á misa
los duques fueron á caza:
yo á que bengo, siñora,
á coger la flor del augua.
— ¿En qué la has de llebar, bida?
¿En qué la has de llebar, alma?
— Yo la tengo de llebar
en puntas de mi delgada [2]).
La Birgen como es piadosa,
le dió una jarra de plata.
Y despues le preguntó
si ha de ser monja, si casada.
— Casadina sí por cierto
y muy bien afeicionada.
Has de tener tres hijos,
todos jugarán á la espada:
uno ha de ser rey de Sebilla,
otro ha de ser rey en Granada,
el más chiquitinu dellus
será príncipe de España.
Y despues de todo eso
tendrás la gloria ganada.

(Carmen)

XV

Boces daba el marinero
que se ahogaba, que se ahogaba!
El demonio que non duerme
atsí [3]) se tsi priparaba.
— ¿Qué me da V., marinero,
si le saco de tanta agua?
— Doute todos mis nabigos [4])
cargaditos de oro y plata.
— No te quiero tus nabigos,
nin tu oro, nin tu plata:
déjame l'alma mandada
cuando deste mundo bayas.
— Reniego de tí, demonio,
que á tí non te debo nada:
l'alma la dejo al mi Dios,
que bien cara tsi custara;
el curazón á San Pedro,
las puertas del cielo me abra;
el cuerpo á los peces
porque me muero en el agua.
¡Dichoso del marinero,
pa los cielos caminaba!

(Antonia)

XVI

Atinción pido, siñores,
pa esplicar el nacimiento
del hijo del eterno padre
á este sagrado templo

A este sagrado templo
benimos cuatro doncellas
á esplicar el nacimiento
del rey del cielo 'na tierra.
De casa de Zacarías
salió la sagrada reina
acompañando á su esposo
y luego á su casa llega.
Reparó un día José
lleno de congoja y pena
para el bientre de su esposa
y entre sí á decir comienza:
— ¡O Dios imenso Irrael!
¿qué nobedades son estas?
Mi esposa beo priñada
anque no se si lo crea.
Que los dos hicimos boto
de castidá, cosa cierta,
mas yo la beo priñada
¡mi Dios y qué horrible pena!
Muchacha pobre sin padres,

1) åtm. port. *trilhar* betyder också »gå».
2) *Men. Pidal* har samma ord och förklarar »camisa fina».
3) allí, *Ant.* p. 34.
4) navíos, jfr *Ant.* p. 36 not.

el cielo te faborezca:
yo no puedo hacerlo menos
que tenerlo á mucha fruenta [1]).
Tengo de yirme á un desierto
donde gente no me bea
y allí pasaré la bida
y no esperar penitencia.
Tengo retirarme al sueño
mientres la hora se acerca.
Apenas José dormía,
se puede decir que apenas,
llegó el arcángel Gabriel:
— ¡Alegra, José, despierta!
Recibe tu casta esposa
y buelbe en gozo tu pena,
que ese dibino priñado
obra es de la onipotencia:
biene á salbar á Irrael
por cuantos siglos se espera.
Ponle por nombre Jesús —
¡alegra, José, despierta!
El se mira y se admira,
el adora y reberencia.
Se fué al cuarto donde estaba
y de un instante la encuentra
en un subirano estasis
rodiada de refulgencia.
— Yo si te hubiera dejado
¡qué altragerias [2]) me binieran,
esposa del alma mía
ya tan rigalada prenda!
Cumplidos los nuebe meses
mandó editos el Cesar
que los padres de familia
á pagar un censo bengan,
cada uno de su ciudad
donde fué su descendencia.
San José era de Belén
y por eso hizo fuerza
el yir á pagar allí
y á su esposa le dió cuenta.
. . . .
. . . . [3])

Nació el redentor del mundo
quedando siempre doncella.
Se reclinó en un preselbe [4])
cuando por los aires suena
dos músicas celestiales,
cantando dibinas letras:
— ¡Gloria á Dios en las alturas
y paz al hombre en la tierra!
Por oro la caridá,
por mierra [5]) la penitencia
para que nos dé su premio
y despues la gloria eterna.

Y con esto dimos fin
al nacimiento de Cr*isto.*
¡Quédate con Dios, Siñora,
hasta el día del baut*izo*!

(Antonia)

XVII

Camina la Birgen santa,
camina para Belén.
En el medio del camino
le pide el nenu beber.
— Non bebas aquí, mi hijo,
non bebas aquí, mi bien:
que bajan los rios turbios
y no se puede beber.
Allá en aquel alto
había un berde naranjel.
El pastor que le guardaba
era ciego que no be.
— Dame, ciego, una naranja
para el niño entretener.
— Entre, señora, en la güerta,
coja las que ha menester.
Le cogiera de una en una,
de rosas de tres en tres.
— ¿Quién es aquella siñora?
¿Quién es aquella mujer?
¡Es la reina de lus cielus
que camina pa Belén!

(Carmen)

1) afrenta. 2) olyckor, jfr *Ant.* p. 58.
3) Ett blad (c. 20 rader) har här förkommit af mina anteckningar.
4) pesebre. 5) mirra.

Anmärkningar.

I. *Menéndez Pidal*[1]) har två ast. uppteckningar (I, II) af denna romans, hvaraf en långrandig redaktion förekommer i flera af de älsta spanska samlingarne (se *Duran*[2]) n:o 606) och som citeras i D. Quijote (II, 33). — I min uppteckning nämnes hjälten flera gånger uttryckligen vid namn såsom D. Rodrigo, hvilket icke är fallet i någon af M. P:s. Början af min variant (*D. Rodrigo fué á caza* etc.), som skiljer sig från M. P:s, är en af dessa allmänna uppslagsinledningar, som blifvit stående och gå igen i flera olika romanser: se t. ex. M. P. XX och XLVI och *Duran* 295, 296, 364, 691 o. s. v. (För öfrigt är ifrågavarande inledning, som bekant, ett på många håll i folkpoesien återkommande uppslagsmotiv — jfr t. ex. den allmänna svenska beväringsvisan »En skön jägare gick sig att jaga»!)

II. M. P. har tre exemplar (III—V) af denna sedan gammalt kring hela halfön mycket populära romans. — De inom klammer satta vv. 1—6 och 7—13 höra naturligen till andra romanser (jfr härmed hvad *Duran* under 372 anmärker om de traditionella romanserna i Andalusien: de äro »casi todos una mezcla de trozos más antiguos aplicados á diverso asunto»). Den första stumpen återfinnes hos *Duran* 372 och 1453—54. Den andra förskrifver sig tydligen närmast från ett exemplar af M. P:s XXV—XXVI. Förmodligen har man att skrifva denna hoplappade början blott och bart på min meddelerskas räkning (alla M. P:s varianter börja med min v. 14). Deremot är det väl möjligt, att de heller icke hithörande, coplaartade vv. 82—85, som dock något så när passa i stycke, på detta ställe bruka sjungas i trakten; hos M. P. saknas de emellertid (deremot ha slutversarne i hans VIII alldeles samma innehåll, fast annan assonans).

III. M. P. VI, VII (VIII). — VV. 57—62 i min var. ha tydligen bättre plats i M. P:s VI.

IV. M. P. IX och X.

V. M. P. har två exemplar (XV, XVI) af denna intressanta romans, hvaraf *Milá y Fontanals*[3]), n:o 250, ger några katalanska uppteckningar, hvilkas början afviker från de asturiska. VV. 74—81 i min var., hvilka icke finnas hos M. P. och i själfva verket passa mindre väl i stycke, ha sin gifna motsvarighet i denna de kat. varianternas början (*Milá* v. 10—13). Replikerna v. 29—32 i min uppt., hvilka heller icke finnas hos M. P., återfinnas likaledes hos *Milá* — samma repliker har annars M. P:s XXXIV, motsvarande *Durans* »La infantina» etc., från hvilken senare i själfva verket *Milás* ifrågavarande romans lånat åtskilligt.

1) *Colección de los viejos romances que se cantan por los Asturianos* etc. (Madrid 1885). — Jag inskränker mig här hufvudsakligen att hänvisa till denna samling, i hvars noter ytterligare hänvisningar återfinnas.

2) *Romancero general* (i Ribadeneyras *Biblioteca de Aut. Esp.*).

3) *Romancerillo catalan* (Barcelona 1882).

VI. M. P. XXIII, XXIV. — Uppslagsraden i min variant icke i M. P:s motsvarande, men deremot i hans XIV och XXXIX.

VII. M. P. XXXV, XXXVI (en af honom icke känd gal. uppteckning hos *Ballesteros* [1]) III p. 262). — Detta är den enda romans, som jag har i två uppteckningar efter både Antonia och Carmen. Som synes äro varianterna ganska betydliga, oaktadt de båda byarne ligga på blott omkr. en mils afstånd från hvarandra. Påfallande är, att de par-assonerade vv. 70—71 i A gå igen i B 56—57.

VIII. Denna romans finnes ej ss. enskild i M. P:s samling. Deremot ingår största delen deraf i hans XLII, hvilken torde vara en kontamination af min och M. P:s XXXVIII—XLI.

IX. M. P. LI—LIII. — Assonansbytet vv. 40—47 är påfallande.

X. M. P. LV—LVII. — Början af min var. afviker från dessa och kan jämföras med M. P:s XXII och LXIX. Den är för öfrigt i det hela rätt illa medfaren. Det kuriösa namnet på hjälten, D. Pedro de Jaraba, är förmodligen en reminiscens af »los toros de Jarama», som nämnas i M. P:s varianter!

XI. Icke los M. P. Början påminner om den likaledes lyriska 317 hos *Milá* (jfr äfven ofvan under I).

XII. Icke hos M. P. Måhända ett fragment af en längre.

XIII. M. P. LXIV och LXV. — Passagen v. 23—26 i min var. återfinnes i M. P:s LXXIII, der den utan tvifvel ursprungligen hör hemma: ett exempel bland många på, hur lätt versar från en romans kunna komma in i en annan.

VIV. M. P. LXX—LXXII.

XV. M. P. LXXVII (en annan ast. uppteckning hos *Giner Arivau* [2])). — V. 5 titulerar djäfvulen den drunknande sjömannen för *usté*, och samma tilltalsord förekommer i mina texter på flera andra ställen (t. ex. V, 35), der det passar »como perro en misa» — mer än en gång torde mina jäntor ha användt det blott för att visa sig fina.

XVI. Icke hos M. P. — Enligt Antonias uppgift sjunges denna sång i kyrkan om julnatten af flickorna i byn (jfr »grensången» nedan under Coplas N:o 62—72). — Början (som dock är något oredig och egentligen öfverflödig) och slutet ha form af fristående coplas. Af den egentliga sången lämnar *Fernan Caballero* [3]) en med min delvis ordagrant lika, men ännu mycket långrandigare andalusisk uppteckning, i hvilken t. o. m. den sökta parentesen v. 35 går igen: förmodligen förskrifva sig båda från en yngre tryckt källa.

XVII. M. P. XC (af honom ej anmärkta andal. uppteckningar hos *Fern. Caballero* l. c. och *Marin* [4]) n:o 6505). *(Fortsättes).*

---

1) *Cancionero pop. gallego*, I—III (Madrid 1885—86).
2) *Folklore de Proaza* i *Bibl. de las trad. pop. esp.* T. VIII (Madr. 86).
3) *Cuentos y poesias pop. andal.* (Leipzig 1874), p. 259.
4) *Cantos pop. esp.* I—V (Sevilla 1882—83).

UPSALA UNIVERSITETS

ÅRSSKRIFT.

1887.

PROGRAM.

OM

POSITIV OCH NEGATIV LAGBESTÄMDHET

AF

C. Y. SAHLIN.

UPSALA 1887.
AKADEMISKA BOKTRYCKERIET
EDV. BERLING.

Om positiv och negativ lagbestämdhet.

Af

C. Y. Sahlin.

För att utmärka rättslagens skilnad från sedelagen hafva flere rättslärare betecknat den förra såsom en negativ lag i motsats mot den senare såsom en positiv lag. Med bestämningarne positiv och negativ angifves dock icke, hvad hvardera lagen i och för sig är, utan det olika sätt, på hvilket menniskan eller noggrannare uttryckt hennes vilja blifver bestämd af den ena lagen och den andra. Då det sätt, hvarpå viljan är bestämd af lag, är hennes lagbestämdhet, blifver sålunda hennes bestämdhet af sedelagen hennes positiva och hennes bestämdhet af rättslagen hennes negativa lagbestämdhet.

Vår uppgift är att söka utreda betydelsen af positiv och negativ lagbestämdhet, hvarvid vi dock, då skilnaden mellan båda blifvit uppstäld med afseende på praktiska lagar inskränka oss till det praktiska området. Vi komma således icke att undersöka, om skilnaden mellan positiv och negativ lagbestämdhet samt mellan positiv och negativ lag har någon betydelse äfven för teoretiska lagar. Deremot räkna vi till vår uppgift att särskildt undersöka, huruvida skilnaden mellan rättslagen och sedelagen kan eller icke kan hänföras till motsättningen mellan positiv och negativ lag och lagbestämdhet. I sammanhang med betydelsen af motsatsen mellan dessa vilja vi ock söka bestämma omfattningen af denna motsats.

Till inledning behöfva vi sammanställa de ifrågavarande bestämningarne med några andra.

Först taga vi då i betraktande andra bestämningar, genom hvilka man från andra synpunkter skiljer rättslagen och sedelagen från hvarandra. Man säger sedelagen vara icke blott positiv, utan äfven befallande och konstitutiv, och rättslagen icke blott vara negativ, utan äfven förbjudande och permissiv. Då hvardera lagens nu angifna bestämningar stå hvarandra så nära, att sammanblandning lätt uppkommer, anse vi oss för den mera noggranna uppfattningen af de bestämningar, som vi skola undersöka, behöfva i korthet angifva, hvad som enligt vår mening bör förstås med hvar och en af alla dessa nära beslägtade bestämningar.

Positiv är sedelagen, såvida han fastställer en högsta bestämningsgrund, en maxim eller högsta grundsats, såsom den enda, genom hvilken det rätta handlingssättet för viljan är möjligt. Befallande är sedelagen, såvida han gifver ett motiv, hvilket såsom det enda för viljan giltiga motivet har karakteren af en ovilkorlig fordran och af viljan fordrar ett visst handlingssätt såsom det enda, genom hvilket lagens fordran kan uppfyllas. Konstitutiv är sedelagen, såvida han stadgar det rätta handlingssättet såsom det enda, i hvilket viljan kan vinna och ega objektiv verklighet eller komma till fullständig bestämdhet eller individualitet.

Negativ är rättslagen, såvida han fastställer en högsta bestämningsgrund, en maxim eller högsta grundsats, genom hvilken bestämmes den gräns, inom hvilken den under rätten eller det publika samhället subordinerade menskliga viljan eger frihet att utöfva sin magt på det yttre i förhållande till andra personer. Förbjudande är rättslagen, såvida han gifver ett motiv, hvilket af viljan fordrar afhållelse från hvarje sådant handlingssätt, som kränker annan persons rätt och derför är rättsstridigt. Permissiv är rättslagen, såvida han auktoriserar alla inom de satta rättsgränserna liggande möjliga handlingssätt och derigenom stadgar en yttre rättsordning, som för hvarje under rätten subordinerad vilja eger objektiv giltighet.

Endast i förbigående må det anmärkas, att positiv lag i motsats mot negativ icke i betydelsen har något sammanhang

med positiv lag i motsats mot rationel. Detta förhållande visar sig tydligt af den mot den negativa lagen motsatta positiva lagens ofvan angifna betydelse.

Dernäst vilja vi fästa vår uppmärksamhet vid två särskilda fall, i hvilka bestämningarne positiv och negativ förekomma, nemligen först det, då man skiljer mellan frihet i negativ och i positiv bemärkelse, och sedan det, då man säger den praktiska verksamheten hafva en negativ sida och en positiv.

Med frihet i negativ bemärkelse förstår man i allmänhet oberoende af något, med frihet i positiv bemärkelse magt till val mellan en bestämnings upptagande eller förkastande eller ock mellan olika möjliga bestämningar. Sammanställer man nu dessa olika former af frihet med de båda olika formerna af lagbestämdhet, så finner man, att den lag, som bestämmer viljan negativt, gifver henne handlingsfrihet emot andra, och följaktligen frihet i negativ bemärkelse, och att den lag, som bestämmer viljan positivt, gifver henne en ny magt till handling och följaktligen en form af frihet i positiv bemärkelse. Derföre, och emedan inom viljans område lagbestämdhet alltid tillika är frihet, måste den negativa lagbestämdheten alltid tillika vara frihet i negativ bemärkelse och den positiva lagbestämdheten alltid tillika vara frihet i positiv bemärkelse.

Negativ säges den praktiska verksamhet vara, som går ut på undanrödjande af hinder för viljans magt, positiv åter den, som har till sin uppgift att inom sin verkningskrets förverkliga något godt, som är en form af frihet och derföre icke utan fri verksamhet kan komma till aktualitet hos och för viljan. Genom den negativa sida, som ligger i all praktisk verksamhet, har denna alltid till sin uppgift att undanrödja hindren för den grad af aktualitet, som viljan söker uppnå eller bemödar sig om att bibehålla, och detta är tydligen att eftersträfva frihet i negativ bemärkelse, hvilken utgör förutsättningen och vilkoret för hvarje form af frihet i positiv bemärkelse. Såsom åsyftande negativ frihet går ock den negativa praktiska verksamheten ut på att hos den mot henne stridande och för henne hinderliga verksamheten göra sin lag

gällande såsom negativt bestämmande lag och derigenom åt henne gifva negativ lagbestämdhet. Genom sin positiva sida åsyftar deremot all praktisk verksamhet förverkligande af ett godt, hvilket såsom en form af praktisk funktion i sig innebär positiv frihet. Häri ligger ock, att all praktisk verksamhet genom sin positiva sida söker göra sin lag såsom positivt bestämmande lag gällande hos den verksamhet, som hon med sig införlifvar, och sålunda åt denna gifva positiv lagbestämdhet.

De sista bestämningar, som vi inledningsvis behöfva vidröra, äro det lägre och det högre såsom betecknande olika former eller grader af praktisk verksamhet och verklighet. Rörande dessa hafva vi först att framhålla, att det lägre visserligen å ena sidan utgör en oumbärlig förutsättning för det högre, men å andra sidan genom sin tendens till sjelfbibehållelse mot det högre utgör ett hinder för det högres framträdande och såsom sådant strider emot detta. Häraf följer att viljan, såvida hon söker uppnå en högre form eller grad af praktiskt lif, alltid måste söka att genom strid vinna seger öfver det lägre och beherska det, så att det hinderliga hos detsamma hålles undertryckt till den grad, som fordras. Detta är tydligen att mot det lägre rikta viljans negativa praktiska verksamhet och söka göra viljans lag såsom negativ gällande för det lägres verksamhet och derigenom åt viljan förvärfva negativ frihet eller frihet från beroende af det lägre. Men vidare måste det å andra sidan framhållas att viljan behöfver det lägre såsom organ för det högre, och att hon derföre måste söka ombilda det lägre så, att det kan tjena det högre och verka för dess bibehållelse och utveckling. Detta kan icke ske, utan att viljan söker göra sin högre lag gällande såsom positiv lag för det lägres verksamhet och derigenom åt detta lägre gifver en högre form af positiv frihet eller af praktiskt lif och åt sig sjelf och det högre förvärfvar objektiv verklighet i större omfattning eller ett mera fullständigt individuelt lif. Då nu menniskans praktiska verksamhet förutsätter utvecklingen, framträder inom detsamma alltjemnt förhållandet mellan högre och lägre former eller grader, och

derföre blifver all praktisk verksamhet en vexelverkan mellan något lägre och något högre, hvilken kan vara och alltid i någon mon är en strid dem emellan, men ock kan vara en på deras rätta ställning till hvarandra genom det lägres behöriga subordination och organisation grundad samverkan under det högres ledning. På grund häraf återfinnes i hvarje moment af praktisk verksamhet något lägre och något högre i sådant förhållande, som innebär både positiv och negativ lagbestämdhet. I hvarje sådant förhållande är den negativt bestämmande lagen i sig sjelf det högres lag, hvilken negativt bestämmer det lägre genom att bestämma den gräns, inom hvilken det lägre får verka fritt och kan göra det utan att hindra eller störa det högres fria verksamhet.

I det förhållande mellan de lägre och de högre formerna af menniskans praktiska lif, som nu angifvits, är anledning gifven till undersökning om de bestämningar, genom hvilka positivt och negativt bestämmande lagars förhållande fullständigare kan fattas, och om den omfattning, som tillkommer detta förhållande. Särskildt med afseende på rättslagen och sedelagen visar det sig vara behöfligt att undersöka, om det utan inskränkning gäller, att rättslagen för menniskan är negativ och gifver henne blott negativ lagbestämdhet, och att sedelagen för henne är positiv och gifver henne en fullt uttömmande och all blott negativ lagbestämdhet uteslutande positiv lagbestämdhet.

För att utföra undersökningen om förhållandet mellan positivt och negativt bestämmande lagar och mellan den positiva och negativa bestämdhet, som genom dem gifves, finna vi lämpligast att börja med redogörelsen för detta förhållande sådant det framträder inom den lägre eller sinliga viljans område och sedermera fortgå till den förnuftiga viljan såsom bestämmande den sinliga och till de olika formerna af förnuftig vilja den sedliga, rättsliga och religiösa.

Till en början måste vi till besvarande uppställa den frågan, om det hos den sinliga viljan, när denna betraktas såsom blott sinligt bestämd, finnes någon praktisk lag. Fattar

man lag i sträng och egentlig bemärkelse, så måste det erkännas, att endast förnuftet, icke det sinliga kan vara lag, och att sålunda all lag är förnuftig. Särskildt måste detta erkännas med afseende på den praktiska lagen, hvilken gäller för menniskans vilja och således har karakteren af personlig bestämning hos menniskan såsom person. Vidare måste det erkännas, att om det sinliga i sträng mening eller så mycket som möjligt skulle fattas för sig skildt från förnuftet, så skulle man icke öfverhufvud och allraminst inom det praktiska lifvet kunna finna någon lag. Men då det hos menniskans sinliga vilja finnes afsigtlighet i hennes verksamhet, och då i följd häraf denna sinliga vilja har någon, om ock blott relativ, konstant bestämdhet, genom hvilken hon reglerar och bestämmer, om ock blott till en viss grad, det hos henne gifna tillfälliga och vexlande, kan man icke frånkänna henne all lag och lagbestämdhet. Att hennes lag likasom hela hennes formela personlighet har sin grund i hennes förnuftighet och utgör en lägre och ofullkomlig form af hennes förnuft, antaga vi, och vi finna deri skälet, hvarför man, om ock endast i oegentlig mening, kan tala om den sinliga viljan icke blott såsom lag, utan äfven såsom karakter och öfverhufvud såsom förmåga.

Visserligen kan man äfven hos den sinliga instinkten och begärförmågan söka förhållanden, som innebära något slags praktisk lagbestämdhet, hvilken kan vara antingen positiv eller negativ, men då en mera egentlig och märkbar praktisk lagbestämdhet först hos den sinliga viljan i högre bemärkelse kan urskiljas, börja vi vår undersökning med henne.

Det material, på hvilket den sinliga viljan närmast och omedelbart riktar sin verksamhet, utgör en mångfald af begär. Dessa begär äro sjelfva verksamma, och deras verksamhet blifver väsentligen bestämd af viljans på dem riktade verksamhet. Från en sida sedd visar sig den bestämdhet, som begärens verksamhet får af viljans, såsom en lagbestämdhet. När viljan frigör sig från begären, och likaså när hon tager magt öfver dem, bestämmer hon deras verksamhet efter sin lags fordringar och gör denna lag gällande för deras verk-

samhet. Begärens verksamhet blifver då bestämd af två lagar, först af begärens eller begärförmågans egen lag och sedan af viljans. Sådant måste förhållandet vara vid allt underordnande af ett lägre under ett högre. Faktiskt visar sig detta förhållande mellan begären och viljan genom behofvet af herravälde öfver begären för möjligheten af ett planmässigt ordnadt sinligt lif. Begären ordna sig icke af sig sjelfva till ett sådant lif i så hög grad och i så stor omfattning, som viljan fordrar. Det är viljan, som genom sin ordnande och konstitutiva magt gör menniskans sinliga lif till ett sammanhängande och helt lif, så vidt ett sådant inom sinlighetens verld är möjligt. Men om man med afseende derpå, att hvarje förmåga måste hafva sin egen lag, som leder hennes verksamhet, skiljer mellan begärförmågans lag och den sinliga viljans, så måste man dock å andra sidan med afseende derpå, att menniskans sinliga praktiska förmåga i det hela är en enda förmåga, i hvilken den sinliga viljan och begärförmågan ingå, fatta och fasthålla, att denna praktiska förmåga har en enda lag, af hvilken all hennes verksamhet, högre eller lägre, bestämmes och ledes. I samma mening, som man säger tankelagarne å ena sidan vara förståndets lagar och å andra sidan hela den teoretiska förmågans eller kunskapsförmågans lagar, måste man ock säga den sinliga viljans såsom lagar framträdande maximer eller grundsatser å ena sidan vara den sinliga viljans, å andra sidan hela den sinliga praktiska förmågans eller handlingsförmågans lagar.

För att närmare bestämma förhållandet mellan den sinliga viljan och begären, skola vi först taga i betraktande den negativa sidan i detta förhållande, den genom hvilken viljan skiljer sig från begären. I allmänhet gäller det, att hos menniskan hvarje högre form af en förmåga kommer till verklighet genom abstraktion eller inskränkning till en mindre del af innehållet än den i den lägre formen gifna eller ock till en del af det hela. Mer än ett vilkor för upphöjelsen är icke denna inskränkande abstraktion, men ett oundgängligt vilkor är hon. Den mindre delen, på hvilken reflexionen riktas, af-

skiljes från förbindelsen med det uteslutna och frigöres från beroendet af detta, visserligen icke fullständigt, men så mycket, som fordras för det högres sjelfständighet eller frihet i negativ bemärkelse. Så måste ock den sinliga viljan för att komma till verklighet afskilja en del af innehållet hos begären från det öfriga och frigöra denna del, hvilken blifver viljans eget innehåll, från beroendet af detta öfriga, och denna frigörelse måste sträcka sig så långt, som fordras för viljans sjelfständighet eller negativa frihet. Men då begären hafva magt och äro verksamma, sätta de sig på grund af sin tendens till sjelfbibehållelse till motvärn mot viljan och lägga hinder i vägen för hennes frigörelse. Detta sker dels derigenom, att ett begär genom sin häftighet eller sin ihärdighet hotar att vid sig binda viljan och undertrycka henne, dels derigenom, att begären genom inbördes strid och söndring väcka oro och vålla sönderslitenhet i menniskans sinne och sålunda förhindra det lugn och den sammanhållning, som fordras för det högres utveckling. För sitt eget bestånd måste derföre viljan undertrycka begären till en viss grad och derjemte bringa dem till ordning och skick genom att för hvart och ett bestämma den omfattning, inom hvilken det får göra sig gällande, och efter den gifna bestämningen hålla dem inom behöriga gränser, så att de hvarken störa hvarandra eller viljan. Nu finnes det icke något begär, som icke behöfver i någon grad nedsättas och begränsas för att icke utgöra ett hinder för viljans frihet. Visserligen är den sinliga viljan såsom sinlig bunden vid det sinliga, och visserligen kan hon icke vilja något annat godt än det sinligt goda eller den sinliga lycksaligheten, men det finnes likväl icke något sinligt begär, som utan nedsättning till graden och inskränkning till omfattningen kan af viljan upptagas och göras till hennes maxim. Upptagandet och genomförandet af ett enda sinligt begär såsom den sinliga viljans högsta och alltigenom bestämmande maxim skulle tydligen icke leda till den sinliga lycksaligheten, utan tvärtom vålla disharmoni och sönderslitenhet. Derföre måste den negativa verksamhet, genom hvilken viljan

frigör sig från begärens hämmande och störande inverkan, sträcka sig till alla begär, och det finnes derföre icke något begär, som icke blifver föremål för den negativa verksamhet, genom hvilken den sinliga viljan gifver negativ lagbestämdhet åt begären för att vinna och bibehålla sin egen negativa frihet eller sin sjelfständighet.

Huru långt än den sedliga viljan kan komma att gå i begärens undertryckande och begränsning, så finnes det dock alltid en positiv sida i förhållandet mellan dem och henne. Hon är visserligen riktad på den sinliga lycksaligheten i det hela, men denna eger icke någon verklighet i och för sig, utan endast i och genom en mångfald af särskilda begär. Derföre måste viljan för sin egen verklighets skuld upptaga begär och vilja det, som de upptagna begären åsyfta, om ock blott till en viss grad och i en viss omfattning. Till verklighet hör nemligen icke blott sjelfständighet, utan äfven fullständig bestämdhet, och det goda, hvilket utgör viljans föremål och syftemål, måste för att vara verkligt icke blott ega frihet och sjelfständighet eller vara ändamål i sig sjelf och eftersträfvas för sin egen skuld, utan äfven vara tillräckligt att fylla menniskans behof, hvartill fordras, att det har objektivitet eller fullständig bestämdhet eller individualitet. Den vilja, som vill det sinligt goda i det hela eller den sinliga lycksaligheten, har ingenting annat än begären, genom hvilket hon kan söka och vinna tillfredsställelse. Tillfredsställelsen kan endast blifva ofullkomlig och ofullständig, ty det lägre kan icke gifva full tillfredsställelse åt det högre, och det yttre medför alltid inskränkning för det inre. Att likväl den sinliga viljan till en viss grad och i en viss omfattning kan finna tillfredsställelse i och genom begären, det beror först och främst derpå, att begären och den sinliga viljan såsom hörande till en och samma förmåga, den sinliga praktiska förmågan, måste hafva någon artlikhet med hvarandra, och för det andra derpå, att begären äro högre och lägre och derigenom till en del mera likartade med viljan samt hvar för sig hafva en högre sida och en lägre och äro bestämbara ge-

nom viljans magt till den högre sidans upphöjelse och den lägres nedsättning. På grund af dessa förhållanden kan den sinliga viljan ombilda begären. Hon kan inom begärens sfer införa en sådan ordning att de till sin art högre begären komma att sättas öfver de lägre, och hon kan hos ett särskildt begär införa en likadan ordning för dess olika momenter. Denna viljans ordnande verksamhet är tydligen en annan än den, som utöfvas endast genom inskränkning och begränsning. Hon är en positiv praktisk verksamhet, ty genom henne bringas till verklighet ett godt hos begären, som icke utan henne skulle kunna komma till. Deremot förutsätter denna den sinliga viljans på begären riktade positiva verksamhet den negativa, och det finnes intet moment i den förra, som icke i sig innebär ett moment af den senare. Strängt taget finnes det väl icke heller något moment af den negativa verksamheten, som icke i sig innehåller något moment af den positiva, men det är svårare att urskilja det högre i det lägre än det lägre i det högre, och derföre finnes det en mångfald af momenter hos den negativa verksamheten, i hvilka den positiva och högre sidan icke kan urskiljas och på något bestämdt sätt fattas. Den negativa verksamhet, hos hvilken den positiva sidan icke kan såsom sådan särskildt fattas, brukar man betrakta och beteckna såsom uteslutande negativ. Med anledning häraf uppstår den frågan, huru långt den sinliga viljan kan gå i sin på begären riktade positiva verksamhet. Man kan väl utan undersökning antaga att det finnes en sfer, som rymmer en mångfald af begär, på hvilka viljan icke kan utöfva något annat inflytande än det, som ligger i nedsättning och begränsning, men en något noggrannare undersökning af detta förhållande är dock af vigt för den rätta uppfattningen af skilnaden mellan den positiva och negativa lagbestämdheten.

För den nu uppstälda frågans besvarande fordras en redogörelse för den sinliga viljans förhållande till de högre begären. Det är visserligen sant, att den sinliga viljan icke kan upptaga något sinligt begär såsom sin enda maxim och göra den i denna maxim eller högsta bestämningsgrund liggande

grundsatsen gällande såsom den enda lagen för sin verksamhet. Kunde hon detta, så vore hon karakter och lag i egentlig bemärkelse, men att hon icke kan det, beror derpå, att hon i sig sjelf är formel och abstrakt, fastän hon i någon mon är bestämd genom sin bundenhet vid det sinligt goda i det hela. Men om ock den sinliga viljan icke kan i nyss angifna mening hafva en absolut högsta bestämningsgrund eller maxim, så kan hon likväl hafva ett till en viss grad och inom en viss gräns rådande begär såsom sin maxim. Ett begär göres af viljan till rådande hos henne derigenom, att hon väljer eller upptager det och införlifvar det med sig och genomtränger det med sin magt samt sätter det öfver andra begär. För möjligheten af ett sådant upptagande fordras, att begäret skall befinna sig på en högre utvecklingsgrad och derigenom vara ur den angifna synpunkten valbart för viljan eller kunna af henne till en viss grad väljas för sin egen skuld eller såsom ett sådant godt, i och genom hvilket viljan omedelbart kan vinna en viss grad af full tillfredsställelse. Under denna förutsättning kan viljan vilja det, som begäret åsyftar, och sålunda göra dess syfte till sitt syfte. Då är begäret införlifvadt med viljan, då har det sitt lif i viljan. Men å andra sidan måste viljan för att i detta förhållande vinna tillfredsställelse med sin magt genomtränga begäret, så att det är viljan, som utgör den egentliga bestämmande magten i begäret och lefver i detta. Sådant blifver förhållandet i den mon, som viljan hos begäret höjer de sidor eller momenter, som äro de i sig sjelfva högsta och derföre mest likartade med viljan. Derigenom ombildas begäret, och genom denna ombildning får det en högre form af lif och magt, än det åt sig sjelft lemnadt kan vinna. Det sålunda omskapade begäret hör då till viljans egen organism. Det utgör den yttre sidan af denna organism eller ett moment i denna yttre sida. Men till den sinliga viljans organism kräfves en sådan yttre sida, och utan en sådan kan den sinliga viljan icke hafva individualitet eller vara ett individ. Ju högre grad af innerlighet förbindelsen mellan viljan och begäret har, desto mera positiv

är den verksamhet, som viljan utöfvar på begäret, och desto större blifver ock, der icke brytning genom främmande inverkan framkallas, varaktigheten i deras förbindelse. Men huru fast en sådan förbindelse kan vara, så är hon dock såsom allt sinligt underkastad vexling och förändring. Men medan hon eger bestånd, är det med viljan förbundna begäret ett organ, genom hvilket viljan kan upptaga andra begär och göra äfven dem till sina organer. Möjligheten häraf beror på det organiska sammanhanget mellan en mångfald af begär. Genom fortgång i den nu angifna riktningen utbildar sig viljan till rikare individualitet, inom hvilken hon framträder såsom den bestämmande enheten i en mångfald af begär, hvilka i likhet med det rådande begäret höra till den yttre sidan af viljans organism, men likväl såsom hörande till denna positivt bestämmas af viljan. Häraf följer att viljan för deras verksamhet är positivt bestämmande lag, och att det sätt, hvarpå de i sin verksamhet äro bestämda af viljan, för dem är positiv lagbestämdhet. Men då bland dessa begär finnes en skilnad mellan högre och lägre, och de lägre tillika äro mera afskilda från viljan, följer ock, att de icke i samma grad och omfattning som de högre kunna vara positivt bestämda af viljans lag. Vidare finnes det äfven hos de högsta begären en lägre sida, hvilken ock är mer afskild från viljan än den högre sidan och följaktligen icke i samma grad som denna är positivt bestämd af hennes lag. Det finnes sålunda på grund af mindre innerlighet i förbindelsen med viljan icke blott hos de lägre begären, utan äfven hos de högre begärens lägre sida en negativ lagbestämdhet, som icke utgör den oumbärliga förutsättningen för hvarje form af positiv lagbestämdhet, utan beror på det yttres och lägres relativa otillgänglighet för positiv bestämning af viljans lag och på inskränktheten i viljans magt öfver begären. Men så vidt som viljan kan upptaga och med sig införlifva och med sin magt genomtränga begären, gäller det, att viljan på dem utöfvar en positiv praktisk verksamhet och derigenom åt dem gifver positiv lagbestämdhet för att i och genom dem hafva en till individualitet utbildad po-

sitiv frihet. Vidare gäller det ock, att viljan, som omedelbart kan göra endast de högsta begärens eller strängt taget det högsta begärets syften till sina, medelbart genom högre begär äfven kan vilja, hvad de lägre begären åsyfta, och derigenom gifva en stor utvidgning åt den positiva lagbestämdhetens och den positiva frihetens sfer.

Efter den nu lemnade redogörelsen för de högre begärens förhållande till viljan gå vi till besvarandet af den förut uppstälda frågan, huru långt viljans positiva verksamhet på begären sträcker sig. Med ledning af det ofvan anförda kunna vi gifva ett svar. Hon sträcker sig så långt, som viljan kan göra begärets syfte till sitt. Med andra ord kan det uttryckas så, att hon sträcker sig så långt, som viljan kan välja begären såsom innebärande ett godt, som viljan kan göra till sitt eget, eller så långt, som begären äro för viljan valbara för sin egen skuld, hvilket betyder för något i dem åsyftadt godt, som viljan omedelbart eller medelbart kan tillegna sig. Men det finnes begär, som hafva så ringa utbildning, att de till sin aktuela bestämdhet ligga nedom valbarhetens gräns i förhållande till den sinliga viljan. Att så förhåller sig följer deraf, att viljan genom abstraktion höjt sig öfver begären och sålunda dragit sig ifrån en del af det innehåll, som tillhör begärens sfer. De begär, som måste lemnas åsido, för att den sinliga praktiska förmågan skall kunna höja sig till formen af sinlig vilja och vara till i denna form, äro icke valbara för viljan. De äro så momentana och tillfälliga och så bundna vid det yttre, att de icke kunna fasthållas, icke heller hänföras till en maxim, icke heller upptagas i det yttre, som är viljans eget. Derföre blifva de ett för viljan främmande yttre. Äfven till detta yttre står viljan i något förhållande, och någon brukbarhet kan det äfven hafva för viljan, men i det hela är det just från detta främmande yttre, som viljan måste frigöra sig för att komma till aktualitet såsom vilja och bibehålla sig såsom sådan. För sin frigörelse från detta yttre måste viljan mot detsamma rikta sin negativa verksamhet för att gifva det negativ lagbestämdhet och derigenom emot detta vinna och

upprätthålla sin negativa frihet. Men äfven hos de högre begären finnes det, enligt hvad ofvan är visadt, någon sida, som endast i lägre grad kan positivt bestämmas af viljan och hennes lag, och de lägsta momenterna hos denna sida äro hos hvarje begär ett för viljan främmande yttre, från hvilket hon måste frigöra sig för att bibehålla sig såsom vilja. Inom hvarje begär finnes det sålunda en gräns mellan det valbara och det icke valbara för viljan, och åt det icke valbara gifver viljan genom sin lag endast negativ lagbestämdhet. Det är det rent godtyckliga begäret och de rent godtyckliga momenterna hos ett i andra momenter mer eller mindre stadgadt begär, som icke låta sig hänföras till någon grundsats och icke bindas af någon lag och derföre endast kunna undertryckas och begränsas.

Det resultat, till hvilket vi kommit, är hufvudsakligen följande. De sinliga begären äro bestämda af den sinliga viljans lag eller af den sinliga viljan såsom lag. Viljans tillkomst förutsätter abstraktion från en del af begärförmågans innehåll, hvilket dels betyder från några begär dels från några momenter hos hvarje begär. Den genom abstraktion eller inskränkning tillkomna viljan blifver en princip för determination eller utvidgning. Vissa begär eller momenter hos begär kunna under inflytande af viljans magt höjas, såsom viljan sjelf höjts, öfver den blotta begärförmågans sfer. Dessa blifva positivt determinerade af viljan och få af henne positiv lagbestämdhet. Andra begär eller momenter hos begär kunna icke höjas öfver den blotta begärförmågans sfer, utan höra till det nedanför viljans sfer lemnade. Dessa kunna endast negativt bestämmas genom viljans lag eller afhållas från störande inverkan på viljan och på de i hennes organism upptagna begären, hvilka utgöra viljans eget yttre, och de få sålunda af viljans lag blott negativ lagbestämdhet. Men den positiva lagbestämdheten förutsätter icke blott i det hela, utan ock i hvarje moment den negativa, och den negativa har alltid, om ock icke aktuelt eller märkbart, likväl alltid potentielt och i det dunkla något positivt moment. Den positiva lagbestämdheten,

hvilken kan benämnas inre lagbundenhet, kommer till stånd hos begären genom viljans positiva praktiska verksamhet och medför viljans objektivitet och individualitet i den form, som inom hennes sfer är möjlig. Den negativa lagbestämdheten, hvilken kan benämnas yttre lagenlighet, göres gällande för begären genom viljans negativa praktiska verksamhet och leder till viljans och hennes organers oberoende af de begär, som utgöra ett för viljan främmande yttre.

Vi hafva nu att fortgå till frågan, huruvida den lagbestämdhet, som menniskan får genom sedelagen, är alltigenom positiv, eller blott i vissa förhållanden positiv, i andra åter negativ. För att kunna söka svaret på denna fråga måste vi först fråga, hvad man egentligen menar, då man säger sedelagen vara menniskans egen lag och bestämma henne positivt. Denna fråga kan få den formen, att man vill veta, hvilken den menskliga förmåga är, som har sedelagen till sin lag, och hvilken verksamhetssfer det är, som bestämmes omedelbart af sedelagen.

Då sedelagen är en praktisk lag, måste han hänföras till menniskans praktiska förmåga, och då han är en förnuftig lag, förutsätter han för sin verklighet hos den praktiska förmågan dennas aktualitet såsom formelt förnuftig och således såsom vilja i högre bemärkelse. Men den sinliga viljan, som af sig sjelf icke vill och icke kan vilja annat än det sinliga, kan icke vara sedelagens subjekt eller den förmåga, som har honom till sin lag. För att kunna hafva sedelag måste menniskan såsom vilja frigöra sig eller rena sig från sinligheten och höja sig till magt öfver henne. Den öfver sinligheten höjda viljan är närmast den moraliskt fria viljan, hvilken äfven betecknas såsom den abstrakt fria viljan, emedan hon genom den högsta möjliga abstraktion dragit sig tillbaka från hvarje genom ett visst innehåll specificerad bestämningsgrund eller maxim och sålunda gått inom sig sjelf. Derföre är hon ock tillgänglig för förnuftig bestämdhet. Hon har vunnit det oberoende af det sinliga innehållet och den sjelfständighet mot detta, som är den oumbärliga förutsättningen för magten till val mellan

sinlighet och förnuft såsom möjliga eller valbara bestämningsgrunder. Hon kan då ock för sig stifta sedelagen såsom en förnuftslag eller en praktisk lag i egentlig bemärkelse, en lag, som icke är abstrakt och generel, utan konkret och individuel. Då är hon ock sedelagens subjekt eller den förmåga, som har sedelagen till sin rätta lag och genom sitt fria beslut och sitt besluts utförande kan göra denna sin rätta lag gällande i sitt lif. Att nu förnuftslagen och i första hand sedelagen är den moraliskt fria viljans i sig sjelf rätta lag, det följer af den tendens till sjelfbibehållelse, som hos henne liksom hos hvarje förmåga måste finnas. Huru abstrakt denna vilja må vara, så har hon dock sin egendomliga karakter i och genom den grad af frihet och magt, som tillhör henne. Väljer hon sinligheten till sin bestämningsgrund, och gör hon denna till sin lag, så sjunker hon i och med detsamma ned till en lägre grad af frihet och magt. Väljer hon åter förnuftet till sin bestämningsgrund, och gör hon detta till sin lag, så bibehåller hon icke allenast sin frihet och magt, utan hon vinner äfven den högre form af frihet, som är verklig sjelfständighet och den högre form af magt, som är sjelfmagt och leder till en sann individualitet, till verklig personlighet.

Den verksamhetssfer, som omedelbart bestämmes af sedelagen, är den moraliskt fria viljans egen eller den moraliska frihetens sfer. Äfven den moraliskt fria viljan har ett yttre, som är hennes eget och är afskildt från det yttre, som för henne är främmande, och mot hvilket hon måste begränsa sig för sin egen upprätthållelses skuld. En viljas verksamhetssfer är hennes valbarhetssfer, sferen af de bestämningsgrunder, som hafva den grad af medvetenhet och begärlighet, som fordras för att af denna vilja med afseende på hennes grundbestämning kunna väljas. Alla sådana bestämningsgrunder kunna hänföras till viljans eget yttre och räknas till den verksamhetssfer, inom hvilken hon omedelbart framträder och verkar, till hennes närmaste verksamhetssfer. Äfven inom denna sfer finnes dock en skilnad i närhet till viljan och aflägsenhet från henne, och med afseende på denna skilnad kan

man såsom viljans i strängaste mening omedelbara verksamhetssfer sätta endast den närmast henne liggande valbarhetssferen, den sfer, inom hvilken de mest uteslutande för sin egen godhets skuld valbara bestämningsgrunderna ligga. Grundbestämningen hos den moraliskt fria viljan är den frihet och magt, som håller henne oberoende af det sinliga och gifver henne sjelfbestämning i förhållande till detta. Till sferen för hennes omedelbara verksamhet höra alla de bestämningsgrunder, som för henne framträda såsom inverkande på hennes frihet och magt, ur hvilken synpunkt det än i afseende på inverkans närmare beskaffenhet må vara. Moralisk betydelse, betydelsen af moraliskt godt eller moraliskt ondt, måste alla för denna vilja valbara bestämningsgrunder hafva. Detta är gifvet derigenom, att hon har sinligheten och förnuftet, det senare närmast under formen af sedlighet, i deras praktiska motsättning och således i motsättningen mellan moraliskt godt och ondt, sedligt rätt och orätt, till sina möjliga eller valbara bestämningsgrunder. Till en viss grad måste hon alltid vara medveten om dem båda och om motsatsen dem emellan, och båda framträda för henne från olika synpunkter såsom begärliga eller såsom solliciterande bestämningsgrunder. Allt det, som icke ur denna moraliska synpunkt är valbart, ligger utom och nedom den moraliskt fria viljans sfer och hör till det yttre, som för henne är främmande.

Enligt hvad vi nu sökt visa, är visserligen sedelagen närmast och omedelbart den moraliskt fria viljans lag, men såsom sådan gäller han, enligt hvad i ett jemförligt fall ofvan blifvit visadt, äfven för den lägre praktiska förmågan och således för hela denna förmåga. Men då den praktiska förmågan mer än någon af de båda öfriga förmågorna kan betraktas såsom i sig innefattande allt, som gifver värde åt det menskliga lifvet, och hvarefter detta lif bedömes och uppskattas, kan ock hennes lag med mera skäl än någon annan betraktas såsom hela menniskans lag. På samma sätt kan då äfven den sfer, inom hvilken den genom sedelagen gifna lagbestämdheten faller, sägas vara menniskans hela frihetssfer, emedan

allt, som för det menskliga lifvets ombildning till förnuftighet väsentligen behöfver omgestaltas, ligger inom den moraliska frihetens sfer, och den öfriga delen af frihetens sfer kan betraktas såsom ett biområde till denna. Vid vår undersökning behöfva vi fästa oss vid såväl förmågan som verksamhetssferen i deras inskränktare betydelse.

Då man sätter den moraliskt fria viljan såsom sedelagens subjekt, har man ock med detsamma afgjort, att den lagbestämdhet, som sedelagen gifver åt menniskan, icke kan vara alltigenom positiv, utan i vissa momenter måste vara negativ. Det är nemligen obestridligt, att den moraliskt fria viljan icke utan abstraktion kan komma till. Den upphöjelse, genom hvilken menniskans vilja från att vara fri endast i valet mellan sinliga bestämningsgrunder öfvergår till frihet i valet mellan sinligheten och förnuftet såsom möjliga bestämningsgrunder, kan icke ega rum utan inskränkning till en mindre valbarhetssfer, inom hvilken endast sådana bestämningsgrunder, hos hvilka högre valbarhetsvilkor äro förhanden, kunna omedelbart göras till föremål för viljans väljande verksamhet. Men det är endast denna, som positivt kan bestämmas af lagen. Allt hvad som ligger utanför denna sfers gräns, kan endast negativt bestämmas af sedelagen. Det är sålunda en mycket vid sfer, inom hvilken den bestämdhet, som gifves af sedelagen, är negativ lagbestämdhet.

Att så förhåller sig visar ock menniskans erfarenhet. Hon märker vid betraktelsen af sitt sedliga lif och vid bemödandet att i det hela genomföra sin ombildning från sinlighet till sedlighet, att det finnes mycket, som icke i och för sig för henne kan bringas till betydelsen af ett moraliskt godt eller ondt. Men om allt sådant gäller, att det icke är bragt till den form eller grad, som fordras för omedelbar valbarhet inom den moraliska frihetens sfer, den sfer, der valet gäller antingen sinlighet eller förnuft. Alldeles tydligt är, att sådan valbarhet icke kan tillkomma de praktiska funktioner, som stå nedom handlandets gräns. Men äfven inom det område, der menniskan framträder såsom handlande, finnes det

en stor mångfald af begär och af handlingar, som äro så momentana och tillfälliga, att deras betydelse för det sedliga lifvet icke på något sätt kan positivt bestämmas, och så godtyckliga, att de icke äro tillgängliga för positiv bestämdhet af sedelagen. Man kan dock icke stanna på denna punkt och här sätta gränsen. Äfven inom det sinliga lif, som är planmässigt ordnadt, finnes det en mångfald af bestämningsgrunder och handlingssätt, som i anseende till någon viss sida eller i några sina momenter icke kunna bedömas och väljas såsom något positivt moraliskt godt eller ondt.

Sedelagen och den sinliga viljans lag hafva, enligt hvad nu är angifvet, det gemensamt med hvarandra, att de bestämma vissa momenter inom den menskliga frihetens sfer positivt, andra åter blott negativt. Det finnes dock dem emellan en väsentlig och genomgripande olikhet. Sedelagen är en lag i egentlig mening, och han är derför icke abstrakt och generel, utan konkret och individuel. Han är en förnuftslag, och han är såsom sådan i sin grund menniskans eget förnuftiga väsende, såvida detta leder hennes handlingssätt. Häraf följer, att det handlingssätt, som i honom har grunden till sin möjlighet och icke kan hafva någon annan grund än honom, inom sin sfer, den moraliska frihetens, är alltigenom bestämdt såsom det rätta och det enda rätta, att det ovilkorligt fordras och är det enda, som fordras, samt att den moraliskt fria viljan i detta handlingssätt och endast i detta kan ega och vinna objektiv sedlig verklighet eller komma till fullständig sedlig bestämdhet eller individualitet. Inom det område, der sedelagen gifver positiv lagbestämdhet, framträder sålunda den sedligt bestämda moraliskt fria viljan med en fast individualitet, och deraf följer, att de fordringar, som hon ställer på det lägre, åt hvilket hon gifver blott negativ lagbestämdhet, icke allenast blifva ovilkorliga, utan äfven i sjelfva begränsningen få en precision, som icke kan tillkomma den begränsning mot begären och mellan begären, som af den sinliga viljan och hennes abstrakta och formela lag sättes. Slutligen följer ock af sedelagens konkretion och individualitet, att hans fordringar

icke i likhet med dem, som framgå ur hvilken sinlig maxim som helst, behöfva inskränkas och modereras för att icke leda till ensidighet och förderf, utan tvärtom alldeles icke kunna uppfyllas, om de icke utan inskränkning få uppfyllas, samt att detta gäller icke blott om de fordringar, som medföra positiv lagbestämdhet, utan äfven om dem, genom hvilka endast negativ lagbestämdhet kan gifvas.

I det sedliga lifvet framträder menniskans förnuft såsom omedelbart verkande på det sinliga och bestämmande detta. Den sedliga karakteren utväljer bland de sinliga bestämningsgrunderna dem, som öfverensstämma med förnuftet. Han upptager dessa och införlifvar dem med sig och genomtränger dem med sin magt. Derigenom vinner han tillväxt såsom sedlig eller sinligt förnuftig karakter. Han blifver i allt större omfattning en sedlig organism, ett system af sedliga eller sinligt förnuftiga maximer. Det sedliga handlandet blifver ock i samma mon, som den sedliga karakteren utbildas, ett allt fullständigare uttryck för hela den sedliga eller sinligt förnuftiga viljan, hvilken alltid med odelad kraft yttrar sig i hvarje sedlig handling. Sin väsentliga och mest utmärkande bestämning har sedligheten från båda dessa syupunkter i den innerlighet, med hvilken sinligheten är förenad eller införlifvad med förnuftet och genomträngd af detta. Derföre är det icke efter utförandet i det yttre, utan efter afsigten i det inre, efter renheten och styrkan i uppsåtet, som den sedliga viljan och hennes funktioner bedömas. Derföre ligger ock hufvudvigten inom det sedliga lifvet icke på den grad af förståndsmässig klarhet och allmänlighet, i hvilken grundsatserna blifvit fattade, utan på den moraliska känslans utbildning och på troheten mot henne. Den moraliska känsla, som märkbarast röjer praktisk art, är samvetet, och derför är det ock vanligt att med benämningen samvete beteckna den moraliska känslan i det hela. Genom den innerlighet, som tillkommer samvetet såsom moralisk känsla, kan det gifva åt menniskans sedliga lif den genomförda individualitet, som fordras, för att menniskan skall kunna känna sig i det hela såsom bestämd

af förnuftet och frigöras från den känsla af halfhet, som är oundviklig, om man fattar det sedliga hos menniskan såsom mer eller mindre abstrakt och formelt.

Den menskliga utvecklingen för med sig en skarpare reflexion på det abstrakta och generela. Förståndet gör sina fordringar på allmängiltighet gällande, och utan abstraktion kunna dessa fordringar icke tillfredsställas. Dessa fordringar sträcka sig äfven till det förnuftiga innehållets uppfattning. Man kan icke stanna vid den omedelbara uppfattning af det förnuftiga, som har sitt fäste och sitt stöd nästan uteslutande i känslan och endast för att kunna i någon mon redas, begränsas och fasthållas anlitar förståndets och den högre viljans hjelp. Man måste fortgå till en undersökning och pröfning efter förståndets lagar af det, som gäller såsom rätt äfven i menniskans förnuftiga praktiska lif. Inom detta lifs område gör sig behofvet af sådan pröfning gällande dels genom de svårigheter, som för den reflekterande menniskan uppstå i fråga om rätt och orätt i hennes eget personliga lif, dels och förnämligast genom de förhållanden, i hvilka hon kommer till andra menniskor. I dessa förhållanden fordras gemensamma ömsesidigt erkända normer för handlandet och för handlingars bedömande. Af dessa anledningar föres menniskan till uppställande för sig och andra af vissa mer eller mindre abstrakt fattade grundsatser och ur dessa härledda regler, hvilka göra anspråk på allmängiltighet och nödvändighet. I och med detsamma blifva de ock mer eller mindre formela, ty de kunna icke bringas till formen af allmängiltighet för den reflekterande menniskan utan en sådan abstraktion, som medför en generalisation och derigenom skiljer dem såsom former från det, som utgör innehållet, nemligen det konkreta och individuela. Inom det rent sedliga lifvets område kan man visserligen icke låta afgörandet af rätt och orätt bero på sådana generela grundsatser och regler, men man kan å andra sidan icke undgå nödtvånget att i vissa förhållanden tillerkänna dem rättsgiltighet. Man drifves då till den frågan, om det finnes någon sida af menniskans förnuftiga lif, som förnäm-

ligast och hufvudsakligen kan fattas och fastställas af förståndet. Om någon sådan sida finnes, så kan hon enligt den menskliga utvecklingens gång icke blifva fattlig utan abstraktion från en del af den sedliga viljans innehåll. Denna abstraktion leder till begränsning och till motsättning mellan de å ömse sidor om den satta gränsen liggande områdena. I formelt hänseende måste ock det, som genom abstraktionen blifvit afskildt och gjordt till föremål för reflexion, komma att stå högre än den öfriga delen af den sedliga viljans innehåll.

Utan tvifvel finnes det en reflexion på den sedliga viljans innehåll, genom hvilken vissa sidor eller momenter af denna bringas till högre grad af klarhet och tydlighet för förståndet och derigenom få betydelsen af medvetet fattade sedliga grundsatser och lagbud. Men härmed är icke gifvet, att det finnes en särskild sfer, inom hvilken det förnuftiga eller rätta har en annan form än sedlighetens. Men att en sådan särskild form i det menskliga lifvet kommer till utveckling, det visar sig deraf, att man vid fortgången i abstraktionen och generalisationen når fram till en punkt, från hvilken man får se rättsbestämningar, som äro af annan art än de sedliga. Sådana rättsbestämningar kan man icke undgå att märka, när man i sitt förhållande till andra menniskor inom den yttre verlden kommer till den frågan, hvilken af de intresserade personerna det är, som skall i hvarje fall besluta, eller huru långt den enes eller den andres beslutanderätt sträcker sig. I sådana frågor blifver det nödvändigt att bestämma gränser för en persons handlingsfrihet mot en annan person och för en annans förpligtelse till laglydnad i respekterandet af den förres handlingsfrihet. Men man finner samma förhållande framträda redan vid blotta bedömandet af en annan menniskas handlingssätt. Man kan icke omedelbart efter sitt eget samvete bedöma en annan, och man kan icke heller undgå att bilda sig ett omdöme om en annan, emedan utan ett sådant omdöme allt moraliskt samlif är omöjligt. Undersöker man, hvad som för andras bedömande i större omfattning och i flere olika förhållanden behöfves, så finner man lätt, huru

stort behofvet är af återhållsamhet i dömandet. Men häri ligger en begränsning och inskränkning, genom hvilken man mer och mer kommer att skilja mellan olika områden med afseende på deras olika tillgänglighet för främmande omdömen. Deraf uppstår ock en rätt till frihet från sådana omdömen och ett fridlyst område, inom hvilket andra icke obetingadt få söka intränga. Häraf visar det sig, att det finnes förhållanden, som å ena sidan äro rättsförhållanden, men å andra sidan skilja sig från de i inskränkt mening sedliga rättsförhållandena och visa sig vara af annan art än dessa.

För att närmare bestämma den nu anmärkta artskilnaden inom rättsförhållandenas område, fästa vi oss först vid den negativa sidan. En persons juridiska rättigheter skilja sig från hans moraliska, och hans juridiska rättssfer visar sig vara vidsträcktare än hans moraliska. Detta visar, att det finnes en sfer af rättsförhållanden, inom hvilken den sedliga menniskan är negativt bestämd af en lag, som icke är sedelagen, ty sedelagen kan icke åt samma person i samma afseende och på samma gång gifva olika stor rättslig befogenhet. Denna andra lag är den juridiska lagen eller rättslagen i inskränkt mening. Den rätt, som genom honom stadgas, är den formela rätten, hvilken såsom formel visar sig vara tillkommen genom abstraktion. Den sfer af förhållanden, som genom rättslagen och hans genomförande och efterlefnad ordnas, utgöres af de yttre personliga förhållandena menniskor och samhällen emellan. Dessa förhållanden äro personliga eller sådana, i hvilka inga andra varelser än personer kunna stå till hvarandra. De äro yttre personliga förhållanden eller sådana, som komma till stånd emellan personer, då de såsom personer framträda och verka inom det yttre, hvarmed i detta sammanhang menas sinneverlden, och i detta hafva en gemensam verksamhetssfer. Till denna sfer af yttre personliga förhållanden är den juridiska lagbestämdheten inskränkt, och den juridiska eller formela rätten är derföre yttre personlig förnuftighet. Men sedligheten tränger djupare ned i menniskans sinne och åsyftar att gifva förnuftets form äfven åt det opersonliga hos

henne eller åt sådana bestämningar och förhållanden, hvilka icke blott menniskor, som äro så utvecklade, att de hafva aktuel personlighet, utan äfven lägre varelser och ännu outbildade menniskor kunna hafva. Det är tydligt, att den lagbestämdhet, som rättslagen kan gifva inom de sistnämnda bestämningarnes och förhållandenas sfer, är negativ.

Den negativa lagbestämdhet, som rättslagen gifver inom den angifna sferen af förhållanden, den privata sferen, kan icke vara utan någon positiv sida. Statens öfverhufvud och organer böra för sig stifta rättslagen och derigenom göra honom till gällande lag. För dem blifver hon då den lag, i kraft af hvilken de ega rätt och pligt att positivt verka för statens ändamål eller för den formela rättsordningens införande och upprätthållande inom sitt statsområde. Men det måste undersökas, om icke rättslagen gifver positiv lagbestämdhet äfven åt den menniska, som icke åtager sig vissa bestämda publika funktioner. I ett afseende är det tydligt, att förhållandet måste vara sådant. Hvarje medborgare har ett intresse att bevaka i den allmänna formela rättsordningen icke blott för att i och genom henne få säkerhet till person i yttre mening och egendom, utan äfven för att få sin del i förmonen af en vidtomfattande och välordnad samverkan inom den privata verksamhetssferen. På grund af detta sitt intresse måste ock hvarje medborgare vara förpligtad och berättigad att medverka till uppnåendet af statsändamålet. En sådan medverkan är icke möjlig utan någon grad af positiv lagbestämdhet genom statens rättslag. Emellertid är tydligen den positiva lagbestämdhet, som för en sådan medverkan förutsättes, genom det nu angifna förhållandet icke med nödig fullständighet fattad. Hon kan tänkas såsom en blott yttre medelbar och indirekt, och i sådant fall blifver hon af mycket underordnad och sekundär betydelse. Derföre hafva vi att, om ock blott i största allmänhet, göra reda för hennes art och betydelse.

Vi taga då till utgångspunkt den formela eller juridiska rättsordningen, tänkt såsom bestämmande aktuela personers förhållanden i det yttre. Hon förutsätter då en motsättning

mellan rättssubjekt och rättsobjekt, samt inom rättsobjektet, det yttre, mellan olika möjliga rättssferer och för rättssubjektet mellan sig sjelft och andra rättssubjekter. Men aktuelt rättssubjekt är en person först såsom moraliskt fri vilja. Den medvetenhet och afsigtlighet i handlandet och den uppfattning af rätt och orätt, som först på den moraliska frihetens ståndpunkt äro gifna, fordras för den juridiska imputabiliteten. De olika hufvudsidorna i rättsordningen äro å det ena subjektets sida yttre handlingsfrihet och å det andra subjektets sida formel laglydnad. Handlingsfriheten kan icke gifvas åt den, som icke har moraliskt fri vilja. Laglydnaden kan väl i vissa afseenden aftvingas den motsträfvige genom yttre medel, men för en efter måttet af statens fordringar fullständig laglydnad fordras dock hos medborgarne aktning för formel rätt. Om man tänker sig en stat, hvilkens medborgare endast så långt, som det yttre tvånget nödgar, sträcka sin laglydnad, finner man snart den nödtvungna laglydnadens otillräcklighet för rättsordningens förverkligande. Staten förutsätter för rättsordningens möjlighet medborgare, som äro laglydige icke blott af tvång och fruktan, utan äfven af aktning för lagen och för andras lagliga rätt. Denna fordran är så väsentlig, att det med skäl kan sägas, att främst bland medborgerliga dygder står aktningen för andras rätt. Denna dygd innebär värdigheten att vara medborgare i en rättsstat och såsom sådan hafva och utöfva handlingsfrihet. Nu hafva vi att fråga, hvad denna medborgerliga dygd förutsätter hos menniskan. Närmare bestämd är frågan den, om för den medborgerliga dygden icke förutsättes något annat än sedligheten, så vidt på den enskilde beror.

Innan vi söka gifva svar på den nu uppstälda frågan, erinra vi derom, att på grund af samstämmigheten i allt förnuftigt en fullt utbildad sedlighet icke är möjlig utan rättslighet, likasom icke heller utan religiositet. Detta samband hindrar dock icke särskiljandet af det förnuftiga praktiska lifvets olika sidor och urskiljandet af det, som är gifvet i och genom den ena eller den andra för sig betraktad. Sålunda

hafva vi att taga den nu föreliggande frågan i den meningen, att det frågas, om sedligheten skarpt fixerad såsom blott sinlig förnuftighet är tillräcklig såsom förutsättning för den medborgerliga dygden.

Vi hafva såsom det utmärkande draget hos sedligheten, betecknat innerligheten i förbindelsen mellan sinligheten och förnuftet. I sammanhang härmed hafva vi antagit den moraliska känslan, hvilken kan kallas samvete, vara grunden och normen för det sedliga lifvet. Slutligen hafva vi ock fäst uppmärksamheten vid den betydelse, som inom sedlighetens område tillkommer mera klart och tydligt och i allmännare form fattade grundsatser. Men med allt erkännande af den ledning, som den sedliga känslan och det till högre form utvecklade sedliga medvetandet, gemensamt gifva åt menniskans handlingssätt, kan man dock icke undgå att märka behofvet af en från blotta sedligheten genom abstraktion afskild form af rättsligt medvetande och rättslig vilja. Den innerlighet, som är oskiljaktig från sedligheten, känner den för rätten och den medborgerliga dygden oumbärliga motsättningen mellan rättssubjektet och rättsobjektet, mellan rättssfererna och mellan rättssubjekterna såsom något frånstötande. Det fordras en i formelt hänseende högre synpunkt än blotta sedlighetens för att kunna fatta denna motsättning icke såsom en form af sjelfviskhet och egennytta, utan såsom en form af medborgerlighet och samhällsanda. Såsom en sådan form visar sig motsättningen inom rättsområdet, då hon fattas såsom förutsättning för den högre förnuftiga enhet, som är gifven i och genom rättsordningen. Men för att kunna fatta och respektera denna förutsättning, som i sig innehåller de yttre vilkoren för rättsordningens möjlighet, fordras uppmärksamhetens och viljans riktning på dessa yttre vilkor på ett sätt och i en grad, som icke omedelbart låter förena sig med blotta sedligheten. Vi komma sålunda till det resultatet, att det för den medborgerliga dygden å den enskildes sida fordras något mer än blotta sedligheten.

På den nu framträdande frågan, hvad det är, som utöfver sedligheten hos menniskan fordras för den medborgerliga dygdens förverkligande, hafva vi med ledning af våra föregående undersökningar icke mer än ett svar att gifva, nemligen det, att det, som fordras, är positiv bestämdhet af rättslagen. Endast derigenom, att rättslagen fastställer rätten såsom en högsta bestämningsgrund för menniskans vilja och såsom den enda bestämningsgrund, genom hvilken det rätta handlingssättet inom de yttre personliga förhållandenas sfer är möjligt, kan menniskan såsom moraliskt fri vilja blifva rättslig eller vinna den medborgerliga dygd, som gör henne värdig att vara medborgare i en rättsstat. Om en menniska har kommit så högt i utveckling, att hon har ett frigjordt rättsmedvetande, och hon väljer rätten till sin viljas bestämningsgrund och till lag för sitt handlande inom rättssferen, så gör hon sig sjelf rättslig. Genom fasthållande af sin valda bestämningsgrund och genom lydnad för sin stiftade lag befäster och utvecklar hon hos sig både duglighet till handlingsfrihet och villighet till laglydnad. I denna sin verksamhet kan hon tydligen fortgå från lägre till högre grad af fullkomlighet, från trängre till vidare omkrets och således vinna både upphöjelse och utvidgning. Hon kan derigenom komma till magt att i sig upptaga och med sig införlifva en allt större mångfald af momenter, som ligga inom hennes valbarhetssfer och genomtränga dessa. I samma mon, som hon vinner en sådan magt, träder för henne i rättstvångets ställe aktningen för andras rätt, och i den såsom begränsadt godtycke fattade handlingsfrihetens ställe den på aktningen för personlig frihet och rätt äfven i hennes egen person grundade fördomsfriheten och högsintheten. Men då det är genom abstraktion, som den rättsliga viljan i formelt hänseende höjt sig öfver den sedliga viljan, finnes det en gräns för den rättsliga viljans magt att upptaga och ombilda momenter i det sedliga lifvet till rättslig form. Derföre qvarstår alltid en mångfald af momenter inom den moraliskt fria viljans sfer, som af rättslagen endast negativt bestämmas, och hos hvarje

moment, som af rättslagen i något afseende positivt bestämmes, finnes det alltid en sida, som är otillgänglig för positiv bestämdhet af rättslagen.

Af den nu lemnade framställningen rörande sedelagen och rättslagen draga vi den slutsatsen, att hvardera lagen bestämmer positivt det, som ligger inom hans egen valbarhetssfer, men endast negativt det, som hör till en lägre valbarhetssfer. Häraf följer vidare, att man icke utan närmare angifvande af den vilja och den verksamhetssfer, som åsyftas, kan säga, att sedelagen bestämmer menniskan positivt och rättslagen negativt. Deremot kan man, om man fäster sig vid den verksamhetssfer, som tillhör den sedliga viljan såsom hennes närmaste och icke är tillgänglig för rättslig positiv lagbestämdhet, med allt skäl fasthålla, att den positiva lagbestämdhet, som finnes inom denna den sedliga viljan exklusivt tillhöriga sfer, är gifven af sedelagen, samt att rättslagen inom denna sfer gifver endast negativ lagbestämdhet. Vidare kan man, om man såsom ett helt betraktar den moraliska frihetens sfer, göra gällande, att sedelagen inom honom är den lag, som företrädesvis och fullständigast gifver positiv lagbestämdhet, och som icke i något afseende eller inom något partielt område gifver någon negativ lagbestämdhet, medan deremot rättslagen icke i något enda moment gifver fullständigt positiv lagbestämdhet, utan alltid i något hänseende bestämmer blott negativt samt åt många moment gifver endast negativ lagbestämdhet. Härtill hafva vi slutligen att lägga en erinran derom, att rättslagen såsom negativt bestämmande inom den moraliska frihetens sfer i formelt hänseende står högre än sedelagen, hvaremot sedelagen såsom endast positivt bestämmande tränger djupare ned i menniskans sinne och derigenom visar sig för henne vara en mera substantiel lag, och åt henne gifva en mera substantiel lagbestämdhet.

Det återstår oss att i sammanhang med det nu angifna resultatet taga i betraktande omfattningen af motsatsen mellan positiv och negativ lagbestämdhet. Vi hafva funnit, att hvar och en af de lagar, som vi tagit i betraktande, har sin positiva

och sin negativa sida. Deri ligger en anledning att fråga, om denna motsats sträcker sig till alla lagar inom det praktiska området, det enda område, inom hvilket vår undersökning rör sig. Att så måste vara, följer i allmänhet deraf, att all lag och all lagbestämdhet hos menniskan komma till aktualitet genom abstraktion, och all abstraktion medför en begränsning mellan ett högre och ett lägre, ett inre och ett yttre. Vi hafva sett, att på denna begränsning beror motsättningen mellan positiv och negativ lagbestämdhet. Men i ett afseende tyckes det möta betänkligheter att göra tillämpning af detta resultat. Om man å ena sidan måste fatta religionen såsom menniskans högsta lag och å andra sidan icke kan afstå från fordran, att religionen såsom lag skall bestämma menniskan i det hela och vara hennes universela lag, så ser det ut, som om man å ena sidan skulle föras till den slutsatsen, att religionslagen skulle hafva den mest inskränkta verksamhetssferen, och å andra sidan till den rakt motsatta slutsatsen, att religionslagen skulle hafva hela menniskans verksamhetssfer eller åtminstone hela den moraliska frihetssferen till sin, utan all inskränkning. Huru det förhåller sig härmed, vilja vi endast i största allmänhet söka antyda.

För jemförelse framställa vi ett i vissa afseenden jemförligt förhållande inom ett annat område, nemligen den teoretiska förmågans. Derinom skilja vi mellan känsloförmågan, föreställningsförmågan och förståndet. Kännandet är den mest omedelbara formen af förnimmande. Det riktar sig omedelbart på det, som ligger nedom det aktuela förnimmandets gräns, och träder i omedelbar förbindelse med detta. Förbindelsen har så hög grad af innerlighet, att ingen distinkt skilnad mellan förnimmande subjekt och förnummet objekt kan göras. Föreställandet förutsätter och innebär motsättning mellan förnimmande subjekt och förnummet objekt, samt mellan objekter och mellan subjekter, och föreställningsförmågan sjelf är blott ett formelt medvetande, som ensamt för sig icke kan gifva nödvändighet åt sina förnimmelser icke heller sammanfatta dem till ett helt, ett universum. Hon saknar den härför erforder-

liga substantialiteten, och hon framträder derför öfvervägande såsom blott form för yttre kunskapsföremål. Om föreställandet genom en inskränkande abstraktion höjt sig öfver kännandet, så höjer sig tänkandet genom en ännu mera inskränkande abstraktion till den högsta formen eller graden af förnimmande. Det är obestridligt, att det är den minsta delen af menniskans innehåll, som kan uppfattas i och genom tänkandet. Men detta oaktadt, är det först genom tänkandet, som det menskliga förnimmandet kommer till objektivitet och universalitet. Först i och genom tänkandet får menniskan nödvändiga förnimmelser, begrepp och vetande, och kommer hon till uppfattning af föremål såsom objekter, såsom egande sjelfständig och bestämd verklighet. Först i och genom tänkandet kommer verlden såsom ett helt, såsom universum, till för henne och blifva ordningen, sammanhanget och lagbundenheten i verlden och inom henne sjelf för henne fattliga. Häri visar sig den magt, som tillkommer det högsta, magten att från sin ståndpunkt fatta allt såsom ett helt och inom detta hela fatta de särskilda momenternas af det hela bestämda förhållanden. Derför är tänkandet icke blott det formelt högsta förnimmandet, utan äfven det universela. Sin universela karakter får tänkandet derigenom, att det höjer sig öfver den motsättning, som tillhör föreställningsförmågans sfer, och kommer till motsägelselöshet eller samstämmighet inom sig sjelft och i sin uppfattning af verkligheten såsom universum.

Likartadt härmed är förhållandet inom den moraliska frihetens verld. Hos sedligheten hafva vi funnit den innerliga förbindelsen med det lägre, som i sig sjelft icke är personligt, icke förnuftigt. I rätten framträder motsättningen mellan rättssubjekt och rättsobjekt jemte öfriga förut angifna motsatser. Den inskränkande abstraktion, genom hvilken den rättsliga viljan höjer sig öfver den sedliga, måste fullföljas och leda till den högsta formen af förnuftig vilja, den religiösa. Till ren och från lägre former af förnuftigt viljelif frigjord religiositet kan menniskan endast i få momenter af sitt förnuftiga viljelif höja sig. Då är ock det religiösa lifvet fattadt

i sin renhet, just derföre, att det är det högsta och såsom sådant för sin aktualitet fordrar den högsta för menniskan möjliga upplyftelse öfver allt lägre och frigörelse från allt yttre, den form af mensklig verksamhet, som omedelbart verkar inom den visserligen högsta, men i och med detsamma också inskränktaste verksamhetssferen. Men å andra sidan har religionen hos menniskan genom sin verksamhets omedelbara riktning endast på inre personliga förhållanden karakteren af inre personlig förnuftighet, och derigenom har hon den sjelfständighet, på hvilken öfvermagten öfver det relativa och osjelfständiga grundar sig. Hon har då ock magten att göra sig gällande såsom menniskans absolut högsta lag och ändamål och derigenom gifva hennes praktiska lif den samstämmighet och den universalitet, som höjer det öfver de söndrande motsatserna inom de yttre personliga förhållandenas sfer.

Fastän det finnes en jemförlighet mellan de två områden, som vi nu sammanstält med hvarandra, finnes det dock å andra sidan en väsentlig åtskilnad. Först och främst finnes det mellan teoretisk och praktisk verksamhet den olikheten, att hos den förra riktningen på det generela och formelt högre i viss mon är öfvervägande, men hos den senare riktningen på det individuela, äfven om detta måste stanna på en lägre grad, starkare framträder. Detta har till följd, att den praktiska verksamheten i alla sina former mindre än den teoretiska skiljer de lägre och högre graderna ifrån hvarandra, men skarpare än denna sätter emot hvarandra de båda till arten motsatta sidorna hos menniskan den, som till sin bestämningsgrund har sinligheten, och den, som till sin bestämningsgrund har förnuftet.

Men det gifves äfven en annan mycket väsentlig olikhet mellan ifrågavarande båda områden. Då vi framstält den teoretiska förmågans verksamhet, hafva vi icke särskildt angifvit, huruvida vi fattade henne såsom sinlig eller förnuftig, utan blott i allmänhet tagit henne i betraktande. Häraf följer, att icke någon bestämning, som särskildt utmärker henne, såvidt hon är förnuftig, framhållits. Deremot är det alldeles klart,

att de bestämningar, som äro mest egendomliga för förnuftet hos menniskan måste i sin största renhet och högsta fullkomlighet framhållas, då det är fråga om hennes religion och religiositet. Men det förnuftiga har karakteren af samstämmighet samt af konkretion och individualitet. Derföre finnes icke hos det förnuftiga den skarpa motsättning mellan det abstrakta och generela å den ena sidan och det konkreta och individuela å den andra, som inom sinligheten, icke heller mellan det allmänna såsom konstant och nödvändigt och det enskilda såsom vexlande och tillfälligt. Hos personen, som är det verkliga inom den förnuftiga verlden, stå sjelfständighet och fullständig bestämdhet samt andra likartade bestämningar i ett samstämmighetsförhållande, som mycket skiljer sig från det motsatsförhållande, i hvilket de stå till hvarandra hos tinget, som är det verkliga inom sinneverlden.

På grund af denna förnuftets allmänna art framträder ock religionen hos menniskan icke i abstrakt form, såsom den sinliga lycksaligheten i förhållande till den sinliga viljan, utan i konkret personlig form, och deraf följer, att hon i vida högre grad, än förstånd och vilja på det sinliga området, kan till ett helt sammansluta och med sin magt genomtränga hela menniskans praktiska lif. Då nu den praktiska sidan är den, från hvilken menniskans lif fullständigast kan fattas såsom ett helt, så följer, att religionen, fastän hennes aktualitet hos menniskan till sitt vilkor har en inskränkande abstraktion, och ehuru hon i sin egenskap af lag måste gifva icke blott positiv utan äfven negativ lagbestämdhet, likväl är det mest totala och universela hos menniskan, det som omfattar hela hennes menskliga lif och leder detta till dess absolut rätta fortgång och till dess absolut högsta fulländning.

INBJUDNINGSSKRIFT

TILL

DEN HÖGTIDLIGHET

MED HVILKEN

NYA UNIVERSITETSBYGGNADEN

I

UPSALA

KOMMER ATT INVIGAS

DEN 17 MAJ 1887

UTFÄRDAD

AF

UNIVERSITETETS REKTOR.

UPSALA 1887
AKADEMISKA BOKTRYCKERIET
EDV. BERLING.

Frågan om uppförande af en ny Universitetsbyggnad i Upsala väcktes först inom en af det större Akademiska Konsistoriet tillsatt komité, som hade i uppdrag att leda förberedelserna för Universitetets 400 års jubelfest af denna komités ordförande, Professorn Per Hedenius, hvilken under sitt rektorat föreslagit Konsistoriet att fira minnet af sin första grundläggning och i god tid taga i öfvervägande allt hvad som för denna fest och i sammanhang dermed borde göras. Den 16 Oktober 1875 föredrogs för det större Konsistoriet ett från nämnda komité inkommet förslag jemte ritningar till en Universitetsbyggnad. Planer, genomskärningar och fasader voro konstruerade af Arkitekten P. U. Stenhammar och efter hans död renritade af Herrar Ax. et Hj. Kumlien. Till byggnadsplats föreslogs redan då den, på hvilken byggnaden nu är uppförd, och planen för byggnaden hade i det närmaste samma omfattning som den nu utförda. Efter det såväl de särskilda Fakulteterna och Sektionerna som ock Universitetets Drätselnämd inkommit med yttranden, aflät Konsistoriet den 28 Juli 1876 sin af Professor Hedenius efter särskildt uppdrag författ-

tade, till Universitetets Kansler stälda skrifvelse[1]). Det anslag, som af Konsistoriet begärdes, uppgick till kronor 1,020,061,06, i hvilken summa icke ingick kostnaden för möblering, icke heller för den omgifvande platsens anordning. Hvad Konsistoriet hade begärt tillstyrktes hos Kongl. Maj:t af Universitetets Kansler. Statsrådet och Chefen för Kongl. Ecklesiastikdepartementet fann sig visserligen icke kunna förorda planen oförändrad, men tillstyrkte dock, att — med uppskjutande tills vidare af den tillämnade aulans uppförande — byggnaden i öfrigt måtte utföras på sätt af Arkitekten Ax. Kumlien upprättade nya planritningar utvisade, hvarigenom byggnadskostnaden enligt vid dem fogad beräkning skulle nedgå till 740,000 kronor. Under behandlingen af Statsutskottets i denna fråga afstyrkande utlåtande inom Riksdagens Första Kammare, föreslog ordföranden i Statsutskottet Herr Carl Ekman, »att Kammaren, med afslag å utskottets hemställan, måtte för sin del besluta, att Riksdagen, till uppförande af ett nytt universitetshus i Upsala, skulle bevilja ett anslag af 740,000 kronor, samt deraf anvisa ett belopp af 150,000 kronor att utgå under år 1878, med vilkor att, utan vidare anslag af statsmedel, Universitetets behof af en större samlingssal för lärare och lärjungar, erforderliga föreläsningssalar och samlingsrum för fakulteterna må blifva tillgodosedt». Detta förslag blef Riksdagens beslut, och vann den 17 Juni 1877 Kongl. Maj:ts nådiga stadfästelse.

---

[1]) Denna skrifvelse, som innehåller en upplysande framställning om behofvet af denna byggnad, om byggnadsplanen, som genom 6 bifogade ritningar förtydligas, och tillika meddelar en jemförelse med flere andra Universiteters byggnader och derå nedlagda kostnader, gjordes i tryck tillgänglig för allmänheten.

Genom detta beslut kunde Upsala Universitet gå till firande af sin 400 års jubelfest med visshet om utförandet af ett byggnadsföretag, som skulle afhjelpa ett behof af utrymme, som länge varit tryckande, och med hopp att erhålla en byggnad, som kunde på ett värdigt sätt framstå såsom Universitetets hufvudbyggnad. Liflig och varm var äfven den tacksamhet, med hvilken det beviljade anslaget af Universitetet mottogs.

Början med de förberedande åtgärderna för byggnadsarbetet gjordes genom en inbjudning till Svenska arkitekter att inlemna täflingsritningar. För denna inbjudning fordrades en plan, och en sådan blef, sedan förslag blifvit framlagdt af en af Konsistoriet utsedd komité, bestående af Rektor Professoren Sahlin såsom ordförande samt Professorerne Hedenius, Nyblom, Viktor Nordling och Thalén, af Konsistoriet hufvudsakligen i öfverensstämmelse med detta förslag faststäld. I denna plan ingick en punkt, som åsyftade utsträckning af byggnadens omfattning utöfver hvad som för det af statsmedel beviljade anslaget var angifvet. Derom förekommer följande yttrande: »Om utan väsentlig tillökning i kostnaden i det hela[1]) jemte det, som ofvan blifvit framställdt, med de tillägg, som i efterföljande tvenne moment göras[2]), kunna erhållas en sessionssal för det större konsistoriet, med kapprum, Rektors embetsrum, Kansli med två arkivrum och förmak, räntekammare, som tillika är Drätselnämndens sessionsrum, med kassahvalf samt Kamrerare-

[1]) Komiterade hade föreslagit: »med en kostnad af 800,000 kronor för det hela».

[2]) Dessa tillägg rörde rum för vaktmästare samt rum för värmeledning och ventilation i källarvåningen utöfver hvad förut föreslagits.

kontor med 2 arkivrum, så böra äfven dessa lokaler inrymmas i byggnaden». Det stora behofvet af nya lokaler för dessa ändamål var påtagligt, och Konsistoriet ansåg sig icke kunna underlåta att försöka, om icke detta behof skulle kunna på billigaste sätt afhjelpas i sammanhang med användningen af de beviljade medlen för den nya byggnaden. Efter utfärdad inbjudning till täflan, i hvilken två pris utsattes, ett å 1,500 kronor och ett å 1,000 kronor inkommo inom föreskrifven tid, den 15 November 1877, 11 eskissritningar. Till ledamöter i den nämnd, som skulle bedöma täflingsritningarne, utsåg Konsistoriet först Professorerne Hedenius och Nyblom och sedermera på förslag af desse Intendenten m. m. Professor F. W. Scholander samt Arkitekterne, Professorerne m. m. A. Törnqvist och E. E. von Rothstein. Högsta priset blef af desse prisdomare tillerkändt en ritning, som befanns vara upprättad af Arkitekten Herman Teodor Holmgren.

Den 16 Februari 1878 inlemnades af Rektor samt Professorerne Hedenius och Nyblom ett af dem efter erhållet uppdrag uppgjordt förslag, enligt hvilket Arkitekten Holmgren skulle antagas till Arkitekt vid byggnadsarbetet och en komité med 5 ledamöter utses för att vid uppgörandet af en mera detaljerad plan för byggnaden bistå Arkitekten samt vidtaga andra nödiga åtgärder, hvarvid dock icke skulle i kostnadsförslaget intagas hvad som erfordrades för byggnadens inredning, såvidt denna bestode af möbler såsom katedrar, bord, bänkar, skrifbräden, pulpeter m. m. Med bifall till detta förslag antog Konsistoriet till Arkitekt vid byggnaden Arkitekten Holmgren, och utsåg det till komiterade Rektor Professorn Sahlin, Professorerne Hedenius, Nyblom och Viktor Nordling samt

Akademie Räntmästaren Friherre Gyllenhaal. Desse nu utsedde komiterade hafva sedermera under hela byggnadstiden å Konsistoriets vägnar haft närmaste ledningen af arbetet och tillsynen öfver detsamma.

Den 1 Juni 1878 ingåfvo komiterade en skrifvelse till det Större Konsistoriet, i hvilken de meddelade sitt förslag, och jemte hvilken nya af Arkitekten Holmgren utarbetade ritningar öfverlemnades. Enligt det då framlagda byggnadsförslaget, som sedermera i hufvudsak blifvit antaget och utfördt, skulle byggnaden i sig inrymma först och främst de lokaler, som för det beviljade anslaget skulle anskaffas, samt derjemte de af Konsistoriet i programmet för inbjudningen till täflan upptagna och här ofvan omnämnda lokalerna. Byggnaden skulle uppföras af fogstruket tegel samt, derest yttre listverk samt dörr- och fönsteromfattningar komme att utföras i kalksten eller sandsten, utom kostnaden för inredning för samt gas- och vattenledningar uppgå till ett i jemnt tal utfördt belopp af 800,000 kronor. Till denna kostnadssumma hade Universitetets Drätselnämnd lagt följande förslagsvis beräknade belopp nemligen för inredning 80,000 kronor, för byggnadsplatsens planering och terrassering m. m. 80,000 kronor samt för ritningar och arvoden 30,000 kronor, tillsammans utgörande 190,000 kronor, hvadan hela kostnaden för byggnadsarbetet enligt denna plan skulle utgöra 990,000 kronor. För Drätselnämndens förslag angående medel till bestridande af den del af kostnaden, som sköt öfver det beviljade anslaget 740,000 kronor och utgjorde 250,000 kronor, skola vi längre fram i sammanhang med andra uppgifter om kostnaderna för byggnaden och medlen till deras gäldande lemna redogörelse. Den 13 September blefvo de fullstän-

digare ritningar, som åtföljda af ett noggrannare beräknadt kostnadsförslag, enligt hvilket kostnaden blifvit beräknad till 835,000 kronor i stället för 800,000, hade inlemnats af Arkitekten Holmgren, af Kongl. Maj:t faststälda. Den 13 November beslöt Konsistoriet efter tagen kännedom såväl om nyssnämnda ritningar och kostnadsförslag, som ock om de kostnadsberäkningar och ritningar för värmledning och ventilering, som af Ingeniören E. A. Wiman inlemnats, att byggnadsarbetet, ehuru med vissa ganska betydande undantag, skulle utbjudas på entreprenad. Före detta besluts fattande hade Konsistoriet redan den 2 September till kontrollerande Arkitekt vid byggnaden antagit Arkitekten Carl August Kihlberg.

Efter dessa förberedande åtgärder, som under år 1878 vidtagits, följde vid 1879 års början afgörande steg. Ställningen hade varit sådan, att den antagna byggnadsplanens utförande hade ansetts bero på de väntade entreprenadanbudens belopp och antaglighet i öfrigt. Den 10 Januari antog Konsistoriet det lägsta af de inkomna anbuden, hvilket gifvits af Byggmästaren Carl Henric Hallström. Med honom upprättades nu kontrakt och derefter tog arbetet sin början.

Den 10 April 1879 behagade H. Maj:t Konungen lägga grundstenen till nya Universitetsbyggnaden. Under grundstenen lades en tenndosa, i hvilken förvarades Svenska mynt af olika värden slagna år 1879 samt sjelfva grundläggningsdokumentet, hvilket skrifvet på pergament hade följande lydelse:

Hans Majestät Konung OSCAR II gjorde år 1877, det fyrahundrade året efter Upsala Universitets stiftelse, nådig framställning om

anslag för en Universitetsbyggnad i Upsala, hvilket samma år å Svenska Folkets vägnar af dess Riksdag beviljades;

stadfäste i nåder den Akademiska Styrelsens förslag till den nya byggnaden den trettonde September 1878;

lade högtidligen grundstenen till samma byggnad i sitt sjunde regeringsår den tretionde April 1879.

UNIVERSITETETS KANSLER VAR DÅ
GREFVE
HENNING LUDVIG HAMILTON,

DESS PROKANSLER
ANTON NIKLAS SUNDBERG,

DESS REKTOR
CARL YNGVE SAHLIN.

BYGGNADSRITNINGEN VAR UTFÖRD AF
HERMAN TEODOR HOLMGREN
BYGGNADSARBETETS LEDARE.

Efter denna tid har byggnadsarbetet fortgått så, att föreläsningssalar och embetslokaler under sommaren 1885 kunde upplåtas till begagnande. Under arbetets fortgång hafva flere förbättringar i den antagna byggnadsplanen blifvit vidtagna dels i syfte att åt byggnaden bereda bättre konstruktioner och större soliditet dels ock för att i några delar vinna en större prydlighet, Bland dessa för-

ändringar vilja vi framhålla några af de mest betydande. I jordvåningen hafva källare under en betydande del af bottenvåningen tillkommit. Jordvåningens ytterväggar hafva blifvit beklädda med granit i stället för kalksten. Kolonner, pilastrar och balustrad hafva utförts i marmor i stället för cement. Under försalens gallerier hafva lagts jernbalkar och dess kupoler hafva fått en förbättrad fastare konstruktion. Å framsidans fasad hafva företagits icke obetydliga detaljförändringar, och såväl å denna fasad som å sidofasaderna hafva några partier, utöfver hvad från början var ämnadt, blifvit beklädda med kalksten. Aulans tak har erhållit någon förstärkning. Dessutom hafva utförts ett stort antal mindre förstärkningsarbeten. Målningen skulle enligt den första planen göras med limfärg i en betydlig del af rummen, men har i de fleste af dessa utförts i olja. En ritsal har i vindsvåningen blifvit inredd. En af de största förändringarne — tillika den dyrbaraste af dem alla — har företagits med planeringen och terrasseringen af den omgifvande platsen och allra förnämligast å den del, som ligger framför byggnadens hufvudfasad. En förändring, som gifvit öfre våningens rektangulära fönsters omfattningar större prydlighet, har blifvit åstadkommen derigenom, att dithörande engagerade kolonner enligt anbud af entreprenören utan förhöjning i kostnaden utförts af granit i stället för kalksten. Det faller af sig sjelf, att i ett så omfattande byggnadsföretag, som det nu fullbordade, under arbetets fortgång utom större förändringar äfven ett icke ringa antal mindre komma att finnas behöfliga eller så nyttiga, att man icke gerna kan afstå från deras företagande. Onekligt är att kostnaden genom förändringar och tillägg vid den fast-

stälda byggnadsplanen betydligt ökats, men å andra sidan har byggnaden genom dem blifvit både förbättrad och förskönad till en grad, som måste anses mycket väl kunna svara mot den nedlagda kostnaden. Till bevis på riktigheten af denna mening kan lemnas en hänvisning till det omdöme, som efter den i slutet af år 1886 hållna afsyningen af sjelfva byggnaden af fullt sakkunnige och opartiske män i syneprotokollet uttalades. De nu fullbordade planerings-, terrasserings- och planteringsarbetena å den omgifvande platsen skola helt säkert finnas vara väl och ändamålsenligt utförda.

Den plats, som utgör den nya Universitetsbyggnadens grund och område, är sammanbragt af tomter, som på olika tider kommit i Universitetets ego. Universitetets äldsta besittning inom detta område var den gamla af murar omgifna trädgården invid Gustavianum. Dernäst kom den s. k. Stallgården, hvilken, enligt hvad som uppgifves, den 16 Juli 1648 af Drottning Christina skänktes till Universitetet, med befallning till det Akademiska Konsistoriet att der uppföra ett nytt Collegium och bibliotek efter meddelad ritning, ett arbete, som väl sattes i gång, men på grund af förändrade förhållanden tidigt afbröts. Sedermera förvärfvade Universitetet och Upsala Domkyrka efter den förödelse, som Fjerdingsroten genom vådeld år 1809 undergick, flere i närheten af Stallgården utmed Öfre Slottsgatan och Jernbrogatan belägna mindre tomter. År 1868 inköptes det hus, som under en tid användts till Länslasarett, jemte dess betydliga tomtområde, omgifvet af Akademigatan, S:t Larsgatan, Jernbrogatan och Rundelsgatan. Slutligen erhöll Universitetet genom jordbyte med Upsala stad den del af Rundelsgatan, som skilde

dess tomtområden från hvarandra, och genom jordbyte med Domkyrkan dennas tomter på ofvannämnda år 1809 förvärfvade område, hvarjemte en gränsreglering mellan Ärkebiskopsgården och Universitetets tomtområde verkställdes.

Af den plats, på hvilken den gamla Ärkebiskopsborgen var uppförd, upptages en del af Universitetsbyggnadens närmast den nuvarande Ärkebiskopsgården liggande parti och en annan af ett terrassparti framför hufvudfasaden. Vid de båda slutpunkterna af borgens östra långsida voro torn uppförda. Det enas grundmur ligger till någon del under det hörn af nuvarande Ärkebiskopshuset, som vetter mot Universitetsbyggnaden. En del af det andra tornets grundmur skall tjena till grund för fotställningen till Erik Gustaf Geijers stod, hvilken, efter hvad med visshet kan väntas, under innevarande år kommer att resas. Det har varit nödvändigt att på en icke liten sträcka undanrödja de gamla grundmurarne, hvilket medfört ett drygt arbete.

Sjelfva byggnaden, som består af jordvåning, bottenvåning och öfvervåning, är uppförd i Italiensk renässansstil och till det yttre utförd af granit, fogstruket tegel och kalksten utan användande af puts eller målning.

Jordvåningen, som är af olika höjd, beroende på markens stigning, har sockel, qvaderfält och betäckningslist af finhuggen granit.

Bottenvåningens hufvudpartier äro uppförda af fogstruket tegel och afslutas med en kordonlist af kalksten. På tre sidor af byggnaden äro midtpartierna af kalksten samt indelade i qvadrer. Af kalksten äro äfven hörnrisaliterna. Fönsterna omgifvas af rundbågiga arkivolter lika-

ledes af kalksten, och mellan dem äro anbragta inskriftstaflor af polerad brun granit omgifna af guirlander och facklor.

Öfre våningens hufvudpartier äro likaledes af fogstruket tegel, men midtpartierna och hörnen äro af kalksten. Fönsterna med undantag af midtpartiernas äro grada med omfattning af kalksten och flankerade af korintiska halfkolonner af polerad granit med kapiteler och baser af galvaniskt bronserad zink. Det öfver kolonnerna förkroppade entablementet krönes af en gafvel, i hvars fält är placeradt ett vapen — öfver de allra flesta fönsterna ett landskapsvapen — af chamottmassa med inbrända färger och förgyllning. Byggnaden har en kraftig taklist.

Vertikalt äro fasaderna fördelade på följande sätt:

Hufvudfasaden har ett framspringande och dominerande midtparti samt ett par mindre sidorisaliter. Till midtpartiet, hvars hufvudstomme är af kalksten, leder en hög och bred trappa af granit. Bottenvåningen har tre rundbågiga portöppningar, begränsade å sidorna af kraftiga väggpelare. I öfre våningen motsvaras dessa portar af tre stora fönster, flankerade af dubbla fristående korintiska granitkolonner med kapiteler och baser af galvaniskt bronserad zink. Bottenvåningen, som skjuter något framom den öfre våningen, bildar härigenom en altan med utgång genom öfre våningens fönster, hvilka äro försedda med dörrar. Såsom skydd framför altanen är anbragt en balustrad. Framför fönsterpelarne äro på balustradpiedestalerna placerade fyra stycken allegoriska figurer af galvaniskt bronserad zink föreställande de fyra fakulteterna. Öfver det korintiska entablementet höjer sig slutligen en attika med en större inskriftstafla af granit, och å ömse

sidor om henne öfver kolonnernas förkroppade entablement två dekorativa vapen, »Svea» och »Göta». Midtpartiet prydes för öfrigt af åtta kungliga namnchiffersköldar i färger och förgyllning placerade mellan portarne och fönstren. Midtpartiets hela höjd är 19 meter. Mellanpartierna hafva hvardera sex fönster i bredd och hvardera sidorisaliten i bredd med dessa ett fönster. Sidorisaliterna hafva bottenvåningens yttermur af kalksten. Å ömse sidor om hvardera sidorisalitens bottenvånings fönster sitta inskriftstaflor, uppburna af örnar. Hörnen å sidorisaliternas öfre våning äro af kalkstensqvadrer i kedjeband.

De båda sidofasaderna hafva framspringande midtpartier med fem fönster i bredd och äro uppförda helt och hållet af kalksten. Öfre våningen har stora rundbågiga fönster med imposter och arkivolter och emellan dessa korintiska pilastrar, som uppbära entablementet, hvilket afslutas med en attika. Dessa midtpartier hafva sitt eget tak med tre glaslanterniner öfver den mellersta inre delen af byggnaden.

Baksidans framspringande parti består likasom framsidans af midtparti och sidorisaliter. Midtpartiet krönes af en attika, som likt öfverdelen af en triumfbåge höjer sig öfver den öfriga delen af byggnaden. Sidorisaliternas bottenvåning är af kalksten. Hon har ingångsportar till aulans baksidas förstugor. Öfre våningen flankeras af dubbla doriska pilastrar och liknar i öfrigt framfasadens risaliter. Fasaden afslutas med ett halfcirkelformigt utsprång och har en framspringande portal med gafvelkrön och är dekorerad med lyror. Fönstren hafva grada kalkstensomfattningar, och emellan dem äro placerade doriska

pilastrar, som uppbära entablementet till det svagt sluttande taket, hvaröfver den yttre sidan af orkesternichen höjer sin kupol, hvilken har cirkelrunda fönster omgifna af guirlander och mellan dem kandelabrar.

Den stora inskriftstaflan å hufvudfasadens midtparti bär inskriften *Universitas Regia Upsaliensis*. Å samma midtparti finnas genom namnchiffer betecknade följande Svenska regenter: Konungarne Carl IX och Gustaf II Adolf, Drottning Christina, samt Konungarne Carl XI, Gustaf III, Carl XIV Johan, Carl XV och Oscar II.

Fyra inskriftstaflor, två på byggnadens norra sidofasad mot Jernbrogatan, två på baksidan, hafva följande inskrifter:

ÅR 1477
GRUNDLADES UPSALA UNIVERSITET
AF ÄRKEBISKOPEN JACOB ULFSSON
OCH STEN STURE D. Ä. MED RIKETS RÅD

ÅR 1593
BLEF UPSALA UNIVERSITET
EFTER NÖD OCH UNDERGÅNG
PÅ UPSALA MÖTES BESLUT ÅTERUPPRÄTTADT

GUSTAF II ADOLF
TRYGGADE UPSALA UNIVERSITETS BESTÅND
ORDNADE OCH VIDGADE DESS VERKSAMHET
FÄDERNESLANDET HAR VÅRDAT HANS VERK

UPPFÖRD UNDER OSCAR II:S REGERING
ENLIGT KONUNGS OCH RIKSDAGS BESLUT
INVIGDES DENNA BYGGNAD
ÅT UPSALA UNIVERSITET ÅR 1887

Å de förut omnämnda inskriftstaflor, som äro anbragta å bottenvåningens yttersida dels mellan de rundbågiga arkivolter, som omgifva fönsterna, dels på framfasadens sidorisaliter, finnas inskrifna berömda namn, som i förgångna tider tillhört och såsom minnen ännu tillhöra Upsala Universitet efter följande fördelning.

På mellanpartiet söder om hufvudingången: *Carl v. Linné, Anders Celsius, Torbern Bergman, Göran Wahlenberg, Elias Fries.*

På hufvudfasadens södra sidorisalit: *Olof Rudbeck d. ä., Petr. Hoffwenius, Nils v. Rosenstein, Adolph Murray, Pehr v. Afzelius, Israel Hwasser.*

På mellanpartiet norr om hufvudingången: *Benjamin Höijer, Nils Fredrik Biberg, Samuel Grubbe, Erik Gustaf Geijer, Chr. Jac. Boström.*

På hufvudfasadens norra sidorisalit: *Nic. Bothniensis, Joh. Rudbeckius, Jesper Svedberg, Erik Benzelius, Olof Celsius d. ä., Samuel Ödmann.*

På södra sidofasaden: *Carl Peter Thunberg, Johan Gottschalk Wallerius, Jacob Arrhenius, P. D. Amadeus Atterbom.*

På norra sidofasaden: *Carl Lundius, Olof Rabenius, Joh. Messenius, Joh. Loccenius, Joh. Freinshemius, Joh. Scheffer, Olof Verelius, Joh. Upmark.*

På bakfasaden söder om dess framspringande parti: *Samuel Klingenstierna, Fredrik Rudberg, Anders Jonas Ångström.*

På bakfasaden norr om dess framspringande parti: *Carl Aurivillius, Johan Ihre, Laurentius Norrman.*

Från den breda yttertrappan framför hufvudfasadens midtparti kommer man genom tre portar in i vestibulen

hvilken prydes af fyra stora kolonner af mörk polerad granit med joniska kapiteler och baser af grön kolmårdsmarmor samt af doriska pilastrar af samma slags marmor. Från denna vestibul inkommer man likaledes genom tre portar till den genom de båda öfre våningarne gående försalen. Denna omgifves på tre sidor af gallerier med direkt ingång till de innanför dem liggande lokalerna. På den fjerde sidan ligger en dubbelarmad bred trappa, som leder till det öfre galleriet. Den nedre delen af denna trappa för till en afsats, från hvilken de båda armarne utgå, och leder till aulans hufvudingång. Omfattningen till denna ingång består af en i stuck utförd portal med bronserade karyatider och har i sitt öfversta parti en inskriftstafla, i hvilken äro inristade följande ur Thorilds förnämsta arbete: *Rätt eller alla samhällens eviga lag* hemtade ord:

TÄNKA FRITT ÄR STORT
MEN TÄNKA RÄTT ÄR STÖRRE

Försalens galleri uppbäres till en del af doriska kolonner, hvilka i likhet med trappans och galleriets balustrad äro af kolmårdsmarmor. Försalen är öfverhvälfd med tre kasetterade kupoler uppburna af stärkringar hvilande på grofva murpelare, af hvilka de, som gränsa till galleriet, äro fristående. Från takdagrar i de tre kupolerna får försalen sin belysning. Å den öfre delen af försalens långväggar finnas sex större halfcirkelformiga fält ämnade att i en oviss framtid prydas med väggmålningar. Bottenvåningen är genom vestibulen, försalen och aulan afdelad i två hälfter, af hvilka den ena åt södra sidan belägna är upptagen af lokaler för den akademiska styrelsens och förvaltningens behof och den andra, den norra, med undantag af ett rum för vaktmästare, inrymmer endast undervisningslokaler. I

den förra hälften finnes det större Konsistoriets sessionsrum, Rektors embetsrum, kansli och arkiv, samt kontor, räntekammare, som tillika är Universitetets drätselnämnds sessionsrum och derjemte af det mindre Konsistoriet för dess sammanträden begagnas, Räntmästarens mottagningsrum med kassahvalf och en trappa ned kartearkiv. Till de inom denna hälft af bottenvåningen liggande rummen, äfvensom till de utanför dem liggande korridorer och kapprum finnes särskild ingång från södra sidofasaden genom en mindre vestibul, i hvilken Universitetets anslagstaflor äro uppsatta. Föreläsningssalarne i bottenvåningens norra hälft äro sex till antalet, två större, den ena för 110, den den andra för 80 åhörare, och 4 mindre för ungefär 60 åhörare och derunder ned till 20 à 30. Dessutom finnas två rum för föreläsare.

I öfre våningen kommer man från galleriet till Fakulteternas rum, hvilka tillsammans med den i midten liggande Kanslerssalen och ett denna tillhörigt sidorum, upptaga hela hufvudfasaden. Kanslerssalen har en rikt dekorerad plafond, uppburen af korintiska pilastrar. Vidare finnas i öfre våningen fem lärosalar samt två rum för föreläsare. Den största lärosalen är beräknad för 230 à 240 åhörare. Antalet för de öfriga utgör enligt beräkning, 30, 80, 90 och 156. De större lärosalarne hafva sluttande golf. Alla utom en, som är försedd med flyttbara mindre bord, hafva fasta bänkar och skrifbräden.

Till aulan, som i likhet med försalen genomgår de båda öfre våningarne, leda från försalen tre ingångar, hvarjemte hon äfven från två förstugor å baksidan har ingång genom fyra dörrar. Till hennes galleri leda ock två dörrar från försalens galleri, och två från förstugorna

å baksidan, hvadan aulan sålunda har sammanlagdt elfva ingångar. Hon består af en halfcirkelformig, amfiteatraliskt anordnad större sal af 38 m. diameter, med läktare, tillsamman gifvande utrymme åt inemot 2,000 sittplatser. Salens runda del är vänd inåt byggnaden, och hans fondvägg afslutas med en likaledes halfcirkelformig absis, 12,5 m. i diameter, afsedd för orkester, sångare m. m. och rymmande 200 personer. Sitt ljus får aulan hufvudsakligast från den i taket, öfver stora salen anbragta betydliga dageröppningen, samt särskildt för orkesternichen genom en i dess tak anbragt dageröppning och genom nio cirkelrunda mindre fönster. Bakom orkesternichen är anordnadt ett samlingsrum, med direkt ingång från Öfre Slottsgatan, för sångare- och orkesterpersonal och under densamma finnes ett större förvaringsrum för aulans lösa golf. Två särskilda trapprum, ett på hvardera sidan om orkesternichen, leda till aulan och hennes vind. Taket öfver aulan uppbäres af en jernkonstruktion bestående af 25 fackverksstolar sammanbundna upptill och nedtill med kraftiga jernringar och hvilande på jernkolonner i två våningar. Den nedre våningens kolonner äro doriska. Den öfres kolonner äro korintiska och hafva sina skaft till öfre delen refflade och till nedre delen omvirade med lagerqvistar. Öfver kolonnerna löper ett rikt orneradt korintiskt entablement, afslutadt med en palmettlist. Orkesternichen är öfverhvälfd med en halfkupol och förenad med åhöraresalen genom en konisk hvalföppning likasom kupolen indelad i kasetter. Denna hvalföppning i åhöraresalens fondvägg har fått betydlig bredd, för att tal och musik skulle kunna höras på alla platser samt talare, sångare och kapellister ses af hvarje åhörare. Ofvanom hvalf-

öppningens triumfbåge prydes fondväggen af en gafvel, och öfverst å denna har Universitetets vapen fått sin plats.

I jordvåningen inrymmes det förut nämnda kartearkivet, myntkabinett med amanuensrum, vaktmästarebostäder samt rymliga källare. Utanför byggnaden i den norra delen af terrassen framför hufvudfasaden ligger det ångpannerum, från hvilket värmeledningen för aulan, försalen och de båda hufvudvåningarne förses med ånga. På vinden är en ritsal förlagd.

Samtliga rummen i de båda öfre våningarne äro både till väggar och tak målade i olja. Enklare behandlade äro föreläsningssalarne och rummen för den ekonomiska förvaltningen. Rikare dekorerade äro rummen för den akademiska styrelsen och för fakulteterna samt kanslersrummen. Plafonderna i kanslerssalen och det större Konsistoriets sessionsrum intaga främsta rummet. Dekorationsmålningen är hållen i stil med byggnaden i öfrigt. Af Universitetets gamla möbler har endast en ringa del flyttats in i den nya byggnaden. Af de öfriga har en ringa del befunnits oduglig, men den större delen blifvit använd i andra lokaler, mest i sådana, som blifvit nyinredda. De nya möblerna äro till allra största delen af bonad ek, men kanslersrummens möbler samt aulans talarestol och kateder äro af valnöt och rikare ornerade. Alla dessa möbler äro efter Arkitekten Holmgrens ritning utförda i en enkel och gedigen renässansstil. De äro levererade af firman Joseph Leja och förfärdigade i Stockholm.

Alla lokaler upplysas medelst gas, försalen med kandelabrar och amplar, aulan med två kronor, den ena för 170 lågor, den andra för 30 lågor, samt amplar, allt af cuivre poli. Konsistoriets sessionsrum upplyses af två gas-

kronor och kanslerssalen af en sådan. Lysapparaterna äro levererade af firman Joseph Leja.

Ångpannor jemte värmeledning äro levererade af Göteborgs Mekaniska verkstads aktiebolag och kaminerna af Herrar Wiman & Komp. Gas- och vattenledningsarbetena äro utförda af Ingeniör Z. Larsson.

Planen och ritningarne för byggnadens uppvärmning och ventilation äro upprättade af Ingeniör E. A. Wiman.

De allegoriska figurerna på hufvudfasadens midtparti äro modellerade af skulptören Oscar Berg och gjutna vid Faustman & Östbergs konstgjuteri. Af skulptören Berg äro äfven karyatiderna å hufvudportalen till aulan modellerade. Sjelfva hufvudportalen är uppförd af skulptören J. A. O. Nyholm.

Alla arbeten af Kolmordsmarmor äro levererade af Nya Marmor-aktiebolaget, Norrköping. Vestibulens granitkolonner hafva arbetats vid Grafversfors.

Till byggnadens yttre beklädnad har kalksten erhållits från Yxhults Stenhuggeri-aktiebolag i Nerike och fasadteglet från Klostermoregård i Danmark. Med undantag af detta fasadtegel och af jernet i några jernarbeten är allt material inhemskt.

Takkonstruktionen öfver aulan, hvilken tillika uppbär yttertaket, är till sin plan uppgjord af Lektor O. E. Westin och utförd af Aktiebolaget Atlas. Jernpelare jemte något annat gjutgods äro tillverkade af Hellefors Bruks Aktiebolag.

All finare dekorationsmålning i alla rummen inom de båda hufvudvåningarne är utförd af Dekorationsmålaren Thulin, hvilken dessutom jemte ledande Arkitekten lemnat föreskrifter om öfrig målning och äfven vid dennas utförande lemnat biträde.

I försalens gallerier äro uppstälda gipsafgjutningar af antika konstverk, hvilka förr stått i Carolinasalen, Universitetets nu till dess bibliotek aflemnade forna festsal, och till hvilka kommit en af Herr Godsegaren Hugo Tamm åt Universitetet till prydnad för dess nya byggnad skänkt af Byström för gifvarens farfaders räkning i marmor utförd Juno med Herkulesbarnet. Största delen af de historiska porträtter, som tillhöra Universitetet, hafva blifvit uppsatta inom Universitetsbyggnaden. De äro fördelade på Kanslersrummen, Konsistoriets, Fakulteternas, Drätselnämndens, Rektors rum m. fl.

Utom ofvannämnda konstverk, Juno med Herkulesbarnet, har Universitetet äfven fått mottaga andra till prydnad för dess nya byggnad ämnade gåfvor. Herr Konsul Simon Sachs har till det större Konsistoriets sessionsrum förärat en öfver Rektors stol uppsatt baldakin och till Kanslerssalen en dyrbar gaskrona af cuivre poli. Med stor frikostighet har Herr Statsrådet Astrup förklarat sig vilja såsom gåfva till Universitetet för uppsättning i närheten af Universitetsbyggnaden, öfverlemna hvad som blifvit utfördt af en omkring 10 m. hög kolonn af porfyr, hvilken Konung Carl XIV Johan såsom egare af Elfdalens porfyrverk lät till en del förfärdiga, och dessutom vilja bestrida kostnaden för kolonnens fullbordande. I sammanhang härmed har Statsrådet Friherre Tamm erbjudit ett belopp för kolonnens uppsättning. För den välvilja, som sålunda blifvit Universitetet bevisad, aflägger det sin varmaste tacksamhetsbetygelse.

Å platsen framför Universitetsbyggnaden har anordnats en terrass med murar af huggen granit och med

balustrad, som med undantag af balusterdockorna, hvilka äro af sandsten, är af samma material. Från planen nedom terrassmurarne till den öfre närmast byggnaden leder en hög och bred trappa med sluttande gångbanor å ömse sidor. I öfrigt är hela den omgifvande platsen anordnad såsom park. På grund af särskildt kontrakt har Bygg mästaren C. H. Hallström äfven utfört alla planerings- och terrasseringsarbeten omkring byggnaden.

Universitetet har att uttala sin tacksamhet till alla dem, som medverkat till byggnadsverkets utförande och fullbordan, och för den välvilja och det intresse för detta verk, hvarpå Universitetet fått mottaga många prof. Särskildt känner sig Universitetet nu, då dess byggnads högtidliga invigning förestår, böra gifva ett offentligt erkännande åt dem, som haft den hufvudsakliga ledningen och det mest omfattande utförandet till sitt åliggande. Hos Arkitekterne Holmgren och Kihlberg står Universitetet i en stor tacksamhetsskuld för det utmärkta sätt, hvarpå de löst hvar sin uppgift. Sjelfva byggnadsarbetets erkändt utmärkta beskaffenhet vittnar om den tacksamhet, som Universitetet är Byggmästaren Hallström skyldigt, och sin stora del i förtjensten af arbetets omsorgsfulla utförande och i den tacksamhet, som dermed följer, har Byggmästaren Ankarstrand, hvilken från början under en längre tid såsom verkmästare förestod arbetet. Till dem, som egnat synnerlig omsorg och omvårdnad åt byggnadsarbetet, har Universitetet äfven att räkna Dekorationsmålaren Thulin. Universitetet kan icke underlåta att åt honom egna en särskild tacksamhetsgärd. Universitetet vill ock betyga sin aktning och erkänsla för den ordning och det goda

uppförande, som iakttagits af de under en del af arbetstiden ofta till stort antal samlade arbetarne.

Det större Konsistoriet har anbefalt en redogörelse för de kostnader, som byggnadsarbetet medfört, och tillgångarne för dessa kostnaders bestridande äfvensom för de frågor, som dermed kunna stå i sammanhang, och säkerligen kommer det hufvudsakliga af denna redogörelse likasom af den slutliga redogörelsen, hvilken först längre fram kan lemnas, att framläggas för allmänheten. Här må dock några få meddelanden om nämnda kostnad lemnas. Enligt ofvan lemnad uppgift beräknades kostnaden ursprungligen till 990,000 kronor, eller 250,000 kronor utöfver det beviljade statsanslagets belopp. Hos Universitetets Kansler anmälde det Större Konsistoriet efter Drätselnämndens förslag sin plan att först under fyra år från reservfonden årligen afsätta och förränta ett belopp af 12,000 kronor och sedan upptaga ett lån å 200,000 kronor, till hvilkets förräntning och amortering skulle anvisas ett årligt belopp af 13,500 kronor. Medel härtill skulle erhållas från den fond, till hvilken nästan alla Universitetets besparingar ingå, den s. k. reservfonden, hvilkens årliga inkomst antogs med säkerhet kunna beräknas till 24,000 kronor, och hvilkens utgifter ansågos kunna hållas nere vid 12,000 kronor. Ett till förräntning och amortering anvisadt belopp af 1,500 kronor skulle blifva ledigt och höja det årliga öfverskottet till 13,500 kronor. Tillväxten i inkomster gjorde det möjligt icke blott att i Maj 1878 våga ikläda sig förbindelser för framtiden, hvilka några år förut icke skulle hafva ansetts rimliga, utan äfven att vida utöfver hvad år 1878 åsyftades,

bidraga till byggnadens större fulländning i flere afseenden[1]). Enligt ett af Akademieräntmästaren gjordt sammandrag af Universitetshusets byggnadskonto, sådant detta befans den 1:sta dennes, utgjorde det då för byggnaden utbetalda beloppet 1,232,375,94 kronor och tillgångarne, som erhållits af statsanslag 740,000 kronor, bankräntor 30,225,79 kronor, Universitetets reservfond 179,301,30 kronor och lån 300,000 kronor, tillsammans 1,249,527,09 kronor. Utom hvad reservfonden, öfver hvilken Universitetets Kansler eger att förfoga, lemnat till byggnaden, hafva under den nu förflutna för Universitetet i ekonomiskt hänseende gynnsamma perioden för undervisningens och institutionernas behof lemnats större bidrag än någonsin tillförene. Förändrade förhållanden hafva nu inträdt, och utsigterna för framtiden häntyda icke på rikliga inkomster.

För att rätt uppskatta de fördelar, som af Universitetet vunnits genom dess nya byggnad, är det nödvändigt att taga i betraktande det sätt, hvarpå de vid inflyttningen i denna ledigblifna lokalerna användts. Sådana lokaler funnos förnämligast i det gamla Konsistoriihuset och i Gustavianum. Till dessa lades det förra Länslasarettshuset, hvaraf dock redan den nedersta våningen var för särskilda ändamål disponerad. Deremot togs icke i anspråk den gamla Kemiska byggnaden, hvilken enligt ett förut hos Kongl. Maj:t ingifvet förslag skulle hafva öfverlåtits åt den Medicinskt-kemiska och den Farmakologiska institutionen. Genom användning af dessa lokaler, hvilka med särskilda

1) Angående antydda gynnsamma förhållanden kan upplysning inhemtas bland annat i Riksdagens Revisorers berättelse för år 1884, tryckt 1887, sid. 254.

af statsmedel beviljade anslag, tillsammans vida mindre än det som begärts för en åt Medicinskt-kemiska institutionen begärd nybyggnad, hvilken nu blef obehöflig, för nya ändamål inreddes, vanns åt flere akademiska institutioner en synnerligen välbehöflig vidgning i utrymmet.

De Kirurgiska, Medicinska och Pediatriska poliklinikerna hafva erhållit större delen af nedersta våningen i f. d. Länslasarettshuset och disponera nu öfver hela denna våning, hvilken består af åtta rum.

Det Botaniska laboratoriet har fått egen lokal bestående af tre rum i det gamla Konsistoriihuset.

Den Mineralogiska och Geologiska institutionen har flyttats från sin gamla lokal i Kemiska byggnaden till det gamla Konsistoriihuset och derigenom vunnit utom en förökad golfyta följande väsentliga fördelar: arbetsrum för institutionens föreståndare, ett eget välbeläget auditorium, en lokal för praktiska öfningar i petrografi och kristallografi, en särskild från museirummen skild lokal för uppackning af lådor, samt en särskild lokal för mineralkemiska arbeten.

Museum för Nordiska fornsaker, som förut var inrymdt i en lokal af två rum, har i f. d. Länslasarettshusets öfversta våning fått fem rum, och dessutom skola, när så behöfves, ytterligare två rum tillfalla detta museum.

Konstmuseum har flyttats från Gustavianum. Samlingen af historiska porträtter har nästan hel och hållen öfvergått till Universitetsbyggnaden. De öfriga taflorna hafva fått sin plats i forna Länslasarettshusets mellersta våning och der, så godt sig göra låtit, fördelats efter olika skolor i nio större och mindre rum. Genom dessa anordningar har denna samling blifvit lättare tillgänglig och vunnit allmännare uppmärksamhet.

Det genom de Mineralogiska och Geologiska samlingarnes flyttning från Kemiska byggnaden ledigblifna utrymmet delades mellan tre institutioner.

Institutionen för Medicinsk och Fysiologisk kemi erhöll i det närmaste en hel ny våning ofvanpå sin gamla. Derigenom har vunnits egen föreläsningssal, tre rum med tillsammans 30 platser för laboranter, arbetsrum och vågrum för ordinarie professorn, rum för gasanalyser och ett mindre förrådsrum.

Den Farmakologiska institutionen, som förr hade endast ett rum, har nu fått en tillökning af nya två rum.

Den Fysiska institutionen, som förut saknade särskild arbetslokal, har nu fått en betydlig utvidgning, genom hvilken det blifvit möjligt att i lämpliga och goda arbetslokaler på ett ändamålsenligt sätt ordna arbetet.

Den Zoologiska institutionen, som redan förut hade en del af Gustavianum, har fått hela denna byggnad med undantag af en källare åt sig öfverlemnad. Byggnadens inredning har undergått en betydlig förändring. Derigenom har institutionen vunnit en större och en mindre sal för olika slags samlingar, en rymlig och ändamålsenlig föreläsningssal, ett läsrum för studerande, två arbetsrum och fyra nya magasinsrum. Genom tillkomsten af dessa rum hafva synnerligen önskvärda förändringar inom den gamla lokalen blifvit möjliggjorda.

Vi hafva i det föregående icke omnämnt den största af de lokaler, som vid inflyttningen i den nya universitetsbyggnaden blifvit lediga, nemligen Universitetets gamla festsal, Carolinasalen med angränsande rum. Plan för denna lokals inredning till biblioteksrum och för dermed sammanhängande ändringar såväl yttre som inre, genom

hvilka hela bibliotekshuset skulle blifva så ändamålsenligt inrättadt som möjligt, är utarbetad, och anslag för planens utförande har blifvit i Kongl. Maj:ts nådiga proposition till Riksdagen begärdt. Det gagn, som genom de föreslagna åtgärderna skulle beredas, är, enligt hvad fullständigt ådagalagts, synnerligen stort. Dermed skulle ock den plan till utvidgning och förbättring af Universitetets lokaler, som med den nya Universitetsbyggnadens uppförande åsyftades, hafva blifvit förd till en i allo lycklig fullbordan.

Med stor tacksamhet erkänner Universitetet vigten och betydelsen af det, som redan är utfördt, och det vet äfven, att detta medför förpligtelse att låta utvidgningen och förbättringen i det yttre tjena såsom medel för den inre vetenskapliga verksamhetens utvidgning och upphöjelse.

NÅGRA TANKAR

OM

MENNISKAN OCH SAMHÄLLET

AF

C. Y. SAHLIN.

UPSALA 1887
AKADEMISKA BOKTRYCKERIET
EDV. BERLING.

Några tankar om menniskan och samhället.

af

C. Y. Sahlin.

Mellan menniskan och samhället finnes både motsats och samband. Motsatsen träder i dagen, då menniskan fattas såsom den enskilde och samhället såsom det allmänna. Sambandet röjer sig, då samhället betraktas såsom ett organiskt helt och menniskan såsom ett dess organ, såsom en bland samhällets medlemmar. Vår afsigt är att framställa några sidor af dessa olika förhållanden mellan menniskan och samhället samt att genom redogörelse för dessa komma till några bestämningar rörande menniskan såsom samhällsmedlem och samhället såsom menskligt samhälle.

Det samhälle, inom hvilket det allmänna träder i motsats mot den enskilde, är staten. Visserligen finnes det andra samhällen än staten, men då han bland de historiskt gifna samhällena utgör det till formen mest sjelfständiga och högst utbildade och i det yttre har den högsta magten och största omfattningen, kan man lätt komma till den åsigten, att staten är det egentliga samhället. Ju mera formelt samhället fattas, desto lättare och oinskränktare gör sig denna åsigt gällande. Den formela uppfattningen af samhället antager samhällets väsentliga uppgift ligga i den formela rättens förverkligande såsom positiv rätt, såsom en i det yttre stadgad och gällande rättsordning. Det är klart, att en sådan uppfattning af samhället icke kan vara den ursprungliga och omedelbara. I menskligbetens historia framträder samhället till en början såsom något konkret och individuelt och derföre äfven såsom

något omedelbart i menniskans erfarenhet gifvet, såsom en befintlig magt, hvilken icke är begränsad och inskränkt till vissa formelt bestämda förhållanden. Begränsningen och inskränkningen af samhällets öfvermagt öfver de menniskor, som tillhöra det, sker genom en fortgående utveckling inom samhällslifvet. Under denna utveckling inträffar en brytning mellan den magt, som gjort sig gällande och infört en viss ordning, och den magt, som ligger i hvarje underordnad samhällsmedlems egen vilja. Brytningen framkallar tanken på den rätt, som kan tillkomma den enskildes vilja, och på den motsvarande inskränkningen i samhällets, det allmännas, rätt och befogenhet.

Den brytning, om hvilken vi nu talat, har sin djupaste grund i utvecklingen af menniskans personlighetsmedvetande och dermed sammanhängande rättsmedvetande. Då menniskan kommer till en högre grad af formel bildning och derigenom vinner ökad magt att rikta sin tanke på sig sjelf och söka en klarare sjelfkännedom, föres hon med nödvändighet till uppfattningen af sig sjelf såsom person. Hon fattar sig såsom förstånd och vilja, och hon söker både en för förståndet giltig förklaring af den gifna verkligheten och en giltig rättsgrund för de fordringar, som ligga i den gifna rättsordningen. Härigenom utbildar sig föreställningen om den enskilda menniskan eller om menniskan såsom den enskilde i motsats mot samhället såsom det allmänna. Utförd till ensidighet leder uppfattningen af den enskildes sjelfständighet och rätt till en afgjord strid mot samhället såsom det allmänna. Man kommer att bestrida det gifna samhällets rätt mot och öfver den enskilde, och man måste då ock känna sig manad att befria sig från dess öfvervälde genom upphäfvande och tillintetgörelse af all bindande samhällsordning. Historiskt har en sådan riktning gjort sig gällande i den så kallade naturrätten, enligt hvilken menniskan ursprungligen eller i naturtillståndet hade en oinskränkt rätt till allt eller hade rätt till allt, hvartill hon hade magt. Den yttre rättsordning, hvilken menniskan i det verkliga samhället måste underkastå sig för möjligheten af fredlig samverkan med

andra menniskor, måste från naturrättens synpunkt betraktas såsom en inskränkning och kränkning af menniskans ursprungliga och naturliga rättigheter. Den yttre magt och myndighet, som ovilkorligt fordras för den yttre rättsordningens upprätthållande, måste då ock visa sig såsom en oberättigad tvångsmagt, hvilken grundar sig på våld och leder till förtryck. Då man utgår från sådana förutsättningar, kan man väl drifvas till försök att på den frivilliga öfverenskommelsens väg komma till en stadgad rättsordning och en fredlig sammanlefnad, men försökets utförande måste ådagalägga omöjligheten af framgång, emedan ett allmänt och undantagslöst samtycke icke kan vinnas och den öfverenskomna rättsordningen, derest allmän öfverenskommelse kunde komma till stånd, icke kan upprätthållas utan en yttre myndighet, som gör sig gällande mot de enskildes godtycke och derigenom verkar förtryckande. Det visar sig häraf, att det icke är möjligt att mot den på ofvan angifna sätt fattade enskilda viljan ställa en allmän vilja, som af den enskilda kan erkännas såsom rättslig. Då det nu å andra sidan visar sig, att den enskilde icke kan umbära den allmänna vilja, som framträder och gör sig gällande i samhället, måste man känna sig drifven till erkännande af behofvet att undersöka de förutsättningar, från hvilka man förts icke till förklaring utan till förnekelse af samhällets rättsordning.

I den rättslöshet, som visar sig hos den enskildes vilja, när denna fattas blott såsom formel och godtycklig, ligger en anledning till försök att uppställa det allmänna såsom grund till all rätt. Man måste då fordra, att den enskilde skall underordna sin vilja under det allmänna för att derigenom blifva rättsligt bestämd. Om man nu antager den brist, som gör den enskildes vilja rättslös, bestå i hennes subjektivitet, så måste man tänka det allmänna såsom fritt från subjektivitet och följaktligen såsom rent objektivt. Det blifver då fattadt såsom objektiv lag och form, och det måste antagas såsom lag och form hafva giltighet och verklighet oberoende af de

subjektiva viljor, som skola rätta sig efter dess lag och få dess form. Genom att bestämma dessa viljor visar det sig vara en magt, hvilken tydligen måste vara objektiv. Det är sålunda denna objektiva magt, som sjelf i och för sig rätt såsom objektiv lag och form för de subjektiva viljorna är den allmängiltiga grunden till den rättsliga bestämdhet, som finnes hos dem, eller till den rättsordning, som redan kommit och alltjemnt kommer till stånd i det menskliga samhällslifvet. Men äfven om man afstår från de invändningar, som kunna göras mot antagandet af en sådan magts sjelfständighet och substantialitet, kan man dock icke tillbakavisa frågan om hennes personlighet. Det måste nemligen erkännas, att rätten i den meningen är rent personlig, att hon icke kan finnas såsom bestämning hos andra varelser än personer. Hos menniskan visar sig detta förhållande deri, att rätten icke för henne kan ega någon betydelse och giltighet, om hon icke är aktuel vilja, hvilket hon åter icke kan vara utan att vara aktuelt förstånd. Väl är det sant, att det hos menniskan finnes rättskänsla, och att denna icke är en yttring af hennes i formelt hänseende högre förstånd och vilja, men förr än menniskan utvecklat sig till aktuelt förstånd och aktuel vilja och derigenom vunnit aktuel personlighet i några momenter, kan hennes rättskänsla icke urskiljas och fasthållas såsom en från andra hennes känslor skild känsla. Härtill kommer, att äfven rättskänslan i likhet med menniskans öfriga känslor hör till det subjektiva och personliga hos henne, hvarföre ock rätten såsom bestämning hos hennes rättskänsla är en bestämning hos henne såsom person. Deri, att menniskan endast såsom person kan vara bestämd af rätten, ligger redan en anledning till intresse för rättens egen personlighet. Men då härtill kommer, att menniskan för att vara person icke blott i formel utan äfven i reel bemärkelse eller för att hos sig hafva ett verkligt personligt innehåll och ett inre personligt lif behöfver rättslig bestämdhet, får intresset för rättens egen personlighet väsentlig vigt och betydelse. Det kan nemligen icke bestridas, att med antagandet

af ett inre personligt lif hos menniskan följer uppskattningen af det personliga hos henne såsom hennes högsta lifsform och hennes högsta goda. Till detta högsta hos menniskan måste rätten såsom rent personlig bestämning höra. Men om rätten icke i sig sjelf eller i sin grund är personlig, kan han icke vara grund till rent personlig bestämning hos menniskan. Han måste tvärtom såsom sjelf opersonlig stå i motsats och strid mot det personliga hos menniskan samt, såvida han bestämmer menniskan och inverkar på henne, motverka och till en viss grad undertrycka detta. För menniskans inre personliga lif utgör sålunda rättens egen personlighet en oafvislig fordran. Men antager man rätten i och för sig vara en objektiv magt, så är han icke fattad såsom i sig sjelf eller i sin grund personlig. Väl kan man medgifva, att hos hvarje ändlig personlighet finnes en objektiv sida, men utan att vara subjekt kan intet väsende vara personligt. Det rent objektiva är såsom sådant personlighetens motsats, och det relativt objektiva kan och måste väl tänkas såsom en sida hos hvarje ändligt personligt väsende, men det utgör hos detta en lägre sida och följaktligen en inskränkning och brist i dess personlighet. Derföre kan rätten såsom en rent personlig bestämning hos menniskan icke få sin förklaring ur ett sådant allmänt, som för menniskan har betydelsen af objektiv lag och form och i sig sjelft är en objektiv magt. Den ordning, som grundar sig på en sådan magt, är icke en rättsordning, utan ett yttre tvång och ett våld på menniskans personlighet. Äfven från det ensidigt fattade allmänna drifves man sålunda till rättslöshet.

Af det nu framstälda motsatsförhållandet mellan menniskan såsom den enskilde och samhället såsom det allmänna visar sig behofvet af en uppfattning, genom hvilken artlikheten mellan båda framhålles. En sådan uppfattning är gifven, då förhållandet mellan menniskan och samhället fattas såsom organiskt. Det är väsentligt för hvarje organiskt helt, att dess särskilda organer hafva hela organismens karakter och sålunda äro likartade med honom. Dermed är sambandet inom orga-

nismen gifvet såsom inre och väsentligt, och om än inom hvarje ändlig organism motsats måste finnas, så kan dock denna icke vara absolut utan endast relativ. Den form af relativ motsats, som är utmärkande för den ändliga organismen, är motsatsen mellan det högre och det lägre med afseende på utvecklingsgraden eller formen af lif. I menniskans ändliga verld finnes det icke någon organisation, som icke på något sätt och i någon mon innebär en subordination eller en åtskilnad och relativ motsats mellan högre och lägre grad. Å andra sidan finnes det icke heller någon åtskilnad och relativ motsats mellan högre och lägre grad, som icke är gifven i och genom en organisation och eger rum inom en organiskt helt, som på något sätt framträder såsom verksamt och bestämmande i och hos sina organer. Häraf följer, att betraktelsen af menniskan såsom ett organ hos samhället och af samhället såsom det organiskt hela eller den organism, till hvilken en menniska jemte en eller flera andra hör, leder till uppfattningen af så väl samhället sjelft såsom det högsta och af hvarje dess organ såsom till graden underordnadt under samhället som ock af ett subordinationsförhållande mellan särskilda organer hos det hela, särskilda medlemmar i samhället.

För den närmare redogörelsen för det organiska förhållandet mellan menniskan och samhället behöfva vi taga i betraktande en olikhet i sättet, hvarpå ett organiskt helt kan framträda såsom märkbart i menniskans erfarenhetsverld. Menniskan fattar sig sjelf såsom ett organiskt helt. Hennes eget jag framträder för henne såsom enhet, princip och subjekt eller såsom förmåga i en mångfald af lägre och högre funktioner. Hon urskiljer ock hos sig sjelf en mångfald af högre och lägre förmögenheter, och hon finner sig stadd i en utveckling, en fortgång från lägre till högre grader eller former af menskligt lif. All denna mångfald sammanfattar hon till ett sammanhängande och inom sig slutet samt inom sitt område fullständigt bestämdt eller begränsadt helt, då hon fattar sig sjelf såsom ett menskligt individ, en person. Sjelfva den or-

ganiska enheten, menniskans eget jag eller hennes sjelfmedvetande är i detta fall gifven för menniskan, och det är äfven gifvet, att denna enhet tillika är det hela, som i sig innesluter och sammanhåller hela den organiska mångfalden såsom dess subjekt eller såsom den person, som är individuelt bestämd genom att ega hela mångfalden eller hafva honom till sitt innehåll. Menniskan ser då organismen från enhetens synpunkt, och då enheten är det inre i mångfalden såsom det yttre, ser hon den organiska mångfalden inifrån. Hon känner den karakter, som tillhör detta inre eller sjelfva principen i det hela, hon ser alla de organiska momenterna såsom sammanhängande med denna princip och med hvarandra genom sin väsentliga artlikhet med honom, och hon urskiljer det lägre och det högre efter måttet af hvarje moments relativa artlikhet med samma princip. Men strängt taget finnes det i hela den menskliga verlden ingenting annat än menniskan sjelf, som kan af henne inifrån betraktas. Allt annat i verlden är för henne gifvet såsom ett yttre. Hon ser en mångfald af momenter, och om än mångfalden aldrig af henne kan fattas utan någon enhet, så behöfver hon dock för att komma till uppfattning af enheten i mångfalden såsom skild från denna taga till utgångspunkt mångfalden såsom det gifna yttre och från detta eller från det gifnas utsida tränga in i dess inre, hvilket utgör dess väsentliga enhet. För möjligheten af en fortgång från uppfattningen af det gifna mångfaldiga och yttre till den inre enheten fordras å ena sidan, att menniskan i och genom sitt medvetande om sig sjelf har medvetande om förhållandet mellan enhet och mångfald, mellan det inre och det yttre, men å den andra att i det gifna mångfaldiga och yttre finnes något, som hänvisar på dess inre enhet. En sådan hänvisning ligger i hvarje förhållande mellan mångfaldens momenter, alldenstund intet förhållande kan finnas utan ett helt, inom hvilket de särskilda lederna stå i förhållande till hvarandra, och intet helt är tänkbart utan en inre enhet. Men märkbarare och mera vägledande är hänvisningen på den inre enheten i samma

mon, som de uppfattade förhållandena äro mera konstanta och väsentliga för sjelfva mångfaldsmomenterna. Ju mera dessa momenter för sin tillkomst och för sitt bestånd samt för sin egendomliga bestämdhet eller art äro beroende af en viss fast ordning och af ett visst inbördes sammanhang, desto tydligare blifver den i dem liggande hänvisningen på en inre enhet, som utgör ett samband dem emellan och ett helt, till hvilket de alla höra. I all verksamhet röjer sig ett sammanhang mellan orsak och verkan, som icke kan förklaras utan antagande af en inre enhet, hvilken framträder såsom verkande kraft. Men i den verksamhet, som visar sig vara en utveckling, emedan hon innebär en inom vissa gränser oafbrutet fortgående utvidgning och upphöjelse, ligger en tydligare och till sin art mera egendomligt bestämd hänvisning på en organisk enhet såsom en lifsprincip och på ett organiskt helt, inom hvilket mångfalden är organiserad. Från en mer eller mindre bestämdt framträdande form för tillvaro och samvaro samt för verksamhet och samverkan kan man i vissa fall komma till uppfattning af en individuelt bestämd lefvande varelse eller ett lefvande individ. Så förhåller det sig vid uppfattningen af andra menniskor samt, om ock i olika grader af egentlighet och fullt bestämd individualitet, vid uppfattningen af djur och växter. Deremot finnes det andra fall, i hvilka man väl kan märka ett organiskt samband mellan en mångfald af varelser, men icke kan komma till en fullt konkret uppfattning af det hela, till hvilket sambandet hänvisar, i dess individuela bestämdhet eller såsom ett särskildt för sig och icke blott i sina verkningar gifvet individ. Så förhåller det sig inom hvarje särskildt verklighetsområde i menniskans erfarenhetsverld vid allt sökande efter det mera omfattande hela, till hvilket flere såsom sjelfständiga inom detta område framträdande individer genom sina ömsesidiga organiska förbindelser hänvisa. Detsamma gäller om menniskans erfarenhetsverld i det hela. Det är onekligt, att det finnes ett sammanhang i verlden, som drifver till tanken på henne såsom ett organiskt helt,

i hvilket alla erfarenhetsföremål ingå sasom organiska momenter, men detta oaktadt kan menniskan icke komma till en konkret uppfattning af denna verld såsom ett särskildt för sig gifvet individ. Häraf visar sig, att det hela, som har en viss grad af omfattning, hvilken kan betecknas såsom totalitet, inom menniskans erfarenhetsverld icke framträder med fullständig individualitet. Å andra sidan är det lätt insedt, att allt, som inom samma verld och inom hennes olika verklighetsområden framträder med fullständig individualitet, hänvisar utöfver sig sjelft genom sitt behof af annat och derföre icke har fullständig totalitet.

I förhållandet mellan menniskan och samhället är det tydligen menniskan, som har individualitet, men icke fullständig totalitet, och samhället som har totalitet, men icke fullständig individualitet, allt inom menniskans erfarenhetsverld. Af detta förhållande beror den närmare bestämda karakteren af deras organiska förbindelse. Om menniskan utan att inom ett samhälle sluta sig tillsammans med andra kunde vinna den form och grad af totalitet, som samhället gifver, skulle hon tydligen icke behöfva samhället och icke hafva skäl att underordna sig under samhället. Häraf följer, att i måttet af behof ligger en gräns för menniskans förbindelse med samhället och undergifvenhet under detta. Å andra sidan är denna gräns gifven genom det mått, i hvilket menniskan behöfver bevara sin sjelfständighet såsom individ. Det organiska förhållandet mellan menniskan och samhället står i väsentligt beroende af samstämmigheten mellan behofvet af individuel sjelfständighet och aktualitet och behofvet af fullständig bestämdhet eller totalitet inom ett visst område. Om dessa båda behof stämma öfverens med hvarandra genom att jemnt svara mot hvarandra, så inträder i och genom deras uppfyllelse ett verkligt organiskt förhållande mellan menniskan och samhället. I motsatt fall måste, om ett samhälle faktiskt finnes och har någon magt, en strid utbryta mellan menniskan och samhället, i hvilken menniskan uppträder såsom den enskilde och stöder sig

på sin rätt till individuel sjelfständighet och samhället såsom det allmänna söker sitt stöd i nödvändigheten af ett mera omfattande helt än det, som står tillsammans med det fordrade måttet af den enskildes individuela sjelfständighet. Vi hafva derföre att taga i betraktande behofven af individuel sjelfständighet och af total fullständighet för att söka utreda deras inbördes förhållande af samstämmighet eller motsats.

Då man tager i betraktande menniskans behof af såväl individuel sjelfständighet som total fullständighet, finner man snart nödvändigheten af en åtskilnad mellan de olika grader eller former af menskligt lif, som i erfarenheten äro gifna. För vårt syfte ställer sig skilnaden mellan det fysiska och det moraliska lifvet såsom den första och hufvudsakliga. Till menniskans fysiska lif räkna vi alla de bestämningar, som med naturnödvändighet framträda hos menniskan, till det moraliska lifvet åter alla de bestämningar, som, hvad de än i öfrigt för sin möjlighet må förutsätta, i menniskans fria vilja hafva den närmaste och omedelbara grunden till sin aktualitet hos henne och för henne. Vi hänföra samhällslifvet till det moraliska lifvets område, men vi behöfva framhålla några bestämningar rörande det fysiska lifvets förhållanden, innan vi gå till redogörelsen för det egentliga samhällslifvet och den moraliskt fria menniskans förhållande till detta.

Den fysiskt lefvande menniskan måste hafva en viss grad af individuel sjelfständighet. Hon är såsom lefvande en organisk varelse, och hon måste såsom sådan både hafva en organisk enhet, en lifsprincip, och en viss magt till sjelfbibehållelse och sjelfutveckling. Häri ligger både en motståndsmagt mot yttre inflytelser och en öfvermagt öfver det yttre, som hon till lifsmedel behöfver. Men både i motståndsmagten och i öfvermagten ligger ett förhållande till det yttre. Genom detta förhållande har den fysiskt lefvande menniskan sammanhang med det yttre, som utgör hennes omgifning. Båda utgöra tillsammans ett helt och i detta hela vinner menniskan den totalitet, som hon behöfver, men icke i och genom

sig sjelf eger. För möjligheten af den menskliga bristens fyllande, genom det yttre fordras artlikhet mellan båda. Men då menniskan såsom lefvande är en organism, har hon inom sig olika grader eller högre och lägre former af verklighet. Om icke motsvarande former finnas i det yttre, kan detta icke fylla menniskans brist, ty hennes brist finnes icke endast i hennes lägre verklighetsformer, utan i alla, äfven den högsta, och bristen hos hvarje hennes verklighetsform kan icke fyllas af någon annan verklighetsform hos det yttre än den motsvarande och likartade. Såsom fysiskt lefvande har menniskan kropp och lif. Hennes kropp, hvilken tydligen är hennes lägsta verklighetsform, är icke rent af organisk, utan i viss mon oorganisk. Såsom sådan tillhör han den oorganiska naturen och får han i och genom denna natur den fyllnad i verklighet, utan hvilken han icke kan vara till såsom kropp. Menniskans lif är hennes högre verklighetsform, och genom detta tillhör hon den organiska naturen och är hon en organisk varelse. Den organiska naturen förutsätter visserligen både i det hela och i hvarje särskild varelse den oorganiska och har således någon brist, som genom den oorganiska naturen fylles, men det finnes i menniskans erfarenhetsverld ingen organisk varelse, som icke jemte den oorganiska naturen tillika förutsätter andra organiska varelser. Men äfven inom det fysiska lifvet finnes det olika lägre och högre former. Hufvudformerna äro det vegetativa lifvet och det animaliska. Då menniskan hos sig har båda dessa lifsformer, har hon ock fyllnad att vinna både inom växtverlden och inom djurverlden. Det är genom befintligheten af alla dessa tillvarelseformer och lifsformer, som det yttre såsom menniskans omgifning och verld kan fylla hvad som brister henne i tillvaro och lif utan att undertrycka den grad af sjelfständighet och magt, som hon måste ega för att vara en fysiskt och närmare bestämdt animaliskt lefvande varelse. Å andra sidan är det genom befintligheten hos menniskan sjelf af krafter till förbindelse med det likartade i den omgifvande verlden, som menniskan kan tillegna sig och göra sig till godo

hvad denna verld erbjuder henne till fyllande af hennes brist på fullständighet i verklighet och lif.

Den fysiska verld, i hvilken den animaliskt lefvande menniskan lefver, kan visserligen icke helt och hållet sakna individualitet, ty utan individualitet finnes ingen verklighet, men såsom verld, såsom det allt omfattande hela, har hon icke en med fullständig individualitet framträdande och för sig bestående verklighet. Af menniskan tänkes hon såsom verklig, emedan hon i sin helhet utgör den nödvändiga förutsättningen för de i menniskans erfarenhetsverld gifna föremålens egen tillvaro och inbördes sammanhang, men en konkret uppfattning af verlden såsom för sig bestående kan menniskan icke vinna. Hon är sålunda verklig i och genom de bestämningar hos de särskilda till henne hörande föremålen, genom hvilka dessa hvart för sig och i sina ömsesidiga förbindelser få den fyllnad, som de behöfva, men icke i och genom sig sjelfva och genom ömsesidiga förbindelser mellan många särskilda föremål kunna erhålla. Men denna det helas närvaro och verksamhet hos och i de särskilda föremålen och föremålsgrupperna har olika grader. Ju högre grad eller form af verklighet det finnes hos ett föremål, desto mera utvecklad och individuelt bestämd är ock den form, i hvilken det hela i denna röjer sig såsom närvarande och verksamt. Derföre innebär ock utvecklingen inom en varelse från lägre till högre verklighetsform ett förverkligande hos honom af det hela, som han förutsätter och tillhör. All utveckling är nemligen organisation, och genom sin fortgående utveckling vinner hvarje varelse en allt rikare och fullständigare organisation. Derföre säges ock menniskan såsom den rikast och mångsidigast utvecklade bland alla varelser i hennes erfarenhetsverld vara en mikrokosm. Ju högre hon stiger i sin egen inre utveckling, desto större blifver ock hennes omfattning, ty i utvecklingen ligger icke blott upphöjelse utan äfven utvidgning, och hvarje steg uppåt till högre grad af verklighet medför äfven en omgestaltning af det lägre till en strängare och fastare sammanslutning med det hela

och dess särskilda momenter. På grund af den sålunda hos den fysiskt lefvande menniskan gifna syftningen till förverkligande inom sig sjelf af det hela, af sig sjelf såsom mikrokosm, står hennes egen sjelfständighet och hennes sträfvande till allt högre sjelfständighet icke i oförsonlig motsats och strid mot den tendens till totalitet, som är gifven i verlden såsom menniskans och alla andra särskilda varelsers nödvändiga förutsättning och gifver sig tillkänna i de kosmiska lagarne.

Efter att hafva i allmänhet angifvit den fysiskt lefvande menniskans förhållande till den henne omgifvande verlden hafva vi nu att taga i särskildt betraktande hennes förhållande inom djurverlden såsom den verld, hvilken hon såsom fysiskt lefvande tillhör. Såsom individer framträda inom denna verld menniskor och djur, och hvarken djurverlden i det hela ej heller någon till henne hörande art har någon för sig bestående och fattlig individualitet. Detta gäller tydligen äfven om menniskoslägtet. Äfven detta fattas såsom ett slägte endast på grund af den artlikhet och de särskilda former af förbindelse och samverkan, som ega rum menniskor emellan, men icke genom en sjelfständigt gifven för sig bestående individuel tillvaro. Häri återfinna vi sålunda det allmänna förhållandet med afseende på individualitet och totalitet inom menniskans erfarenhetsverld. Det för djurverlden egendomliga måste förnämligast sökas i de förbindelser, som mer eller mindre konstant och i större eller mindre omfattning ega rum mellan flere eller färre individer. Sådana förbindelser visa sig i den samverkan, som ett större eller mindre antal af djurindivider kan utöfva för gemensamt byggande af bo och anskaffande och förvarande af födoämnen samt för beredande af gemensamt försvar och äfven för andra ändamål. I dessa verksamhetsyttringar äfvensom i den ordning i förhållandet mellan särskilda djurindivider, som de förutsätta, röjer sig en organisation, som omfattar en mångfald af särskilda individer. Särskild uppmärksamhet förtjenar den förmåga af ömsesidigt meddelande, som i sådana förbindelser i högre grad

än eljest inom djurverlden tages i anspråk. Ett sådant ordnadt samlif och samarbete kan väl icke betecknas såsom samhällslif och samhällsverksamhet i den högre och mera egentliga betydelse, i hvilken dessa benämningar vanligen tagas, men onekligt är, att i dem framträder den form af naturlif, som hos menniskan utgör förutsättningen för de menskliga samhällenas och förnämligast de till formen lägsta samhällenas aktualitet i menniskans verld. Men äfven om i dessa former och yttringar af djurlifvet en sammanslutning eger rum t. ex. inom ett bo eller inom ett af flere bon bestående sambygge, så har dock samlifvet inom dessa, huru mycken ordning och lagbundenhet det än må ega, likväl icke formen af en för sig gifven individualitet. I dessa former ligger väl en hänvisning på ett sammanhang inom ett helt, men det gifna hela har en lägre form af aktualitet än de djurindivider, som tillhöra detsamma. Derföre är det ock så väl med afseende på djurverlden i det hela som med afseende på särskilda arter af djur och på särskilda djursambyggen omöjligt att angifva en fast och oöfverstiglig gräns, som skiljer djurverlden från växtverlden och den ena djurförbindelsen, han må vara gifven genom artlikhet och slägtskap eller genom samvaro och samverkan, från den andra. Onekligt är dock, att många förbindelser inom djurverlden lemna bevis pa verkningar af en magt, som sträcker sitt välde öfver en mängd individer samt ordnar och sammanhåller dem till en form af samlif, som i någon mon måste erkännas vara ett helt med en viss grad af individualitet.

Om man riktar sin uppmärksamhet på den fysiskt lefvande menniskan för att undersöka, om hon såsom sådan höjer sig öfver djurverlden och icke blott intager den högsta platsen inom denna, så kan denna undersökning icke leda till annat än ett nekande svar i det väsentliga. Det kan icke förnekas, att hos menniskan oberoende af hennes fria vilja utvecklar sig en högre form af lif än hos någon varelse, som blott är djur och icke kan utveckla sig till någon högre form af lif än

djurlifvet. Denna form består i hennes medvetenhet. Medvetenheten är hos menniskan gifven såsom den normala formen för hennes förnimmande, och genom henne har menniskan å ena sidan en i högre mått utbildad individualitet och å andra sidan en mera omfattande förmåga af meddelande med sina likar. Men genom blotta medvetenheten är dock icke mer än en formel skilnad gifven, och denna kan icke medföra mer än ett formelt företräde och en formel öfverlägsenhet. Härtill kommer, att all utbildning till högre grad af medvetenhet och till större omfattning och kontinuitet i det medvetna förnimmandet förutsätter en afsigtlighet i verksamheten, som icke kommer till stånd utan vilja och föresats och derföre icke faller inom det fysiska lifvets område. Hvad innehållet angår, är det först genom sin fria vilja, som menniskan hos sig bringar till aktualitet ett innehåll af annan art än det, som äfven hos djuret på något sätt förnimmes och eftersträfvas. Derföre måste man fasthålla, att den fysiskt lefvande menniskan icke i det väsentliga står öfver det animaliska lifvets sfer. Derföre blifver ock det förhållande, som eger rum mellan den fysiskt lefvande menniskan såsom individ och det menniskoslägte, som utgör hennes omgifning, af samma art som förhållandet mellan ett blott animaliskt lefvande individ och dess slägte. Till graden af omfattning och betydelsefullhet skiljer sig deremot förbindelsen menniskorna emellan äfven på detta lifsområde från förbindelserna mellan djur inom ett och samma slägte. Störst visar sig skilnaden vara, när man fäster sig vid menniskoslägtets förmåga af meddelande från slägte till slägte och af ett efterföljande slägtes upphöjelse öfver ett föregående på grund af erhållen uppfostran och mottaget arf. I den omätliga skilnad, som i detta hänseende finnes mellan menniskan och djuren, röjer sig ock, att menniskan, äfven när hon är outvecklad och till sitt märkbara lif icke väsentligt höjer sig öfver djuren, likväl hos sig har det högre egentligen menskliga lifvets magt, hvilken äfven inom de lägre lifsformerna förbereder det kommande lifvet i högre former.

Vi hafva i vår föregående framställning framhållit, att inom det fysiska lifvets område såväl i afseende på djuren som på menniskan de båda behofven af individuel sjelfständighet och af total fullständighet göra sig gällande, samt att vilkoren för deras fyllande äro gifna i artlikheten mellan hvarje varelses inre lif och yttre omgifning och i denna artlikhets verklighet under formen af en gifven motsvarighet i det yttre mot hvarje högre eller lägre form af lif och verklighet hos den animaliskt lefvande varelsen sjelf. Vidare hafva vi funnit, att såväl inom hvarje varelse den högre formen af lif innebär en högre grad af både individualitet och totalitet, som ock inom det hela hvarje högre varelse har en sådan högre grad ända upp till menniskan betraktad såsom mikrokosm, samt att förbindelsen med varelser af samma slag, med likar, blifver allt mera både innehållsrik och genomgripande, ju högre de ömsesidigt förbundna varelserna äro, och slutligen inom menniskoslägtet utbildar sig till en omfattning och en innerlighet, som ligga till grund för en från en tids slägte till en annan tids slägte stigande utbildning och fullkomning. Å andra sidan hafva vi icke funnit någon form af lif, inom hvilken det hela framträder såsom ett för sig bestående helt med full individualitet, icke heller någon, inom hvilken individet framträder med fullständig totalitet. Dermed sammanhänger, att vi icke kunnat finna några fasta och oöfverstigliga gränser mellan de särskilda lägre och högre lifsformer, som inom det fysiska lifvets område röja sin tillvaro.

Vi hafva nu att återgå till frågan om förhållandet mellan behofvet af individuel sjelfständighet och behofvet af total fullständighet med afseende på menniskan och samhället. Vi befinna oss då inom det moraliska lifvets område, ty i hvarje samhälle ligger en ömsesidighet i rättigheter och skyldigheter, och derföre kan icke något samhälle komma till verklighet i menniskans verld utan menniskors fria vilja och verksamhet. Men då samhället sålunda tänkes såsom ett helt, inom hvilket menniskor såsom samhällsmedlemmar stå i rättsförhållande till hvarandra, kan det tydligen icke af menniskor förverkligas

förr än de uppnått den frihetsgrad, på hvilken skilnaden mellan rätt och orätt är fattlig och det rätta kan väljas till bestämningsgrund, lag och ändamål för deras vilja och verksamhet. Den form af frihet, som befinner sig på denna grad, kalla vi den moraliska friheten. Moraliskt fri säga vi den menskliga viljan vara, då hon har magt till val mellan förnuftet, som är det moraliskt rätta, och sinligheten, som i sin motsättning och strid mot förnuftet är det moraliskt orätta. Bestämningen moralisk taga vi här i så vidsträckt bemärkelse, att hon omfattar bestämningarne sedlig, rättslig och religiös. Men ehuru samhället på grund af sin förnuftighet icke kan förverkligas utan menniskans riktning på det förnuftiga, så har det dock förutsättningar för sin verklighet, som ligga inom det sinliga området. För möjligheten af ett samhälles förverkligande fordras en till en viss grad gifven och utbildad sammanslutning mellan menniskor i och genom den bestämdhet, som de hafva såsom fysiskt lefvande varelser. En sådan sammanslutning är det naturliga underlaget för samhället, hvilket erbjuder en verksamhetssfer eller ett material för den moraliskt fria verksamhet, genom hvilken samhället kan bringas till stånd i menniskans verld. Men samhällets förverkligande förutsätter äfven en viss utbildning af den sinliga viljan hos menniskan och af den samverkan, som genom fritt ingångna menskliga föreningar inom det sinliga viljelifvets område i olika former och med olika omfattning uppstår samt vinner stadga och utbildning. Samhället har sålunda sina förutsättningar både i menniskans naturlif och i hennes lägre frihetslif, hvilket utgör den lägre formen af hennes i vidsträcktaste mening fattade moraliska lif.

Den sjelfständighet, som menniskan inom det moraliska lifvets sfer behöfver, är frihet i betydelsen af magt till sjelfbestämning. Genom sådan frihet har menniskan såsom vilja verklighet och individualitet. Men till den fulla sjelfständigheten och individualiteten fordras icke blott de lägre formerna af frihet, utan friheten i alla hennes olika grader eller utvecklingsformer. I den arbiträra friheten eller godtycket har den

ännu svaga och vacklande viljan ingen sammanhängande verklighet och ingen utbildad individualitet. I den formela frihet, som innebär magt till val mellan olika sinliga maximer, finnes väl en viss grad af stadga och sammanhang, men i det hela och särskildt med afseende på den högsta maximen är dock allt sväfvande och obestämdt. I den moraliska friheten ligger magten till val mellan sinligheten och förnuftet såsom olika möjliga eller valbara bestämningsgrunder, och detta val förutsätter magten att gå tillbaka till menniskans eller den menskliga viljans eget inre och att bestämma sig efter detta. I den förnuftiga eller reela friheten framträder den genom val till förnuftighet komna viljans magt till ett fortgående förnuftigt lif, i hvilket hon såsom karakter fasthåller förnuftet såsom sin högsta bestämningsgrund, såsom lag leder sitt handlande och såsom det högsta goda utgör det ändamål, i hvilket hennes lif får sin fulländning. Men äfven denna förnuftiga frihet har olika former, hvilka i visst afseende i jemförelse med hvarandra äro högre och lägre grader. Den sedliga friheten, den rättsliga och den religiösa innebära hvar för sig en särskild form eller grad af förnuftig frihet, hvarföre de ock alla fordras för den fulla sjelfständigheten och individualiteten inom det moraliska lifvet. I den sedliga friheten visar sig viljans magt att i sig upptaga och med sig införlifva det yttre och sinliga. I den rättsliga friheten höjer sig viljan till magt att införa rättsordning i den personliga handlingsfrihetens yttre sfer. I den religiösa friheten har viljan magt till ett inre personligt lif, ett personligt lif, som icke omedelbart är ett lif i någon yttre verklighet, utan i den personliga verkligheten sjelf såsom ett personlighetens rike eller såsom Guds rike, som icke är utvärtes, utan invärtes i menniskohjertat.

Ej mindre än i det fysiska lifvet behöfver menniskan i det moraliska lifvet något, som fyller hennes brist på fullständig verklighet eller totalitet. En sådan fyllnad ligger i någon mon i allt förhållande till andra menniskor. För att komma till aktuelt moraliskt lif behöfver hon vexelverkan med andra men-

niskor, och i all vexelverkan med en annan menniska ligger någon väckelse till menskligt frihetslif och någon näring för detta. Men bristen på totalitet finnes äfven inom det moraliska lifvets eller frihetslifvets område icke blott i de lägsta formerna af menniskans individuela lif, utan i alla dessa former, äfven den högsta. Det utmärkande för alla former af förnuftigt praktiskt lif är nödvändigheten i bestämningsgrund, i lag och i ändamål. Men all nödvändighet kommer af något helt. All nödvändighet innebär nemligen fullständig bestämdhet. Fullständig bestämdhet kan åter endast finnas inom ett helt. Derföre må väl de mera godtyckliga och tillfälliga förbindelserna menniskor emellan utgöra en förutsättning och ett vilkor för menniskans utveckling till förnuftigt praktiskt lif, men den fyllnad, som menniskan i sitt förnuftiga lif behöfver, kunna de dock för sig tagna icke gifna. Det menskliga samhället är det första eller lägsta hela, inom hvilket menniskans brist på fullständighet eller totalitet i sitt förnuftiga lif i något afseende fylles. Det är den fullt bestämda ömsesidigheten i rättigheter och skyldigheter inom ett visst samhällsområde, som gifver den behöfliga fyllnaden. Men då det hos menniskan finnes olika former af förnuftigt frihetslif, fordras för fyllandet af menniskans brist motsvarande former af menskligt samhälle, och då menniskan i sitt religiösa lif höjer sig öfver det i inskränktare mening menskliga lifvets grad och form, fordras för det fullständiga afhjelpandet af hennes brist och för hennes personliga lifs upphöjelse och utbildning till fullständig totalitet ett helt, som står öfver allt menskligt samhälle och är Guds rike. Motsvarigheten mellan det individuela menskliga lifvets olika former och de olika formerna af totalitet hos det, som inom den moraliska verlden och öfver henne för menniskan framträder såsom helt, har med sig möjligheten af öfverensstämmelse mellan de båda olika menskliga behofven af sjelfständig individualitet och af fullständig totalitet i det förnuftiga lifvet.

Efter denna allmänna redogörelse för det förhållande, som inom det förnuftiga lifvets område eger rum mellan menniskan och samhället, hafva vi att fortgå till frågan om den bestämning hos menniskan, som fordras af henne för att vara samhällsmedlem, och den bestämning hos samhället, som fordras af detta för att vara menskligt samhälle. Genom angifvande af dessa menniskans och samhällets bestämningar blifver tydligen äfven förhållandet dem emellan närmare bestämdt.

För att vara verklig samhällsmedlem och icke blott i yttre måtto lefva och verka i den yttre ordning, som samhället stadgar och upprätthåller, måste menniskan först och främst vara förnuftig vilja i den meningen, att hon är en vilja, för hvilken förnuftet är till såsom möjlig bestämningsgrund. Men vidare måste hon ock hafva i någon mon upptagit den i och genom samhället gifna förnuftiga bestämningsgrunden och gjort honom till sin viljas bestämningsgrund. Detta följer af den förnuftighet, som, enligt hvad förut är framstäldt, tillkommer samhället. Men det visar sig ock, om man tager den förnuftslösa viljan i betraktande och undersöker, huruvida hon kan eller icke kan vara grund till någon rätt och någon rättsordning. Fattar man denna vilja såsom godtycklig och således såsom en magt att välja mellan bestämningsgrunder, som för henne äro tillfälliga och yttre, så måste man komma till den slutsatsen, att det för henne icke finnes någon från magten skild rätt, eller att hon har rätt till allt, hvartill hon har magt. I följd af bestämningsgrundernas antagna karakter af tillfällighet och af något för viljan yttre måste det för viljan blifva likgiltigt, om hon upptager den ena eller den andra bland de många valbara bestämningsgrunderna, samt om hon fasthåller eller släpper en redan upptagen bestämningsgrund. Det enda väsentliga för henne är att hon icke så binder sig vid något, att hon mister sin magt till val. I sådant förhållande står menniskan såsom godtycklig vilja alltid till vissa lägre sinliga bestämningsgrunder, och detta förhållande fordras för hennes viljas oberoende af dessa. Men

det är uppenbart, att ett sådant förhållande icke är ett rättsförhållande. Man kan nemligen icke på något sätt antaga de sinliga krafter, som här träda i förhållande till den godtyckliga viljan, hafva någon pligt att respektera någon rättighet hos viljan icke heller någon rättighet, som viljan skulle vara pligtig att respektera. Sjelfva viljan har icke heller hos sig någon lag, som kan gifva någon rättsbestämning eller ligga till grund för någon rättsordning. Om man på denna ståndpunkt upptager den från annat håll hemtade föreställningen om rätt, kan man icke åt rätten gifva någon särskild och sjelfständig betydelse. Man nödgas då att låta rätten sammanfalla med den godtyckliga viljans magt och säga henne hafva rätt till allt, hvartill hon har magt. Men häri ligger att man försökt hos denna vilja fatta något högre än blotta magten nemligen rätten, samt att detta försök missyckats, hvaraf visar sig, att den godtyckliga viljan jemte sina bestämningsgrunder är rättslös. Fattar man åter den förnuftslösa viljan såsom sinlig vilja i högre bemärkelse, så kan väl denna vilja, såvida hon bestämmer sig efter grundsatser, i viss mon antagas hafva inre och konstanta bestämningsgrunder, men saknaden af en verklig högsta bestämningsgrund röjer bristen på verklig inre bestämdhet. Väl kan den sinliga lycksaligheten angifvas såsom den högsta formela bestämningsgrunden för den sinliga viljan, men såsom formel utgör hon endast det lika och gemensamma hos den sinliga viljans olika valbara speciela bestämningsgrunder, och då dessa äro sinsemellan motsatta, gifver den sinliga lycksaligheten såsom blott formel, blott abstrakt och generel bestämningsgrund ingen grund att välja den ena af de motsatta speciela bestämningsgrunderna framför den andra. Deraf följer att dessa bestämningsgrunder icke kunna vara rättsgrunder, och att icke heller de i dem liggande grundsatserna kunna vara rättsgrundsatser. Då kan icke heller den ordning, som med ledning af dessa grundsatser inom vidsträcktare eller inskränktare kretsar i det sinliga lifvet införes, vara någon rättsordning. Häraf draga vi den

slutsatsen, att menniskan icke såsom sinlig vilja, utan endast såsom aktuelt förnuftig vilja kan vara aktuel medlem i ett samhälle.

För att vara medlem i ett samhälle måste dock menniskan icke blott fattas såsom förnuftig vilja, utan äfven såsom i och genom sitt förnuftiga väsende egande en inre förbindelse och ett väsentligt sammanhang med den eller de personer, som jemte henne tillhöra samhället såsom dess medlemmar. Det är nemligen icke möjligt, att menniskan genom samhället får sig tillagda några bestämningar, några rättigheter eller skyldigheter, som icke på något sätt ligga i hennes eget förnuftiga väsende. Om man antoge något sådant tillägg kunna göras, så skulle man komma i strid med det förnuftiga lifvets egenskap af inre lif och med det förnuftiga väsendets karakter af ett inre och andligt väsende, hvilket icke kan mottaga några bestämningar utifrån, utan endast få bestämningar, som tillhöra dess eget inre, utvecklade. Men då så förhåller sig, måste den inre förbindelsen mellan samhällets medlemmar hvila på den allmänna grunden, att alla förnuftiga varelser äro bestämda af hvarandra eller hafva hvarandra till sina bestämningar. Är detta det allmänna förhållandet mellan menniskor såsom förnuftiga väsenden, så måste ock den förnuftiga förbindelse, som eger rum mellan samhällsmedlemmar, tänkas innebära och förutsätta, att hvar och en af dem har den eller de öfriga till sina bestämningar. Härmed sammanhänger såsom den andra sidan af förhållandet, att hvarje samhällsmedlem ingår såsom bestämning hos den eller de öfriga. Det är detta ömsesidighetsförhållande mellan menniskor i deras inre förbindelse inom deras egna förnuftiga väsenden, som i samhället bringas till aktualitet för menniskan i hennes yttre verld till den grad och i den omfattning, som inom de på hennes olika utvecklingsformer beroende möjlighetsgränserna genom menniskors fria vilja och verksamhet blifva gifna. Inom hvarje samhälle är det något särskildt moment i menniskans förnuftiga innehåll, som på sådant sätt utvecklas och i det yttre förverk-

ligas, och för att i ett visst samhälle vara verklig samhällsmedlem fordras att i afseende på detta moment känna sin förnuftiga förbindelse med en eller flere andra samhällsmedlemmar. Uppfyllelsen af denna fordran är möjlig på grund deraf, att de särskilda personerna hafva en inre enhet genom att vara bestämningar den ene hos den andre, och blifver verklig genom denna inre enhets utveckling och utförande eller förverkligande i det yttre.

Hvad som fordras af samhället för att vara menskligt samhälle, är till det väsentliga redan gifvet genom redogörelsen för menniskan såsom samhällsmedlem. Först och främst är det klart, att samhället för att vara menskligt skall vara en förening mellan menniskor. Visserligen kunna flere lägre samhällen vara förenade inom ett högre, men i hvarje menskligt samhälle måste dock menniskor vara de organer, som omedelbart verka för dess förverkligande i det yttre, och derföre måste ock hvarje samhälle kunna betraktas såsom en förening mellan menniskor till samverkan för ett gemensamt ändamål. Vidare följer af den föregående framställningen, att samhället måste hafva ett praktiskt ändamål, och att detta ändamål måste vara förnuftigt. Slutligen är det ock gifvet, att samhällets förnuftiga ändamål alltid måste vara ett sådant, som på något sätt finnes hos hvarje samhällsmedlem såsom hans eget i och genom hans inre organiska bestämdhet gifna ändamål. Hvarje samhälle får då till sin uppgift att inom en viss verksamhetssfer bringa till aktualitet den förbindelse, som på grund af samhällsmedlemmarnes organiska samband till möjligheten är gifven hos dem sjelfva. Samhället har alltså att i menniskans verld bringa till verklighet det hela, i och genom hvilket dess medlemmar få sjelfständighet och samstämmighet i sin verksamhet inom en viss sfer för ett gemensamt förnuftigt ändamål. Inom detta hela ordnas deras rättsförhållanden till en sammanhängande och inom sig sluten rättsordning och gifves åt denna rättsordning fasthet och stadga, varaktighet och bestånd.

Närmare bestämd blifver samhällets karakter af menskiighet, om han fattas med afseende på dess rättsgrund, dess rättslag och dess rättsändamål. I afseende på rättsgrunden fästa vi oss vid den i honom liggande ömsesidigheten i rättigheter och pligter. All rättighet är ett rättsförhållande mellan personer, i sin enklaste form mellan en person, som har en rättighet, och en annan, som är förpligtad till aktning för den förres rättighet. Men äfven i hvarje pligt ligger en sådan ömsesidighet. Detta är erkändt och uttaladt, då det heter, att lagen, hvilkens fordran pligten är, uppfylles genom kärleken till Gud och kärleken till nästan. Häri ligger att det icke finnes någon pligt, som icke förutsätter och innebär något den förpligtade personens förhållande till en annan person. Särskildt hvad menniskorna angår är det angifvet, att all pligt är ömsesidig, då hvar och en är förpligtad att älska sin nästa. Med afseende på samhällets lag såsom rättslag hafva vi att märka hans likhet för alla och allas deraf följande likhet inför honom. Hvarje samhällsmedlems rätt har genom samhällets rättslag okränkbarhet och helgd, och det finnes i detta afseende ingen skilnad hvarken till art eller till grad mellan den rätt, som tillerkännes den på grund af subordinationsförhållandet inom samhället högst uppsatte, och den, som tillkommer den lägst stående. I afseende på samhällets rättsändamål är det utmärkande draget den i detta ändamål liggande uppgiften att åt samhällets medlemmar gifva både sjelfständighet och samstämmighet i deras egen verksamhet inom samhällets sfer. Det finnes icke något samhälle, som åsyftar en ordning, i hvilken samhällsmedlemmarne ega samstämmighet på grund af ömsesidiga eftergifter i hvarje medlems sjelfständighet och rätt. All nedsättning i menniskans rätta sjelfständighet, all minskning i hennes verkliga rätt är en rättskränkning och lägger hinder i vägen för uppnåendet af samhällets ändamål.

De nu angifna bestämningarne ådagalägga, att samhället genom det förhållande, i hvilket det ställer sig till menniskor, har karakteren af menskiighet. Denna karakter framträder

ock, om man tager i betraktande samhällets verksamhetssfer. Hvarje samhälle framträder nemligen och verkar inom menniskans verld och har inom henne sin särskilda begränsade verksamhetssfer. Det är inom det yttre i sträng mening, inom sinneverlden, som hvarje samhälle gör sin ordning gällande. Äfven staten, hvilken är det högsta gifna menskliga samhället, har till sin uppgift att ordna yttre personliga förhållanden, förhållanden, i hvilka personer stå till hvarandra i sinneverlden, och han gör sin rättsordning gällande genom yttre tvångsmagt. Inom detta yttre framträda olika högre och lägre samhällen med större och mindre omfattning. Från äktenskapet och familjen med deras rika innehåll och ringa omfång vidgar sig sferen genom kommunen och korporationen, och i folket och staten får han sin största hittills uppnådda omfattning. I de lägre samhällena, hvilka upptaga sådana momenter i menniskans förnuftiga ändamål, som till sin form äro lägre, blifver det hela, inom hvilket den dithörande rättsordningen slutes, inskränktare. Inom de högre får detta hela en större omfattning, och inom staten såsom det högsta får det sin största omfattning och tillika sin högsta magt, men tillika den innehållsbegränsning, genom hvilken rätten i staten afgjordt blifver blott formel rätt eller rätt i inskränkt bemärkelse i motsats mot sedligheten, och rättsordningen äfven blifver blott formel eller juridisk rättsordning eller rättsordning i inskränkt bemärkelse. Genom att sålunda i sina olika former upptaga olika menskliga förnuftiga ändamål och till ett helt ordna och utbilda den sfer, som för hvarje särskildt ändamåls förverkligande är den rätta och egentliga, visar sig samhället hafva karakteren af menskligt.

Till karakteren af menskligt hör väsentligen personlighet. Det är ock personliga intressen, som hvarje samhälle tager i sin vård, Det är det personliga lifvet hos menniskan, som i och genom samhället i det hela äfvensom i och genom hvarje samhälle vidgas och höjes. Då det personliga hos menniskan och i det hela är upphöjdt öfver det opersonliga, måste samhället för att kunna icke blott vidga utan äfven höja det

personliga hos menniskan i sin grund vara personligt. Hvarje samhälle är grund till rättigheter, väl icke i den meningen, att menniskan genom samhället skulle få några rättigheter, som icke ligga i hennes eget förnuftiga väsende, men i den meningen, att vissa rättigheter och noga taget alla rättigheter först i och genom samhället blifva verkliga och erkända rättigheter eller komma till aktualitet i menniskans verld. Men hvarje samhälle ålägger äfven i samma mening sina medlemmar pligter. Det skulle vara en orimlighet, om grunden till en så eminent personlig bestämning, som hvarje pligt måste erkännas vara, skulle ligga i något opersonligt, och om menniskan i sitt personliga lif skulle vara underkastad en opersonlig lag ooh ordning. Men om det ock finnes vara nödvändigt att antaga samhället såsom grund till en rättsordning sjelft hafva sin grund i en personlighet eller ett personligt väsende, så framträder dock icke något samhälle i menniskans erfarenhetsverld såsom en för sig verklig och fattlig person. Den totalitet, som samhället gifver åt menniskans personliga lif, får icke den individualitet, som menniskan i och genom sin egenskap af subjekt och aktuel person eger. Men äfven häri röjer sig samhällets karakter af menskligbet. Det hör nemligen till inskränktheten hos menniskan och i hennes verld, att all högre form eller grad uppnås endast under förutsättning af en viss inskränkning till en del af hela innehållet. Derföre häftar alltid vid det hela inom menniskans verld en viss grad af objektivitet i motsats mot den högre formen af subjektivitet, af opersonlighet i motsats mot personlighet. Så förhåller det sig ock med samhället. Såsom framställande det förnuftiga lifvet med den totalitet, som det inom särskilda lägre och högre sferer inom det yttre i menniskans verld kan vinna, är det i sin menskliga aktualitet behäftadt med en viss grad af objektivitet, som utesluter full individualitet och personlighet. Endast i den religiösa uppfattningen af ett personligt lif, från hvilket allt opersonligt är uteslutet, kan menniskan höja sig till uppfattningen af ett väsende, hos hvilket individualitet och

totalitet, personlighet och universalitet ingå såsom fullt samstämmiga bestämningar.

Af samhällets erkända objektivitet och dess dermed sammanhängande relativa opersonlighet i den form, i hvilken det är aktuelt i menniskans verld, följer, att man icke kan komma till någon bestämd uppfattning af samhället i det hela eller af något särskildt samhälle såsom person. Härmed är ock gifvet, att man icke kan sluta från den skilnad, som visar sig ega rum mellan särskilda samhällsformer inom menniskoverlden, till särskilda slag af personliga väsenden såsom deras grunder. Den skilnad, som vi finna mellan särskilda samhällen, är väsentligen bunden vid förhållandena inom den menskliga verlden och visar sig äfven såsom en skilnad mellan lägre och högre samhällsformer. Men olika samhällsformer kunna, såvida de äro lägre och högre grader, väl tänkas såsom olika i menniskans verld och efter dennas förhållanden framträdande momenter i ett enda helt, i ett enda väsende, som ligger till grund för dem alla. I den gifna olikheten mellan de särskilda menskliga samhällena ligger under denna förutsättning ingen grund till antagande af särskilda till grund för dessa liggande personliga väsenden. Endast i det fall, att en sträng artskilnad kunde uppvisas mellan olika gifna samhällen, skulle man kunna drifvas till ett sådant antagande. En sådan skilnad skulle då visa sig i det sätt, hvarpå menniskan såsom samhällsmedlem blifver bestämd af olika samhällens olika lagar. Olikheten skulle bestå deri, att det publika samhällets lag skulle bestämma menniskan negativt, men de privata samhällenas positivt. Vi hafva i en föregående afhandling[1]) sökt ådagalägga, att skilnaden mellan positiv och negativ lagbestämdhet icke innebär och förutsätter någon artskilnad, utan får sin förklaring genom förhållandet mellan högre och lägre sferer, inom hvilka en och samma lag framträder såsom bestämmande ett väsendes verksamhet. Vi måste derföre fasthålla, att lika-

---

1) Om positiv och negativ lagbestämdhet. Upsala 1887.

som man icke inom det fysiska lifvets område kan uppvisa det hela, som ligger till grund för sammanhanget och ordningen i verlden, icke heller något särskildt helt, som ligger till grund för ordningen och sammanhanget inom något särskildt till verlden hörande område t. ex. den animaliska verlden, så kan man icke heller inom den moraliska menniskoverlden uppvisa den personliga grunden till samhället i det hela, icke heller någon särskild personlig grund till något särskildt slag af menskligt samhälle. Man måste stanna vid uppvisande af nödvändigheten af en personlig grund för all den personliga bestämdhet, som i genom de särskilda menskliga samhällena eller i och genom det menskliga samhället i det hela är gifven, utan att kunna på något sätt närmare bestämma denna personliga grund. Men genom samhällets personliga karakter är det gifvet, att om ock en motsats finnes mellan menniskan såsom den enskilde och samhället såsom det i och genom sin relativa opersonlighet och formela totalitet allmänna, likväl å andra sidan ett organiskt samband förenar menniskor såsom samhällsmedlemmar med hvarandra och med det samhälle, hvilkets organer de äro.

REDOGÖRELSE

FÖR

KONGL. UNIVERSITETET I UPSALA

UNDER LÄSÅRET 1886—1887.

PÅ UPPDRAG AF DET STÖRRE AKADEMISKA KONSISTORIET

UTGIFVEN

AF

E. H. LIND.

UPSALA 1887
AKADEMISKA BOKTRYCKERIET
EDV. BERLING.

Bland händelser, som vid en återblick på det sist förflutna läsåret äro särskildt ägnade att tilldraga sig uppmärksamhet, är utan tvifvel i främsta rummet att nämna den akademiska högtidlighet, hvarmed det nu fullfärdiga nya universitetshuset den 17 och 18 maj 1887 omsider invigdes för sin blifvande bestämmelse. Det faktiska besittningstagandet hade, såsom i föregående årsberättelse omnämnes, skett redan omkring ett år tidigare, men det formella hade af hvarjehanda skäl måst uppskjutas. Att det sätt, hvarpå det nu skedde, var synnerligen storartadt och i allo värdigt, därom torde knappast råda skilda meningar. Såsom inbjudningsskrift utgafs af universitetets rektor en historik och beskrifning öfver byggnaden, fästkantat hade författats af ledamoten af svenska akademien d:r *C. D. af Wirsén* med musik af direktor musices *I. Hedenblad*. Invigningstal höllos af universitetets prokansler ärkebiskop *Sundberg* och dess rektor professor *Sahlin*. Sällan torde äfven i universitetets salar hafva skådats en sådan samling af högtställda och framstående personligheter. Hans Maj:t Konungen och H. K. H. Kronprinsen behagade med sin höga närvaro hedra denna högtidlighet och förhöja dess glans. Bland den lysande skara af gäster, som hörsammat universitetets inbjudning, märktes hans excellens statsministern, statsrådet och chefen för ecklesiastikdepartementet, talmän och deputerade från riksdagens båda kamrar, universitetens kansler, representanter från de öfriga nordiska högskolorna samt en talrik samling af universitetets gynnare och vänner från när och fjärran. Sent skall helt visst minnet af denna högtidsstund förblekna hos dem, som varit deltagare i densamma. Studentkåren, som velat särskildt gifva uttryck åt sin glädje öfver

det stora och betydelsefulla värkets fullbordan, firade följande dag invigningen med konsert i universitetets aula, allmän folkfäst i botaniska trädgården och på aftonen bal i universitetshuset, alla mycket talrikt besökta och i alla afseenden vällyckade. Representanter för den studerande ungdomen vid Nordens öfriga högskolor deltogo såsom studentkårens gäster i samtliga högtidligheter. Anordningen af invigningsfästligheterna i deras helhet leddes af biblioteksamanuensen d:r *Aksel Andersson* i egenskap af öfvermarskalk.

I föregående redogörelse omnämdes, huruledes genom universitetsbyggnadens fullbordan och därmed följande utrymmande af en mängd gamla föreläsnings- och ämbetsrum nya eller utvidgade lokaler kunnat beredas åt flera akademiska institutioner, som däraf voro i stort behof. Under det sist förflutna läsåret har en ny viktig sådan tillkommit nämligen det zoologiska museet, åt hvilket efter värkställd ominredning numera hela den stora gustavianska byggnaden upplåtits.

Till de institutioner, som sålunda dragit indirekt fördel af det nya universitetshuset, kommer äfven biblioteket att sälla sig i en ej aflägsen framtid. Den byggnad, hvari det hittills varit inrymdt, kommer nu, sedan den gamla fästivitetssalen blifvit ledig, att i sin helhet upplåtas åt biblioteket. Till ominredning och nödiga ändringar i bibliotekshuset har 1887 års riksdag frikostigt beviljat 200,000 kronor.

Den 12 och 13 maj 1887 installerades professorerne *U. R. F. Sundelin* och *J. A. Ekman* i sina ämbeten på sedvanligt sätt. Rektors inbjudningsskrift handlade "Om positiv och negativ lagbestämdhet".

Akademien har under detta läsår ej gått fri från genom dödsfall vållade smärtsamma förluster. Redan omedelbart vid höstterminens början ingick ett sorgebud. Professorn i nordiska språk *Mårten Birger Richert* hade den 5 sept. 1886 efter långvarig sjuklighet kallats hädan. Rika gåfvor, omfattande kunskaper och stor värksamhetslust i förening med osviklig samvetsgrannhet och ett lefvande intresse för den vetenskap,

som han utvalt, samt en ovanlig förmåga att hos lärjungar och åhörare ingjuta samma intresse voro framträdande egenskaper hos professor Richert och gåfvo välgrundad anledning att af honom såsom akademisk lärare lofva sig mycket. Ett oblidt öde i skepnaden af en sjukdom, som intet förmådde häjda, hindrade honom att uppfylla alla dessa löften, men ingen, som varit med under den period, då han såsom docent och tillförordnad professor var de nordiska språkstudiernas främste målsman i Upsala, skall kalla resultaten af hans värksamhet ringa, ehuru den tid, som vardt honom förunnad att värka uti, för mänskliga ögon synes så beklagansvärdt knappt tillmätt. Till den komparativa riktning, som länge varit utmärkande för de nordiska språkstudierna och visat sig så fruktbringande, var professor Richert den, som gaf första impulsen, och från denna synpunkt sedd kan hans lärarevärksamhet vid vårt universitet rent af kallas epokgörande.

Den 19 januari 1887 afled docenten i romanska språk *Hugo von Feilitzen.* Äfven här bäddades stora förhoppningar i en förtidig graf. Hugo von Feilitzen var en fint och ädelt danad personlighet. Rikt begåfvad både på hufvudets och hjärtats vägnar, utrustad med en okuflig värksamhetsifver och en brinnande kärlek till sin vetenskap syntes han af alla tecken att döma vara en man, hvars lifsgärning bort blifva af mer än vanlig betydenhet, om ej hans lefnadsbana så hastigt afbrutits. Talrika vänner och lärjungar vid denna högskola sörja och beklaga hans bortgång.

Bland de vetenskapens veteraner, som under detta läsår lemnat det jordiska, märkas tvänne f. d. lärare vid vårt universitet, Geijers och Fries' efterträdare, *Fredrik Ferdinand Carlson* och *John Erhard Areschoug.* Att intaga platsen efter sådana föregångare och förstå att häfda sin ställning, så att afbrottet ej gör sig allt för märkbart, är ingen lätt uppgift. Redan att hafva lyckats häruti länder till icke ringa berömmelse, och denna berömmelse torde icke kunna frånkännas någon af dessa män. Ingendera var häller blott sin företrädares

efterträdare. De voro båda män för sig, som visste att göra sig självständigt gällande och gå sina egna vägar. Huru särskildt den först nämde utvecklat en betydelsefull värksamhet äfven på andra områden än det akademiska och skapat sig ett fräjdadt namn, behöfver icke här framhållas.

Konunga- och kanslersbref.

1886.

4 juni. Bifall till af det större akademiska konsistoriet framställdt förslag angående ändrade bestämmelser rörande akademiens s. k. åkerlotter, så till vida att dessa må, i den mån de blifva lediga eller genom öfverenskommelse med nuvarande innehafvare kunna af universitetet öfvertagas, ställas under drätselnämdens förvaltning i likhet med universitetets öfriga egendom, samt att rätten till sådan åkerlott må förvandlas till rättighet att i samma ordning som förut få af universitetet uppbära ett kontant belopp motsvarande behållna medelafkastningen af en åkerlott. Däremot afslag å äfvenledes gjord framställning om tillstånd att genom drätselnämden till tomtplatser försälja större eller mindre områden af den i stadens närhet belägna åkerlottsjorden i ändamål att bilda en s. k. åkerlottsfond, hvars årliga ränteafkastning skulle lika fördelas mellan de till åkerlotts åtnjutande berättigade, förbehållande sig K. Maj:t att, då fråga om sådan försäljning förekommer, i hvarje fall särskildt besluta. K. Maj:t.

18 juni. Medgifvande att, sedan ingen sökande till den lediga laboratorstjänsten i experimentell patologi och patologisk anatomi inom utsatt tid anmält sig, med vidare åtgärder för denna tjänsts besättande må anstå till utgången af år 1887. K. Maj:t.

31 juni. Förständigande för det akademiska konsistoriet att, om framdeles anslag äskas för nya tjänstebefattningar vid universitetet, upplysning tillika skall meddelas, huruvida antagligt är, att inrättandet af en sådan kommer att, utöfver själfva aflöningsbeloppen, medföra utgifter såsom till nya institutioner, apparater, materiel, vaktmästare eller annat, samt i sådan händelse lemna en så vidt möjligt fullständig utredning om beloppet af härtill erforderliga medel. K. Maj:t.

16 juli. Medgifvande att e. o. professorsbefattningen i anatomi och histologi må fortfarande stå obesatt intill utgången af läsåret 1886—87. K. Maj:t.

23 juli. Bifall till gjord framställning om anstånd intill utgången af läsåret 1886—87 med vidare åtgärder för återbesättande af den lediga laboratorstjänsten i experimentell fysiologi och medicinsk fysik, till hvilken ingen sökande inom utsatt tid anmält sig. K. Maj:t.

23 juli. Bifall till gjord anhållan att med vidare åtgärder för återbesättande af e. o. professuren i medicinsk och fysiologisk kemi måtte lemnas ytterligare anstånd intill utgången af läsåret 1886—87. K. Maj:t.

4 okt. Bemyndigande för det större akademiska konsistoriet att af omhänderhafda medel förskjuta de 35,000 kr., som af riksdagen beviljats till ominredning af den gustavianska byggnaden att utgå under år 1887. Kansl.

29 okt. En af studeranden Axel Hamberg gjord ansökan om befrielse från det latinska öfversättningsprofvet samt den muntliga pröfningen i samma språk för matemat.-naturvetenskaplig filosofie kandidatexamen bifalles, på villkor att han i stället affattar ett af de skriftliga examensprofven på franska, tyska eller engelska samt i den muntliga examen ådagalägger minst godkända insikter i nyeuropeisk lingvistik. Samma befrielse på samma villkor beviljades den 6 maj 1887 studeranden Ivar Damm. K. Maj:t.

19 nov. Bifall till skedd hemställan angående läroämne för blifvande innehafvare af den nyinrättade e. o. professuren

i anatomi så, att denne finge att undervisa företrädesvis i histologi och embryologi och sökande således att hufvudsakligen häri styrka sin skicklighet. K. Maj:t.

1887.

4 febr. Läroämnet nyeuropeisk lingvistik och modern literatur delas i två skilda examensämnen: romanska och germanska språk, och meddelas i sammanhang därmed föreskrifter rörande tillsättandet af läraretjänster i dessa ämnen vid blifvande ledighet samt rörande examinationen i desamma. K. Maj:t.

4 febr. Bifall till filos. kand. Aron Anderssons anhållan om tillåtelse att i filos. licentiatexamen förena nationalekonomi med historia och statistik. K. Maj:t.

6 maj. Bemyndigande för universitetens kansler att meddela lämpliga bestämmelser om en öfvergångstid, hvarunder de före kongl. brefvet af den 4 febr. 1887 följda grunderna för examineringen i nyeuropeisk lingvistik må fortfarande förblifva gällande för dem, som så önska. K. Maj:t.

20 maj. Kongl. brefvet af d. 30 nov. 1876, hvari stadgas, att tjänstgöringspänningar ej skola afstås vid lärares ledighet under ferier eller som beviljats för utrikes resa i vetenskapligt ändamål, förklaras upphäfdt med utgången af år 1887. K. Maj:t.

Styrelse och personalförhållanden.

Såsom universitetets rektor fungerade prof. *C. Y. Sahlin* och såsom prorektor prof. *P. Hedenius*. Båda omvaldes under vårterminen för ytterligare två år.

Såsom dekaner tjänstgjorde för teologiska fakulteten prof. *M. Johansson*, för juridiska fakulteten e. o. prof. *J. Hagströmer*, för medicinska fakulteten e. o. prof. *O. V. Petersson*,

för filosofiska fakultetens humanistiska sektion prof. *O. Alin*, och för samma fakultets matematisk-naturvetenskapliga sektion e. o. prof. *O. Widman*.

Ledamöter af det mindre konsistoriet voro jämte rektor och prorektor professorerna *Johansson*, *Rydin*, *Holmgren*, *Alin*, och *Lundquist*.

I drätselnämden tjänstgjorde utom ordinarie ledamöter professorerna *V. Nordling*, *Thalén* och *Hammarsten*.

Tjänstledigheter och förordnanden: Inom *teologiska fakulteten:* domprosten *Torén* och e. o. prof. *Rudin* åtnjöto tjänstledighet under hela året på grund af komitéuppdrag. Vikarier resp. e. o. prof. *Norrby* och doc. *Ekman*. — Såsom utnämd biskop var prof. *Cornelius* befriad från professorstjänsten. Vikarie prof. *Sundelin*. — Såsom vikarie för e. o. prof. *Norrby* tjänstgjorde under v. t. doc. *Tottie*. — Den lediga professuren i teologiska prenotioner och teologisk encyklopedi uppehölls af doc. *Johansson* och e. o. professuren i dogmatik och moralteologi af doc. *Berggren*. — Doc. *Tottie* åtnjöt tjänstledighet under höstterminen för utrikes resa. — För fullbordande af ett vetenskapligt arbete var doc. *Ekman* befriad från sin föreläsningsskyldighet från den 16 sept. till den 8 okt. samt under februari månad.

Inom *juridiska fakulteten:* prof. *Rydin* var såsom riksdagsman befriad från föreläsningsskyldigheten under större delen af vårterminen. Vik. doc. *Blomberg*. — Statsrådet *Hammarskjölds* professur uppehölls såsom förut af prof. *Rabenius* och doc. *Davidson*. — För fullbordande af vetenskapligt arbete var prof. *Nordling* befriad från föreläsningsskyldigheten under en månad från d. 16 sept. — e. o. Prof. *Hagströmer* var på grund af komitéuppdrag befriad från två föreläsningstimmar i veckan från d. 16 mars. — Den lediga e. o. professuren i processrätt uppehölls under hela året af doc. *Trygger*, som dock under vårterminen var befriad från tvänne föreläsningstimmar i veckan för utförande af vetenskapligt arbete.

Inom *medicinska fakulteten:* prof *Mesterton* åtnjöt på grund af sjukdom tjänstledighet under nov. och dec. månader samt under hela vårterminen. Vik. under dec. doc. *Lennmalm,* för öfrigt adj. *Björkén.* — Prof. *Holmgren* var på grund af ögonsjukdom befriad från föreläsningsskyldigheten under februari månad samt tjänstledig under juli—aug. för utrikes resa. Prof. *Hammarsten* åtnjöt tjänstledighet under juni—aug. för hälsans vårdande, e. o. prof. *Fristedt* från d. 25 juni till d. 1 sept. för utrikes resa och prof. *Henschen* under juni—aug. såsom intendent vid Sätra brunn. — Såsom t. f. laborator i patologi tjänstgjorde med. kand. *K. E. Bergfors,* såsom t. f. laborator i experimentell fysiologi och medicinsk fysik med. kand. *Hj. Öhrwall,* såsom t. f. prosektor med. kand. *G. A. Nordlund* och såsom t. f. biträdande laborator vid laboratoriet för medicinsk och fysiologisk kemi med. kand. *W. Lindberger.* — Med. licent. *I. Sandström* tjänstgjorde från d. 14 febr. såsom t. f. extralärare i histologi.

Inom *humanistiska sektionen:* prof. *Sahlin* har såsom rektor varit befriad från tvänne föreläsningstimmar i veckan samt från en del af examinationsskyldigheten. Vik. doc. *Edfeldt.* — Den lediga professuren i teoretisk filosofi har på förordnande uppehållits af doc. *Burman.* — Såsom censorer vid mogenhetsexamina voro professorerne *Alin, Löfstedt* och *Sundén* tjänstlediga under vårterminens senare examensperiod. Vik. resp. doc. *Thordén,* doc. *Danielsson* och doc. *Sandström.* — Den lediga professuren i nordiska språk har på förordnande uppehållits af doc. *Noreen.* — På grund af sjukdom har e. o. prof. *Läffler* åtnjutit tjänstledighet under hela läsåret. Vik. doc. *Brate.* — Af hälsoskäl var prof. *Hagberg* befriad från föreläsningsskyldigheten under en månad från d. 16 sept. samt under februari månad. — Doc. *Burman* var under september månad befriad från den honom åliggande föreläsningsskyldigheten. — Prof. *Löfstedt* åtnjöt på grund af komitéuppdrag tjänstledighet från d. 15 sept. till d. 1 nov. Vik. doc. *Sandström.* — Doc. *Schagerström* var såsom t. f. rektor vid En-

köpings allm. lärovärk tjänstledig under hela läsåret och doc. *Feilitzen,* på grund af erhållet uppdrag att föreläsa i Göteborg, under höstterminen. — Af samma anledning var doc. *Lundell* tjänstledig från d. 21 jan. till d. 19 febr. — För utrikes resa var doc. *Nilén* tjänstledig från d. 15 febr. och doc. *Piehl* från den 20 aprill till vårterminens slut samt för enskilda angelägenheter doc. *Åberg* under februari månad. — Doc. *Danielsson* har för ytterligare tre år förordnats att två timmar i veckan hålla offentliga föreläsningar öfver latinsk och grekisk grammatik från den jämförande indoeuropeiska språkforskningens synpunkt. Sammaledes har doc. *Erdmanns* uppdrag att föreläsa i sanskrit förnyats för ytterligare tre år. — Adj. *Edman* har erhållit förordnande att under nästkommande läsår uppehålla undervisningen och examinationen i germanska språk.

Inom *matematisk-naturvetenskapliga sektionen:* Prof. *Cleve* åtnjöt tjänstledighet från d. 17 juli till d. 30 sept. i och för utrikes resa. Vik. doc. *Ekstrand.* — e. o. Prof. *Widman* var af samma skäl tjänstledig från d. 1 aug. till d. 1 okt. Vik. doc. *Högbom.* — Prof. *Tullberg* var med anledning af det pågående ordnandet af de zoologiska samlingarna befriad från föreläsningsskyldigheten under höstterminen. — Samma befrielse beviljades prof. *Fries* under vårterminen i och för ordnande af det botaniska museets laf- och svampsamlingar. Vik. doc. *Lundström.* — För afslutande af ett vetenskapligt arbete åtnjöt e. o. prof. *Dillner* tjänstledighet från läsårets början till d. 1 april. Vik. doc. *Falk.* — Såsom censor vid mogenhetsexamina var prof. *Lundquist* tjänstledig under vårterminens senare examensperiod. Vik. doc. *Lindskog.* — I och för utrikes resa åtnjöto docenterna *Arrhenius* och *Sjögren* tjänstledighet under hela läsåret samt docenterna *Forssell* och *Mebius* under höstterminen. — I och för tjänstgöring vid riksmusei botaniska afdelning och Bergianska trädgården i Stockholm var doc. *Lindman* tjänstledig under vårterminen. Sammaledes doc. *Bohlin* för tjänstgöring vid astronomiska observatoriet i Stockholm och doc. *Ångström* för tjänstgöring vid

Stockholms högskola, båda under hela läsåret. — Doc. *Bovallius* åtnjöt i och för vetenskaplig värksamhet i Stockholm tjänstledighet under höstterminen. — Den lediga professuren i mineralogi och geologi har under hela läsåret uppehållits af doc. *Holm.* För företagande af geologiska exkursioner var doc. *Holm* befriad från sin föreläsningsskyldighet under senare hälften af september samt under maj månad och tjänstledig under två veckor från d. 23 nov. i och för en vetenskaplig resa. Doc. *Mebius* tjänstgjorde under vårterminen såsom t. f. biträdande laborator vid det fysiska laboratoriet.

Vid *biblioteket:* Bibliotekarien *Annerstedt* åtnjöt tjänstledighet för hälsans vårdande från d. 19 aug. till d. 1 sept. Aman. *Andersson* fungerade som t. f. bibliotekarie från d. 1 till d. 19 juli och aman. *Lewenhaupt* såsom t. f. v. bibliotekarie från d. 19 aug. till d. 1 sept. — Af de e. o. amanuenserna voro *Stjernström, Forsstrand* och *Bring* tjänstlediga under hela läsåret. Till e. o. amanuenser förordnades fil. kand. *S. Aberstén* d. 12 mars, fil. kand. *Hj. G. Wallgren* d. 2 aprill och fil. kand. *G. E. Hellquist* d. 16 aprill 1887.

Vid *kansliet, räntekammaren* och *kontoret:* Akademinotarien *Östberg* har på grund af komitéuppdrag åtnjutit tjänstledighet under hela läsåret. Vikarie kanslisten *Cornelius*, hvars tjänst uppehållits af amanuensen *Brandberg.* — Den lediga amanuensbefattningen vid kontoret har uppehållits af e. o. amanuensen *Åström.* — Den lediga uppbördsfogdetjänsten har fortfarande under hela läsåret uppehållits af hemmansfogden *Laurell.* — Såsom t. f. skogsförvaltare tjänstgjorde under höstterminen jägmästaren *A. Hahr.*

Utnämningar: 1) *Vid universitetet:* e. o. Prof. *U. R. F. Sundelin* till professor i kyrkohistoria (d. 4 sept. 1886). — Doc. *J. A. Ekman* till professor i teologiska prenotioner och teologisk encyklopedi (d. 22 april 1887). — Akademikanslisten v. häradshöfd. *G. Gavelius* till akademikamrerare (d. 14 juli 1886). — Jägmästaren *V. A. E. Hahr* till aka-

demiskogsförvaltare (d. 14 jan. 1887). — Amanuensen v. häradshöfd. *C. J. F. Cornelius* till akademikanslist (d. 31 jan. 1887) och till universitetets ombudsman (d. 16 okt. 1886). — Doc. *H. D. Janson* till teologiska fakultetens notarie (d. 2 maj 1887). — Juris kand. *K. Hj. L. Hammarskjöld* till docent i allmän och speciell privaträtt (d. 6 okt. 1886). — Med. d:r *C. G. F. Lennmalm* till docent i praktisk medicin (d. 23 juni 1886). — Fil. d:r *K. F. Johansson* till docent i jämförande indoeuropeisk språkforskning (d. 22 sept. 1886). — Doc. *F. A. v. Schéele* till docent i praktisk filosofi (d. 25 aprill 1887). — Fil. licent. *J. T. Söderberg* till docent i matematik (d. 24 nov. 1886). — Fil. licent. *C. V. L. Charlier* till docent i astronomi (d. 29 mars 1887). — Fil. licent. *K. F. Dusén* till docent i botanik (d. 1 aprill 1887). — Fil. licent. *H. F. G. Strömfelt* till docent i botanik (d. 25 maj 1887).

2) *Utom universitetet:* e. o. prof. *I. Afzelius* till revisionssekreterare (d. 24 sept. 1886). — Doc. *E. Brate* till lektor i modersmålet och tyska språket vid högre allmänna latinläroverket å Södermalm i Stockholm (d. 25 maj 1887). — Doc. *C. A. M. Lindman* till lektor i naturlära och fysik vid högre allmänna latinläroverket å Norrmalm i Stockholm (d. 25 maj 1887).

Afsked: Skogsförvaltaren *C. E. I. Ek* (d. 9 juni 1886). — Amanuensen vid det akadem. kontoret *J. P. Malmberg* (från och med utgången af juni månad 1886). — Doc. *F. A. v. Schéele* från docenturen i ästetik (d. 25 aprill 1887). — Docenten i botanik *K. B. J. Forssell* (d. 21 jan. 1887).

Aflidne:

F. d. professorn i botanik *John Erhard Areschoug* d. 7 maj 1887.

Professorn i nordiska språk *Mårten Birger Richert* d. 5 sept. 1886.

F. d. professorn i historia m. m. *Fredrik Ferdinand Carlson* d. 18 mars 1887.

Docenten i romanska språk *Olof Otto Hugo von Feilitzen* d. 19 jan. 1887.

F. d. akademikanslisten kronofogden *C. W. Berglund* d. 3 aug. 1886.

Offentliga uppdrag: e. o. Prof. *J. Hagströmer* har af K. Maj:t förordnats att i egenskap af ledamot i nya lagberedningen deltaga i behandlingen af frågan om en revision af strafflagens straffbestämmelser.

Såsom censorer vid mogenhetsexamina hafva professorerne *Alin*, *Löfstedt*, *Lundquist*, e. o. prof. *Hildebrandsson* och *Sundén* samt adj. *Geijer* tjänstgjort.

Prof. *Rydin* återvaldes under vårterminen till ledamot af riksdagens andra kammare för Upsala stad.

Doc. *Feilitzen* hade af styrelsen för den Renströmska undervisningsfonden erhållit förnyadt uppdrag att hålla föreläsningar i Göteborg.

På uppdrag af samma styrelse föreläste doc. *Lundell* därsammastädes öfver ämnet "rättstafningsfrågor" under en månad från d. 19 januari 1887.

Doc. *K. Ångström* har fortfarande innehaft förordnande såsom laborator i fysik vid Stockholms högskola och doc. *K. Bohlin* såsom biträdande astronom vid vetenskapsakademiens observatorium i Stockholm.

Doc. *Hammarskjöld* har förordnats att vara sekreterare i den komité, som tillsatts för utarbetande af förslag till lagar om solidariska bolag, aktiebolag etc.

Prof. *Fr. Holmgren* utsågs att representera akademien vid Heidelbergs universitets 500-års jubelfäst i augusti 1886.

Stipendier och belöningar: Det fasta docentstipendiet i de matematiska ämnena har tilldelats docenten *A. Berger* för tre år från d. 1 juli 1886.

Ett rörligt docentstipendium har tilldelats docenten *A. Erdmann* för tre år från d. 1 juli 1886.

Tre års förlängning å rörliga docentstipendier har beviljats doc. *Ad. Noreen* från d. 1 juni 1886, doc. *H. Edfeldt* från d. 1 jan. 1887 och doc. *C. Bovallius* från d. 1 dec. 1886.

Ett Filénskt stipendium har tillerkänts doc. *C. E. Sandström* (d. 9 juni 1886) och tre års förlängning å ett dylikt från utgången af vårterm. 1886 beviljats doc. *E. Pfannenstiel.*

Konung Oskar II:s jubelfästpremium delades 1887 mellan docenterna *E. O. Burman* och *A. Berger.*

Den Bjurzonska belöningen för naturvetenskapliga afhandlingar tillerkändes 1887 docenterna *C. V. L. Charlier* och *K. F. Dusén.*

Fjärde-novemberstipendiet innehades under läsåret af filos. kand. *D. Bergström,* östg.

Riksstatens större resestipendium tilldelades för år 1887 adj. *P. A. Geijer* och det mindre doc. *E. Brate.*

Det Letterstedtska resestipendiet tillerkändes 1887 doc. *K. Piehl.*

Till innehafvare af Sederholms inrikes resestipendier utsågos 1887 aman. *G. A. Gustafson* och aman. *K. L. Hagström.*

Af universitetslärare i tryck utgifna skrifter.

O. Alin. Konungamakten, landtmannapartiet och försvarsfrågan 1885. (Ny sv. tidskr. 1886).

„ Strödda bidrag till svenska statsskickets historia. III. Sättet för tryckfrihetslagens antagande 1812. (Hist. tidskr. 1886).

„ Samman med E. Hildebrand utgifvit Svenska riksdagsakter jämte andra handlingar,som höra till statsförfattningens historia under tidehvarfvet 1521—1718. B. 1. Sthlm 1887. 8:o.

H. Almkvist. Artiklar i Nordisk familjebok.

C. Annerstedt. Upsala universitets bibliotek och förslaget till dess omgestaltning. Ups. 1887. 8:o.

C. Annerstedt. F. F. Carlson. (Hist. tidskr. 1887).

S. Arrhenius. Undersökningar angående blandningars elektriska ledningsförmåga. (Bih. till vet. akad:s handl. B. 12).

„ Einfluss der Neutralsalze auf die Reactionsgeschwindigkeit. (Dst. B. 13. — Zeitschr. für Physikal. Chemie. B. 1).

„ Über die innere Reibung verdünnter wässeriger Lösungen. (Dst. B. 13. — Zeitschr. f. Phys. Chemie. B. 1).

„ Über das Leitungsvermögen von Mischungen aus wässerigen Säurelösungen. (Annalen der Phys. und Chemie. N. F. B. 30. 1887. — Report of the Brit. assoc. comm. for elektrolysis 1886).

„ Fyra bref angående elektrolys. Öfvers. af O. Lodge. (Report of the Brit. assoc. comm. for elektrolysis 1886).

„ On viscosity and conduction. (Dst.).

„ On the conductivity of electrolytes. (Dst.)

„ Försök att beräkna dissociationen (aktivitetskoefficienten) hos i vatten lösta kroppar. (Öfvers. af vet. akad. förhandl. 1887).

C. W. S. Aurivillius. Beobachtungen über Acariden auf den Blättern verschiedener Bäume. (Nova acta soc. scient. Ups. Ser. III, Vol. 13).

K. V. Beckman. Bidrag till utskottsmötenas historia. Akad. afh. Ups. 1887. 8:o.

A. Berger. Om antalet lösningar till en viss indeterminerad eqvation med flera obekanta. (Öfvers. af vet. akad:s förhandl. 1886).

„ Om rötternas antal till kongruenser af andra graden. (Dst. 1887).

„ Om en talteoretisk formels användning till transformation af en definit dubbelintegral. (Dst.).

„ Sur une application de la théorie des équations binômes à la sommation de quelques séries. (Nova acta soc. scient. Ups. Ser. III, Vol. 13).

„ Déduction de quelques formules analytiques d'un théorème élementaire de la théorie des nombre. (Acta mathem. B. 9).

J. E. Berggren. En tidsbild från Jerusalems forna dagar. (Teol. tidskr. 1886),

„ Bokanmälningar i Teol. tidskr.

H. Blomberg. Den nordiska förvaltningsrätten. Allmänna delen. Kbhvn 1887. 8:o. (Nord. Retsencykl. V).

H. Blomberg. Artiklar i Nordisk familjebok.
K. Bohlin. Om en grupp af differentialeqvationer, hvilkas solution medför s. k. små divisorer. (Öfvers. af vet. akad:s förhandl. 1887).
„ Artiklar i Nordisk familjebok.
S. J. Boëthius. Den franska revolutionens ideer i 1789 års riksdagsbesvär. (Ny sv. tidskr. 1887).
„ Den franska revolutionen, dess orsaker och inre historia. H. 1—4. Sthlm 1887. 8:o.
„ Artiklar i Nordisk familjebok.
C. Bovallius. Amphipoda synopidea. (Nova acta soc. scient. Ups. Ser. III, Vol. 13).
„ Nicaraguan antiquities. Sthlm 1886. 4:o.
„ Resa i Central-Amerika 1881—1883. H. 1, 2. Ups. 1886—87. 8:o.
E. Brate. Äldre Vestmannalagens ljudlära. Ups. 1887. 8:o. (Särtryck ur Ups. univ:s årsskr. 1887).
„ Runverser. (Antiqv. tidskr. för Sverige. X. 1).
„ Schwedische Wortforschung. (Beiträge zur Kunde der indogerm. Sprachen. B. 12).
E. O. Burman. Om teismen. Ups. 1886. 8:o.
C. V. L. Charlier. Untersuchungen über die allgemeinen Jupiterstörungen des Planeten Thetis. Akad. afh. Sthlm 1887. 4:o.
P. T. Cleve. Om en ny nitronaftalinsulfonsyra. (Öfvers. af vet. akad:s förhandl. 1886).
„ Om några klornaftalinsulfonsyror. (Ib.).
„ Om en förening mellan formamid och kinaldin. (Ib).
„ Om klors inverkan på α-acetnaftalin. (Ib. 1887).
„ Lärobok i kemiens grunder. 3 uppl. Sthlm 1886. 8:o.
„ New researches on the compounds of didymium. (Nova acta soc. scient. Ups. Ser. III, Vol. 13).
„ Om organiska sulfimidoföreningar. (Öfvers. af vet. akad:s förhandl. 1887).
„ Artiklar i Nordisk familjebok.
C. A. Cornelius. Svenska kyrkans historia efter reformationen. Senare delen. Ups. 1886—87. 8:o.
G. Dillner. Om integration af differentialeqvationerna i N-kroppars problemet. III. (Öfvers. af vet. akad:s förhandl. 1886).
K. F. Dusén. Om sphagnaceernas utbredning i Skandinavien. En växtgeografisk studie. Akad. afh. Ups. 1887. 4:o.

J. A. Ekman. Den naturalistiska hedendomen eller det lägsta stadiet af humanitetsidéns utveckling. H. 1. Ups. 1886. 8:o.
„ Det gamla testamentets profetia om Guds rike. II. (Tidskrift för kristl. tro och bildn. 1886).
„ Den kristna religionsläran enligt den heliga skrift. (Forts.) (Bibelforskaren 1886).
„ Tal vid svenska bibelsällskapets allmänna årssammankomst den 6 april 1887. Sthlm 1887. 8:o.

Å. G. Ekstrand. Om naftoësyror II. (Öfvers. af vet. akad:s förhandl. 1887).
„ Om α- och β-naftamidoxim. (Ib.).
„ Om nafthydroxamsyror. (Ib.).
„ Jernvatten från Ytterån. (Ups. läkareffören:s förhandl. B. 22).

A. Erdmann. Dubbelformer i den moderna engelskan. Språkhistorisk afhandling. 1. Ups. 1887. 8:o. (Ups. univ:s årsskr. 1886).

M. Falk. Lärobok i Plan analytisk geometri för elementarläroverken och högre läroanstalter. Norrköping 1886. 8:o.

H. v. Feilitzen se *Wahlund.*

R. F. Fristedt. Utgifvit Upsala läkareförenings förhandlingar. B. 22.
„ Farmakologiska reseminnen från sommaren 1886. (Ups. läkareffören:s förhandl. B. 22).
„ Om upptäckten af solanaceernas mydriatiska verkan. Ref. efter R. Kobert. (Ib.).

P. A. Geijer. Frankrikes etnografi enligt senast derom utkomna arbeten. Ups. 1886 8:o. (Ups. univ:s årsskr. 1886).
„ V. Egger, La parole intérieure, essai de psychologie descriptive. Anmäld. Ups. 1886. 8:o. (Ib.).
„ Artiklar i Nordisk familjebok.

T. Hagberg. Den skola som gått. (Verdandi 1886).
„ Literaturhistoriska gengångare. Taflor ur förflutna tiders vitterhet. III. Cervantes Lifvet är en dröm. Ups. 1886. 8:o.
„ Den skola, "som skall komma". (Verdandi 1887).

J. Hagströmer. Meddelanden om svensk strafflagstiftning och straffrättslig literatur i Zeitschr. für die gesammte Strafrechtswissenschaft.
„ Artiklar i Nordisk familjebok.

Hj. Hammarskjöld. Om fraktaftalet och dess vigtigaste rättsföljder. Akad. afh. Upsala 1886. 8:o.

S. F. Hammarstrand. Romerska rikets författningshistoria från Augustus till vestromerska rikets fall. Afd. 1, h. 2. Ups. 1887. 8:o.

„ Artiklar i Nordisk familjebok.

O. Hammarsten. Kortfattad lärobok i farmaceutisk kemi med särskild hänsyn till svenska farmakopéns preparat jemte handledning i titreringsanalysen. Senare afdelningen. Upsala 1886. 8:o.

S. E. Henschen. Utgifvit Årsberättelse (№ 4) från akademiska sjukhuset i Upsala. Ups. 1887. 8:o. (Särtryck ur Ups. läkarefören:s förhandl.).

„ Uppsatser och anmälningar i Ups. läkarefören:s förhandl.

H. H. Hildebrandsson. Remarks concerning the nomenclature of clouds for ordinary use. (Quart. Journ. of the roy. meteorol. soc. London 1887).

„ Physical geography. (Art. "Sweden" i Encycl. britann.).

H. Hjärne. Öfversigt af Sveriges ställning till främmande makter vid tiden för 1772 års statshvälfning. Ups. 1884[—86]. 8:o.

G. Holm. Über die innere Organisation einiger silurischer Cephalopoden. (Palæontol. Abhandl. herausgeg. v. Dames & Kayser. B. 3).

„ Om Vettern och Visingsöformationen. (Bih. till vet. akad:s handl. B. 11).

„ Die ostbaltischen Illæniden. (Mém. de l'acad. des sciences de St. Pétersb. Sér. 7, T. 33).

„ Beitrag zur Kenntniss der Quartär- und Silurbildungen der ostbaltischen Provinzen Russlands. Bericht über geologische Reisen in Ehstland, Nord Livland und im St. Petersburger Gouvernement in den Jahren 1883 und 1884. (Verhandl. der kaiserl. mineralog. Gesellsch. Neue Ser. B. 22. — På ryska i den ryska geolog. undersökningens publikationer).

F. Holmgren. Om periodisk och öfverflöds- eller lyxrespiration. Referat efter *A. Mosso.* (Ups. läkarefören:s förhandl. B. 22).

„ Anmärkningar om andningsmekanismen. Fritt referat efter *A. Fick* med kritiska betraktelser. (Dst.).

A. G. Högbom. Om förkastningsbreccior vid den jämtländska silurformationens östra gräns. (Geol. fören:s förhandl. VIII).

„ Om sekulära höjningen vid Vesterbottens kust. (Dst. IX).

„ Mineralanalyser. (Dst.).

H. D. Janson. Kollegium i dogmatik. (Öfvertryck). Ups. 1886. 4:o.

C. E. Johansson. Den heliga skrift och den negativa kritiken. Ett apologetiskt bidrag. Ups. 1886. 8:o.

„ Aposteln Johannes såsom kristendomsförsvarare. (Teol. tidskr. 1886).

„ Bokanmälningar i Teologisk tidskrift.

K. F. Johansson. De derivatis verbis contractis linguæ græcæ quæstiones. Akad. afh. Ups. 1886. 8:o. (Äfven i Ups. univ:s årsskr. 1886).

„ Några ord om dialekter, specielt de grekiska. Föredrag hållet i språkvetenskapliga sällskapet 1885. (Språkvet. sällsk:s förhandl.).

„ Miscellen. (Beitr. zur Kunde der indogerm. Spr. B. 13).

„ Artiklar i Nordisk familjebok.

M. Johansson. De nya evangelii-perikoperna. Första årgången. D. 1. Julcykeln. 3 uppl. Upsala 1886. 8:o.

„ Vid fru Emma Hildegard Mohlins (f. Wieselgren) jordfästning. Tal hållet i Elfkarleby kyrka den 11 april 1886. Sthlm 1886. 8:o.

„ Några ord om separatistisk sakramentförvaltning. (Teol. tidskr. 1887).

„ Utgifvit Teologisk tidskrift. Årg. 1886, H. 4—6 och 1887, H. 1—3. Ups. 1886, 87. 8:o.

„ Bokanmälningar i Teologisk tidskrift.

F. R. Kjellman. Om Pyrola secundas af skottbyggnaden betingade s. k. vandring. (Botan. notiser 1886 och på tyska i Botan. Centralbl. B. 30).

„ Om anatomiska karakterers föränderlighet. (Botan. not. 1886 och på tyska i Botan. Centralbl. B. 30),

J. A. Lagermark. Rustningarna till Karl XII:s sista fälttåg. (Hist. tidskr. 1886).

„ Striderna på Vestkusten 1717 och 1718. Ups. 1887. 8:o.

F. Lennmalm. Blick på den svenska medicinens och dess utöfvares ställning under olika tider. Föredrag vid Upsala läkareförenings högtidsdag den 17 sept. 1886. (Ups. läkareförening:s förhandl. B. 22).

„ Bidrag till kännedomen om den amyotrofiska lateralsklerosen. (Ib.).

„ Hvad innebär den moderna antipyresen och hvilket berättigande kan den anses ega? (Ib.).

E. Lewenhaupt. Utgifvit Bref från C. G. af Leopold till J. Axelsson Lindblom 1774—1815. I. Upsala 1886. 8:o. (Särtryck ur Samlaren).
„ Utgifvit tidskriften Samlaren. Årg. 1886. Ups. 1886. 8:o.
„ Minnestal öfver Mårten Gås [Anders Flodman] hållet i Samfundet S. H. T:s moderloge den 6 dec. 1884. (Tal och qväden i S. H. T. 1884—86).
W. Lilljeborg. Sveriges och Norges fiskar. H. 4. Ups. 1886. 8:o.
E. H. Lind. Utgifvit Redogörelse för k. universitetet i Upsala under läsåret 1885—86. Ups. 1886. 8:o.
„ Svensk literaturhistorisk bibliografi. VI. 1885. (Samlaren 1886).
„ Bibliografi för år 1884. (Arkiv for nord. filol. III).
„ Rättstavningsfrågan i dess senaste skede. En överblick. (Verdandi 1887).
„ Katalog öfver M. B. Richerts efterlemnade boksamling. Ups. 1887. 8:o.
N. Lindskog se *Mebius.*
J. A. Lundell. Die phonetik als universitätsfach. (Phonet. studien 1887).
„ Olika ståndpunkter. (Nord. tidskr. 1887. Äfven i särtr.).
„ Utgifvit Nyare bidrag till kännedomen om de svenska landsmålen och svenskt folklif. Sthlm 1886, 87. 8:o.
„ Ob izutjeniji govorov. Petersburg 1887. 8:o. (Öfvers. af artikeln Om dialektstudier).
„ Artiklar i Nordisk familjebok.
A. N. Lundström. Pflanzenbiologische Studien. II. Die Anpassung der Pflanzen an Thiere. (Nova acta soc. scient. Ups. Ser. III, Vol. 13).
„ Beriktigande af prof. L. Kny's uppfattning af hans afhandling "Die Anpassung der Pflanzen an Regen und Thau". (Botan. notiser 1886).
„ Några iakttagelser öfver fruktens biologi. (Dst.).
„ Om symbiotiska växtbildningar. (Dst.).
„ Tvänne anmärkningsvärda växtfynd från norra delen af skandinaviska florområdet. (Dst.)
L. Fr. Läffler. Huru bör namnet på vårt fädernesland skrifvas? (Nystavaren 1886).
„ Nystavning av person- och ortnamn. (Dst. 1887).
„ Åga, ega. (Dst. 1887).

L. Fr. Läffler. Ánasótt. (Arkiv for nord. filol. B. 3).
,, Ytterligare om ánasótt. (Dst.).
,, Åtskilliga poem och tillfällighetsdikter.

C. R. Martin. Om dekalogen såsom fullständig text vid undervisningen i kristlig sedelära. Ups. 1886. 8:o. (Särtr. ur Teol. tidskr. 1886).
,, Bokanmälningar i Teologisk tidskrift.

C. A. Mebius & N. Lindskog. Lärobok i fysik. Öfversättning och bearbetning efter Ganots Traité élémentaire de physique. H. 1, 2. Ups. 1886, 87. 8:o.

O. F. Myrberg. Utgifvit Bibelforskaren. Tidskrift för skrifttolkning och praktisk kristendom. 1886 och 1887. Sthlm. 8:o.
,, Esaias bok öfversatt och förklarad. (Forts.). (Bibelforskaren 1886).
,, Johannis uppenbarelse. Öfversatt och förklarad. (Forts.). (Ib.).
,, Om tolkningen af Philipperbrefvets 2: 6. (Ib.).

E. V. Nordling. Förhandlingen om rätt i förmögenhetsrättsliga saker och bevisbördans fördelning mellan stridande parter. Ups. 1886. 8:o.
,, Föreläsningar öfver ärfdabalken. Utgifna af juridiska föreningen i Upsala. Tredje öfversedda uppl. Ups. 1885. 8:o.

Ad. Noreen. Rättstavningslära på uppdrag av rättstavningssällskapet ok på grundval av dess beslut utarbetad samt granskad av därtill utsedde komiterade. 2:a, på grund av allmänhetens kritik reviderade, uppl. Ups. 1886. 8:o. (Även i Nystavaren).
,, Professor Es. Tegnér och rättstafningsfrågan. (Ny sv. tidskr. 1886 och Nystavaren 1886).
,, Professor Es. Tegnér och rättstafningsfrågan. Andra artikeln. (Nystavaren 1886. Även såsom bilaga till Ny sv. tidskr. 1886).
,, Om orddubbletter i nysvenskan. Ups. 1886. 8:o. (Särtr. ur Ups. univ:s årsskr. 1886).
,, Scandinavian languages. (Encycl. britan. B. 21).
,, De nordiska språken. Kårtfattad översikt. Ups. 1887. 8:o.
,, *& R. Arpi.* Rättstavningslära och ordlista utjiven av rättstavningssällskapet. Ups. 1887. 8:o. (Särtryck ur Nystavaren 1887).
,, Artiklar i Nordisk familjebok.

C. Norrby. Om realismen i den kristliga predikan. (Handl. rör. prästmötet i Upsala 1885).
„ Bokanmälningar i Teologisk tidskrift.
V. Norström. Svensk filosofi. (Nord. tidskr 1887).
K. U. Nylander. Lärobok i hebreiska språket. Ups. 1886. 8:o.
„ Historisk öfversigt af Fjellstedtska skolans tjugufemåriga verksamhet. (Skolans årsredogörelse 1886—87).
J. Fr. Nyström. Den irländska frågan. (Ny sv. tidskr. 1887).
„ Artiklar i Nordisk familjebok.
O. V. Petersson. Om behandlingen af skrofulösa barn i sjukhus belägna vid hafsstranden. (Ups. läkarefören:s förhandl. B. 22).
K. Piehl. Lepsius och hans betydelse för egyptologien. (Fri forskning 1886).
W. Rudin. De mindre profeterna öfversatta och förklarade. D. 3. Amos. Ups. 1887. 8:o.
„ Uppsatser i teologiska och kyrkliga ämnen. H. 3. Bibelns enhet. Afd. 1. Ups. 1887. 8:o.
„ Är det svårt eller lätt att blifva frälsad? (Tidskr. för kristl. tro o. bildn. 1887).
„ Öfversigt öfver den bibliska historiens eller de historiska bibelböckernas innehåll i gamla testamentet. (Forts.). (Bibelforskaren 1886).
H. L. Rydin. Om reform af den svenska tryckfrihetslagstiftningen. (Ny sv. tidskr. 1887).
„ Artiklar i Nordisk familjebok.
C. Y. Sahlin. Om positiv och negativ lagbestämdhet. Inbjudningsskrift. Ups. 1887. 8:o.
„ Inbjudningsskrift till den högtidlighet, med hvilken nya universitetsbyggnaden i Upsala kommer att invigas den 17 maj 1887. Ups. 1887. 8:o.
A. Schagerström. Professor E. Tegnér mot rättstafningssällskapet. (Pedag. tidskr. 1886 och Nystavaren 1886).
„ Ströftåg i Sveriges medeltidsliteratur. (Arkiv for nord. filol. III).
F. v. Schéele. Kan Gud tänkas såsom vilja? Akad. afh. Ups. 1887. 8:o. (Äfven i Ups. univ:s årsskr. 1887).
„ Bokanmälningar i Ny svensk tidskrift.
„ Artiklar i Nordisk familjebok.
H. Schück. Svensk literaturhistoria H. 4, 5. Sthlm 1886, 87. 8:o.

H. Schück. Anteckningar och samlingar rörande svensk literaturhistoria. Ups. 1886. 8:o. (Särtryck af uppsatser i Samlaren 1885, 86).

„ Medeltidsstudier. 5—7. (Samlaren 1885).

„ Striden mellan Olavus Petri samt Peder Galle och Paulus Heliæ. (Samlaren 1886).

„ Domarereglerna. (Ib.).

„ Cancelleren Laurentii Andreæ tankar om presterskapet. (Ib.).

„ Gustaf Adolfs krigspsalm. (Ib.).

„ Utgifvit Johannes Messenius samlade dramer. H. 1, 2. Ups. 1886. 8:o.

Hj. Sjögren. Meddelande om slamvulkanerna i Baku. (Geolog. fören:s förhandl. B. 8).

„ Artiklar i Nordisk familjebok.

H. Strömfelt. Iakttagelser öfver fanerogam- och ormbunksvegetationen vid Norges sydvestra kust. (Botan. notiser 1886).

„ Om algvegetationen vid Islands kuster. Akad. afh. Gbg 1886. 8:o.

A. N. Sundberg. Tal vid svenska akademiens hundraårsfest den 5 april 1886. (Särtr. ur sv. akad:s handl. D. 62).

„ Är det önskvärdt, att förbindelsen mellan stat och kyrka i vårt land upplöses? (Handl. rör. prästmötet i Upsala 1885).

„ Embetsberättelse om det religiösa och sedliga tillståndet i erkestiftet för åren 1879—84. (Dst.)

R. Sundelin. Lärobok i teologisk etik. Den allmänna delen, utarbetad i kritisk anslutning till Martensens system. Ups. 1887. 8:o.

„ Striden mellan Olaus Petri samt Peter Galle och Paulus Heliæ. (Teol. tidskr. 1887).

J. T. Söderberg. Deduktion af nödvändiga och tillräckliga vilkoret för möjligheten af algebraiska eqvationers solution med radikaler. Akad. afh. Ups. 1886. 8:o. (Äfven i Ups. univ:s årsskr. 1886).

Fr. Tamm. Fonetiska kännetecken på lånord i nysvenska riksspråket. Ups. 1887. 8:o. (Ur Ups. univ:s årsskr. 1887).

K. M. Thordén. Några meddelanden angående ledarne för den gammalkatolska rörelsen i Rom. (Teol. tidskr. 1887).

H. W. Tottie. Redigerat Missionstidning under inseende af svenska kyrkans missionsstyrelse. 1886, 1887. Ups. 8:o.

H. W. Tottie. Skematisk öfversigt af den svenska familjerättens stadganden om äktenskaps ingående och upplösning. (Teol. tidskr. 1887).

T. Tullberg. Djurriket. Framställning af djurens byggnad och förnämsta former. H. 4, 5. Sthlm 1886. 8:o. (Svenska biblioteket. Afd. 3).

C. Wahlund, Samman med *H. v. Feilitzen* utgifvit Les enfances Vivien. Chanson de geste publiée pour la première fois d'après les manuscrits de Paris, de Boulogne-sur-mer, de Londres et de Milan. Sthlm 1886. 4:o.

O. Widman. Om glykoluril och acetylenurinämne. (Bih. till vet. akad:s handl. B. 12 och Berichte der deutschen chem. Gesellsch. B. 19).

„ Om ortonitrokumenylakrylsyrans oxidationsprodukter. (Dst.).

„ Nya undersökningar öfver omlagringar inom propylgruppen. (Dst.).

„ Bemerkungen zu einer Abhandlung von M. Fileti: "Über die Umlagerung von Cuminderivaten in Cymolderivate und vice versa". (Berichte der deut. chem. Ges. 19).

„ *& P. W. Abenius.* Om broms inverkan på acetortoluid vid hög temperatur. (Öfvers. af vet. akad:s förhandl. 1886).

„ *& P. W. Abenius.* Om inverkan af alkoholisk kalilut på aromatiska bromacetamidoderivat. (Dst.).

A. Wirén. Hœmatocleptes Terebellidis, une nouvelle annélide de la famille des Euriciens. (Bihang till vet. akad:s handl. XI).

K. Ångström. Sur une nouvelle méthode de faire des mesures absolues de la chaleur rayonnante, ainsi qu'un instrument pour enregistrer la radiation solaire. (Nova acta soc. scient. Ups. Ser. III, Vol. 13).

Vetenskapliga resor.

Prof. *P. T. Cleve* företog under sommaren 1886 en resa till Tyskland och Schweiz, hvarunder han bevistade mötet af Societé helvétique i Genève samt besökte flera utländska kemiska institutioner och fabriker.

Prof. *Frith. Holmgren* bevistade sommaren 1886 det skandinaviska naturforskarmötet i Kristiania och fungerade därvid såsom förman för den biologiska sektionen samt företog därefter under juli och augusti i egenskap af Regnellsk fakultetsstipendiat en resa genom Tyskland och Österrike-Ungern för att studera därstädes befintliga fysiologiska institutioner. Såsom deputerad för Upsala universitet deltog prof. Holmgren därunder i den jubelfäst, hvarmed universitetet i Heidelberg firade minnet af sin 500-åriga tillvaro.

Prof. *T. R. Thalén* deltog under oktober månad 1886 i den internationella meterkomiténs arbeten i Paris och Breteuil.

Såsom Regnellsk fakultetsstipendiat företog e. o. prof. *R. F. Fristedt* under sommaren 1886 en studieresa till Tyskland.

Med understöd af statsmedel deltog e. o. prof. *O. Widman* i det möte mellan tyska naturforskare och läkare, som hölls i Berlin den 18—24 september 1886.

Docenten *S. Arrhenius*, som af vetenskapsakademien utsetts till Letterstedtsk resestipendiat, uppehöll sig under hela läsåret utrikes. Utom kortare besök vid de fysikaliska anstalterna i Halle, Leipzig, Erlangen, München och Wien arbetade han därvid under längre tider å prof. Ostwalds kemiska laboratorium vid polyteknikum i Riga, prof. Kohlrauschs fysiska institut vid universitetet i Würzburg och prof. Boltzmanns fysikaliska institut vid universitetet i Graz. Deltog därjämte i det tyska naturforskarmötet i Berlin (sept. 1886) samt i en af Berlin-observatoriet utrustad expedition för iakttagande af solförmörkelsen den 19 aug. 1887.

Docenten *A. N. Lundström* företog under sommaren 1886 med understöd af vetenskapsakademien en resa i Upland, Helsingland och Dalarne för att studera fanerogama vattenväxters biologi.

Docenten *Hj. Sjögren* har fortfarande för idkande af geologiska studier uppehållit sig i Kaukasusländerna.

Docenten *N. Nilén* företog under vårterminen en resa till Tyskland och Italien för att vid bibliotek och samlingar därstädes idka filologiska studier.

Såsom innehafvare af riksstatens mindre utrikes resestipendium för år 1886 företog docenten *C. A. Mebius* under sommaren och hösten 1886 en resa till Tyskland, arbetade under sommarsemestern å von Helmholtz' fysiska laboratorium i Berlin samt besökte därefter flertalet af Tysklands universitet för att taga kännedom om sättet för de fysiska laborationsöfningarnas anordnande.

Docenten *G. Holm*, innehafvare af ett Sederholms stipendium för år 1886, genomreste under sommaren samma år Öster- och Västergötland, Småland och Öland i ändamål att studera vissa delar af den kambrisk-siluriska lagerserien.

Doc. *C. A. M. Lindman*, äfvenledes innehafvare af ett Sederholms inrikes resestipendium, företog under sommaren 1886 en resa till Norge i och för botaniska studier.

Institutioner och samlingar.

Universitetsbiblioteket under år 1886.

Det ärende, som under ifrågavarande år obestridligen varit af den mäst ingripande betydelsen och det största intresset för institutionens hela framtida lif och värksamhet, är den ytterligare utredning och behandling, som ägnats frågan om *Carolina Rediviva-husets omgestaltning* i och för sitt nya ändamål att tjäna uteslutande *till biblioteksbyggnad.*

I föregående årsberättelse redogjordes för hvad som blifvit under år 1885 uträttadt af dem, som haft i uppdrag att utarbeta planen härtill.

Byggnadskomitén öfverlemnade den 23 februari 1886 till konsistorium arkitekten Kihlbergs eskissritningar jämte ett därtill fogadt utlåtande af komitén, hvarpå bådadera, sedan

de af konsistorium granskats, af komitén den 12 mars öfversändes till öfverintendentsämbetet, på det att man i afseende på förslagets hufvudgrunder måtte kunna på förhand förvissa sig om detta ämbetes mening, innan man öfverginge till ett detaljeradt utarbetande af planen. Öfverintendentsämbetet afgaf sitt yttrande i skrifvelse af den 22 juni, hvari det uttalade sin tillfredsställelse med det framlagda förslaget såväl i hufvudsak som i dess flästa detaljer. Ämbetet ansåg sig dock särskildt böra påpeka, att, då byggnaden i högsta grad vore utsatt för eldfara hvad öfvervåningen anginge, en snar ombyggnad vore högeligen önskvärd, och att för trygghet mot eldfara såväl vestibulens sidomurar borde uppdragas genom hela byggnaden uppöfver taket, som brandhvalf slås öfver tredje våningen, och ett nytt mera betryggande sådant inläggas öfver mellersta våningen; alla fönster å nuvarande trapphusets gafvel borde såsom obehöfliga och upptagande onödigt utrymme igenmuras.

Härefter utarbetade arkitekten Kihlberg nya, fullständiga ritningar och uppgjorde kostnadsförslag, hvilket befanns uppgå till 350,000 kronor, hvarjämte bibliotekarien den 1 september inom komitén afgaf ett vidlyftigare utlåtande, redogörande för byggnadens historia, de föregående förslagen till dess ändring, det nuvarande tillståndet inom institutionen och den byggnadsplan, som innefattades i arkitekten Kihlbergs ritningar. Den 8 september aflät komitén ritningarna och bibliotekariens utlåtande, hvari den instämde, till konsistorium, som den 13 september antog planen och beslöt att hos kanslersämbetet förorda densamma. Äfven kanslersämbetet skänkte förslaget sitt bifall och ingick till K. Maj:t med anhållan, att nådig proposition om anslag till planens genomförande måtte till nästkommande riksdag afgifvas. Sakens behandling af regering och riksdag tillhör först berättelsen för 1887.

Hufvuddragen af planen skildrades redan i föregående årsberättelse. Här kan tilläggas, att nuvarande trapphusets bottenvåning enligt densamma delas i ett inre, större rum,

läsesalen, som äger 45 × 35½ fots dimensioner (således 67 procent större än den sal, som flygelförslaget af 1865 medgaf), ock ett yttre, mindre, ämnadt till utlåningsrum, med 45 × 23½ fots dimensioner. Lokalerna i mezzaninon ofvan läsesalen reserveras likaledes för studier på stället; bredvid dessa inredes ett mindre rum för chefen, och ofvanpå detta inlägges i mellersta och tredje våningen nya amanuensrum af 20 × 26 fot, hvarigenom därstädes stationerade tjänstemän komma att befinna sig i hissens omedelbara närhet och midt emellan de gamla bokvåningarne och dem, som inredas i forna trapphuset. (För bottenvåningens amanuens inredes nytt rum, nästan omedelbart intill utlåningsrummet). Allt annat utrymme i trapphuset såväl som hela tredje våningen beräknas för inredning till bokmagasin efter gallerisystem och med järnkonstruktion. Enligt kalkylen skulle här kunna placeras: i tredje våningen (forna fästsalen) omkring 188,000 och i nuvarande trapphusets alla lokaler inemot 112,000 volymer. Då härtill lägges, att de ändringar, som i de äldre lokalerna befunnits nödiga, skola medföra ökadt utrymme för omkring 30,000 volymer, så visar sig, att planen i sin helhet afser att bereda plats för i rundt tal 330,000 volymer.

I sammanhang med den utredning, hvarmed institutionens chef var sysselsatt i ock för denna plan till bibliotekshusets omgestaltning, lät han i början af juni månad företaga en *räkning* och *mätning af hela bokförrådet*. Resultatet af räkningen blef, att biblioteket omfattade 244,000 volymer (hvaraf 15,000 tillhörande duplettafdelningen), 5,000 kapslar och 11,846 nummer handskrifter. Det kan förtjäna särskildt erinras, att i ofvannämda volymantal naturligtvis också ingår den massa gamla sammelband — hvartdera räknadt för endast en volym —, som biblioteket äger. Till jämförelse kan anföras, att biblioteket ansågs år 1786 inrymma 50,000 volymer, 1813 omkring 75,000 och 1871 omkring 200,000, hvaraf dock 26,000 utgjorde dupletter. Årstillväxten har ock varit i stark stegring, i det att mot en årlig sådan under de femtio-

åtta åren 1813—71 af 2,172 volymer svarade under de sista femton åren 1872—86 en årstillväxt af 3,666 volymer.

Uppmätningen af bokmassan utvisade, att den upptog en hyll-längd af 10,290 meter, eller nära en svensk mil. Den lade på samma gång i dagen, till hvilka onaturliga utvägar man måst taga sin tillflykt för att oaktadt bristen på utrymme söka skapa plats såväl för de nya accessionerna som för det fortgående systematiska ordnandet af boksamlingen. Icke mindre än 1,516 meter eller 15 procent af hela längden representerade nämligen hyllbräden insatta bakom de främre, hvilket vill säga att öfver 44,000 volymer voro inskjutna bakom framförstående. Och ytterligare 37,000 volymer befunnos vara på ett mindre normalt, provisoriskt sätt placerade, af hvilka två tredjedelar hade sin plats å galleriet till förra fästivitetssalen, till en icke obetydlig del till ock med på golfvet —, hvarifrån de naturligtvis förr eller senare måste bortflyttas. Det hyllbrädsutrymme (till stor del af provisorisk art), som var obegagnadt, uppgick till 1,300 meter, hvilket, oaktadt en normal årsaccession ungefärligen torde kunna beräknas till 100 meter, likväl ej kan anses räcka för mer än 5 à 6 år, enär hänsyn måste tagas till allt det utrymme, som det fortgående systematiska ordnandet af samlingarne tager i anspråk.

Det i föregående redogörelse omnämda försöket att anskaffa en bättre *lokal* åt *bokauktionskammaren* kröntes detta år med framgång, i det universitetets drätselnämd på hemställan af bibliotekarien från den 1 aprill 1886 i Östgöta nations nybyggda hus vid Trädgårdsgatan förhyrde tre rymliga, ljusa och varma rum för en årlig hyra af 650 kronor.

Personalen. Förordnande som bibliotekarie innehades från den 1 till den 19 juli af amanuensen *Andersson.* Den 20 maj nämdes boktryckaren, fil. kand. *R. M. Almqvist* till e. o. amanuens. Tjänstledighet har varit beviljad åt e. o. aman. *C. G. Stjernström* under hela året för sjuklighet, åt e. o. aman. *C. W. Forsstrand* från den 20 mars till vårterminens slut samt hela höstterminen; åt e. o. aman. *A.*

L. Kjellberg under aprill och maj månad samt åt e. o. aman. *Th. Bring* under höstterminen.

Samlingarnes tillväxt. Äfven detta år har biblioteket haft att glädja sig åt en storartad frikostighet från den allt för tidigt bortryckte mecenaten, brukspatron *Carl Burén* på Skeda, hvilken med sällspordt intresse och välvilja omfattade vårt bibliotek. År 1885 förärade han detsamma professor Wackerbarths dyrbara boksamling; år 1886 den 24 sept. skänkte han 6,000 kronor att användas antingen till inköp af handskrifter och böcker å den duplettauktion, som för Linköpings stifts biblioteks räkning samma höst skulle försiggå i Stockholm, eller ock på det sätt bibliotekarien personligen ansåge vara för biblioteket nyttigast. En högst betydande del af de böcker från Linköping, som skulle försäljas, hade tillhört det af brukspatron Buréns farfader under en 95-årig lefnad å Boxholm bildade biblioteket, med hvilket den lärde D. Ehrenstråles böcker genom köp införlifvats. Universitetsbiblioteket, hvars svenska afdelning är synnerligen rikhaltig, kunde därför, alldenstund auktionens bästa och största del utgjordes af svensk literatur, icke i vidsträcktare mån uppfylla den ädle gifvarens första önskan, än att det å auktionen inköpte arbeten för i det närmaste 1,000 kronor. De återstående medlen användes efter hand till att särskildt genom inköp å auktioner och från antikvariska bokhandlare rikta den utländska afdelningen med större värdefulla arbeten.

En annan, delvis ganska värdefull större tillökning erhöll biblioteket genom den samling af äldre arbeten, hufvudsakligen inom de humanistiska och teologiska facken, hvilken observatorie-biblioteket härstädes deponerat. I denna deposition ingick äfven en värdefull samling af äldre svenska disputationer.

Accessionen å *utländska* afdelningen framgår af följande tabell, i hvilken för jämförelses skull motsvarande siffror för 1885 angifvits. Vid denna uppgift anse vi oss ånyo böra anmärka, att beräkningen strängt fotar sig på volymtal, så att aldrig lösa häften räknas af en volym.

Accessionen 1885 och 1886.

	Köp		Gåfva		Summa	
	Verk	Volymer	Verk	Volymer	Verk	Volymer
1885	739	1,131	2,041	3,870	2,780	5,001
1886	784	1,224	500	709	1,384	1,933

Storleken af de siffror, som 1885 representerade "Gåfvor", härrörde som bekant däraf, att biblioteket då på en gång erhöll så väl Burénska donationen som en storartad samling från Ryssland.

Det utländska dissertationstrycket, som ej i föregående tabell är medräknadt, uppgick till 2,784 nummer.

Dessutom har biblioteket under året förvärfvat 27 nummer kartor om 264 blad, hvaraf 26 nummer om 260 blad genom gåfva samt 16 nummer handskrifter i 25 band, likaledes genom gåfvor.

För det *svenska* s. k. *arkivtrycket* eller innehållet af leveranserna under år 1886 från de svenska boktryckerierna är det ej möjligt att lemna uppgifter, af skäl som i förra redogörelsen anförts. Och den, som därom önskar erhålla upplysning, finner sådan i Kongl. Bibliotekets årsredogörelser. Det torde dock kanske ej skada att ur denna redogörelse för 1886 här införa den uppgift som där meddelas om storleken af det svenska trycket för 1885.

	Arbeten.	Band och häften.
Böcker	1,249	2,233
Tidskrifter	507	2,153
Ströskrifter	——	6,100
	1,756	10,486.

Hela års-accessionen upptog i längd något öfver 200 meter, däraf 58,40 m. komma på de å Linköpingsauktionen inköpta böckerna, 50,70 meter på observatoriets deposition, 12,11 meter på utländska dissertationer, 12,26 på böcker redan bundna vid ankomsten och 66,77 på böcker levererade från bokbindarne.

Bland de rikhaltiga *gåfvor*, som under detta år kommit biblioteket till del, hafva vi redan haft tillfälle att nämna det af brukspatronen *Carl Burén* utöfvade storartade mecenatskapet. Han förärade biblioteket dessutom Hatseks karta öfver Ungerska kronans länder i 2 blad, Tycho Brahes Triangulorum planorum et sphæricorum praxis arithm. primum ed. Studnička. Pragæ 1886, (fotolitografiskt aftryck), samt Charnay, Les anciennes villes du nouveau monde. Paris 1885. H. Maj:t Konungen har täckts såsom förut öfverlemna de utkomna fasc. 96, 97 af Martius Flora Brasiliensis. DD. KK. HH. Prinsarne Oscar, Carl och Eugen hafva behagat förära den af dem och följeslagare författade berättelsen om deras utomeuropeiska resor: Våra Minnen. Stuttgart 1885. Den bekante boktryckaren *W. Blades* i London har skänkt två af sina arbeten: The biography and typography of W. Caxton, och: An account of the German morality play entitled Depositio typographi cornuti; släktingarne till aflidne professor *F. M. Balfour* i Cambridge: hans Works i 4 delar; D:r *H. Dannfelt:* Proceedings of the American Philosophical Society, Voll. 15—23; Mr *G. G. King*, Newport, Rhode Island: The library of George Gordon King i 2 voll. Vice Amiral *E. Paris* i Paris har skänkt ett dyrbart värk om 61 plancher: Souvenirs de marine conservés. Paris 1886; Hofmusikboghandler *C. Warmuth* i Kristiania: 60 musikaliska kompositioner och Nordisk Musiktidende (forts.); *Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet i* Kjøbenhavn: Gravstenene i Roeskilde Domkirke och Helgenskrinene i S:t Knuts Kirke i Odense; *Kirke- og undervisningsdepartementet* i Kristiania: Norges gamle Love indtil 1387, B. 4; *Norges geografiske Opmaaling;* alla af densamma utgifna kartor, 157 stycken, och dessutom 19 band och häften af böcker; *Den historiske Kildeskriftskommission* i Kristiania: Borgarthings ældre Kristenret i fotolitografisk afbild-

ning; *Undervisningsministeriet* i Paris: Mission scientifique du Cape Horn 1882—83, T. 2 samt fortsättning å Bulletin de correspondence africaine och å några smärre arbeten, *Handelsministeriet* i Paris: Exposition universelle de 1878, Rapports du jury (forts.); *Käjs. Ryska Vetenskapsakademien* har förutom fortsättning å Bulletin, Mémoires och Zapiski skänkt T. 36—39 af Sbornik otdjelenija russkago jazyka etc.; *Käjs. ryska geografiska sällskapet:* fortsättningar å sina arbeten; *Käjs. ryska historiska sällskapet:* sin ytterst värdefulla Sbornik T. 1—43, 45, 47—49; *The Departement of the interior* i Washington: tre omfångsrika arbeten öfver Statsdomänerna, Ch. S. Sargent's Report on the forests of North America med 16 kartor samt Report of the international polar expedition to Point Barrow Alaska by P. H. Ray; *The Bureau of Education* i Washington: fortsättning å Circular of information samt Educational exhibits and conventions at the worlds exhibition New Orleans 1884—85. P. 1—3.; *Geological and natural-history survey of Canada* i Ottawa: sin Report 1882—84 och 36 blad hörande till två olika af detsamma utgifna kartvärk; *The public library of Milwaukee:* Systematic catalogue of the library 1885—86.

Stockholms nation i Upsala har skänkt: Anteckningar efter medicinska föreläsningar af professorerna S. Aurivillius, A. Murray, S. Ziervogel, J. G. Acrel, P. v. Afzelius, J. Sidrén och C. H. Bergstrand, 9 band; Studeranden *P. W. Odelberg* har skänkt: Major H. P. Sperlings dagbok under Karl XII:s fälttåg 1700—1709 i originalmanuskript; m. fl. m. fl.

Gifvarnes antal uppgår till 168, hvaraf dock 29 representera universitet; bland dessas tryckalster hafva nämligen 125 afhandlingar befunnits äga det värde, att de upptagits i accessionskatalogen och inbundits.

Bibliotekets *ekonomi.*

Inkomsterna för 1886 till materielen äro, approximativt beräknade, 19,200 kronor, förutom de af brukspatron Burén donerade 6,000 kronor, nämligen:

Statsanslag	15,000
Läsesällskapets anslag	525
Räntor och e. o. inkomster (approximativt)	3,675
Summa	19,200.

Häri ingå för försäljning af dupletter och förlagsartiklar erhållna kr. 536,75.

Vi låta här följa en jämförelse mellan 1885 och 1886 års

Utgifter

	Bokinköp.	Bindning.	Materiel, Expenser, Accessionskatalog.	Summa.
1885	11,127,72.	5,685,37.	2,982,23.	19,795,32.
1886	11,081,93.	5,343,06.	3,703,81.	20,128,80.

För en rätt jämförelse mellan de båda årens utgifter torde böra anmärkas, dels att en bokhandelsräkning för 1886 å kr. 489,92 kommit att drabba detta års utgifter i stället för 1887, dels att af bokinköpet 1,100 kronor representera böcker inköpta för det af brukspatron Burén donerade beloppet.

Däraf framgår, att i själfva värket bokinköpet för 1886 med 1,600 kronor understiger det för föregående år, hvilket ock med full afsikt skett dels för att komma därhän, att bibliotekets innestående anslag vid årets slut skulle motsvara den ungefärliga skulden, dels för att möta de stegrade krafven af materielen i egentlig mening. Sedan man nämligen kommit till den punkt, att de ursprungliga hyllorna äro öfverfulla, men tillika är sysselsatt med ett genomgripande ordnande af hela samlingen, förutsätter detta en högst betydande årsanskaffning af nytt bokutrymme. De nya hyllor, som under året blifvit färdiga, representera en hyllängd af ej mindre än 666 meter, och, trots denna höga siffra, representerande 6 normala års-

accessioner, är trängseln på flera afdelningar ännu så stor, att arbetet däraf nästan förlamas. Af kartonger och kapslar hafva 472 stycken anskaffats, hvilket är mera än ett normalt års behof, men endast till en mindre del fyller det behof, som genom forna tiders förbiseende fått växa ut till ett svårt obehag. Den betydande accessionen för 1885 nära fördubblade kostnaden för accessionskatalogens utgifvande år 1886. Slutligen hafva ej obetydliga belopp användts dels för häftning af bibliotekets bokförlag, som hittills legat arkvis bundet så som det kommit från boktryckaren, dels för biträde vid katalogsarbeten, dels för bärning vid de talrika flyttningarne af bokmassorna.

Bibliotekskommissionen har under året utgjorts af professorerna Landtmanson, Kjellberg, Johansson, Thalén, Sahlin och Häggström.

Bibliotekets *värksamhet.* Utlåningen af böcker utom biblioteket visar under året 3,896 lån, innefattande 5,958 volymer. Till läsesällskapet har under året nedsändts 1,372 häften, till läkareföreningen 366 och till botaniska seminariet 33. Denna egendomliga form för utlåning, absolut nödvändig för närvarande, då en läsesal saknas å biblioteket, och medförande alldeles samma besvär som utlåningen af böcker, bör naturligen tagas med i räkningen, då fråga är om storleken af utlåningen utom biblioteket. Liksom förut kan det inom bibliotekets egna murar af forskare begagnade betydliga volymantalet icke häller nu beräknas, dels på grund af saknaden af läsesal, dels på grund af den i största möjliga utsträckning de studerande medgifna tillåtelsen att från hyllorna själfva framtaga de arbeten, som de önska på stället begagna. Med afseende på bibliotekets tillgänglighet för allmänheten hafva samma tider iakttagits som förut. Likaledes har institutionen öppnat sina portar för hvarje forskare, som önskat begagna sig af densamma, på hvilken tid af dagen som hälst.

Korrespondensen har under året utgjorts af:

utgående utrikes bref	256
„ „ paket och korsband	286

utgående inrikes bref 251
„ „ paket och korsband 119,
motsvarande respektive 194, 188, 231 och 63 under 1885.

Arkivtryck ankom i 185 paket direkte och i 63 paket genom Kongl. biblioteket. Ofullständigt frankerade eller ofrankerade bref och paket ankommo 75 st.

Till begagnande af forskare på andra orter inom och utom landet hafva 37 handskrifter utlånats.

Från andra in- och utländska bibliotek hafva 10 handskrifter hitlånats till begagnande på biblioteket.

Tryckta arbeten i ej ringa antal hafva af både in- och utländska institutioner vid anhållan med mycken välvilja ställts till bibliotekets förfogande.

Den alfabetiska författare-*katalogen* har under året betydligt utvidgats, så att banden till bokstäfverna E, H och L till följd af supplementsbladens tillväxt måst ombindas, hvarigenom bandens antal ökades från 7, 2 och 7 till respektive 11, 4 och 10, så att hela serien af denna katalog växt till 128 kvartband. Afdelningen lärda sällskaps skrifter, som förut var katalogiserad i en volym, har af chefen fullständigt omkatalogiserats i 3 starka kvartband.

Den nyupplagda alfabetiska anonymkatalogen skrider fortfarande framåt, ehuru så särdeles många äldre böcker ej kunnat, under öfriga brådskande arbeten, där införas. Lappkatalogen öfver utländska dissertationer, för hvilken arbetsbiträde utom biblioteket anlitats, har under amanuensen Linds tillsyn och biträde däremot raskt framskridit och omfattar nu omkr. 25,000 tittlar.

Hvad *boksamlingens ordnande* angår, så har den gamla, numrerade medicinska afdelningen uppflyttats från bottenvåningen till tredje våningens nya reservrum. Afdelningen Acta societatum har nedflyttats från mellersta våningen till journalrummet och nyordnats. Utländska duplettrummet har alldeles slutordnats, hvaremot den påbörjade katalogiseringen af dupletter till försäljning måst afbrytas tills vidare. Å svenska duplettafdelningen har den stora gruppen af dissertationer,

som genom köpet å Linköpingsauktionen vann en oerhörd tillökning, tagits under behandling och delvis ordnats. Å teologiska afdelningen har amanuensen Bring afslutat afdelningen opera, ordnat den systematiska teologien och af den praktiska den liturgiska gruppen. Å den vidlyftiga juridiskt-statsvetenskapliga afdelningen har amanuensen Andersson varit sysselsatt de tider han ej af annat biblioteksarbete varit därifrån ryckt. Amanuensen Kjellberg har slutreviderat det literaturhistoriska facket och begynnt ordnandet af gruppen allmän geografi och resor, som på samma gång bortflyttats till annan del af mellersta bokvåningens sal. Å den svenska afdelningen har amanuensen Lind ordnat och signerat facken: literära tidskrifter och acta, fransk, engelsk, tysk och nordisk språkvetenskap samt allmän och utländsk historia, allt med tillhörande småtryck. I manuskriptafdelningen har amanuensen Lewenhaupt slutordnat den zoologiskt-botaniska gruppen; dessutom har han i kapslar inordnat en betydande del af det småtryck, som med årets boktryckerileveranser ingått.

Arbetsfördelningen har för de ordinarie tjänstemännen varit densamma, som i föregående årsberättelse meddelades, blott att chefen emellanåt måst åt vice bibliotekarien öfverlåta något af sina vanliga åligganden i följd af det nya ansträngande arbete, som uppgörandet af den ofvannämda omgestaltningsplanen af Carolina Rediviva-byggnaden medfört.

Såsom redan under föregående år omnämdes, upphörde universitetsbibliotekets särskilda *accessionskatalog* med år 1885 för att ingå i en större för Sveriges offentliga bibliotek gemensam sådan. Första årgången af denna utgafs för år 1886 genom Kongl. biblioteket af amanuensen *E. Dahlgren* på ett sätt, som — särskildt om hänsyn tages till de svårigheter, hvilka materialets utarbetande å flera vidt skilda institutioner medfört — länder utgifvaren till största heder. Fördelarna af denna gemensamma katalog äro så i ögonen fallande, att det torde vara onödigt att upprepa hvad som härom i förra redogörelsen yttrades.

Anatomiska institutionen. *Dissektionsöfningarna* hafva fortgått under sedvanlig tid. I dem deltogo under höstterminen 107, under vårterminen 130 studerande. Materialet har såsom vanligt varit knappt.

I de *histologiska öfningarne* deltogo under hvardera terminen 54 studerande, fördelade å tvänne arbetslag.

Samlingarne hafva under läsåret inflyttats och ordnats i de för dem afsedda, delvis nya salarne. Deras nya katalogisering har visserligen ej ännu hunnit afslutas, men angifver dock, att de vid 1886 års års slut innehöllo 2081 preparater, af hvilka 91 tillkommit under 1886.

Fysiologiska institutionen har under det förgångna läsåret icke rönt någon nämnvärd tillökning i sina samlingar. Lokalen är, såsom förut blifvit anmärkt, för trång och otidsenlig för att ej öka svårigheterna vid undervisningen, så mycket mer som lärjungarnes antal fortfarande synes vara i tilltagande. I laborationsöfningarne, som under detta läsår förestätts af t. f. laboratorn medicine kandidaten Hj. Öhrwall, deltogo under höstterminen 20 samt under vårterminen 32 studerande, hvilka sistnämde på grund af det inskränkta utrymmet måste fördelas på två laborationsterminer, hvarigenom laboratorns arbete fördubblats. Föreläsningarne voro under höstterminen besökta af 54 och under vårterminen af 63 åhörare.

Medicinska kliniken och polikliniken. Antalet patienter har under kalenderåret 1886 varit å *medicinska afdelningen* af akademiska sjukhuset 592; å *poliklinikens* medicinska afdelning har läkareråd lemnats åt 1985 besökande och å dess pediatriska afdelning åt 1704 sjuka barn.

Antalet *tjänstgörande* har under läsåret 1886—87 varit 90.

Undervisningen har fortgått från den 1 sept. till den 31 maj på öfligt sätt och bestridts dels af ordinarie professorn i praktisk medicin, som demonstrerat förekommande sjuk-

domsfall och öfver dem hållit kliniska föreläsningar, dels af e. o. professorn i pediatrik och praktisk medicin, som hållit kurser i de s. k. fysikaliska undersökningsmetoderna å akademiska sjukhuset.

Dessa lärare ha skött hvar sin afdelning af polikliniken.

Å det *kliniska laboratoriet* hafva arbetena fortgått och hafva klinikanterna därstädes gjort de kliniska undersökningarne. Dessutom har docenten F. Lennmalm därstädes utarbetat en undersökning rörande den amyotrofiska lateralsklerosen och underläkaren lic. H. Köster företagit undersökningar rörande neurit och polyneurit samt amanuensen kand. H. Græve gjort kliniska undersökningar om antifebrinets terapeutiska betydelse, andra undersökningar att förtiga.

Af klinikchefen hafva förfärdigats större serier af makro- och mikroskopiska snitt af hjärna och ryggmärg.

Åtskilliga nya *väggplanscher* rörande hjärnan hafva anskaffats.

Laboratoriets *bibliotek* har förökats dels genom köp af tidskrifter (Brain, Fortschritte der Medicin), dels genom gåfvor af diverse sjukhusredogörelser m. m.

Bland inköpta *instrumenter* må nämnas: Guddens stora mikrotom för hjärnan, en större slädmikrotom för stora mikroskopiska hjärnsnitt (bägge från Katsch i München), en större och en mindre absolut galvanometer från Edelmann i München, Hénocque's hématoscope och polariscope m. fl.

Öfver sjukhuset har afgifvits Årsberättelsen N:o 4 för 1886, innehållande ekonomisk öfversikt, sjukrapporter samt nio större eller mindre vetenskapliga uppsatser af sjukhusets läkare.

Från sjukhusets *kliniker* utgifna skrifter:

Henschen, S. E., Årsberättelse (N:o 4) från Akademiska Sjukhuset i Upsala 7 + 40 + 98 + 30 + 7 + 3 taflor.

(Aftryck ur Upsala Läkareför. förhandl. Årg. 1886—87). Innehåller:

Borelius, J. Fall af utbredd cancer — cancer en cuirasse — uppkommen efter trauma.

Græve, H. Om antifebrin.

Lennmalm, F. Bidrag till kännedom om den amyotrofiska lateralsklerosen; med 3 taflor.

Henschen, S. E. & H. Græve. Fall af lefverkräfta med dilatation och hydrops i gallvägarne.

Henschen, S. E. Rörande klinisk hæmoglobinbestämning och Hénocque's hématoscope.

Sjöling, A. Om de vanligaste metoderna att för kliniskt ändamål bestämma blodets hemoglobinhalt.

Svensson, A. Tvenne fall af kranialskador.

„ Fall af spontan brand i hela högra benet.

„ Hydromeningocele frontalis.

Kirurgiskt-obstetriska kliniken. Inga anmärkningsvärda förändringar.

De tjänstgörande med. kandidaternas antal har varit 90. Å kirurgiska kliniken ha 526 patienter vårdats; å kurhusafdelningen 113; å barnbördsafdelningen hafva 117 kvinnor blifvit förlösta; 237 större och mindre kirurgiska operationer hafva utförts. Kirurgiska polikliniken har vårdat 1830 patienter, som tillsammans där gjort omkr. 3000 besök.

Vid den **psykiatriska kliniken** tjänstgjorde under höstterminen 1886 3 och under vårterminen 1887 8 medicine kandidater.

Vid den **patologiska institutionen** hafva under detta akademiska arbetsår tjänstgjort 42 medicine studerande och 67 medicine kandidater. På institutionens obduktionssal ha under samma tid värkställts 92 liköppningar. Museet har under året ökats med 78 i sprit uppsatta och 30 torra patologiska preparater. Till de senare höra åtskilliga sjukliga konkremen-

ter, samlade af C. P. Thunberg och förut förvarade bland universitetets mineralogisk-geologiska samlingar. Dessutom har den mikroskopiska preparatsamlingen tillvuxit med flere nummer, och åtskilliga smärre, för de mikroskopiskt patologiska undersökningarne behöfliga instrument inköpts.

Den **farmakologiska institutionen** har genom prefektens studieresa i Tyskland föregående sommar vunnit en tillökning af bortåt ett par hundrade nummer, bestående af dels hos den kemiska firman *Merck* i Darmstadt inköpta droger och kemiska preparater, dels växtdelar och växtämnen af medicinsk betydelse skänkta af professor *F. A. Flückiger* i Strassburg, apotekaren *W. Mayer* i Tübingen och grosshandlaren *W. H. Heyke* i Lübeck. Några artiklar äro samlade vid Thüringens medicinalplantager, och grosshandlare *G. F. Stölter* i Hildesheim har sändt ett stort förråd friska igelkokonger, hvilkas lifskraftiga innehåll under året ymnigt utvecklats. — Hrr apotekarne *G. Piltz* och *A. M. Bæckman* i Stockholm hafva lemnat flere vackra artiklar särdeles af tropiska färgträsorter. Prof. *Th. Fries* har skänkt tvänne praktfulla ätliga frukter, pompelmus och djakabrödfrukt.

Museet har hela läsåret varit för de studerande tillgängligt och fyller efter utvidgningen förra året bättre sitt ändamål än förr, om också lokaler saknas för speciella arbeten, dynamiska experiment o. dyl.

Å **institutionen för medicinsk kemi** hafva arbetena och undervisningen fortgått efter samma plan som under föregående år. Några dyrbarare instrument eller apparater hafva ej blifvit inköpta, men förrådet af glas, porslin och nödiga utensilier har genom inköp, i den mån det förbrukats, vidmakthållits. Antalet medicine studerande, som deltagit i de praktiska öfningarne å institutionen, var under höstterminen 57 samt under vårterminen 47.

Institutionen för allmän och analytisk kemi. Under läsåret har undervisningen på laboratoriet fortgått efter samma plan som under de sista åren, nämligen på tränne afdelningar, A för vetenskapliga arbeten under prefektens omedelbara ledning, B för syntetiska öfningar under ordinarie professorns uppsikt och C för analytiska öfningar under e. o. professorns ledning.

Laborantantalet har under läsåret uppgått till:

	H. T. 1886		V. T. 1887		
	Laboranter	Terminer	Laboranter	Terminer	Medeltal
A	5	1	9	1	7
B	49	2	38	2	22
C	73	1	120	2	64

Laboratoriet har således i medeltal varit besökt af 93 laboranter.

Liksom under förra året har under detta år erhållits ur reservfonden 250 kronor som arvode åt ett extra biträde vid undervisningen på laboratoriets syntetiska afdelning.

Sedan de medicinskt kemiska professorerna erhållit sitt eget auditorium, har det äldre kemiska auditoriet kunnat uteslutande disponeras för den kemiska undervisningen inom den matem. naturvetenskapliga sektionen, hvarigenom det blifvit möjligt att i själfva auditoriet uppställa en för den katedrala kemiska undervisningen afsedd, vacker och rikhaltig samling af kemiska preparat, hvilken blifvit inrymd i tränne skåp. Preparatsamlingen har erhållit en vacker och värdefull tillökning genom en samling färgämnen, skänkta af P. Monnet, ägare af fabriken La plaine vid Genève. Från fabrikerna Anilin-actien-gesellschaft i Berlin och Leonhardt & Co vid Offenbach har laboratoriet såsom gåfvor erhållit betydliga mängder naftalinderivat för kemiska undersökningar.

Biblioteket har som vanligt kompletterats och ökats genom inköp af tidskrifter, genom gåfvor af de af Sveriges geol. undersökning under året utgifna kartor med beskrifningar, och

en samling af 61 afhandlingar i 8:o samt 16 i 4:o, skänkta af prefekten.

Resultaten af de på institutionen utförda undersökningarna hafva, såsom vanligt, blifvit publicerade i Öfversigt af k. sv. vetenskapsakademiens förhandlingar och uppgå till ett antal af 16.

Zoologiska institutionen. Sedan universitetet erhållit tillstånd att förskottera en del af det af 1886 års riksdag beviljade anslaget till förändrad inredning af den Gustavianska byggnaden, kunde redan under sommaren 1886 arbetena därmed taga sin början, och blefvo dessa i det allra närmaste afslutade under höstterminens lopp. Institutionen har härigenom undergått en nästan fullständig omgestaltning, i det dels de lokaler i den Gustavianska byggnaden, som genom universitetshusets uppförande blifvit lediga, inredts för institutionens räkning, dels också betydande förändringar vidtagits i delar af byggnaden, som förut af institutionen disponerades. Följande nya lokaler ha sålunda vunnits: en sal för det zoologiska museets skelett- och spritsamlingar, hvilken är vida större och ändamålsenligare än den, som förut användes för detta ändamål, en mindre sal för insektsamlingen, hvilken förut förvarades i särskild, förhyrd lokal, ett rymligt läsrum för de zoologie studerande, tvänne arbetsrum för konservatorn och vaktmästaren vid det zoologiska museet, hvilka förut tillsammans disponerade endast ett arbetsrum, samt fyra nya magasinsrum, afsedda dels för det zoologiska museet, dels för det zootomiska laboratoriet. Inom institutionens gamla lokaler ha utom en mängd väl behöfliga reparationer följande viktigare förändringar vidtagits: en särskild rymlig sal har inredts för de zootomiska samlingarna, hvilka förut förvarades på laboratorierummen, ändamålsenliga arbetsrum ha inrättats för zoologie professorn samt för prosektorn och amanuensen vid det zootomiska laboratoriet, tvänne arbetsrum ha upplåtits för dem, som önska sysselsätta sig med bearbetning af det zoologiska

museets samlingar, det zootomiska laboratoriets arbetslokaler för de studerande ha ökats med ett rum, och ett särskildt mindre rum har blifvit inredt för vaktmästaren vid nämda laboratorium. Dessutom ha för en summa af 2,000 kronor, som för ändamålet erhållits af universitetets egna medel, skåp uppförts i en af de nya museisalarna.

Jämte det att institutionen sålunda erhållit ett betydligt utvidgadt utrymme och en tidsenlig inredning, ha på samma gång för dess betryggande mot eldfara följande försiktighetsmått vidtagits: de båda murar, som skilja förstugan från de angränsande rummen, ha uppdragits till byggnadens tak och försetts med järndörrar, den förra till vinden och kupolen ledande trätrappan har ersatts af en järntrappa och denna omgifvits af murade väggar, brandbottnar ha inlagts på vinden, och för att uppbära dessa ha järnbjälkar och järnkolonner insatts, äfven har vattenledningen i byggnaden blifvit försedd med flere brandposter.

I det zoologiska museets lokaler ha under årets lopp samlingarna blifvit uppställda och, så godt förhållandena medgifvit, ordnade. För att härvid de olika former, som höra till hvarje särskild djurgrupp, skulle kunna placeras tillsammans, var det dock nödvändigt, att den stora del af spritsamlingen, som förut förvarats magasinerad, utlades, och då härför fordrades ett stort antal nya glaskärl, har af universitetets reservfond ett anslag af 1,000 kronor beviljats till inköp af sådana. En annan omständighet, som i synnerligen hög grad bidragit till ett godt resultat med afseende på samlingarnas ordnande, är den, att grosshandlaren Fr. Bünsow så väl under detta år som under det föregående skänkt till institutionen en summa af 2,000 kronor att användas dels till arvode för bearbetning och bestämning af samlingar, dels för fogelsamlingens förkofran. Af denna summa, tillsammans 4,000 kronor, ha omkring 3,000 användts till arvoden åt docenter och studerande, som sysselsatt sig med bestämmandet af museets samlingar, och har, såsom följande förteckning utvisar, en ej

ringa del af dessa sålunda kunnat bestämmas. Reptilie- och batrachiesamlingarna ha bestämts af doc. A. Wirén och största delen af den utländska fisksamlingen af fil. kand. E. Nyström. Doktor A. Appellöf har till släktet bestämt och ordnat museets rikhaltiga samling af utländska hafssnäckor och hafsmusslor samt därjämte till arten bestämt en stor del bland hafssnäckorna och ordnat dessa i de för detta ändamål afsedda montrerna. Pteropodsamlingen har blifvit bestämd af fil. kand. H. Munthe och bryozosamlingen af fil. kand. K. O. E. Stenström, poduridsamlingen har blifvit omlagd och delvis bestämd af fil. kand. H. Schött, myriapodsamlingen har blifvit bestämd af fil. kand. K. F. E. Holmgren, den svenska spindelsamlingen af fil. kand. H. O. Juel, den utländska cirripedsamlingen af doc. C. W. S. Aurivillius, största delen af asteroid- och hydroidsamlingarna af fil. kand. M. Segerstedt samt barkkorallsamlingen af fil. lic. H. G. Söderbaum.

Den återstående delen af den af grosshandlaren Bünsow skänkta summan är, såsom ofvan nämdes, hufvudsakligen afsedd för fogelsamlingens förkofran, och en stor del af densamma är redan använd för inköp af foglar och fogelbon. Härigenom har det bland annat blifvit möjligt för museets konservator att anordna en samling af skandinaviska foglar, i hvilken exemplar af de olika arterna äro uppsatta tillsammans med bon eller ungar.

Af museets öfriga samlingar ha de utländska landt- och sötvattensmolluskerna under årets lopp blifvit bestämda af prof. P. T. Cleve, som välvilligt åtagit sig detta göromål, och stenkorallerna af museets prefekt. Entomostracesamlingen har ytterligare blifvit ökad genom nya skänker af prof. W. Lilljeborg, och därjämte har museet erhållit större och mindre gåfvor af stud. G. Andersson, stud. H. Hedström, fiskhandlaren J. Nilsson, herr G. Z. Nymark, fil. kand. H. Schött och herr J. A. Wenner. Genom byte med Smithsonian Institution i Washington ha erhållits åtskilliga värdefulla däggdjur i sprit och dessutom har en och annan för museet önskvärd form genom köp anskaffats.

I arbetena å det zootomiska laboratoriet ha under höstterminen 55, under vårterminen 18 studerande deltagit, af hvilka under höstterminen 12, under vårterminen 11 idkat studier för fil. graden, de öfriga för med. fil. examen.

För laboratoriets räkning ha åtskilliga apparater anskaffats, såsom en större mikrotom, värmeskåp och luper med stativ. Äfven den zootomiska samlingen har under året blifvit ordnad och uppställd i den för detta ändamål nyinredda salen, och en mängd nya preparat ha härvid blifvit uppsatta och inordnade i samlingen. Likaledes har den mikroskopiska preparatsamlingen erhållit en betydlig tillökning.

Botaniska institutionen. I Botaniska trädgården hafva arbetena fortgått efter väsentligen samma plan som under de närmast föregående åren; några större förändringar hafva ej inom densamma vidtagits. En förteckning öfver i trädgården samlade fröslag har äfven under detta år blifvit tryckt för att möjliggöra bytet med liknande anstalter inom och utom fäderneslandet, och hafva med ledning häraf blifvit utdelade 3,704 kapslar frön till 61 olika mottagare. I utbyte hafva från 46 utländska botaniska trädgårdar mottagits 1,722 olika fröslag, hvarjämte från Erfurth inköpts något öfver 400 dylika. Genom byte hafva förvärfvats åtskilliga slag af träd, buskar och perenna örter från k. landtbruksakademiens experimentalfält, äfvensom perenna växter från landbohöiskolen i Köpenhamn. Åtskilliga botanikens idkare, såväl vid som utom universitetet, hafva välvilligt ihågkommit trädgården med frön eller lefvande exemplar af anmärkningsvärdare växter.

På Botaniska museet har ordnandet af där förut befintliga och under året förvärfvade samlingar pågått, men ännu återstår ej obetydligt att göra, innan samlingarne i sin helhet kunna anses vara i sådant skick, som önskligt och behöfligt är. Särdeles bekymmersamt är härvid, att ehuru äfven föreläsningssalen blifvit, så mycket som möjligt, tagen i anspråk för samlingars uppställande, utrymmet för den årligen ej obe-

tydligt växande, i glasburkar förvarade samlingen af torra eller spritlagda växtdelar samt produkter ur växtriket nu är så trångt, att denna samling numer måste betecknas såsom endast magasinerad och blott delvis för de studerande tillgänglig. Det ligger i sakens natur, att denna olägenhet skall för hvarje år blifva allt mer och mer kännbar.

Tillväxten af de botaniska samlingarna har under året varit betydlig. Mycket har genom gåfvor erhållits, hvaribland här bör särskildt framhållas: ett dyrbart, från Linné stammande herbarium å omkring 1,700 arter af professor d:r H. Sätherberg; herbarium austro-africanum cent. III—IV af professor Mac-Owan i Cape-town; en större samling sydamerikanska fanerogamer och Salices från Schweiz af d:r C. Håkansson i Piteå; samlingar af fanerogamer från Nowaja-Semlja och Grönland af kandidat Th. Holm i Köpenhamn; finska fanerogamer af docenten O. Kihlman i Helsingfors; större samlingar af mossor af lektorerna E. Adlerz och H. W. Arnell; skandinaviska Rubi af professor F. Areschoug; större och mindre samlingar af skandinaviska fanerogamer af lektorerna L. J. Wahlstedt och L. M. Neuman, prosten Chr. Sommerfelt, brukspatron A. E. Luhr, docenten E. Ljungström, licentiaten C. J. Johansson, kandidaterna A. Fryxell, K. P. Hägerström och J. A. Skårman, amanuensen Sv. Murbeck och studeranden G. A. Fröman; frukter och frön från Ostindien af guvernören sir M. E. Grant Duff samt från Dovre af docenten C. Lindman; samt dessutom smärre bidrag af professor P. T. Cleve, docenterna grefve H. Strömfelt och H. W. Tottie, licentiaterna Ph. Trybom, E. Henning och A. Nilsson, lektor A. Skånberg, direktör E. Lindgren, doktorerna Th. Lagerheim och G. Adlerz, adjunkten C. J. Lalin, kandidaten M. Segerstedt, amanuensen grefve C. Mörner, telegrafassistenten G. Ringius, hr C. V. Hartman, studerandena K. A. Th. Seth, J. Th. Hedlund, J. M. Hulth, A. G. Kellgren m. fl.

Genom byte har förvärfvats Pringles Plantæ Mexicanæ 1885, Howells Pacific-Coast-plants, Curtiss North American

plants, Petterssons Colorado-Flora 1885, växter från Hudsonbay, samlingar af fanerogamer från Sardinien (Forsyth-Major), Ost-Galizien (Blocki), Corsika och Lågalperna (Revenchon), Araceæ exsiccatæ n. 151—250 samt en vacker samling kottar af nordamerikanska barrträd.

Inköpta hafva blifvit fortsättningar af Brotheri, J. Erikssons, Friderichsens & Gelerts, Roumeguères, Sydows, Winters samt Wittrocks & Nordstedts exsiccat-verk, Toni & Levi Phycothela Italica cent. I samt vackra samlingar fanerogamer från Argentinska republiken, Mexico, Ostindien, Egypten, Nubien, Azorerna, Algier och Cyrenaica.

Å botaniska laboratoriet har arbetet under såväl höst- som vårterminen fortgått med så många studerande, som utrymmet medgifvit. Ett väsentligt hinder för denna anstalts utveckling — måhända för dess fortvaro — är den kännbara bristen på nödiga instrument och öfriga hjälpmedel, och denna brist kan ej afhjälpas, så länge botaniska laboratoriet, ensamt bland alla universitetets undervisningsanstalter, saknar något årsanslag för nödiga inköps bestridande. Det enda understöd, detsamma för närvarande åtnjuter, är en summa af 150 kronor till städning, eldning o. s. v., och äfven för dennas erhållande är det nödigt att hvarje år därom göra särskild framställning.

Fysiska institutionens instrumentsamling har under läsåret ökats genom följande inköp:

Diverse linser och prismer af glas, kvarts och kalkspat från Lutz i Paris; åtskilliga akustiska apparater från König därsammastädes; en vattendestillationsapparat med kylfat från Kemnitz i Köpenhamn och en Helmholtz' tangentbussol från Sörensen i Stockholm. Därjämte har från Amerika anskaffats ett af professor H. A. Rowland vid Johns Hopkins University fotograferadt solspektrum af 9 meters längd, omfattande området mellan våglängderna 3,100 och 5,800.

Den år 1866 af professor Ångström för fysiska kabinettets räkning anskaffade meter-étalonen af messing från Froment

i Paris har, jämte ett till k. vetenskapsakademien i Stockholm hörande metermått, på därom hos Kongl. Maj:t genom nämda akademi gjord underdånig framställning blifvit under detta läsår för svenska regeringens räkning justerad vid den internationella meterbyrån i Breteuil invid Paris.

I de fysiska laborationerna hafva deltagit:

under höstterminen 30 studerande.

„ vårterminen 27 „

Docenten C. A. Mebius har under vårterminen tjänstgjort såsom biträdande laborator.

Mineralogisk-geologiska institutionen. Under läsåret har museet och studiesamlingarne varit tillgängliga alla dagar kl. 8—3 och besökts under höstterminen af 20 under vårterminen af 30 studerande.

Samlingarne ha under läsåret ökats genom inköp från F. Thum i Leipzig af mikroskopiska preparat af gyttjor, leror, slipprof m. m., med en mindre samling gotländska koraller, diverse bergartstuffer insamlade af docenten Holm i Sverige och Norge, en samling fossil från den öländska paradoxidesregionen, hvilka docenten Holm insamlat under en för institutionens räkning företagen resa till Borgholm. Genom köp har institutionen för öfrigt förvärfvat palæontologische Wandtafeln utgifna af Zittel och Haushofer, Hisingers Lethæa suecica och anteckningar i fysik och geognosi samt Helland Lakiskratere og Lavaströmme.

Som gåfva har institutionen emottagit från prof. Soret i Genève en svit anataskristaller från Schweiz, af stud. Nyman diverse mineral och bärgarter och från Sveriges geologiska undersökning de under året utkomna kartbladen och afhandlingarne, af geologiska föreningen i Stockholm en fullständig svit af dess förhandlingar. — Från institutionen hafva för vetenskapliga ändamål utlånats till prof. Nathorst en samling fossila växtlemningar från Japan, skänkta af J. Pedersen och en samling förkisladt trä från Sakhalin, skänkt af samme gifvare.

Astronomiska observatoriet. Instrumentsamlingen har under året blifvit förökad med ett pendelur af Linderoth att användas såsom driftur för de elektriska visartaflorna, för hvilket ändamål en fin relais äfven anskaffats, och uret försetts med slutningsapparat. Uret har fått sin plats i tornkorridoren i ett väggfast skåp med glasdörr. Trådledning har blifvit uppdragen från staplarne i räknekammaren genom urskåpet och de tre visartaflorna i vertikalrummet och i de utom byggnaden liggande små observationshusen. Detta ursystem arbetar numera förträffligt, sedan de första experimentella svårigheterna hunnit öfvervinnas, och störes pendelurets gång icke märkbart af slutningsapparaten.

Sedan den anordningen träffats, att den väntade nya vertikalcirkeln äfven kommer att uppställas i stora meridianrummet, som förut innehåller passageinstrumentet, har en lätt bredvägg med luckor blifvit uppdragen i detta rum mellan den norra och den södra instrumentpelaren, på det att samtidiga observatörer vid de båda instrumenten icke skola komma att allt för mycket störa hvarandra. Södra instrumentpelaren har vidare för upptagande af vertikalcirkeln delvis blifvit ommurad och såsom afslutning erhållit en stark sandstensplatta samt försetts med beklädnad af zinkplåt.

Sommaren 1886 reviderades normalpendeln Hohwü 34 ånyo af urmakaren Schweder, hvarvid upphängningen ytterligare förstärktes och uret korrigerades för öfverkompensation. Sedan dess har detta ur visat en fullt tillfredsställande gång.

Institutionens bibliotek har genom gåfvor förnämligast från utlandet under året förökats med ungefär 100 nummer. Bindningen af böckerna har såsom hittills till följd af bristande tillgångar måst begränsas mer än önskvärdt varit. Vidare har under loppet af sista året med tillmötesgående af bibliotekarien Annerstedt den välbetänkta åtgärd vidtagits att öfverflytta en del förut i observatoriebiblioteket befintliga värk — äldre historia, geografi, språkvetenskap, literatur, politiska almanackor, akademiska disputationsafhandlingar från 1600-

och 1700-talen, etc. — till universitetsbiblioteket, i hvilket dessa värk kunna komma till nyttig användning, under det att detta svårligen kunnat ske, så länge de voro undangömda på observatoriebiblioteket, hvarest de således utan gagn blott inkräktade på ett icke alltför stort tillmätt utrymme, hvilket med åren allt mera tages i anspråk af den växande astronomiska literaturen. Den värkställda utgallringen har för öfrigt icke blifvit så grundligt genomförd, att icke ännu åtskilliga äldre värk återstå, hvilka bättre torde försvara sin plats i ett allmänt än i ett astronomiskt och matematiskt-fysiskt specialbibliotek. Särskildt må nämnas, att en handskriftsamling, hvilken uppenbarligen tillhör denna kategori, ännu finnes kvar på observatoriebiblioteket.

Värksamheten vid institutionen har under detta läsår hufvudsakligen varit inskränkt till prefektens observationer med passage-instrumentet i meridianen; hvarförutom amanuensen utfört några få observationer med refraktorn, och d:r G. Ericsson enligt en särskild plan påbörjat observationer i första vertikalen.

Studieobservationer ha utförts af kandidaten Carlheim-Gyllenskiöld och studenten Liedman.

Slutligen är det på sin plats att åter erinra om det olyckliga förhållandet, att observatorsplatsen allt fortfarande fått stå obesatt. Oafsedt att i saknad af observator en tidsenligt ordnad värksamhet vid institutionen svårligen kan uppehållas, blir vid det ringa antal tjänstemannaplatser inom landet, hvilka stå till astronomiens förfogande, ett sådant förhållande af lätt insedt skäl alltid högeligen beklagligt, men är det dubbelt under närvarande konjunkturer, då *ovanligt* skickliga och till platsen kompetenta yngre vetenskapsmän finnas att tillgå, och hvilka, om missförhållandet icke snarligen ändras, för sin utkomst men till stor skada för vetenskapen antagligen komma att intvingas på andra lefnadsbanor.

Vid **meteorologiska institutionen** har arbetet fortgått i stadgad ordning. Institutionens anslag, som hårdt medtagits

genom inredningen af den nya byggnaden under pågående läsår, har icke medgifvit något nämnvärdt förökande af institutionens instrumentella resurser. Däremot har boksamlingen under läsåret ordnats, hvarvid institutionen står i stor tacksamhetsskuld till biblioteksamanuensen *Aksel Andersson*, som godhetsfullt offrat mycken tid och möda på detta arbete.

Det rum i institutionsbyggnaden, som jämte ved och belysning upplåtes åt en studerande, som önskar arbeta vid institutionen, har under läsåret innehafts af kand. *J. Juhlin* Östg., hvilken med nit och framgång deltagit i tjänstgöringen vid institutionen.

Rörande den vetenskapliga värksamheten må nämnas, att föreståndaren tillsammans med föreståndaren för kongl. norska meteorologiska institutet, professoren *H. Mohn* utarbetat en utförlig afhandling om åskvädren på den skandinaviska halfön, hvilken blifvit inlemnad till k. vetenskapssocieteten och kommer att införas i dess Acta.

De mätningar af molnens höjd och rörelse, som under de senaste åren utförts af amanuensen vid institutionen, kand. *N. Ekholm*, och n. v. amanuensen vid fysiska institutionen, kand. *K. L. Hagström*, hafva på vanligt sätt fortgått, och äfven detta år har en del af de vunna resultaten publicerats af dem under titeln *Die Höhe der Wolken im Sommer zu Upsala* uti Meteorologische Zeitschrift März 1887.

Licentiaten *G. Finemans* nefoskop har af honom ytterligare förbättrats och utförts efter en ny modell, hvarigenom molnens gång och apparenta hastighet kan med lätthet bestämmas ombord på ett fartyg. Denna modell har nyligen varit utställd på en exposition af marininstrument i London, och därvid vunnit sakkunniges erkännande, och ett exemplar där inköpts. Af den ursprungliga, af internationella meteorologiska komitén antagna modellen hafva ett stort antal exemplar, hvilka af instrumentmakaren Rose förfärdigats, afprofvats vid institutionen före afsändandet till institutionerna i utlandet.

Af *Bulletin mensuel* har årgången 1886 utkommit.

Museet för nordiska fornsaker. Den värdefullaste tillökningen under året är förvärfvandet af en omkring 400 n:r stark samling allmogeföremål, till största delen härstammande från 1700-talet och insamlade af godsägaren W. Schürer v. Waldheim på Mellingeholm, flertalet i mellersta Roslagen. Det var endast genom enskild offervillighet som inköp af denna betydande samling kunde sättas i fråga. Friherre Emanuel Cederström å Krusenberg satte sig i spetsen för en insamling och samtidigt gjordes hos akademiska konsistoriet framställning om ett bidrag från universitetets medel af högst 300 kronor. Sedan 700 kr. blifvit frikostigt tecknade af herrar godsägare H. Tamm å Fånö, hofmarskalken frih. L. de Geer, frih. Em. Cederström och generalkonsul Carl Benedicks, och därtill laggts de af universitetet för ändamålet anslagna 300 kr., kunde samlingen inköpas för det begärda priset af 1000 kronor.

Härigenom har en vacker början blifvit gjord till fyllande af en kännbar lucka i museet; sedan nu en stomme förvärfvats, särskildt värdefull därför, att den sammanbragts inom en och samma trakt af Upland, kan man efter handen tänka på dess kompletterande och ökande. Större delen af samlingen utgöres af bogträn eller lokor (178 st.), selbågar (47), våflunor (38), rockhufvud och rockblad (25), bandspjäll (12) samt mangelbräden och klappträn (21 st.), men äfven andra slag af allmogeredskap o. s. v. förekomma. De nyss nämda grupperna äro genom sin rika och omväxlande ornamentik af stort intresse och i hög grad upplysande i fråga om den ståndpunkt. konstindustri och slöjd intogo i östra Upland under föregående århundrade.

Utom denna storartade donation har museet fått mottaga följande gåfvor:

af *statens historiska museum:* en samling fornsaker från järnåldern, de flästa af de för Gotlands järnålder karakteristiska, tillsammans 22 föremål, Denna typsamling har öfverlemnats i enlighet med det erbjudande, som gjordes, då Vendelfyndet afstods åt statens samlingar.

af godsägaren *W. Schürer v. Waldheim:* en dopfunt (?) och 4 fornsaker af järn.

af *svenska fornminnesföreningen:* dess tidskrift N:o 18 samt häft. 4 af planschvärket "Svenska konstminnen."

af artisten *O. Sörling* i Stockholm: gipsafgjutning af en nål från bronsåldern, funnen i Skåne.

af *universitetet:* 2 brandvaktsaxar och 3 hakar.

af amanuensen *Gustafson:* några arkeologiska småskrifter.

Genom inköp hafva samlingarna under detta år blifvit riktade med följande föremål:

22 fornsaker från stenåldern, 1 dolkklinga af brons, 1 skaftcelt af brons, funnen 1886 vid uppränsning af Säfvaån i Tibble s:n, Hagunda härad, 1 oval eldsten från äldre järnåldern, 1 svärd från vikingatiden, 1 gnidsten af glas från medeltiden samt 7 fornsaker från nyare eller oviss tid; alla från Upland.

Fyra stenyxor från Västmanland, 1 svärd af brons (fragmentariskt) från Skåne och 1 rundt spänne från Gotland.

Genom byte med statens historiska museum hafva förvärfvats 7 fornsaker tillhörande den nordiska bronsåldern samt 1 italiensk bronsåldersfibula.

Samlingarne hafva under året ökats med — utom böcker och dylikt — tillsammans 480 föremål.

Universitetets mynt- och medaljsamling har under läsåret ökats dels genom gåfvor:

af fria konsternas akademi dess jubelmedalj.

af svenska akademien dess medalj öfver B. v. Platen.

af kongl. vetenskapsakademien dess medalj öfver J. P. Lefrén.

af universitetet i Grätz dess jubelmedalj i brons.

af prefekten en bayersk 10-mark i guld, en hamburgsk d:o, en österrikisk gulden, 2 tyska skiljemynt, en 5-krona i guld af 1883, en krona i silfver, en silfvermedalj öfver landtbruksutställning i Norrbotten;

dels genom byte eller köp:
en medalj i brons öfver Linnéstodens invigning, en d:o öfver trädgårdsexpositionen i Brüssel 1875, en d:o öfver C. A. Klingspor, en 4-dalers plåt af 1723, 2 Sigismunds riksdaler.

Seminarierna:

1. Filologiska seminariets klassiska afdelning.

Föreståndare voro såsom förut professorerne Löfstedt och Häggström.

Antalet medlemmar var höstterminen 1886 *elfva* (11), vårterminen 1887 *fjorton* (14). *Öfningarna* hafva dels utgjort föredrag öfver ämnen ur den latinska och grekiska fornkunskapen, hvilka föredrag hållits af någon medlem och sedan underkastats allmän diskussion; dels en af medlemmarna utförd *kritisk-exegetisk tolkning* af latinska och grekiska författare, hvilken tolkning sedermera likaledes af öfriga medlemmar diskuterats under föreståndarnes ledning; inom latinet har på detta sätt Quintilianus, inom grekiskan Hesiodus och Theognis blifvit behandlade.

Af de *sedvanliga premierna* för förtjänstfullt aktivt deltagande i öfningarna har under höstterminen det större (à 75 kr.) blifvit tilldeladt kand. Åzelius, det mindre (à 50 kr.) lic. Wide; under vårterminen har det större tilldelats lic. Wide, det mindre kand. Bergman.

Seminariets boksamling befinner sig i vårdadt skick; dess vetenskapliga tidskrifter hafva föreståndarne fortfarande låtit bland medlemmarna cirkulera till genomläsning, för att dessa sålunda måtte lättare kunna orientera sig i den i utlandet pågående vetenskapliga forskningen, och torde såsom slutomdöme kunna uttalas, att seminariets öfningar och boksamling utgjort ett viktigt hjälpmedel för främjandet af ungdomens vetenskapliga intressen och djupare studier.

2. Filologiska seminariets romanska afdelning.

Föreståndare under hela läsåret doc. C. Wahlund.

Medlemmarnes antal var under höstterminen åtta ordinarie och sju extraordinarie; under vårterminen åter, då tvänne seminariemedlemmar studerade i Paris, var antalet tio ordinarie och två extraordinarie.

Öfningarna bestodo i tolkning och undersökning af språket uti en dikt, "Enfances Vivien", som under år 1886 utgifvits af föreståndaren och doc. H. von Feilitzen efter tio handskrifter från olika tider och på olika fornfranska dialekter.

Enligt af doc. von Feilitzen i lifstiden uttalad önskan ställdes några af honom påbörjade språkvetenskapliga arbeten till seminariets disposition, nämligen ett öfver italienskt ämne och fyra behandlande franska ämnen från 13:de, 15:de, 17:de och 19:de århundradena, och hafva några af seminariemedlemmarne därur gjort sitt val för blifvande licentiatafhandlingar.

Vid höstterminens slut utdelades — på grund af bristande tillgångar — intet premium; vid vårterminens slut tillerkändes det mindre premiet åt kand. G. Sundstedt, Sörml., det större åt kand. S. Eurén, Norrl. och den af nuvarande föreståndaren i likhet med förlidet läsår lemnade summan 1,500 kronor, till utrikes resestipendium, åt kand. A. Olsson-Nordfelt, Västg.

3. Filologiska seminariets germanska afdelning.

Föreståndare under läsåret var doc. A. Erdmann.

Medlemmarnes antal under höstterminen 25, under vårterminen 17.

Sammankomster under höstterminen 5, under vårterminen 7.

Öfningarne bestodo i tolkning och förklaring af H. J. Byron's komedi "Our Boys" med hufvudsaklig hänsyn fästad på den moderna engelskans olika skiftningar (högspråk, hvardagsspråk och vulgärspråk) i uttal, former och konstruktioner.

4. Filologiska seminariets nordiska afdelning.

Doc. A. Noreen har såsom inspektor haft öfverinseendet öfver afdelningens värksamhet.

Ledningen af öfningarna har varit anförtrodd åt doc. E. Brate såsom föreståndare.

Kand. R. Arpi har fört protokollet samt haft vården om boksamlingen.

Deltagarnes antal var under höstterminen 10 ordinarie och 8 extraordinarie, under vårterminen 11 ordinarie och 2 extraordinarie.

Öfningarna hade under höstterminen till hufvudföremål en språklig behandling af den isländska skriften Elucidarius. Under vårterminen uppställdes såsom föremål för kritisk-exegetisk förklaring "Borgarthings ældre Kristenret i fotolithografisk Gjengivelse efter Tønsbergs Lovbog fra c. 1320", men på grund af den myckna tid, som diskussionen af uppsatser tagit i anspråk, medhanns föga af detta slags behandling af urkunden.

Följande originaluppsatser diskuterades:

Spår af imperfektaorister af typen *ἔλιπον átudam* i nordiska språk af K. Ljungstedt.

Preteritalformer af germanska starka verb med *au* i presensstammens rotstadium af K. Ljungstedt.

En kort redogörelse för Bellmans språkbruk af E. Hellquist.

Uppkomsten och utvecklingen af det nordiska pronominalparadigmat *denne* — *detta* af E. Lidén.

Degerforsmålets ljudlära af P. Åström.

Tolkning af Grottasöngr strof 10 af E. Lidén.

Germanska ord af roten *aq* af E. Lidén.

Konsonantismen i Borgarthings ældre Kristenret enl. Cod. Tunsb. af E. Lidén.

Verba med *ē* i preteritistammens rotstafvelse i germanska språk af K. Ljungstedt.

Verba med *ō* i preteritistammens rotstafvelse i germanska språk af K. Ljungstedt.

Vokalernas kvalitet i obetonad stafvelse i Borgarthings ældre Kristenret enl. Cod. Tunsb. af R. Larsson.

Diverse uppsatser af E. Hellquist.

Substantiv och prepositioner i Borgarthings ældre Kristenret enl. Cod. Tunsb. af E. Hellquist.

Vokalernas kvalitet i betonad stafvelse i Borgarthings ældre Kristenret enl. Cod. Tunsb. af V. Lindgren.

Om behandlingen af adjektiv, räkneord, pronomen och adverb i Borgarthings ældre Kristenret enl. Cod. Tunsb. af K. Wiklund.

Verb och konjunktioner i Borgarthings ældre Kristenret enl. Cod. Tunsb. af E. Wadstein.

Föredrag höllos af:

R. Arpi, Literaturhistorisk inledning till den isländska Elucidarius med upplysningar om de isl. M. S. S. jämte ett tillägg: bibliografiska meddelanden för studiet af paleografien i de äldre isl. M. S. S.

E. Lidén, Försök till förklaring af 1) neutralformen sing. nom. ack. af starka adjektivböjningen i nordiska språk; 2) got. *-hun* och nord. *-ge;* 3) 3 pers. pl. presens af verbet *vara.*

R. Arpi, Literaturhistorisk inledning till Borgarthings ældre Kristenret enl. Cod. Tunsb.

Följande arbeten refererades:

V. Rydberg, Undersökningar i germansk mytologi h. 1, 2, af W. Wadman.

W. Bode, Die kenningar in der angelsächsischen dichtung, af E. Lidblom.

A. Ahlquist, Om finska språkets kulturord, och

V. Thomsen, Über den Einfluss der germanischen Sprachen auf die finnisch-lappischen af K. F. R. Lindström.

K. Maurer, Die Eingangsformel der altnordischen Rechts- und Gesetzbücher, af R. Arpi.

Schullerus, Zur Kritik der altnordischen Valhöllglaubens, och

E. Mogk, Brage als Gott und Dichter, af K. Grönblad.

Af premierna utdelades endast det mindre under höstterminen till kand. E. Hellquist. Extra premier tilldelades under höstterminen kand. K. Ljungstedt med 50 kr., under vårterminen kand. E. Hellquist och kand. E. Lidén 37,50 kr. samt kand. R. Larsson och E. Wadstein 25 kr. hvardera.

Biblioteket erhöll en större tillökning genom inrop å bokauktionerna för försäljning af prof. M. B. Richerts efterlemnade boksamling.

5. Det matematiska seminariet.

Såsom föreståndare tjänstgjorde under hela läsåret doc. E. Pfannenstiel.

Antalet deltagare var under höstterminen 5 å öfre afdelningen och 9 å nedre afdelningen, under vårterminen 6 å öfre och 8 å nedre afdelningen.

Ämne för öfningarna var å öfre afdelningen under höstterminen satser och problem inom teorien för elliptiska integraler och funktioner, under vårterminen inom teorien för differentialekvationers integration. Å nedre afdelningen löstes problem höstterminen inom områdena för analytisk geometri och ekvationsteori, vårterminen inom differentialkalkylens, algebraiska analysens och funktionsteoriens områden. Öfningarna höllos tvänne gånger i veckan, två timmar hvarje gång.

Exercitieinstitutionerna.

1. Ridinstitutionen.

Ridundervisningen begagnades under höstterminen af 64 akademici med 1,271 lektioner och af 38 icke-akademici med 513 lektioner, eller tillsammans af 102 personer med 1,784 lektioner.

Under vårterminen var antalet 70 akademici med 1,451 lektioner och 39 icke-akademici med 725 lektioner eller tillsammans 109 personer med 2,176 lektioner.

2. Gymnastikinstitutionen.

Antalet deltagare i gymnastik- och vapenöfningarna var under höstterminen 80 och under vårterminen 70.

3. Akademiska kapellet.

Kapellets värksamhet har under 1886—87 fortgått med orkesteröfningar, hvarvid instuderats dels självständiga orkestervärk dels ackompagnement till större vokala värk, hvilka af filharmoniska sällskapet och Orfei drängar blifvit uppförda.

I likhet med föregående år hafva äfven anordnats kammarmusiköfningar under ledning af kapellets konsertmästare direktör Carstenssen. Dessa hafva under året uppgått tidtals ända till tre i veckan, hvilka öfningars resultat framlades vid en i aprill månad till förmån för konsertmästaren uti föreläsningssalen N:o X anordnad kammarmusikmatiné.

I kapellets öfningar hafva omkring 25 studerande deltagit.

För de studerande, som åhört föreläsningarne å kapellsalen, har i sammanhang därmed tillfälle varit beredt till skriföfningar, hvilka af föreläsaren handledts utom föreläsningstiderna.

4. Ritsalen och konstmuseet.

Öfningarna i teckning hafva under läsåret fortgått med två dubbeltimmar i veckan, under höstterminen på förmiddagarne med 1 lärjunge, under vårterminen på eftermiddagarne med 6 lärjungar.

Universitetets konstsamlingar hafva efter konsistoriets beslut flyttats till nya lokaler. Tafvelsamlingen, som befanns i gamla bibliotekssalen å Gustavianum, fördelades i 2:ne grupper, den ena omfattande sådana historiska porträtt, som voro lämpliga att uppsättas i nya universitetsbyggnaden, den andra hufvudsakligen bestående af oljefärgstaflor och kopparstick, ägnade att förvaras i särskildt museum. Den förra har anordnats på bäst passande sätt i universitetshusets fakultets-, kanslers- och ämbetsrum, hvarvid bilderna sammangrupperats i de olika lokalerna, så att kanslersporträtten fått sina platser i kanslersrummen och fakultetsrummen prydts med bilder af män, som för hvarje fakultet haft någon betydelse. Den senare gruppen har fått åt sig upplåten plats i första våningen

af f. d. länslasarettet, där åtta rum med tambur, så godt sig göra låtit, apterats till konstmuseum och taflorna jämte några plastiska värk ordnats efter skolor, och det sålunda nybildade museet omfattar omkring 300 nummer. Från statens samlingar i nationalmuseum har universitetet fått löfte om en tillökning af 6 taflor, 3 af holländska, 2 af franska, 1 af italiensk mästare, samtliga dock tills vidare som deposition, men de hade ännu ej under läsåret hunnit till Upsala afsändas. Nämnas må i sammanhang härmed, att det "Kunstschrank", vanligen benämdt konstkabinett, som Gustaf II Adolf i aprill 1632 erhöll af staden Augsburg, och som 1693 af Karl XI skänktes till universitetet samt sedan dess haft sin plats i Gustavianum, nu uppställts i det större kanslersrummet. Slutligen har universitetets samling af gipsafgjutningar efter antika skulpturvärk, som förr hade sin plats i stora salen å Carolina Rediviva, flyttats till och ordnats i universitetshusets församl dels på öfre galleriet, dels i nedre våningen under detta galleri. På öfre galleriet har äfven plats beredts åt den marmorgrupp, framställande Juno med Herkulesbarnet af Byström, som för några år sedan skänktes åt universitetet af godsägaren Hugo Tamm till Fånö.

5. Slöjdvärkstaden.

Den 27 februari 1886 föreslogs inom det större konsistoriet, att den i gamla Linnéanska trädgården belägna universitetet tillhöriga byggnad, som länge varit upplåten åt Östgöta nationsförening, men den 1 juni s. å. komme att af nationsföreningen fullständigt utrymmas, sedermera skulle få användas till beredande af värkstäder för snickeri och svarfning m. m., där de studerande på lediga stunder kunde erhålla en sund och god kroppsrörelse. Sedan detta förslag blifvit behandladt såväl af särskildt utsedde komiterade som af universitetets drätselnämd, beslöt konsistoriet låta för en tid af tre år uthyra en del af rummen i ofvannämda byggnad till värkstadslägenhet åt snickaremästaren och slöjdläraren Karl

Otto Rydelius, och att till en början inreda ett stort rum upptagande byggnadens midtparti till slöjdvärkstad för studerande. Till föreståndare för slöjdvärkstaden antogs herr Rydelius, hvilken redan förut biträdt komiterade med råd och upplysningar. Till bostad åt honom uppläts en af universitetet nu inköpt mindre byggnad, som af Östgöta nationsförening uppförts och användts till vaktmästarebostad. Föreståndaren fick sig ålagdt att leda de studerandes arbeten mot en bestämd afgift och ersättning för materialier. Under sommaren 1886 företogos betydande reparationsarbeten både i de lokaler, som skulle ordnas till värkstäder, och i bostadsbyggnaden. För en kostnad af 500 kronor, hvilket belopp den 4 augusti 1886 af universitetets kansler beviljades att utgå af universitetets reservfond, anskaffades 4 hyfvelbänkar och 2 svarfstolar med tillhörande värktyg. Då detta antal snart visade sig vara alldeles otillräckligt, anskaffades ytterligare 4 hyfvelbänkar och 3 svarfstolar med värktyg för en kostnad af 550 kronor, hvilka enligt universitetskanslerns skrifvelse af den 16 mars 1887 utbetalades af universitetets reservfond.

Antalet af de studerande, som arbetat å slöjdvärkstaden, uppgick under höstterminen till 143 och under vårterminen till 128.

På universitetets slöjdvärkstad hafva arbetena utgjorts af snickeri och svarfning, men i föreståndarens värkstadslägenhet hafva flere studerande äfven sysselsatt sig med träsnideri.

Student- och examensväsende.

Kåren och nationerna. Antalet nyinskrifne under läsåret var 335 mot 388, 379 och 365 under de tre närmast föregående åren, således en tämligen märkbar minskning.

Däremot nådde antalet vid universitetet närvarande studenter under höstterminen en ännu högre siffra än under näst föregående år, nämligen ej mindre än 1,928. Härmed synes dock höjdpunkten hafva uppnåtts, ty redan under vårterminen sjönk antalet till 1,820 mot 1,835 under näst föregående vårtermin. På de särskilda fakulteterna voro de studerande på följande sätt fördelade: teologiska fakulteten höstterminen 185, vårterminen 187; juridiska fakulteten höstterminen 416, vårterminen 424; medicinska fakulteten höstterminen 275, vårterminen 280; filosofiska fakulteten höstterminen 1,052, vårterminen 929.

Donationer: Till en stipendiifond för östgöta nation har framlidne f. d. akademikanslisten, kronofogden *C. W. Berglund* testamenterat en summa af 12,000 kr. Fonden står under det större akademiska konsistoriets förvaltning.

Det allmänna prästmötet i Västerås 1886 beslöt, att af den hufvudsakligen genom frivilliga bidrag af Västerås stifts prästerskap bildade s. k. *Norborgska fondens* räntemedel må intill nästa prästmöte årligen användas 500 kr. till två stipendier åt obemedlade, väl vitsordade teologie studerande af Västmanlands-Dala nation i Upsala, hvilka aflagt dimissions- eller högre teologisk examen samt tillkännagifvit sin afsikt att efter slutade studier ingå i prästerlig tjänstgöring i Västerås stift. Stipendierna tillsättas af domkapitlet i Västerås efter nationsseniorskollegiets hörande.

Examina. Inom *teologiska fakulteten* aflades teologie kandidatexamen af 3, dimissionsexamen af 49 och praktiskt slutprof af 42 studerande.

Inför *juridiska fakulteten* aflades juris kandidatexamen af 9 studerande.

Inför *medicinska fakulteten* aflades medicine kandidatexamen af 31 och medicine licentiatexamen af 14.

Inför *filosofiska fakulteten* aflades filosofie licentiatexamen af 20 kandidater (13 inom den human. och 7 inom den matem.-naturvet. sekt.), filosofie kandidatexamen af 54, komplettering af samma examen af 11, teologisk filos. examen af 70, juridisk filosofisk examen af 31, medicinsk filosofisk examen af 88 och preliminärexamen af 81 studerande.

Inför det *akademiska konsistoriet* aflades hofrättsexamen af 34 och kansliexamen af 1 studerande.

Akademiska afhandlingar.

C. Fant. L'image du monde, poème inédit du milieu du XIII:e siècle, étudié dans ses diverses rédactions françaises d'après les manuscrits des bibliothèques de Paris et de Stockholm. Ups. 1886. 8:o. (Vent. d. 18 sept. 1886).

A. Hacklin. Prepositionen לְ:s etymologi och användning i hebreiskan. Ups. 1886. 8:o. (Vent. d. 25 sept. 1886).

K. H. L. Hammarskjöld. Om fraktaftalet och dess vigtigaste rättsföljder. Ups. 1886. 8:o. (Vent. d. 25 sept. 1886).

J. T. Söderberg. Deduktion af nödvändiga och tillräckliga vilkoret för möjligheten af algebraiska eqvationers solution med radikaler. Ups. 1886. 8:o. (Vent. d. 6 nov. 1886).

A. Johansson. Språklig undersökning af Le lapidaire de Cambridge, en fornfransk öfversättning af biskop Marbods Lapidarius. Ups. 1886. 8:o. (Vent. d. 11 dec. 1886).

H. F. G. Strömfelt. Om algvegetationen vid Islands kuster. Gbg. 1886. 8:o. (Vent. d. 14 dec. 1886).

C. V. L. Charlier. Untersuchungen über die allgemeinen Jupiterstörungen des Planeten Thetis. Sthm 1887. 4:o. (Vent. d. 9 mars 1887).

G. Adlerz. Myrmecologiska studier. II. Svenska myror och deras lefnadsförhållanden. Sthm 1887. 8:o. (Vent. d. 12 mars 1887).

K. F. Dusén. Om sphagnaceernas utbredning i Skandinavien. En växtgeografisk studie. Ups. 1887. 4:o. (Vent. d. 26 mars 1887).

F. A. v. Schéele. Kan Gud tänkas såsom vilja? Ups. 1887. 8:o. (Vent. d. 26 mars 1887).

K. G. Olsson. Bestämning af definita banelement för komet VIII 1881. Sthm 1887. 8:o. (Vent. d. 16 aprill 1887).

O. H. Fröding. Några tillägg till de elliptiska funktionernas teori. Ups. 1887. 8:o. (Vent. d. 20 aprill 1887).
K. V. Beckman. Bidrag till utskottsmötenas historia. Ups. 1887. 8:o. (Vent. d. 30 aprill 1887).
K. R. Collin. Om allmänna algebraiska eqvationers algebraiska lösning. Umeå 1887. 4:o. (Vent. d. 23 maj 1887).
C. Hj. Gustafsson. Bidrag till historien om drottning Kristinas afsägelse och riksdagen 1654. Sthm 1887. 8:o. (Vent. d. 24 maj 1887).

Promotioner. Vid medicine doktorspromotionen den 31 maj 1887 promoverades till jubeldoktorer:

Nils Johan Berlin, f. d. generaldirektör,
Charles Dickson, ledamot af riksdagens första kammare,
Johan Kristoffer Lind, f. d. slottsläkare,
Axel Herman Behm, f. d. godsägare,

och till medicine doktorer medicine licentiaterna:

Adolf Henrik Algot Key-Åberg,
Karl Oskar Lindström,
Nils Edvard Selander,
Alfred Mauritz Selling,
Frans Johan Eugen Westermark.

Samma dag promoverades till filosofie doktorer filosofie licentiaterna:

Jakob Teodor Söderberg, Gästr.-Häls.
Karl Fredrik Dusén, Östg.
Harald Fredrik Georg Strömfelt, Östg.
Karl Vilhelm Beckman, Östg.
Gottfrid Agaton Adlerz, Östg.
Anton Valfrid Hacklin, S. N.
Karl Gustaf Olsson, S. N.
Klas Hjalmar Gustafsson, S. N.
Karl Rikard Collin, V. D.
Karl Johan Mikael Fant, V. D.
Alfred Johansson, Värml.
Olof Herman Fröding, Värml.
Karl Vilhelm Ludvig Charlier, Norrl.

Ekonomi.

Anslag af statsmedel:

Till arvode åt domprosten *Toréns* vikarie, så länge den förre är af erhållet komitéuppdrag hindrad att förrätta sin professorstjänst, 1,500 kr. för helt år i stället för tjänstgöringspänningar, som ej äro med denna professur förenade.

Till ominredning och förändring af bibliotekshuset enligt uppgjord plan beviljades af 1887 års riksdag 200,000 kr.

Af anslaget till resestipendier och lärda värks utgifvande har beviljats 1,500 kr. till fortsatt utgifvande af universitetets årsskrift under 1887 samt åt docenten *H. Schück* 800 kr. såsom understöd för utgifvandet af hans arbete Svensk literaturhistoria.

Såsom understöd för fortsatt utgifvande af tidskriften Nyare bidrag till kännedom om de svenska landsmålen och svenskt folklif under 1888 beviljades af 1887 års riksdag 3,150 kr. på extra stat.

Till det språkvetenskapliga seminariet beviljades af 1887 års riksdag på extra stat 3,000 kr. för år 1888 och likaledes till det matematiska seminariet 1,500 kr.

Docenten *A. Erdmann* har erhållit tre års förlängning från början af år 1887 å det förut af honom innehafda arvodet af 900 kr. årligen mot skyldighet att två timmar i veckan meddela offentlig undervisning i sanskrit.

Såsom ersättning åt prof. skytteanus för honom tillkommande spannmålsindelning beviljades af 1887 års riksdag ett årligt belopp af 1,785 kr.

Anslag af universitetets medel:

1. Till byggnader, materiel m. m.

Såsom tillskott till den mellan universitetet och dekorationsmålaren *S. Thulin* öfverenskomna entreprenadsumman för dekorationsmålningar i universitetshuset 5,000 kr. af den för oförutsedda utgifter vid universitetsbyggnaden afsedda summan. (D. 14 juli 1886).

Till bestridande af kostnaderna för universitetshusets invigning 5,000 kr. ur reservfonden. (D. 21 juli 1886).

Till anskaffande af materiel till en slöjdvärkstad för studenter 500 kr. ur reservfonden. (D. 4 aug. 1886).

Till utförande af åtskilliga ändrings- och tilläggsarbeten i nya universitetshuset 962 kr. ur reservfonden. (D. 29 okt. 1886).

Till anskaffande af ett större skåp samt nödiga glaskärl för den zoologiska institutionens behof dels 2,000 kr. från universitetets reparationstitel, dels 1,000 kr. ur reservfonden. (D. 31 dec. 1886).

Till anbringande af gaskandelabrar vid terrassernas trappor och uppfartsvägar utanför nya universitetshuset 1,260 kr. ur reservfonden. (D. 31 jan. 1887).

Till anskaffande af tre svarfstolar och fyra hyfvelbänkar för universitetets slöjdvärkstad 550 kr. ur reservfonden. (D. 16 mars 1887).

Till betäckande af kostnaderna för anordnande af gaslysningen å den öppna platsen framför universitetshuset och nedanför terrasserna 700 kr. ur reservfonden. (D. 12 apr. 1887).

Till inköp af en hr. W. Schürer von Waldheim tillhörig samling af etnografiska föremål från Upland för universitetets fornsakssamling 300 kr. ur reservfonden. (D. 6 maj 1887).

2. Till undervisningen och personalen.

Till prof. *Fr. Holmgren* såsom utsedd representant för universitetet vid Heidelbergs universitets 500-års jubelfäst 600 kr. ur reservfonden i resekostnadsersättning. (D. 30 juni 1886).

Till arvode åt en t. f. konservator vid botaniska museet under läsåret 1886—87 500 kr. ur reservfonden. (D. 30 juni 1886).

Till arvode åt en biträdande lärare vid ledningen af de praktiska öfningarna å det medicinskt-kemiska laboratoriet undet ett år från d. 1 sept. 1886 3,000 kr. ur reservfonden. (D. 30 juni 1886).

Såsom arvode åt en t. f. vaktmästare vid det fysiska kabinettet under vårterminen 1886 120 kr. och till aflöning åt en extra vaktmästare vid den fysiska institutionen under läsåret 1886—87 600 kr. ur reservfonden. (D. 30 juni 1886).

Till arvode åt t. f. laboratorn *C. E. Bergfors* för läsåret 1,500 kr. ur reservfonden. (D. 14 juli 1886).

Till upprätthållande af undervisningen i histologi under läsåret 2,050 kr. ur reservfonden, hvaraf 1,500 kr. till arvode åt en extra lärare i ämnet under höstterminen, 300 kr. till vaktmästarearvode och 250 kr. till lyse, eldning och materiel. (D. 27 okt. 1886).

Till bekostande af eldning, städning och uppassning vid det botaniska laboratoriet under läsåret 150 kr. ur reservfonden. (D. 27 okt. 1886).

Till uppehållande af det akademiska kapellets öfningar under läsåret 300 kr. ur reservfonden. (D. 29 okt. 1886).

Såsom arvode åt doc. *D. Davidson* för år 1887 1,500 kr. af statsrådet Hammarskjölds lediga professorslön mot skyldighet att biträda vid undervisningen och examinationen inom den juridiska fakulteten. (D. 27 dec. 1886).

Åt doc. *Hj. Hammarskjöld* samma arvode med samma villkor och med skyldighet därjämte att frånträda fakultetens af honom innehafda jubelfäststipendium. (D. 27 dec. 1886).

Till arvode, utom vederbörliga tjänstgöringspänningar, åt t. f. laboratorn *Hj. Öhrwall* 1,500 kr. ur reservfonden för år 1887. (D. 27 dec. 1886).

Till aflöning åt ett extra biträde vid institutionen för allmän och analytisk kemi under år 1887 250 kr. ur reservfonden. (D. 21 jan. 1887).

Åt docenten *O. A. Danielsson* ett arvode af 1,500 kr. årligen under ytterligare tre år mot skyldighet att två timmar i veckan föreläsa öfver latinsk och grekisk grammatik från den jämförande indoeuropeiska språkforskningens synpunkt. (D. 21 jan. 1887).

Till arvode åt doc. *C. A. Mebius* såsom t. f. biträdande laborator vid den fysiska institutionen under vårterminen 1887 750 kr. ur reservfonden. (D. 21 jan. 1887).

Till professor *Th. Fries* en summa motsvarande hans tjänstgöringspänningar under vårterminen att utgå från reservfonden. (D. 7 febr. 1887).

Till med. licent. *I. Sandström* såsom t. f. extra lärare i histologi under vårterminen 1887 2,000 kr. ur reservfonden. (D. 18 febr. 1887).

Till aflönande af ett vaktmästarebiträde vid den patologiska institutionen under ett år från d. 1 mars 1887 200 kr. ur reservfonden. (D. 4 mars 1887).

Såsom arvode åt hemmansfogden *Laurell* i egenskap af t. f. uppbördsfogde under ett halft år 750 kr. ur reservfonden jämte 250 kr. i reseanslag. (D. 27 okt. 1886). — Förnyadt för ytterligare ett halft år d. 31 mars 1887.

Åt doc. *F. Lennmalm* såsom fyllnad i tjänstgöringspänningar för en månads vikariat 109,38 kr. af anslaget till arvoden åt vikarierande yngre akadem. lärare. (D. 27 apr. 1887).

Åt doc. *E. Trygger* 500 kr. för år af statsrådet Hammarskjölds lediga professorslön såsom tillägg till honom såsom t. f. e. o. prof. i processrätt tillkommande tjänstgöringspänningar. (D. 18 apr. 1887).

Till prof. *S. E. Henschen* i egenskap af värkställande direktör vid det akadem. sjukhuset 1,000 kr. för år 1887 af sjukhusets besparade medel. (D. 11 maj 1887).

Till adj. *L. Edman* 300 kr. för läsåret 1887—88 mot skyldighet att uppehålla undervisningen och examinationen i germanska språk. (D. 26 maj 1887).

Donationer.

Bagarmästaren *Th. Ferd. Leffler* har till akademien donerat 10,000 kr. att däraf bilda en stipendiefond.

Framlidne kronofogden *C. W. Berglund* har genom testamente donerat 12,000 kr. till en stipendiefond för östgöta nation att förvaltas af det akademiska konsistoriet.

Universitetets finansiella ställning 1886:

Inkomster.

Statsanslaget.	Ordinarie stat .	389,943: 28	
„	Extra stat . . .	24,562: 50	414,505: 78.
Inkomster af universitetets jordegendom och till detsamma anslagen tionde			201,066: 51.
Räntor å reverserade skulder och fordringar .			138,465: 87.
Diverse inkomster			80,664: 96.
		Summa	834,703: 12.

Utgifter.

I. Löner, pensioner m. m.

1) Lärarestatens aflöningar och arvoden

Vik. lärare .	1,500: —	
Ord. professorsstaten .	186,896: 61	
E. o. professorer m. m.	158,380: 12	
Exercitiemästare . . .	9,070: 55	
Extra stat .	3,462: 50	359,309: 78

2) Förvaltningen

Kansliet . .	14,616: —	
Drätseln. . .	29,285: 35	
Betjäningen	9,312: 50	53,213: 85
	Transport	412,523: 63

Transport		412,523: 63	
3) Kongl. och riksstatens stipendier		9,700: —	
4) Pensions- o. indragningsstaten			
Gratial- och pens. staten	4,112: 92		
Indragningsstaten . . .	32,922: 48	37,035: 40	459,259: 03.
II. Institutioner och fonder			
1) Institutioner	101,175: 09		
Cassa studios.	4,452: 55		
Seminarierna	4,500: —	110,127: 64	
2) Fonder			
Egna fonders intresse . .	1,652: 50		
2) Div. donat. och fonder .	160,798: 16		
Reservfonden	30,653: 65	193,104: 31	303,231: 95.
III. Byggnader och reparationer		. . . .	32,037: 92.
IV. Diverse utgifter			
Utskylder o. brandafgifter		2,000: —	
Extra utgifter och tryckningskostnader		15,154: 74	
Landtmäteri- o. rättegångskostnader		22,512: 61	
Afskrifningar		506: 87	40,174: 22.
		Summa	834,703: 12.

Kostnaderna för nya universitetsbyggnaden.

1.

Utdrag af Upsala universitets drätselnämds protokoll den 7 juni 1887.

Närvarande: Rektor professoren Sahlin, professorerna E. V. Nordling, Thalén och Hammarsten, akad. räntmästaren frih. Gyllenhaal och akad. kamrer Gavelius.

§ 6.

Sedan drätselnämden, som af det större akademiska konsistoriet fått i uppdrag att sammanfatta och till konsistoriet inkomma med en redogörelse för de utredningar angående universitetets ekonomiska ställning, som i fråga om kostnaderna för universitetsbyggnaden vid särskilda tillfällen blifvit uppgjorda och för öfverordnade akademiska myndigheter framlagda, anmodat kamreraren att uppsätta förslag till det utlåtande, hvartill omförmälda remiss kunde föranleda, så hade kamreraren till drätselnämden inkommit med ett skriftligt anförande af följande lydelse:

"Till Upsala universitets drätselnämd.

Sedan det större akademiska konsistoriet den 30 nästlidne aprill af angifvet skäl beslutat uppdraga åt universitetets drätselnämd att sammanfatta och till konsistoriet inkomma med en redogörelse för de utredningar angående universitetets ekonomiska ställning, som i fråga om kostnaderna för universitetsbyggnaden vid särskilda tillfällen blifvit uppgjorda och för öfverordnade akademiska myndigheter framlagda, samt drätselnämden den 10 dennes remitterat detta ärende till det akademiska kontoret med

anmodan till kamreraren att till drätselnämden inkomma med den utredning och förslag till utlåtande, hvartill konsistoriets förberörda beslut kunde föranleda, så får jag med anledning häraf vördsamt anföra följande. Sedan den s. k. jubelfästkomitén den 14 oktober 1875 afgifvit ett af ritningar och kostnadsberäkningar åtföljdt förslag till universitetsbyggnad till beräknad kostnad af 1,000,000 kronor, samt de särskilda fakulteterna och sektionerna härom sig utlåtit, remitterades frågan till drätselnämden, som den 2 maj 1876 företog densamma till afgörande och därvid — gillande den då föreliggande ritningen allenast med en partiell förändring, som beräknades höja kostnaderna från 1,000,000 kronor till 1,020,000 kronor — beslöt meddela, att universitetet alldeles saknade tillgångar att af egna medel i någon mån bidraga till uppförande af den ifrågasatta universitetsbyggnaden, hvarföre drätselnämden tillstyrkte, att hela den erforderliga kostnadssumman måtte såsom statsanslag begäras. Till grund för detta beslut, som enhälligt afgafs, ehuru tvänne ledamöter voro af skiljaktig mening beträffande omfattningen af den motivering, som därvid borde användas, var lagd en af akademikamreraren lemnad uppgift om reservfondens ställning äfvensom ett af professorerne Sahlin och Nordling gemensamt afgifvet votum, hvilket innefattade en noggrann redogörelse för den då varande finansiella ställningen och därföre torde vara af den vikt, att detsamma bör såsom särskild bilaga här vidfogas. Den af kamreraren då lemnade uppgiften om reservfondens ställning, afseende åren 1870—1874, finnes icke i konceptprotokollet bilagd, men räkenskaperna upplysa, att under nämda år behållningarna utgjort:

för år 1870	. . . . .	75,379: 75
„ „ 1871	. . . . .	20,489: 28
„ „ 1872	. . . . .	24,571: 38
„ „ 1873	. . . . .	21,557: 03
„ „ 1874	. . . . .	48,929: 79

Och befanns sedermera, att behållningen för år 1875, hvilket års räkenskaper icke voro afslutade, när drätselnämdens

ifrågavarande utlåtande i maj 1876 afgafs, utgjorde 66,846 kronor 69 öre. De skäl, som — dessa behållningar oaktadt — manade drätselnämden att icke föreslå det reservfondens tillgångar anlitades för den nya universitetsbyggnadens uppförande, äro i professorerne Sahlins och V. Nordlings berörda votum angifva. I korthet sammanfattade voro dessa skäl: erfarenheten därom att reservfondens utgifter ofta uppginge till belopp, som motsvarade eller endast obetydligt understege inkomsterna, vidare den omständigheten att vissa större utgifter såsom för vattenledningens införande i flera universitetets byggnader och kostnaderna för universitetets jubelfäst vore inom närmaste tiden att förvänta samt slutligen det förhållande, att universitetet vore nödsakadt att beräkna användning af reservfonden för bestridande af utgifter för nya forsknings- och undervisningsområden intill dess för dem medel från statens sida kunde erhållas.

Såsom allbekant är, beviljade sedermera riksdagen 1877 till uppförande af universitetsbyggnad 740,000 kronor, med villkor att utan vidare anslag af statsmedel universitetets behof af en större samlingssal för lärare och lärjungar, erforderliga föreläsningssalar och samlingsrum för fakulteterna skulle blifva tillgodosedt. Nästa utredning af universitetets ekonomiska ställning för ordnandet af kostnaderna i och för universitetets byggnader är afgifven under år 1878. Sedan nämligen drätselnämden den 21 maj sagda år erhållit meddelande, att den då mera tillsatta byggnadskomitén för sin del beslutat föreslå byggnadens utförande enligt ett förslag, som ensamt i och för byggnaden medtoge en kostnad af 800,000 kronor, hvartill komme dels kostnaden för inredningen, dels kostnaden för byggnadsplatsens planering och terrassering, dels slutligen kostnaden för ritningar och arvoden m. m. till sammanlagdt belopp af 190,000 kronor eller för det hela 990,000 kronor, vid hvilket förhållande utöfver statsanslaget 250,000 kronor skulle blifva erforderliga, afgaf kamreraren, enligt drätselnämdens uppdrag, — såsom inhämtas af dess protokoll den 7 juni 1878

— en redogörelse för reservfondens ställning, däraf inhämtades, att för reservfonden under år 1879 och de kommande åren kunde beräknas följande inkomster nämligen: å generalkontot, som hufvudsakligen upptager förökning i arrendebeloppen äfvensom räntevinst å till förvaltning emottagna donationer

m. m.	9,000: —
å aflönings- och pensionskonto, sedan efter aflidne professor Fries en emeritilön blifvit ledig	10,000: —
samt besparing genom minskade utgifter å indragningsstaten för år 1872	5,000: —
Summa	24,000: —
hvartill efter utgången af år 1880 årligen komme	1,500: —

utgörande besparingar å indragningsstaten, sedan akademiens skuld till riksgäldskontoret vid nämda års slut blifvit till fullo amorterad. Drätselnämden beslöt då att till det större akademiska konsistoriet ingå med förslag, att för betäckande af de utgifter, som universitetet sjelft finge uti ifrågavarande hänseende vidkännas, ett särskildt konto uti universitetets räkenskaper skulle uppläggas för universitetsbyggnaden, å hvilket konto borde af reservfondens omförmälda beräkneliga inkomster från och med 1879 afsättas 12,000 kronor vid hvarje års slut, hvarigenom vid 1882 års utgång skulle med beräkning af 5 procent ränta å medlen samt med ränta å ränta förefinnas en behållning af 51,721 kronor 50 öre, samt att den 1 januari 1883 skulle af universitetet genom upplåning eller annorledes anskaffas 200,000 kronor, hvilket belopp dock möjligen kunde något minskas, därest man ville under någon tid uppskjuta med värkställande till fullo af de utaf arkitekten föreslagna terrasseringsarbetena samt någon del af inredningen, och hvilken summa kunde amorteras och förräntas genom nyssnämda årliga afsättning af 12,000 kronor tillika med de 1,500 kronor årligen, som blefve disponibla efter slutamorteringen af universitetets skuld till riksgäldskontoret, kommande dessa tvänne årliga belopp af tillhopa 13,500 kronor att utgöra 6 3/4 procent årlig ränta på 200,000 kronor, hvadan med

beräkning af 5 ½ procent såsom ränta och 1 ¼ procent såsom amortering, den beräknade skuldsumman af 200,000 kronor skulle blifva slutamorterad inom förloppet af omkring 31 år, och uttalade drätselnämden tillika såsom önskligt och fördelaktigt, att därest universitetets tillgångar och besparingar blefve förökade, större belopp årligen måtte till amorteringen afsättas. Härvid fogade drätselnämdens flertal det uttryckliga tillägg, att drätselnämden tillstyrkte utbetalning från reservfonden af ifrågavarande räntor och amorteringsbelopp endast för den händelse, att universitetet ej, såsom vid anslag af statsmedel till offentliga byggnader eljest plägat ske, af statsmedel erhölle särskildt anslag för universitetsbyggnadens inredning.

I skrifvelse likaledes af den 7 juni 1878 ingick det större konsistoriet till kanslersämbetet med framställning i öfverensstämmelse med drätselnämdens nyss citerade förslag, men föranledde detta icke något särskildt yttrande från kanslersämbetet. Däremot, sedan Kongl. Maj:t den 13 september 1878 fastställt ritningar för universitetsbyggnaden, därvid kostnaderna för byggnaden närmare beräknats till 835,000 kronor, samt konsistoriet den 10 januari 1879 antagit byggmästaren Hallströms entreprenadanbud à 650,000 kronor, gjorde konsistoriet ny framställning angående lånefrågan, däri konsistoriet, som då icke ansåg tiden vara inne att vidtaga någon åtgärd för erhållande af de för byggnadens inredning erforderliga medel, begärde att till bestridande af öfriga i entreprenadkontraktet icke upptagna utgifter för byggnadsföretaget, såsom värmeledning och terrassering m. m., få, då sådant blefve behöfligt, upplåna en summa stor 150,000 kronor samt anlita reservfondens tillgångar för lånets förräntande och amortering enligt plan, som framdeles skulle af konsistoriet uppgöras och kanslersämbetet underställas. Denna framställning vann kanslersämbetets bifall enligt dess skrifvelse den 11 januari 1879. Genom senare inträffade händelser har väl detta beslut mistat sin betydelse, men bör väl ändock här anmärkas. Under byggnadsarbetets fortgång ifrågasattes och bragtes till utförande

flera partiella förändringar i den ursprungliga planen, därvid erforderliga medel anskaffades från universitetets reservfond. Nästan hvarje gång en sådan fråga förekom, har drätselnämden inhämtat upplysning från kontoret om reservfondens ställning och härom afgifvit utlåtanden, hvilka sedermera af det större konsistoriet åberopats i dess till kanslern gjorda framställningar. Man torde emellertid icke brista i fullständighet, om man lemnar åsido de mera kortfattade upplysningar, som i många fall afgifvits, och endast anmärker de tillfällen, där drätselnämden i dessa stycken gjort mera omfattande utredningar.

Af dessa senare möter då först en utredning afgifven den 11 juni 1879, då fråga uppstått om nya anslag dels för användande af granit i stället för kalksten till ytterbeklädnad för souterrängvåningen, dels ock om användande af sten och kolmårdsmarmor i stället för cement till försalens kolonner m. m. och anförde då drätselnämden, att reservfonden väl i första hand måste anlitas för betäckande af de tillskott till entreprenadsumman, som kunde finnas nödiga, att denna fonds behållning vid 1877 års slut bokförts med 99,380 kronor 1 öre, hvarvid dock åtskilliga kostnader till belopp af 64,127 kronor 72 öre, som i värkligheten blifvit bestridda under år 1877, bokförts i 1878 års hufvudbok, så att efter det sistnämda belopp afförts, värkliga behållningen vid 1878 års början uppgått till 35,252 kronor 29 öre, samt att fondens inkomster under 1878 utgjort å "aflöningars, gratialers och pensionskonto" 20,897 kronor 40 öre samt å "indragningsstatens konto" omkring 4,000 kronor, hvartill ytterligare komme å "general-konto" ett då ännu obestämdt belopp, som förr än efter afslutande af 1878 års räkenskaper ej kunde exakt uppgifvas, hvaremot fondens utgifter för 1878 uppgått till 24,811 kronor 52 öre, till följd hvaraf med säkerhet kunde uppgifvas, att fondens ställning vid 1878 års slut skulle vara bättre än vid samma års början, likasom äfven vid ett öfverslag öfver ställningen för den då förflutna delen af år 1879 drätselnämden

funnit, att fondens ställning antagligen ytterligare stärkts, samt att drätselnämden vid sådant förhållande, och sedan på gifven anledning frågan om ändringarne i försalen blifvit uppskjuten, beslutit tillstyrka beviljande från reservfonden af det belopp, som erfordrades för souterrängvåningens omklädnad och hvilket utgjorde 10,000 kronor. Det större konsistoriets skrifvelse i ämnet, daterad likaledes den 11 juni 1879, upptager fullständigt detta drätselnämdens yttrande.

Under år 1880 bragtes vidare å bane ett förslag om vidtagande af en förändring i ritningen till byggnadens hufvudfasad, särskildt i syfte att göra dess midtelparti starkare framträdande, för hvilken ändring kostnaderna af byggnadskomitén slutligen uträknats till 6,300 kronor såsom de minsta möjliga. Vid remiss till drätselnämden af detta ärende lät drätselnämden kamreraren uppgöra tvänne approximativa beräkningar öfver universitetets reservfond, nämligen dels för år 1879, för hvilket år räkenskaperna vid tiden för ärendets behandlig i drätselnämden icke voro afslutade, dels ock för år 1880, hvilka uträkningar gåfvo vid handen, att reservfonden, hvars ingående behållning vid 1879 års början utgjorde 58,333 kronor 89 öre, beräknades vid 1879 års slut böra hafva en behållning af 83,685 kronor 75 öre, samt att sedan under år 1880 flera redan beslutade betydliga utgifter å densamma blifvit betäckta, däribland för granitbeklädnad å universitetsbyggnadens souterrängvåning samt för marmorkolonner m. m. i byggnadens försal tillhopa 30,000 kronor, fondens behållning vid 1880 års utgång beräknats komma att uppgå till 78,210 kronor 75 öre; och yttrade drätselnämden härjämte, enligt protokoll den 23 mars 1880, att då såväl nyssnämda approximativa öfverslag angående reservfonden som jämväl de beräkningar, som drätselnämden förut uppgjort och framlagt angående möjligheten för universitetet att af egna medel bidraga till en del af kostnaden för nya universitetsbyggnaden, ådagalade, att reservfonden kunde bära jämväl den kostnad, som för den ifrågasatta förändringen af fasaderna å universitetsbyggnaden skäligen

vore att vänta, samt då omförmälda förändringar ostridigt måste anses innebära en värklig förbättring, hvartill komme att de ledamöter i drätselnämden, som tillika vore ledamöter af byggnadskomitén, uttalat den förklaring, att enär genom det då framlagda förslaget alla frågor om förändringar i afseende å byggnadens yttre vore afslutade, man ej hade att vänta några vidare ändringsförslag ledande till någon större förhöjning uti entreprenadsumman för byggnaden, hvilkas utförande ej kunde utan skada till framtiden uppskjutas, drätselnämden med hänsyn till samtliga dessa förhållanden ville förorda bifall till byggnadskomiténs berörda ändringsförslag, med tillstyrkan att de blifvande kostnaderna måtte anvisas att utgå från reservfonden. Detta drätselnämdens yttrande åberopades ordagrannt af det större konsistoriet i dess skrifvelse daterad den 3 aprill 1880.

Här må erinras, att uti den af Kongl. Maj:t den 13 november 1885 fastställda nya staten för universitetet anvisades bland indragningsbeloppen en summa af 13,500 kronor till ränta och amortering å beräknad skuld för universitetsbyggnaden, hvilket, såsom synes, utgör samma belopp, som drätselnämden enligt ofvan omnämda redogörelsen den 7 juni 1878 härför beräknat.

Då under loppet af år 1885 definitivt afgörande skulle ske om planeringen och terrasseringen kring universitetsbyggnaden, anknöt sig härtill frågan om storleken af de medel, som erfordrades för byggnadens fullbordan. Det förslag till planering och terrassering, byggnadskomitén då afgaf, och hvilket till sist blef antaget, remitterades till drätselnämden, som den 14 aprill 1885 på anförda skäl förklarade, att den icke fann rådligt att från reservfonden anskaffades de medel, som utöfver förr beräknade kräfdes för det af byggnadskomitén förordade terrasseringsförslaget, och i dess ställe tillstyrkte vidtagande af erforderliga åtgärder för utredande af sättet och kostnaderna för platsens planering och terrassering utan terrassmurar. I öfverensstämmelse med en uti drätselnämden af

professor Victor Nordling afgifven reservation beslöt emellertid det större konsistoriet den 2 maj 1885 att hos kanslersämbetet begära fastställelse af det utaf byggnadskomitén förordade förslaget, hvars kostnader då beräknades till 86,400 kronor, äfvensom att de härför nödiga medlen skulle från reservfonden beviljas. Detta beslut föranledde kanslersämbetet att den 16 påföljande juni begära ej mindre uppgift om och beräkning af alla återstående kostnaderna för universitetsbyggnadens bringande i fullfärdigt skick, däruti inbegripet planeringen och terrasseringen enligt sist ingifna förslaget, än äfven förslag huru medel till dessa kostnader lämpligast måtte kunna anskaffas, därvid särskildt den föreskrift meddelades att i afseende å reservfondens anlitande mindre borde tagas i betraktande, i hvad mån fondens framtida inkomster kunde antagas komma att öfverstiga dess blifvande utgifter, än huruvida redan kända besparingar funnes att använda för ändamålet utan äfventyrande af vissheten, att de skulder eller antecipationer, för hvilka universitetet under särskilda titlar häftade, blefve fullt betäckta. Uträkningar uppgjorda hos byggnadskomitén gåfve vid handen, att den summa, som ytterligare erfordrades, belöpte sig i rundt tal till 350,000 kronor. Drätselnämdens yttrande, när ärendet där förekom den 15 september 1885, innehöll hufvudsakligen, att drätselnämden icke kunde gifva någon bestämd anvisning på medel till ytterligare utbetalning för universitetsbyggnaden vare sig af någon större summa på en gång utöfver de 50,000 kronor, som alltjämt beräknats såsom ett kontant bidrag från reservfonden, eller af annuitet till förräntande och amortering af ytterligare lån.

Detta yttrande åtföljdes af uträkningar om universitetets ekonomiska ställning i allmänhet, äfvensom särskildt reservfondens, hvars behållning till 1885 enligt räkenskapen utgjorde 180,566 kronor 47 öre, och återfinnas dessa uträkningar i det större konsistoriets protokoll för den 10 oktober 1885. Huru stor betydelsen af just dessa uträkningar för lånefrågans afgörande än må vara, kunna de här likväl endast omnämnas,

då någon sammandragen redogörelse af dem svårligen låter sig göra, och deras intagande in extenso blefve för vidlyftigt. Det större konsistoriet afgjorde ofvan sistnämda dag frågan om återstående kostnadernas bestridande i enlighet med en af professor Victor Nordling i drätselnämden afgifven reservation och beslöt att hos kanslersämbetet föreslå, att af tillgängliga medel måtte för bestridande af återstående kostnader för universitetshusets fullbordande och universitetstomtens anordnande samt för betäckande af gjorda förskott utöfver redan disponerade medel från reservfonden anslås 50,000 kronor; att hvad som ytterligare återstode anskaffas genom upplåning, att till förräntning och amortering häraf tillsvidare måtte anslås från reservfonden ett årligt belopp, som jämte de i blifvande staten därtill anvisade medel motsvarade 5 ½ procent af upplåningssumman samt att konsistoriet skulle anbefallas att efter fem år och därefter hvart femte år efter drätselnämdens hörande till kanslern afgifva utlåtande, huruvida större afbetalning å skulden än den, som med användande af de redan anslagna tillgångarne är möjlig, må kunna på en gång eller sukcessivt göras. Ännu en gång under loppet af år 1885 förekom denna lånefråga till behandling i drätselnämden och det större konsistoriet. Kanslern anmodade nämligen konsistoriet att taga under öfvervägande, huruvida icke äfven någon annan tillgång än å reservfonden skulle kunna afsättas för att i händelse af behof användas till fullgörande af låneförbindelsens villkor, och då jämväl till siffran uppgifva det belopp, som borde upplånas. Efter drätselnämdens hörande afgaf konsistoriet sitt svar den 18 december 1885 och tillstyrkte, att den utöfver redan anvisade medel erforderliga kostnadssumman, utgörande 370,000 kronor såmedelst anskaffades, att jämte utgörande af det tillförene beräknade kontanta bidraget af 50,000 kronor från reservfonden, ytterligare 20,000 kronor till någon del omedelbart samt till återstående delen inom kortare tid från samma håll bestredes, samt att den ifrågasatta upplåningssumman bestämdes till ett belopp af 300,000 kronor. Såsom eventuell

tillgång för fullgörande af låneförbindelsen utöfver de medel, reservfonden härför beredde, angafs möjligheten att under vissa förutsättningar af Mathias Norbergs universitetsfonds räntor afsätta medel till en garantifonds bildande. Såsom af särskildt intresse i afseende å den sak, för hvars skull denna utredning tillkommit, torde det böra framhållas, att Kongl. Maj:ts nådiga bref den 2 februari 1886, hvarigenom tillåtelse gafs att upptaga det begärda lånet å 300,000 kronor, tillika ger vid handen att kongl. öfverintendentsämbetet, hvars yttrande angående de särskilda terrasseringsförslagen infordrats, lika med byggnadskomitén och det större konsistoriet fann det tidigare förslaget böra såsom otillfredsställande förkastas, men åter att det senare förslaget — det som kom till utförande och i väsentligaste mån bidrog till kostnadernas höjande — vore det enda möjliga för åstadkommande af värdighet och harmoni åt universitetsbyggnaden i dess helhet.

Upsala den 31 maj 1887.

Gustaf Gavelius."

Efter det att berörda utlåtande bland drätselnämdens ledamöter cirkulerat, företogs nu ärendet till behandling, därvid drätselnämden beslöt att, med gillande af hvad kamreraren i saken anfört, låta i fråga varande yttrande ingå till det större konsistoriet såsom den utredning, drätselnämden i förevarande fråga kunde lemna.

Beslutet härom förklarades genast justeradt, och skulle utdrag af protokollet jämte transsumt af drätselnämdens protokoll den 2 maj 1876, § 17, expedieras till det större akademiska konsistoriet.

Ur protokollet
Johan Cornelius.

2.

Transsumt af protokollet, hållet hos drätselnämden vid universitetet i Upsala den 2 maj 1876.

§ 17.

Sedan den för anordningen af universitetets förestående jubelfäst tillsatta komité till konsistorium academicum majus under den 14 oktober 1875 afgifvit ett af ritningar och kostnadsförslag åtföljdt motiveradt förslag till uppförande af *ett universitetshus, som utom den akademiska aulan i sig inneslöte icke blott de nödiga lokalerna för universitetets styrelse och förvaltning, utan äfven dem för undervisning och kunskapsprof i alla de akademiska läroämnen, hvilka icke äga eller fordra speciella institutioner*, för hvilken byggnad kostnaden enligt beräkning skulle uppgå till en million kronor, hade konsistorium academicum majus uti utdrag af dess protokoll för den 16 oktober 1875 öfver detta förslag infordrat utlåtanden af såväl fakulteterna som drätselnämden; och hade därefter fakulteterna uti särskilda protokollsutdrag förklarat.

Juridiska och — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — —

Beträffande universitetets förmåga att af egna medel bidraga till kostnaden för den nya universitetsbyggnaden, hade efter flere föregående öfverläggningar inom drätselnämden professorerne Nordling och Sahlin gemensamt och med akademikamrerarens biträde värkställt en utredning, angående hvilken de nu såsom innefattande resultatet af densamma samt såsom innehållande deras votum i frågan ingåfvo följande skriftliga anförande:

"För afgörandet af den fråga, huruvida universitetet kan självt bära någon del af kostnaden för den föreslagna universitetsbyggnaden, hafva vi ansett nödvändigt, icke mindre att en närmare utredning företoges af universitetets nuvarande ekonomiska ställning, uppgjord i öfverensstämmelse med gällande inkomst- och utgiftsstat och byggd på hufvudsakligen samma grunder som denne, än att en öfversikt framställdes af universitetets reservfonds inkomster och utgifter under de senaste fem åren, af hvilka fyra falla efter det år, på hvars räkenskaper nämde inkomst- och utgiftsstat grundats. För den skull hafva vi af akademikamreraren begärt och erhållit, förutom den uppgift öfver reservfondens ställning åren 1870—74, som af honom redan till drätselnämden aflemnats, äfven en specifik uppgift öfver universitetets å stat uppförda inkomster och utgifter efter förhållandena år 1875 med antagande af de pris å spannmål, persedlar och dagsverken, som ligga till grund för gällande inkomst- och utgiftsstat, hvilken uppgift härjämte bifogas.

Inkomsterna utgöra enligt kamrerarens uppgift:

i spannmål 78,112,3 kubikfot	174,190: 42
i persedlar och pänningar af universitetets hemman, forsellönsersättning, för kronotionden m. m. samt hyresmedel af stadsfastigheter	27,630: 66
i statsanslag	239,409: 79
i intresse af utlånta medel	85,338: 50
i tillfälliga intressemedel, arrände af humlegårdarne, legosångsmedel, inkomst af skogarne och diverse andra inkomster	30,999: 02
tillsammans	557,568: 39
hvarifrån dock bör afdragas universitetets ränteansvar för magnatstipendiernas och öfriga fonders och inrättningars medel	92,327: —
då återstående inkomster utgöra	465,241: 39.

Utgifterna utgöra:

enligt gällande stat	401,421: 83
hvartill komma i sammanhang med senare statsanslag bestämda utgifter	66,343: 79
tillsammans	467,765: 62.
Dock skall därifrån afdragas anslaget i staten till tvänne emeritilöner, hvilket genom riksdagens beslut om de akademiska lärarnes pensionering å allmänna indragningsstaten icke behöft utgå	8,600: —
hvarefter såsom utgifter enligt stat återstår . .	459,165: 62.

Det belopp, hvarmed inkomsterna för hvarje år öfverstiga utgifterna, utgörande efter ofvan gjorda beräkning 6,075 kr. 77 öre, ingår enligt gammal regel till reservfonden, som på grund af 166 § af gällande statuter för universitetets i stat icke förutsedda eller mera tillfälliga behof användes; och växlar detta reservfondens inkomstbelopp dels på grund af skillnad i besparingarna under olika år å de särskilda utgiftstitlarne, och dels efter de olika pris på spannmål m. m., som vid olika tider gälla, samt ställer sig i allmänhet högre än det skulle blifva efter den i staten intagna beräkningsgrund.

Kamrerarens uppgift å reservfondens inkomster och utgifter under åren 1870—74 visar emellertid, att dessa i allmänhet jämt motsvarat hvarandra, och att fonden till följd däraf bibehållit sig vid nästan samma kapitaltillgång af omkring 20,000 kronor, hvilken med hänsyn till ändamålet för denna fond måste anses såsom ett mycket måttligt belopp. Uppgiften utvisar visserligen tvänne större kastningar i fondens storlek, nämligen år 1871 en minskning af omkring 50,000 och år 1874 en tillökning af omkring 20,000 kronor, men dessa äro föranledda af helt tillfälliga förhållanden, nämligen den förra af nödvändigheten att betäcka de brister, som under den tid, 1862 års stat gällde, uppstått å vissa anslagstitlar i densamma, i sammanhang hvarmed reservfonden nominellt vuxit

till ovanligt högt belopp, och den senare af den besparing, som genom 1874 års höga spannmålspris uppkom å det af riksdagen år 1873 bestämda fixa anslag, som skulle ersätta det äldre förslagsanslaget till fyllande till visst belopp af löner, som till en del utginge i spannmål, en besparing som därefter icke tillfallit reservfonden och ej häller vidare kan komma densamma till godo.

Det förhållande, att reservfondens utgifter i det hela motsvara hans inkomster, ådagalägger, att denna fond icke kan åtaga sig hvarken att lemna något kapitaltillskott för uppförande af den tilltänkta universitetsbyggnaden eller att förränta och amortera någon del af kostnaden för densamma. Väl ägde fonden vid 1874 års slut till följd af nyss omförmälda tillfälliga besparing en kapitaltillgång af närmare 50,000 kr., hvilken torde kunna beräknas finnas orubbad vid afslutandet af räkenskaperna för 1875, och väl blifver efter utgången af år 1877 en större utgiftspost å 5,000 kronor, som för närvarande från fonden utgår till amortering af universitetets skuld för nya sjukhusbyggnaden, disponibel för andra ändamål; men dels har universitetet att i år bestrida en större utgift för inledning af vatten i de naturvetenskapliga institutionernas hus samt akademiens öfriga fastigheter i Upsala stad med åtföljande vattenafledningar, en utgift som kommer att uppgå till minst 20,000 kronor, och till hvilken medel ej kunna från annat håll än reservfonden tagas, samt för nästa år att påräkna en antagligen icke mindre utgift för anordningar, som stå i sammanhang med universitetets jubelfäst, och dels komma, sedan den nya universitetsbyggnaden blifvit uppförd, universitets utgifter att betydligen ökas för underhåll af byggnaden samt däri inrymda lägenheters städning och uppvärmning m. m.

För öfrigt har de senare årens erfarenhet visat, att universitetet måste i allt mera stegrad grad, åtminstone på förhand och intill dess medel från statens sida kunna erhållas, med egna tillgångar gå till mötes nya vetenskapliga behof; och skulle universitetet för en lång framtid beröfva sig för-

mågan att på sådant sätt förmedla upptagandet af nya forsknings- och undervisningsområden — ett ändamål som dock ligger detsamma mycket nära, — om det på universitetsbyggnaden nedlade något större kapital eller åtoge sig att ansvara för amortering af sådant.

Slutligen torde det ej häller vid bedömandet af universitetets finansiella ställning lemnas utan afseende att, enligt hvad af kamrerarens uppgift om universitetets inkomster och utgifter framgår, det belopp universitetet har att i ränteansvar för innehafvande fonders medel utgifva med 673 kronor 56 öre öfverstiger de intressemedel, som till universitetet inflyta. Då de inflytande räntorna i stället borde med 5 till 6 tusen kr. öfverskjuta de utgående räntorna — en helt naturlig följd däraf, att universitetet i allmänhet ansvarar blott för ränta efter fem procent, men åtminstone för det närvarande i medeltal åtnjuter ränta å utlånta medel efter en räntefot af omkring fem och en half procent — ådagalägger det nämda förhållandet, att vissa fonders medel genom af universitetet redan bekostade byggnadsföretag användts på ett sätt, som endast tillfälligtvis och för en kortare tid bör äga rum.

På grund af allt detta tillstyrkes, att hela kostnaden för den föreslagna nya universitetsbyggnaden måtte såsom statsanslag begäras".

hvilket anförande —

In fidem

E. Gyllensvärd.

Från drätselnämdens protokoll för år 1876 rätt transsumeradt och afskrifvet, betygar. Upsala den 1 juni 1887.

Ex officio

Gustaf Gavelius.

3.

Sammandrag
af inkomster och utgifter för universitetshusbyggnaden till den 1 maj 1887.

Inkomster:

Statsanslag		740,000: —
Bankräntor		30,225: 79
Anslag af reservfonden		179,301; 30
Upptaget lån		300,000: —
	Summa kr.	1,249,527: 09.

Utgifter:

Täflingspris och ritningar		11,200: —
Byggmästaren C. H. Hallström		893,094: 67
Marmor och stuckarbeten	39,468: 63	
Granitkolonner	1,288: —	40,756: 63
Dekorationsmålaren S. Thulin	25,556: —	
Bildhuggaren O. Berg	20,600: —	
Andra bildhuggeriarbeten	4,760: —	
Vapensköldar	3,006: 65	
Inskriftstaflor	3,053: —	56,975: 65
Göteborgs mekaniska värkstad för värmeledningar	28,110: 33	
Andra värmeledningskostnader	8,645: 12	
Rörstrands ångkakelugnar	9,907: 45	46,662: 90
Gas- och vattenledningar	25,680: 58	
Belysningsapparater	27,000: —	52,680: 58
Åskledare	2,159: —	
Ringledningar	863: 60	
Urverk	1,105: —	
Klosetter	525: 03	4,652: 63.
	Transport	1,106,023: 06.

	Transport	1,106,023: 06
Planteringar		800: —
Ärkebiskopens källare	4,200: —	
Ändringar i länslasarettshuset	1,959: 37	6,159: 37
Möbler		27,617: 06
Arkitektarvoden	72,342: 51	
Sekreterarearvode	2,450: —	74,792: 51
Grundläggningsfästen . . .	891: 58	
Taklagsfästen	487: 05	1,378: 63
Kompromiss- och synekostnader		2,330: —
Hvarjehanda utgifter		13,275: 31.
	Summa kr.	1,232,375: 94.

Upsala i akademieräntekammaren den 1 maj 1887.

Herman Gyllenhaal.

Innehållsförteckning.

Offentliga föreläsningar och öfningar under året 1887.

Teologiska fakulteten: Prof. O. F. Myrberg: v.t. *Johannesevangeliet* (3 t.), *Predikareboken* (1 t.). — Prof. M. Johansson: v. o. h t *Dogmatik* (4 t.). — Prof. U. R. F. Sundelin: v. o. h.t. *Det kyrkliga lifvets historia* (4 t.). — E. o. prof. C. J. Norrby: v. o. h.t *De kyrkliga perikoperna* (2 t.); ledde *de homiletiska öfningarna.* — Prof. J. A. Ekman: v.t. *Jeremia* (4 t.), h t. *Religionshistoria* (4 t.). — Assist. C. R. Martin: v. o. h.t. ledde *de kateketiska öfningarna.* — Doc. J. E. Berggren: v.t. *Om de apologetiska fädernas etiska åskådning* (3 t.), *Om den kristna fullkomligheten* (1 t.); h.t. *Den sociala etiken* (4 t.). — Doc. C. E. Johansson: v.t. *Kritisk framställning af kristendomsförsvarets historia* (4 t.), h.t. *Hebreerbrefvet* (4 t.). — Doc. H. W. Tottie: v.t. *Homiletik* (4 t.), h.t. *Den gammaltestamentliga frälsningshistorien med tolkning af valda stycken ur gamla testamentet* (4 t.).

Juridiska fakulteten: Prof. T. Rabenius: v. o. h.t. *Näringsrätt* (4 t.). — Prof. H. L. Rydin: h.t. *Statsrätt* (4 t.). — Prof. E V. Nordling: v.t. *Sukcessionsrätt* (4 t.), h.t. *Förmögenhetsrätt* (4 t.). — Prof. I. S. Landtmanson: v. o. h.t. *Rättshistoria* (4 t.). — E. o. prof. J. Hagströmer: v. o. h.t. *Den svenska straffrättens speciella del* (4 t.). — Doc. D. Davidson: v. o. h.t. *Nationalekonomi* (4 t.). — Doc. H. Blomberg: v.t. *Om svenska riksdagens bildande* (2 t.), *Kommunalrätt* (2 t.). — Doc. E. Trygger: v.t. *Exekutivprocess* (4 t.), h.t. *Civilprocess* (4 t.).

Medicinska fakulteten: Prof. C. B. Mesterton: v. o. h.t. *Speciell kirurgi* (2 t.), höll *kirurgisk klinik och poliklinik.* — Prof. P. Hedenius: v. o. h.t. *Speciell patologisk anatomi* (2 t.), anställde *liköppningar med patologiska demonstrationer.* — E. o. prof.

N. G. Kjellberg: v.t. *Sinnessjukdomarne* (2 t.). — Prof. A. F. Holmgren: v. o. h.t. *Fysiologi med experimenter* (4 t.), ledde *arbetena å det fysiologiska laboratoriet.* — Prof. O. Hammarsten: v.t. *Fysiologisk kemi* och därefter *Närings- och födoämnena* (4 t.), h.t. *Farmaceutisk kemi* (2 t.), *Fysiologisk kemi* (2 t.), v. o. h.t. ledde *laborationsöfningarna i medicinsk kemi.* — Prof. E. Clason: v. o. h.t. *Histologi* (4 t.), ledde *öfningarna i histologi och anatomi.* — E. o. prof. R. F. Fristedt: v.t. *Medicinsk botanik* (2 t.), h.t. *Farmakologi* (2 t.), v. o. h.t. *handledde vid begagnandet af de farmakologiska samlingarna.* — Prof. S. E. Henschen: v. o. h.t. *Speciell medicin* (2 t.); höll *medicinsk klinik och poliklinik.* — E. o. prof. O. V. Petersson: v. o. h.t. *Fysikalisk diagnostik* (6 t.); höll *pediatrisk poliklinik.* — Adj. J. Björkén: v.t. *Kirurgiska och oftalmologiska fall* (2 t.), ledde *den kirurgiska och oftalmiatriska polikliniken;* h.t. *Utvärtes och ögonsjukdomar* (2 t.). — t. f. Laborator K. E. Bergfors: v. o. h.t. ledde *öfningarna i patologisk histologi.* — t. f. Laborator Hj. Öhrwall: v. o. h.t. ledde *laborationsöfningarna å den fysiologiska institutionen.* — t. f. Prosektor G. A. Nordlund: v. o. h.t. ledde *dissektionsöfningarna å anatomisalen.* — t. f. biträdande Laborator W. Lindberger: v. o. h.t. ledde *laborationsöfningarna i medicinsk och fysiologisk kemi.*

Filosofiska fakultetens humanistiska sektion: Prof. C. Y. Sahlin: v.t. *Religionsfilosofi* (2 t.). — Prof. C. R. Nyblom: v.t. *Konsthistoria* (4 t.); h.t. *Poetik och konstlära* (4 t.). — Prof. J. T. Hagberg: v.t. *Calderons »El escondido y la Tapada» under jämförelse mellan spanskan och portugisiskan* (4 t.); h.t. *Calderons »La hija del aire» parte primera, under jämförelse mellan spanskan och italienskan.* — Prof. E. Löfstedt: v t. *Grekiska literaturens historia* (2 t.), *Aeschyli Evmenider* (2 t.); behandlade i filologiska seminariet *Theognis.* — Prof. F. W. Häggström: v.t. *Taciti annaler* (4 t.); h.t. *Horatii epistlar* (4 t.); v. o: h.t. behandlade i filologiska seminariet *Quintilianus, 10:de boken.* — Prof. J. T. Nordling: v.t. *Obadjas profetia* (2 t.), h.t. *Jonas profetia* (2 t.); v. o. h.t. *Koranen* (2 t.). — Prof. S. F. Hammarstrand: v. o. h.t. *Österlandets historia under gamla tiden* (4 t.). — E. o. prof. J. M. Sundén: v.t. *Ciceros De oratore, 1:a boken* och därefter *Sofokles Antigone* (4 t.); h.t. *Sofokles Antigone* och därefter *Valda sånger af Horatius* (4 t.). — E. o. prof. H. N. Almkvist: v.t.

Nyarabiska språket (2 t.), *Jämförande semitisk grammatik* (2 t.); h.t. *Talmud, med jämförande af aramäisk och hebreisk formbyggnad* (2 t.); *Jämförande semitisk grammatik* (2 t.). — E. o. prof. A. Frigell: v.t. *Horatii oder* (2 t.); h.t. *Ciceros Tuskulanska afhandlingar* (2 t.). — Prof. O. J. Alin: v. o. h.t. *Föreningen mellan Sverge och Norge* (4 t.). — E. o. prof. H. Hjärne: v.t. *Sverges historia under Karl XI och Karl XII* (4 t.), *Nyare tidens historiska geografi* (2 t.); h.t. *Sverges förhållande till Ryssland i det 16:de århundradet* (4 t.). — Adj. F. G. Afzelius: v. o. h.t. *Filosofiens historia* (2 t.). — Adj. L. Edman: v.t. *Engelska språkets uttal, dess ordbildnings- och ordfogningslära samt synonymik* (2 t.); h t. *Tyska språkets grammatik, dess skrift-, talspråk och idiotismer* (2 t.); *Nibelungenlied* (2 t.). — Adj. P. A. Geijer: v.t. *Det franska språkets ljudlära* (2 t.). — Doc. H. Edfeldt: v.t. *Etik* (2 t.); h.t. *Etik* (4 t.). — Doc. A. Erdmann: v.t. *Tolkning af sanskrittäxter* (2 t.), ledde *öfningarna i det germanska seminariet;* h.t. *Sanskritgrammatik* (2 t). — Doc. E. O. Burman: v. o. h.t. *Filosofiens historia* (4 t.). — Doc. C. E. Sandström: v.t. *Euripides' Bacchæ* (2 t.). — Doc. C. Wahlund: v. o. h.t. ledde *öfningarna i det romanska seminariet.* — Doc. F. A. Tamm: h.t. *Etymologisk granskning af svenska språkets viktigare ord* (4 t.). — Doc. A. G. Noreen: h.t. *Anmärkningar till den fornisländsk-fornnorska grammatiken* (4 t.), sedermera och under v.t. *Öfversikt af den fornsvenska literaturen från språklig synpunkt* (4 t.); h.t. ledde *öfningarna i det nordiska seminariet.* — Doc. O. A. Danielsson: v.t. *Grekiska deklinationen* (2 t.); h.t. *Grekiska deklinationen* (2 t.), *Latinska språkets uttal* (2 t.). — Doc. K. Piehl: v.t. *Dödsboken* (1 t.), *Egyptens historia från älsta tider till landets eröfring genom perserna* (1 t). — Doc. J. A. Lundell: v.t. *Gogols komedi Revisorn* (2 t.), *Polska* (2 t.); h.t. *Fornslaviska* (3 t.). — Doc. E. Brate: v.t. *Språkhistorisk jämförelse mellan nysvenskan och nydanskan* (4 t.).

Filosofiska fakultetens matematisk-naturvetenskapliga sektion: Prof. H. T. Daug: v.t. *Om differentialekvationers integration* (4 t.); h.t. *Algebraisk analys* (4 t). — Prof. T. R. Thalén: v.t. *Dioptrik* och därefter *Akustik* (4 t.); h.t. *Värmets fenomener* (4 t.); v. o. h.t. ledde *de fysikaliska laborationerna.* — Prof. P. T. Cleve: v. o. h.t. *Organisk kemi* (4 t.); öfvervakade *öfningarna*

på det kemiska laboratoriet. — Prof. C. G. Lundquist: v.t. *Fasta kroppars dynamik* (4 t.); h t. *Kinematik och statik* (4 t.), ledde *räkneöfningar i mekanik.* — Prof. T. M. Fries: v.t. *De i ekonomiskt afseende viktigaste växterna* (4 t.), h.t. *De fanerogama växternas systematik* (4 t). — E. o. prof. G. Dillner: h.t. *Differential- och integralkalkyl* (4 t.). — Prof. H. Schultz: v. o. h.t. *Planetteori* (2 t.), *Astronomiens element* (2 t.), ledde *öfningarna i astronomisk observation och kalkyl.* — E. o. prof. H. H. Hildebrandsson: v.t. *Elementär kurs i meteorologi* (2 t.); v.o.h.t. *handledde deltagare i de meteorologiska arbetena.* — Prof. T. Tullberg: v.t. *De evertebrerade djurens anatomi* (4 t); h.t. *Elementär kurs i jämförande anatomi* (4 t.) — E. o. prof. F. R. Kjellman: v.t. *Algologi* (2 t); h t. *Om postflorationen* (2 t.); v. o. h.t. ledde *de praktiska öfningarna i botanik.* — E. o. prof. O. Widman: v.t. *Organiska föreningar, som innehålla kol och kväfve i sluten bindning* (2 t.), v. o. h.t. ledde *öfningarna i kvalitativ och kvantitativ kemisk analys.* — Prosektor J. Hj. Théel: v.t. ledde *disektionsöfningarna å det zootomiska laboratoriet.* — Doc. E. Pfannenstiel: v. o. h.t. ledde *öfningarna i det matematiska seminariet.* — Doc. G. Holm: v.t. *Geologi och paleontologi* (4 t.), ledde *öfningarna å mineralog.-geolog. institutionen.* — Doc. C. V. S. Aurivillius: h.t. ledde *öfningarna å det zootomiska laboratoriet.* — Doc. A. G. Högbom: h.t. *Sveriges geologi* (4 t.); ledde *de praktiska öfningarna i mineralogi och petrografi.*

Innehåll

af

Upsala universitets årsskrift 1887.

Teologi: Sid.

Filosofi, språkvetenskap och historiska vetenskaper:

Program:

